This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

3 3433 07597979 3

VERSLAG

AAN DEN

KONING

VAN DE

BEVINDINGEN EN HANDELINGEN

VAN HET

GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT

IN HET JAAR 1875.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

TE 'S GRAVENHAGE BIJ
VAN WEELDEN EN MINGELEN
EN HUNNE CORRESPONDENTEN.
1876.

VERSLAG

AAN DEN

KONING

VAN DE

BEVINDINGEN EN HANDELINGEN

VAN HET

GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT

IN HET JAAR 1875.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

TE 'S GRAVENHAGE BIJ
VAN WEELDEN EN MINGELEN
EN HUNNE CORRESPONDENTEN.
1876.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
611947
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
1913

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Aan den Koning.

Het Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig Staatstoezigt in 1875 wordt Uwer Majesteit hierbij eerbiedig aangeboden ter voldoening aan art. 8 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58).

GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT.

§ 1. GENEESKUNDIGE AMBTENAREN EN RADEN.

Geneeskundige ambtenaren.

Het personeel der geneeskundige ambtenaren onderging geene verandering.

Aftreding en benoeming van leden en plaatsvervangende leden der geneeskundige raden.

Op 31 December 1874 trad, krachtens art. 25 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), een derde gedeelte van de leden der geneeskundige raden af. Bij Koninklijk besluit van 20 December 1874, n°. 34, werden in de plaats der aftredenden andere benoemd, ten gevolge waarvan de raden op 1 Januarij 1875, behalve uit de inspecteurs, die volgens art. 10 der aangehaalde wet voorzitters, en de adjunct-inspecteurs, die volgens art. 21, leden zijn van den raad in hunnen kring, waren zamengesteld als volgt:

NOORDBRABANT EN LIMBURG.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. P. H. van de Loo, te Venlo.
Dr. M. J. Godefroi, te 's Hertogenbosch.
Dr. P. J. G. Bijnen, te Breda.
Dr. J. Roosenburg, te 's Hertogenbosch.
Dr. J. van Roosmalen, te Ravenstein.
Dr. J. J. Ackens, te Kerkrade.
N. J. B. Landman, heel- en vroedmeester te Helvoirt.
Dr. M. M. A. H. Sonnen, te Echt.
Dr. E. A. P. van den Bogaert, te Rosmalen.
Dr. H. P. van den Bergh, te Veghel.

Apothekers.

P. J. Roersch, te Maastricht.
J. Steijns, te Maastricht.
A. J. N. J. Bolsius, te 's Hertogenbosch.
A. F. A. Maassen, te Breda.

Regtsgeleerde.

Mr. J. H. E. Wijnans, te Maastricht.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. P. F. J. Houben, te Thorn.
Dr. A. A. E. Goossens, te Venlo.
Dr. C. H. G. H. Leurs, te Roermond.
G. A. Beelen, heel- en vroedmeester, te Weert.
Dr. P. R. van Mierlo, te Breda.
Dr. J. B. Holster, te Klundert.
F. B. G. Kieckens, heel- en vroedmeester, te Tilburg.

Apothekers.

P. J. Kijn, te 's Hertogenbosch.
H. G. H. Truijens, te Weert.
H. M. J. E. Steijns, te Helmond.
J. B. F. van Gils, te Waalwijk.
L. T. A. van der Grinten, te Venlo.

Regtsgeleerde.

Mr. M. A. van den Acker, te 's Hertogenbosch.

GELDERLAND EN UTRECHT.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. F. P. Küthe, te Tiel.
Dr. J. B. Dompeling, te Utrecht.
Dr. J. H. Coolhaas, te Amerongen.
D. Gantvoort, heel- en vroedmeester te Neede.
Dr. L. C. E. E. Fock, te Amersfoort.
Dr. H. Pepfenhauser, te Arnhem.
Dr. A. H. van Andel, te Zutphen.
Dr. H. W. van Rhijn, te Zutphen.
Dr. D. de Bruyn, te Mijdrecht.

Apothekers.

W. C. Holm, te Zeist.
N. van der Salm, te Utrecht.
A. W. C. Pilgrim, te Arnhem.
W. Knoops, oud-apotheker te Arnhem.
G. L. Tjeenk Willink, te Zutphen.
J. H. van Harinxma, te Utrecht.

Regtsgeleerde.

Mr. W. R. Boer, te Utrecht.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. P. A. van der Ketten, te Beek.
Dr. T. A. van Schermbeek, te Utrecht.
Dr. J. Koning, te Oosterbeek.
Dr. J. J. Homoet, te Arnhem.
Dr. L. C. van Goudoever, hoogleeraar te Utrecht.
Dr. J. C. van Eeten, te Utrecht.
Dr. J. R. K. Pennink, te Utrecht.
Dr. P. Mazirel, te Elburg.
Dr. H. F. Thijssen, te Arnhem.
Dr. C. D. L. Hanegraaff, te Arnhem.
W. J. L. Verbeek, heel- en vroedmeester te Wijk bij Duurstede.

Scheikundigen.

Dr. P. J. van Kerckhoff, hoogleeraar te Utrecht.
Dr. H. Wefers Bettink, te Utrecht.

Apothekers.

R. J. Opwyrda, te Nijmegen.
J. P. C. van Tricht, te Arnhem.

Regtsgeleerde.

Mr. C. P. Henny, te Arnhem.

ZUIDHOLLAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. M. F. Onnen, te Dordrecht.
Dr. J. N. Ramaer, te 's Gravenhage.
J. Thorn Leeson, heel- en vroedmeester, te Stad aan 't Haringvliet.
Dr. H. Boursse Wils, te Leiden.
Dr. G. P. Büchner, te Gouda.
Dr. F. J. J. Schmidt, te Rotterdam.
Dr. H. J. Lulofs, te Hardinxveld.
Dr. J. A. Boogaard, hoogleeraar, te Leiden.
J. Broeksmit, heel- en vroedmeester, te Zwijndrecht.
J. F. Schuld, heel- en vroedmeester, te Meerkerk.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. P. J. A. H. Vermeulen, te Delft.
Dr. T. H. Blom Coster, te 's Gravenhage.
Dr. K. A. Rombach, te 's Gravenhage.
Dr. J. M. Addink, te 's Gravenhage.
Dr. H. van Vollenhoven, te Rotterdam.
Dr. J. Vroesom de Haan, te Rotterdam.
Dr. J. C. G. Evers, oud-hoogleeraar, te 's Gravenhage.
Dr. P. M. Mess, te 's Gravenhage.
Dr. C. J. Snijders, te 's Gravesande.
Dr. C. J. Vaillant, te Schiedam.
W. A. G. Kapteijn, heel- en vroedmeester, te Nieuwveen.

Natuurkundige.

Dr. J. Bosscha, hoogleeraar, te 's Gravenhage.

Apothekers.

J. C. Th. Vigelius, te Gravenhage.
W. Robertson Az., te Rotterdam.
F. J. Moet, te 's Gravenhage.
A. van Scherpenzeel, te Schoonhoven.
J. A. J. van de Ven, te Dordrecht.

Apothekers.

J. C. Huijsman, te Brielle.
A. C. Cramer, te Rotterdam.
P. J. Haaxman, te Rotterdam.
G. W. Boot, te Gorinchem.
G. J. Jacobson A.Bzn., oud-apotheker te Schiedam.

Regtsgeleerde.

Mr. J. L. de Bruyn Kops, te 's Gravenhage.

Regtsgeleerde.

Mr. J. G. Patijn, te Rotterdam.

NOORDHOLLAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. C. E. Heynsius, te Amsterdam.
Dr. E. H. G. Thijssen, te Amsterdam.
Dr. J. Zeeman, te Amsterdam.
Dr. C. B. Tilanus, oud-hoogleeraar, te Amsterdam.
Dr. J. F. van Hengel, te Hilversum.
P. van Vollenhoven, heel- en vroedmeester, te Amsterdam.
Dr. P. van Reysen, te Haarlem.
Dr. L. Scheltema Beduin, te Amsterdam.
J. Hanou Jz., heel- en vroedmeester, te Barsingerhorn.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. G. A. N. Allebé, te Amsterdam.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
Dr. J. van Geuns, oud-hoogleeraar, te Amsterdam.
Dr. P. J. Hollman, te Edam.
Dr. A. van der Boon, te Zaandam.
Dr. A. H. Israëls, lector, te Amsterdam.
G. C. van Balen Blanken, heel- en vroedmeester, te Sybecarspel.
Dr. J. Haremaker, te Helder.
Dr. A. H. J. de Bordes, te Hoorn.
Dr. C. J. de Lange, te Alkmaar.
P. H. Vorstman, heel- en vroedmeester, te Amsterdam.

Scheikundige.

Dr. J. W. Gunning, hoogleeraar, te Amsterdam.

Apothekers.

W. Stoeder, te Amsterdam.
A. Stellingwerff, oud-apotheker, te Amsterdam.
J. Venster, te Helder.
J. Swens, oud-apotheker, te Haarlem.
J. Zoutmaat Brugman, te Amsterdam.
G. J. van Hoolwerff Jr., te Hoorn.

Apothekers.

D. Pas, oud-apotheker, te Amsterdam.
J. C. Kruseman, te Haarlem.
C. W Bruinvis, te Alkmaar.
A. H. Walter, te Amsterdam.
J. Polak, te Amsterdam.
P. Kruysse, te Amsterdam.

Regtsgeleerde.

Mr. A. van Eijk Bijleveld, te Amsterdam.

Regtsgeleerde.

Mr. A. de Vries, te Amsterdam.

ZEELAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. S. Dobbelaar de Wind, te Middelburg.
Dr. N. J. F. Verschoor, te Goes.
Dr. J. C. de Man, te Middelburg.
Dr. J. Hazenberg, te Vlissingen.
Dr. H. Goemans Jr., te Zierikzee.
Dr. M. J. Bouvin, te Middelburg.
J. de Visser, heel- en vroedmeester, te Stavenisse.
Th. F. Martin, heel- en vroedmeester, te Hulst.

Apothekers.

M. J. Verhulst, te Middelburg.
J. Adam, te Goes.
S. G. Nauta van der Grijp, te Zierikzee.

Regtsgeleerde.

Mr. A. P. Snouck Hurgronje, te Middelburg.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. P. Berdenis van Berlekom, te Middelburg.
Dr. A. P. Fokker, te Goes.
Dr. J. Kosten de Bruijne, te Zierikzee.
Dr. IJ. Keijzer, te Middelburg.
H. B. Maal Henry, heel- en vroedmeester, te Oostburg.
Th. Persant Snoep, heel- en vroedmeester, te Kapelle.

Scheikundige.

Dr. F. H. Seelheim, te Middelburg.

Apothekers.

G. A. de Looze, te Zierikzee.
P. M. de Ligny, te Middelburg.
W. P. V. Hennequin, te Sluis.

Regtsgeleerde.

Mr. J. Snijder, te Veere.

FRIESLAND EN GRONINGEN.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. Baart de la Faille, te Groningen.
Dr. A. G. Meder, te Noordhorn.
Dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar, te Groningen.
Th. Beekhuis, heel- en vroedmeester, te Wirdum.
Dr. D. Huizinga, hoogleeraar, te Groningen.
Dr. J. de Vries, te Lemmer.
Dr. W. H. Idzerda, te Akkrum.
Dr. J Æ. Born, te Groningen.
Dr. J. M. Busch Adriani, te Zuidbroek.
Dr. J. Baart de la Faille, te Leeuwarden.

Scheikundige.

Dr. S. J. van Royen, te Veendam.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. D. de Vries Reilingh, te Groningen.
Dr. S. Sr. Coronel, te Leeuwarden.
Dr. L. Trip, te Delfzijl.
Dr. G. Acker Stratingh, te Groningen.
Dr. H. Tobbe, te Heerenveen.
L. Brunsveld van Hulten, heel- en vroedmeester, te Loppersum.
Dr. B. Bokma de Boer, te Holwerd.
Dr. A. H. Swaagman, te Groningen.
Dr. S. K. de Waard, te Grijpskerk.
Dr. T. Haakma Tresling, te Winschoten.

Scheikundige.

Dr. B. Verver, te Sneek.

Apothekers.

Dr. E. A. van der Burg, te Leeuwarden.
G. Haima van der Wal, te Franeker.
A. H. Stheeman, te Winschoten.
H. Bennema, te Groningen.
J. Posthuma, te Dragten.

Apothekers.

E. Bloembergen, oud-apotheker, te Leeuwarden.
C. H. van Ankum, te Groningen.
J. Post, te Groningen.
J. J. Bruinsma, te Leeuwarden.
K. Canter Visscher, te Bolsward.
J. C. Bakker, te Oude Pekela.

Regtsgeleerde.

Mr. E. Attema, te Leeuwarden.

Regtsgeleerde.

Mr. B. D. H. Tellegen, hoogleeraar, te Groningen.

OVERIJSSEL EN DRENTHE.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. Huber, te Kampen.
Dr. R. J. C. Stoffels, te Meppel.
Dr. H. W. Stork, te Stad Almelo.
Dr. S. Stratingh Tresling, te Havelte.
Dr. J. Heppener, te Dwingelo.
Dr. C. P. Ter Kuyle, te Enschede.
Dr. J. Lunsingh Kymmell, te Havelte.
Dr. A. H. Schoemaker, te Ambt-Almelo.
E. Ten Raa, heel- en vroedmeester, te Staphorst.
Dr. J. Reicher, te Kampen.
J. Coster, heel- en vroedmeester, te De Wijk.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. D. Cohen, te Assen.
Dr. H. G. Hesselink, te Stad Almelo.
Dr. F. W. van Riemsdijk, te Stad Hardenberg.
Dr. J. E. T. Schaepman, te Zwolle.
Dr. J. W. Damman de Witt, te Gieten.
Dr. E. E. C. van Lennep, te Deventer.
A. A. H. Hamer, heel- en vroedmeester, te Ommen.
Dr. F. K. Amshoff, te Hoogeveen.
Dr. H. Hazewinkel, te Borger.
Dr. J. A. van Ketwich Verschuur, te Deventer.
K. Brouwer, heel- en vroedmeester, te Hoogeveen.

Apothekers.

W. G. Top Jzn., oud-apotheker, te Kampen.
W. A. Dibbits, oud-apotheker, te Zwolle.
R. Meulenhoff, te Zwolle.
A. S. van de Moer, te Deventer.

Apothekers.

P. Brouwer Kzn., oud-apotheker, te Deventer.
F. A. Gosselaar, te Assen.
A. W. Kroon, te Deventer.
E. Post Stheeman, te Meppel.

Regtsgeleerde.

Mr. L Oldenhuis Gratama, te Assen.

Regtsgeleerde.

Mr. J. D. van Ketwich Verschuur, te Zwolle.

Veranderingen in het personeel der geneeskundige raden.

In den loop van het jaar hadden de volgende veranderingen plaats in het personeel der geneeskundige raden.

Noordbrabant en Limburg. Aan den heer A. J. N. J. Bolsius, te 's Hertogenbosch, werd op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als lid van den geneeskundigen raad en in zijne plaats werd benoemd, de heer W. P. A. Ten Bosch te 's Hertogenbosch.

Tot plaatsvervangend lid werd benoemd de heer H. Z. Woltersom, gepensioneerd officier van gezondheid.

Gelderland en Utrecht. Het plaatsvervangend lid, dr. J. Koning, te Oosterbeek, overleed.

Zeeland. Aan den heer M. J. Verhulst en dr. M. J. Bouvin te Middelburg werd, op hun verzoek een eervol ontslag verleend als leden van den geneeskundigen raad en in hunne plaats benoemd de heer J. J. van der Harst Lzn. te Middelburg en dr. J. E. Callenfels te Hulst.

Friesland en Groningen. Aan dr. J. de Vries te Lemmer werd, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend als lid van den geneeskundigen raad, en in zijne plaats benoemd het plaatsvervangend lid dr. H. Tobbe te Heerenveen.

Overijssel en Drenthe. Het lid dr. S. Stratingh Treeling te Havelte vertrok naar Hilversum en het plaatsvervangend lid dr. F. W. van Riemsdijk te Stad Hardenberg overleed.

Herbenoeming van secretarissen bij de geneeskundige raden.

Bij ministeriële beschikking van 28 December 1874 werden de secretarissen bij de geneeskundige raden voor 1875 herbenoemd.

§ 2. BIJEENKOMSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE INSPECTEURS.

De gewone jaarlijksche bijeenkomst van de inspecteurs, waaraan voor het grootste gedeelte ook de adjunct-inspecteurs deelnamen, had plaats in het begin van September. Op 1 December werden zij nogmaals bijeengeroepen om advies uit te brengen over de uitvoering, te geven aan artt. 8 en 82 van het algemeen reglement voor den dienst op de spoorwegen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 27 October 1875 (*Staatsblad* n°. 183).

Toezigt op spoorwegen.

Reeds in de eerste bijeenkomst was, op verzoek van den Minister, overwogen welke bepalingen gemaakt moeten worden omtrent de middelen tot het verleenen van hulp en het vervoeren van gekwetsten bij spoorwegongelukken en werd deswege rapport uitgebragt. In de bijeenkomst van December werd meer in bijzonderheden bepaald welke middelen op de stations en in de treinen aanwezig moeten zijn. Eene lijst daarvan werd opgemaakt en aan twee leden (dr. Egeling en dr. Carsten) opgedragen modelkisten met de noodige middelen te doen vervaardigen.

Statistiek der vaccinatiën.

De onvolledigheid der opgaven van vele gemeentebesturen omtrent verrigte vaccinatiën en het niet bewaren van de duplicaten van verklaringen van verrigte koepokinenting of doorgestane pokziekte door die besturen, gaf aanleiding tot gedachtewisseling. Tevens werd advies uitgebragt over een adres van de nederlandsche vereeniging tot bevordering der koepokinenting. De vergadering bragt over deze aangelegenheid een afzonderlijk rapport uit, dat den Minister aanleiding heeft gegeven tot het rigten eener circulaire aan Gedeputeerde Staten, welke in een volgende afdeeling van dit verslag, waarin over de vaccinatie gehandeld wordt, zal opgenomen worden.

De begraafwet en de lijkverbranding.

Nogmaals (verslag over 1874, bladz. 236) gaf de vergadering den wensch te kennen, dat, door wijziging der wet op het begraven, verbranding van lijken mogelijk gemaakt mogt worden. De Regering is van oordeel dat het niet raadzaam is een onderwerp van zoo kieschen aard zonder noodzaak aan de orde te stellen.

Wijziging van de inrigting van het jaarverslag.

De vergadering trad in overleg met den heer referendaris bij de afdeeling *medische politie* over wijziging van de inrigting van het jaarverslag. Op verzoek van laatstgenoemde waren reeds verscheidene wijzigingen in de inrigting der verslagen van de inspecteurs over 1874 gebragt, waardoor het verslag over dat jaar veel vereenvoudigd en bruikbaarder geworden is. Enkele andere wijzigingen, voornamelijk in de inrigting van de sterftetabel, werden aanbevolen. Een en ander had vaststelling van een nieuw model voor de verslagen van de inspecteurs, die voor een goed deel de bouwstoffen voor het algemeen jaarverslag leveren, ten gevolge.

Vervalsching van levensmiddelen.

Met herinnering aan twee wetsontwerpen, betreffende dit onderwerp in 1870 aan de Regering aangeboden, berigtte de vergadering dat zij aan eene commissie uit haar midden heeft opgedragen feiten te verzamelen, die noodig zijn om te beoordeelen hoe het thans met de vervalsching van levensmiddelen en met de maatregelen daartegen door gemeentebesturen genomen, staat. Deze commissie zal tevens het nieuw ontworpen Strafwetboek raadplegen en nagaan in hoever de daarin opgenomen repressieve maatregelen aan de voorstellen in der tijd van de vergadering uitgegaan, beantwoorden.

Tegenwerking van polderbesturen tegen hygieinische maatregelen.

De vergadering herhaalde hare reeds in 1870 geuite klagten, dat een aantal polderbesturen zich de gezondheid der ingelanden, als geen polderbelang uitmakende, niet aantrekken, en dat zelfs de noodige gezondheidsmaatregelen door polderbesturen hardnekkig worden belet.

Deze klagt heeft aanleiding gegeven tot uitvaardiging van eene circulaire aan Gedeputeerde Staten van de provinciën, waarbij hunne medewerking wordt verzocht om hierin verandering te brengen.

Hondsdolheid.

De wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110) betreffende maatregelen tegen hondsdolheid werd door de vergadering onvoldoende geacht. Zij is van meening, dat het dragen van een muilkorf door honden ten allen tijde noodig is en wenscht dat bij het voorkomen van hondsdolheid de Commissarissen des Konings van de bevoegdheid hun gegeven bij art. 3, al. 3, steeds voor hunne geheele provincie gebruik zullen maken.

Aan de vergadering werd door den Minister te kennen gegeven, dat de Commissarissen des Konings vrij behooren te blijven in het al of niet gebruik maken van eene hun verleende bevoegdheid.

Verband tusschen medische en veterinaire politie.

De vergadering gaf te kennen dat de districtsveeartsen niet zelden verzuimen te voldoen aan de laatste alinea van art. 10 der wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131), waarbij hun voorgeschreven wordt berigt te zenden aan den betrokken geneeskundigen inspecteur, van het voorkomen van voor menschen gevaarlijke veeziekten en met hem in overleg te treden over de voor te stellen maatregelen.

Deze mededeeling gaf aanleiding de districtsveeartsen aan deze hunne verpligtingen te herinneren.

Herstellingsoorden in Nederland.

Naar aanleiding van een rapport door dr. Penn en dr. van Overbeek de Meijer uitgebragt, sprak de vergadering als hare meening uit dat het wenschelijk ware dat in verschillende

streken van Nederland herstellingsoorden worden ingerigt op de wijze als te Hilversum op den Trompenberg geschiedt.

Eucalyptus globulus en Helianthus annuus.

Een onderzoek van dr. van Overbeek de Meijer naar den invloed van zonnebloemen en andere gewassen, als bijv. Eucalyptus globulus tot verdrijving van malaria werd besproken. Het rapport zal worden openbaar gemaakt. De vergadering zal nader overwegen of er iets behoort gedaan te worden om aanwending van dit middel tot bestrijding van de schadelijke uitwerking der malaria te bevorderen.

Hooger onderwijs.

Het wets-ontwerp tot regeling van het hooger onderwijs voor zoover het geneeskundig onderwijs en Staatstoezigt raakt, werd door de vergadering breedvoerig besproken en een rapport daarover uitgebragt.

Vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid en gezondheidscommissiën.

Een onderzoek naar den invloed van de vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid en gezondheidscommissiën leverde eene weinig bevredigende uitkomst. De vraag werd behandeld of welligt oprigting van eene algemeene vereeniging tot bevordering der volksgezondheid en tot bestrijding van epidemische ziekten nuttig zou kunnen zijn. De vergadering besloot af te wachten of de proef met de noordhollandsche vereeniging, in 1875 aangevangen, goed zou slagen. (Verslag over 1874, bladz. 20).

Volksvoorlezingen over hygieine en onderwijs in gezondheidsleer.

De vergadering overtuigd van de wenschelijkheid van het algemeen verbreiden van juiste denkbeelden omtrent gezondheidsleer, besloot pogingen aan te wenden om het houden van volksvoorlezingen te bevorderen. Zij gaf den wensch te kennen dat aan de kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen onderwijs in hygieine gegeven worde.

Tabel voor hulp bij ongelukken. Wenken bij cholera.

Door de heeren dr. Carsten en Verspijck was op verzoek der vorige vergadering eene tabel aanwijzende de middelen om hulp te verleenen bij ongelukken en een ontwerp van raadgevingen bij cholera opgemaakt. Die ontwerpen zullen in eene volgende vergadering behandeld worden.

Verschillende onderwerpen.

Behalve bovenvermelde onderwerpen werden nog behandeld de regeling der winkelvisitatiën, de statistiek van de geneeskundige hulp, de typhussterfte, een verslag der pokkenepidemie van 1870—1873 (1), het voorkomen van malariaziekten in Nederland en werden commissiën benoemd:

1°. Om een wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar de verandering die de lijken ondergaan nadat zij zijn begraven en om de volgende vragen te behandelen;

2°. Of niet wettelijke regeling noodig ware bij den vrijen invoer en den omzet van vergiften ten behoeve der nijverheid?

3°. Wat kan op het voetspoor van de beweging in Engeland in die rigting gedaan worden, om eenheid te brengen in de verschillende corporatiën, die het sanitair belang der ingezetenen op het oog hebben? en

4°. Is niet een hernieuwd onderzoek noodig van de standaardquaestie ten aanzien van de River-Pollution beweging in Engeland?

(1) Dit verslag is van wege het Departement van Binnenlandsche Zaken uitgegeven.

De commissie in de vorige vergadering benoemd om de quaestie der schoolhygieine na te gaan, zal in de volgende vergadering rapport uitbrengen.

§ 3. VERGADERINGEN VAN DE GENEESKUNDIGE RADEN.

Vergaderingen van de geneeskundige raden.

Alle geneeskundige raden hebben twee vergaderingen gehouden. De geneeskundige ambtenaren bragten daarin verslag uit omtrent hunne bevindingen en handelingen sedert de vorige bijeenkomst. De notulen der vergaderingen zijn, even als vroeger, opgenomen in de *Verzameling van stukken betreffende het geneeskundig Staatstoezigt in Nederland*, *jaargang* 1875. Alleen de hoofdpunten, waarover werd beraadslaagd, worden hier kortelijk vermeld.

Noordbrabant en Limburg.

De geneeskundige raad voor Noordbrabant en Limburg vergaderde op 21 Junij en 14 December.

Rioolstelsel en afvoer van faecale stoffen.

Door dr. Godefroi wordt de wenschelijkheid betoogd dat worde nagegaan op welke wijze de riolering en de afvoer van faecale stoffen plaats hebben in steden en groote gemeenten en de middelen tot verbetering worden aangewezen. Dit onderzoek wordt daarop aan eene commissie, bestaande, behalve uit den inspecteur, uit dr. Godefroi, dr. van den Bogaert, den adjunct-inspecteur, dr. van de Loo en den heer Woltersom opgedragen.

Vereeniging tot afwering van epidemische ziekten, enz.

De voorzitter vestigt de aandacht op het plan, door den geneeskundigen raad voor Noordholland ontworpen, om eene vereeniging tot afwering van epidemische ziekten en tot hulpbetoon tijdens epidemieën op te rigten (zie verslag over 1874, bladz. 20), en geeft den wensch te kennen dat dit voorbeeld worde nagevolgd. Verschillende leden betwijfelden dat het mogelijk zou zijn zoodanige vereenigingen in deze provinciën tot stand te brengen of althans in stand te houden. Er zouden wel personen te vinden zijn, die bereid waren door hunnen invloed zulk een plan te steunen, maar dat de noodige gelden daarvoor te verkrijgen zouden zijn, werd betwijfeld. De voorzitter vertrouwt dat men door volharding zulk eene menschlievende instelling ingang zal doen vinden en beveelt dit onderwerp, waarop hij later hoopt terug te komen, dringend ter overweging aan.

Herstellingsoord voor zieken.

De voorzitter vestigde in de voorjaarsvergadering de aandacht der leden op het herstellingsoord de Trompenberg te Hilversum (zie verslag over 1874, bladz. 17, 21, 26 en 28) en doet uitkomen dat het wenschelijk is dat meer zulke inrigtingen in gezonde oorden van Nederland tot stand komen.

Dit gevoelen wordt algemeen gedeeld en de gemeente Valkenburg nabij Maastricht, als eene geschikte plaats voor de inrigting van eene gelegenheid tot verblijf van lijders die eene gezonde drooge lucht tot hunne herstelling behoeven, eenparig aangeprezen. De kosten van oprigting leveren intusschen een bezwaar op, dat evenwel niet onoverkomelijk wordt geacht. Algemeen is de vergadering van gevoelen dat zoodanige stichting niet enkel voor meer gegoeden, maar voornamelijk voor de middenklasse en zoo mogelijk voor minvermogenden toegankelijk moet zijn.

In de najaarsvergadering deelde de adjunct-inspecteur mede dat de burgemeester en een der wethouders van Valkenburg, met welke hij een onderhoud had gehad, hunne ingenomenheid met dit plan hadden betuigd, maar groot bezwaar vonden in de moeijelijkheid om de noodige gelden voor de inrigting te vinden. Er zouden evenwel pogingen worden aangewend om de vereischte fondsen te bekomen.

Sterftestatistiek.

Dr. Godefroi brengt de sterftestatistiek ter sprake en wijst er op dat, hoezeer ook de statistiek der sterfte sedert de invoering der geneeskundige wetten verbeterd is, toch nog vele leemten overblijven. Van een derde der overledenen blijft de oorzaak des doods onbekend. Ofschoon niet alle oorzaken der bestaande leemten zijn weg te nemen, meent hij toch, dat aan de sterftetabellen, zoo als zij jaarlijks in de Regeringsverslagen worden opgenomen, belangrijke verbeteringen konden gebragt worden.

De voorzitter geeft te kennen dat tot uitbreiding en verbetering der sterftetabellen, ingevolge een overleg tusschen de geneeskundige ambtenaren en het Departement van Binnenlandsche Zaken reeds besloten is (vergelijk de in de volgende paragraaf opgenomen sterftetabellen); dat het voornemen bestaat tot de uitgave van een statistiek der sterfte aan typhus, febris typhoidea en febris continua over de jaren 1866—1870.

Openbare pompen te Maastricht.

Dr. van den Bogaert vraagt wat er is van het gerucht dat het gemeentebestuur van Maastricht zou besloten hebben tot opheffing van de openbare pompen. De adjunct-inspecteur zegt dat daarover in den gemeenteraad is beraadslaagd naar aanleiding van een voorstel van een der raadsleden, die aan de eigenaars van woningen de verpligting wilde opgelegd hebben om hunne woningen van drinkwater te voorzien. De adjunct-inspecteur had daarop gewezen op de nadeelige gevolgen van de opheffing der openbare pompen. De heer Roersch deelt mede dat het gemeentebestuur voornemens schijnt te zijn niet onmiddellijk alle openbare pompen weg te nemen. Tevens zou voorgeschreven worden dat alle woningen van eene pomp voorzien moeten zijn. Verscheidene leden zijn van oordeel, dat die verpligting bezwaarlijk aan particulieren opgelegd kan worden en dat het verschaffen van goed drinkwater een hygieinische maatregel is, die aan de openbare autoriteit behoort. De raad drukt den wensch uit, dat aan het voornemen van het gemeentebestuur van Maastricht geen gevolg zal worden gegeven.

Groei van Sphagna.

De voorzitter geeft gelegenheid aan het corresponderend lid dr. Pastoors tot het doen van eene mededeeling in betrekking tot zijne standplaats, de Peelstreek. Spreker treedt in eene beschouwing over het nut der ontginning der hooge veengronden in Noordbrabant en Limburg en toont aan dat tusschenpoozende koortsen in zijne omgeving daardoor aanmerkelijk zijn verminderd. Hij schrijft dit toe aan de meer geregelde waterafleiding, aan het dempen der zoogenaamde vannen of kleine, stilstaande poelen, die des zomers uitdroogden en ten gevolge der rottende plantaardige stoffen, nadeelige uitwasemingen ten gevolge hadden, maar vooral aan den groei van sphagna. Deze plant, die in verschillende soorten in de hooge veenen groeit, zet zich op tusschen andere planten en sluit deze in, waardoor de verrotting wordt tegen gegaan en de moervorming plaats vindt. Hij acht het wenschelijk dat, waar intermitterende koortsen veelvuldig voorkomen, sphagna worde overgebragt. Waar dit niet plaats kan vinden en de uitgestrektheid niet te groot is, meent hij dat het aanvoeren van moer raadzaam zou zijn. Over deze mededeeling heeft eene korte gedachtenwisseling plaats tusschen dr. Pastoors, den voorzitter en dr. Godefroi.

Gelderland en Utrecht.

Cholerahuis te Utrecht.

Het zoogenaamde cholerahuis te Utrecht was door eene commissie uit den raad bezocht en ongeschikt bevonden om de inrigting te zijn in art. 7 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten bedoeld. Het rapport der commissie werd in Januarij aan den gemeenteraad ingediend. Op voorstel van dr. Dompeling werd besloten dat stuk in de *Verzameling van stukken* op te nemen. (Zie aldaar bladz. 37).

Toestand der kazernen en der infirmerie te Amersfoort.

Naar aanleiding van mededeelingen van den adjunct-inspecteur over den toestand der kazernen en der infirmerie te Amersfoort, (zie ook verslag over 1874, bladz. 17) wordt op voorstel van een der leden de geheele correspondentie over dit onderwerp voorgelezen. Er werd gewezen op het verkeerde dat lijders aan eene besmettelijke ziekte in de apotheek worden verpleegd, en evenzeer wordt eene voorgenomen verandering, waarbij ramen zullen gemaakt worden in een naauw straatje, waar de overburen aan besmetting zullen zijn blootgesteld, gelaakt. Een der leden stelt voor dat de Raad zich zoolang tot de Regering wende tot dat afdoende verbetering zal zijn tot stand gekomen. Aan de commissie die met het onderzoek der militaire gebouwen te Amersfoort belast is geweest, wordt opgedragen de veranderingen daarin gebragt op te nemen en nader daaromtrent verslag uit te brengen. In de najaarsvergadering berigtte zij dat, behoudens enkele, uit een sanitair oogpunt weinig beduiden de wijzigingen, de toestand onveranderd was gebleven. Bij de garnizoens-apotheek vonden zij eenige werklieden bezig aan het achter dat gebouw gelegen, vroeger tot het opnemen van lijders aan besmettelijke ziekten gebezigde huis; het werd tot hetzelfde doel in drie vertrekken verdeeld en het getal vensters werd vermeerderd. Dit laatste achtten zij zeer gevaarlijk voor de gezondheid van de bewoners der aangrenzende huizen, waaronder eene kostschool met 10 pensionaires, zoodat zij den inspecteur te kennen gaf dat, naar haar oordeel, ter handhaving van art. 8 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), de tusschenkomst van het openbaar ministerie zou moeten worden ingeroepen, indien in dat gebouw een lijder aan besmettelijke ziekte mogt worden opgenomen. Uit de verder met de Regering gevoerde correspondentie bleek, dat de Minister van Oorlog last had gegeven, om, zoo het noodzakelijk was, een militair lijdende aan eene besmettelijke ziekte op te nemen, eerst aan het gemeentebestuur van Amersfoort aanwijzing van eene geschikte plaats ter verpleging te vragen, alvorens het ongeschikte gebouw in quaestie mogt worden gebruikt. Later vernam de commissie, dat door de militaire genie een plan werd opgemaakt voor het bouwen van eene infirmerie voor 60 zieken.

De raad besloot zich nogmaals over dit onderwerp tot de Regering te wenden. Aan dit besluit werd gevolg gegeven, waarna aan den raad werd berigt, dat de noodige gelden tot verbetering van het kazernement op de Staatsbegrooting voor 1876 zijn toegestaan en dat eerlang zou worden overgegaan tot het bouwen eener nieuwe infirmerie, alsmede tot het verbeteren der overige militaire gebouwen te Amersfoort.

Herstellingsoord in Gelderland.

In de voorjaarsvergadering werd door dr. van Andel de wensch uitgesproken, dat door den raad het initiatief worde genomen tot oprigting van een herstellingsoord in Gelderland in navolging van hetgeen door de geneeskundige raden voor Noordholland, voor Overijssel en Drenthe is gedaan. De vrees wordt uitgesproken, dat het moeijelijk zal zijn het daartoe vereischte kapitaal bijeen te brengen. Aan eene commissie, bestaande uit de heeren dr. van Andel en dr. van Rhijn, wordt opgedragen in eene volgende vergadering een rapport uit te brengen. Die commissie stelde in de najaarsvergadering voor, dat de raad de philanthropische therapeutische bedoelingen van curatoren van Bethesda te Laag Soeren aanbevele en dat, door eene commissie uit zijn midden in overleg met die curatoren worde getreden, ten einde door bemiddeling van invloedrijke mannen eene vereeniging tot stand kome tot oprigting van een fonds, waaruit het herstel van minvermogenden te Bethesda zal worden bevorderd. De raad vereenigde zich met dit voorstel en benoemde tot leden der commissie de beide rapporteurs en den adjunct-inspecteur.

Toepassing van artikel 7 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Verscheidene leden beklaagden zich over de nalatigheid van vele gemeentebesturen in de beide provinciën in het inrigten van eene gelegenheid tot verpleging van lijders aan eene

besmettelijke ziekte. De raad besloot aan de nalatige gemeentebesturen een krachtig adres te rigten.

Open goten en rioolen.

In de najaarsvergadering werd nogmaals beraadslaagd over de voor- en nadeelen van open goten en riolen. (Zie verslag over 1874, bladz. 15). Dr. Kuthe vertoont een plan van den aanleg der goten en riolen te Tiel. Naar aanleiding van zijne waarnemingen komt hij tot de volgende conclusiën:

„ Aan ieder goot- of rioolstelsel behoort een spoelstelsel verbonden te zijn, bij langdurige droogte van belang voor de reukelooze zinkputten. (Voordeel van het plaatsen van pompen aan het begin der goot).

„ Open goten zijn goed, wanneer eene voldoende helling kan verkregen worden zonder toeneming van diepte (boogvormige uitzetting in het straatniveau). Zij kunnen dus slechts daar toegepast worden, waar eene natuurlijke helling van den bodem bestaat — of waar de bestrating hellend wordt aangelegd — of over korte afstanden tusschen twee zinkputten.

„ Diepe en regthoekig gemetselde goten zijn bronnen van stank; aangezien de meerdere diepte gemotiveerd wordt door de toeneming in lengte van het afvoerkanaal is gewoonlijk bij sterken wateraanvoer bij regen, waterstagnatie (overloopen der goten) het gevolg. Na vorst geven diepe goten bij dooi weder waterstagnatie.

„ Zinkputten, waarin de rioolgassen kunnen opstijgen, zijn af te keuren. (Reukelooze putten).

„ Bij den aanleg van riolen dient gelet op behoorlijke helling, vernaauwing van het stroombed na het grondvlak, vervaardiging uit weinig poreuze grondstof, zooveel mogelijk uit weinige stukken zamengesteld. (Voordeel van portlandsche cementstukken boven gemetselde riolen)."

De adjunct-inspecteur wenscht dat ook andere leden in hunnen kring werkzaam zijn op de wijze als dr. Kuthe werkzaam is geweest. Intusschen is hij van een geheel tegenovergesteld gevoelen als deze. In de eerste plaats wijst hij op de hoeveelheid water, bij het spoelstelsel noodig. Het is niet voldoende de riolen van tijd tot tijd met eene brandspuit door te spoelen of op het water der huishoudingen te rekenen. Hij heeft ten dezen opzigte de werking eener brandspuit te Utrecht bijgewoond en het is gebleken dat dit middel niet voldoende was om de riolen schoon te houden. Daartoe zou, volgens gemaakte berekeningen, 180—250 liters water per hoofd en per dag noodig zijn. Dit bezwaar bestaat niet bij open goten; deze kan men gemakkelijk schoon houden. Verder bestaan er, naar zijne meening, geen reukelooze zinkputten. Wanneer de drukking der gassen in de riolen sterker is dan die der buitenlucht, dan verspreiden zij stank; daarenboven dringen de gassen door de takbuizen uit het hoofdriool naar de woningen. Geen enkel riool is bestand tegen de gassen, die zich daarin ontwikkelen; deze dringen door de omringende aarde. Voorts weêrlegt hij de meening van dr. Kuthe dat open goten alleen op een hellend terrein met vrucht aangelegd kunnen worden. Open goten kunnen overal worden aangelegd en het reinhouden hangt alleen af van behoorlijk politietoezigt. Hij merkt op dat riolen uit portland cement toch ook gevoegd moeten worden en dat deze voegen na eenigen tijd permeabel worden. Om deze redenen geeft hij aan open goten de voorkeur.

Verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.

Een der leden opperde de vraag of een gemeentebestuur aan de wet voldoet, wanneer het eene localiteit aanwijst tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten of dat zij ook voor de verpleging moet zorgen?

Het regtsgeleerd lid verklaart dat in art. 7 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten wel degelijk meer ligt opgesloten dan de verpligting om te zorgen voor eene lokaliteit. Aan de gemeentebesturen is opgedragen deze zaak zoodanig te regelen als zij meenen dat

behoorlijk en goed is; maar de inrigting moet zoodanig zijn, dat lijders aan besmettelijke ziekten dadelijk geholpen kunnen worden.

Zuidholland.

Opleiding van gymnastiek-onderwijzers.

De commissie in 1874 benoemd om onderzoek te doen naar de opleiding van onderwijzers in de gymnastiek en te onderzoeken of het raadzaam zou zijn te trachten om de Regering te bewegen tot het oprigten van eene normaalschool voor onderwijzers in dat vak, bragt in de voorjaarsvergadering haar rapport uit. (Zie verslag over 1874, bladz. 18) (1). De commissie bestond uit prof. Evers, dr. Vaillant en prof. Bosscha. Zij stelde aan de vergadering voor, dat zij zich tot de Regering wende met het verzoek, dat aan de verschillende normaalscholen door deskundigen onderwijs worde gegeven in anatomie en physiologie, voor zooverre de kennis dier wetenschappen noodig is voor aanstaande onderwijzers in de gymnastiek, aan die kweekelingen dier scholen, die wenschen zich voor een examen in de gymnastiek voor te bereiden.

Nadat verscheidene leden hunne instemming met het voorstel betuigd hadden, werd de vraag geopperd of de commissie eenigzins berekend heeft, hoeveel de uitvoering van haar plan aan het Rijk zou kosten. Deze vraag wordt ontkennend beantwoord, maar dr. Vaillant merkt op dat het welligt bij vele gemeentebesturen voldoende ware op deze zaak de aandacht te vestigen. De meening van een der leden, dat misschien het noodige onderwijs in anatomie en physiologie zou gegeven kunnen worden door den leeraar in de natuurkunde, wordt van verschillende zijden bestreden. De voorzitter vraagt of de kosten door de gemeenten moeten bestreden worden, in welk geval hij bezwaren van de zijde der gemeentebesturen vreest. Van de andere zijde zou het ook bezwaar hebben aan gemeenteinrigtingen, zoo als hij meent dat de normaalscholen zijn, in een enkel vak onderwijs te doen geven van Rijkswege. Dit bezwaar zou zich, volgens dr. Vaillant, zeer zelden voordoen.

Een ander lid vond het voorstel bedenkelijk omdat het examen van onderwijzers niet zwaarder gemaakt moet worden. De voorzitter merkt op dat de vakken voor het examen bij de wet bepaald zijn. Er is hier slechts sprake van onderwijs. Naar aanleiding van eene opmerking van een der leden dat het wenschelijk ware dat alle kweekelingen der normaalscholen het bedoelde onderwijs ontvingen, wordt het slot van het voorstel gewijzigd als volgt: „voor zooverre de kennis dier wetenschap noodig is voor aanstaande onderwijzers".

Volgens dit besluit zond de raad een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, die het in handen van de inspecteurs van het lager onderwijs stelde en na hun advies te hebben ingewonnen antwoordde, dat deze wel een degelijk onderwijs in de gymnastiek wenschelijk achtten, maar ook wezen op de vele bezwaren er aan verbonden, om dit, zooals door den raad wordt gewenscht, aan de normaalscholen door geneeskundigen te doen geven. Ook de hooge uitgaven, de meerdere tijd door de kweekelingen aan die studiën te besteden en de moeijelijkheid der uitvoering op vele plaatsen, kwamen in aanmerking. Intusschen werd de noodzakelijkheid erkend eener betere theoretische opleiding, dan tot nu toe op vele plaatsen werd gegeven. Algemeen was men het eens, dat in het examen de waarborgen voor de degelijkheid der toekomstige onderwijzers moeten worden gezocht en werd door de vergadering van inspecteurs voor het lager onderwijs besloten: „*a.* als haar gevoelen te kennen te geven: dat, zooveel de omstandigheden toelaten, een meer en meer degelijk theoretisch onderwijs in de gymnastiek op de normaalscholen moet worden ingevoerd; *b.* den Minister in overweging te geven, die opleiding zooveel doenlijk te willen bevorderen;

(1) Het rapport is opgenomen in de *Verzameling van stukken* enz., jaargang 1875, bladz. 79 en 80.

daar, behoudens de gunstige uitzonderingen, werkelijke deskundigen tot nu toe zelden dan onder geneeskundigen worden aangetroffen". Met mededeeling van dit advies, verklaarde de Minister aan den geneeskundigen raad, bereid te zijn de bedoelde opleiding zooveel mogelijk te bevorderen.

Dit antwoord van den Minister kwam in de najaarsvergadering ter sprake; verschillende leden verklaarden dat het hun niet bevredigde. De voorzitter is van oordeel, dat thans moet afgewacht worden wat van Regeringswege geschiedt, daar de Minister heeft toegezegd „zooveel mogelijk te zullen trachten de door den raad bedoelde opleiding te bevorderen". Daarop werd de commissie van wier voorstel de correspondentie met den Minister een gevolg was, uitgenoodigd de zaak in het oog te houden, in de volgende vergadering mede te deelen wat geschied is en zoo noodig verder voorstellen aan den raad te doen.

Hygieinisch politietoezigt.

Een der leden betreurt het, dat verschillende plaatselijke bepalingen in het belang van den algemeenen gezondheidstoestand slecht worden gehandhaafd en vraagt hoe de geneeskundige ambtenaren kennis krijgen van overtreding op hygieinisch gebied. De voorzitter antwoordt dat de leden, zoowel gewone, als plaatsvervangende en corresponderende, van de geneeskundige raden met de geneeskundige ambtenaren toezigt hebben uit te oefenen op de handhaving van wetten en verordeningen in het belang der volksgezondheid. Het lid dat de opmerking gemaakt had, zou een meer methodisch toezigt op handhaving van bestaande voorschriften wenschen, waartoe zijns inziens een klein personeel voldoende ware. Het regtsgeleerd lid merkt op, dat in deze zaak wel voorzien is; de wet bepaalt in het algemeen wie met politietoezigt zijn belast; verder zijn, naar hij meent, de geneeskundige ambtenaren en de leden en plaatsvervangende leden van den geneeskundigen raad bestemd voor het toezigt op hygieinische zaken. Er zijn ook gemeenten, waarin personen speciaal belast zijn met toezigt op de naleving van sanitaire verordeningen.

Toestand der scholen.

In de voorjaarsvergadering bragt prof. Boogaard den toestand der scholen ter sprake naar aanleiding van hetgeen daaromtrent te Leiden valt op te merken. Die toestand is, noch wat de banken, noch wat de verontreiniging der lucht met koolzuur aangaat, bevredigend te noemen. Hij wenscht een nader onderzoek der scholen en herinnert aan de bemoeijingen van den geneeskundigen raad voor Friesland en Groningen. Te Leiden zijn wel in den laatsten tijd oude scholen verbouwd en nieuwe gebouwd, maar de plannen blijven vaak onbekend, zoowel aan den geneeskundigen inspecteur als aan de gezondheidscommissie.

Daartegen wordt opgemerkt dat in de laatste jaren nog al verbetering is gekomen in den toestand der scholen, al zijn er nog vele in slechten staat. In dien de voorschriften van Gedeputeerde Staten naar behooren werden nageleefd, zou de toestand beter zijn. Te Rotterdam wordt over de plannen van bouw en verbouwing van scholen, in den regel de gezondheidscommissie gehoord.

De voorzitter herinnert aan art. 14 der wet regelende het geneeskundig Staatstoezigt en aan de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 October 1871 (zie verslag over dat jaar, bladz. 280 en 281).

Een der leden wijst op het belang van een doeltreffend beheer, daar dit in niet geringe mate invloed op den hygieinischen toestand van de school heeft. De voorzitter beaamt dit en geeft verscheidene voorbeelden van de juistheid van deze stelling. Zoolang bij de onderwijzers inzigt in de beginselen der hygieine ontbreekt, zullen zelfs goede schoollokalen dikwijls niet baten.

Noordholland.

Bemestingsproeven met faecaliën.

De commissie voor de proefnemingen met bemesting van land met faecaliën (zie verslag over 1873, bladz. 22) bragt verslag uit omtrent de in 1874 voortgezette proefnemingen in den Spijkerpolder bij Hilversum. (1) Zij komt tot de volgende conclusie: dat ter uitbreiding van het gebruik van faecalia als meststoffen *met het doel om onze groote steden van dien overlast te bevrijden*, drie voorwaarden vervuld moeten worden:

1°. de landbouwers moeten overtuigd worden van de werkelijk goede eigenschappen van deze meststof;

2°. er moet zorg gedragen worden dat de meststof zoo weinig mogelijk verdund en in verschen toestand verzameld en gebruikt wordt;

3°. er moeten goedkoope gelegenheden worden verschaft tot vervoer der stoffen naar de landerijen.

Prof. Gunning, lid der commissie, stelt voor de proefnemingen, wegens verschillende daaraan verbonden bezwaren niet voort te zetten, maar wenscht dat de Raad voortga zich aan het onderwerp gelegen te laten liggen en dat de commissie blijve bestaan en mededeelingen ontvange van op het land wonende raadsleden en van allen die inlichtingen kunnen verschaffen of op verkregen uitkomsten kunnen wijzen.

In dien zin wordt besloten.

Een der leden, de heer Hoolwerff, deelt mede dat men in de omstreken van Hoorn de waarde van menschelijke faecaliën als meststof leert inzien en wat door hem gedaan is om het gebruik van die stoffen te bevorderen.

Strooibiljetten bij epidemische ziekten.

Tot uitvoering van het in de vorige vergadering genomen besluit om, bij het optreden van epidemische ziekten in Noordholland, korte voorschriften, in den vorm van strooibiljetten, te verspreiden (zie verslag over 1874, bladz. 22), zijn, als proeve van bewerking, twee strooibiljetten, betrekking hebbende op roodvonk en mazelen, aan de leden rondgezonden, ter behandeling in de vergadering. Na eenige discussie omtrent den vorm dier biljetten, de wijze van openbaarmaking der voorschriften en den inhoud der biljetten, wordt besloten het strooibiljet voor roodvonk, na eenige wijziging ingevolge de gemaakte opmerkingen, te laten drukken (2) en in de najaarsvergadering te beslissen of ook strooibiljetten bij mazelen verspreid zullen worden. Sommige leden waren van oordeel dat dit alleen dan moest geschieden, wanneer eene epidemie van mazelen een gevaarlijk karakter aanneemt.

In dien zin werd in de najaarsvergadering besloten.

Vereeniging tot afwering van epidemische ziekten en hulpbetoon.

In de voorjaarsvergadering deelde de voorzitter mede dat te Hilversum eene afdeeling was opgerigt van de noordhollandsche vereeniging tot afwering van epidemische ziekten en hulpbetoon tijdens epidemieën (zie verslag over 1874, bladz. 20). De afdeeling noemt zich „*het Witte Kruis*". Voorts hebben zich afdeelingen gevormd te Rijp, te Westgraftdijk, Ilpendam, Amsterdam, Bennebroek en Beverwijk. Te Bloemendaal zal dit vermoedelijk weldra het geval zijn; hetzelfde wordt omtrent Hoorn berigt.

---

(1) Het rapport is in zijn geheel opgenomen in de *Verzameling van stukken* enz. bladz. 270 en volgende.

(2) Zie *Verzameling van stukken* enz. 1875, bladz. 325.

In de najaarsvergadering werd medegedeeld dat het aantal afdeelingen tot elf was geklommen met ruim 600 leden en een aantal stichters en begunstigers. Met uitzondering van Amsterdam was in de groote gemeenten nog geene afdeeling tot stand gekomen. In navolging van de Hilversumsche afdeeling is aan de geheele vereeniging de naam van „het Witte Kruis" gegeven.

Herstellingsoord Trompenberg.

Omtrent het plan tot oprigting van het herstellingsoord Trompenberg deelde de voorzitter mede dat eene naamlooze vennootschap tot stand is gekomen met een kapitaal van aanvankelijk f 100,000, waarvoor een terrein van 39 bunders is aangekocht, wegen en wandelingen zijn aangelegd en de bouw van een pension wordt aanbesteed van 37 kamers, dat in Mei 1876 zal geopend worden. Later hoopt men aan deze zaak uitbreiding te geven, ten einde te voorzien in de behoefte, die zal blijken te bestaan voor verschillende klassen in de maatschappij.

Verkoop van vergiften, voornamelijk van rattekruid.

In de voorjaarsvergadering werd door den adjunct-inspecteur de verkoop van vergiften ter sprake gebragt, naar aanleiding van eene bij hem ontvangen missive van de alkmaarsche gezondheidscommissie betreffende twee gevallen van vergiftiging door rattekruid. Bij de ligtvaardige aflevering van vergiften is het, volgens de commissie, te verwonderen dat dergelijke gevallen niet vaker voorkomen. Van de bepaling van art. 13 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61), wordt misbruik gemaakt en daarom wenscht de commissie dat die wetsbepaling vervalle of worde vervangen door eene andere, waardoor de aflevering van vergiften bemoeijelijkt wordt.

De voorzitter verlangt stipte en letterlijke handhaving van de wettelijke bepalingen. Art. 13 van de aangehaalde wet geeft voor de aflevering van vergiften bepaalde voorschriften. Dat artikel behoort altijd opgevat te worden in verband met het volgende, dat het houden van een register beveelt, waarin de apotheker zonder uitstel elke aflevering van eenig vergift moet aanteekenen, met vermelding van den dag waarop en den persoon aan wien de aflevering geschied is. Verkoop van vergiften kan niet geheel belet noch al te zeer bemoeijelijkt worden. Hij noodigt de commissiën voor de visitatie van apotheken uit, de registers van afgeleverde vergiften naauwkeurig te onderzoeken.

Verschillende meeningen worden over dit onderwerp geuit en ten slotte eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren Kruseman, Walter, Stoeder en van Balen Blanken, belast om de middelen te beramen ten einde ten opzigte van den verkoop van vergiften tot een beteren toestand te geraken.

In de najaarsvergadering bragt deze commissie haar verslag uit (1). Zij stelt daarin voor dat de geneeskundige raad ter bestrijding van verschillende veeziekten zooveel mogelijk het gebruik van arsenigzuur en alle daarmede bereide middelen zal tegengaan, maar daarentegen het gebruik van carbolzuur en carbolzuurpraeparaten zal aanbevelen en bevorderen. Zij dringt voorts aan op zoo gestreng mogelijke handhaving van artt. 13 en 14 der wet regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst, den verkoop van vergiften betreffende.

In den loop der over dit rapport gevoerde discussie wordt opgemerkt dat door het voorstel der commissie het bezwaar der Alkmaarsche gezondheidscommissie, die in eene missive aan den geneeskundigen raad weder twee gevallen van vergiftiging heeft medegedeeld, niet wordt opgeheven. Te Alkmaar worden de aangehaalde wetsartikelen juist zeer goed gehandhaafd en toch komen er gevallen van vergiftiging voor.

---

(1) Opgenomen in de *Verzameling van stukken*, 1875, bladz. 268 en volgende.

Een van de leden der commissie wijst er op dat zij daarom heeft voorgesteld beperking van het gebruik van vergiften en bepaaldelijk van arsenigzuur te bevorderen.

Door een ander lid wordt opgemerkt dat er onderscheid moet gemaakt worden tusschen onvoorzigtigheid bij het gebruik en opzettelijk misbruik van vergiften.

Het laatste is door wettelijke bepalingen niet te verhinderen. Vergiften moeten voor ieder die ze bij zijn bedrijf noodig heeft, te bekomen zijn. Onvoorzigtigheid kan vermeden worden; men kan er tegen waarschuwen.

Omdat misbruik door wettelijke bepalingen niet kan voorkomen worden, merkt een ander lid op dat eene poging tot wijziging der wet vruchteloos zal zijn. Hij meent dat de weg door de commissie aangewezen, de goede is, beperking van het gebruik van vergiften en hunne vervanging door onschadelijke stoffen. Door openbaarmaking van gevallen van vergiftiging, door populaire raadgevingen omtrent het gebruik van vergiften in de industrie kan veel nut gedaan worden. Het publiek moet ingelicht worden. Vele fabriekanten gaan steeds voort schadelijke verfstoffen te gebruiken; menig slepend ziektegeval is daarvan het gevolg en de oorzaak wordt dikwijls te laat ontdekt. Verscheidene voorbeelden van het gebruik van vergiftige verfstoffen bij de vervaardiging van voorwerpen van dagelijksch gebruik, als behangsels, gordijnen en groene lampenkappen, worden aangehaald.

Ten slotte wordt bepaald dat de raad eene circulaire tot de apothekers en droogisten in zijn kring zal rigten, ten einde hun tot stipt en in alle bijzonderheden naleven der wetsartikelen betreffende het afleveren van vergiften aan te sporen en hunne zedelijke mede werking in te roepen om de veelvuldig voorkomende ongelukken, hetzij door onvoorzigtigheid of door misdadig opzet veroorzaakt, tegen te gaan, en wanneer hun vergiften gevraagd worden, in plaats daarvan zooveel mogelijk onschadelijke stoffen aan te bevelen. Voorts zal de raad zich tot het publiek wenden: 1°. door uittreksel van het rapport der commissie over het misbruik van wit rattenkruit aan eenige dagbladen, vooral aan die in landelijke gemeenten, ter plaatsing te zenden; 2°. met eene meer algemeene waarschuwing, betrekking hebbende op het gevaar dat voor den mensch ten gevolge van het veelvuldig en niet altijd te vermijden gebruik van vergiften tot verschillende doeleinden in het dagelijksch leven ontstaat.

Uitvoering der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Op eene vraag wat de winkelvisitatiën in het vorige jaar geleerd hebben omtrent de toepassing der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten en inzonderheid welke gemeenten in de provincie inrigtingen tot afzonderlijke verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten bezitten, antwoordt de voorzitter dat hij met leedwezen moest verklaren, dat in Noordholland slechts enkele gemeenten — bij uitzondering — dergelijke inrigtingen bezitten. Hij is voornemens zich tot Gedeputeerde Staten te wenden en zal daarbij doen uitkomen dat ook de geneeskundige raad algemeen en met kracht op volledige toepassing der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten aandringt.

De bepaling dat bij elke begraafplaats een lijkenhuis moet zijn schijnt ook niet overal te zijn opgevolgd. Te Spaarndam was het lijk van een zeeman in vergevorderden staat van ontbinding opgevischt en in een open kist tijdelijk in de kerk geplaatst, omdat te Spaarndam geen lijkenhuis bestaat.

In de najaarsvergadering betuigde hetzelfde lid zijn leedwezen, bij de mededeelingen nopens gedane winkelvisitatiën, niet vernomen te hebben wat deze geleerd hebben met betrekking tot de toepassing der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Naar zijne overtuiging behoort die heilzame wet met meer kracht toegepast te worden. Hij vraagt wat er in de provincie is geschied om te voldoen aan art. 7 (gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten)? of de hand wordt gehouden aan art. 21 (open-

bare aankondiging van epidemische verschijning van besmettelijk ziekten)? of er bij elke begraafplaats, volgens het voorschrift van art. 12, een lijkenhuis bestaat? of te Spaarndam eindelijk voor een lijkenhuis gezorgd is? hoe het gesteld is met de naleving van andere gewigtige artikelen dezer wet? of overal zooveel mogelijk voor afzonderlijke verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten zorg wordt gedragen?

De voorzitter antwoordt dat enkele visiterende commissiën mededeelingen betreffende de uitvoering van bedoelde wet hebben gedaan. Hij verwacht voor betere naleving dier wet veel goeds van de onlangs geconstitueerde vereeniging „het Witte Kruis". Wat art. 7 betreft herinnert hij dat aan Gedeputeerde Staten de beslissing is opgedragen in welke gemeenten eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten zal ingerigt worden en of deze inrigting van tijdelijken dan wel van duurzamen aard zal zijn. In Noordholland bestaan die inrigtingen slechts bij uitzondering. Wanneer de geneeskundige ambtenaren bij de gemeentebesturen aandringen op het tot stand brengen dier inrigtingen, is het gewone antwoord, dat de ingezetenen niet te bewegen zouden zijn om er gebruik van te maken. Alles wat geld kost stuit op hardnekkigen tegenstand. Aan art. 21 wordt gevolg gegeven.

Dit antwoord kon het lid, dat de vragen gedaan had, niet bevredigen. Hij betreurde ten sterkste dat in Noordholland in twee jaren tijd niets noemenswaardig tot stand is gebragt om aan de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten te voldoen.

De raad besloot vervolgens eenparig zich tot Gedeputeerde Staten te wenden met de vraag in welke noordhollandsche gemeenten inrigtingen ter voldoening aan art. 7 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) zijn of zullen worden opgerigt en welke van deze inrigtingen zijn of zullen zijn van duurzamen, welke van tijdelijken aard.

Hondsdolheid.

De wet betreffende de hondsdolheid is, naar het oordeel van vele leden, niet krachtig genoeg Zij wenschten dat alle honden gedurende vier maanden van een muilkorf wierden voorzien. Daar de Commissaris des Konings dit, volgens art. 3 der wet, kan voorschrijven, besloot de raad een daartoe strekkend verzoek aan dien Staatsambtenaar te rigten.

Corresponderend lid.

Tot corresponderend lid werd benoemd jh. mr. G. de Bosch Kemper, chef van het provinciaal bureau voor statistiek te Haarlem.

Zeeland.

Het oprigten van een krankzinnigengesticht in Zeeland.

Toen in de vergadering van 19 Mei het denkbeeld besproken was dat het nuttig zoude wezen, dat Zeeland in het bezit ware van een eigen krankzinnigengesticht, op grond dat de statistiek leert dat het cijfer van krankzinnigen in dit gewest niet minder is dan elders, en in aanmerking genomen dat de verpleging in andere provinciën, wegens gemis aan beschikbare ruimte, niet altijd te erlangen en daarenboven voor de belanghebbenden immer bijzonder kostbaar is, werd aan dr. A. P. Fokker opgedragen in een uitgewerkt rapport de vergadering betrekkelijk de uitvoerbaarheid van het aangegeven denkbeeld in te lichten. Ter voldoening hieraan bragt genoemd lid in de najaarsvergadering een uitvoerig verslag uit, in hetwelk hij op nadrukkelijke wijze niet alleen de uitvoerbaarheid, maar zelfs de noodzakelijkheid van de oprigting van een krankzinnigengesticht in Zeeland uiteenzette. Daar de vergadering het geraden oordeelde om eene zoo belangrijke zaak als het het hier gold, aan een grondig onderzoek te onderwerpen, werd besloten dit verslag in handen te stellen van eene commissie, bestaande uit de heeren dr. de Man, dr. Dobbelaar de Wind en mr. A. P. Snouck Hurgronje, tot voorlichting en tot het uitbrengen van een praeadvies in de volgende vergadering.

Uit het onderzoek betreffende de vleeschkeuring, vermeld in het verslag van 1874 (bladz. 23), is gebleken, dat slechts in 43 van de 112 gemeenten eene min of meer regelmatige keuring geschiedt en dat de plaatselijke bepalingen daarop zeer uiteenloopend zijn; want, terwijl zij voor Walcheren in al de (19) gemeenten bestaan, worden zij in Zuid-Beveland slechts in drie van de 26, in Schouwen en Duiveland in twee van de 18 gemeenten aangetroffen. In de steden en grootere gemeenten heeft de keuring plaats door daartoe aangestelde beambten; in de kleinere is de veldwachter of de gemeente-bode, in ééne gemeente van Oostelijk Zeeuwsch Vlaanderen de schoolmeester tot keurmeester aangesteld. De keurmeesters genieten belooning, hetzij bij wijze van een vast inkomen van wege de gemeente, of bij heffing van een keurloon; alleen de schoolmeester neemt de betrekking van keurmeester *gratis* waar.

De vleeschkeuring in Zeeland.

In de vergadering van 19 Mei nam de geneeskundige raad kennis van het in werking treden op 1°. Maart van het bureau voor scheikundige en mikroskopische onderzoekingen.

Bureau voor scheikundige en mikroskopische onderzoekingen.

De werkzaamheden reeds terstond aan het bureau opgedragen hadden de daarvan gekoesterde verwachting overtroffen en gaven het ondubbelzinnig bewijs dat de maatregel van de oprigting van het bureau door het publiek gewaardeerd wordt.

In overeenstemming met het doel der instelling nam de raad voorts in de vergadering van 8 November een voorstel van het bureau aan, strekkende om, ten zijnen koste voortaan voorwerpen te laten onderzoeken, wier analyse door de gemeentegeneeskundigen in het belang der ziekten-behandeling bij armlastigen wenschelijk wordt geoordeeld en welke door dezen niet kan bekostigd worden. Van deze beschikking is aan de gemeentebesturen van Zeeland kennis gegeven.

Nadat vroeger reeds meermalen de wijze van afvoer van vuil, de waarde daarvan voor den landbouw en het met die waarde zoo naauw zamenhangende stelsel van Liernur, in de vergaderingen van den geneeskundigen raad overwogen waren, werd in de zitting van 8 November besloten om deze gegevens aan een meer naauwgezet onderzoek te onderwerpen, en aan eene commissie bestaande uit de heeren dr. Verschoor, J. de Visser en Th. F. Martin opgedragen om in de volgende vergadering een verslag uit te brengen omtrent de tweeledige vraag „hoe geschiedt de afvoer van vuil in Zeeland" en „welke waarde, met het oog op de geaardheid van den bodem, kent de landbouwer in Zeeland toe aan de bemesting van het land met faecaliën?"

De afvoer van vuil in Zeeland.

In de vergadering van 19 Mei werd door den geneeskundigen raad beraadslaagd over de oprigting van- en aansluiting aan eene in Noordholland, op het initiatief van den geneeskundigen raad van dat gewest, in het leven geroepen vereeniging, welke de kern zoude kunnen worden voor de vestiging van een nederlandschen bond tot afwering van epidemische ziekten en tot hulpbetoon tijdens het voorkomen van epidemieën. Uit die beraadslaging is gebleken, dat het oprigten van eene vereeniging als de bedoelde, voor Zeeland geen onverdeelden bijval zoude vinden. Algemeen was men van oordeel dat omtrent het doel slechts één gevoelen van instemming kon bestaan, maar men koesterde de gegronde vrees dat er geen kansen bestonden van naar behooren te zullen slagen, wanneer aan de onderneming de steun en zelfs de krachtige medewerking der geneeskundigen mogt ontbreken. Bij het nagenoeg zekere vooruitzigt dat die steun en medewerking zoude onthouden worden, achtte de geneeskundige raad het raadzaam om voor als nog aan het denkbeeld geen gevolg te geven.

De Noordhollandsche vereeniging tot afwering van epidemische ziekten enz.

Friesland en Groningen.

In beide vergaderingen had eene uitvoerige discussie plaats over het opnemen van de gezondheidsleer als leervak (afzonderlijk of wel als bijvak) bij het hooger, middelbaar en lager

Onderwijs in gezondheidsleer.

onderwijs. Hoofdzakelijk met het oog op de waarschijnlijkheid, dat nu spoedig de wet op het hooger onderwijs zou in behandeling komen bij de Staten-Generaal, werd vooralsnog te dezen aanzien geen besluit genomen.

Herstellingsoord in de noordelijke provinciën.

De interprovinciale commissie voor het stichten, zoo mogelijk, van een „gezondheidsoord" te Assen of Zuidlaren werd diligent verklaard, vermits nog geen eindvoorstel aan den raad kon worden gedaan met het oog op de noodzakelijkheid om nog nadere onderzoekingen in loco te doen.

Gezondheidsvereischten van schoolgebouwen.

De commissie uit den raad, aan welke was opgedragen het ontwerpen van een schema voor de gezondheidsvereischten van schoolgebouwen, diende haar voorloopig rapport in betreffende eene eenvoudige, min kostbare en doelmatige wijze van ventilatie en verwarming voor schoollokalen. De raad besloot van het eerste gedeelte van het rapport, reeds in 1874 door den raad goedgekeurd, aan heeren Gedeputeerde Staten van beide provinciën een afschrift te zenden, met verzoek om dat stuk te doen opnemen in de *Provinciale bladen* van beide gewesten. Gedeputeerde Staten van Groningen hebben aan het verzoek voldaan. Gedeputeerde Staten van Friesland willen de voltoojing van het schema afwachten.

Levering van geneesmiddelen aan militairen en gevangenen.

Andermaal werd ter sprake gebragt de anomalie, dat van wege de Departementen van Oorlog en van Justitie contracten zijn gesloten met geneeskundigen, niet bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen, waarbij aan deze wordt opgedragen de geneeskundige behandeling van militairen of gevangenen, met levering tevens van de benoodigde geneesmiddelen. De raad besloot 1°. tot de heeren Ministers van Oorlog en van Justitie het verzoek te rigten, om de bestaande contracten van dezen aard in dit ressort te doen eindigen en voortaan geene te willen sluiten, die in strijd zijn met de bedoeling der geneeskundige wetgeving van 1865, en 2°. daarvan mededeeling te doen aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Waterbederf in Groningen.

Betrekkelijk het waterbederf in sommige openbare wateren der provincie Groningen, ten gevolge van het in die kanalen laten invloeijen van het afvalwater der aardappelenmeelfabrieken, werd nogmaals geconstateerd de wenschelijkheid van voorziening in dezen. Door den geneeskundigen inspecteur was reeds vóór geruimen tijd het hem 't doelmatigst gebleken middel voorgesteld. 't Was thans aan de administratieve magt, om dat of een ander middel te doen aanwenden. (Zie verslag over 1874, bladz. 183.)

Schadelijke stoffen, waaruit voorwerpen voor huishoudelijk gebruik zijn vervaardigd.

De raad droeg den voorzitter op om in de e. k. vergadering van de geneeskundige inspecteurs de wenschelijkheid te behandelen, dat van wege het geneeskundig Staatstoezigt middelen worden beraamd, om den invoer en de fabrikatie hier te lande van geëmailleerde en gekleurde artikelen voor huishoudelijk gebruik, van gekleurde kleedingstukken enz. met schadelijke stoffen bedeeld, tegen te gaan.

Afvoer van vuil.

De raad besloot, dat van zijnentwege nogmaals eene circulaire zal worden gezonden aan de gemeentebesturen in Friesland en Groningen, waarin zal worden gewezen op de voordeelen van een goed ingerigt afvoerstelsel van vuilnisstoffen en op hetgeen in die rigting in de laatste jaren in beide provinciën reeds is gedaan, en dat die circulaire ook door de dagbladen meer algemeen zal worden bekend gemaakt.

Vereeniging tot hulpbetoon bij epidemieën.

Aan eene commissie werd opgedragen het onderzoek van de vraag, of en in hoever het ligt op den weg van dezen raad eene vereeniging voor Friesland en Groningen in het leven te roepen als die tot afwering van epidemische ziekten en tot hulpbetoon tijdens epidemieën, welke onlangs is uitgegaan van den geneeskundigen raad voor Noordholland, of wel zich aan te sluiten aan die bestaande, algemeene?

Abattoirs.

Aan den inspecteur en den adjunct-inspecteur werd opgedragen het onderzoek naar de

beste middelen, om in de eerste plaats in de gemeenten Groningen en Leeuwarden tot de oprigting van abattoirs te geraken.

Overijssel en Drenthe.

Herstellingsoord voor de noordelijke provinciën.

De commissie voor een herstellingsoord of gezondheidsstation ten behoeve van de vier noordelijke provinciën, rapporteerde dat de gecombineerde commissie uit de geneeskundige raden dier provinciën tot de slotsom was gekomen, dat die inrigting in Drenthe behoorde gesticht te worden, en dat Assen daartoe 't allereerst in aanmerking kwam. De commissie werd daarop gecontinueerd, doch onder voorwaarde dat men zich over den hygieinischen toestand van Assen overtuigen zal, bepaaldelijk met het oog op bodem en water.

Geëmailleerd ijzeren keukenpannen.

Er werd verslag uitgebragt van een onderzoek van zoogenaamd geëmailleerde ijzeren keukenpannen. Eenige daarvan van duitsch, belgisch en inlandsch fabrikaat waren onderzocht, en daaronder waren er gevonden, die loodhoudend, zelfs zeer sterk loodhoudend waren. Dit laatste was o. a. het geval met eene, die volgens het zeggen van den verkooper, in eene bekende fabriek in Gelderland vervaardigd was. Ook werd gehandeld over al of niet zink bevattende elastieke zuigspeenen en buizen. Nadat over dat alles breedvoerig van gedachten was gewisseld, kwam de vergadering tot het besluit, om bij eene advertentie in de beide provinciale bladen het publiek te waarschuwen voor het gebruik van *alle* geëmailleerde ijzeren pannen en van die zuigspeenen of zuigbuizen, welke van eene andere kleur dan zwart zijn. Tevens werd besloten den geneeskundigen inspecteur van Gelderland en Utrecht voor te stellen in de bedoelde fabriek een onderzoek te doen in het werk stellen.

Arsenikhoudende kleurstoffen.

Vervolgens werd ter sprake gebragt het fabriceren en debiteren van kleedingstoffen, behangselpapieren en papier voor rolgordijnen, geverfd met arsenikhoudende kleurstoffen. Er werd op gewezen, dat niet alleen vele *groen* geverfde stoffen en papieren arsenicum bevatten, maar dat dit ook met velen het geval is, die met andere kleuren geverfd zijn. Zelfs behangselpapier, dat grijs geverfd was, zonder eenig groen, was gebleken arsenikhoudend te zijn. Wat kleedingstoffen aangaat, zoo werd ook vermeld het meer en meer toenemend gebruik van arsenikhoudende fixeermiddelen voor allerlei kleuren, en daarbij in het bijzonder de oostenrijksche katoenen met een violetten grond en witte figuren als veel arsenicum bevattende aangewezen. Bij de bespreking van de middelen, die in het werk gesteld moeten worden om dit kwaad te weren, werd gewezen op Pruissen, waar alreeds het verwen van stoffen en papieren met arsenikhoudende kleuren, het verkoopen en zelfs het in voorraad hebben daarvan verboden is, behalve voor zoover die stoffen en papieren tot uitvoer naar het buitenland bestemd zijn, — en kwam men tot het besluit dat het uitlokken van dergelijke wetsbepalingen eene hoogst noodige zaak was.

ONDERZOEK NAAR DE VOLKSGEZONDHEID.

§ 1. STERFTESTATISTIEK.

Aan de hier volgende sterftestaten is eene belangrijke uitbreiding gegeven. Behalve dat er 8 kolommen aan toegevoegd zijn, waarin het aantal sterfgevallen op verschillende leeftijden is aangewezen, zijn thans alle bekende doodsoorzaken vermeld, waardoor de vroegere kolom 24 „Andere oorzaken" is vervallen. Zonder daarom de sterftestatistiek volledig of volkomen juist te kunnen noemen, hetgeen voor elke statistiek, waarvan de bouwstoffen door velen geleverd moeten worden, onbereikbaar is, is zij thans voor hem, die zich met medisch-statistische onderzoekingen bezighoudt, allezins bruikbaar te achten. Wel zijn nog enkele verwante ziektevormen bijeengevoegd, maar enkele zijn met het teeken * afzonderlijk boven de in de kolommen vermelde getallen opgeteekend. Nadere toelichting schijnt de tabel niet te behoeven.

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraen. Pyaemie. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus Febris typhoidea	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1	Aalst	635	14	22.00	1	2	3	„	1	„	2	5	„	„	5	„	„	„	1	„	
2	Aarle-Rixtel . . .	1 570	34	21.65	6	10	1	1	2	5	4	2	3	„	12	„	1	„	1	„	
3	Alem c. a. . . .	1 210	37	30.57	„	7	8	2	1	8	2	8	1	1	3	1	„	„	„	1	
4	Almkerk c. a. . .	1 526	31	20.31	4	8	3	„	„	3	2	9	2	„	11	„	„	1	„	„	
5	Alphen en Riel . .	1 740	29	16.66	3	5	2	„	„	3	2	13	1	„	5	„	„	2	„	„	
6	Andel	815	30	36.80	„	17	3	„	2	„	„	5	3	„	5	1	1	„	1	„	
7	Asten	3 295	79	23.97	7	16	3	6	„	13	8	23	3	1	18	„	1	„	„	2	
8	Baardwijk. . . .	1 606	52	32.37	5	21	9	„	„	8	1	4	4	„	7	„	„	1	1	„	
9	Baarle-Nassau. . .	2 246	36	16.02	1	5	2	1	„	4	5	13	5	„	12	„	„	2	1	„	
10	Bakel c. a. . . .	1 809	36	19.90	2	7	2	2	„	6	„	15	2	1	10	1	„	„	„	„	
11	Beek en Donk . .	1 424	52	36.51	9	14	5	2	„	3	6	10	3	„	16	„	„	1	2	„	
12	Beers	718	15	20.89	„	4	„	1	„	2	2	5	1	„	2	„	„	1	2	„	
13	Berchem c. a. . .	2 008	90	44.82	6	25	14	1	„	12	6	19	7	„	23	1	„	1	1	1	
14	Bergen op Zoom. .	9 599	244	25.41	17	84	17	7	4	42	19	39	15	„	51	„	2	2	1	4	
15	Bergeijk	1 837	43	23.40	„	11	4	2	„	8	1	15	2	„	5	„	„	4	2	„	
16	Berkel c. a. . . .	1 166	28	24.01	„	4	3	„	„	4	4	9	4	„	7	„	„	„	„	„	
17	Berlicum c. a. . .	2 570	46	17 89	5	13	3	„	1	7	3	10	4	„	10	1	„	„	„	2	
18	Besoijen	1 266	50	39.49	5	19	9	5	„	4	2	6	„	„	3	„	„	„	1	„	
19	Best.	1 925	35	18.18	2	5	7	„	„	1	6	11	3	„	8	„	„	„	2	3	
20	Beugen c. a. . . .	1 561	42	26.90	1	8	3	1	„	5	4	15	5	„	8	2	„	4	1	„	

OORDBRABANT IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina. diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der slijsvertering swerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertering swerktuigen. (Exc kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord *	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22.	23.	24	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
1	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
2	„	„	„	„	„	1	„	1	„	5	„	„	5	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	6	3	„	„	1	1	„	4	4	„	2	„	„	„	2	1	1	6	„	„	„	„
4	„	„	„	„	„	2	2	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	5	4
5	„	„	„	„	„	„	2	1	„	4	„	„	4	1	„	1	„	„	„	4	„	„	„	1	1	„	1
6	1	„	„	„	1	3	1	1	„	„	„	„	1	1	„	1	„	2	„	2	„	„	„	„	„	7	7
7	„	„	„	„	„	1	1	1	„	14	1	1	3	11	1	„	„	1	„	3	1	„	1	1	„	9	9
8	„	„	„	1	„	3	1	1	„	2	„	„	14	2	2	„	1	4	„	5	1	„	„	„	„	1	1
9	„	„	„	„	„	2	2	„	„	4	„	„	2	3	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	3	2
10	„	„	„	„	„	2	1	„	„	5	„	„	„	3	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	8	8
11	„	„	„	„	„	2	1	„	„	2	„	„	3	4	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	8	8
12	„	„	„	„	„	2	„	1	„	4	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13	„	„	„	1	2	1	„	2	1	10	„	7	8	10	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	1	10	10
14	9	„	„	2	2	15	8	9	2	23	3	„	18	20	2	5	„	12	„	13	4	2	1	4	„	12	12
15	„	„	„	„	„	9	1	„	„	9	„	3	3	2	„	„	„	„	„	1	„	1	1	1	„	1	1
16	„	„	„	„	„	2	„	1	„	2	„	„	4	6	„	2	„	„	„	1	1	1	„	„	„	1	„
17	„	„	„	„	„	3	3	1	„	6	„	„	2	5	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	1	4	4
18	„	„	„	2	„	3	1	2	„	3	1	„	13	3	„	1	„	2	„	7	2	„	1	„	„	„	„
19	„	„	„	„	„	3	1	„	„	1	„	1	1	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	9	8
20	„	„	„	„	„	„	1	1	„	4	„	1	1	1	„	1	„	„	„	2	2	„	„	„	„	12	12

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 11).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.							
21	Bladel c. a. . . .	1 386	24	17.31	1	6	1	„	1	4	2	8	1	„	4	„	„	„	„	3
22	Boekel	2 156	52	24.11	1	10	4	„	1	12	6	17	1	2	10	„	1	1	„	„
23	Bokhoven	268	7	26.11	„	1	2	„	„	1	„	3	„	„	2	„	„	„	„	„
24	Borkel en Schaft .	581	19	32.70	1	5	4	„	„	2	2	5	„	„	2	1	„	„	„	„
25	Boxmeer	2 099	54	25.72	2	7	5	2	„	9	9	16	4	„	13	„	1	2	„	„
26	Boxtel	5 034	132	26.22	11	31	19	5	4	16	12	30	4	„	25	1	1	2	4	2
27	Breda	15 335	424	27.64	30	108	43	20	14	68	18	102	21	„	84	„	4	10	3	1
28	Budel	2 069	53	25.61	8	6	1	„	2	7	3	22	4	„	8	1	1	2	3	2
29	Capelle.	2 189	76	34.71	4	26	19	2	1	5	3	10	6	„	19	„	„	4	1	„
30	Chaam	1 337	19	14.21	2	5	2	„	„	2	2	6	„	„	5	„	„	„	„	„
31	Cromvoirt. . . .	494	10	20.24	2	„	1	1	„	2	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„
32	Cuijk c. a. . . .	2 298	64	27.85	4	13	3	„	„	10	3	24	7	„	19	„	1	1	„	„
33	Deurne c. a. . . .	4 616	96	20.79	6	17	6	3	„	25	7	26	6	1	16	1	1	2	„	1
34	Deursen c. a. . . .	470	14	29.78	„	„	1	2	„	3	1	6	1	„	2	„	1	„	1	„
35	Dieden c. a. . . .	631	13	20.60	„	4	„	1	„	1	1	3	3	„	6	„	1	1	„	1
36	Diesen	979	25	25.53	1	4	4	2	„	6	2	4	2	„	5	„	1	„	„	2
37	Dinteloord c. a. . .	2 632	91	34.57	7	42	8	8	1	15	3	7	„	1	18	2	„	2	„	3
38	Dinther.	1 606	44	27.39	3	14	4	5	1	5	2	9	1	„	14	„	„	„	„	„
39	Dommelen. . . .	319	7	21.94	1	1	1	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„
40	Dongen.	3 956	97	24.51	7	12	6	1	1	22	8	35	5	2	15	1	1	2	3	1
41	Drongelen c. a. . .	494	25	50.60	„	4	1	3	„	4	4	8	1	„	4	1	„	2	„	2

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Typhus, Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus, Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5)	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13.	14	15	16.	17.	18	19	20.	21.	22	23.	24.	25	26	27	28.	29	30	31	32.	33.	34.	
11	„	„	„	„	1	5	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	3	2
12	„	„	„	„	„	5	2	„	„	10	„	„	1	9	„	„	„	2	„	„	2	1	„	„	„	5	5
13	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„
14	„	„	„	„	„	2	1	„	„	3	„	3	1	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
15	„	„	„	„	„	4	5	4	4	6	„	„	2	1	„	2	„	2**	„	3	2	„	„	1	„	„	„
16	2	„	„	1	1	19	6	2	„	12	„	1	8	13	„	1	„	„	„	7	3	„	„	„	1	6	6
17	„	2	„	2	2	41	10	23	3	38	10	„	24	53	1	9	„	7	„	18	22	6	10	2	3	„	„
18	„	„	„	„	„	1	„	4	1	7	„	„	2	2	„	3	„	„	„	1	2	2	„	„	„	3	„
19	„	„	„	„	„	„	4	1	„	4	2	„	22	1	„	1	„	8	„	2	2	„	„	1	„	„	„
20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	5	3	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	1
21	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
22	„	„	„	„	1	1	2	1	„	6	„	„	12	12	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„
23	1	„	1	1	1	3	5	3	„	14	„	„	2	7	2	„	„	2	„	4	2	1	2	„	1	15	15
24	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	2	„	1*	„	„	1	1
25	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
26	„	„	„	„	„	5	1	1	„	2	„	„	3	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„
27	3	„	„	„	1	6	1	3	1	5	„	„	5	3	„	1	„	8	„	6	4	„	1	1	„	5	5
28	„	„	„	1	„	3	„	„	„	2	1	„	1	4	„	„	„	5	„	2	2	„	„	1	„	5	5
29	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
30	1	„	1	„	„	3	3	3	„	7	2	„	11	22	„	2	„	„	„	2	4	„	1	1	„	1	„
31	„	„	„	„	„	1	„	„	„	4	„	„	2	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	5	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3 Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21)	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Tyfhus. Febris typhoides.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.							
42	Drunen.	2 735	72	26.32	1	32	12	1	4	6	1	13	2	2	11	„	1	„	6	„
43	Duizel en Steensel.	604	15	24.83	„	6	2	„	„	2	1	4	„	„	2	„	„	„	2	„
44	Dungen.	1 357	35	25.79	„	8	2	1	2	7	2	11	2	„	10	„	„	1	„	„
45	Dussen c. a. . . .	2 415	66	27.32	5	23	9	2	„	6	4	15	2	1	13	„	1	1	1	„
46	Eersel	1 025	15	14.63	1	2	3	„	„	„	1	5	3	„	5	„	„	„	„	1
47	Eindhoven. . . .	3 402	147	43.20	10	55	15	2	2	16	12	28	7	1	23	„	„	3	„	1
48	Emmikhoven c. a. .	1 269	42	33.09	4	15	2	1	2	7	2	7	2	„	6	„	„	1	„	1
49	Empel en Meerwijk.	581	15	25.81	2	4	2	„	1	2	„	4	„	„	3	„	„	1	„	„
50	Engelen	444	13	29.27	1	7	1	1	„	2	„	„	1	„	3	1	„	„	„	„
51	Erp	2 205	64	29.20	6	15	6	2	„	3	6	24	2	„	13	„	2	„	1	„
52	Esch.	475	16	33.68	2	4	1	1	„	3	1	2	2	„	4	„	„	„	„	„
53	Escharen	981	19	19.36	1	3	„	„	1	3	1	9	1	„	5	„	„	2	„	„
54	Etten en Leur . .	5 701	150	26.31	16	43	12	2	3	18	9	36	11	„	41	„	1	3	2	„
55	Fijnaart c. a. . .	3 031	56	18.47	10	17	4	2	2	5	3	11	2	„	11	„	1	„	„	3
56	Gassel	558	10	17.91	„	2	„	„	„	1	1	5	1	„	1	1	„	„	„	„
57	Geertruidenberg. .	1 929	42	21.77	7	14	2	1	„	4	1	12	1	„	4	„	„	1	1	1
58	Geffen	1 360	43	31.61	„	13	1	„	„	12	3	13	1	„	9	1	„	2	1	1
59	Geldrop	2 259	78	34.52	4	32	6	2	1	13	6	13	1	„	13	„	„	2	2	„
60	Gemert.	4 995	156	31.23	8	37	20	9	2	80	7	38	5	„	37	„	1	1	4	2
61	Gestel en Blaarthem	1 914	76	39.70	7	21	12	1	2	14	3	15	1	„	14	„	„	„	2	„
62	Giessen.	427	25	58.54	1	5	3	1	„	10	2	2	1	„	6	„	„	„	4	2

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20	21.	22.	23.	24.	25.	26	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
1	1	„	„	„	„	3	„	5	1	4	„	„	4	2	„	„	„	5	„	3	„	„	„	„	„	21	21
2	„	„	„	„	1	6	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	5	1	„	„	5	„	„	4	3	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	3	3
4	„	„	„	„	„	2	„	1	„	1	1	„	7	6	1	„	„	1	„	3	5	3	„	„	„	12	5
5	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	1	„	10	3	„	„	15	1	4	25	15	„	1	„	1	„	3	9	„	3	2	„	15	14
7	„	„	„	„	„	1	1	„	„	5	„	„	1	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	18	17
8	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„
9	„	„	„	„	„	5	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	2	1	2	„	2	2	3	„	„	3	11	„	1	„	2	„	2	5	„	„	„	2	4	4
11	„	„	„	„	„	1	„	2	„	2	„	„	1	2	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
12	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1*	1	„	6	5
13	1	„	„	„	„	21	5	2	1	12	„	„	6	9	2	5	„	2	„	7	8	„	1	1	1	2	„
14	„	„	„	„	„	4	1	3	„	2	„	„	1	4	„	2	„	6	„	4	1	1	„	„	„	1	1
15	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	6
16	„	„	„	„	„	2	1	1	„	2	„	„	4	5	1	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	4	4
17	„	„	„	„	„	„	1	2	„	5	„	5	1	10	„	„	„	„	„	„	1	2	1*	„	„	1	„
18	„	5	„	„	„	5	„	„	„	6	1	„	1	2	„	2	„	„	„	„	2	2	„	„	„	31	31
19	„	„	„	2	„	5	7	„	„	15	1	„	10	20	„	1	„	10	„	4	6	1	„	1*	1	19	17
20	„	„	„	4	„	16	5	„	„	9	1	2	1	10	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„
21	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	„	1	2	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht Scheurbuik *	Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6	7.
63	Gilze en Rijen . .	2 719	42	15.44	6	1	2	„	„	2	4	23	4	„	6	„	„	2	1	1
64	Ginneken c. a. . .	4 097	116	28.31	7	25	11	4	„	10	11	40	8	2	15	„	1	12	2	1
65	Goirle	1 579	51	32.29	6	10	10	2	„	9	4	9	1	„	5	„	1	„	„	„
66	Grave	2 640	73	27.65	4	14	15	„	3	13	3	15	6	„	13	„	„	1	1	1
67	's Gravemoer . . .	996	17	17.06	2	2	1	1	„	4	„	4	3	„	1	„	„	„	„	„
68	Haaren.	1 517	42	27.68	2	7	4	1	1	6	8	10	3	„	9	„	2	„	1	„
69	Halsteren	2 687	62	23.07	7	25	3	1	1	9	2	11	3	1	10	1	2	1	„	„
70	Haps	821	19	23.14	2	3	2	„	„	3	2	5	2	„	6	„	„	„	2	„
71	Hedikhuizen . . .	1 064	29	27.2[illegible]	5	10	1	„	1	7	„	3	2	„	2	„	„	„	„	„
72	Heesbeen c. a. . .	979	26	26.5[illegible]	4	4	4	5	1	3	1	3	1	„	3	2**	„	„	„	„
73	Heesch.	2 225	77	34.60	10	29	10	4	„	6	3	12	3	„	17	4	„	1	„	1
74	Heeswijk	1 020	33	32.35	3	13	2	4	1	1	2	6	1	„	10	„	„	„	1	„
75	Heeze	1 831	39	21.29	1	11	6	„	1	3	4	11	2	„	12	„	1	2	2	1
76	Helmond	6 875	196	28.50	14	69	15	6	5	32	13	37	5	5	25	1	3	5	3	„
77	Helvoirt	1 424	34	23.87	„	9	2	„	„	5	4	12	2	„	3	„	1	1	„	„
78	Herpen.	1 673	62	37.05	2	18	8	3	1	8	4	15	3	„	16	2	1	„	2	„
79	Herpt c. a. . . .	495	11	22.22	1	3	4	„	„	1	„	„	2	„	2	1	„	„	„	„
80	's Hertogenbosch. .	24 190	836	34.55	54	239	108	24	20	127	58	165	41	„	177	3	8	19	3	6
81	Heusden	2 187	77	35.20	1	27	11	4	2	8	5	16	3	„	13	4	„	1	„	1
82	Hilvarenbeek. . .	2 284	52	22.76	2	12	1	2	„	11	4	17	3	„	14	2	„	2	1	„
83	Hoeven c. a. . . .	2 383	68	28.53	13	13	7	4	3	9	3	13	3	„	4	„	1	1	„	1

	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																									Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
3	„	„	„	„	1	„	„	1	„	4	„	„	„	8	„	2	„	„	„	3	„	1	„	1	„	5	3
4	„	„	„	„	1	6	7	6	„	11	„	„	9	10	„	4	„	4	„	3	4	„	„	„	1	10	8
5	1	„	„	„	„	„	2	9	„	3	„	„	„	3	„	1	„	„	„	4	7	„	1	„	„	8	8
6	„	„	„	6	„	2	1	3	„	11	„	„	8	3	1	1	„	4	„	1	„	„	2	2	„	8	8
7	„	„	„	„	„	„	2	„	„	4	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	2
8	„	„	„	„	„	5	2	1	„	2	„	„	1	6	„	2	„	1	„	1	4	„	„	2	1	„	„
9	„	„	„	„	1	4	„	„	„	4	„	„	2	5	„	„	„	1*	„	12	3	1	1	„	„	5	5
0	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1
1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	2	3	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	10	2
2	„	„	„	„	„	4	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	2	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„
3	„	„	„	2	„	4	5	3	„	4	„	5	2	4	„	„	„	4	„	4	„	„	1	„	1	5	4
4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	3	„	1	1	„	„	1	„	8	8
5	„	„	„	„	1	6	1	„	„	2	„	„	1	5	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„	1	„	„
6	1	„	„	„	2	19	8	2	3	22	2	„	12	13	3	6	„	2	„	19	7	3	3	1	1	10	10
7	„	„	„	„	1	2	„	1	„	2	1	„	3	8	2	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	6	6
8	„	„	„	„	„	18	„	„	„	6	„	„	1	3	1	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	5	5
9	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„
0	4	„	2	14	5	65	19	38	4	85	„	5	98	64	9	31	„	31	„	36	18	13	„	9*	1	5	„
1	„	„	„	1	„	6	3	1	„	6	„	„	12	2	„	„	„	1	„	5	2	„	„	„	„	16	„
2	„	„	„	1	„	3	1	„	2	5	„	„	4	2	„	5	„	1	„	„	4	„	„	„	„	3	3
3	„	7	„	„	„	6	„	„	„	4	„	„	3	5	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	21

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking. op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:													
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Kliarziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.
84	Hoogeloon c. a. . .	1 352	23	17.01	2	2	2	„	„	2	4	9	2	„	6	„	„	1	3	1
85	Hooge- en Lage Mierde	1 269	30	23.64	1	4	3	1	3	3	4	9	2	„	2	„	„	„	„	1
86	Huijbergen . . .	656	8	12.19	„	„	1	1	„	1	2	3	„	„	„	„	„	„	„	1
87	Huisseling c. a. . .	674	13	19.28	2	2	2	„	„	2	1	4	„	„	2	„	„	„	„	„
88	Klundert	3 132	74	23.62	9	29	2	4	„	13	3	13	1	2	13	1	„	„	1	2
89	Leende	1 404	32	22.79	1	6	4	„	„	4	3	12	2	„	13	„	„	„	„	„
90	Liempde	1 382	38	27.49	5	11	4	2	1	2	2	6	5	„	4	„	„	„	„	„
91	Lierop	896	26	29.01	2	5	1	1	„	5	2	9	1	1	1	„	„	2	„	„
92	Lieshout	1 266	47	37.12	2	9	1	3	„	11	6	12	3	„	5	„	„	„	1	„
93	Linden	531	11	20.71	„	2	2	„	1	2	„	4	„	„	3	„	„	1	„	„
94	Lith	1 221	54	44.22	„	19	7	1	3	5	3	12	4	2	17	„	„	„	„	„
95	Lithoijen	658	28	42.55	1	6	6	1	„	6	2	3	3	„	8	„	1	„	„	„
96	Loon op Zand. . .	6 378	231	36.21	20	77	34	10	7	34	12	31	6	2	53	4* 12	1	1	1	„
97	Luijksgestel . . .	842	19	22.56	„	5	1	„	„	5	„	8	„	„	3	„	„	2	„	„
98	Maarheeze. . . .	633	15	23.69	1	6	„	1	„	2	„	4	1	„	3	„	„	„	„	„
99	Maashees c. a. . .	1 288	15	11.64	2	2	„	„	„	1	2	7	1	„	7	„	„	„	„	„
100	Made en Drimmelen	2 878	83	28.83	6	29	9	1	2	9	6	20	1	2	15	„	„	3	„	2
101	Meeuwen c. a. . .	755	24	31.78	1	8	3	3	2	3	„	3	1	„	1	3	„	„	„	„
102	Megen c. a. . . .	1 738	45	25.89	„	10	3	3	2	8	5	8	6	„	3	2	„	1	4	1
103	St. Michielsgestel .	3 343	81	24.22	8	27	4	3	„	10	7	18	4	„	16	1* 2	„	1	1	„

	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																								
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
14	"	"	"	"	"	2	2	"	"	4	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	
15	"	"	"	"	"	"	2	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	15	15
16	"	"	2	"	"	"	1	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
17	"	"	"	"	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	5	5
18	"	"	"	"	"	5	"	"	"	10	"	"	1	6	"	1	"	"	"	11	2	"	"	"	1	5	5
19	1	"	"	"	"	3	"	"	"	4	"	"	1	3	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	4	"
20	"	"	"	"	"	2	"	1	"	3	"	"	1	5	"	"	"	"	"	1	1	"	1	"	"	14	13
21	"	"	"	"	"	"	1	"	"	7	"	"	2	1	"	"	1	"	"	"	3	"	"	"	1	4	4
22	"	"	"	"	"	1	1	1	1	8	"	"	4	12	"	"	"	"	"	5	1	"	"	"	"	5	4
23	"	"	"	"	"	1	"	1	"	3	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
24	1	"	"	2	"	3	4	1	"	4	3	1	3	5	"	1	2	1	"	"	2	"	2	"	"	"	"
25	"	"	"	"	"	2	1	"	"	2	3	"	3	2	"	"	"	"	"	2	1	"	1	1	"	"	"
26	"	"	"	14	"	16	5	11	"	24	"	"	12	17	"	3	"	11	"	2	3	"	3	2	1	16	14
27	"	"	"	"	"	1	1	"	"	3	"	2	"	3	"	1	"	"	"	1	1	"	"	"	"	1	"
28	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	1
29	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	3	"	"	"	1	"	"	"
30	"	7	"	"	"	11	2	1	"	4	"	"	6	9	"	6	"	4	"	3	"	"	1	1	"	"	"
31	"	"	"	"	"	3	1	"	"	3	"	"	3	2	"	"	4	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"
32	"	"	"	"	"	1	1	6	"	4	"	"	2	8	1	"	1	"	"	"	3	"	"	"	"	7	7
33	"	"	"	"	"	9	3	1	"	4	1	"	6	9	"	"	"	2	"	1	1	1	2	"	"	13	13

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurhuik. * 6	Typhus. Febris typhoidea. 7.	Aanhoudende koorts
104	Mierlo	2 476	84	33.92	5	20	16	14	„	9	3	15	2	„	14	„	1	„	1	1	
105	Mill en St. Hubert .	2 344	62	26.45	6	21	7	4	„	8	4	10	2	„	4	„	„	1	1	„	
106	Moergestel . . .	1 214	39	32.12	4	4	2	1	„	12	2	11	3	„	5	„	„	„	1	„	
107	Nieuwkuijk c. a. .	1 304	30	23.00	2	8	3	3	„	4	2	5	3	„	5	„	„	„	„	„	
108	Nieuw Vosmeer . .	1 118	28	25.04	1	12	1	1	„	5	2	6	„	„	5	„	„	1	1	1	
109	Nistelrode	2 270	92	40 52	8	19	12	6	„	11	7	24	5	„	20	„	1	3	1	4	
110	Nuland	1 030	25	24.27	1	6	1	„	1	3	4	7	2	„	1	„	„	1	„	1	
111	Nuenen c. a. . . .	2 525	53	20.99	5	9	3	1	„	14	2	15	4	1	9	„	„	2	1	3	
112	St. Oedenrode . .	4 342	109	25.10	15	17	14	4	1	18	4	31	5	„	16	„	3	1	3	1	
113	Oeffelt	992	26	26.20	2	6	„	„	1	6	2	8	1	„	2	„	„	1	1	„	
114	Oerle	653	23	35.22	3	2	3	1	„	3	2	8	1	„	„	„	„	„	1	„	
115	Oijen c. a.	794	17	21.41	2	4	„	„	„	4	1	6	„	„	7	„	„	„	„	„	
116	Oirschot	4 275	109	25.49	13	20	13	5	„	11	12	28	7	„	23	„	1	1	3	„	
117	Oisterwijk	2 502	62	24.78	6	18	1	5	„	8	2	18	4	„	9	2	1	1	„	„	
118	Oostelbeers c. a. .	976	37	37.90	„	4	14	6	„	3	3	5	2	„	4	„	„	„	1	1	
119	Oosterhout . . .	9 346	245	26.21	28	69	12	4	2	39	19	56	16	1	43	„	1	4	4	2	
120	Oploo c. a. . . .	1 690	44	26.03	2	6	9	5	2	7	2	8	3	„	22	„	„	2	1	„	
121	Oss	4 517	176	38.96	9	52	24	6	4	20	15	33	13	„	23	2	2	5	2	1	
122	Ossendrecht . . .	2 063	32	15.51	4	12	2	1	1	3	1	7	1	„	11	1	„	1	1	1	
123	Oud-en Nieuw-Gastel	3 737	107	28.63	11	42	8	7	2	8	4	16	9	3	13	„	1	1	3	„	
124	Oudenbosch . . .	3 998	73	18.25	9	19	4	3	3	12	6	13	4	„	11	1	1	„	1	„	

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																									Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernisiosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten, (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
04	1	„	„	„	„	9	2	„	„	5	„	2	4	4	„	„	15	„	„	„	1	1	„	„	„	18	18
05	„	„	„	1	1	„	„	3	„	3	2	1	„	7	„	„	„	„	„	3	2	2	„	„	„	25	16
06	„	„	„	„	„	1	1	2	„	7	„	„	3	5	1	1	„	1	„	1	2	1	„	„	„	3	„
07	„	„	„	„	„	„	2	2	„	3	„	„	3	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	„	8	8
08	„	„	„	„	„	1	2	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	10	10
09	„	„	„	2	„	14	3	„	„	13	„	9	2	3	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	2	„
10	„	„	„	„	„	2	„	„	„	3	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	„	8	8
11	„	„	„	1	„	2	1	1	„	4	„	„	„	4	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	16	16
12	1	„	„	1	„	8	4	„	„	7	1	„	7	14	„	„	„	„	„	3	6	„	1*	„	„	17	4
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	2	„	„	2	„	„	„	„	2	„	1	„	1	8	8
14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	17	17
15	„	„	„	„	„	2	1	1	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
16	„	„	„	3	„	5	5	1	2	9	1	„	3	6	„	4	„	1	„	1	5	2	3	„	„	15	14
17	„	„	„	„	„	15	2	1	„	3	„	„	5	11	„	„	„	3	„	„	2	1	„	„	„	„	„
18	„	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	7	11	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1*	„	2	2
19	„	5	„	„	„	29	11	4	1	14	„	„	22	33	4	7	„	1	2* 2	1	5	3	4	3	1	9	8
20	„	„	„	„	„	1	„	2	„	5	„	„	2	4	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„
21	„	„	„	2	„	14	7	21	„	16	„	7	13	21	1	3	„	6	„	5	11	1	„	„	„	3	„
22	„	„	„	„	„	3	„	1	„	2	„	„	2	4	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
23	„	„	„	„	1	2	3	2	„	10	„	2	„	7	„	1	2	5	„	8	3	1	„	1	„	26	26
24	1	„	„	„	„	3	4	1	„	9	„	„	2	4	2	2	„	3	„	3	3	1	„	1	2	8	8

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Kliersiekte. Rhachitis Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
125	Oudheusden c. a. .	872	27	30.96	„	11	5	1	1	1	2	3	3	„	3	1	2	1	„	„
126	Princenhage . . .	6 040	144	23.84	13	46	13	2	6	24	4	29	7	1	40	4	„	1	3	1
127	Putte	1 029	21	20.40	2	7	3	„	„	1	„	6	2	„	9	„	„	„	„	„
128	Raamsdonk . . .	4 188	153	36.53	7	70	15	3	2	18	8	21	9	1	45	1	6	1	„	1
129	Ravenstein . . .	977	30	30.70	1	4	5	1	3	7	3	5	1	„	8	1	1	1	„	„
130	Reek	925	20	21.62	3	6	2	„	„	5	2	2	„	„	3	„	„	„	„	„
131	Reuzel	973	30	30.83	4	4	4	3	1	8	1	5	„	„	5	„	1	„	4	„
132	Riethoven	650	19	29.23	„	6	3	„	„	3	1	5	1	1	2	„	„	1	2	„
133	Roosendaal c. a.. .	8 234	230	27.93	15	69	33	7	2	38	12	42	12	7	45	4	1	1	2	„
134	Rosmalen	2 832	105	37.07	8	28	7	1	3	17	14	23	4	„	21	1	1	3	1	„
135	Rucphen	3 928	87	22.14	10	24	9	1	2	11	7	19	4	„	8	1	„	3	1	„
136	Rijsbergen. . . .	1 552	36	23.84	4	4	3	2	„	5	4	12	2	„	1	„	1	„	2	„
137	Rijswijk	487	20	41.06	„	7	2	2	1	3	2	2	1	„	4	„	„	„	„	1
138	Sambeek	1 438	45	31.29	2	9	6	2	„	5	6	13	2	1	6	„	1	1	1	„
139	Schaijk.	1 526	40	26.21	5	12	3	2	„	8	4	4	2	„	10	1	2	1	„	1
140	Schijndel	4 917	154	31.31	9	44	17	3	2	29	8	34	8	1	35	„	„	2	3	2
141	Soerendonk . . .	873	24	27.49	2	7	1	„	„	9	1	3	1	„	2	„	1	2	1	1
142	Someren	2 966	96	32.36	4	13	8	2	„	21	10	30	8	2	11	4	1	4	5	1
143	Son en Breugel. .	1 611	27	16.75	1	7	4	1	„	4	4	5	1	„	4	„	„	„	2	3
144	Sprang.	1 623	64	39.43	2	27	9	5	„	3	3	8	4	3	6	1	„	„	2	1
145	Standdaarbuiten. .	1 349	30	22.23	5	9	2	3	1	1	„	8	1	1	5	„	„	„	1	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huiddiekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
25	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	3	2	1	„	„	3	„	1	„	„	„	„	„	8	6
26	„	„	„	1	1	14	4	4	1	12	1	„	8	9	„	1	„	5	„	4	5	2	4	1	3	„	„
27	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
28	1	„	„	„	„	9	3	4	1	8	„	„	16	9	1	3	„	10	„	12	2	2	2	3	„	3	„
29	„	„	1	„	„	„	1	„	„	9	„	2	2	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
30	„	„	„	„	„	4	1	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	3
31	„	„	„	„	„	4	„	„	„	4	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„
32	„	„	„	„	„	3	1	„	1	1	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1
33	2	40	„	„	„	18	14	9	1	11	1	„	14	11	„	5	„	1	„	12	5	3	4	„	1	2	2
34	„	„	„	„	„	4	7	7	5	5	„	3	6	8	„	„	„	2	„	3	1	2	„	„	„	15	15
35	1	6	„	„	„	9	2	4	„	3	„	„	2	7	„	1	„	1	„	1	7	„	„	„	„	19	19
36	„	„	„	„	„	„	2	1	„	1	„	„	2	8	„	3	„	„	„	2	7	„	„	„	„	2	2
37	1	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	5	„	„	„	„	1	„
38	„	„	„	„	„	„	„	3	„	6	„	„	2	1	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	17	17
39	„	„	„	„	„	2	„	„	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	2	7	7
40	„	„	„	„	„	13	3	1	1	11	„	„	9	5	2	1	„	8	„	6	4	1	8	1	„	26	25
41	1	„	„	„	1	4	„	„	2	3	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„
42	„	„	„	„	3	3	5	„	1	21	„	„	„	12	„	4	„	„	„	5	7	„	„	„	„	2	1
43	„	„	„	„	„	1	2	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	8	6
44	„	„	„	„	„	15	4	11	„	3	„	„	2	6	„	1	„	1	„	2	4	„	„	„	„	„	„
45	„	„	„	„	„	1	„	„	„	4	„	„	„	2	„	1	„	„	„	3	1	„	„	„	„	5	5

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Schorbuik. *	Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
146	Steenbergen c. a.	6 606	177	26.79	17	47	17	7	5	20	16	33	15	1	41	„	„	4	4	7
147	Stiphout	649	11	16.94	4	4	„	2	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„
148	Stratum	2 213	80	36.15	5	23	17	2	„	11	7	14	1	„	6	„	1	1	„	2
149	Strijp	1 432	39	27.23	6	11	2	„	„	7	2	9	2	1	2	„	„	2	1	„
150	Terheijden	2 865	62	21.64	4	21	2	4	2	5	9	13	2	„	14	„	„	2	1	2
151	Teteringen	1 339	36	26.88	2	8	1	„	1	6	3	6	9	„	11	„	2	1	1	„
152	Tilburg	24 747	583	23.55	67	179	71	25	11	83	36	92	19	„	99	2	3	4	17	7
153	Tongelre	1 022	26	25.44	3	7	2	1	1	4	2	4	2	„	6	1	„	„	„	„
154	Uden	5 426	190	35.01	9	39	13	7	5	32	15	63	7	„	40	1	7	8	3	4
155	Udenhout	2 161	72	33.31	6	12	7	2	1	12	5	18	9	„	13	„	„	1	„	1
156	Valkenswaard	1 245	23	18.47	6	1	„	1	„	4	2	8	1	„	2	„	„	„	1	„
157	Veen	894	30	33.55	6	12	1	„	„	7	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„
158	Veghel	4 993	159	31.84	11	58	12	4	„	20	14	31	9	1	40	„	3	1	4	„
159	Veldhoven c. a.	1 361	35	25.71	4	6	3	1	„	4	3	12	2	„	10	„	„	„	2	„
160	Velp	670	9	13.43	1	1	1	2	„	1	„	3	„	„	„	„	„	1	„	„
161	Vessem c. a.	1 139	19	16.68	1	4	1	„	„	3	1	7	2	„	7	„	1	„	„	„
162	Vierlingsbeek	1 375	23	16.72	1	2	„	1	„	4	3	10	2	„	4	„	„	2	1	„
163	Vlierden	590	8	13.55	1	1	„	„	„	1	1	4	„	„	1	1	„	„	„	„
164	Vlijmen	3 341	88	26.33	3	29	4	3	3	12	6	21	7	„	25	„	„	5	1	„
165	Vrijhoeve-Capelle	430	13	30.23	„	7	4	„	„	„	1	1	„	„	5	„	„	„	„	„
166	Vught	3 214	101	31.42	11	24	10	3	2	14	5	25	7	2	21	5	„	„	„	„

	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																									
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22.	23	24.	25.	26.	27.	28	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
6	„	1	1	„	„	12	6	2	„	17	4	„	4	12	3	6	1	10	„	8	3	„	2	2	„	9	8
7	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	2
8	„	„	„	2	„	9	5	3	„	1	2	3	7	12	„	1	„	„	„	1	2	1	3	„	1	12	12
9	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	2	1	2	1	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	14	15
0	1	„	„	„	„	13	1	2	„	3	„	1	3	5	„	1	„	„	„	3	3	1	„	„	„	2	„
1	„	„	1	„	„	3	3	„	„	2	„	„	3	2	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	1	„	„
2	6	„	2	15	3	91	16	11	4	25	6	1	58	46	4	17	„	3	„	36	12	6	3	6	1	6	1
3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	3	2	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	6	6
4	„	„	„	„	„	31	6	1	„	20	2	1	4	27	„	1	„	„	„	1	8	3	4	1	„	6	„
5	„	„	„	„	„	6	1	1	1	10	„	„	3	17	1	„	„	1	„	5	2	1	„	„	„	2	„
6	„	„	„	„	„	1	„	1	1	2	„	„	„	7	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„
7	„	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	12	„
8	„	„	„	„	1	12	2	3	1	14	2	2	7	24	1	4	„	1	„	1	4	„	„	„	1	18	18
9	1	„	„	„	„	5	1	„	„	3	„	„	1	4	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„
0	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	3
1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
2	„	„	„	„	„	2	„	„	3	„	„	„	„	4	„	1	„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	2
4	„	„	„	„	1	3	2	4	2	5	2	„	6	3	„	2	„	„	„	2	3	„	„	„	„	19	19
5	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
6	1	„	„	„	„	6	3	5	„	12	3	„	5	6	1	3	„	1	„	8	2	1	1	1	1	2	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lighaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Buikziekte. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
167	Waalre. , . . .	906	18	19.86	1	3	„	2	2	1	1	8	„	„	6	„	„	1	„	„	
168	Waalwijk , . . .	3 524	142	40.29	3	65	24	6	„	17	3	19	5	1	35	„	1	„	2	1	
169	Wanrooij , . . .	1 039	31	29.83	„	4	4	2	„	2	2	16	1	„	8	1	„	1	2	1	
170	Waspik. , . . .	2 806	70	24.94	6	28	8	1	1	11	2	12	1	„	15	„	„	1	1	„	
171	Werken en Sleeuwijk	2 173	84	38.65	13	29	9	4	1	12	5	6	5	1	20	„	„	„	1	„	
172	Werkendam . . .	2 161	70	32.39	2	32	5	3	2	9	4	9	4	„	20	2	„	„	„	„	
173	Westerhoven. . .	595	15	25.21	„	4	1	„	1	3	1	5	„	„	2	„	„	1	„	„	
174	Willemstad . . .	1 949	54	27.70	7	20	2	„	1	10	3	8	3	1	9	„	„	„	3	5	
175	Woensdrecht. . .	2 465	54	21.90	9	18	2	1	2	7	1	11	3	„	17	„	„	„	„	„	
176	Woensel c. a. . .	4 271	120	28.09	6	34	15	5	3	20	12	23	2	„	12	„	2	1	1	„	
177	Woudrichem c. a. .	1 766	48	27.18	5	27	3	1	2	6	2	2	„	2	11	1	„	„	1	3	
178	Wouw	3 396	67	19.72	4	16	4	3	„	5	7	19	9	„	12	„	„	4	3	1	
179	Wijk en Aalburg .	1 918	64	33.36	6	17	9	2	1	11	3	12	3	„	6	2	2	1	1	„	
180	Zeeland.	1 738	59	33.94	3	17	3	5	1	8	9	13	„	„	22	3	„	3	2	„	
181	Zeelst	1 414	37	26.16	„	11	3	3	„	6	4	7	3	„	10	„	„	„	„	„	
182	Zes-Gehuchten . .	1 086	42	38.67	3	18	3	1	„	4	3	6	4	„	10	„	„	„	„	„	
183	Zevenbergen . . .	6 276	177	28.20	16	83	13	4	3	26	5	22	5	1	42	„	4	5	1	„	
184	Zundert , . . .	4 085	76	18.60	6	15	8	3	2	11	7	20	4	6	8	„	1	3	„	1	
185	Zwaluwe , . . .	4 072	106	26.03	9	43	6	2	3	15	5	21	2	2	33	„	„	1	„	„	
	DE PROVINCIE. .	447 632	12 376	27.64	960	3 526	1 260	446	220	1 789	837	2 698	640	72	2 431	7* 102	106	229	119	127	12

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 13).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
167	„	1	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
168	„	„	„	2	2	9	1	1	„	9	„	1	24	9	1	2	„	11	„	20	3	„	„	„	1	1	„
169	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	4	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	8	8
170	„	„	„	„	1	8	1	7	„	7	„	„	4	5	1	„	„	6	„	1	2	„	1	„	1	„	„
171	2	„	„	„	„	5	2	2	„	9	„	„	7	3	„	1	„	1	„	3	4	1	1	„	1	6	5
172	„	„	„	1	1	4	5	4	„	8	„	„	4	4	„	„	„	3	„	1	5	2	„	„	„	2	„
173	„	„	„	„	„	„	„	2	„	3	„	2	2	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
174	1	1	„	„	„	5	2	1	„	2	„	3	1	1	„	1	„	1	„	3	3	„	„	1	1	1	„
175	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	3	2	„	1	„	„	„	„	3	„	„	„	„	17	17
176	„	„	„	3	3	6	4	2	„	13	„	1	8	8	„	1	„	2	„	„	2	3	„	„	„	41	37
177	„	„	„	1	„	4	1	1	„	2	„	„	2	2	„	1	„	8	„	1	2	„	„	„	„	„	„
178	„	„	„	„	„	3	3	5	„	3	„	„	2	5	1	2	„	„	„	3	1	„	„	1	„	14	14
179	„	„	„	„	„	10	2	„	1	5	2	1	4	3	„	„	1	„	„	1	1	„	„	1	„	7	„
180	„	„	„	„	1	3	1	„	„	6	„	2	2	5	„	„	„	„	„	2	1	„	1	„	„	2	1
181	2	„	„	„	„	8	3	„	„	7	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
182	„	„	„	„	„	10	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	14	14
183	„	„	1	„	„	9	2	6	„	11	1	„	7	19	3	3	„	2	„	25	6	1	2	1	„	9	9
184	„	1	„	„	„	1	2	2	„	2	„	„	4	10	1	2	„	„	„	3	1	5	1	2	„	14	„
185	3	„	„	„	„	23	1	6	„	5	„	„	3	6	1	1	„	„	„	5	3	„	1	„	1	„	„
	54	76	12	97	46	1 006	355	337	57	1 061	71	99	825	1 053	66	217	31	274 3*	2 2*	483	380	199	118 4*	78 3*	45	1080	894

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lichaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Schorbuik. *	Typhus Febris typhoidea	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
1	Aalten	6 325	157	24.82	14	23	16	3	6	23	14	48	10	3	25	„	4	2	10	3	
2	Ammerzoden . . .	2 173	54	24.85	3	19	3	„	2	8	3	13	3	„	19	2	1	„	2	2	
3	Angerlo	1 679	44	26.20	2	11	5	3	„	6	5	9	3	„	7	„	1	„	2	„	
4	Apeldoorn. . . .	13 340	398	29.83	30	91	69	23	13	59	22	69	22	„	98	2	„	8	2	4	
5	Appeltern. . . .	3 111	88	28.28	5	20	11	4	2	12	6	23	5	1	32	1	„	2	2	„	
6	Arnhem	36 004	[1] 1 075	29.85	86	342	197	30	14	148	68	148	40	5	263	28	8	10	[2*] 18	10	
7	Balgoij.	473	[2] 11	23.25	1	„	1	1	„	4	1	1	1	„	2	„	„	„	1	„	
8	Barneveld. . . .	6 220	162	26.04	10	25	19	5	5	31	12	47	8	„	23	„	1	4	3	3	
9	Batenburg. . . .	654	10	15.29	„	1	1	1	„	1	3	2	1	„	„	„	„	„	1	„	
10	Beesd	2 365	56	23.67	2	13	4	3	2	10	2	17	3	„	11	1	1	„	1	1	
11	Bemmel	5 017	135	26.90	19	29	16	13	2	19	11	24	2	„	34	„	„	3	„	„	
12	Bergh	5 223	119	22.78	9	20	13	4	2	18	9	31	13	„	14	„	„	2	[1*] 4	1	
13	Bergharen. . . .	1 513	36	23.79	2	4	5	2	2	6	3	6	6	1	3	„	1	„	1	„	
14	Beuningen. . . .	1 901	42	22.09	3	8	7	4	1	5	1	6	7	„	20	„	„	1	„	„	
15	Beusichem. . . .	1 912	34	17.78	2	6	3	1	1	6	4	8	3	„	1	„	2	„	„	„	
16	Bommel (Zalt-) . .	3 947	[1] 99	25.08	7	24	2	5	1	18	5	29	7	„	13	„	1	1	3	„	
17	Borculo.	4 092	109	26.63	4	22	12	7	6	18	13	22	5	„	6	8	„	2	9	1	
18	Brakel	1 182	47	39.76	5	19	3	1	1	3	3	12	„	„	8	„	1	„	„	„	
19	Brummen	6 451	141	21.85	17	26	25	4	2	23	11	25	8	„	28	2	2	3	1	2	
20	Buren	1 875	27	44.40	1	6	2	5	„	5	1	6	1	„	4	„	„	„	„	„	

1) Hieronder 2 van niet bekenden leeftijd. 2) 1 Als voren.

ELDERLAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsvertoringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22	23.	24	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	18	1	2	„	31	4	„	9	7	4	2	1	4	„	3	5	2	2** 2	„	1	„	„
„	„	„	„	„	6	2	1	„	6	„	„	„	2	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	1	„	6	3	„	„	7	„	„	7	„	„	3	„	„	„	1	1	1	„	„	1	1	„
1* „	„	3	10	2	16	10	14	1	37	20	14	46	23	3	4	7	13	„	10	1	2	1* 6	2	4	„	2
1*	„	„	„	„	13	3	„	1	4	„	„	3	6	„	1	1	„	„	„	6	„	„	1	1	2* 4	2
„	„	„	46	4	58	31	49	6	107	7	6	89	28	10	28	3	1* 54	„	77	21	7	„	6	3	2	54
„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	1
„	„	„	„	„	9	15	7	1	19	2	3	18	9	1	1	2	3	„	7	3	2	„	1	3	1* 9	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	4
„	„	„	„	„	2	„	4	„	7	„	„	2	11	„	2	„	6	„	„	1	„	1* 2	„	2	„	2
„	„	„	2	„	8	5	2	„	10	5	8	9	8	„	1	1	„	„	5	2	„	3* 5	1	1	4	1
„	„	„	1	„	6	2	1	1	8	„	2	12	10	2	2	„	„	„	1	4	1	2* 3	2	„	29	31
„	„	„	„	„	„	„	1	„	8	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	14	14
„	„	„	„	„	1	3	„	„	6	5	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	2	5	2	„	3	1	„	2	6	1	„	„	1	„	2	1	„	„	1	1	1	1
„	„	„	1	„	4	7	4	„	11	„	„	6	9	2	1	„	„	„	10	8	1	„	1	1	4	„
„	„	„	„	„	2	3	5	„	9	„	2	12	9	1	1	„	5* 9	„	8	1	2	2* 2	„	„	13	13
„	„	„	1	„	2	3	1	„	2	„	„	1	1	1	2	„	3	„	7	1	„	„	„	„	8	7
„	„	„	„	1	4	9	7	„	15	11	„	16	9	„	„	„	„	„	2	2	4	„	1	1	1	1
„	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	„	2	6	„	„	„	5	„	„	„	1	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-30 jaren.	30-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
21	Buurmalsen . . .	1 662	37	22.26	4	9	1	3	2	6	2	9	1	1	7	„	„	„	„	2
22	Culemborg . . .	6 543	179	27.35	16	65	20	11	1	19	3	35	9	1	10	5	5	„	3	„
23	Deil	2 214	51	23.03	2	14	2	2	2	8	1	12	8	„	17	2	1	„	„	„
24	Didam	3 490	89	25.50	8	16	7	2	3	15	6	28	4	„	7	„	„	„	1	1
25	Dinxperlo	2 395	72	30.06	3	16	10	10	3	11	3	15	1	„	14	„	„	„	„	„
26	Dodewaard . . .	1 649	38	23.04	3	6	11	3	„	2	2	10	1	1	6	1	2	1	1	„
27	Doesburg	4 411	162	36.72	9	33	28	7	4	30	12	38	1	1	21	„	1	1	4	5
28	Doetinchem (Ambt-)	3 671	76	20.70	3	22	10	3	2	14	4	12	6	1	12	„	1	„	1	1
29	Doetinchem (Stad-) .	2 681	76	28.34	4	20	14	2	„	15	4	16	1	„	17	1	1	„	1	„
30	Doornspijk. . . .	2 953	[1]) 64	21.67	3	14	6	3	4	11	6	12	4	„	6	„	1	„	„	4
31	Doorwerth. . . .	329	8	24.31	„	3	„	„	2	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
32	Dreumel	2 109	49	23.23	4	5	7	2	2	13	3	11	2	„	6	„	5	„	„	4
33	Driel	3 453	91	26.35	8	40	4	1	4	7	4	16	7	„	21	6	2	2	„	„
34	Druten	4 569	108	23 63	10	28	9	7	„	13	7	26	8	2	24	6	„	2	1	„
35	Duiven	2 762	62	22.44	8	12	5	1	„	11	1	17	7	„	23	„	„	1	„	„
36	Echteld.	2 258	46	20.37	2	15	4	1	„	8	3	11	2	1	14	„	„	1	1	„
37	Ede	10 899	278	25.50	16	62	32	20	3	37	24	64	20	1	44	2	„	8	4	1
38	Eibergen	5 056	126	24.92	10	30	8	14	2	19	9	29	5	6	23	1	2	3	1	1
39	Elburg	2 553	72	28.20	„	27	12	3	5	6	5	11	3	„	14	„	„	1	„	3
40	Elst	4 958	130	26.22	11	27	16	11	2	17	8	28	10	„	14	1	„	2	„	1
41	Epe	7 600	234	30.78	32	40	23	16	6	41	21	41	14	„	42	„	„	1	1* 1	„

1) Hieronder 1 van niet bekende leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 19).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5)	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	1	2	2	„	3	„	„	4	3	1	1	„	„	„	2	„	1	1* 1	„	1	1	1
„	„	„	7	„	10	4	6	2	13	1	„	16	13	2	1	„	15	„	8	5	2	„	„	3	30	„
„	„	„	„	„	3	3	1	„	6	„	„	3	1	„	„	„	1	„	6	1	„	„	1	1	1	1
„	1	„	„	„	„	„	1	„	4	„	„	8	16	„	2	1	„	„	1	2	„	„	2	„	34	35
„	„	„	„	„	12	2	2	„	10	7	„	4	12	„	„	1	„	„	„	1	„	2* 2	1	„	„	„
„	„	„	7	„	„	1	„	„	1	„	„	3	1	„	2	„	3	„	„	„	„	„	„	„	5	5
1* 1	„	„	13	„	14	4	6	3	23	2	„	12	12	2	3	„	6	„	9	„	3	2	„	1	1	„
„	„	„	1	„	9	1	4	„	10	1	3	14	5	„	4	„	1	„	1	2	1	„	„	„	„	12
„	„	„	2	1	2	3	2	1	12	1	1	14	3	„	„	„	3	„	„	3	2	1* 2	„	„	„	„
„	„	„	„	„	2	3	5	„	9	1	„	5	1	„	1	„	1	„	5	„	1	2	„	2	12	16
„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„
2	„	„	1	„	5	2	„	„	3	„	„	3	2	1	1	„	„	„	2	1	1	1* 1	1	1	2	2
„	„	„	„	„	4	1	3	„	6	„	„	8	9	1	1	„	14	„	2	„	„	1* 1	„	„	1* 1	1
„	„	„	2	2	16	6	2	1	12	„	„	6	6	1	1	„	„	„	4	„	„	1	1	1	„	„
„	„	„	„	„	5	3	„	„	5	„	„	6	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	1	1	4	13
„	„	„	„	„	3	2	1	„	6	„	„	2	1	„	2	„	1	„	1	„	1	„	1	1	4	9
„	„	„	1	„	14	10	6	1	28	4	8	38	15	2	5	„	12	„	7	7	2	1	„	„	1* 36	70
„	„	„	„	1	8	2	4	„	15	2	1	11	12	2	1	1	2* 2	„	8	4	2	„	1	„	1	1
„	„	„	9	„	7	3	1	1	8	„	1	3	„	1	„	„	1	„	6	„	6	1	1* 2	1	3	„
1* 1	„	1	5	„	10	3	5	„	10	3	1	16	8	1	1	1	2	„	8	4	3	1	„	1	9	7
„	„	3	„	2	8	6	3	1	21	9	„	17	13	4	6	3	1	„	5	4	7	7* 7	3	2	1* 31	28

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik * 6.	Typhus. Febris typhoidea. Amfiendende koorts. 7.
42	Ermelo.	5 023	139	27.67	8	27	12	14	6	23	8	32	9	„	22	2	1	2	1	1
43	Est en Opijnen . .	1 002	28	27.94	1	5	5	„	1	5	2	6	3	„	4	„	„	„	2	„
44	Ewijk	1 963	50	25.47	2	8	4	2	1	15	1	16	1	„	13	„	1	1	2	„
45	Gameren	1 485	28	18.85	4	9	5	2	„	4	1	1	2	1	7	„	2	„	„	„
46	Geldermalsen. . .	2 509	47	18.73	3	19	3	1	1	10	2	6	2	1	11	„	1	1	„	3
47	Gendringen . . .	5 560	156	28.05	9	25	27	13	9	14	17	32	10	„	26	6	„	1	5	1
48	Gent	2 398	48	20.01	5	7	4	4	2	8	3	12	3	„	12	„	„	1	3	3
49	Gorssel.	4 229	82	19.38	6	21	12	6	3	9	5	17	3	„	11	2	1	1	„	„
50	Groenlo	2 393	63	26.32	6	8	2	3	1	11	2	24	6	„	12	1	„	1	1	„
51	Groesbeek. . . .	4 190	71	16.94	10	19	7	3	1	8	7	15	1	1	8	„	„	3	2	„
52	Haaften	2 121	46	21.68	3	20	3	„	2	5	4	6	3	„	5	„	„	„	„	3
53	Harderwijk . . .	6 419	177	27.57	8	49	25	6	1	41	9	30	8	8	20	3	1	4	2	„
54	Hattem.	2 833	84	29.65	3	30	17	2	1	9	4	11	7	„	10	„	1	3	„	2
55	Hedel	1 611	36	22.34	3	12	1	1	1	5	3	9	1	„	9	3	„	1	„	1
56	Heerde.	5 291	133	25.13	15	30	19	7	8	17	10	18	9	„	27	3	1	„	1	1
57	Heerewaarden . .	1 049	22	20.97	5	9	„	„	„	5	1	1	1	„	6	„	1	„	„	„
58	Hemmen	212	4	18.86	„	1	„	1	„	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„
59	Hengelo	3 487	95	27.24	15	18	11	5	4	15	4	17	6	3	2	„	2	„	1	2
60	Herwen en Aerdt .	3 282	60	18.28	6	11	8	8	„	11	3	10	3	2	6	„	1	„	„	2
61	Herwijnen. . . .	1 799	49	27.23	3	16	11	3	„	3	5	6	2	„	4	1	„	„	„	1
62	Heteren	3 056	99	32.39	10	17	8	10	4	15	4	23	8	„	18	„	1	1	3	3

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicioss.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggenergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20	21.	22.	23	24	25	26	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
2	„	„	„	„	1	9	7	2	2	17	3	1	12	7	„	1	4	17* 19	„	2	4	„	„	„	„	5	6
3	„	„	„	„	„	3	3	„	„	3	„	„	3	2	1	„	„	1	„	„	1	„	„	„	2	2	„
4	„	„	„	„	„	5	1	3	„	8	„	„	5	2	„	„	1	„	„	2	„	„	2*	„	„	„	„
5	„	„	„	1	„	3	„	„	„	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	„	„	3	4	1	„	5	„	„	4	„	„	„	„	„	„	6	„	1	1* 1	1	„	1	„
7	„	„	„	3	1	10	3	„	„	10	17	„	21	19	2	„	3	„	„	3	7	3	1	„	2	1* 1	1
8	„	„	„	„	„	5	2	„	„	3	2	„	4	2	„	„	„	„	„	„	„	1	1* 1	1	1	„	„
9	„	„	1	„	„	2	3	2	„	8	3	1	15	5	1	1	1	1	„	9	1	„	1* 1	3	„	3	3
10	„	„	„	„	„	2	1	„	2	7	„	„	5	12	„	1	„	„	„	6	4	1	„	„	„	1	1
11	„	„	„	„	„	2	2	1	„	2	„	„	3	3	1	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	30	29
12	„	„	„	„	„	4	2	1	„	2	„	„	3	5	1	„	„	9	„	4	1	1	„	„	„	1	2
13	2	„	„	6	„	11	10	2	„	17	„	„	14	11	3	3	„	4* 13	„	11	5	1	„	1* 5	1	5	2
14	„	„	„	6	„	2	2	2	„	4	„	„	5	2	„	2	„	10	„	3	4	„	„	2	„	21	21
15	„	„	„	„	„	7	1	1	„	2	„	„	3	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
16	„	„	1	1	„	16	1	3	„	20	1	1	13	9	„	1	1	6	„	4	1	3	2	„	„	„	„
17	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	1* 1	1* 1	„	1	„
18	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
19	„	„	„	„	„	5	2	4	1	4	„	2	4	3	1	8	1	16* 18	„	2	2	„	1* 1	„	„	12	12
20	„	„	„	2	„	2	2	4	„	8	3	„	3	1	1	„	1	„	„	3	3	„	„	1	3	4	„
21	„	„	„	7	„	5	1	1	„	„	„	„	5	2	„	1	„	„	„	10	„	„	„	1* 1	2	5	5
22	„	„	1	1	„	1	3	1	„	15	1	„	15	3	„	„	„	2	„	8	4	4	1* 1	„	2	1	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea.	Aanhoudende koo[illegible]
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
63	Heumen	1 478	37	25.03	3	5	2	1	„	6	4	15	1	1	10	„	„	1	1	„	2
64	Hoevelaken . . .	854	29	33.95	3	4	8	1	1	1	2	4	5	„	11	„	„	„	„	„	1
65	Horssen	915	12	13.11	2	„	1	1	„	1	1	4	2	„	„	„	„	„	„	„	1
66	Huissen	3 702	102	27.55	3	22	17	9	4	13	10	16	8	4	14	„	„	1	„	„	3
67	Hummelo	3 215	81	25.19	5	17	5	5	4	10	8	22	5	„	13	1	„	1	„	„	1
68	Hurwenen. . . .	611	21	34.36	2	9	2	„	„	2	2	4	„	„	4	1	„	„	„	„	1
69	Kerkwijk	904	20	22.12	1	7	„	3	„	4	„	4	1	„	4	„	„	„	„	„	1
70	Kesteren	2 550	91	35.68	7	24	9	9	„	18	4	15	5	2	18	1	„	3	6	1	2
71	Laren	3 938	78	19.80	6	13	4	8	1	13	6	17	10	„	16	1	2	2	1	1	1
72	Lichtenvoorde . .	3 608	98	27.16	3	9	10	4	4	13	14	39	2	„	28	1	2	2	„	„	1
73	Lienden	3 903	78	19.98	5	22	7	4	3	9	11	11	6	1	8	4	„	4	„	„	1
74	Lochem.	2 668	62	23.23	2	20	9	5	1	12	2	10	1	„	14	1	2	„	1	„	1
75	Maurik.	3 496	67	19.16	6	18	8	1	3	9	7	9	6	„	7	„	„	„	4	„	1
76	Millingen	2 288	29	12.67	3	8	1	1	1	6	2	6	1	„	8	„	„	„	„	„	1
77	Nederhemert. . .	685	19	27.73	1	5	2	„	„	4	1	6	„	„	3	„	1	1	1	„	1
78	Neede	3 077	71	23.07	3	16	4	2	„	20	8	16	2	„	10	1	2	1	1* 3	„	„
79	Nijkerk.	7 688	178	23.15	14	44	19	4	6	28	17	37	9	2	48	„	1	4	2	„	„
80	Nijmegen	22 929	639	27.86	41	151	75	30	24	74	45	153	46	1	208	3	3	8	12	„	4
81	Oldebroek. . . .	4 819	108	22.41	6	27	19	9	2	15	8	18	4	2	6	„	3	1	1	1	„
82	Ophemert. . . .	1 210	25	20.66	1	4	2	„	„	6	„	10	2	„	8	„	„	1	„	„	„
83	Overasselt. . . .	1 594	37	23.21	5	7	2	„	„	5	2	11	5	„	1	„	„	1	„	1	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicioss. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten, (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buiggemergelijden. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34	
63	2* 2	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	1	2	2	1	„	„	„	„	1	„	„	1	„	6	„
64	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	5	„	1	„	1	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
65	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	4	4
66	2* 2	„	„	„	1	1	3	3	„	11	4	„	11	8	1	„	4	„	„	12	1	2	3* 4	2	1	1* 6	3
67	„	„	„	2	„	3	3	2	1	11	1	1	14	8	1	2	„	2	„	3	2	„	1* 2	3	„	„	„
68	„	„	„	„	„	4	1	„	„	1	„	„	2	2	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„
69	„	„	„	„	„	3	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	3	3	„	„	1	„	„	„
70	„	„	4	„	„	7	„	3	„	8	„	„	9	5	„	1	3	6	„	2	1	„	1* 2	„	„	„	„
71	„	„	„	„	„	2	3	3	„	2	2	„	7	12	„	3	„	1	„	6	4	1	1	„	„	2	2
72	„	„	„	„	„	2	5	2	1	11	1	„	5	12	1	4	„	1	„	4	7	1	„	2	1	1	„
73	„	„	„	„	„	1	3	5	„	7	4	„	13	2	1	2	„	„	„	8	4	2	„	„	„	1* 4	10
74	„	„	„	„	„	2	2	2	„	7	1	1	8	3	„	1	„	3	„	3	2	2	„	„	„	5	8
75	„	„	1	„	„	3	2	3	1	8	„	„	10	4	2	2	1	2	„	6	2	„	„	„	„	1* 3	6
76	„	„	„	„	„	7	1	„	„	4	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1* 1	1	1	„	„
77	„	„	„	„	„	1	„	„	1	3	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„
78	„	„	„	„	„	5	1	3	„	7	„	„	13	7	„	2	„	2	„	1	2	1	„	1	„	6	3
79	2* 3	„	„	2	„	23	10	4	„	18	„	1	17	10	1	„	2	2	„	3	4	2	1* 2	„	1	2	2
80	„	„	1	13	„	37	30	19	2	79	2	2	46	35	3	9	„	19	„	18	1	9	1* 1	3	1	4* 29	28
81	„	„	„	4	„	4	„	9	2	13	3	„	12	6	1	2	„	6	„	2	5	„	„	1	1	17	„
82	„	„	„	„	„	„	2	„	1	2	„	„	1	4	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	1	„
83	2* 2	„	„	1	„	„	1	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	21	11

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Schorbuik. *	Typhus. Febris typhoidea.	Aandoeningen teerlijn.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.
84	Pannerden. . . .	1 054	[1]) 21	19.92	5	3	1	1	„	4	1	2	3	„	5	„	„	„	1	„	„
85	Poederoijen . . .	949	35	36.88	2	10	5	1	1	4	1	8	3	„	4	„	„	„	„	„	„
86	Putten	4 483	96	21.41	8	11	9	5	„	19	12	24	8	„	24	„	„	„	2	4	6
87	Renkum	5 036	112	22.23	9	26	9	3	3	16	9	33	4	„	24	4	1	4	„	„	4
88	Rheden.	10 280	268	26.07	18	64	35	13	5	35	20	61	17	„	38	8	4	4	8	2	„
89	Rosendaal. . . .	487	6	12 32	1	1	„	1	„	„	„	3	„	„	2	„	„	„	„	„	„
90	Rossum.	1 162	[1]) 36	30.98	2	16	4	2	1	4	1	5	„	„	2	2	„	„	„	1	1
91	Ruurlo	2 607	51	19.56	8	5	3	3	„	7	7	14	4	„	15	2	„	1	2	„	„
92	Scherpenzeel . . .	1 384	38	27.45	2	8	6	2	1	5	2	12	„	3	1	„	„	1	1	1	1
93	Steenderen . . .	3 459	73	21.10	6	10	12	7	3	16	3	12	4	1	8	1	„	1	1	1	„
94	Tiel	8 610	[1]) 254	29.50	9	65	56	24	4	27	15	38	15	2	54	3	2	2	5	3	1
95	Ubbergen	3 171	[1]) 62	19.55	7	10	6	„	2	8	6	20	2	1	16	„	„	5	2	„	1
96	Valburg	4 777	119	24.91	10	31	14	11	1	15	6	21	10	2	24	„	1	1	6	5	8
97	Varik	1 085	37	34.10	3	13	2	1	„	4	6	6	2	„	13	„	„	2	„	1	„
98	Voorst	8 837	223	25.23	19	46	34	10	5	45	7	45	12	„	36	3	3	1	2	1	3
99	Vorden.	2 778	88	31.67	10	14	8	6	4	19	7	18	2	„	9	„	1	„	2	„	1
100	Vuren	1 480	50	33.78	1	22	9	3	1	4	1	8	1	1	10	„	„	„	„	„	2
101	Waardenburg . .	1 280	20	15.62	3	9	„	1	„	1	2	4	„	1	1	1	„	„	„	„	„
102	Wadenoijen . . .	1 467	33	22.49	5	9	4	2	1	4	1	7	„	„	5	2	1	„	„	1	„
103	Wageningen . . .	6 005	185	38.07	12	54	54	6	4	19	8	20	8	„	40	2	„	3	3	4	2
104	Wamel.	4 628	85	18.36	8	14	6	7	5	10	7	25	3	„	17	2	1	1	„	2	2

1) Hieronder 1 van niet bekende leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
4	„	„	„	„	„	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	1	„	2
5	„	„	„	„	„	6	3	1	„	4	„	„	1	1	1	1	„	„	„	1	1	1	„	„	1	7	5
6	„	„	„	2	„	5	6	3	1	16	„	„	5	4	1	1	„	„	„	3	1	3	„	„	1	„	„
7	„	„	„	1	„	11	7	3	„	2	„	3	6	12	1	4	„	6	„	3	2	2	1* 1	„	1	1	1
8	„	„	„	10	2	8	8	7	1	21	4	„	32	14	2	6	1	14	„	12	8	4	1	1	2	28	18
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3
10	„	„	„	2	„	9	1	„	„	3	„	„	„	2	„	„	„	1	„	9	„	„	„	„	1	„	„
11	„	„	„	„	1	1	1	1	„	10	„	„	3	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	3
12	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	3	„	9	3	„	1	1	1* 3	„	„	„	1	„	„	„	4	2
13	„	„	„	„	1	5	5	7	„	10	„	5	10	5	„	„	„	„	„	„	2	3	1* 1	„	„	„	„
14	„	„	„	20	1	10	9	8	1	13	2	„	28	22	1	8	8	6	„	17	5	2	1* 1	1	2	8	„
15	„	„	„	„	1	5	„	1	„	8	„	„	2	3	1	„	„	1	„	1	„	„	1* 1	1	3	2	1
16	„	„	2	„	„	10	5	3	2	9	2	1	10	5	2	„	„	1	„	4	2	2	„	1	1	„	„
17	„	„	„	1	„	1	2	„	„	„	„	„	5	4	„	„	„	„	„	1	„	„	1* 1	1	„	2	„
18	„	„	„	„	„	14	11	12	1	27	2	8	29	14	1	8	„	7	„	5	6	5	1	2	2	„	9
19	„	„	„	„	1	1	2	1	„	8	„	„	12	10	2	3	„	15* 17	„	4	4	„	„	„	„	„	3
20	„	„	„	4	„	4	2	1	1	1	1	„	4	1	1	1	1	3	„	2	„	„	„	1	2	6	6
21	„	„	„	„	1	4	„	„	„	1	„	„	2	2	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
22	„	„	„	„	„	2	2	2	„	2	„	„	5	5	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
23	„	„	„	20	„	25	6	8	1	10	„	3	23	4	1	„	„	4	„	8	2	1	„	„	3	„	2
24	„	„	„	4	„	5	10	3	„	5	„	1	3	7	1	1	„	2	„	„	5	„	1* 2	„	1	2	2

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik *	7. Typhus. Febris typhoidea.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.							
105	Warnsveld. . . .	2 495	71	28.45	6	12	7	5	3	18	4	12	4	„	13	3	2	1	„	1
106	Wehl	2 155	60	27.84	3	15	9	1	1	6	7	16	2	„	11	„	1	2	1	1
107	Westervoort . . .	1 502	34	22.63	4	10	3	1	„	5	1	6	4	„	„	„	„	„	„	1
108	Winterswijk . . .	7 771	149	19.17	15	26	14	9	4	29	10	35	7	1	21	2	2	4	1	2
109	Wisch	5 832	141	24.17	15	18	16	5	4	27	10	36	10	„	31	2	2	3	3	2
110	Wijchen	3 361	75	22.31	4	15	11	1	1	7	6	18	12	„	18	1	„	2	„	„
111	IJzendoorn . . .	547	13	23.76	2	„	2	„	2	2	„	4	1	„	3	„	„	„	„	„
112	Zelhem.	3 680	90	24.45	11	16	7	5	1	12	7	28	3	„	22	3	„	2	„	„
113	Zevenaar	3 881	83	21.38	11	14	3	„	1	10	9	29	6	2	11	„	„	3	1	„
114	Zoelen	2 317	42	18.12	4	9	5	2	1	5	3	5	8	„	12	„	„	„	„	„
115	Zuilichem	783	27	34.48	1	15	3	„	„	3	1	4	„	„	2	1	1	1	1	„
116	Zutphen	14 421	448	31.06	30	111	45	19	8	72	34	106	23	3	78	6	7	11	5	3
	DE PROVINCIE. .	445 480	11 416 [1]	25.62	879	2 708	1 435	586	276	1 692	789	2 393	649	71	2 196	152	104	167	181 [5*]	113

1) Hieronder 9 van niet bekende leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																									
Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Ploteling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	1	2	2	3	2	6	1	„	6	7	2	4	„	1	„	3	2	„	„	„	1	2	2
„	„	„	1	„	8	„	1	„	9	„	3	7	8	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	15
„	„	„	„	„	1	1	„	„	5	„	„	8	4	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	1	4	4
„	„	„	„	„	15	2	8	„	19	2	„	13	12	3	4	„	„	„	11	4	5	1* 1	„	2	„	„
„	„	„	2	„	8	4	4	1	20	1	„	20	8	„	3	1	1* 1	„	„	4	1	1* 1	1* 2	1	1	1
„	„	1	1	„	1	3	1	„	2	„	„	2	9	„	„	„	„	„	4	1	2	„	1	„	22	23
1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	1	1	1* 1	„	„	„	„
„	„	„	„	„	6	3	1	„	9	„	1	14	3	1	3	„	1* 4	„	1	„	2	1* 2	2	„	„	„
1* 1	„	„	„	„	2	„	2	„	4	„	„	4	8	2	1	„	„	„	3	2	„	2* 2	„	1	23	23
„	„	„	1	„	1	1	3	1	4	„	„	4	7	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	2	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	9	10
„	„	„	15	1	34	19	22	4	51	3	1	38	36	1	6	1	23	„	11	15	13	1* 2	„	4	2	1
13* 18	1	19	243	27	708	398	350	51	1 128	160	86	1 055	725	94	193	61	63* 391	„	473	250	139	53* 87	5* 75	91	14* 599	634

STERFTE

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Kliergiakte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea. Aanhoudende koorts.
														1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1	Aar (Ter)	2 108	50	23.71	1	19	4	2	1	8	2	13	„	„	6	1	„	2	3	„
2	Aarlanderveen . .	2 770	83	29.96	5	35	7	5	4	8	4	13	2	1	22	4*	„	2	1	1
3	Abbenbroek . . .	721	22	30.51	1	7	3	2	„	3	2	4	„	„	1	„	„	„	„	1
4	Alblas (Oud) . . .	1 035	31	29.95	„	15	3	3	1	3	„	5	1	„	4	4	2	„	„	„
5	Alblasserdam. . .	3 973	105	26.42	8	36	8	5	2	19	9	16	2	3	13	1	„	6	2	1
6	Alkemade	3 891	145	37.26	7	48	13	9	2	25	9	25	7	„	23	6	4	5	„	2
7	Alphen	3 209	102	31.79	4	37	7	5	1	13	8	20	7	„	28	„	1	3	„	1
8	Ameide.	1 349	42	31.13	2	15	5	1	„	8	3	5	3	„	3	1	„	2	„	„
9	Ammerstol . . .	842	30	35.62	3	15	4	2	„	2	„	2	2	2	6	3	„	„	„	„
10	Arkel	610	18	29.50	3	9	1	„	1	1	1	1	1	„	4	„	„	„	„	„
11	Asperen	1 411	36	25.51	2	16	3	„	„	7	„	5	3	1	8	„	„	„	„	2
12	Barendrecht . . .	2 996	93	31.04	12	47	8	3	„	9	3	8	3	„	21	1	„	„	„	1
13	Barwoutswaarder .	687	38	55.31	6	17	2	2	„	4	2	3	2	„	7	„	„	„	„	„
14	Beijerland (Nieuw) .	1 423	32	22.48	4	17	1	2	„	3	1	3	1	„	4	3	1	1	„	„
15	Beijerland (Oud) . .	4 971	177	35.60	9	81	22	5	2	20	9	23	6	2	52	„	„	1	5	„
16	Beijerland (Zuid). .	1 824	70	38.37	4	23	5	9	3	12	6	5	3	1	6	2	1	1	1	4
17	Benthuizen . . .	666	19	28.52	1	7	2	„	„	5	„	4	„	„	3	„	„	„	„	„
18	Bergambacht. . .	2 462	88	35.74	11	38	7	1	1	6	7	16	1	„	21	3	1	1	1	1
19	Bergschenhoek . .	1 053	32	30.38	3	10	2	„	„	11	3	3	„	1	1	1	1	1	„	1
20	Berkel en Rodenrijs.	1 678	41	24.43	2	12	6	2	2	3	1	10	3	„	8	„	2	1	1	„

IDHOLLAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. *(Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23	24.	25.	26.	27.	28	29	30.	31.	32.	33.	34.	
2*	„	„	„	„	3	1	1	„	4	1	„	6	2	„	2	„	7	„	4	„	„	„	„	1	1	1
1*	„	„	„	„	5	4	3	„	7	„	„	4	1	1	„	„	1	„	11	2	1	„	„	2	„	„
„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	3	„	6	4	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	1	„	2	2	1	2	„	4	„	3	„	„	1	„	„	„	„
1*	„	„	„	„	5	5	4	2	6	„	1	12	5	1	3	„	11	1*	8	1	1	1	„	2	1	„
1	„	„	„	3	8	9	5	„	10	1	1	12	3	2	2	1	6	1*	16	4	2	6	„	2	„	„
2*	„	„	„	1	4	4	8	„	9	1	„	5	10	3	1	„	1	„	8	3	„	2	„	3	„	„
„	„	„	„	„	1	2	„	„	3	„	„	18	2	„	„	„	„	„	6	1	1	„	„	„	„	2
1*	„	„	„	„	3	„	4	„	„	„	„	2	1	„	1	„	1*	„	„	1	„	„	„	1	„	„
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	3	1	„	1	„	„	„	1
„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3	4	1	„	„	1	„	7	5	„	„	1	„	„	„
1*	„	„	„	„	7	2	3	„	4	„	„	5	2	„	„	„	4	„	„	12	„	„	„	„	16	16
1*	„	„	„	„	2	„	2	„	3	„	„	2	1	„	1	„	3	„	„	5	„	2	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	1	5	„	3	„	„	3	1	„	„	„	6	„	„	„	„	„	1*	„	„	„
2	„	„	„	„	19	2	7	1	7	2	2	24	10	1	„	„	17	„	2	9	„	„	2	„	„	„
1*	„	„	„	„	6	1	„	„	3	„	„	4	1	„	2	„	3	„	3	1	2	1	1	1	1*	1*
„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	5	3	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„
„	„	„	„	„	7	3	6	„	3	„	„	9	3	„	2	1	„	„	3	9	„	1	„	„	„	„
4*	„	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	2	1	„	5	1	1	„	„
4	„	„	„	„	1	2	1	1	2	„	„	4	5	1	„	„	„	„	1	4	„	„	1	„	4	6

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebreklige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Kliersiekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Watorzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.							
21	Berkenwoude. . .	576	21	36.45	5	3	4	„	„	3	2	3	1	„	5	1	„	„	„	1
22	Bleiswijk	1 432	49	34.21	3	18	5	2	2	8	4	6	1	1	9	„	„	1	2	4
23	Bleskensgraaf en Hofwegen . . .	935	29	31.01	1	15	2	1	2	1	2	3	2	1	4	„	„	1	„	„
24	Bodegraven . . .	3 148	98	31.13	5	35	17	1	1	13	6	10	10	„	20	13	„	3	2	2
25	Bommel (den) . .	1 371	73	53.24	3	23	13	6	3	15	3	6	1	1	4	2	„	„	1	„
26	Boskoop	2 527	85	33.63	2	31	12	4	1	19	1	14	1	1	28	„	2	2	„	3
27	Brandwijk. . . .	816	20	24.50	1	9	2	2	1	„	1	1	3	1	„	1	„	„	„	„
28	Brielle	4 242	118	27.81	7	47	9	3	3	13	2	26	8	1	25	1	1	1	3	3
29	Capelle a/d IJssel .	2 534	69	27.23	9	31	10	3	„	8	1	6	1	„	19	3	1	„	1	3
30	Charlois	6 256	189	30.21	10	85	19	6	7	23	11	22	6	2	42	7	5	2	3	2
31	Delft	23 365	800	34.23	43	280	98	26	11	110	51	142	39	6	150	64	3	8	20	5
32	Delfshaven . . .	9 440	331	35.06	19	140	54	12	2	44	19	31	10	4	50	22	2	4	5	2
33	Dirksland	2 265	54	23.84	3	14	18	4	1	6	2	3	3	1	11	„	1	„	„	1
34	Dordrecht. . . .	25 823	829	32.10	53	260	128	18	17	113	62	137	41	12	202	14	10	8	9 1*	5
35	Dubbeldam . . .	3 655	109	29.82	8	50	16	6	1	14	4	8	2	1	32	6	„	„	1	4
36	Everdingen . . .	1 101	26	23.61	„	12	1	„	„	4	3	2	4	„	5	1* 1	„	„	1	„
37	Geervliet	1 177	37	31.43	3	6	4	2	3	6	2	10	1	„	3	„	„	„	„	2
38	Giessendam . . .	2 743	86	31.35	10	45	11	3	„	11	„	4	2	2	16	1* 4	„	„	„	1
39	Giessen-Nieuwkerk.	810	31	38.27	„	17	4	1	2	2	2	1	2	1	4	1	„	„	„	3
40	Goedereede . . .	1 066	13	12.19	2	3	„	„	„	3	1	4	„	1	1	„	„	1	„	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggenmergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	1	1	1
2	„	„	„	„	„	3	1	1	„	4	„	„	5	3	„	„	„	5	2* 2	2	„	1	1	„	1	„	„
3	„	„	„	„	„	1	1	1	1	2	„	„	5	„	„	„	„	1	„	4	3	1	„	„	1	„	„
4	2* 2	„	1	„	1	2	3	4	„	7	„	„	8	1	2	„	„	11	„	2	3	„	„	1	1	„	„
5	2* „	39	„	„	„	3	„	„	„	1	„	1	1	3	„	„	„	„	„	2	2	2	„	„	„	6	6
6	2* 2	„	„	„	„	2	„	3	„	12	„	„	9	4	„	1	„	„	„	2	6	2	1	„	3	„	„
7	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	1	1	1	2	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	3	2
8	1* 1	„	„	2	„	13	5	3	1	3	„	1	9	8	„	„	„	„	3* 3	3	21	1	1	„	„	1	„
9	„	„	„	„	„	4	1	2	„	„	„	„	5	2	„	„	„	„	„	8	1	„	1	1	„	8	8
10	1	„	„	„	„	2	5	12	„	11	4	5	21	11	„	3	„	10	„	18	6	1	„	1	3	1	2
11	1* 1	„	„	21	3	87	33	38	2	60	4	1	51	77	„	14	„	2* 14	1* 1	31	25	3	3	1* 6	8	7	„
12	„	„	„	8	1	50	4	16	1	18	2	„	37	12	„	2	„	23	„	17	4	3	1	3	5	7	„
13	2* 2	1	7	„	„	„	„	5	„	2	„	3	4	4	„	2	„	1	„	1	1	1	„	„	1	2	3
14	2* 2	„	„	1	1	39	31	63	9	51	1	6	60	66	3	28	2	16	„	36	39	10	1* 5	1* 7	5	2* 19	2* 5
15	1* 1	„	„	„	1	11	2	5	„	9	„	2	4	5	„	„	„	6	„	1	1	3	„	2	3	„	„
16	„	„	„	1	„	2	„	3	„	2	„	1	3	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	1	„	3	3
17	„	„	„	„	„	„	1	3	„	5	3	„	2	9	„	„	„	1	„	3	1	1	„	„	„	„	„
18	„	„	„	3	„	6	2	2	1	4	„	„	9	2	„	1	„	2	„	2	9	1	„	„	2	7	7
19	„	„	„	1	„	5	„	4	„	2	„	„	3	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	2	2
20	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	1	3	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoiden.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
41	Gorinchem . . .	8 982	235	26.16	10	92	16	6	3	33	14	49	12	2	40	15	1	6	1	1	
42	Gouda	16 576	712	42.95	50	266	137	10	15	74	32	104	24	5	81	18	7	6	7	3	11
43	Gouderak	1 653	57	34.48	4	30	8	2	1	6	1	2	3	„	15	„	„	2	„	1	
44	Goudriaan. . . .	564	11	19.50	„	6	„	„	„	1	„	3	1	„	3	„	„	„	„	1	
45	Goudswaard . . .	1 099	21	19.10	3	9	1	1	1	2	1	2	1	„	1	„	1	„	„	„	1
46	's Gravendeel . . .	3 517	[1]) 137	38 95	3	73	10	5	3	23	1	14	4	„	70	„	„	1	„	„	1
47	's Gravenhage . .	97 565	2 961	30.34	179	1 011	367	81	53	436	179	506	149	26	643	3* 77	37	68	2* 16	37	18
48	's Gravesande. . .	3 910	113	28.90	9	59	8	7	„	9	5	11	5	1	10	1* 1	1	1	1	„	
49	Groot-Ammers . .	1 265	58	45.84	5	30	5	2	2	3	2	5	4	„	14	1	„	1	„	„	1
50	Haastrecht . . .	1 520	58	38.15	3	31	3	„	3	5	4	7	2	„	8	2	„	„	„	„	
51	Hagestein	1 012	19	18.77	5	7	1	1	„	1	1	3	„	„	2	1	„	„	„	„	
52	Hardinxveld . . .	4 033	134	33.22	8	55	19	8	4	14	4	14	8	3	25	9	2	3	2	5	1
53	Hazerswoude. . .	3 045	108	35.46	3	43	10	3	2	20	7	18	2	1	11	3	„	2	1	„	
54	Heenvliet	1 290	30	23.25	2	7	3	2	2	6	1	6	1	„	1	„	„	1	3	„	
55	Heerjansdam. . .	1 514	40	26.42	2	14	5	„	3	7	2	7	„	„	6	4	„	„	3	2	
56	Hei- en Boeicop. .	545	11	20.18	„	5	„	„	„	2	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	
57	Heinenoord . . .	1 820	53	29.12	2	27	10	1	„	7	1	4	1	„	17	„	„	„	1	„	1
58	Hekelingen . . .	832	19	22.83	1	9	„	1	„	„	4	4	„	1	2	„	„	„	1	„	
59	Hekendorp . . .	644	28	43.47	1	14	4	„	1	2	2	4	„	„	1	6	1	1	1	„	
60	Hellevoetsluis . .	4 162	96	23.06	7	33	16	2	2	18	6	10	2	„	21	2	1	4	2	„	1
	Helvoet (Nieuw-) .	1 408	45	31.96	4	19	4	3	1	7	3	4	„	3	10	2	1	2	„	„	1

1) Hieronder 1 waarvan de ouderdom onbekend.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
1*	„	„	3	„	4	11	9	„	14	1	3	28	22	2	7	„	5	„	16	9	6	1	3*	2	12	7
11*	„	„	14	„	20	16	20	2	46	1	2	56	31	5	5	„	30*	„	42	114	8	4	3	3	91*	90*
„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	8	4	„	„	1	„	„	16	1	„	„	1	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	2	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
1*	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	3	„	4	1	„	„	„	„	2	1
1*	„	„	„	„	10	3	5	1	13	„	„	8	6	„	1	„	6	„	1	2	„	„	1*	3	„	„
8*	„	1	59	11	152	105	162	13	241	29	13	254	198	18	96	5	70	1*	238	48	35	20	25*	24	23*	22*
4*	„	„	„	„	„	1	2	„	2	1	8	13	8	1	3	„	„	„	16	19	„	2	1	3	5	6
„	„	„	3	„	6	1	2	„	5	1	2	4	„	„	„	„	1	„	„	6	3	„	„	1	„	„
1*	„	„	„	„	1	2	4	„	4	„	„	2	2	„	4	„	4	„	6	4	2	„	„	„	9	9
„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	5	5
4*	„	„	4	„	8	2	6	1	9	„	„	12	5	1	4	„	2	„	6	5	„	„	1	2	2*	2*
4*	„	„	„	1	2	1	3	„	3	1	„	32	4	„	3	1	8	„	5	5	2	4	„	2	3	3
„	„	„	„	„	„	1	5	„	5	„	„	2	4	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	2	„	„
1	„	„	„	„	1	3	2	„	4	„	„	1	1	„	„	„	1	„	1	4	„	„	„	„	1	„
„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	1	1	1	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„
2	„	„	„	„	14	„	1	„	„	„	4	1	1	„	„	„	6	„	„	1	„	„	1	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	6	„	„	„	„	3	1	„	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„
2*	„	„	„	„	6	2	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„
1	„	„	„	„	3	4	13	„	6	3	1	11	2	1	1	„	„	„	4	2	1	„	1	3	„	1
3*	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	„	1	3	„	2	1	„	„	4	„	1	2	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
62	Hendrik-Ido-Ambacht	2 669	100	37.46	12	52	10	„	2	10	5	6	3	1	18	„	2	3	1	1	
63	Herkingen. . . .	717	14	19.52	1	5	3	„	„	2	„	3	„	„	1	„	„	„	„	„	
64	Heukelom. . . .	1 401	40	28.55	3	14	3	3	„	4	1	11	1	1	8	„	„	„	2	„	
65	Hillegersberg. . .	2 566	88	34.29	3	38	11	4	„	14	8	7	3	„	23	3	„	3	2	„	
66	Hillegom	2 612	72	27.56	7	31	4	3	1	8	6	11	1	2	8	2	1	„	„	„	
67	Hof van Delft . .	1 616	33	20.42	„	15	5	„	„	6	„	5	2	„	5	2	„	„	„	„	
68	Hoogblokland . .	714	20	28.01	1	6	5	1	„	4	„	2	1	„	1	3	„	„	„	1	
69	Hoogvliet	998	35	35.07	4	11	5	1	2	3	1	4	4	„	11	2	„	1	„	„	
70	Hoornaar	552	22	39.85	„	9	„	3	1	3	2	„	4	„	5	2	„	„	2	„	
71	Katwijk	5 282	128	24.23	8	54	13	4	3	18	7	18	3	1	8	4	2	4	„	2	
72	Kedichem	735	15	20.40	2	4	1	2	„	2	2	1	1	1	2	„	„	„	„	„	
73	Kethel en Spaland .	1 031	43	41.70	2	18	3	„	„	10	„	8	2	„	17	„	„	„	„	„	
74	Klaaswaal. . . .	1 488	53	35.61	3	27	3	„	„	8	4	8	„	„	11	„	1	1	1	„	
75	Koudekerk . . .	1 335	34	25.46	3	15	1	1	1	3	3	5	2	„	4	2	1	1	„	„	
76	Kralingen. . . .	9 253	295	31.88	17	133	50	9	3	36	8	24	15	3	77	12	1	4	5	„	
77	Krimpen a/d Lek. .	1 617	43	26.59	3	13	8	„	1	7	3	7	1	„	6	„	3	„	1	1	
78	Krimpen a/d IJssel .	1 635	41	25.07	4	13	9	2	2	3	2	4	2	1	4	„	1	2	1	1	
79	Langerak	882	33	37.41	3	13	4	1	2	4	1	4	1	„	4	„	„	1	„	„	
80	Langeruigeweide .	532	15	28.19	„	5	2	„	„	2	2	4	„	1	3	1	„	„	„	„	
81	Leerbroek. . . .	685	16	23.35	2	4	1	„	„	2	1	4	2	„	4	„	„	„	„	„	

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicioss.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Geweldadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
2	„	„	„	„	„	5	3	6	1	4	1	„	6	1	1	1	„	16	„	6	6	1	1	„	„	2	„
3	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„
4	1*	„	„	„	„	1	3	„	„	2	„	„	4	4	„	„	„	3	„	3	„	„	„	1* 1	1	3	3
5	2* 3	„	„	„	„	2	2	2	„	4	„	2	15	3	„	1	„	6	„	5	5	„	„	„	2	„	2
6	2* 4	„	„	„	„	9	„	5	„	3	„	1	7	2	„	1	„	12	„	2	3	1	„	„	„	„	„
7	„	„	„	2	1	1	1	2	„	1	„	„	3	5	„	„	„	2	„	2	4	„	„	„	1	„	„
8	1* 1	„	„	„	„	2	1	1	„	3	2	„	1	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„
9	„	„	„	„	„	5	1	„	„	1	„	„	1	2	„	2	„	4	„	„	„	„	„	„	1	„	„
10	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3	„	„	1	„	„	„	„	1	„	3	2	1	„	„	„	„	„
11	„	„	„	„	„	16	2	10	„	17	„	„	12	7	1	„	„	23	„	4	4	2	1	„	„	„	„
12	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	1	„	1	4	„	„	„	„	„	„
13	„	„	„	„	„	„	1	„	„	4	„	1	3	2	„	„	„	3	„	„	2	„	„	1* 1	2	„	„
14	„	„	„	„	„	1	2	3	„	1	„	„	5	1	„	4	„	2	1*	4	„	1	1	„	„	5	5
15	„	„	„	„	„	„	„	3	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	„	13	„	„	1	1	1	„	„
16	„	„	„	1	„	29	5	13	2	16	„	9	11	14	1	6	1	13	„	25	11	3	1* 1	2	3	„	„
17	„	„	„	„	„	1	„	1	„	5	„	„	8	2	1	2	„	2	„	5	1	„	„	„	„	„	„
18	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3	2	„	3	2	„	„	2	3	„	3	1	1	„	1	1	3	2
19	„	„	„	„	„	2	„	3	„	3	„	1	„	1	1	„	„	4	„	1	5	„	„	„	„	„	„
20	1* 1	„	„	„	„	„	1	3	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
21	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	„	„	1	3	„	„	1	„	1	1

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis Syphilis. *	Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik *	Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
82	Leerdam	3 098	91	29.37	4	42	6	1	4	17	5	10	2	1	24	1	„	1	2	4
83	Leiden	40 249	1 246	30.95	82	388	141	33	30	195	83	225	69	14	230	2* 52	21	29	1* 12	15
84	Leiderdorp . . .	2 579	88	34.12	6	37	14	1	1	14	4	8	3	2	20	10	„	1	„	2
85	Leimuiden. . . .	1 398	28	20.02	2	8	6	3	1	2	3	3	„	„	2	3	1	2	2	„
86	Lekkerkerk . . .	2 833	82	28.94	8	33	7	2	2	10	3	15	2	„	30	1	„	4	„	„
87	Lekkerland (Nieuw-)	2 405	57	23.70	2	28	6	„	1	7	2	8	3	„	17	1* 4	1	2	1	1
88	Lexmond	1 467	43	29.31	4	17	2	1	1	6	2	5	5	„	6	3	„	1	1* 1	2
89	Lier (de)	1 001	25	24.97	„	20	2	1	„	2	„	„	„	„	7	8	„	„	„	„
90	Lindt (Groote) . .	1 008	33	32.73	2	10	6	4	1	2	4	4	„	„	5	2	„	„	1	„
91	Lisse	2 111	59	27.94	4	31	8	3	„	4	2	5	2	2	16	1	„	2	„	1
92	Loosduinen . . .	2 493	1) 57	22.86	6	20	5	4	„	11	1	8	1	„	3	2	„	„	„	2
93	Maasdam	1 774	54	30.44	3	22	4	4	1	10	5	5	„	„	15	2	„	„	1	„
94	Maasland	2 408	63	26.16	5	29	9	1	„	4	2	10	3	„	18	4	„	„	2	„
95	Maassluis	4 351	120	27.58	7	42	12	9	3	13	8	18	8	„	31	7	„	4	1	2
96	Meerkerk	1 823	27	20.40	4	8	2	„	„	2	2	5	4	„	3	1	„	„	„	„
97	Melissant	1 311	44	33.56	4	15	8	5	„	4	1	5	2	1	5	„	„	„	„	2
98	Middelharnis. . .	3 354	101	30.11	4	42	16	8	1	11	2	14	3	4	23	„	„	„	„	„
99	Moercapelle . . .	585	26	44.44	1	14	3	„	1	4	„	3	„	„	11	„	„	„	„	1
100	Molenaarsgraaf . .	517	13	25.14	„	4	1	2	„	3	„	„	3	„	1	„	„	„	„	„
101	Monster	3 919	104	26.53	9	48	6	1	„	13	4	18	5	„	21	3	1	4	2	1
102	Moordrecht . . .	2 278	77	33.80	4	28	10	3	1	13	3	9	6	„	10	2	„	1	1	„

1) Hieronder 1 ouderdom onbekend.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 8)	Ziekten van het kraambed: Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31	32.	33.	34.	
82	1	„	„	„	„	3	3	10	„	10	„	„	5	2	„	„	„	1	„	4	5	2	1	„	1	6	6
83	1* 5	„	„	3	5	38	25	42	4	96	4	13	109	115	13	33	2	1* 26	„	60	82	25	17	2* 11	10	1* 26	1* 14
84	1* 1	„	„	2	2	2	2	2	„	5	„	1	3	5	„	1	„	2	„	3	10	„	2	1	3	„	„
85	1	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	3	1	„	1	„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	1
86	1* 1	„	„	„	„	4	1	1	„	7	„	„	3	4	„	1	„	3	„	3	„	„	1* 1	1	4	3* 3	3* 3
87	„	„	„	„	„	3	4	2	„	5	„	„	7	1	„	1	„	4	„	1	1	„	„	„	„	„	„
88	„	„	„	„	„	2	1	1	„	2	„	„	1	2	„	1	„	1	„	10	2	1	1	„	„	1	4
89	„	„	„	„	„	„	„	4	„	2	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
90	„	„	„	„	1	3	„	1	„	1	3	„	7	1	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	1	„	„
91	„	„	„	1	„	„	„	2	„	1	„	„	9	„	„	„	„	„	„	14	4	„	„	„	1	„	„
92	1	„	„	„	1	2	„	7	„	3	„	„	5	2	„	3	1	„	„	3	10	„	1	1	2	1* 1	1* 1
93	„	„	„	„	1	2	1	5	„	8	„	„	5	2	„	„	„	3	„	1	2	1	1	„	„	„	„
94	„	„	„	„	„	5	2	7	„	2	„	„	8	4	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	„	„
95	„	„	„	„	„	5	2	5	1	6	1	1	2	4	1	4	1	9	1* 1	4	8	3	2	„	„	7	1
96	„	„	„	„	„	1	„	3	„	2	„	„	2	3	„	1	„	„	„	5	„	1	„	1	„	„	„
97	1	5	5	„	„	1	„	6	„	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	3	1	„	„	„	„	„
98	3* 3	„	12	„	„	3	„	4	„	4	„	„	10	12	„	„	„	1	„	11	2	1	„	1	„	3	3
99	„	„	„	„	„	4	1	„	„	2	„	„	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
100	„	„	„	1	„	1	„	1	„	3	„	1	„	1	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	1	„
101	1* 3	„	„	1	2	6	6	9	1	3	„	„	6	5	1	1	„	2	„	9	5	1	„	1* 2	„	„	„
102	1	„	„	„	„	5	„	4	„	8	„	1	5	9	1	1	„	6	„	14	1	1	„	„	1	1	1

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. F. bris typhoïdes.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-30 jaren.	30-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
103	Mijnsheerenland. .	1 492	42	28.15	3	13	9	2	2	5	2	5	1	„	8	3	„	2	1	3	
104	Naaldwijk. . . .	4 457	104	23.33	15	45	7	3	3	11	4	12	4	„	15	3	„	2	1	„	
105	Nieuwenhoorn . .	1 471	49	33.31	1	16	10	12	„	5	1	4	„	2	8	„	„	„	„	„	
106	Nieuwerkerk a/d IJssel	2 297	77	33.52	9	29	11	9	2	6	4	5	2	1	8	11	„	1	„	„	
107	Nieuwkoop . . .	2 521	76	33.08	6	33	5	2	2	15	5	4	4	4	14	2	„	1	1	2	
108	Nieuwland. . . .	538	17	31.59	„	4	1	1	1	4	„	6	„	„	3	„	1	„	1	„	
109	Nieuwpoort . . .	586	22	37.54	„	8	1	1	2	5	1	4	„	1	6	„	1	„	„	„	
110	Nieuwveen . . .	1 227	41	33.41	2	11	7	4	„	9	4	4	„	„	9	2	„	1	2	„	
111	Noordeloos . . .	1 000	23	23.00	1	8	„	1	„	2	2	5	4	„	8	1	„	1	„	„	
112	Noordwijk. . . .	3 494	76	21.75	2	34	5	1	„	9	3	14	8	1	18	2	1	„	„	1	
113	Noordwijkerhout .	1 466	28	19.10	3	10	2	„	1	6	1	4	1	„	6	„	„	„	1	„	
114	Nootdorp	754	19	25.19	1	7	3	2	1	1	„	3	1	„	4	1	„	„	„	1	
115	Numansdorp . . .	2 851	77	27.00	4	41	5	5	2	13	2	3	2	1	17	3	2	2	„	2	
116	Oegstgeest. . . .	2 456	52	21.17	5	16	2	1	1	15	4	6	2	2	8	1	„	1	„	3	
117	Ooltgensplaat. . .	2 388	98	41.03	5	33	25	3	7	16	3	5	1	„	24	2	1	„	„	2	
118	Oostvoorne . . .	1 494	32	21.41	5	13	3	2	„	4	1	3	1	1	1	1	„	1	„	2	
119	Ottoland	609	27	44.33	2	17	„	„	1	2	1	4	„	„	4	2	„	„	„	„	
120	Ouddorp	2316	40	17.27	5	9	1	2	1	6	4	8	4	„	11	„	1	1	„	„	
121	Oudenhoorn . . .	788	33	41.87	3	15	2	„	3	6	1	3	„	3	5	1	„	„	„	2	
122	Ouderkerk a/d IJssel	2 359	53	22.46	3	21	6	1	2	5	4	9	2	1	9	1	„	4	2	1	

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord *	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
03	1*	1	„	„	„	4	1	3	„	4	„	„	4	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1* 1	„	2	2
04	„	„	„	„	1	7	4	4	„	6	1	„	7	8	„	1	„	10	„	5	9	2	1	„	2	„	„
05	1*	1	„	„	„	2	„	2	„	2	2	„	8	1	1	1	12	„	„	2	3	1	„	„	„	„	„
06	„	„	„	„	„	6	2	4	„	7	1	„	3	3	„	3	1	1	„	7	3	1	„	„	3	1	„
07	2*	4	„	„	1	„	2	2	„	4	„	„	5	4	1	2	„	7	„	6	3	„	1	„	1	„	„
08	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	3	„	„	„	1	„	2	3	„	„	„	„	1	1
09	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	1	„	5	„	„	2	1	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	3	„	„	„	5	„	1	10	1	„	„	„	2	„	1	„	1	„	1	„	„	1
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	2	„	„	„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	„
12	„	„	„	„	2	3	2	4	„	4	„	„	7	10	„	1	„	4	3* 3	3	3	1	„	„	„	1* 2	1* 3
13	„	„	„	„	„	2	1	1	„	2	„	„	6	1	1	1	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	2
14	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	1	1	1	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„
15	„	„	1	„	1	9	„	4	„	3	„	„	5	2	„	2	„	2	1* 1	6	„	„	„	1	1	4	4
16	2*	2	„	„	„	4	1	2	1	7	„	„	3	1	„	„	„	3	„	1	„	2	1	„	4	„	„
17	„	30	5	„	„	„	1	3	„	6	„	„	2	2	„	„	„	„	„	3	2	1	1* 1	„	1	2	2
18	„	„	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	1	3	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	9	7
19	1* 1	„	„	„	„	1	„	4	„	2	„	1	1	2	„	„	„	2	„	3	1	„	„	„	„	1	1
20	„	„	„	„	„	2	„	1	„	6	„	„	4	2	1	„	„	„	„	2	1	1	1	1	„	„	„
21	„	„	„	„	„	1	„	2	1	1	„	„	2	2	„	„	„	1	„	„	1	1	2	„	„	2	3
22	„	„	„	„	„	1	1	„	„	3*	2	1	3	„	2	„	2	1* 5	„	2	1	1	„	„	2	6	5

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik. * 6.	Typhus. F. bris typhoidea 7
103	Mijnsheerenland. .	1 492	42	28.15	3	13	9	2	2	5	2	5	1	„	8	3	„	2	1	3
104	Naaldwijk. . . .	4 457	104	23.33	15	45	7	3	3	11	4	12	4	„	15	3	„	2	1	-
105	Nieuwenhoorn . .	1 471	49	33.31	1	16	10	12	„	5	1	4	„	2	8	„	„	„	„	-
106	Nieuwerkerk a/d IJssel	2 297	77	33.52	9	29	11	9	2	6	4	5	2	1	8	11	„	1	„	-
107	Nieuwkoop . . .	2 521	76	33.08	6	33	5	2	2	15	5	4	4	4	14	2	„	1	1	2
108	Nieuwland. . . .	538	17	31.59	„	4	1	1	1	4	„	6	„	„	3	„	1	„	1	„
109	Nieuwpoort . . .	586	22	37.54	„	8	1	1	2	5	1	4	„	1	6	„	1	„	„	„
110	Nieuwveen . . .	1 227	41	33.41	2	11	7	4	„	9	4	4	„	„	9	2	„	1	2	-
111	Noordeloos . . .	1 000	23	23.00	1	8	„	1	„	2	2	5	4	„	8	1	„	1	„	-
112	Noordwijk. . . .	3 494	76	21.75	2	34	5	1	„	9	3	14	8	1	18	2	1	„	„	1
113	Noordwijkerhout .	1 466	28	19.10	3	10	2	„	1	6	1	4	1	„	6	„	„	„	1	-
114	Nootdorp	754	19	25.19	1	7	3	2	1	1	„	3	1	„	4	1	„	„	„	1
115	Numansdorp . . .	2 851	77	27.00	4	41	5	5	2	13	2	3	2	1	17	3	2	2	„	2
116	Oegstgeest. . . .	2 456	52	21.17	5	16	2	1	1	15	4	6	2	2	8	1	„	1	„	3
117	Ooltgensplaat. . .	2 388	98	41.03	5	33	25	3	7	16	3	5	1	„	24	2	1	„	„	2
118	Oostvoorne . . .	1 494	32	21.41	5	13	3	2	„	4	1	3	1	1	1	1	„	1	„	2
119	Ottoland	609	27	44.33	2	17	„	„	1	2	1	4	„	„	4	2	„	„	„	-
120	Ouddorp	2316	40	17.27	5	9	1	2	1	6	4	8	4	„	11	„	1	1	„	„
121	Oudenhoorn . . .	788	33	41.87	3	15	2	„	3	6	1	3	„	3	5	1	„	„	„	2
122	Ouderkerk a/d IJssel	2 359	53	22.46	3	21	6	1	2	5	4	9	2	1	9	1	„	4	2	1

	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																								
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. permissa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel en long aandoening. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
23	„	„	„	„	„	8	4	„	„	3	„	„	7	8	3	5	„	4	„	24	7	1	1	„	1	1	„
24	„	„	„	„	„	10	1	3	1	8	2	„	„	3	1	2	„	3	„	1	1	„	1	„	„	„	„
25	1* 3	„	„	„	„	15	6	2	1	7	1	3	8	5	„	2	„	1* 3	1* „	9	9	1	„	2	5	1	1
26	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
27	„	„	„	„	„	5	2	1	„	2	„	„	4	3	„	6	„	9	„	5	2	„	„	1	3	„	2
28	„	„	„	„	„	„	1	1	„	4	„	2	8	5	„	1	„	7	„	2	1	2	„	„	1	9	9
29	„	„	„	2	„	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„
30	1* 2	„	„	„	„	1	1	1	„	1	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	2	„	„	„	„	„	„
31	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	4	„	1	„	3	„	2	2	„	„	„	„	3	4
32	„	2	„	„	1	3	„	2	„	9	„	„	5	3	2	1	„	3	„	1	2	3	„	2	„	1	1
33	1	„	„	1	„	1	„	3	„	3	„	„	3	2	2	„	„	1* 1	„	6	2	1	1	1* 2	1	1	„
34	„	„	„	„	„	1	2	3	„	7	1	„	9	8	„	„	„	1	„	12	2	„	1	„	6	12	6
35	2	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	8	4	„	„	„	„	„	3	1	1	„	„	1	4	4
36	„	„	„	„	„	3	1	1	„	1	„	„	1	4	1	1	„	„	„	5	1	„	„	„	„	„	„
37	3* 3	„	„	6	„	5	3	11	2	16	2	1	13	6	„	3	3	12	„	16	3	2	„	1	4	3	3
38	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	3	„	„
39	1* 1	„	„	„	„	2	3	„	„	3	1	„	8	1	„	1	„	3	„	„	1	„	„	2	„	„	„
40	5* 15	„	4	36	19	382	150	176	18	357	22	47	365	249	30	86	14	2* 84	2* 2	195	108	69	1*. 19	3* 46	41	12* 58	12* 20
41	„	„	„	„	„	9	1	1	„	6	„	„	5	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	4	1
42	„	„	„	„	„	2	„	2	„	2	„	„	3	2	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„
43	„	„	„	„	3	8	5	2	„	6	„	„	10	10	„	4	„	1	„	2	1	3	„	7	1	1* 5	1* 3

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea.	
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
123	Oudewater. . . .	2 274	109	47.93	2	51	8	3	1	10	10	19	5	„	19	6	1	1	2		
124	Oudshoorn. . . .	2 252	68	30.19	5	30	5	2	1	9	5	10	1	„	20	„	1	1	1	1	
125	Overschie	3 414	121	35.44	11	38	22	1	4	18	4	17	6	1	18	„	1	3	1	2	
126	Papekop	319	10	31.34	4	4	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	1	„	„	
127	Papendrecht . . .	2 436	71	29.14	2	39	7	1	3	4	4	11	„	5	16	5	„	„	„	„	
128	Pernis	1 972	66	33.46	5	34	1	7	2	6	2	7	2	4	5	„	1	2	„	4	
129	Peursum	400	13	32.50	1	6	1	2	„	2	„	1	„	„	2	„	„	„	1	„	
130	Piershil.	711	19	26.72	3	9	1	„	1	1	1	3	„	„	1	1	„	„	1	„	
131	Poortugaal . . .	1 165	29	24.89	1	13	4	„	„	3	1	5	2	1	8	„	„	„	1	„	
132	Puttershoek . . .	1 980	86	43.43	4	43	7	1	3	12	3	13	„	„	36	2	1	1	1	„	
133	Pijnacker	1 752	53	30.25	8	19	5	2	1	10	5	2	1	„	6	3	2	„	„	3	
134	Reeuwijk	2 584	86	33.28	3	38	12	3	5	11	4	8	2	„	13	3	„	1	„	1	
135	Rhoon	1 440	31	21.52	1	8	7	1	„	3	2	7	2	1	2	„	„	„	„	„	
136	Rijnsburg	1 955	34	17.39	2	12	2	2	1	5	„	8	2	1	8	2	„	„	1	1	
137	Ridderkerk . . .	6 588	176	26.71	10	69	21	10	5	19	19	18	5	2	38	2	„	4	1	1	
138	Rietveld	514	21	40.85	1	7	4	2	„	2	1	4	„	„	7	„	„	1	„	„	
139	Rockanje	1 608	38	23.63	7	8	1	2	1	10	4	4	1	„	3	„	„	1	„	1	
140	Rotterdam. . . .	129 239	4 295	33.23	275	1 362	667	121	89	636	311	661	173	38	1 110	64	39	71	55	24	
141	Rozenburg . . .	1 543	51	33.05	2	21	10	2	4	5	3	3	1	„	13	2	„	2	„	2	
142	Rijnsaterwoude . .	593	22	37.09	„	4	5	„	1	1	3	7	1	„	5	„	„	1	„	1	
143	Rijswijk	2 860	93	32.51	4	29	7	4	2	14	7	19	7	1	10	4	„	1	2	1	

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																								Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. permissus. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 13).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
4	1	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	3	2	„	„	„	2	„	1	2	„	„	„	„	„	„
5	„	„	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	„	3	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	1	„	„
6	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
7	3*	„	„	26	2	78	16	18	„	30	3	11	27	34	3	9	1	25	1*	22	4	7	11	9	9	4	„
8	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	4	3	„	1	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	„
9	1* 2	„	„	7	„	3	4	4	„	4	„	1	8	6	1	1	„	9	„	6	2	„	1	„	2	5	1
10	„	„	„	„	„	2	1	4	„	3	„	„	1	1	„	„	„	5	„	1	2	1	„	„	1	„	„
11	„	„	„	10	1	5	5	12	1	17	6	1	23	16	„	2	2	9	1*	13	30	11	„	1	2	2	1
12	3* 3	1	11	1	„	6	3	5	2	4	„	„	5	3	2	1	„	1	„	12	2	1	„	„	„	2	„
13	„	„	„	„	„	2	1	4	„	4	„	„	7	3	1	1	„	4	1*	3	4	1	„	„	„	„	„
14	2* 2	17	„	„	„	3	„	4	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	3	3
15	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
16	„	„	„	„	„	5	„	6	„	6	„	„	3	1	„	1	„	„	„	2	4	„	„	„	„	„	„
17	1	„	„	„	„	1	5	6	„	5	3	„	10	5	„	„	„	2	„	11	8	„	„	„	1	„	„
18	„	„	„	1	„	2	3	4	„	1	„	1	4	„	„	1	„	„	1*	1	3	1	„	„	„	„	„
19	7* 7	„	„	„	„	9	1	4	„	8	2	„	16	9	„	1	„	4	„	10	16	2	„	„	2	„	„
20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	3	1	„	„	1	„	„	„
21	1* 2	3	2	„	„	„	1	2	„	5	„	„	5	2	„	„	„	„	„	7	„	„	1	„	„	„	„
22	„	10	5	„	„	2	2	6	„	4	„	„	10	2	1	„	„	10	„	14	3	„	1	„	„	„	„
23	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Schourbuik. * 6.	Typhus Febris typhoidea. 7.
164	Veur	995	19	19.09	1	6	2	„	„	2	4	2	2	„	3	„	„	1	„	„
165	Vianen	3 393	99	29.17	10	39	10	3	2	13	5	15	2	1	13	1	2	2	„	2
166	Vierpolders . . .	643	22	34.21	„	7	7	„	1	3	„	4	„	„	3	2	„	„	„	„
167	Vlaardingen . . .	9 049	[1]) 280	30.94	10	140	27	10	5	24	12	42	9	2	64	35	1	5	2	1
168	Vlaardingerambacht	991	27	27.24	„	12	7	„	„	2	2	4	„	„	5	3	„	1	2	„
169	Vlist.	402	13	32.33	2	2	1	1	„	„	„	5	2	„	3	„	„	1	„	„
170	Voorburg	2 744	61	22.23	6	22	9	1	3	9	4	6	1	1	2	„	„	1	„	1
171	Voorhout	1 068	17	15.91	2	2	2	„	2	5	„	4	„	„	1	„	„	„	„	„
172	Voorschoten . . .	2 025	57	28.14	7	19	3	1	2	8	4	11	2	3	10	1	1	„	1	„
173	Vrijenban	1 516	52	34.30	5	20	5	4	„	7	4	6	1	„	9	3	„	2	1	„
174	Waarder	694	29	41.78	„	9	2	1	1	4	2	7	3	„	4	2	1	1	„	„
175	Waddinxveen. . .	3 906	149	38.14	9	67	17	5	4	9	4	23	11	„	46	1	3	„	1	3
176	Warmond	1 419	32	22.55	1	10	2	„	2	4	2	8	3	„	5	1	1	„	„	„
177	Wassenaar . . .	3 329	99	29.73	6	38	7	3	4	14	6	18	3	2	21	1	„	2	„	3
178	Wateringen . . .	1 730	61	35.26	4	36	3	1	2	8	1	5	1	1	15	3	„	1	2	1
179	Westmaas	965	33	34.19	2	16	2	1	„	6	3	3	„	„	9	2	„	„	„	2
180	Woerden	3 796	157	41.35	17	66	12	3	2	22	9	23	3	„	35	2	1	2	4	„
181	Woubrugge . . .	2 007	55	27.40	5	28	5	2	„	7	1	5	2	3	5	„	„	3	1	„
182	Wijngaarden . . .	395	9	22.78	„	3	1	3	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
183	IJsselmonde . .	2 505	72	28.74	5	34	4	4	3	4	5	11	2	5	27	„	2	1	1	„
184	Zegwaard	1 481	56	37.81	4	22	8	7	1	7	„	5	2	„	16	2	„	„	1	„

1) Hieronder 1 waarvan de ouderdom onbekend.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergzalijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsvertheringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertheringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20	21.	22.	23.	24	25	26	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	1	1	1	„	1	„	„	4	„	1	„	„	1	„	„	2	„	„	1	„	„	„
„	„	„	1	„	2	1	11	„	6	1	„	4	2	1	7	„	1	„	9	3	1	5	„	2	10	10
„	„	„	3	„	„	„	3	„	1	1	„	3	1	1	„	„	1	1*	1	1	„	„	„	„	1*	1*
„	„	„	6	„	14	9	8	1	14	„	8	21	13	„	2	„	25	„	11	16	„	„	2	3	2	1
„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	1	4	2	„	„	„	2	„	3	1	„	„	„	„	„	„
2*	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	5	2	„	„	6	„	„	10	4	„	3	„	„	„	9	7	1	1	1	„	„	„
„	„	„	„	„	1	2	„	„	3	„	„	2	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2
„	„	„	„	„	1	4	3	1	3	„	1	5	2	1	„	„	1	„	3	2	„	„	„	„	7	4
„	„	„	1	„	4	„	1	1	2	„	„	7	2	„	2	„	1	„	4	4	1	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	5	2	1	„	1	„	„	2	5	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„
3*	„	„	„	„	19	4	7	„	2	„	„	9	5	„	1	„	4	„	11	4	1	1	2	1	5	5
„	„	„	„	„	5	„	„	„	6	„	„	1	2	„	1	„	1	„	2	5	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	7	4	9	„	5	„	1	5	8	2	1	„	3	„	7	3	1	3	1	„	3	3
„	„	„	„	„	1	„	1	„	2	„	„	3	6	„	1	„	3	„	12	2	„	2	„	1	„	„
„	„	„	„	„	4	2	1	„	1	„	„	3	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	3	3
2*	„	„	„	„	12	8	4	„	6	„	3	9	6	„	2	„	15	„	5	2	„	8	„	4	8	9
„	„	„	„	1	4	1	„	„	„	„	„	7	2	1	„	„	7	„	8	1	2	„	1	2	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	2	„
3	„	„	„	„	2	„	6	„	3	„	„	6	4	1	„	„	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„
„	„	„	„	„	6	„	1	„	5	„	„	7	4	„	1	„	4	„	1	1	„	1	„	2	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Schorbuik. *	7. Typhus Febris typhoidea
164	Veur	995	19	19.09	1	6	2	„	„	2	4	2	2	„	3	„	„	1	„	„
165	Vianen	3 393	99	29.17	10	39	10	3	2	13	5	15	2	1	13	1	2	2	„	2
166	Vierpolders . . .	643	22	34.21	„	7	7	„	1	3	„	4	„	„	3	2	„	„	„	„
167	Vlaardingen . . .	9 049	[1]) 280	30.94	10	140	27	10	5	24	12	42	9	2	64	35	1	5	2	1
168	Vlaardingerambacht	991	27	27.24	„	12	7	„	„	2	2	4	„	„	5	3	„	1	2	„
169	Vlist.	402	13	32.33	2	2	1	1	„	„	„	5	2	„	3	„	„	1	„	„
170	Voorburg	2 744	61	22.23	6	22	9	1	3	9	4	6	1	1	2	„	„	1	„	1
171	Voorhout	1 068	17	15.91	2	2	2	„	2	5	„	4	„	„	1	„	„	„	„	„
172	Voorschoten . . .	2 025	57	28.14	7	19	3	1	2	8	4	11	2	3	10	1	1	„	1	„
173	Vrijenban	1 516	52	34.30	5	20	5	4	„	7	4	6	1	„	9	3	„	2	1	„
174	Waarder	694	29	41.78	„	9	2	1	1	4	2	7	3	„	4	2	1	1	„	„
175	Waddinxveen. . .	3 906	149	38.14	9	67	17	5	4	9	4	23	11	„	46	1	3	„	1	3
176	Warmond	1 419	32	22.55	1	10	2	„	2	4	2	8	3	„	5	1	1	„	„	„
177	Wassenaar . . .	3 329	99	29.73	6	38	7	3	4	14	6	18	3	2	21	1	„	2	„	3
178	Wateringen . . .	1 730	61	35.26	4	36	3	1	2	8	1	5	1	1	15	3	„	1	2	1
179	Westmaas. . . .	965	33	34.19	2	16	2	1	„	6	3	3	„	„	9	2	„	„	„	2
180	Woerden	3 796	157	41.35	17	66	12	3	2	22	9	23	3	„	35	2	1	2	4	„
181	Woubrugge . . .	2 007	55	27.40	5	28	5	2	„	7	1	5	2	3	5	„	„	3	1	„
182	Wijngaarden . . .	395	9	22.78	„	3	1	3	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
183	IJsselmonde . .	2 505	72	28.74	5	34	4	4	3	4	5	11	2	5	27	„	2	1	1	„
184	Zegwaard	1 481	56	37.81	4	22	8	7	1	7	„	5	2	„	16	2	„	„	1	„

1) Hieronder 1 waarvan de ouderdom onbekend.

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. *(Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
85	1*	"	"	"	"	1	"	"	"	3	1	"	4	"	"	"	"	3	"	1	1	"	1	1*	"	"	"
86	1	"	"	"	1	3	1	4	1	5	1	"	6	4	"	"	1	1	"	2	8	"	1	1*	1	1	"
87	1*	"	"	"	"	1	"	1	"	3	"	"	3	4	2	"	"	"	"	3	2	"	"	"	"	"	"
88	1	"	"	1	1	2	2	4	1	5	"	"	9	9	2	"	"	"	"	8	1	"	1	1*	1	2	"
89	"	"	"	"	"	5	1	"	"	5	1	"	1	5	"	"	"	4	"	"	5	"	"	"	"	2	10
90	"	"	"	"	"	4	2	2	"	1	"	"	2	"	1	"	"	3	"	4	4	"	"	"	1	"	"
91	1* 2	"	"	"	"	3	"	3	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1* "	2	"	"	"
92	"	"	"	"	"	3	4	17	"	3	1	"	12	4	2	2	"	5	"	15	4	1	1* 1	1	"	"	2
	104* 173	108	56	234	71	1 447	648	1 060	78	1 565	129	176	1 910	1 365	138	432	57	13* 798	24* 24	1 392	957	273	6* 166	22* 185	255	31* 508	31* 407

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lichaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Kierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik *	Typhus. Febris typhoides. Aandoeningen kogels
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1	Aalsmeer	3 356	98	29.20	6	41	9	2	3	17	5	13	2	„	38	3	„	„	„	2
2	Abbekerk	832	25	30.04	2	8	3	„	„	2	1	7	2	„	5	„	1	„	„	„
3	Akersloot	1 361	28	20.57	5	13	„	„	1	5	2	2	„	1	1	„	„	1	„	„
4	Alkmaar	11 980	399	33.30	33	147	45	18	10	73	28	39	6	4	67	8	1	6	1	10
5	Amsterdam . . .	286 932	8 789	30.63	571	2 339	1 588	301	187	1 301	610	1 546	346	64	1 544	12* 142	80	186	4* 72	112
6	Andijk	2 336	52	22.26	6	19	2	1	„	11	3	8	2	„	10	1	1	2	„	1
7	Ankeveen	557	19	34.11	1	11	3	1	„	2	1	„	„	„	8	„	„	„	„	„
8	Anna Paulowna . .	2 924	71	24.28	4	27	11	2	1	18	4	4	„	„	7	„	1	„	„	2
9	Assendelft	3 309	79	33.87	6	20	17	2	2	15	7	9	1	2	17	1	1	1	„	1
10	Avenhorn	1 259	19	15.09	1	4	3	„	„	5	2	2	2	„	2	„	„	„	1	1
11	Barsingerhorn . .	2 414	75	31.06	„	30	6	3	4	12	4	12	4	„	14	1	2	2	1	3
12	Beemster	3 938	82	20.82	5	26	9	1	2	14	8	13	4	„	5	2	„	1	„	„
13	Beets	647	11	17.00	„	2	1	„	„	3	1	3	1	„	2	„	„	„	„	„
14	Bennebroek . . .	688	29	42.15	4	7	5	1	„	6	1	4	1	„	7	1	2	„	„	„
15	Bergen	1 308	26	19.87	2	7	4	1	1	5	2	4	„	„	1	1	„	1	„	„
16	Berkhout	2 112	45	21.30	4	19	5	1	1	6	3	6	„	„	5	1	„	1	„	„
17	Beverwijk	3 339	146	43.72	8	53	29	2	2	17	11	20	4	1	16	13	„	2	„	9
18	Blaricum	1 002	27	26.84	3	8	3	„	„	5	1	5	2	„	5	„	„	„	„	„
19	Bloemendaal . . .	3 710	129	34.77	1	15	4	2	2	39	22	38	6	3	15	„	2	2	1	1
20	Blokker	1 678	26	15.49	1	5	3	2	„	5	2	7	1	„	6	„	„	„	„	„

OORDHOLLAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23	24.	25.	26.	27.	28	29.	30	31.	32.	33	34.	
1	2	„	„	„	„	12	1	5	„	7	„	„	5	5	„	„	„	„	„	1	2	„	1	„	1	4	28
2	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	4	6	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„
3	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	„	„	3	„	„	„	„	1	„	2	„	„	2	1	2	5	1
4	7* 8	„	„	11	„	25	8	21	3	37	„	1	46	12	1	3	„	14	„	37	4	8	2* 4	1	4	19	2
5	40* 89	1	11	121	43	526	376	427	29	701	337	215	1 281	402	64	202	34	4* 101	1* 1	390	169	155	36* 55	24* 119	55	2* 43	2* 406
6	1* 1	„	„	„	„	2	1	1	„	5	„	3	5	3	„	„	„	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„
7	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	2	1	1	„	„	„	„	„
8	3* 4	„	„	1	„	9	„	5	„	4	4	„	9	„	„	2	„	3	„	6	1	„	„	1	1	5	6
9	„	„	„	„	„	7	3	1	3	8	„	6	6	1	„	1	„	„	„	2	1	1	1	„	3	3	„
10	1	„	„	„	„	1	„	1	„	2	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„
11	1	„	„	„	„	5	1	1	„	6	„	5	6	2	1	4	„	8	„	2	„	1	1	1	„	6	6
12	„	„	„	„	„	1	4	6	„	12	„	„	7	3	„	„	„	13	„	„	3	1	„	„	„	11	11
13	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„
14	„	„	„	„	„	1	„	2	„	4	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1
15	„	„	„	„	„	2	„	1	„	4	„	„	7	1	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„	1	1	1
16	1* 3	„	„	„	„	3	1	„	„	5	„	2	7	„	1	„	„	2	„	4	1	1	„	1	1	„	„
17	1* 2	„	„	5	„	19	5	3	1	8	4	4	27	„	2	„	„	5	„	2	4	1	1* 1	„	1	2	„
18	„	„	„	3	„	1	„	1	„	1	1	„	3	4	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1
19	1* 2	„	„	„	1	12	6	13	1	18	„	3	19	7	1	9	„	„	„	4	„	4	„	1	„	„	„
20	„	„	„	„	„	4	3	4	„	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Kliërziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	5. Kanker	6 Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.	
21	Bovenkarspel. . .	1 410	40	28.36	3	16	8	2	„	4	3	4	„	„	5	„	„	„	„	„	1
22	Broek in Waterland	1 596	32	20.05	„	13	4	2	„	5	3	4	1	1	9	„	„	„	„	„	1
23	Broek op Langendijk	1 075	19	17.66	2	5	2	1	1	2	1	3	2	1	4	1	„	1	1	„	1
24	Buiksloot	1 114	33	29.62	1	10	4	2	2	4	5	5	„	2	9	„	1	„	„	„	1
25	Bussum.	1 305	40	30.65	6	11	7	6	„	„	1	6	3	„	8	„	„	„	„	„	1
26	Callantsoog . . .	577	12	20 79	„	3	„	1	„	2	1	4	1	„	3	„	„	„	„	„	1
27	Castricum	1 378	34	24.67	5	8	5	2	„	5	3	5	1	„	7	1	„	„	„	3	2
28	Diemen.	1 116	42	37.63	6	15	4	2	1	7	4	3	„	„	6	„	1	„	„	2	1
29	Edam	5 299	129	24.34	12	37	7	7	4	22	8	29	3	2	25	1	„	3	1	3	1
30	Egmond aan Zee. .	1 883	44	23.36	1	19	6	1	1	8	1	5	2	1	8	1	„	1	1	„	1
31	Egmond binnen . .	1 237	30	24.25	4	9	1	2	2	4	2	6	„	„	2	„	„	1	1	1	1
32	Enkhuizen. . . .	5 488	181	32.98	18	42	17	9	6	26	14	42	7	1	41	3	3	2	1	6	1
33	Graft	1 548	30	19.37	1	10	2	1	„	10	2	3	1	„	6	1	„	„	„	1	1
34	's Graveland . . .	1 241	35	28.20	2	8	4	„	„	6	5	7	3	„	11	„	„	1	1	„	1
35	Grootebroek . . .	2 033	70	34.43	5	34	8	4	„	7	3	8	1	„	11	1	„	„	„	„	1
36	Haarlem	33 364	936	28.05	82	279	104	30	20	148	55	170	48	8	187	6 1*	9	20	14 1*	10	1
37	Haarlemmerliede en Spaarnwoude . .	1 704	52	30.51	4	21	10	3	3	6	2	3	„	2	4	„	„	1	„	4	1
38	Haarlemmermeer .	12 570	397	31.58	44	150	51	15	10	71	20	30	6	5	73	9	3	5	5	19	1
39	Harenkarspel. . .	2 015	53	26.30	3	22	5	3	1	9	5	5	„	3	11	2	„	1	1	„	1
40	Heemskerk . . .	1 494	39	26.10	1	13	5	4	1	6	1	4	4	„	8	„	„	2	1	1	1

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsvertoeringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord *	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
1	„	„	„	„	8	„	2	„	2	„	7	4	2	„	„	„	„	„	1	2	„	„	1	„	„	„
1*	„	„	„	„	5	1	„	„	4	2	1	3	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	1	1	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	1	„	1	„	„	1*	„	3	„	„
„	„	„	„	„	1	1	3	„	5	„	„	5	1	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	1	„	„
„	„	„	8	„	2	1	„	„	1	1	„	7	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	1	„	1	1*	„	„	„	1	1	„	1	„
„	„	„	„	„	6	3	„	„	2	„	2	1	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	4	1	„	„	1	1	„	8	„	„	„	„	2	„	5	1	„	1*	„	2	1	1
3*	„	1	1	1	3	5	1	1	6	1	„	9	3	„	3	„	4	„	8	3	2	3	2	1	21	„
„	„	„	„	„	2	„	2	„	5	„	„	5	„	„	2	1	„	„	„	„	„	1*	1	„	12	12
„	„	„	„	„	1	1	1	„	2	„	1	4	1	„	„	„	3	„	2	„	„	„	1	„	4	4
2	1	„	„	„	16	5	9	„	11	„	6	23	11	3	3	„	2	„	1	8	2	1	1	„	„	„
„	„	„	„	„	2	1	1	„	2	„	„	4	„	„	„	„	4	„	3	1	2	„	„	1	„	„
1	„	1	„	„	„	„	1	„	2	1	1	5	„	„	„	„	1*	„	1	2	3	„	„	„	1	„
1	„	„	1	„	15	„	2	„	4	„	15	5	3	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	4	3
1*	„	„	„	6	45	30	42	6	104	9	34	107	26	3	24	3	25	3*	56	13	10	4*	13*	8	2	1
„	„	„	„	„	8	2	„	„	2	1	3	8	1	„	„	„	5	„	3	2	„	„	„	1	„	„
7* 13	„	2	„	„	31	3	15	„	27	3	11	47	11	2	5	„	8	„	28	„	2	1*	2	2	9	„
1	„	„	„	1	2	1	1	„	„	1	3	3	2	1	„	„	3	„	8	„	1	„	„	„	„	„
„	„	„	3	„	6	1	1	„	3	„	„	4	„	„	2	„	„	„	2	2*	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoidea.	8. Aanhoudende koo.ts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.								
41	Heemstede. . . .	2 990	93	31.10	10	32	7	2	1	20	7	11	3	1	22	1	2	3	1	5	1
42	Heerhugowaard . .	2 679	84	31.35	4	37	10	7	2	14	4	6	„	3	14	3	„	„	„	4	„
43	Heilo	1 172	28	23.88	„	13	3	2	„	6	1	3	„	1	6	„	1	„	„	2	1
44	Helder	20 729	481	23.20	34	152	54	17	9	103	26	75	11	2	72	5	1	7	1	12	4
45	Hensbroek. . . .	890	30	33.70	„	18	2	2	„	3	1	4	„	„	3	„	„	2	„	3	1
46	Hilversum. . . .	7 273	295	40.56	20	109	38	10	7	35	15	51	10	4	94	6	1	4	6	1	1
47	Hoogkarspel . . .	1 207	31	25.68	1	10	3	2	4	4	3	4	„	„	6	„	„	„	„	„	„
48	Hoogwoud. . . .	2 156	50	23.19	1	16	8	1	„	11	7	5	1	„	4	„	„	1	1	1	1
49	Hoorn	9 603	301	32.39	18	80	48	20	6	52	20	46	11	1	60	4	2	3	2	8	4
50	Huizen	3 354	91	27.13	15	29	12	5	4	9	4	8	5	2	15	4	„	„	2	„	„
51	Ilpendam	1 681	43	25.58	3	21	2	1	1	8	1	3	3	„	8	„	„	„	„	1	1
52	Jisp	707	15	21.21	1	3	3	„	1	1	2	4	„	„	1	„	„	„	1	„	„
53	Katwoude. . . .	230	4	17.39	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„
54	Koedijk.	1 032	19	18.41	3	11	1	„	1	2	1	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„
55	Koog aan de Zaan .	2 317	52	22.43	3	13	6	5	1	11	8	5	„	1	3	„	„	2	„	2	„
56	Kortenhoef . . .	759	22	28.98	2	10	1	„	1	1	„	5	2	„	8	„	„	„	1	„	„
57	Krommenie . . .	2 719	61	22.43	2	12	6	3	„	24	4	9	1	1	8	„	„	„	„	1	„
58	Kwadijk	416	9	21.63	„	2	2	„	„	2	1	2	„	1	3	„	„	„	„	„	„
59	Landsmeer . . .	1 369	39	28.48	2	13	9	1	1	3	1	7	2	„	9	„	„	„	„	„	„
60	Laren	2 048	75	36.62	5	22	7	„	„	10	9	19	3	„	17	„	„	1	„	„	„
61	Limmen	878	18	20.50	2	9	2	„	„	2	1	2	„	„	5	„	„	„	„	1	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenzendende koorts. Febr. int. pernisiosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten, (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34	
1	1* 1	„	„	„	1	2	1	„	„	10	„	7	8	„	„	2	„	8	„	2	„	1	„	1* 1	1	2	1
2	„	„	„	1	„	4	1	4	„	12	„	3	9	2	„	1	„	4	„	2	1	„	„	1	1	10	3
3	„	„	1	„	„	2	„	„	1	1	„	„	3	1	„	„	„	3	„	„	„	„	1* 1	„	„	4	4
4	2* 4	„	„	1	„	47	16	29	„	38	17	1	52	23	7	15	1	21	„	19	13	8	2	3* 8	10	11	8
5	„	„	„	„	„	7	1	5	„	1	„	2	2	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	7	„	19	11	5	„	5	14	3	34	20	2	5	„	5	„	4	13	2	„	4* 6	„	3	1
7	„	„	„	„	„	1	„	1	„	5	„	4	4	„	„	2	„	„	„	„	2	„	„	„	1	2	„
8	2	„	„	„	„	7	1	3	„	7	„	7	5	1	„	„	„	3	„	1	„	2	„	2* 2	„	„	„
9	4* 5	„	„	1	3	20	7	22	2	23	10	6	44	10	„	3	1	9	„	12	7	3	3* 5	1* 4	2	„	19
10	1* 2	„	2	5	„	9	1	3	„	4	„	„	11	3	1	1	„	2	„	4	1	2	„	„	2	„	„
11	„	„	„	„	„	5	1	1	„	4	„	„	4	2	„	„	„	7	„	1	„	„	2* 2	1	1	„	„
12	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	5	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	1
13	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	2	1	3	3
15	1* 2	„	1	„	„	5	1	3	„	8	2	4	6	„	„	4	„	„	„	1	„	1	„	3	„	„	„
16	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	1	„	2	„	„	„	„	1	„	4	„	„	„	„	„	„	„
17	1* 1	„	„	„	1	2	2	3	1	12	„	„	13	1	1	1	1	1	„	„	1	1	„	1* 1	3	3	„
18	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„
19	„	„	„	„	„	3	1	„	„	3	„	3	8	1	„	„	„	2	„	2	1	„	„	„	3	1	1
20	„	„	„	9	1	2	3	2	1	1	„	„	14	8	„	4	„	2	„	3	„	2	„	„	„	„	1
21	„	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	7	„	1	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:														
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Kliergiekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Watersucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides. Aandoeningen [illegible]
62	Maarten (Sint) . .	1 035	25	24.15	1	12	1	1	1	3	2	3	1	„	2	„	„	„	„	1
63	Marken.	1 076	37	34.38	3	7	4	2	1	9	1	8	2	„	11	„	„	„	„	„
64	Medemblik. . . .	2 176	70	32.16	3	22	14	5	1	11	3	10	1	1	10	1	„	1	„	1
65	Middelie	630	12	19.04	„	1	4	1	„	4	1	„	1	1	1	„	„	1	„	„
66	Midwoud	988	26	26.31	2	10	3	1	1	4	2	2	1	„	1	„	„	„	„	„
67	Monnikendam. . .	2 709	46	16.98	1	8	3	4	2	6	9	10	3	„	11	„	„	„	„	„
68	Muiden.	1 738	59	33.94	2	16	6	3	1	14	„	14	3	„	4	5	„	„	„	2
69	Naarden	2 749	70	25.46	3	28	7	2	„	11	3	14	2	„	16	„	2	1	„	3
70	Nederhorst den Berg	1 003	34	33.89	3	15	3	2	„	5	2	2	2	1	8	1	„	„	„	2
71	Nibbikswoud. . .	1 090	32	29.35	„	9	9	2	2	6	„	3	1	„	7	„	„	2	„	„
72	Nieuwendam . . .	1 565	25	15.91	1	14	„	1	„	4	2	2	1	„	6	„	„	„	„	„
73	Nieuwe Niedorp. .	1 580	31	19.62	2	15	3	3	2	3	„	3	„	„	7	„	„	1	„	„
74	Nieuweramstel . .	9 751	344	35.27	30	120	57	14	7	49	18	40	9	6	80	3	4	7	2	4
75	Noordscharwoude .	812	19	23.39	3	8	2	1	„	2	1	2	„	„	2	1	„	„	„	„
76	Obdam	933	27	28 93	2	11	4	„	„	2	1	6	1	4	4	„	„	2	„	1
77	Oosthuizen . . .	1 144	21	18.35	3	4	„	„	1	10	1	1	1	1	3	„	„	„	„	1
78	Oostzaan	2 021	35	17.31	3	14	2	„	1	3	2	9	1	4	2	„	1	3	„	„
79	Opmeer.	480	7	14.58	„	5	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
80	Opperdoes. . . .	790	14	17.72	1	4	1	„	1	2	2	2	1	„	4	„	1	1	„	1
81	Oterleek	766	19	24.80	1	9	„	„	„	1	1	4	3	2	7	„	„	1	„	„
82	Oudendijk. . . .	679	16	23.56	„	5	1	1	„	6	„	3	„	1	1	„	„	„	„	1

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
2	„	„	„	„	„	2	1	4	„	1	„	1	3	„	„	„	„	4	„	1	2	„	„	1	„	„	„
3	„	„	„	„	„	5	„	1	„	5	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	8	5
4	5	„	„	1	„	9	1	1	„	5	„	5	17	1	„	2	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
5	„	„	„	1	„	„	„	1	1	3	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	„	„	5	„	„	„	2	„	„	9	3	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1*	„	1	2
7	1	„	„	1	„	3	1	1	„	4	„	„	8	4	1	„	„	3	„	1	„	3	„	„	1	1	„
8	1	„	„	„	1	3	4	3	„	12	„	„	5	7	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	2	„	„
9	2*	„	1	5	1	10	1	1	„	3	„	„	11	1	„	1	„	„	„	3	1	„	1	„	„	1	1
10	1	„	„	„	„	2	„	1	1	1	2	„	4	„	„	„	„	2	„	2	1	1	„	„	„	„	„
11	„	„	„	„	„	5	„	1	„	4	„	3	3	1	„	1	„	„	„	„	„	„	2	1	1	1	1
12	„	„	„	1	„	6	„	„	„	1	„	„	3	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13	1	„	„	„	„	4	1	2	„	6	„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	1	„	„	„	„	„	„
14	5*	„	„	2	„	15	5	22	„	14	8	9	68	6	1	2	„	12	„	16	2	4	2	7*	5	2	5
15	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	1	„	3	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„
16	1	„	„	„	„	4	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„
17	„	„	„	„	„	1	1	2	„	2	„	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1*	1	„	„
18	„	„	„	„	2	2	„	„	„	1	„	1	2	„	„	3	„	1	„	7	„	„	1	„	„	2	1
19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
30	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2*	„	„	„
31	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	1*	„	„	„
32	1*	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875 (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker 5.	Waterzucht Scheurbuik * 6	Typhus. Febris typhoidea 7.	[illegible]
83	Oude Niedorp . .	1 179	43	36.47	5	15	5	3	1	5	6	1	2	„	9	„	„	1	„	1	1
84	Ouderamstel . . .	2 184	65	29.76	9	25	5	6	„	11	4	4	1	4	7	„	1	„	„	1	[illegible]
85	Oudkarspel . . .	1 147	43	37.48	2	12	6	„	1	9	3	8	2	3	4	„	2	1	1	3	„
86	Ouddorp	620	15	24.19	3	4	1	1	„	1	1	4	„	„	3	„	„	„	„	„	1
87	Pancras (Sint) . .	475	15	31.60	1	6	1	„	„	3	1	3	„	„	5	„	1	1	„	„	1
88	Petten	507	15	29.58	1	11	1	„	„	1	„	„	1	„	8	„	„	„	„	„	„
89	Purmerend . . .	4 783	141	29.47	9	39	12	7	2	33	16	21	2	1	29	2	1	1	„	3	10
90	Ransdorp	1 305	30	22.22	3	9	„	1	„	8	2	6	1	„	6	„	„	1	1	„	„
91	Rijp.	1 981	56	28.26	4	9	10	1	1	11	8	10	2	„	8	2	„	2	1	„	5
92	Schagen	2 998	92	30.68	6	33	12	6	2	13	8	8	4	2	9	1	„	2	„	2	2
93	Schellinkhout. . .	633	8	12.63	„	„	1	„	1	1	2	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„
94	Schermerhorn . .	1 287	36	27.97	3	12	3	3	2	5	„	7	1	„	3	1	„	„	„	„	„
95	Schoorl.	1 234	37	25.52	2	17	5	„	2	7	3	1	„	„	7	„	„	1	„	„	„
96	Schoten.	670	19	28.35	1	6	3	1	„	3	1	4	„	„	2	„	1	„	„	„	„
97	Sloten	3 461	110	31.79	6	40	15	9	1	17	6	14	2	4	20	3	2	1	2	3	3
98	Spaarndam . . .	631	24	38.03	1	11	3	1	„	3	„	4	1	„	7	„	„	„	„	„	„
99	Spanbroek. . . .	1 479	30	20.28	1	12	1	2	„	6	2	6	„	2	1	„	1	„	„	2	„
100	Sijbecarspel . . .	1 265	35	27.76	2	14	7	1	1	4	4	2	„	„	8	„	„	„	1	2	1
101	Terschelling . . .	3 214	76	23.64	1	21	15	8	„	12	5	11	3	2	16	3	1	2	1	2	1
102	Texel	6 388	110	17.21	6	31	3	4	8	20	10	17	11	2	14	1	2	„	1	5	4
103	Twisk	812	13	16.00	1	5	1	1	„	1	1	2	1	„	4	„	„	1	„	„	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31	32.	33.	34.	
83	„	„	„	„	„	7	„	1	2	4	1	„	3	„	„	„	„	1	„	3	1	„	1* 1	„	2	„	„
84	1* 2	„	„	5	„	5	„	„	„	6	„	2	6	2	„	1	1	1	„	5	1	1	1* 1	„	„	2	„
85	1* 1	„	„	„	„	2	3	2	„	1	„	„	5	„	„	„	„	5	1* 1	„	1	„	„	„	2	4	„
86	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	„	2	„	„
87	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	1	„
88	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
89	5* 5	„	„	„	„	17	3	3	1	12	„	„	16	3	„	2	1	2	„	7	3	5	1	„	1	3	„
90	1	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	„	1	2	1	„	„	1	„	1	„	1	2* 2	„	„	1	1
91	„	„	„	„	„	3	2	3	„	4	2	„	6	2	„	1	„	3	„	4	1	1	1	„	„	„	„
92	„	„	„	1	„	10	2	5	„	5	1	4	11	2	1	1	„	10	„	6	„	2	1* 1	1	1	4	7
93	„	„	„	„	„	„	2	„	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„
94	„	„	„	„	„	6	2	3	„	3	„	„	7	„	„	„	„	4	„	2	„	1	„	„	1	„	„
95	1* 2	„	„	„	„	3	„	1	„	5	„	1	3	„	1	1	„	1	„	„	1	„	„	2	„	6	1
96	„	„	„	„	„	3	„	1	„	3	„	„	2	„	„	1	„	„	„	3	1	„	„	„	„	1	„
97	2	„	„	„	„	4	3	6	„	6	3	3	20	2	„	1	„	1	„	4	3	2	„	1	3	2	1
98	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	3	„	„	„	„	4	„	4	„	1	1* 1	„	„	„	„
99	„	„	„	„	„	5	„	1	„	1	„	3	3	1	„	2	„	2	„	2	„	1	„	„	1	1	1
00	1* 1	„	„	„	1	2	„	„	„	6	1	4	3	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
01	„	„	„	11	„	9	2	„	„	8	„	5	4	2	„	„	„	3	„	„	1	„	2	„	„	„	4
02	„	„	„	„	„	19	1	4	„	14	„	1	18	1	„	„	„	„	„	8	3	2	2	1* 1	1	„	„
03	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.	8. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.								
104	Uitgeest	2 101	59	28.08	11	16	6	3	1	6	3	13	„	„	10	1	„	2	1	„	
105	Uithoorn	1 518	62	40.84	5	26	6	5	2	6	3	9	„	„	12	3	„	1	„	2	
106	Urk	1 791	38	21.21	6	7	14	1	2	4	1	1	2	„	2	2	„	„	„	„	
107	Ursem	1 252	29	23.22	4	6	2	„	„	3	1	12	1	„	8	„	„	1	1	1	
108	Velzen	4 101	126	30.72	5	48	18	6	6	14	4	21	4	„	30	3	„	„	1	2	
109	Venhuizen. . . .	1 948	41	21.04	1	13	4	4	„	7	2	10	„	„	7	„	„	„	1	„	
110	Vlieland	709	18	25.38	1	4	4	„	„	2	1	4	2	„	5	„	„	1	„	„	
111	Warder.	370	8	21.62	„	4	1	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	
112	Warmenhuizen . .	1 180	51	43.22	3	16	5	3	1	11	5	6	1	1	6	„	„	1	1	„	
113	Watergraafsmeer .	963	41	42.57	2	6	6	1	2	13	5	5	1	„	3	„	„	„	1	2	
114	Weesp	3 387	131	38.67	5	42	21	5	4	13	8	25	8	1	38	1	„	1	2	4	
115	Weesperkarspel . .	1 679	45	26.80	2	17	8	3	2	5	2	5	1	„	7	„	„	„	„	„	
116	Wervershoof . . .	1 820	42	23.07	4	16	7	1	2	6	2	4	„	„	4	„	1	„	„	1	
117	Westwoud. . . .	945	27	28 57	1	9	3	„	„	5	1	4	4	1	4	„	„	„	„	„	
118	Westzaan	2 420	66	27.27	5	13	13	5	1	13	6	10	„	„	10	2	„	3	„	3	
119	Wieringen. . . .	2 250	51	22.66	„	18	11	1	2	8	4	6	1	1	„	„	2	„	„	„	
120	Wieringerwaard. .	1 359	35	25.75	3	15	6	1	1	3	2	3	1	„	3	„	„	2	„	„	
121	Winkel.	1 670	48	28.74	6	17	3	2	„	9	5	4	2	1	11	„	„	1	„	1	
122	Wognum	1 557	44	28.25	7	12	8	„	1	5	5	6	„	„	8	„	„	3	„	„	
123	Wormer	1 565	26	16.61	„	10	2	„	„	7	„	6	1	„	8	„	„	„	„	1	
124	Wormerveer . . .	3 595	95	26.42	4	28	9	9	4	20	4	16	1	1	14	2	„	1	1	2	

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Maselen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysen erie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	2	„	3	„	6	„	1	7	3	2	1	„	„	„	4	2	1	„	„	„	„	„
1* „	„	„	„	„	„	„	2	1	5	2	6	10	4	„	1	„	„	„	5	1	„	„	„	„	1	1
„	„	„	„	„	2	2	5	„	1	2	„	4	1	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	6	5
3	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	„	2	1	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„
1	„	„	„	„	16	„	4	„	10	5	1	13	2	1	3	„	9 1*	„	4	2	1	„	1	3	6	4
3	„	„	„	„	13	„	„	„	4	„	„	6	1	1	„	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„
„	„	„	2	„	„	2	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	2	„	1	1 1*	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	2	„
„	„	„	„	„	4	1	1	„	6	„	„	11	1	„	1	„	7	1 1*	1	„	„	„	1	2	„	„
4 1*	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	3	13	1	„	„	„	1	„	3	„	„	„	„	4	1	„
„	„	„	2	1	4	8	14	„	7	„	2	23	„	2	„	„	„	„	4	2	„	„	1	7	2	12
„	„	„	4	„	3	3	4	„	3	1	„	12	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	2	1	1
„	„	„	„	„	3	„	„	„	2	„	5	2	1	„	„	„	1	„	8	1	„	1 1*	„	1	5	5
„	„	„	„	„	4	1	„	„	5	„	6	2	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	3	2	4	„	10	„	2	9	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1 1*	„	1	7	„
„	„	„	„	„	2	4	2	„	2	„	6	3	2	„	1	„	1	„	8	1	1	„	„	1	14	13
1 1*	„	„	„	„	12	2	1	„	1	„	„	3	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	1	2	2
„	„	„	„	„	4	1	4	„	4	„	„	7	1	1	„	„	5	„	1	„	„	„ 1*	„	„	„	„
„	„	„	„	„	2	„	2	„	1	„	1	10	1	„	2	„	2	„	2	„	„	1 1*	„	1	„	„
„	„	„	„	„	„	„	1	„	4	„	„	3	2	„	„	„	1	„	3	„	„	1 1*	„	„	1	1
3 3*	„	„	„	1	1	3	8	„	10	„	1	11	3	„	4	„	3	„	5	2	1	2	„	2	10	10

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:															
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abscos. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
125	Wijdenes	802	30	37.40	5	7	5	4	„	4	„	4	1	„	5	„	„	„	„	„	
126	Wijdewormer. . .	722	12	16.62	1	3	„	„	2	2	„	4	„	„	2	„	„	1	„	„	
127	Wijk aan Zee en Duin	1 344	38	28.27	3	19	3	1	1	5	„	5	1	„	10	1	„	„	„	1	
128	Zaandam	12 346	351	28.43	21	91	48	24	15	78	27	39	8	„	56	2	2	3	1	10	
129	Zaandijk	2 210	43	19.45	2	6	6	2	2	10	5	8	2	„	10	„	„	„	„	2	
130	Zandvoort. . . .	1 775	47	26.47	2	10	5	6	1	9	5	6	3	4	9	„	„	1	„	„	
131	Zuid- en Noordschermer	1 120	30	26.78	2	13	„	1	1	5	1	7	„	1	5	„	1	„	„	„	
132	Zuidscharwoude. .	995	34	34.17	4	11	2	„	2	8	2	4	1	„	8	„	„	„	„	„	
133	Zwaag	1 156	32	27.68	4	16	4	„	„	3	1	4	„	„	4	„	„	„	„	„	
134	Zijpe	4 934	108	21.88	5	41	16	4	3	15	2	20	2	„	28	„	1	2	„	3	
	DE PROVINCIE. .	620 890	18 054	29.07	1 244	5 370	2 709	706	408	2 863	1 215	2 903	636	170	3 261	13* 264	144	324	5* 138	309	2

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
25	„	„	„	8	„	4	„	„	„	2	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
26	1* 1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
27	„	„	„	1	„	5	„	3	„	„	„	2	6	1	„	2	„	1	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„
28	7* 8	„	„	7	„	13	5	20	1	38	2	16	4* 29	21	5	4	1	2	„	19	5	6	7	5	2	39	33
29	2* 2	„	„	„	„	1	1	„	„	7	„	3	6	1	„	3	„	1	„	„	1	1	„	„	2	„	„
30	„	„	„	„	„	3	2	4	„	9	1	„	4	2	„	„	„	„	„	2	„	1	2* 2	1	„	„	„
31	1	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	„	3	4	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	1
32	1* 1	„	„	„	„	2	1	1	„	9	„	„	3	„	„	1	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	„
33	„	„	„	„	„	5	„	„	1	2	„	8	4	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	„
34	2	„	„	„	1	3	3	4	„	6	1	3	13	3	„	3	3	4	„	6	1	4	2* 2	„	2	5	5
	107* 220	2	20	234	66	1 229	595	818	59	1 474	444	481	2 419	687	110	350	49	6* 431	8* 8	819	311	266	68* 130	49* 209	177	350	650

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Schorbuik. *	7. Typhus Febris typhoidea
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.							
1	Aagtekerke . . .	499	7	14.02	2	2	1	„	„	„	1	1	„	„	1	„	1	„	„	„
2	Aardenburg . . .	1 738	40	23.01	2	10	2	5	3	4	3	9	2	„	8	„	„	1	„	1
3	Arnemuiden . . .	1 698	84	49.46	8	45	7	„	„	11	4	9	„	6	13	1	2	1	2	„
4	Axel.	2 835	73	25.74	4	27	5	6	„	9	5	14	3	„	15	„	2	1	2	3
5	Baarland	707	17	24.04	„	4	2	2	„	3	„	6	„	„	1	„	„	2	„	„
6	Biervliet	1 997	54	27.04	4	25	3	2	1	5	4	9	1	„	21	„	„	„	1	„
7	Biggekerke . . .	673	14	20.80	1	5	„	1	„	2	„	5	„	„	1	„	„	„	1* 2	„
8	Borselen	1 066	40	37.52	6	15	6	1	„	4	2	5	1	3	4	„	„	„	1	„
9	Boschkapelle. . .	1 278	28	21.90	4	11	2	„	2	1	„	7	1	„	5	„	„	1	„	1
10	Breskens	1 511	42	27.79	6	15	5	4	1	3	„	6	2	1	9	„	„	„	„	1
11	Brouwershaven . .	1 933	60	31.03	3	26	10	2	3	9	3	1	3	3	5	„	1	„	2	2
12	Bruinisse	1 983	52	26.22	4	30	4	„	„	6	„	6	2	4	11	„	2	1	„	„
13	Burgh	702	16	22.79	3	4	2	„	„	5	1	„	1	1	1	„	„	„	„	„
14	Cadzand	1 284	18	14.01	2	6	„	1	„	2	1	5	1	„	2	„	„	„	1	„
15	Clinge	2 066	61	29.52	9	23	2	7	1	4	3	10	2	„	4	„	6	„	1* 3	1
16	Colijnsplaat . . .	2 028	69	34.02	7	37	4	2	1	7	2	7	2	„	11	„	„	1	1	4
17	Domburg	834	21	25.17	„	7	4	3	„	4	„	3	„	„	2	„	„	„	„	„
18	Dreischor	1 133	37	32.65	4	18	5	„	2	6	„	„	2	2	1	„	„	„	„	1
19	Driewegen. . . .	611	18	29.45	3	8	„	„	„	4	„	2	1	1	1	„	„	„	„	„
20	Duivendijke . . .	631	11	17.43	1	7	„	„	„	1	1	„	1	2	1	„	„	„	„	2

IERLAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. F.br. int. perniciosa.* 9.	Pokken. 10	Roodvonk. 11	Mazelen. 12	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12). 13.	Stuipen. Trismus. Epilepsie. 14.	Apoplexie 15.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15). 16.	Ruggemergsziekten. (Paralysis). 17	Keel- en longtering. Bloedspuwing. 18.	Croup. 19.	Kinkhoest. 20.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen. 21.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18). 22.	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24). 23	Organische hartgebreken. Aneurysma. 24	Angina diphtherina. 25	Diarrhoea. Dysenterie.* 26	Cholera asiatica. Cholera nostras.* 27.	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen. 28	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5). 29.	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5). 30.	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.* 31.	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33). 32	Verdrinken. Zelfmoord.* 33.	Onbekende oorzaak. Plotseling.* 34.	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
2	„	„	„	„	1	2	1	3	„	2	„	„	3	2	„	1	„	3	„	1	2	„	1	„	„	6	6
3	1* 3	„	„	„	„	1	„	„	„	5	„	4	4	5	„	„	1	19	1* 1	1	1	„	„	„	1	4	2
4	1	„	„	„	2	„	2	4	„	9	2	„	9	2	„	„	„	1	„	8	5	1	„	„	„	„	6
5	1* 1	„	„	„	„	„	1	2	„	2	„	„	5	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
6	1* 2	„	„	„	„	2	2	1	1	3	„	„	2	1	„	„	„	9	„	2	„	„	„	„	„	3	8
7	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	3	„	„	„	„	„	3	„
8	„	„	„	„	„	1	„	1	„	2	2	4	7	1	„	„	„	2	„	1	2	„	1	„	„	2	1
9	1* 2	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	6	„	„	„	„	3	„	„	2	„	„	„	„	1	14
10	1* 1	„	„	„	„	1	„	„	„	4	2	„	7	1	1	„	„	2	„	1	1	„	„	„	„	3	1
11	„	„	„	„	„	1	1	4	„	8	1	„	6	„	1	„	„	7	1* „	11	2	„	„	„	„	„	„
12	3	„	„	„	„	2	1	3	„	1	„	„	4	2	„	„	„	5	„	4	3	„	„	„	„	2	14
13	„	„	„	„	„	2	2	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„
14	„	„	„	„	1	1	1	„	„	1	„	„	3	2	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„
15	„	„	„	„	„	1	1	1	1	1	„	„	8	4	„	1	„	4	6* 6	8	„	„	„	„	„	1	1
16	„	„	„	„	„	2	4	2	„	3	„	„	2	2	„	„	„	3	„	4	3	„	1* 1	„	„	17	19
17	„	„	5	„	1	1	„	4	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1* 1	„	„	1	3
18	1	„	„	„	1	3	„	2	„	2	„	7	1	„	„	„	„	8	„	2	„	„	2	„	„	„	1
19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	5	5
20	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:															
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Schurftziekte. *	Typhus. Febris typhoidea. Aanhoudende koorts.	
1	Aagtekerke . . .	499	7	14.02	2	2	1	„	„	„	1	1	„	„	1	„	1	„	„	1	
2	Aardenburg . . .	1 738	40	23.01	2	10	2	5	3	4	3	9	2	„	8	„	„	1	„	1	
3	Arnemuiden . . .	1 698	84	49.46	8	45	7	„	„	11	4	9	„	6	13	1	2	1	2	„	
4	Axel.	2 835	73	25.74	4	27	5	6	„	9	5	14	3	„	15	„	2	1	2	3	
5	Baarland	707	17	24.04	„	4	2	2	„	3	„	6	„	„	1	„	„	2	„	„	
6	Biervliet	1 997	54	27.04	4	25	3	2	1	5	4	9	1	„	21	„	„	„	1	„	
7	Biggekerke . . .	673	14	20.80	1	5	„	1	„	2	„	5	„	„	1	„	„	„	1* 2	„	
8	Borselen	1 066	40	37.52	6	15	6	1	„	4	2	5	1	3	4	„	„	„	1	„	
9	Boschkapelle. . .	1 278	28	21.90	4	11	2	„	2	1	„	7	1	„	5	„	„	1	„	1	
10	Breskens	1 511	42	27.79	6	15	5	4	1	3	„	6	2	1	9	„	„	„	„	1	
11	Brouwershaven . .	1 933	60	31.03	3	26	10	2	3	9	3	1	3	3	5	„	1	„	2	12	
12	Bruinisse	1 983	52	26.22	4	30	4	„	„	6	„	6	2	4	11	„	2	1	„	„	
13	Burgh	702	16	22.79	3	4	2	„	„	5	1	„	1	1	1	„	„	„	„	„	
14	Cadzand	1 284	18	14.01	2	6	„	1	„	2	1	5	1	„	2	„	„	„	1	„	
15	Clinge	2 066	61	29.52	9	23	2	7	1	4	3	10	2	„	4	„	6	„	1* 3	1	
16	Colijnsplaat . . .	2 028	69	34.02	7	37	4	2	1	7	2	7	2	„	11	„	„	1	1	4	
17	Domburg	834	21	25.17	„	7	4	3	„	4	„	3	„	„	2	„	„	„	„	„	
18	Dreischor	1 133	37	32.65	4	18	5	„	2	6	„	„	2	2	1	„	„	„	„	1	
19	Driewegen. . . .	611	18	29.45	3	8	„	„	„	4	„	2	1	1	1	„	„	„	„	„	
20	Duivendijke . . .	631	11	17.43	1	7	„	„	„	1	1	„	1	2	1	„	„	„	„	2	

ELAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

9. Tusschenpoozende koorts. F. br. int. perniciosa. *	10. Pokken.	11. Roodvonk.	12. Mazelen.	13. Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	14. Stuipen. Trismus. Epilepsie.	15. Apoplexie	16. Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	17. Ruggemergsziekten. (Paralysis).	18. Keel- en longtering. Bloedspuwing.	19. Croup.	20. Kinkhoest.	21. Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	22. Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	23. Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	24. Organische hartgebreken. Aneurysma.	25. Angina diphtherina.	26. Diarrhoea. Dysenterie. *	27. Cholera asiatica. Cholera nostras. *	28. Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	29. Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	30. Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5).	31. Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	32. Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	33. Verdrinken. Zelfmoord. *	34. Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
„	„	„	„	1	2	1	3	„	2	„	„	3	2	„	1	„	3	„	1	2	„	1	„	„	6	6
1* 3	„	„	„	„	1	„	„	„	5	„	4	4	5	„	„	1	19	1* „	1	1	„	„	„	1	4	2
1	„	„	„	2	„	2	4	„	9	2	„	9	2	„	„	„	1	„	8	5	1	„	„	„	„	6
1* 1	„	„	„	„	„	1	2	„	2	„	„	5	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1* 2	„	„	„	„	2	2	1	1	3	„	„	2	1	„	„	„	9	„	2	„	„	„	„	3	8	
„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	3	„	„	„	„	3	„	
„	„	„	„	„	1	„	1	„	2	2	4	7	1	„	„	„	2	„	1	2	„	1	„	2	1	
1* 2	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	6	„	„	„	1*	3	„	„	2	„	„	„	1	14	
1	„	„	„	„	1	„	„	„	4	2	„	7	1	1	„	„	2	„	1	1	„	„	„	3	1	
„	„	„	„	„	1	1	4	„	8	1	„	6	„	1	„	„	7	„	11	2	„	„	„	„	„	
3	„	„	„	„	2	1	3	„	1	„	„	4	2	„	„	„	5	„	4	3	„	„	„	2	14	
„	„	„	„	„	2	2	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	
„	„	„	„	1	1	1	„	„	1	„	„	3	2	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	1	1	1	1	1	„	„	8	4	„	1	„	4	6* 6	8	„	„	„	„	1	1	
„	„	„	„	„	2	4	2	„	3	„	„	2	2	„	„	„	3	„	4	3	„	1* 1	„	17	19	
„	„	5	„	1	1	„	4	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1* 1	„	1	3	
1	„	„	„	1	3	„	2	„	2	„	7	1	„	„	„	„	8	„	2	„	„	2	„	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	5	5	
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:															
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.	8. Aanhoudende koorts.
42	Hulst	2 285	57	24.94	4	14	1	5	1	8	6	15	3	„	5	1	1	1	1	1	2
43	Kapelle.	1 728	53	30.67	4	21	3	3	„	7	3	11	1	1	3	„	„	1	1	„	1
44	Kats.	620	31	50.00	4	6	4	1	„	8	1	7	„	„	1	„	„	1	„	3	1
45	Kattendijke . . .	1 045	15	14.35	1	8	„	„	1	3	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	1
46	Kerkwerve . . .	641	19	29.64	2	6	3	1	„	3	3	1	„	„	2	„	„	„	„	1	1
47	Kloetinge	1 170	28	23 93	4	5	4	„	„	8	„	7	„	„	3	„	1	1	„	„	1
48	Koewacht	2 042	67	32.81	3	22	11	6	3	5	5	12	„	2	8	„	„	1	„	1	1
49	Kortgene	1 071	41	38.28	1	23	4	„	1	2	2	7	1	2	6	„	1	1	1	„	1
50	Koudekerke . . .	1 643	52	31.64	2	12	9	2	1	11	1	13	1	2	1	1	„	„	„	3	1
51	Krabbendijke. . .	1 237	36	29.10	7	9	3	3	„	7	„	6	1	1	4	„	„	„	1	1	1
52	Kruiningen . . .	2 365	81	34.24	5	33	6	2	4	13	6	9	3	6	6	4	2	1	1* 1	2	3
53	Meliskerke. . . .	567	14	24.69	„	5	2	„	„	„	2	5	„	„	5	„	„	1	„	„	1
54	Middelburg . . .	15 926	504	31.64	31	152	42	16	14	79	33	117	20	13	88	9	11	8	8	4	1
55	Neuzen.	4 151	132	31.79	7	43	20	15	2	15	8	17	5	1	19	„	3	2	1	3	1
56	Nieuwerkerk. . .	1 336	30	22.45	1	11	4	1	2	2	2	6	1	1	2	„	1	„	„	„	1
57	Nieuw- en St. Joosland	902	35	38.80	3	18	„	1	2	3	1	6	1	2	7	„	2	2	1* 1	„	1
58	Nieuwvliet . . .	655	10	15.26	1	2	1	„	1	1	1	2	1	„	2	„	„	„	„	1	1
59	Nisse	654	12	18.34	3	6	„	„	„	„	1	2	„	„	2	„	„	„	„	„	1
60	Noordgouwe . . .	813	26	31.98	1	9	5	3	1	4	„	2	1	„	2	„	„	1	1	„	1
61	Noordwelle . . .	498	12	24.09	„	6	1	„	1	2	1	1	„	„	1	„	1	„	„	„	1

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rh umatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Geweldadige dood. Zelfmoord * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
1*																										
1	„	„	„	„	1	3	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	1	„	2	2	„	„	„	„	13	13
„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	„	2	2
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	5	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	1	2	„
„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
2	„	„	„	„	2	5	6	„	20	1	„	38	10	4	2	„	8	„	6	6	2	1* 4	„	„	9	8
1* 2	„	„	„	1	2	1	2	„	3	„	„	3	2	1	1	„	4	„	„	5	„	„	„	„	10	2
„	„	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1* 1	„	„	1	„
1* 1	„	„	„	„	1	„	2	„	2	1	„	5	4	„	„	2	7	„	4	3	1	„	„	„	2	„
„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	4	3	1	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	4	3
1* 2	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	2	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„
3	„	„	„	1	2	1	3	„	5	„	„	13	9	„	„	„	14	„	2	4	„	„	„	1	7	8
1* 1	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	6	2	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	1	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2
„	„	„	„	1	„	1	„	„	6	„	„	14	1	2	„	„	2	„	„	2	1	1	„	1	9	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	3	„	„	1	„	„	„	„	6	1
„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	3	1	„	„	„	„	„	1	1	„	1* 1	„	1	7	7
1	2	1	„	„	1	2	„	„	3	1	„	2	4	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3* 3	„	„	„	„	6	2	2	„	2	„	8	8	9	1	1	„	11	1* 1	9	6	1	1* 2	1	2	29	7
„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	„	6	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	2	2

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurhuik. * 6	Typhus. Febris typhoidea. 7.	Aanhoudende koorts [illegible]
42	Hulst	2 285	57	24.94	4	14	1	5	1	8	6	15	3	„	5	1	1	1	1	1	[illegible]
43	Kapelle.	1 728	53	30.67	4	21	3	3	„	7	3	11	1	1	3	„	„	1	1	„	[illegible]
44	Kats.	620	31	50.00	4	6	4	1	„	8	1	7	„	„	1	„	„	1	„	3	[illegible]
45	Kattendijke . . .	1 045	15	14.35	1	8	„	„	1	3	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	[illegible]
46	Kerkwerve . . .	641	19	29.64	2	6	3	1	„	3	3	1	„	„	2	„	„	„	„	1	[illegible]
47	Kloetinge	1 170	28	23 93	4	5	4	„	„	8	„	7	„	„	3	„	1	1	„	„	[illegible]
48	Koewacht	2 042	67	32.81	3	22	11	6	3	5	5	12	„	2	8	„	„	1	„	1	[illegible]
49	Kortgene	1 071	41	38.28	1	23	4	„	1	2	2	7	1	2	6	„	1	1	1	„	[illegible]
50	Koudekerke . . .	1 643	52	31.64	2	12	9	2	1	11	1	13	1	2	1	1	„	„	„	3	[illegible]
51	Krabbendijke. . .	1 237	36	29.10	7	9	3	3	„	7	„	6	1	1	4	„	„	„	1	1	[illegible]
52	Kruiningen . . .	2 365	81	34.24	5	33	6	2	4	13	6	9	3	6	6	4	2	1	1* 1	2	[illegible]
53	Meliskerke. . . .	567	14	24.69	„	5	2	„	„	„	2	5	„	„	5	„	„	1	„	„	[illegible]
54	Middelburg . . .	15 926	504	31.64	31	152	42	16	14	79	33	117	20	13	88	9	11	8	8	4	[illegible]
55	Neuzen.	4 151	132	31.79	7	43	20	15	2	15	8	17	5	1	19	„	3	2	1	3	[illegible]
56	Nieuwerkerk . . .	1 336	30	22.45	1	11	4	1	2	2	2	6	1	1	2	„	1	„	„	„	[illegible]
57	Nieuw- en St. Joosland	902	35	38.80	3	18	„	1	2	3	1	6	1	2	7	„	2	2	1* 1	„	[illegible]
58	Nieuwvliet . . .	655	10	15.26	1	2	1	„	1	1	1	2	1	„	2	„	„	„	„	1	[illegible]
59	Nisse	654	12	18.34	3	6	„	„	„	„	1	2	„	„	2	„	„	„	„	„	[illegible]
60	Noordgouwe . . .	813	26	31.98	1	9	5	3	1	4	„	2	1	„	2	„	„	1	1	„	[illegible]
61	Noordwelle . . .	498	12	24.09	„	6	1	„	1	2	1	1	„	„	1	„	1	„	„	„	[illegible]

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten, (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34	
„	„	„	„	„	1	2	3	„	4	„	„	7	3	„	5	„	6	„	4	1	2	1* 1	1* 2	„	„	8
2* 3	„	„	„	„	„	„	3	„	4	„	„	6	3	„	„	„	1	„	4	2	„	1	3	1	11	11
„	„	„	„	„	„	1	1	„	5	„	„	„	3	„	1	„	„	„	1	„	„	1* 2	„	„	7	7
„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	„	6	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	2
1* 1	„	„	„	„	„	2	„	„	3	„	„	1	„	1	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1* 2	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	4	1	1	1	„	2	„	2	1	„	1* 2	„	„	„	„
1* 1	„	„	„	„	„	3	„	„	4	6	1	16	2	„	2	2	8	„	2	2	1	1	„	„	1	6
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	7	1	„	1	„	11	„	1	2	1	1	„	„	1	19
„	„	7	„	„	3	2	„	„	2	„	„	9	2	„	2	„	1	„	4	1	„	„	„	1	5	1
„	„	„	„	„	1	3	1	„	4	„	„	1	1	„	„	„	„	2* 2	4	1	„	2	„	„	2	1
2* 3	„	„	1	„	2	2	4	„	6	„	„	8	6	„	„	„	8	1* 1	3	1	„	„	„	2	4	3
„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„
4	„	7	„	3	20	34	25	1	42	3	10	45	28	„	5	„	23	4* 4	27	10	4	4* 6	4	3	2* 17	20
„	„	21	„	1	2	8	5	„	4	„	„	15	2	„	1	„	17	1* 1	4	3	4	4	„	3	1	18
1* 1	„	„	„	„	„	„	5	„	2	„	1	5	3	„	„	„	„	„	1	3	„	1	„	„	2	2
„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	4	2	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	„	3	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	3	3
1* 1	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	7	„	„	„	„	4	„	„	„	1	„	1	1	3	3
„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	2	1	„	„	„	„	1* 1	„	1	1	„	„	„	1	1

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik *	7. Typhus. Febris typhoides. Aandoeningen [illegible]
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.							
62	Oostburg	1 837	65	35.38	3	24	4	„	2	14	4	10	4	3	17	„	4	2	1	[illegible]
63	Oosterland. . . .	1 397	37	26.48	1	19	3	3	„	1	1	9	„	2	5	„	„	„	„	2
64	Oostkapelle . . .	1 022	28	27.39	1	15	4	1	„	3	1	3	„	„	9	„	„	„	2	„
65	Oost- en West-Souburg.	1 129	34	30.11	2	12	7	1	„	6	1	4	1	„	4	„	„	„	2	2
66	Ossenisse	882	37	41.95	4	10	4	2	1	6	4	6	„	„	3	„	„	„	3	[illegible]
67	Oudelande. . . .	644	17	26.39	„	7	1	1	„	3	„	4	1	„	„	„	„	„	„	2
68	Oud-Vossemeer . .	1 883	80	42 48	9	34	9	7	1	7	4	9	„	„	17	„	„	3	1	1
69	Ouwerkerk . . .	770	23	29.87	1	10	3	„	1	3	1	2	2	„	4	„	„	„	„	[illegible]
70	Overslag	494	11	22.26	1	8	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	2	„
71	Ovezande	904	27	29.86	2	7	2	3	1	2	1	6	3	2	2	„	1	„	„	„
72	Philippine. . . .	737	15	20.35	1	9	1	„	„	2	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„
73	Poortvliet. . . .	1 646	41	24.90	5	18	8	1	„	2	2	4	1	„	10	„	1	1	„	„
74	Renesse	636	20	31.44	1	6	1	„	1	6	1	2	2	1	3	„	„	„	1	[illegible]
75	Retranchement . .	848	19	22.40	3	8	3	1	„	2	„	2	„	2	4	„	„	„	„	„
76	Rilland.	1 003	30	29 91	2	11	5	„	„	4	2	4	2	„	„	1	„	„	1	2
77	Ritthem	602	13	21.59	„	7	1	1	1	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	[illegible]
78	Sas van Gent . .	1 152	40	34.72	3	12	5	5	1	6	1	6	1	1	8	„	1	„	„	„
79	Scherpenisse . . .	1 375	27	19.63	5	9	2	1	1	3	3	1	2	1	4	1	„	„	„	„
80	Schoondijke . . .	1 742	43	24.68	10	18	3	1	2	1	„	8	„	3	11	„	„	„	„	2
81	Schore	697	19	27.25	3	10	„	„	„	4	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																									
Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5)	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14	15	16.	17.	18	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27	28.	29.	30	31	32.	33.	34.	
»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	3	»	»	»	1	»	»	4	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	2	2
»	»	»	»	»	5	2	»	»	3	»	»	3	1	»	»	»	7	»	2	2	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
6	»	»	»	»	3	»	»	»	4	»	»	10	2	»	2	»	6	»	4	»	1	»	»	»	1	17
1	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	2	»	»	1	»	2	»	1	»	»	»	»	1	2	2
1* 1	»	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
»	»	»	1	»	9	1	»	»	»	»	»	10	2	»	2	»	1* 14	»	»	6	2	»	»	»	»	»
1* 4	»	»	»	»	2	3	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	1	»	»	1	7
1	»	»	»	»	4	1	1	»	3	»	»	5	2	»	»	»	4	»	6	»	»	»	1	1	1	9
1* 2	»	»	1	»	»	»	1	»	2	»	»	5	»	1	1	»	7	»	3	»	1	1* 1	1	1	»	»
3	»	»	»	»	2	1	1	1	5	»	»	8	3	»	2	»	10	»	7	2	»	1	»	»	1	38
»	»	»	»	1	1	5	1	»	4	»	»	8	3	»	1	»	8	»	»	1	»	»	»	»	3	7
»	»	»	»	»	»	3	»	»	2	»	2	1	1	1	1	»	4	»	»	1	»	»	»	»	1	»
3* 4	»	4	»	2	12	7	16	1	14	1	1	24	12	2	1	»	1* 9	»	8	7	4	»	2	2	3	1
1* 1	»	»	»	»	2	1	1	»	2	»	»	2	1	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	1	»	1
1* 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	1	»	4	»	3	1	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1	»	»	2	»	»	1	1	1	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	2	»	1	»	4	3	»	11	1	»	»	»	3	»	»	1	»	1	»	»	7	11
1* 2	»	6	»	»	»	1	»	»	1	1	1	3	»	»	»	»	3	»	1	»	»	2* 3	»	»	11	13

611947

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking. op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lichaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Kliergiekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea. Aandoeningen kinderb.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–30 jaren.	30–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
82	Serooskerke (Schouwen)	349	9	25.78	2	3	„	„	„	„	„	3	1	„	1	„	„	„	„	„
83	Serooskerke (Walcheren)	1 114	27	24.23	7	6	1	„	„	6	2	4	1	„	4	„	1	„	„	„
84	St. Annaland	2 157	59	27.35	12	22	3	1	5	4	2	8	2	1	11	„	„	1	„	7
85	St. Anna ter Muiden	262	6	22.90	1	2	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
86	St. Jansteen	1 858	58	31.21	3	27	4	2	1	9	4	6	2	„	8	„	7	„	„	„
87	St. Kruis	679	20	29.45	1	7	2	„	2	3	2	1	2	„	6	„	„	1	„	„
88	St. Laurens	539	15	27.83	„	4	2	„	1	3	„	5	„	„	4	2	1	„	„	„
89	St. Maartensdijk	2 523	67	26.55	6	38	5	2	1	5	1	8	1	2	8	3	„	1	„	„
90	St. Philipsland	1 551	45	29.01	2	13	7	2	5	3	6	6	1	„	11	1	„	1	2	2
91	Sluis	1 508	46	30.50	5	21	3	„	„	6	1	8	2	2	8	„	„	„	„	1
92	Stavenisse	1 478	36	24.35	5	11	1	1	1	5	4	8	„	„	2	„	„	1	„	1
93	Stoppeldijk	1 756	65	37.01	3	21	6	1	1	12	8	12	1	2	6	„	1	3	1	2
94	Tholen	2 687	83	30.89	7	31	9	2	1	10	6	13	4	„	29	„	1	2	1	5
95	Veere	1 192	34	28.52	2	15	3	1	„	3	3	5	2	2	3	8	„	2	„	„
96	Vlissingen	9 471	263	27.76	24	92	32	13	9	26	19	39	9	3	68	5	2	4	7	10
97	Vrouwepolder	1 123	25	22.26	4	7	5	1	„	5	„	3	„	„	1	4	1	„	„	1
98	Waarde	787	23	29.09	1	12	2	2	„	1	2	3	„	1	3	3	„	„	1	„
99	Waterlandskerkje	626	15	23.96	1	4	1	„	„	3	3	3	„	„	3	„	„	„	„	„
100	Wemeldinge	1 409	49	34.77	3	19	5	2	1	9	1	7	2	2	5	„	„	1	1	3
101	Westdorpe	1 549	43	27.75	6	9	9	5	„	3	3	5	3	„	1	„	„	1	2	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5)	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14	15	16.	17.	18	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27	28.	29.	30	31	32.	33.	34.	
»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	3	»	»	»	1	»	»	4	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	2	2
»	»	»	»	»	5	2	»	»	3	»	»	3	1	»	»	»	7	»	2	2	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
6	»	»	»	»	3	»	»	»	4	»	»	10	2	»	2	»	6	»	4	»	1	»	»	»	1	17
1	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	2	»	»	1	»	2	»	1	»	»	»	»	1	2	2
1* 1	»	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
»	»	»	1	»	9	1	»	»	»	»	»	10	2	»	2	»	1* 14	»	»	6	2	»	»	»	»	»
1* 4	»	»	»	»	2	3	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	1	»	»	1	7
1	»	»	»	»	4	1	1	»	3	»	»	5	2	»	»	»	4	»	6	»	»	»	1	1	1	9
1* 2	»	»	1	»	»	»	1	»	2	»	»	5	»	1	1	»	7	»	3	»	1	1* 1	1	1	»	»
3	»	»	»	»	2	1	1	1	5	»	»	8	3	»	2	»	10	»	7	2	»	1	»	»	1	38
»	»	»	»	1	1	5	1	»	4	»	»	8	3	»	1	»	8	»	»	1	»	»	»	»	3	7
»	»	»	»	»	»	3	»	»	2	»	2	1	1	1	1	»	4	»	»	1	»	»	»	»	1	»
3* 4	»	4	»	2	12	7	16	1	14	1	1	24	12	2	1	»	1* 9	»	8	7	4	»	2	2	3	1
1* 1	»	»	»	»	2	1	1	»	2	»	»	2	1	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	1	»	1
1* 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	1	»	4	»	3	1	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1	»	»	2	»	»	1	1	1	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	2	3
»	»	»	»	»	2	»	1	»	4	3	»	11	1	»	»	»	3	»	»	1	»	1	»	»	7	11
1* 2	»	6	»	»	»	1	»	»	1	1	1	3	»	»	»	»	3	»	1	»	»	2* 3	»	»	11	13

611947

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abscos. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides.	8. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.								
1	Abcoude-Baambrugge.	1 379	36	26.10	5	14	„	„	2	3	1	8	3	„	6	„	„	„	2	1	„
2	Abcoude-Proostdij .	1 472	50	33.96	4	19	7	1	„	8	3	7	1	„	9	„	1	„	1	„	3
3	Achttienhoven . .	549	13	23.67	1	2	2	„	„	3	1	4	„	„	2	„	„	„	„	1	„
4	Amerongen . . .	2 160	55	25.46	3	18	5	1	1	5	2	17	3	„	8	„	„	2	3	„	„
5	Amersfoort . . .	13 402	400	29.84	27	101	67	19	7	47	30	75	27	1	120	1	2	2	10	1	7
6	Baarn	2 755	91	33.03	7	27	9	5	1	14	2	18	8	1	21	„	„	1	3	2	„
7	Benschop	1 575	54	34.28	„	21	5	1	2	12	1	9	3	„	12	„	„	„	1	„	2
8	Bilt (de)	2 029	48	23.65	2	21	3	3	„	7	„	10	2	1	9	„	1	„	3	„	1
9	Breukelen-Nijenrode	1 838	64	34.80	5	22	4	3	3	5	5	12	5	2	21	1	2	1	„	1	„
10	Breukelen-St. Pieters	816	21	25.73	3	5	4	„	„	3	1	5	„	„	6	„	„	„	„	„	„
11	Bunnik.	1 142	38	33.27	3	16	4	1	„	2	1	8	3	„	10	„	„	„	2	„	„
12	Bunschoten . . .	1 767	33	18.67	1	8	7	2	1	9	„	5	„	3	7	„	„	„	1	1	3
13	Cothen.	783	20	25.54	„	7	2	1	„	2	1	5	2	„	6	„	„	„	„	„	„
14	Doorn	1 205	31	25.72	3	12	2	„	„	5	2	4	3	2	5	„	„	1	1	1	„
15	Driebergen . . .	2 095	47	22.43	4	16	7	2	„	2	2	11	3	„	4	„	„	„	5	„	1
16	Eemnes.	1 294	27	20.86	2	5	1	„	„	3	5	9	2	3	3	„	„	1	1	„	„
17	Haarzuilens . . .	390	10	25.64	1	4	2	„	„	1	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	2
18	Harmelen	1 646	69	41.91	6	30	7	4	2	7	4	8	1	1	16	„	„	1	1	2	„
19	Hoenkoop	394	8	20.30	„	3	2	„	1	2	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„

TRECHT IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolomme.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30	31.	32.	33.	34.	
1	1* 3	„	„	1	„	1	1	„	„	2	„	„	2	1	„	„	„	2	„	6	1	1	„	1	„	„	„
2	1	„	„	2	1	3	„	1	„	2	1	„	8	1	1	1	„	„	„	5	3	„	„	„	1	1	1
3	„	„	„	„	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
4	„	„	„	„	„	„	3	1	„	5	„	„	8	4	„	„	„	4	„	1	„	„	„	„	„	13	13
5	„	„	„	12	„	12	15	15	1	28	13	1	50	25	4	„	2	5	„	24	11	„	„	2	2	1* 7	9
6	„	„	„	„	„	21	4	4	1	12	„	„	6	„	1	„	„	1	„	1	3	„	„	1	1	„	„
7	„	1	„	„	„	„	2	2	„	7	3	„	4	1	1	2	1	6	„	1	2	1	„	„	2	3	5
8	1	„	„	„	„	2	4	3	„	1	„	„	10	„	2	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	1	„
9	„	„	„	1	„	1	4	3	„	1	„	„	5	„	2	2	„	„	„	6	1	2	„	1	2	„	2
10	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	6	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„
11	„	„	„	„	„	7	„	1	„	1	„	3	4	3	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	1	8
12	„	„	5	3	„	1	1	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„
13	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	5	1	„	2	„	1	„	2	„	„	„	„	1	„	„
14	„	„	„	„	„	„	2	„	„	6	„	4	3	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„	2
15	„	„	„	„	„	5	2	„	„	4	„	2	3	2	„	„	„	7	„	4	2	„	„	1	„	1	2
16	„	„	„	„	„	1	2	3	„	4	„	„	2	„	2	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„
17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
18	„	„	„	„	„	„	1	8	„	5	„	2	6	4	„	„	„	„	1* 1	2	3	1	„	1	„	8	8
19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:													
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht Scheurbuik *	7. Typhus. Febris typhoides.
20	Hoogland	2 399	45	18.75	5	12	1	„	„	5	7	13	2	„	8	„	„	7	„	2
21	Houten.	1 642	40.	24.36	3	16	4	2	1	3	2	9	„	„	8	„	1	1	1	„
22	Jaarsveld	1 246	36	28.89	1	16	5	1	„	2	1	9	1	„	9	„	2	„	„	„
23	Jutphaas	2 455	54	21.99	6	27	3	1	2	7	1	6	1	4	9	„	„	„	„	1
24	Kamerik	1 561	39	24.98	9	12	2	1	2	2	2	8	1	2	7	„	„	„	2	„
25	Kockengen . . .	734	28	38.14	1	7	3	„	„	10	2	2	3	„	7	„	„	1	„	„
26	Laagnieuwkoop . .	414	5	12.07	„	1	1	1	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1
27	Langbroek. . . .	1 133	25	22.06	1	11	5	„	„	3	1	4	„	„	7	„	„	„	„	„
28	Leersum	1 243	35	28.15	4	6	5	2	„	5	3	4	6	„	4	„	„	1	1	„
29	Leusden	1 615	22	13.62	1	5	4	1	„	5	1	4	1	„	5	„	„	1	1	1
30	Linschoten	1 345	27	20.07	„	17	3	1	„	2	„	3	1	„	5	„	„	„	„	„
31	Loenen.	1 226	35	28.54	4	10	2	3	2	5	2	5	2	1	11	„	„	„	„	1
32	Loenersloot . . .	416	8	19.23	„	4	„	„	„	2	„	1	1	„	3	„	„	1	1	„
33	Loosdrecht . . .	2 647	86	32.48	3	32	11	2	4	11	3	17	3	„	23	„	„	1	2	4
34	Lopik	1 472	31	21.05	4	10	5	1	„	2	3	5	1	„	5	„	„	„	1	„
35	Maarn	682	10	14.66	2	4	1	„	„	1	„	2	„	„	4	„	„	„	„	„
36	Maarssen	1 845	59	31.97	4	19	3	„	4	11	6	10	2	1	10	„	3	1	1	1
37	Maarsseveen . . .	1 330	40	30.07	4	12	1	2	„	9	3	7	2	„	7	„	„	„	1	„
38	Maartensdijk . . .	2 006	42	20.93	2	13	5	1	„	4	7	8	2	2	5	„	„	1	2	1
39	Montfoort	1 805	69	38.22	5	23	13	5	„	6	4	11	2	„	13	„	1	1	„	„
40	Mijdrecht	3 416	118	34.54	11	58	13	6	1	11	4	13	1	2	31	1	2	2	„	„

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22	23.	24	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
20	2**	„	„	„	„	4	2	„	„	1	„	„	4	„	2	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	2	4
21	1	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	„	6	„	1	„	„	7	„	2	1	„	„	„	1	„	10
22	1	„	„	„	„	1	1	1	1	3	„	„	4	2	1	„	„	„	„	6	1	„	„	„	1	„	9
23	„	„	„	„	„	4	„	2	„	1	„	„	6	3	2	1	„	2	1*	8	2	1	„	„	„	„	2
24	„	„	„	„	„	„	2	„	„	4	„	„	2	„	„	„	„	7	1*	2	„	„	1*	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3	„	„	1	2	1	„	„	4	„	1	„	1	„	2	„	„	„
26	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1*	„	1	„	„
27	„	„	„	„	„	3	1	3	„	„	„	1	2	1	„	3	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	2
28	1*	„	„	„	„	„	1	1	„	2	„	„	4	2	1	„	„	1	„	3	1	„	1*	„	„	7	7
29	„	„	„	„	1	1	1	„	„	2	„	„	2	1	„	„	„	„	„	3	„	„	1*	„	1	„	„
30	„	„	„	1	„	2	„	2	„	1	„	„	6	„	„	„	„	3	„	5	1	„	„	„	„	„	„
31	1*	„	„	„	„	1	„	2	„	2	„	„	2	1	2	„	„	„	„	3	2	1	„	„	„	1	„
32	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
33	2	„	„	2	„	10	„	2	„	9	1	„	7	1	1	1	„	1	„	7	„	„	1*	1	3	3	1
34	„	„	„	„	„	„	1	3	„	1	1	„	5	„	„	1	„	„	„	5	1	1	„	„	1	„	3
35	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	3
36	„	„	„	„	„	1	2	2	„	12	1	„	4	3	2	„	„	„	„	9	„	1	1*	„	„	„	2
37	„	„	„	„	1	2	„	„	„	6	„	„	7	1	„	„	„	1	„	2	4	2	„	„	1	„	2
38	„	„	„	„	„	3	3	„	„	3	1	„	3	1	„	„	„	11	„	2	„	„	„	1*	1	„	„
39	„	„	„	2	„	„	4	4	„	5	„	„	12	2	„	3	1	„	„	4	„	„	1*	2	„	9	9
40	2** 4	„	„	2	„	4	„	3	„	4	1	4	17	2	1	1	„	1	1*	16	1	2	2*	1	1	„	2

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 11).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
41	Nigtevecht . . .	495	14	28.28	1	7	„	2	„	2	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„
42	Odijk	424	14	33.01	2	5	„	„	„	3	„	3	1	„	3	„	„	1	1	„	„
43	Oudenrijn	553	8	14.46	„	3	„	1	„	2	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„
44	Polsbroek	847	31	36.59	5	10	1	2	„	4	1	5	3	„	6	„	„	„	„	„	„
45	Renswoude . . .	1 091	15	13.74	„	2	1	1	2	4	1	3	1	„	1	„	1	„	3	„	„
46	Rhenen.	4 150	75	18.07	12	20	9	3	3	11	7	9	1	„	12	„	„	1	2	„	„
47	Ruwiel	479	18	37.57	2	6	2	1	1	1	„	3	2	„	6	„	„	„	„	„	„
48	Rijsenburg . . .	422	11	26.06	„	3	2	„	1	1	„	4	„	„	2	„	1	„	1	„	„
49	Schalkwijk . . .	1 177	35	29.73	„	20	3	„	1	2	3	6	„	„	14	„	1	1	„	„	1
50	Snelrewaard . . .	407	15	36.85	2	4	3	1	1	„	1	2	1	„	3	„	„	„	1	„	1
51	Soest	3 442	92	26.72	12	27	9	1	1	10	6	18	8	2	18	1	2	3	1	„	„
52	Stoutenburg . . .	800	16	20.00	1	4	1	„	„	5	1	2	2	1	2	„	„	1	„	„	„
53	Tienhoven. . . .	468	16	34.18	1	9	2	1	„	1	„	2	„	1	„	„	„	1	1	„	„
54	Tull en 't Waal . .	545	16	29.35	1	6	1	1	„	3	1	3	„	„	4	„	„	„	1	„	„
55	Utrecht.	64 271	1900	29.56	132	596	218	75	46	288	116	344	85	33	350	2	21	41	3* 18	16	12
56	Veenendaal . . .	3 923	105	26.76	14	31	17	2	1	13	5	17	5	3	31	„	„	1	6	„	1
57	Veldhuizen . . .	349	8	22.92	1	3	1	„	„	1	1	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„
58	Vinkeveen en Waverveen	2 564	94	36.66	4	41	9	10	1	12	3	13	1	„	31	1* 1	„	2	2	3	2
59	Vleuten	1 274	48	37.67	1	25	4	1	„	5	2	10	„	1	26	„	„	„	2	„	„
60	Vreeland	731	21	28.72	2	7	1	2	„	1	2	6	„	„	5	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																								Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsvertoeringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoeringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	
	9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
41	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	2	„	1	1	„	„	1* 1	1	„	„	1* 1	„	„	„	„
42	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	5
43	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2	„	1	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„
44	1* 1	„	„	„	„	2	1	„	„	5	„	„	1	„	„	„	1	1	„	4	3	„	„	„	„	1	1
45	„	„	„	„	„	1	„	„	„	5	„	„	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„
46	„	„	„	1	„	6	1	5	„	9	„	1	11	4	„	„	„	3	„	2	1	1	„	„	1	2	7
47	„	„	„	„	„	1	2	„	„	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	2	„	„
48	„	„	„	„	„	„	1	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„
49	1	„	„	1	„	3	1	„	„	2	„	„	3	1	„	1	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
51	2* 3	„	„	„	„	12	2	4	„	3	„	„	5	5	„	3	„	1	„	5	6	1	1* 2	1	„	„	11
52	„	„	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	5	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
53	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	7	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„
54	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	2	„	„	1	„	1	„	„	„	1	1	1	„	„	„	„	„
55	2* 6	„	7	29	9	78	53	131	8	186	28	6	145	85	17	53	10	2* 34	2* 2	207	44	32	1* 20	23	11	2* 51	48
56	„	„	3	„	„	3	1	4	1	7	„	„	11	2	„	2	„	9	„	1	2	„	1* 1	1	„	1	22
57	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„
58	1	„	„	1	1	16	„	2	1	5	„	„	7	„	„	„	„	2	„	6	1	1	1	1	3	„	„
59	„	„	„	„	„	„	„	2	„	4	„	„	3	2	„	1	„	„	„	2	1	„	„	„	1	1* 2	2
60	„	„	„	„	„	„	2	„	„	2	„	„	5	„	„	„	„	3	„	1	1	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Lijchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 11).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
41	Nigtevecht . . .	495	14	28.28	1	7	„	2	„	2	1	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„
42	Odijk	424	14	33.01	2	5	„	„	„	3	„	3	1	„	3	„	„	1	1	„	„
43	Oudenrijn	553	8	14.46	„	3	„	1	„	2	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„
44	Polsbroek	847	31	36.59	5	10	1	2	„	4	1	5	3	„	6	„	„	„	„	„	„
45	Renswoude . . .	1 091	15	13.74	„	2	1	1	2	4	1	3	1	„	1	„	1	„	3	„	„
46	Rhenen.	4 150	75	18.07	12	20	9	3	3	11	7	9	1	„	12	„	„	1	2	„	„
47	Ruwiel	479	18	37.57	2	6	2	1	1	1	„	3	2	„	6	„	„	„	„	„	„
48	Rijsenburg . . .	422	11	26.06	„	3	2	„	1	1	„	4	„	„	2	„	1	„	1	„	„
49	Schalkwijk . . .	1 177	35	29.73	„	20	3	„	1	2	3	6	„	„	14	„	1	1	„	„	1
50	Snelrewaard . . .	407	15	36.85	2	4	3	1	1	„	1	2	1	„	3	„	„	„	1	„	1
51	Soest	3 442	92	26.72	12	27	9	1	1	10	6	18	8	2	18	1	2	3	1	„	„
52	Stoutenburg . . .	800	16	20.00	1	4	1	„	„	5	1	2	2	1	2	„	„	1	„	„	„
53	Tienhoven. . . .	468	16	34.18	1	9	2	1	„	1	„	2	„	1	„	„	„	1	1	„	„
54	Tull en 't Waal. .	545	16	29.35	1	6	1	1	„	3	1	3	„	„	4	„	„	„	1	„	„
55	Utrecht.	64 271	1900	29.56	132	596	218	75	46	288	116	344	85	33	350	2	21	41	3* 18	16	12
56	Veenendaal . . .	3 923	105	26.76	14	31	17	2	1	13	5	17	5	3	31	„	„	1	6	„	1
57	Veldhuizen . . .	349	8	22.92	1	3	1	„	„	1	1	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„
58	Vinkeveen en Waverveen	2 564	94	36.66	4	41	9	10	1	12	3	13	1	„	31	1* 1	„	2	2	3	3
59	Vleuten	1 274	48	37.67	1	25	4	1	„	5	2	10	„	1	26	„	„	„	2	„	„
60	Vreeland	731	21	28.72	2	7	1	2	„	1	2	6	„	„	5	„	„	„	„	„	„

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten, (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysme.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis*	Gewelddadige dood. Zelfmoord. *(Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34	
1	„	„	„	1	„	„	„	2	„	2	1	„	2	„	„	2	„	1	„	1	3	„	1* 1	„	„	7	7
2	„	„	„	„	„	2	1	„	1	2	„	1	2	1	1	„	„	3	„	„	„	1	1	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	1	„	1	„	1	„	„	4	1	„	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1
4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2	„	„	1	„	„	„	6	1	„	„	„	„	„	„
5	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	1	„	„	2	„	2	„	„	„	„	„	„	2
6	4* 4	„	„	„	1	2	1	5	1	3	1	1	6	„	„	1	„	2	„	12	1	1	2* 3	1	1	„	„
7	„	„	„	„	„	„	3	1	„	2	„	„	7	3	„	1	„	„	„	1	2	„	1	„	1	8	„
8	„	„	„	1	1	5	1	1	„	16	3	1	10	1	1	„	„	7	„	3	1	„	„	„	„	3	2
9	1* 1	„	„	2	„	5	1	3	„	5	„	1	6	2	2	1	„	2	„	3	3	„	1	1	„	1* 22	22
10	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„
11	„	„	„	„	„	4	2	2	1	9	„	3	8	1	„	6	„	5	„	8	6	1	2* 3	2	„	1* 5	3
12	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„
	17* 35	1	15	62	16	249	136	239	17	428	61	32	485	179	53	96	18	2* 162	7* 7	419	122	55	29* 44	1* 48	44	6* 162	242

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides. Aanhoudende koorts.
1	Achtkarspelen . .	9 651	239	24.76	21	44	34	12	7	37	20	45	19	5	33	1	5	6	9	2
2	Aengwirden . . .	3 793	73	19.24	8	18	6	5	2	10	2	14	8	3	12	1	„	1	„	2
3	Ameland	2 375	62	26.10	5	8	5	4	3	8	6	12	11	„	19	„	„	1	3	1
4	Baarderadeel . . .	5 861	126	21.49	11	34	20	2	5	21	4	19	10	2	28	„	„	„	2	1
5	Barradeel	7 942	240	30 21	19	76	30	9	4	45	10	40	7	3	61	1	„	2	8	2
6	't Bildt	9 241	252	27.27	25	76	24	14	5	45	19	38	6	1	37	1	2	„	12	13
7	Bolsward	5 025	150	29.85	4	32	17	7	8	37	15	26	4	3	28	2	„	2	5	6
8	Dantumadeel . . .	9 067	223	24.59	16	55	23	16	4	40	18	33	18	1	30	„	1	2	10	2
9	Dockum	4 493	127	28.26	9	34	10	9	5	22	10	25	3	8	11	„	„	2	4	„
10	Doniawerstal . . .	3 648	77	21.10	9	16	6	5	1	10	7	19	4	„	9	1	1	1	4	„
11	Ferwerderadeel . .	8 517	217	25.47	21	50	26	5	5	38	26	38	8	2	35	2	1	5	7	6
12	Franeker	6 570	262	39.87	13	55	41	13	5	71	18	36	10	1	43	1	„	5	5	1
13	Franekeradeel . .	5 115	151	29.52	11	40	21	6	3	38	10	14	8	2	21	„	1	2	4	3
14	Gaasterland . . .	4 672	91	19.47	4	18	7	4	„	20	5	29	4	3	17	1	„	1	3	1
15	Harlingen	10 840	337	31.08	19	83	63	16	7	55	26	58	10	2	78	9	4	3	8	3
16	Haskerland . . .	6 767	120	17.73	11	30	5	4	1	26	11	24	8	„	26	„	1	4	2	1
17	Hemelumer Oldephaert en Noordwolde	4 557	109	23.91	9	23	8	5	2	23	13	21	5	4	10	„	1	4	1	1
18	Hennaarderadeel .	4 529	154	34.00	10	31	15	11	6	29	8	37	7	4	19	3	3	2	4	1
19	Hindeloopen . . .	1 006	18	17.89	3	5	„	„	„	2	„	5	3	„	5	„	„	1	„	1

RIESLAND IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Ploteling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11.	12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23	24.	25	26	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
2* 3	„	„	„	2	9	7	16	4	23	2	10	26	25	7	3	„	„	„	7	2	„	1* 7	1	3	„	„
1* 2	„	1	„	„	„	„	5	„	4	1	„	7	5	4	„	„	5	1* 1	1	„	1	„	1	1	1* 7	1* 4
„	„	„	„	„	3	2	3	„	8	„	1	4	3	„	„	„	„	„	2	3	1	1* 1	1	„	1	„
„	„	3	1	„	11	2	5	1	13	3	1	15	8	2	„	„	1	„	2	„	1	1* 3	1* 1	1	„	„
1* 10	„	„	4	„	19	3	5	„	17	2	„	34	5	2	1	„	13	„	6	3	„	2	1* 4	3	1* 4	1* 10
6	„	2	„	1	23	9	17	1	28	„	„	18	6	„	„	1	3* 28	„	5	2	1	2	„	1	2	1
4* 6	„	1	„	„	6	2	10	„	20	„	„	18	9	6	„	„	1* 2	„	3	3	1	1* 1	2	4	1	12
1* 3	„	1	„	„	12	5	9	1	17	2	12	36	11	1	1	2	3	1* 1	8	1	3	1* 5	1* 3	2	19	15
1* 1	„	„	„	„	2	2	13	„	7	1	8	23	16	2	„	1	2	„	1	1	1	1* 3	„	1	5	4
1	„	„	„	1	1	1	6	„	12	1	„	8	9	2	1	1	„	„	1	2	1	1	1	„	„	„
5* 9	„	„	„	„	7	4	9	„	19	2	14	31	6	1	2	„	2* 6	„	6	5	4	1	2	1	6	13
9* 16	„	„	6	„	9	7	10	„	23	3	2	44	11	2	1	1	1* 8	„	9	4	2	„	1* 3	1	19	20
5* 7	„	1	2	1	12	1	6	„	13	5	3	20	6	1	„	9	3	„	3	„	1	3* 5	„	1	3	2
1* 1	„	„	„	„	„	2	„	„	5	„	„	11	12	2	1	1	2	„	2	„	„	2* 3	„	„	18	18
6* 14	„	1	16	2	35	12	8	„	30	2	12	23	6	3	„	„	19	„	4	„	„	3	3	1	4	26
„	„	„	„	„	7	2	5	„	16	1	„	5	5	2	3	„	„	1* 1	5	1	1	2	„	1	17	12
1* 1	„	„	„	„	4	4	3	1	18	2	6	18	7	1	„	„	4	„	4	2	2	1* 1	„	1	„	13
1* 6	„	1	„	2	2	4	6	1	17	2	13	14	13	3	1	„	1	„	4	3	1	„	2	3	3	13
„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	1	1

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurhuik. * 6	Typhus. Febris typhoidea. 7
20	Idaarderadeel. . .	5 221	134	25.66	12	21	14	6	6	21	12	27	15	„	33	4	„	4	1	1
21	Kollumerland en Nieuw-Kruisland.	6 685	178	26.62	24	27	16	12	4	42	16	31	6	3	12	1	4	4	6	5
22	Leeuwarden . . .	27 003	746	27.62	53	157	104	19	16	140	52	174	31	12	155	2* 10	2	12	22	22
23	Leeuwarderadeel .	8 227	223	27.10	18	46	26	10	6	36	22	48	11	3	39	2	1	2	7	4
24	Lemsterland . . .	5 078	96	18.90	7	17	8	5	2	21	8	21	7	2	24	„	„	„	3	1
25	Menaldumadeel . .	10 030	258	25 72	14	72	28	15	3	45	28	39	14	3	50	3	3	1	13	4
26	Oostdongeradeel. .	8 246	213	25.83	8	41	23	10	6	44	23	45	13	3	19	2	2	5	8	1
27	Ooststellingwerf. .	9 176	211	22.99	18	32	26	11	7	40	27	38	12	2	15	2	1	5	11	4
28	Opsterland . . .	13 677	301	22.00	33	62	42	9	9	47	21	56	22	2	65	1	1	5	10	„
29	Rauwerderhem . .	2 717	59	21.71	2	13	4	3	2	13	4	10	8	2	12	2	1	1	2	„
30	Schiermonnikoog .	1 101	24	21.79	2	7	„	2	„	4	„	4	5	„	7	„	„	„	2	„
31	Schoterland . . .	12 559	260	20.70	19	44	33	11	8	54	14	56	21	2	34	1	1	5	2	„
32	Sloten	817	24	29.37	„	7	2	2	„	7	1	5	„	„	8	„	„	„	„	„
33	Smallingerland . .	9 063	199	21.95	20	36	27	9	4	31	8	55	9	1	31	„	„	2	10	„
34	Sneek	9 654	246	25.48	10	66	28	11	6	43	17	55	10	2	54	8	1	2	8	„
35	Stavoren	612	15	24.50	1	3	2	„	1	4	2	1	1	„	„	1	„	„	1	1
36	Tietjerksteradeel .	12 672	250	19.72	27	49	35	13	10	33	18	43	22	1	45	3	1	8	5	1
37	Utingeradeel . . .	4 799	123	25.63	8	28	10	2	3	33	15	17	7	„	22	„	4	3	2	1
38	Westdongeradeel .	8 065	[1]) 205	25.41	22	44	25	7	4	39	19	34	10	3	24	1	1	4	1	„
39	Weststellingwerf .	13 690	282	20.59	26	43	31	23	8	61	24	48	18	7	48	6	3	9	6	7

1) Hieronder 1 van onbekenden leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsvertoeringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoeringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
0	„	„	„	„	„	1	5	10	„	13	1	4	16	6	2	„	1	5	2* 2	3	1	„	„	1* 1	1	5	9
1	2* 4	„	„	„	2	6	5	12	1	15	4	„	36	12	4	„	2	1* 4	„	4	1	1	1	1	2	2	1
2	6* 17	„	9	21	5	31	27	28	6	75	8	2	58	38	17	6	4	2* 13	3* 3	21	11	19	2* 7	1* 4	6	2* 8	2* 7
3	1* 7	„	„	3	„	13	5	4	„	26	4	„	18	13	5	„	3	1* 16	„	4	2	4	2	1* 3	2	1* 4	1* 7
4	„	„	„	„	2	4	2	5	„	13	2	„	10	1	„	„	1	3	1* 1	2	1	1	1	2	1	2	„
5	5* 8	„	„	1	2	20	4	7	„	18	2	18	44	8	1	1	1	1* 1	„	4	4	5	1* 1	1* 3	2	1* 4	1* 8
6	6* 12	„	„	„	1	5	8	10	„	14	2	11	30	14	5	4	„	1* 5	„	2	3	2	2* 7	1	5	2* 20	2* 19
7	„	„	„	„	1	11	6	9	1	28	2	4	25	15	4	„	„	9	„	6	4	3	„	1* 3	3	17	61
8	2	„	„	2	1	11	5	18	1	25	2	9	31	10	3	3	„	1* 3	2* 2	14	6	2	1* 4	1* 2	3	22	6
9	„	„	„	„	„	3	1	1	„	15	„	„	7	1	„	2	„	1	„	1	1	„	„	„	1	„	„
10	„	„	2	1	„	„	2	„	„	2	„	„	2	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
11	„	„	1	„	1	7	8	12	„	22	2	7	18	7	2	1	1	1	„	5	3	2	„	3* 6	2	88	65
12	1* 2	„	„	„	„	„	„	1	2	2	„	„	4	1	„	„	„	„	„	1	„	1	„	2	„	„	1
13	1* 1	„	„	„	„	2	2	13	4	25	5	7	18	13	3	2	„	1* 4	„	5	2	3	„	1* 1	3	22	22
14	„	„	1	„	„	4	7	17	3	33	„	1	29	24	4	2	„	1* 4	„	5	3	1	„	1	4	10	10
15	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	3	„	„	„	„	1	„	2	1	„	1* 1	„	„	„	„
16	2	„	„	1	1	11	6	15	„	24	5	2	37	12	3	3	„	2* 17	„	3	2	„	1* 3	1* 1	4	1	15
17	„	„	„	„	2	3	5	6	„	16	„	„	16	4	„	1	1	1	„	10	3	2	4	1	2	3	1
18	3* 3	„	„	„	2	3	6	7	„	21	„	23	29	8	3	2	„	7	„	3	4	2	4* 5	1	1	17	9
19	1* 2	„	„	„	3	9	6	11	1	27	6	„	26	11	3	2	13	1* 6	„	12	„	5	2* 10	4	6	3	40

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Uit. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
40	Wonseradeel . . .	12 076	359	29.72	19	86	43	28	8	57	39	64	15	1	49	2	1	5	8	9
41	Workum	3 708	106	28.58	5	32	17	5	3	11	7	23	3	2	15	2	3	„	4	1
42	Wijmbritseradeel .	11 115	297	26.72	19	74	24	21	7	72	24	45	11	5	42	3	2	9	3	2
43	IJlst.	1 586	41	25.85	1	8	6	6	2	5	1	8	4	„	7	2	1	„	1	„
	DE PROVINCIE .	311 246	7 878 [1]	25.31	596	1 743	935	387	198	1 480	630	1 480	428	100	1 332	79 [2*]	53	130	227	111

1) Hieronder 1 van niet bekenden leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
0	3* 5	„	10	1	1	17	7	13	1	28	10	19	51	27	4	3	3	2* 7	„	12	5	4	1* 2	2	3	24	34
1	„	„	„	„	1	7	2	3	„	6	1	2	21	8	2	1	„	3	„	1	5	2	„	1	2	2	3
2	3* 3	„	4	„	2	5	7	18	„	39	3	8	39	20	9	2	1	14	„	7	2	5	3	2	4	1* 6	1* 21
3	1* 1	„	1	„	„	1	„	3	„	4	„	1	5	2	4	„	2	„	„	2	1	„	„	„	1	1	9
	71* 155	„	39	59	36	337	196	361	29	782	88	200	929	421	119	50	48	21* 222	11* 11	202	98	85	27* 92	15* 67	83	9* 372	9* 512

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1	Almelo (Stad) . .	4 171	137	32.84	7	29	28	14	4	24	9	18	4	„	12	1* 2	2	2	1	1	1
2	Almelo (Ambt) . .	6 937	203	29.26	12	54	39	16	4	32	18	25	3	„	12	1	3	2	7	„	1
3	Avereest	6 324	115	18.18	5	26	15	7	3	25	7	24	3	„	24	4	„	„	3	1	
4	Bathmen	1 503	49	32.60	5	7	9	1	1	9	4	12	1	„	10	2	„	„	2	„	1
5	Blankenham . . .	515	11	21.35	3	2	„	„	1	1	2	2	„	„	2	„	„	„	„	2	
6	Blokzijl.	1 629	32	19.64	2	9	2	2	„	1	5	7	4	„	6	„	1	1	„	„	1
7	Borne	3 969	103	25.95	4	17	24	5	3	15	7	23	5	„	23	„	1	1	1	„	1
8	Dalfsen.	5 256	138	26.25	17	19	16	6	4	27	9	36	4	„	29	„	„	1	7	2	5
9	Delden (Stad) . .	1 653	48	29.03	2	11	6	1	1	8	6	13	„	„	7	„	1	2	„	1	1
10	Delden (Ambt) . .	3 081	66	21.42	4	5	15	6	1	13	2	17	3	„	8	„	„	4	„	1	1
11	Denekamp. . . .	4 154	129	31.05	8	12	7	4	3	29	18	44	4	1	26	1	1	4	6	2	13
12	Deventer	18 132	629	34.69	31	156	119	39	21	95	47	104	17	6	72	1* 2	7	23	15	7	5
13	Diepenheim . . .	1 659	42	25 31	4	8	13	2	2	6	2	5	„	„	6	1	„	1	1	„	1
14	Diepenveen . . .	3 775	103	27.28	9	24	15	8	4	15	10	13	5	„	11	2	„	1	„	1	2
15	Enschedé	5 394	96	17.79	8	25	12	2	2	14	16	16	1	2	19	„	2	2	3	„	1
16	Genemuiden . . .	2 421	72	29.73	4	23	13	1	1	12	5	12	1	„	19	„	1	„	1	„	6
17	Giethoorn	1 793	48	26.77	4	8	7	2	1	11	5	9	1	„	5	„	„	„	1	„	1
18	Goor	2 335	51	21.84	5	11	14	„	„	8	5	6	2	„	6	„	„	2	3	1	1
19	Grafhorst	576	23	39.93	„	11	4	2	„	5	„	1	„	„	11	„	„	„	„	2	1
20	Gramsbergen. . .	2 875	67	23.30	6	9	8	4	2	22	3	9	4	„	8	1	„	1	4	„	1

VERIJSSEL IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernitiosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysen erie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsvertoringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
1	„	„	„	9	„	7	3	9	„	15	„	„	15	6	„	2	„	9	„	2	14	„	1	„	„	17	17
2	„	„	„	2	„	30	4	8	1	25	2	2	25	6	„	2	„	17	„	5	7	„	3	„	1	25	24
3	„	„	„	„	„	2	3	6	„	11	1	„	13	14	„	2	„	1	„	1	12	1	1	1	2	7	19
4	„	„	„	„	„	„	1	3	„	6	1	„	5	7	„	1	„	„	„	„	„	1	„	1	„	4	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	„	„	„	„	5	„	4	„	„	1	4	„	„	„	2	„	„	3	2	„	„	„	„	„
7	„	„	„	„	„	5	2	4	1	9	2	1	12	11	1	1	1	5	„	1	3	1	„	1	„	12	12
8	1*	„	„	1	1	1	3	6	1	10	2	„	9	9	1	5	„	2	„	1	5	4	4	„	„	11	11
9	„	„	„	1	1	1	2	2	„	7	1	„	7	2	„	3	„	2	„	1	1	1	„	„	„	3	3
0	„	„	„	„	„	3	2	„	„	6	4	1	11	2	„	1	„	„	„	1	4	1	1	2	„	9	9
1	„	„	„	„	„	1	6	3	„	23	„	„	9	3	1	1	„	„	„	3	7	3	2	„	2	3	3
2	„	„	„	27	1	30	10	47	4	70	1	19	76	30	2	24	„	37	„	8	24	6	2*	5	3	35	36
3	1	„	„	4	„	„	„	1	„	1	„	2	6	3	„	„	„	3	„	„	3	„	„	„	1	4	4
4	„	„	„	1	1	7	„	4	„	6	„	5	13	8	„	6	„	3	„	„	6	2	2	2	„	11	11
5	„	„	„	„	„	5	3	4	1	16	2	1	7	6	„	2	„	1	„	1	5	3	„	1	„	2	2
6	1*	„	„	6	„	8	1	5	„	6	„	„	6	2	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	1	2	2
7	„	„	„	1	„	2	1	2	„	11	„	„	11	3	„	„	„	„	„	1	3	1	1	„	„	1	1
8	„	„	„	4	„	4	1	1	„	7	„	6	3	2	„	1	„	1	„	„	2	„	2	„	„	„	„
9	„	„	„	„	„	3	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	2	2
0	„	„	„	„	„	2	„	„	„	11	„	„	9	„	1	1	„	„	„	„	1	„	4	„	1	16	17

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking. op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoidea. Aanhoudende koorts.
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
21	Haaksbergen . . .	4 717	122	25.86	12	15	13	1	5	18	13	37	8	1	6	3	„	5	3	7
22	Ham (den). . . .	4 040	117	28.96	14	20	22	8	1	18	9	22	3	1	17	3	„	„	3	4
23	Hardenberg (Stad) .	1 329	46	34.61	6	11	11	3	„	8	1	6	„	„	„	„	1	„	„	„
24	Hardenberg (Ambt).	7 427	177	23.83	14	36	23	6	5	44	10	33	6	„	17	2	2	„	„	4
25	Hasselt.	2 430	57	23.45	4	12	11	3	„	7	2	15	3	„	8	1	1	„	4	„
26	Heino	1 782	49	27.49	6	9	5	5	2	7	3	8	4	„	10	„	„	„	„	„
27	Hellendoorn . . .	5 463	161	29.47	16	36	24	6	3	25	12	31	8	3	17	4	„	1	2	3
28	Hengelo	6 088	164	26.93	18	34	21	12	7	23	13	31	5	2	38	„	„	5	4	3
29	Holten	3 041	86	28.28	5	12	14	7	3	18	9	14	4	„	16	„	„	„	„	3
30	Kampen	16 047	544	33.90	39	159	124	32	22	65	21	60	22	2	128	6	3	7	11	12
31	Kamperveen . . .	600	14	23.33	2	3	4	1	2	„	„	1	1	„	4	„	„	„	1	„
32	Kuinre	961	18	18.73	2	4	„	„	„	5	1	4	2	„	2	„	„	1	„	„
33	Lonneker	11 628	282	24.25	37	57	31	19	8	50	16	49	15	1	61	3	4	2	8	10
34	Losser	4 981	112	22.48	4	12	9	11	6	23	6	37	4	„	11	1	3	1	6	1
35	Markelo	4 400	103	23.40	4	18	24	5	3	17	6	19	7	1	17	4	1	„	1	„
36	Nieuwleusen . . .	2 214	56	25.29	5	11	5	„	„	15	7	10	3	1	13	„	„	1	1	1
37	Oldemarkt. . . .	2 762	65	23.53	5	12	10	3	4	16	5	10	„	„	11	1	1	1	2	„
38	Oldenzaal	3 450	90	26.08	14	14	12	4	4	13	9	18	2	„	18	„	„	4	5	„
39	Olst.	4 363	108	24.75	7	25	7	8	5	21	9	21	5	1	12	2	4	5	2	„
40	Ommen (Stad) . .	2 673	72	26.93	1	2	3	„	1	26	16	22	1	„	5	„	4	„	1	3
41	Ommen (Ambt) . .	3 830	94	24.54	4	20	11	3	3	20	10	20	3	1	8	1	„	„	2	„

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. permicioza.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 16).	Ruggemergslijden. (Paralysie).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30	31.	32.	33	34.	
21	„	„	„	„	„	1	„	2	„	12	1	1	12	18	1	4	„	„	„	2	4	„	1	„	„	26	26
22	„	„	„	„	„	„	3	5	„	20	1	2	11	12	„	3	„	1	„	„	5	2	„	„	1	6	6
23	„	„	„	„	„	7	1	„	„	7	4	„	2	„	„	„	1	„	„	„	4	„	1	„	„	11	11
24	1* 1	2	„	1	2	5	1	1	„	23	„	„	17	3	1	1	„	2	„	„	5	2	5	„	3	60	60
25	1* 1	„	„	1	„	2	3	3	„	3	1	„	5	4	„	3	„	1	„	1	7	1	„	„	„	„	„
26	„	„	„	2	„	3	„	2	„	8	1	„	4	3	1	„	„	1	„	2	4	1	1	„	„	„	„
27	„	„	„	2	„	3	4	6	1	15	1	„	25	4	1	1	„	2	„	6	18	1	3	1	„	16	19
28	„	„	„	3	„	2	2	5	4	22	5	1	17	7	1	3	„	„	„	2	11	6	1	1	„	„	„
29	1	„	„	7	„	„	1	1	„	8	„	„	10	6	„	„	„	„	„	1	6	„	2	„	„	19	19
30	4* 5	„	1	62	1	44	2	29	2	46	6	„	27	11	4	9	3	19	„	7	31	3	3	1	5	7	7
31	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„
32	3* 3	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„
33	1* 1	„	„	„	„	9	4	4	2	28	8	7	29	25	2	1	1	9	„	„	4	2	7	2	1	9	8
34	1* 1	„	„	„	„	3	3	6	1	25	3	„	5	1	1	1	„	„	„	2	5	1	„	„	1	20	25
35	1* 1	„	„	4	„	8	2	1	„	15	2	2	24	6	„	2	1	„	„	1	2	1	„	1	„	2	2
36	1	„	„	„	„	3	„	2	„	8	„	„	1	3	„	1	„	„	„	„	3	„	2	1	1	6	4
37	2* 2	„	„	„	„	4	1	2	„	8	„	„	5	4	„	1	„	1	„	1	9	„	1	„	„	3	9
38	„	„	„	1	„	1	1	3	„	9	2	„	7	7	„	„	„	„	„	1	2	„	2	1	„	9	9
39	„	„	„	2	„	2	3	5	„	14	1	„	7	4	3	1	„	1	„	„	7	2	1	1	„	19	20
40	„	„	„	„	„	1	4	2	„	17	„	1	5	10	1	3	„	2	„	1	7	3	„	„	„	„	„
41	„	„	„	„	„	2	3	5	„	18	„	„	20	15	„	2	„	2	„	1	4	„	„	2	„	4	4

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoidea.	8. Aanhoudende koorts.
42	Ootmarsum . . .	1 698	34	20.02	4	6	2	2	„	7	3	10	„	„	7	1	„	„	„	1	
43	Raalte	5 512	131	23.76	9	19	15	5	3	34	7	32	7	„	27	„	1	4	2	1	1
44	Rijssen	3 651	102	27.93	7	15	29	7	3	19	4	16	2	„	19	„	1	„	„	2	1
45	Staphorst	4 956	97	19.57	5	22	12	3	3	19	8	17	8	1	14	2	1	1	„	„	
46	Steenwijk	4 539	112	24.67	7	19	22	11	5	20	4	22	2	„	17	8	1	„	1	1	
47	Steenwijkerwold. .	5 777	144	24.92	9	27	13	8	3	39	12	25	8	1	17	6	3	1	2	2	1
48	Tubbergen. . . .	6 209	163	26.25	15	24	14	5	2	29	23	38	13	2	18	3	„	2	9	„	
49	Vollenhove (Stad) .	1 621	44	27.14	„	15	2	3	1	5	1	14	3	1	16	„	„	„	„	„	1
50	Vollenhove (Ambt).	2 159	49	22.69	6	14	4	3	2	9	3	7	1	1	11	1	1	1	„	1	
51	Vriezenveen . . .	3 510	104	29.62	2	18	33	6	4	11	6	21	3	1	6	4	„	„	1	1	
52	Wanneperveen . .	1 365	34	24.90	3	4	7	„	3	9	1	6	1	„	7	„	1	„	3	1	
53	Weerselo	5 245	121	23.06	10	12	11	3	6	32	9	31	7	„	21	1	„	5	4	1	
54	Wierden	5 934	168	28.31	11	17	27	10	9	31	13	42	8	„	38	1	2	3	1	1	
55	Wijhe	4 068	72	17.69	3	15	4	4	„	16	7	18	5	„	8	1	1	2	3	2	
56	Wilsum	644	17	26.30	1	4	4	1	„	„	„	7	„	„	3	„	„	„	„	1	
57	IJsselmuiden. . .	1 834	53	28.89	2	18	10	7	3	7	3	3	„	„	9	„	1	„	„	„	
58	Zalk.	883	17	19.25	2	4	2	1	„	4	1	2	1	„	2	„	„	„	„	„	
59	Zwartsluis. . . .	4 359	102	23.39	9	19	24	10	4	9	5	14	8	„	19	„	„	1	3	„	
60	Zwolle	21 329	650	30.47	49	157	115	40	13	107	38	106	25	3	88	7	3	13	7	10	
61	Zwollerkerspel . .	5 337	156	29.22	12	35	15	11	3	33	10	28	9	1	15	8	4	4	2	2	
	DE PROVINCIE. .	263 008	7 069	26.87	525	1 452	1 115	399	209	1 251	516	1 323	279	34	1 097	90	63	117	149	101	1

* 2 sterfgevallen aan Syphilis.

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord, *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen)
	9.	10.	11.	12.	13	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22	23.	24	25.	26.	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
2	„	„	„	„	„	„	2	1	„	5	„	„	6	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	1* 1	„	2	2
3	2* 2	„	„	„	„	6	3	5	„	19	2	5	16	8	„	2	„	4	„	1	„	1	„	2	1	10	11
4	„	„	1	1	„	„	„	7	1	8	„	5	8	5	„	„	1	3	„	1	2	1	2	1	1	25	25
5	„	„	„	„	„	5	1	5	3	17	„	„	10	13	„	1	„	„	„	„	9	1	„	„	2	5	16
6	„	„	„	8	„	8	„	8	„	17	6	„	15	2	1	2	„	„	„	1	4	3	„	„	1	„	„
7	„	„	„	„	„	10	2	3	1	29	3	„	14	6	„	2	„	„	„	2	11	1	1	„	1	17	17
8	„	„	„	„	„	8	6	1	„	19	„	„	17	14	„	„	„	1	„	1	2	5	„	1	„	38	38
9	1	„	„	„	„	„	„	2	„	5	„	„	5	4	„	„	„	„	„	2	4	„	„	„	„	4	7
10	1	„	„	„	„	1	1	„	„	8	1	„	5	3	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„	4	4
11	„	„	„	6	„	4	5	4	1	7	„	20	10	6	„	1	„	3	„	1	4	1	„	„	„	16	20
12	„	„	„	„	„	1	1	„	1	4	„	„	„	3	„	„	„	2	„	„	2	„	1	„	„	4	4
13	„	„	„	1	1	12	4	1	„	17	1	„	12	5	1	2	„	1	„	3	7	2	„	1	2	3	3
14	„	„	„	2	„	11	2	3	2	21	4	7	20	12	„	1	„	4	„	1	8	2	3	1	„	3	2
15	„	„	„	„	1	2	3	1	„	9	1	„	5	4	1	1	„	1	„	2	4	2	„	1	„	13	13
16	„	„	„	3	„	1	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	2
17	„	„	„	4	„	6	„	1	„	7	1	„	7	2	„	„	1	1	„	1	3	„	1	„	2	3	3
18	1* 1	„	„	3	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	1	1
19	„	„	„	10	1	7	4	6	1	6	3	„	9	8	„	1	1	2	„	1	5	„	„	„	1	„	„
60	„	„	„	35	2	33	20	55	„	62	5	8	64	22	5	18	1	11	„	5	44	7	1	12	6	46	42
61	1	„	„	6	„	4	1	5	1	20	„	„	18	11	1	4	„	„	„	1	11	„	1	1	2	13	1
	19* 26	2	2	222	12	334	135	303	29	836	79	96	720	391	31	123	12	160	„	78	365	82	2* 65	1* 47	42	590	617

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Longtering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus Febris typhoidea
1	Adorp	1 442	40	27.75	2	8	5	2	1	12	2	6	2	„	3	„	1	1	2	„
2	Aduard.	2 249	47	20.89	4	7	6	6	2	12	3	6	1	1	5	1	1	1	„	1
3	Appingedam . . .	3 937	84	21.33	6	21	3	6	1	21	8	14	4	3	7	1	1	3	„	„
4	Baflo	2 380	72	30.21	10	15	6	5	2	14	6	10	4	„	7	„	1	„	2	„
5	Bedum	4 548	136	29.90	9	33	17	12	2	33	9	19	2	2	16	3	2	1	1	1
6	Beerta	3 887	108	27.78	5	27	18	5	4	11	9	25	4	1	13	„	1	1	„	1
7	Bellingwolde. . .	4 112	86	20.91	12	18	7	2	2	15	5	19	6	1	21	1*	„	2	1	„
8	Bierum.	3 581	1) 81	22.61	8	16	10	6	3	20	3	11	3	1	11	3	„	1	„	„
9	Delfzijl.	5 504	151	27.43	10	37	17	9	2	35	14	18	9	5	22	„	5	2	5*	1
10	Eenrum	2 780	86	30.93	5	24	7	8	3	22	4	10	3	1	8	„	2	1	1	1
11	Ezinge	2 153	66	30.65	7	21	5	6	1	10	5	10	1	2	8	„	„	1	„	„
12	Finsterwolde . . .	2 580	60	23.25	8	16	7	1	3	8	3	11	3	1	5	„	„	„	1	1
13	Groningen. . . .	39 835	1 229	30.85	96	316	140	51	21	227	93	222	63	13	117	10*	30	32	4*	5
14	Grootegast . . .	4 376	91	20.79	9	12	11	8	„	22	5	21	3	„	14	„	1	5	„	2
15	Grijpskerk. . . .	3 446	74	21.47	9	18	6	3	„	14	5	15	4	1	9	1	„	„	„	„
16	Haren	3 490	72	20.63	2	16	8	2	1	13	7	16	7	„	8	„	1	1	„	1
17	Hoogezand . . .	7 629	182	23.85	12	39	21	7	3	30	15	38	17	3	43	„	5	2	5	6
18	Hoogkerk	1 414	31	21.92	7	4	4	2	2	3	3	6	„	„	4	„	„	„	„	„
19	Kantens	2 166	63	29.08	2	14	8	1	6	13	6	12	1	„	8	„	„	3	1	„
20	Kloosterburen . .	1 946	65	33.40	9	18	15	7	2	6	2	6	„	3	8	„	„	1	1*	„

1) Hieronder 1 van niet bekenden leeftijd.

IONINGEN IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenspoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20	21.	22.	23	24	25	26	27.	28	29.	30.	31.	32	33.	34.	
3* 4	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	1	6	1	„	1	„	2	1* 1	8	1	1	„	„	„	„	„
1* 2	„	„	„	„	1	„	2	„	10	2	„	4	2	1	2	2	„	„	3	„	„	1	„	„	„	2
3* 4	„	„	„	1	8	3	6	1	9	„	1	7	1	1	2	„	„	„	7	3	4	2	1	„	2	2
1* 1	„	„	„	1	8	3	2	1	8	„	5	11	1	1	1	1	„	„	1	2	„	1	„	1	„	„
3* 3	„	„	„	„	2	2	13	„	10	1	5	21	4	„	„	1	5	„	10	3	5	3	2	2	5	6
2	„	„	„	„	1	3	3	1	14	1	5	12	10	„	2	4	„	„	9	7	1	1	3	1	6	8
2* 2	„	„	„	1	6	2	2	1	11	„	8	4	3	1	„	„	„	„	2	„	2	1	1	„	„	5
8* 8	„	„	„	1	2	2	4	1	11	„	„	10	1	„	„	1	1* 1	„	5	2	2	1	2	2	„	6
6* 6	„	„	„	1	7	2	3	1	13	„	2	23	8	5	„	„	„	„	11	1	„	1	4	1	1* 7	8
2* 3	„	„	„	„	2	2	4	„	8	„	9	19	3	1	2	1	„	„	4	1	1	4	„	„	2	2
4* 4	„	„	„	„	1	„	2	„	4	2	„	10	6	1	4	3	1	„	4	„	1	„	„	2	3	5
1	„	„	„	„	7	3	2	„	7	2	3	4	3	„	1	1	„	1* 1	4	3	„	1	„	1	„	7
6* 8	„	„	„	6	29	28	70	2	104	2	17	177	108	4	30	17	8	5* 5	158	33	45	10	1* 8	6	4* 37	37
1* 1	„	„	„	1	3	1	4	„	11	1	1	12	4	2	3	„	2	„	7	3	„	1	1	„	„	4
4* 4	„	„	„	1	4	1	3	„	10	„	„	9	4	2	„	„	1	„	1	5	5	1	„	„	„	„
1* 1	„	„	„	1	„	5	2	„	11	1	„	12	7	„	1	„	„	„	7	2	„	1	„	1	5	5
7	„	„	„	1	11	3	13	„	21	1	„	21	10	1	2	1	„	„	7	3	3	1	1	4	1	1
2* 2	„	„	„	„	1	2	2	„	3	„	„	3	2	„	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„
1* 1	„	„	„	2	1	„	4	1	6	„	2	12	3	„	2	„	4	„	3	„	1	1	„	1	4	7
3* 3	„	1	„	„	6	1	4	„	2	1	1	6	1	„	„	7	1	„	2	4	1	„	„	1	„	3

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis Syphilis. * 3	Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik * 6.	Typhus. Febris typhoidea. Aanhoudende koorts. 7.
21	Leek	4 790	111	23.17	5	14	14	18	„	21	10	21	8	„	16	„	1	„	1	2
22	Leens	3 728	120	32.18	6	28	20	11	8	22	9	14	2	1	7	„	2	2	1	2
23	Loppersum . . .	2 586	74	28.61	10	14	7	11	1	14	7	9	1	„	4	„	1	„	2	„
24	Marum	3 820	99	25.91	8	20	22	3	1	13	4	25	3	„	13	„	1	4	1	„
25	Meeden.	1 530	33	21.56	2	7	3	3	1	3	4	8	2	1	3	„	1	1	„	„
26	Middelstum . . .	2 232	64	28.67	2	21	2	3	2	14	6	12	2	1	8	„	1	„	„	„
27	Midwolde	3 790	102	26.91	7	26	13	6	3	20	7	15	5	3	16	1	2	4	„	3
28	Muntendam . . .	2 712	59	21.75	6	16	3	1	3	11	7	11	1	3	8	„	3	2	1	„
29	Nieuwe Pekela . .	5 320	125	23.49	6	28	16	5	3	19	11	28	9	1	5	1	1	5	„	3
30	Nieuwe Schans . .	1 154	35	30.32	5	12	2	2	„	3	1	8	2	„	9	„	„	„	„	„
31	Nieuwolda. . . .	1 989	46	23.12	1	8	3	3	2	10	3	13	3	1	11	„	„	„	„	„
32	Noordbroek . . .	2 339	46	19.66	4	9	7	1	1	4	3	15	2	2	4	„	1	„	„	„
33	Noorddijk	1 465	[1]) 38	25.93	2	9	„	1	3	12	5	4	1	„	1	„	„	„	„	„
34	Oldehove	2 453	75	30.57	6	12	10	14	5	12	5	10	1	2	3	3	„	2	„	„
35	Oldekerk	1 251	24	19.18	1	6	3	3	1	5	1	3	1	„	2	„	„	1	„	„
36	Onstwedde. . . .	6 620	149	22.50	16	36	16	7	3	21	10	32	8	„	39	2	2	1	1	„
37	Oude Pekela . . .	4 790	98	20.45	12	26	13	4	2	7	3	29	2	1	15	1	„	3	1	„
38	Sappemeer . . .	4 301	101	23.48	7	24	10	1	3	19	5	25	7	1	10	„	2	7	1* 2	„
39	Scheemda	4 336	72	16.64	6	13	12	1	„	8	6	20	6	1	13	„	2	2	„	2
40	Slochteren. . . .	8 239	196	23.78	17	34	21	22	7	40	11	33	11	3	17	2	2	3	2	4
41	Stedum.	2 089	64	30.63	2	10	3	8	2	20	7	12	„	„	8	„	1	„	3	1

1) Hieronder 1 van niet bekenden leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenpoozende koorts. Febr. int.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	4	2	7	„	11	3	1	12	6	1	3	5	1	„	5	5	2	1	„	3	11	12
1*	„	„	„	3	7	3	2	„	7	„	3	26	6	„	2	7	3	„	8	1	5	3	2	„	3	8
1*	„	„	„	„	6	3	6	„	7	1	1	10	3	„	„	8	3	„	3	1	„	2	2	„	„	„
„	„	„	„	„	10	2	2	„	6	„	7	15	4	„	2	„	2	„	3	2	„	„	„	1	11	13
1*	„	1	„	1	1	1	„	„	1	2	„	1	5	2	„	„	1	„	4	1	„	1	„	2	„	1
„	„	„	„	1	5	2	1	1	8	„	„	8	7	„	„	1	1	„	9	4	3	„	„	1	„	1
2*	„	„	„	„	1	1	4	„	7	„	9	15	10	1	1	2	3	„	6	1	1	„	„	„	2	8
1*	„	„	„	„	8	1	1	„	5	„	1	3	8	„	„	„	„	„	2	3	„	„	1	„	1	1
„	„	„	7	„	5	5	4	„	12	„	9	12	12	2	3	„	2	„	15	6	1	1	4	2	„	4
1*	„	„	„	„	1	„	1	„	2	„	4	1	1	„	1	2	2	„	„	3	„	„	1	„	„	„
1*	„	„	„	„	1	1	2	1	10	„	1	1	4	„	„	„	1	„	4	3	1	„	1	1	„	5
„	„	„	„	„	3	1	5	„	3	„	„	7	11	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	1	3
2*	„	„	2	„	„	1	3	„	5	„	2	5	3	„	„	„	„	„	2	2	2	„	1	1	3	4
3*	„	„	„	1	1	2	4	1	5	2	„	14	„	„	1	7	2	„	3	2	1	2	1	„	1	1
„	„	„	„	„	2	2	2	„	„	1	„	7	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	„	„	1	2
„	„	„	„	„	10	3	8	1	13	„	„	11	8	„	„	„	1	1*	9	8	„	„	1*	2	7	13
1*	„	„	5	1	7	2	„	„	6	1	6	5	10	1	„	„	„	„	10	5	„	„	2	„	1	1
„	„	„	„	„	4	2	3	„	6	1	1	14	16	2	„	„	1	„	12	1	3	1	2	1	2	2
2*	„	1	„	„	1	2	1	„	3	1	2	11	6	2	3	„	„	„	6	1	„	„	„	1	3	6
3*	4	„	„	„	13	3	8	1	17	1	1	31	16	1	3	6	„	„	16	5	4	3	4	3	4	9
1*	2	„	„	„	„	1	2	1	5	4	„	8	9	„	2	„	1	1*	2	1	„	„	1	1	8	7

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik *	Typhus. Febris typhoidea.	Aanhoudende koorts. (Exc. kol. 7).
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
42	Ten Boer	4 494	132	29.37	8	26	18	4	4	35	5	25	7	3	10	„	„	7	1	1	„
43	Termunten . . .	2 730	108	39.56	6	22	11	5	1	34	13	14	2	1	13	„	2	„	„	„	3
44	Uithuizermeden . .	3 644	94	25.79	9	24	11	8	2	12	9	17	2	„	9	„	1	1	1	2	1
45	Uithuizen	3 068	59	19.23	5	8	3	2	5	13	8	14	1	„	7	„	1	1	3	„	„
46	Ulrum	3 252	102	31.36	10	22	18	5	1	22	9	9	6	„	15	„	„	2	1	2	3
47	Usquert	1 771	35	19.76	8	3	3	1	3	6	3	4	4	„	6	1	1	„	„	„	„
48	Veendam	9 749	209	21.43	20	44	15	11	6	39	9	45	20	2	41	3	2	4	8	„	4
49	Vlagtwedde . . .	3 678	89	24.19	11	9	12	4	1	19	4	23	6	„	16	„	„	1	2	„	1
50	Warffum	2 036	57	27.99	5	15	6	„	1	6	9	10	5	„	11	„	„	„	„	1	1
51	Wedde	2 381	57	23.93	4	11	6	4	2	8	6	11	5	„	7	1	1	2	1	„	„
52	Wildervank . . .	7 941	167	21.03	13	44	13	6	2	26	17	30	16	3	28	2	2	7	1	2	1
53	Winschoten . . .	5 907	145	24.54	8	30	18	9	8	28	19	21	4	„	10	2	2	„	1	4	3
54	Winsum	2 253	76	33.73	5	10	7	4	3	20	11	15	1	„	2	1	1	„	2	1	1
55	't Zand	3 119	67	21.48	4	9	12	7	3	13	6	9	4	„	8	„	„	2	„	„	5
56	Zuidbroek	2 556	64	25.01	5	10	8	1	2	17	3	15	3	„	8	„	„	2	1	„	„
57	Zuidhorn	2 740	93	33.94	4	18	20	6	1	18	4	19	3	„	10	„	„	2	„	1	2
	DE PROVINCIE. .	236 308	6 109 [1]	25.85	488	1 358	702	354	157	1 155	467	1 123	303	68	750	40 [2*]	87	126	61 [5*]	51	93

1) Hieronder 2 van niet bekenden leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Tetanus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Buggemergelijden. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis *	Geweldadige dood. Zelfmoord. *(Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10	11.	12.	13	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34	
42	8* 8	„	„	„	1	1	3	5	1	14	5	1	14	10	1	2	7	2	1* 1	7	2	1	3	1	„	12	14
43	6* 6	1	„	„	1	11	3	2	„	16	1	1	15	1	2	1	„	„	„	10	2	3	2	1	1	3	2
44	1* 1	„	„	„	3	5	1	4	1	6	2	3	14	8	2	„	5	1	„	1	6	2	1	1	„	3	13
45	„	„	„	„	„	1	2	7	„	10	1	1	7	6	„	„	„	3	„	„	1	„	1	„	„	1* 2	2
46	3* 3	„	„	„	„	7	2	7	„	5	2	6	13	3	„	1	3	3	„	9	3	„	2	„	„	„	„
47	1* 2	„	„	„	„	1	1	3	„	2	„	„	3	1	„	„	„	1	„	„	1	1	„	3	„	„	3
48	1* 1	„	„	„	„	3	11	10	„	25	1	4	24	9	„	2	„	6	„	12	5	1	3	1	1	6	6
49	1* 1	„	„	„	„	4	2	3	1	11	2	„	8	5	1	„	„	„	„	2	9	1	1	2	4	1	1
50	2* 2	„	„	„	„	1	1	2	„	6	„	1	9	1	„	1	„	2	„	7	4	1	„	1	„	„	„
51	„	„	„	„	„	3	„	„	1	5	„	„	7	7	„	„	„	„	„	8	3	1	„	1	1	4	4
52	„	„	1	„	1	12	2	2	1	16	1	1	14	11	1	3	3	3	„	14	8	1	1	2	2	1* 8	6
53	„	„	„	„	„	5	3	11	1	21	„	13	23	9	5	1	„	3	„	8	5	2	1	2	2	„	„
54	„	„	„	„	„	4	„	3	„	8	„	1	26	6	1	„	„	1	1* 1	7	1	„	1	1	2	„	„
55	1* 1	„	„	„	„	3	4	7	„	5	„	„	9	4	1	2	„	4	„	4	2	1	„	1	„	„	6
56	1	„	„	„	1	7	„	4	„	12	„	1	4	8	1	„	„	„	„	7	„	„	„	„	1	1	4
57	3* 3	„	„	„	„	1	2	4	„	9	7	2	21	6	„	3	4	1	„	6	1	2	„	1	„	1	1
	98* 114	1	4	14	31	261	141	285	21	584	53	143	811	422	47	91	101	2* 80	11* 11	479	184	112	61	2* 64	56	7* 172	271

STERFTE I

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik. * 6	Typhus. Febris typhoidea. 7
1	Anlo	3 185	81	25.43	4	15	6	7	1	18	7	16	7	„	16	„	„	„	„	2
2	Assen	7 269	147	20.16	14	35	17	7	3	33	6	26	6	„	23	5	1	1	4	„
3	Beilen	4 103	86	20.96	9	4	10	4	1	21	9	24	4	„	9	„	1	2	„	„
4	Borger	5 304	115	21.68	12	24	9	5	1	26	11	23	4	2	23	1	„	„	„	2
5	Coevorden. . . .	2 851	62	21.74	6	7	9	6	2	14	5	10	3	„	3	„	„	2	5	4
6	Dalen	3 900	102	26.15	13	15	12	4	1	22	9	21	5	„	15	„	„	3	3	3
7	Diever	1 562	38	24.32	5	9	4	„	„	4	4	10	2	„	7	„	„	„	2	„
8	Dwingelo	1 803	44	24.40	2	7	3	2	2	7	5	16	„	„	8	„	„	„	„	„
9	Eelde	1 615	32	19.81	3	5	4	1	1	4	2	11	1	„	1	„	„	1	„	„
10	Emmen.	7 614	172	22.58	31	27	33	9	7	30	8	23	4	„	21	3	1	„	3	1
11	Gasselte	2 097	30	14.30	1	4	3	„	„	5	3	7	7	„	9	„	„	1	„	„
12	Gieten	2 156	28	12.98	1	4	3	1	„	6	3	7	3	„	6	1	1	„	„	„
13	Havelte.	2 800	72	25.71	5	11	13	3	1	13	4	20	2	„	14	1	2	„	6	„
14	Hoogeveen . . .	10 836	313	28.88	33	77	49	13	9	47	18	52	15	1	70	1	3	3	11	3
15	Meppel.	7 711	189	24.51	18	47	23	8	1	29	15	41	7	3	36	1	1	1	4	„
16	Norg en Veenhuizen	3 809	160	42.00	5	11	21	2	„	31	22	60	8	„	42	5	3	1	3	2
17	Nijeveen	1 174	31	26.40	4	5	4	1	„	8	1	6	2	„	2	„	„	1	1	„
18	Odoorn.	4 972	99	19.91	13	17	19	5	3	21	7	10	4	„	20	1	2	„	1	4
19	Oosterhesselen . .	1 193	20	16.76	4	2	1	„	1	2	3	6	1	„	1	„	1	„	„	„
20	Peize	1 440	39	27.08	3	10	„	„	„	7	1	14	4	1	4	„	„	1	2	„

RENTHE IN 1875.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5)	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27	28.	29.	30.	31	32.	33.	34.	
1	1* 1	„	„	1	„	1	„	2	„	7	2	„	6	6	„	„	1	1	„	2	9	3	„	1	„	16	15
2	„	„	„	6	1	14	3	4	3	20	„	„	13	8	„	1	„	1	„	4	5	3	2	6	4	„	„
3	„	„	„	1	„	1	5	4	„	20	1	„	8	1	1	1	„	3	„	1	3	1	„	„	„	13	19
4	„	„	„	„	„	3	3	5	„	16	„	„	10	7	2	2	„	1	„	10	11	1	1	1	„	„	„
5	„	1	„	„	„	6	3	„	„	10	„	„	7	1	„	„	„	„	„	3	5	„	„	„	1	5	5
6	„	„	„	„	„	1	3	4	„	14	2	„	13	4	1	1	„	„	„	6	5	1	„	„	„	10	10
7	„	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	„	2	2	„	3	„	„	„	2	5	„	1	„	„	„	„
8	1* 1	„	„	„	„	1	„	1	„	6	„	„	4	6	„	5	„	„	1* 1	1	7	„	„	1	„	„	„
9	„	„	„	„	„	2	2	2	„	4	„	„	5	1	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	6	6
0	„	„	„	„	„	1	1	8	1	16	2	„	15	4	1	1	1	3	„	1	6	2	1	2	2	44	51
1	„	„	„	„	„	1	„	2	1	5	„	„	2	3	„	1	„	„	„	1	2	„	„	1	„	„	1
2	1* 1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	4	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	10	10
3	„	„	„	1	„	„	1	9	„	9	„	„	6	1	1	1	„	„	„	„	„	1	1	2	1	9	9
4	1* 1	„	„	2	„	20	8	7	1	29	3	1	39	10	4	„	„	3	„	4	6	1	3	2	5	33	32
5	1* 1	„	„	„	„	8	5	16	„	21	„	„	20	12	„	2	„	„	„	9	23	1	„	1	1	5	5
6	„	„	„	„	1	2	5	3	2	10	„	„	18	17	1	3	2	3	„	1	9	2	„	„	1	6	6
7	„	„	„	„	„	3	„	1	„	7	„	„	1	1	1	„	„	4	„	„	1	„	1	1	„	2	2
8	1* 1	„	„	„	„	2	„	2	„	8	„	„	13	8	„	„	„	4	„	„	7	„	2	„	2	7	22
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	2	„	1	„	„	„	„	1	„	„	1	„	6	6
0	„	„	„	„	„	2	2	„	„	3	„	„	7	4	„	4	„	1	„	„	„	„	1	„	1	2	1

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoidea. Cerebrospinalis. Icterica.
21	Roden	2 476	46	18.57	2	7	7	„	2	9	2	16	1	„	1	„	„	2	2	„
22	Rolde	1 704	38	22.30	1	4	4	1	2	5	3	17	1	„	9	„	1	3	1	„
23	Ruinen	3 186	80	25.10	5	17	11	2	2	17	4	19	3	1	18	1*	„	„	4	„
24	Ruinerwold . . .	2 121	41	19.33	7	9	3	2	2	6	4	6	2	„	3	1	„	1	1	1
25	Sleen	2 640	55	20.83	3	14	6	3	2	11	„	14	2	1	10	„	1	„	„	2
26	Smilde	5 185	121	23.33	7	29	15	6	6	20	10	25	3	„	17	„	2	„	3	5
27	Vledder	2 303	38	16.50	5	4	4	2	„	9	2	8	4	„	8	„	„	„	1	1
28	Vries	2 804	61	21.75	5	10	5	3	1	11	7	14	5	„	14	2	1	3	„	„
29	Westerbork . . .	2 483	80	32 21	8	22	13	6	1	8	5	14	3	1	9	„	„	1	3	„
30	Wijk (de)	2 234	69	30.88	5	12	9	2	„	15	6	19	1	„	11	3	„	„	„	„
31	Zuidlaren	1 976	46	23.27	3	14	4	2	„	4	2	11	6	4	14	„	„	1	„	„
32	Zuidwolde	3 473	89	25.62	8	19	11	2	1	21	4	15	8	„	24	„	1	2	1	1
33	Zweelo	1 114	24	21.54	4	2	„	1	„	5	5	5	2	„	1	„	1	1	„	2
	DE PROVINCIE. .	111 093	2 648	23.83	249	499	335	110	53	489	197	586	130	14	469	1* 26	23	31	61	33

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																										Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergelijden, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
„	„	„	„	„	2	„	„	„	3	„	„	2	2	1	„	„	3	„	1	3	1	„	„	„	21	21
„	„	„	„	1	2	1	1	„	4	„	„	5	1	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	3	2
„	„	„	„	„	6	2	3	2	8	„	„	10	11	1	1	„	2	„	„	4	„	„	„	„	1	1
„	„	„	2	„	„	1	6	„	4	„	„	3	2	1	1	„	„	„	1	4	„	„	„	1	1	1
„	„	„	„	„	2	1	3	„	9	„	„	5	5	1	„	„	„	„	„	10	1	„	„	„	„	„
1*	„	„	„	„	4	1	2	2	10	„	„	21	4	„	1	„	4	„	2	3	1	2	1	„	27	27
„	„	„	„	„	4	1	2	„	6	„	„	4	„	„	2	„	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„
„	„	„	„	„	7	1	„	„	6	„	„	5	1	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	1	11	11
„	„	„	„	„	8	2	2	„	12	1	„	7	1	„	„	3	1	„	„	1	„	1	2	„	15	15
„	„	„	„	1	„	2	4	„	12	1	„	3	5	„	1	„	„	„	„	6	3	„	3	1	7	9
„	„	„	„	„	1	1	„	„	3	„	1	7	3	„	1	„	„	„	„	3	„	1	1	„	1	1
„	„	„	„	„	5	1	1	„	9	1	„	3	2	„	2	„	1	„	„	3	„	2	„	„	18	18
„	„	„	„	„	„	1	1	„	2	„	„	4	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	1
1* 7	1	„	13	4	112	58	96	12	298	13	2	273	139	16	36	9	36	1* 1	51	152	25	21	26	22	280	307

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol 18).	3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol 31).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Schorbuik. *	7. Typhus. Febris typhoides. Kraamvrouwen koorts
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.							
1	Ambij	907	22	24.25	5	5	2	1	„	3	1	5	„	„	5	„	„	„	„	-
2	Amstenrade . . .	474	10	21.08	„	2	„	„	„	1	2	3	2	„	4	„	„	„	„	-
3	Arcen en Velden .	2 001	44	21.98	2	8	3	1	1	9	5	13	2	„	6	1	„	4	1	1
4	Baexem	677	11	16.24	„	4	2	„	„	„	1	3	1	„	3	„	„	„	1	-
5	Beegden	673	21	31.20	1	2	6	„	„	1	2	8	1	„	4	„	„	„	„	-
6	Beek	2 440	63	25.81	7	19	5	„	2	8	2	13	7	„	6	„	1	„	2	-
7	Beesel	1 687	37	21.93	1	9	6	„	1	7	5	6	2	„	4	„	„	1	„	-
8	Belfeld	508	12	23.62	„	1	1	2	„	„	4	3	1	„	3	„	„	„	1	1
9	Bemelen	257	2	7.78	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	-
10	Berg en Terblijt. .	928	26	28.01	1	9	2	1	„	„	2	10	1	„	9	„	„	„	1	-
11	Bergen	4 778	109	22.81	12	11	6	2	2	21	15	34	6	„	18	1	1	6	2	-
12	Bingelrade. . . .	402	16	39.80	3	2	1	1	1	1	„	7	„	„	1	„	„	„	1	-
13	Bocholtz	1 384	31	22 39	„	6	3	1	2	6	1	8	4	„	3	„	„	1	2	-
14	Borgharen. . . .	629	17	27.02	„	7	1	„	„	3	„	3	3	„	„	„	„	„	„	-
15	Born	1 625	[1]) 38	23.38	4	11	7	2	1	6	2	4	„	„	8	2	„	„	„	-
16	Broekhuijzen. . .	823	13	15.79	3	3	„	„	„	2	„	5	„	„	„	„	„	„	1	-
17	Broeksittard . . .	639	13	20.34	„	7	1	1	„	1	2	1	„	„	„	„	„	„	1	-
18	Brunssum	1 076	25	23.23	2	6	4	1	„	3	2	6	1	„	1	„	„	1	1	„
19	Buggenum. . . .	761	22	28.90	2	3	1	„	1	2	4	8	1	„	2	„	„	1	„	-
20	Bunde	742	12	16.17	„	5	1	„	„	1	„	4	1	„	3	„	„	„	2	-

1) Hieronder 1 van onbekenden leeftijd.

LIMBURG IN 1875.

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																								Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
1	„	„	„	„	„	3	2	1	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	1	„	1	2
2	„	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	2	2	2	„	4	1	„	6	2	„	1	„	„	„	3	2	3	1	„	„	„	„
4	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3
5	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	2	„	1	6	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
6	„	„	„	„	„	16	„	2	„	2	1	„	5	9	„	4	„	„	„	1	4	2	„	„	„	1	1
7	„	„	„	„	1	10	1	1	„	5	„	„	3	4	1	2	„	1	„	„	„	„	1*	1	„	„	„
8	„	„	„	„	„	1	1	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	9	1	„	„	2	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
11	„	„	„	1	„	2	3	3	„	22	„	„	1	4	„	3	„	„	„	3	12	„	„	1	1	11	18
12	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„
13	„	„	„	„	2	5	1	1	„	4	„	„	3	3	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	3	3
14	„	„	„	„	„	8	„	„	„	1	„	„	1	5	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
15	„	„	„	„	„	4	„	„	„	5	„	5	2	1	„	„	„	„	„	4	1	„	1*	1	„	„	„
16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	8
17	„	„	„	„	„	6	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1
18	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	„	„	4	1	„	„	„	„	1*	„	„	1	„	„	„	10	10
19	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	1	„	1	5	„	3	„	„	„	1	1	„	1*	„	„	1	„
20	„	„	„	„	„	4	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Kliergiekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Schourbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts
						minder dan 1 jaar.	1-5 jaren.	5-14 jaren.	14-20 jaren.	20-50 jaren.	50-60 jaren.	60-80 jaren.	boven 80 jaren.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
21	Cadier en Keer . .	658	20	30.39	1	6	„	2	„	3	„	6	2	„	2	1	„	„	„	„	
22	Echt.	4 289	89	20.75	7	15	8	1	2	16	9	26	5	„	9	„	„	2	3	„	
23	Elsloo	1 360	45	33.08	7	7	5	1	1	8	1	13	2	„	„	„	„	1	4	2	
24	Eijgelshoven . . .	403	12	29.77	1	5	„	„	„	1	2	2	1	„	2	„	„	„	2	„	
25	Eijsden.	2 198	67	30.48	8	16	5	1	3	13	8	8	5	„	4	1	„	3	„	„	
26	Geleen	2 209	62	28.06	6	25	2	3	1	4	4	15	2	„	7	„	„	„	4	1	
27	Gennep.	1 568	42	26.78	5	8	7	1	2	6	3	9	1	„	6	„	„	1	„	„	
28	Geul.	1 013	[1]) 30	29.61	4	4	3	1	„	3	2	9	3	„	2	„	„	„	„	1	
29	Grathem	1 038	14	13.48	1	3	1	1	„	1	„	7	„	„	1	„	„	„	1	„	
30	Grevenbicht . . .	1 065	31	29.10	2	10	4	3	1	4	1	6	„	„	4	„	„	„	„	„	
31	Gronsfeld	1 804	53	29.37	4	14	9	2	2	5	1	12	4	„	4	„	„	„	„	4	
32	Grubbenvorst. . .	1 461	32	21.90	5	3	3	3	„	4	3	9	2	2	2	„	1	1	„	„	1
33	Gulpen.	2 459	67	27.24	2	17	7	4	„	10	5	17	5	„	12	„	„	„	6	„	
34	Haelen	729	14	19.20	1	4	„	1	„	1	1	5	1	„	1	„	„	1	„	„	
35	Heel en Panheel. .	807	19	23.54	2	2	„	„	1	3	3	5	3	„	„	„	„	1	„	„	
36	Heer	1 446	34	23.51	„	9	2	1	„	3	7	10	2	„	2	„	„	1	„	„	
37	Heerlen	5 115	137	26.78	6	46	14	3	4	15	6	31	12	„	19	„	„	3	3	„	
38	Helden.	3 382	65	19.21	2	6	6	1	2	17	5	20	6	„	21	„	„	„	3	1	
39	Herkenbosch en Melick	1 545	38	24.59	3	8	9	„	„	7	1	9	1	„	6	„	„	1	„	„	
40	Herten	976	23	23.56	1	6	„	3	1	4	1	3	4	„	4	„	„	„	„	„	

1) Hieronder 1 van niet bekenden leeftijd.

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergalijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24)	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
41	„	„	„	„	„	2	„	3	„	7	3	„	7	5	1	„	1	1*	„	3	„	„	„	„	1	6	6
42	„	„	„	„	„	9	1	2	„	3	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1* 1	„	„	„	„
43	„	„	„	„	„	„	1	1	„	2	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	8	8
44	„	„	„	„	„	„	„	2	„	5	„	„	4	5	„	1	„	„	„	1	1	1	1* 1	„	„	33	34
45	„	„	„	„	„	5	3	1	„	2	„	„	3	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„
46	„	„	„	„	„	5	2	1	„	6	„	„	2	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
47	1* 1	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	1	„	10	10
48	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
49	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
50	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1
51	„	„	1	„	„	31	8	4	„	8	„	„	2	5	„	„	1	5	„	3	3	2	„	2	„	2	„
52	„	„	„	„	„	5	1	„	„	2	„	„	2	6	„	„	„	„	„	„	1	„	1* 1	1	„	„	„
53	„	„	„	„	„	2	1	„	„	4	„	1	„	„	„	3	„	„	„	1	1	„	1	„	„	10	9
54	„	„	„	„	„	6	1	1	„	4	„	3	1	8	„	1	„	„	„	2	„	„	1	1* 1	„	„	„
55	1	„	„	„	1	1	„	„	„	1	1	„	3	2	„	2	„	3	„	„	2	„	„	1	„	„	„
56	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
57	1* 1	„	1	„	1	6	7	3	„	25	1	„	7	9	1	2	„	„	„	3	3	1	„	„	„	1	1
58	„	„	„	„	1	2	„	2	„	1	1	„	4	12	„	3	„	1	„	3	2	„	„	„	„	1* 1	1
59	„	„	„	1	3	48	46	45	2	84	17	1	60	43	6	72	1	5* 18	11* 11	130	14	10	3	8	10	5* 14	13
60	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	4	7	„	1	„	„	„	3	2	„	„	1	„	„	„
61	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	20	19

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:														
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. *	Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	Kanker.	Waterzucht. Scheurbuik. *	Typhus. Febris typhoides.	Aanhoudende koorts.
														1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
62	Meerssen	2 959	66	22.30	4	25	9	2	1	4	2	12	7	„	20	„	„	„	1	„	
63	Merkelbeek . . .	637	18	28.25	1	5	2	„	„	3	„	7	„	„	6	1	„	1	„	„	
64	Mesch	236	6	25.42	„	3	„	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	
65	Meijel	1 190	22	18.48	1	5	4	„	1	4	1	5	1	„	12	„	„	„	1	1	
66	Mheer	910	29	31.86	1	5	3	1	„	3	4	8	4	„	4	„	„	2	„	„	
67	Montfort	766	19	24.80	1	4	2	„	„	2	4	6	„	„	1	„	„	2	1	„	
68	Mook en Middelaar .	1 141	17	14 89	1	6	„	„	„	3	2	5	„	„	2	„	„	1	„	„	
69	Munstergeleen . .	695	16	23.02	„	5	1	1	„	2	„	7	„	„	1	„	1	„	„	„	
70	Nederweert . . .	4 657	85	18.25	6	5	10	2	1	16	11	27	7	„	19	1	„	2	„	„	
71	Neer	1 560	24	15.38	1	2	2	„	„	6	2	9	2	„	3	„	1	„	1	„	
72	Neeritter	750	19	25.33	1	3	1	„	„	6	1	7	„	„	4	1	„	„	„	„	
73	Nieuwenhagen . .	1 211	21	17.34	„	7	2	2	„	2	3	4	1	„	4	„	„	2	2	„	
74	Nieuwstadt . . .	796	16	20.10	3	3	„	1	„	„	1	5	3	„	3	„	„	„	2	„	
75	Noorbeek	794	22	27.70	2	7	3	1	„	„	1	7	1	„	„	„	„	1	„	„	
76	Nunhem	246	7	28.45	1	2	1	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	
77	Nuth	1 246	16	12.84	1	3	1	1	„	4	„	4	2	„	3	„	1	1	„	„	
78	Obbicht en Papenhoven	743	26	34.99	1	8	3	2	1	1	2	6	2	„	7	„	„	„	„	1	
79	Ohe en Laak. . .	501	10	19.96	„	4	„	„	„	3	1	2	„	„	1	„	„	„	„	„	
80	Oirsbeek	1 092	34	31.13	1	8	4	1	„	8	„	7	5	„	8	„	„	2	„	„	
81	Ottersum	1 947	40	20.54	5	8	3	2	„	4	4	13	1	1	4	„	„	1	1	2	

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:																							Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten. (Paralysis).	Keel en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
62	„	„	„	„	„	27	2	1	„	3	„	„	5	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
63	„	„	„	„	„	2	2	1	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„
64	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„
65	„	„	„	„	2	3	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
66	„	„	„	„	„	2	1	„	„	4	„	1	„	4	„	4	„	1	„	1	„	„	„	„	4	4
67	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	5	„	„	„	1	„	„	2	„	„	1	2	5
68	„	„	„	„	„	1	„	1	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	7	7
69	„	„	„	„	„	5	„	2	„	„	„	„	„	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1
70	„	„	„	„	„	2	„	1	„	12	1	„	2	5	1	„	„	1	„	2	2	1	2	„	1	24	25
71	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	1	5	„	2	„	„	„	2	1	„	1*	„	„	3	4
72	„	„	„	„	„	3	„	„	„	4	„	„	„	3	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„
73	„	„	„	„	„	3	„	1	„	2	„	„	3	1	„	„	„	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„
74	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1
75	„	„	„	„	„	4	1	„	„	2	„	„	1	2	„	3	„	„	„	3	„	„	„	2	„	1*	1
76	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„
77	„	„	„	„	„	2	„	1	„	2	„	„	1	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„
78	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	„	1	3	4	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	3	3
79	„	„	„	„	„	4	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
80	„	„	„	„	„	7	2	2	1	3	„	„	2	3	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„
81	1* 3	„	„	„	„	6	1	1	„	2	2	1	3	2	„	1	„	„	„	1	3	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Klierziekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abscess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik * 6.	Typhus. Febris typhoidea. 7.	[illegible]
62	Meerssen	2 959	66	22.30	4	25	9	2	1	4	2	12	7	„	20	„	„	„	1	„	„
63	Merkelbeek . . .	637	18	28.25	1	5	2	„	„	3	„	7	„	„	6	1	„	1	„	„	„
64	Mesch	236	6	25.42	„	3	„	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
65	Meijel	1 190	22	18.48	1	5	4	„	1	4	1	5	1	„	12	„	„	„	1	1	„
66	Mheer	910	29	31.86	1	5	3	1	„	3	4	8	4	„	4	„	„	2	„	„	„
67	Montfort	766	19	24.80	1	4	2	„	„	2	4	6	„	„	1	„	„	2	1	„	„
68	Mook en Middelaar .	1 141	17	14 89	1	6	„	„	„	3	2	5	„	„	2	„	„	1	„	„	„
69	Munstergeleen . .	695	16	23.02	„	5	1	1	„	2	„	7	„	„	1	„	1	„	„	„	„
70	Nederweert . . .	4 657	85	18.25	6	5	10	2	1	16	11	27	7	„	19	1	„	2	„	„	„
71	Neer	1 560	24	15.38	1	2	2	„	„	6	2	9	2	„	3	„	1	„	1	„	„
72	Neeritter	750	19	25.33	1	3	1	„	„	6	1	7	„	„	4	1	„	„	„	„	„
73	Nieuwenhagen . .	1 211	21	17.34	„	7	2	2	„	2	3	4	1	„	4	„	„	2	2	„	„
74	Nieuwstadt . . .	796	16	20.10	3	3	„	1	„	„	1	5	3	„	3	„	„	„	2	„	„
75	Noorbeek	794	22	27.70	2	7	3	1	„	„	1	7	1	„	„	„	„	1	„	„	„
76	Nunhem	246	7	28.45	1	2	1	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„
77	Nuth	1 246	16	12.84	1	3	1	1	„	4	„	4	2	„	3	„	1	1	„	„	„
78	Obbicht en Papenhoven	743	26	34.99	1	8	3	2	1	1	2	6	2	„	7	„	„	„	„	1	„
79	Ohe en Laak. . .	501	10	19.96	„	4	„	„	„	3	1	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„
80	Oirsbeek	1 092	34	31.13	1	8	4	1	„	8	„	7	5	„	8	„	„	2	„	„	„
81	Ottersum	1 947	40	20.54	5	8	3	2	„	4	4	13	1	1	4	„	„	1	1	2	„

Volgnummer.	OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN: Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsvertoringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsvertoringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23	24.	25	26	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
82	„	„	„	„	„	4	2	„	„	1	„	„	1	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
83	„	„	„	„	„	2	3	2	„	4	„	„	2	2	„	2	„	„	„	3	1	„	„	1	„	1	„
84	1* 1	„	„	„	„	2	1	„	„	15	1	„	4	5	„	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
85	„	„	„	„	„	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
86	1	„	„	„	„	13	12	11	„	23	7	„	13	28	1	8	„	13	„	16	6	2	2* 3	4	2	1* 4	3
87	„	„	„	„	1	3	„	1	„	4	2	„	„	6	„	„	„	2	„	„	1	„	1* 1	„	„	1	1
88	„	„	6	„	„	5	„	„	„	3	1	4	3	4	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„
89	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2	„	„	„	„	7* 7	„	1	„	„	„	„	„	„	„
90	„	„	„	„	„	5	4	„	„	2	„	„	1	1	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	2
91	„	„	„	„	„	3	5	„	„	3	„	„	1	3	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3	5
92	„	„	„	„	„	9	3	2	1	7	„	„	1	3	1	2	„	„	„	„	1	1	„	„	1	1	„
93	„	„	„	„	„	1	„	2	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
94	„	„	„	1	„	2	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	1	1
95	„	„	„	„	„	3	2	„	„	5	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	14	14
96	„	„	„	„	„	2	„	1	„	3	„	„	2	1	„	3	„	„	„	3	1	„	„	„	„	17	17
97	„	„	1	„	„	4	1	1	„	2	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	1	„	1* 1	„	„	2	„
98	„	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	„	1	5	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
99	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	1	„	2	1	„	6	„	2	„	2	„	1	„	1	2	1	1
00	„	„	„	„	„	31	14	1	„	6	„	„	9	15	„	„	1	„	„	7	4	„	„	3	2	3	„
01	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	4	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	5
02	„	„	„	„	„	4	1	„	„	6	1	„	3	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:								1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Kliersiekte. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6. Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoidea. Aandoeningen [illegible]
						minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.							
82	Oud-Valkenburg .	658	14	21.27	3	4	1	„	„	„	„	4	2	„	„	„	„	„	„	-
83	Oud-Vroenhoven .	1 505	26	17.27	„	5	4	„	„	6	1	6	4	„	2	1	„	„	„	-
84	Posterholt. . . .	1 234	39	31.60	2	5	3	1	„	8	11	8	1	„	4	„	„	„	„	-
85	Rimburg	251	4	15.93	„	1	„	1	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	-
86	Roermond. . . .	9 609	224	23.31	13	55	26	6	7	44	10	56	7	1	34	2	3	1	2	1
87	Roggel.	1 595	34	21.31	4	6	1	1	„	4	3	14	1	„	6	„	„	1	„	-
88	Roosteren	922	41	44.46	1	10	8	6	„	2	6	7	1	1	1	„	1	1	2	3
89	Rijcholt	227	13	57.26	„	3	1	„	„	3	2	3	1	„	1	„	„	„	„	-
90	Schaesberg . . .	1 215	25	20.57	5	7	1	„	„	3	1	5	3	„	2	„	„	„	1	-
91	Schimmert. . . .	1 292	33	25.54	2	4	2	„	1	4	4	9	7	2	5	„	„	„	2	-
92	Schinnen	2 071	48	23.17	1	13	1	2	„	6	5	15	5	„	11	„	„	2	1	-
93	Schin op Geulle. .	414	8	19.32	„	1	1	„	1	1	1	2	1	„	2	„	„	„	„	-
94	Schinveld	1 105	19	17.19	4	5	„	„	„	4	1	4	1	„	„	„	„	„	1	-
95	Sevenum	1 967	41	20.84	2	9	3	„	3	6	6	10	2	„	6	1	„	„	4	-
96	Simpelveld . . .	1 288	35	27.17	1	13	3	1	1	3	3	7	3	„	„	„	„	„	1	-
97	St. Geertruid. . .	934	19	20.34	1	7	„	1	„	3	2	3	2	„	„	1	„	„	„	-
98	St. Odilienberg . .	917	18	19.62	4	1	1	„	1	4	2	3	2	„	„	„	„	1	„	-
99	St. Pieter. . . .	882	25	28.34	„	8	3	„	„	5	2	7	„	1	1	„	„	„	„	-
100	Sittard	4 879	127	26.02	1	36	11	6	3	17	7	36	10	1	20	„	„	3	6	„
101	Slenaken	564	15	26.59	1	4	„	1	„	2	„	4	3	„	„	„	„	„	„	-
102	Spaubeek	630	19	30.15	1	5	2	„	„	3	2	6	„	„	„	„	„	1	„	-

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Volgnummer.	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26	27.	28.	29	30.	31.	32.	33.	34.	
03	„	„	„	„	„	19	4	1	„	1	„	1	3	6	„	3	„	„	„	„	„	„	1* 1	1	„	3	3
04	„	„	„	„	„	2	1	„	„	1	1	„	„	2	„	„	„	„	„	1	3	„	1* 1	„	„	1	„
05	„	„	„	„	„	3	3	1	„	3	„	„	3	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„
06	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	3	3
07	„	„	„	„	1	7	„	„	„	7	4	2	13	„	„	1	„	„	„	2	1	„	1* 1	1	„	„	„
08	„	„	„	„	1	2	„	„	„	5	„	„	5	13	1	„	„	1	„	„	4	„	„	„	„	1* 1	1
09	„	„	„	„	2	5	1	1	„	3	„	„	5	4	„	„	„	1	„	4	1	1	3* 4	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	5	„	1	„	1	„	„	4	4	3	1	„	„	„	3	„	„	„	1	„	1* 2	2
11	„	„	„	„	„	9	4	„	„	6	„	„	4	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
12	„	„	„	„	„	5	1	„	„	3	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
13	„	„	„	„	„	9	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	„	„	1	„	„	12	3	11	1	6	„	„	6	10	„	1	„	1	7* 7	2	2	1	1	1	„	3	3
15	„	„	„	„	„	1	1	„	„	6	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
16	„	„	„	„	3	4	9	10	„	20	2	„	13	21	1	7	„	1* 10	„	22	5	„	2* 3	1* 4	„	„	„
17	„	„	„	„	„	„	3	2	1	12	„	„	5	8	„	2	1	„	„	3	2	2	„	1	„	30	30
18	„	„	„	„	„	6	„	„	„	8	„	„	3	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„
19	„	„	„	„	„	10	„	2	„	7	„	„	3	7	„	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	1
20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	4	4
21	„	„	„	„	„	33	7	5	„	30	„	„	7	16	„	2	„	3* 5	„	6	3	„	„	„	„	3	3
22	„	„	„	„	„	1	„	1	2	3	„	„	2	2	„	1	„	1	„	„	1	1	„	„	„	1	„
23	„	„	„	„	„	2	3	1	1	8	„	„	8	8	„	9	„	„	„	3	2	„	„	„	„	31	30

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met de levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	1. Gebrekkige ontwikkeling.	2. Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18).	3. Klieraandoening. Rhachitis. Syphilis. *	4. Abces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagia. (Exc. kol. 21).	5. Kanker.	6 Waterzucht. Scheurbuik. *	7. Typhus. Febris typhoïdea.	8. Aanhoudende koorts.
124	Wijlre	1 581	58	31.68	3	13	5	1	1	6	4	20	5	„	1	„	2	1	4	1	„
125	Wijnandsrade. . .	564	13	23.04	„	2	1	„	„	2	1	7	„	„	3	„	„	„	„	„	„
	DE PROVINCIE. .	230 119	[1] 5 636	24.49	398	1 350	553	182	105	838	412	1 429	364	27	764	35	37	116	3* 137	38	16

1) Hieronder 5 van niet bekenden leeftijd.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

	Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa. *	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergsziekten, (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie. *	Cholera asiatica. Cholera nostras. *	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis. *	Gewelddadige dood. Zelfmoord. * (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord. *	Onbekende oorzaak. Plotseling. *	Zonder geneeskundige behandeling. (Begrepen in de vorige kolommen).
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	
4	»	»	»	»	»	3	2	1	»	1	»	»	1	6	»	3	»	»	»	1	2	1	»	»	»	25	25
5	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	1	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	7* 12	»	12	7	21	642	228	183	11	588	63	24	357	488	25	224	6	19* 102	21* 21	308	148	45	25* 44	4* 50	23	11* 436	432

Volgnummer.	PROVINCIËN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1874.	Overleden in 1875. (met levenloos aangegevenen.)	Overleden op 1000 inwoners.	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: minder dan 1 jaar.	1–5 jaren.	5–14 jaren.	14–20 jaren.	20–50 jaren.	50–60 jaren.	60–80 jaren.	boven 80 jaren.	Gebrekkige ontwikkeling. 1.	Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18). 2.	Kliersiekte. Rhachitis. Syphilis. * 3.	Abcess. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31). 4.	Kanker. 5.	Waterzucht. Scheurbuik. * 6.	Typhus. Febris typhoidea. 7.
1	Noordbrabant . .	447 632	12 376	27.64	960	3526	1260	446	220	1789	837	2698	640	72	2431	7* 102	106	229	199	127
2	Gelderland . . .	445 480	1) 11 416	25.62	879	2708	1435	586	276	1692	789	2393	649	71	2196	152	104	167	5* 181	113
3	Zuidholland . . .	735 315	2) 22 894	31.13	1484	8575	2907	761	465	3108	1305	3349	936	240	4834	12* 690	215	397	9* 251	248
4	Noordholland. . .	620 890	18 054	29.07	1244	5370	2709	706	408	2863	1215	2903	636	170	3261	13* 264	144	324	5* 138	309
5	Zeeland	184 215	5 300	28.77	438	1972	498	233	113	700	291	883	172	121	791	52	80	89	5* 94	129
6	Utrecht.	181 957	5 099	28 02	384	1694	578	200	102	680	295	925	241	75	1098	1* 9	49	89	5* 109	46
7	Friesland	311 246	3) 7 878	25.31	596	1743	935	387	198	1480	630	1480	428	100	1332	2* 79	53	130	227	111
8	Overijssel	263 008	7 069	26.87	525	1452	1115	399	209	1251	516	1323	279	34	1097	2* 90	63	117	149	101
9	Groningen. . . .	236 308	4) 6 109	25.85	488	1358	702	354	157	1155	467	1123	303	68	750	2* 40	87	126	5* 61	51
10	Drenthe	111 093	2 648	23.83	249	499	335	110	53	489	197	586	130	14	469	1* 26	23	31	61	3
11	Limburg	230 119	5) 5 636	24.49	398	1350	553	182	105	838	412	1429	364	27	764	35	37	116	3* 137	3
	HET RIJK . .	3767263	6) 104479	27.73	7645	30247	13027	4364	2306	16045	6954	19092	4778	992	19023	40* 1539	961	1815	37* 1607	1306

1) Hieronder negen van onbekenden leeftijd. 2) Hieronder vier van onbekenden leeftijd. 3) Hieronder één van onbekenden leeftijd.
4) Hieronder twee van onbekenden leeftijd. 5) Hieronder vijf van onbekenden leeftijd. 6) Hieronder een en twintig van onbekenden leeftijd.

LATIE.

OVERLEDEN TEN GEVOLGE VAN:

Tusschenlijnozende koorts. Febr. int. pernicios.*	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Huidziekten. (Exc. kol. 10. 11 en 12).	Stuipen. Trismus. Epilepsie.	Apoplexie.	Hersenziekten. (Exc. kol. 15).	Ruggemergslijden. (Paralysis).	Keel- en longtering. Bloedspuwing.	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18).	Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24).	Organische hartgebreken. Aneurysma.	Angina diphtherina.	Diarrhoea. Dysenterie.*	Cholera asiatica. Cholera nostras.*	Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen.	Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5).	Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	Ziekten van het kraambed. Febris puerperalis.*	Gewelddadige dood. Zelfmoord.* (Exc. kol. 33).	Verdrinken. Zelfmoord.*	Onbekende oorzaak. Plotseling.*	Zonder genoeskundige behandeling. Plotseling.* (Begrepen in de vorige kolommen.)
9.	10.	11	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30	31	32.	33.	34.	
54	76	12	97	46	1006	355	337	57	1061	71	99	825	1053	66	217	31	3* 274	2* 2	483	380	99	4* 118	3* 78	45	1080	894
13* 18	1	19	243	27	708	398	350	51	1128	160	86	1055	725	94	193	61	63* 391	„	473	250	139	53* 87	5* 75	91	14* 599	634
104* 173	108	56	234	71	1447	648	1060	78	1565	129	176	1910	1365	138	432	57	13* 798	24* 24	1392	957	273	6* 166	22* 185	255	31* 508	31* 407
107* 220	2	20	234	66	1229	595	818	59	1474	444	481	2419	687	110	350	49	6* 431	8* 8	819	311	266	68* 130	49* 209	177	350	650
42* 98	3	65	11	22	162	150	164	7	328	29	65	618	213	31	51	10	5* 451	35* 35	252	157	36	21* 58	32	31	342	533
17* 35	1	15	62	16	249	136	239	17	428	61	32	485	179	53	96	18	2* 162	7* 7	419	122	55	29* 44	1* 48	44	6* 162	242
71* 155	„	39	59	36	337	196	361	29	782	88	200	929	421	119	50	48	21* 222	11* 11	202	98	85	27* 92	15* 67	83	9* 372	9* 512
19* 26	2	2	222	12	334	135	303	29	836	79	96	720	391	31	123	12	160	„	78	365	82	2* 65	1* 47	42	590	617
98* 114	1	4	14	31	261	141	285	21	584	53	143	811	422	47	91	101	2* 80	11* 11	479	184	112	61	2* 64	56	7* 172	271
7* 7	1	„	13	4	112	58	96	12	298	13	2	273	139	16	36	9	36	1* 1	51	152	25	21	26	22	280	307
7* 12	„	12	7	21	642	228	183	11	588	63	24	357	488	25	224	6	19* 102	21* 21	308	148	45	25* 44	4* 50	23	11* 436	432
384* 912	195	244	1196	352	6487	3040	4196	371	9072	1190	1404	10402	6083	730	1863	402	134* 3107	120* 120	4956	3124	1217	235* 886	102* 881	869	78* 4891	40* 5499

Sterfte in het Rijk.

De sterfte was in 1875 grooter dan in 1874. In laatstgemeld jaar waren er in het Rijk, met inbegrip der levenloos aangegevenen, 92 675 personen gestorven, in 1875 104 479.

In 1874 was één inwoner gestorven op 40.09 of 24.94 op 1000 inwoners en in 1875 één op 36.05 of 27.73 op 1000 inwoners.

In alle provinciën overtrof de sterfte die in 1874, toen zij trouwens veel geringer dan gewoonlijk was geweest.

De volgende tabel geeft een overzigt van de reden der levenloos aangegevenen tot het aantal geboorten in elke provincie.

PROVINCIEN.	Levenloos aangegevenen in 1875.	Geboorten in 1875 (met inbegrip der levenloos aangegevenen).	Levenloos aangegeven op 1000 geboorten in 1875.
Noordbrabant	960	16 029	59.8
Gelderland	879	15 727	55.8
Zuidholland.	1 484	32 832	45.2
Noordholland	1 244	24 554	50.6
Zeeland	438	8 246	53.1
Utrecht	384	7 284	52.7
Friesland	596	11 339	52.5
Overijssel	525	9 391	55.9
Groningen	488	8 971	54.3
Drenthe	249	3 953	62.9
Limburg.	398	8 088	49.2
HET RIJK . . .	7 654	146 414	52.2

In reden tot het getal geboorten was het getal levenloos aangegevenen weder iets geringer dan in 1874, toen er op elke 1000 geboorten 52.9 levenloos aangegevenen zijn geweest. In Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Utrecht en Groningen was de toestand gunstiger, in de overige provinciën ongunstiger dan in 1874; in Noordbrabant waren in reden tot de geboorten evenveel levenloos aangegevenen als in 1874. In Drenthe was het aantal levenloos aangegevenen buitengewoon groot.

Van de 104 479 overledenen, de levenloos aangegevenen en 21 van welke de leeftijd onbekend was aftrekkende, stierven op den leeftijd van:

minder dan een jaar	30 247	of 31.2	pct.
1 tot 5 jaar	13 027	„ 13.4	„
5 „ 14 „	4 364	„ 4.5	„
14 „ 20 „	2 306	„ 2.3	„
20 „ 50 „	16 045	„ 16.5	„
50 „ 60 „	6 954	„ 7	„
60 „ 80 „	19 092	„ 19.7	„
boven 80 „	4 778	„ 4.9	„
	96 813		

De volgende staat geeft een overzigt van de sterfte ten gevolge van de verschillende in de sterftetabel vermelde doodsoorzaken, berekend op 1000 inwoners. De sterfgevallen aan besmettelijke en epidemische ziekten zijn hier bijeengetrokken omdat deze in eene volgende paragraaph afzonderlijk worden behandeld.

DOODSOORZAKEN.	Aantal sterfgevallen in 1875.	Op 1000 inwoners zijn in 1875 aan de in de 1ste kol. vermelde oorzaken gestorven.
Gebrekkige ontwikkeling	992	0.26
Ligchaamszwakte. Tering. (Exc. kol. 18 der tabel)	19 023	5.04
Klierziekte. Rhachitis. Syphilis	1 539	0.48
Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia. Haemorrhagie. (Exc. kol. 31)	961	0.25
Kanker	1 815	0.48
Waterzucht. Scheurbuik.	1 607	0.42
Typhus. Febr. typhoidea. Pokken. Roodvonk. Mazelen. Diphtheritis. Croup. Kinkhoest . .	5 937	1.57
Aanhoudende koorts. (Exc. kol. 7)	1 401	0.37
Tusschenpoozende koorts. Febr. int. perniciosa.	912	0.24
Huidziekten. (Exc. kol. 10, 11 en 12). . . .	352	0.09
Stuipen. Trismus. Epilepsie.	6 487	1.72
Apoplexie.	3 040	0.86

DOODSOORZAKEN.	Aantal sterfgevallen in 1875.	Op 1000 inwoners zijn in 1875 aan de in de 1ste kol. vermelde oorzaken gestorven.
Hersenziekten. (Exc. kol. 15)	4 196	1.11
Ruggemergslijden. Paralysis	371	0.09
Keel- en longtering. Bloedspuwing	9 072	2.4
Acute en chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. (Exc. kol. 18)	16 485	4.37
Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis. (Exc. kol. 24)	730	0.19
Organische hartgebreken. Aneurysma	1 863	0.49
Diarrhoea. Dysenterie	3 107	0.82
Cholera nostras.	120	0.03
Acute en chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen. (Exc. kol. 5)	8 080	2.14
Ziekten der organa urogenitalia. (Exc. kol. 5).	1 217	0.32
Gewelddadige dood. Zelfmoord. (Exc. kol. 33) .	881	0.23
Verdrinken. Zelfmoord	869	0.23

Ziekten van het kraambed zijn in deze tabel niet vermeld, omdat de berekening van het getal sterfgevallen aan die ziekten op 1000 inwoners weinig waarde heeft. Zij behooren berekend te worden naar het getal geboorten. Die ziekten zijn in 1875 doodelijk geweest voor 886 vrouwen of voor 6.05 op 1000 geboorten; dit cijfer is hooger dan in de zes voorafgegane jaren.

Evenzoo moeten de sterfgevallen ten gevolge van onbekende oorzaken niet met het aantal inwoners, maar met het aantal sterfgevallen vergeleken worden. Aan onbekende oorzaken stierven 4891 personen, d. i. 46 van 1000 overledenen.

Hetzelfde geldt voor de overledenen zonder geneeskundige behandeling; hun aantal bedroeg 5499 of op 1000 overledenen 52.

Vroeger was longtering begrepen onder de chronische ziekten der ademhalingswerktuigen. Aan deze ziekteoorzaken te zamen stierven 25 557 of 6 78 op 1000 inwoners. Dit cijfer is hooger dan dat in de vorige jaren.

Telt men de sterfgevallen aan koortsziekten te zamen, kol. 7, 8 en 9, dan verkrijgt men de som van 3619, zoodat aan koortsziekten op 1000 inwoners zijn gestorven 0.93. Zamentelling der sterfgevallen aan stuipen, apoplexie, hersen- en ruggemergsziekten geeft eene som van 14 094 sterfgevallen aan ziekten van het zenuwstelsel, zoowel primaire als secundaire. Op 1000 inwoners stierven daaraan 3.74

Het bestek van dit verslag gedoogt niet de sterftetabellen meer in bijzonderheden uit te

werken; dit blijve aan de beoefenaars der geneeskundige statistiek overgelaten, die in de voorafgaande bladzijden zeker niet onbelangrijke gegevens voor eene studie der sterfte in 1875 in Nederland vinden zullen.

§ 2. BESMETTELIJKE EN EPIDEMISCHE ZIEKTEN.

A. *Variolae.* (Kinderpokken.)

Variolae. (Kinderpokken.)

Noordbrabant.

De pokkenepidemie, in 1870 begonnen, hield in Noordbrabant aan tot September 1875. In dit jaar kwamen nog in 20 gemeenten gevallen van variolae voor, met eene sterfte van 76, d. i. 14 meer dan in 1874, toen er 62 personen aan die ziekte gestorven zijn. Van deze 76 sterfgevallen kwamen te Roosendaal 40 voor, waar pokken tot Junij epidemisch hebben geheerscht. In 7 gemeenten werd slechts één geval waargenomen.

Eene buurtepidemie ontstond te Hoogerheide, gemeente Oosterhout. Huisepidemieën kwamen voor te Breda (4 lijders), te Zundert (4 lijders), te Hoeven (3 lijders), te Geldrop (5 lijders), te Made (3 lijders), te Rucphen (3 lijders) en te Sprundel (4 lijders). Zoover kon nagegaan worden verbreidde de ziekte zich door het personenverkeer. Zoo werd Groot Zundert besmet door het verkeer met Roosendaal, Klein-Zundert met Nieuw Moer in Belgie, Klundert met Roosendaal, Breda met Roosendaal, Standdaarbuiten met Sprundel, Ginneken met Teteringen, Geldrop met Antwerpen, Made met Stad aan 't Haringvliet, Sprundel met Rucphen, Waalre met Weert.

In enkele gemeenten werden maatregelen tegen verbreiding der ziekte genomen. Te Geldrop, Geertruidenberg en Eindhoven had afzondering der lijders plaats in de inrigting tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte volgens art. 7 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134). Te Eindhoven en Geertruidenberg bleef het bij één geval. Te Geldrop werden in gemelde inrigting 12 lijders opgenomen waaronder 5 uit één gezin.

Te Roosendaal had in verscheidene gevallen ontsmetting van woningen van poklijders plaats, te Geldrop geschiedde dit geregeld.

Te Hoeven bepaalden zich de maatregelen tot het aanplakken van het zigtbaar kenmerk volgens art. 20 der aangehaalde wet. Niettegenstaande op ontsmetting was aangedrongen, heeft deze niet plaats gehad.

Krachtiger werd gehandeld te Waalre alwaar de begraving van een aan pokken overleden persoon werd bespoedigd, ontsmetting werd toegepast en de artt. 14 en 20 der wet getrouw werden nageleefd. Ook te Klundert werden deze beide artikelen toegepast.

Te Geertruidenberg had ontsmetting volgens de wettelijke voorschriften plaats.

Te Breda werden de artt. 18 en 20 behoorlijk toegepast, maar andere maatregelen bleven achterwege omdat de burgemeester dit onnoodig oordeelde, dewijl de ziekte niet epidemisch heerschte.

Te Rucphen en Sprundel werden besmette voorwerpen ontsmet en op de naleving van artt. 14 en 20 toegezien.

Of er en welke maatregelen tegen de verbreiding van pokken genomen zijn te Willemstad, Oosterhout, Zundert, Steenbergen, Chaam, Ginneken, Teteringen en Standdaarbuiten, is den inspecteur niet gebleken. De burgemeesters dier gemeenten hebben dus art. 26 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten als niet geschreven beschouwd.

Artt. 8 en 9 der wet schijnen te Roosendaal niet te zijn nageleefd. Van daar werden namelijk poklijders per vigilante naar Breda en Klundert vervoerd zonder vergunning en buiten voorkennis van den burgemeester. Deze heeft later de rijtuigen doen ontsmetten.

Twee processen-verbaal door den burgemeester van Hoeven en een door den burgemeester

van Roosendaal opgemaakt, wegens verzuimde aangifte van het voorkomen van pokken door het hoofd van het gezin, werden niet vervolgd door den officier van justitie te Breda, op grond dat die hoofden van gezinnen niet met het feit bekend waren gemaakt, daar althans het tegendeel niet door twee getuigen kon worden verklaard. Volgens de meening dus van gemelden officier van justitie kan overtreding van art. 19 der aangehaalde wet alleen dan worden vervolgd wanneer de geneesheer, in bijzijn van twee getuigen, aan het hoofd van het gezin verklaart dat er eene besmettelijke ziekte in het gezin voorkomt.

Van 261 gevallen van pokken, waarvan opgaaf is gedaan, kwamen 150 voor bij gevaccineerden, 95 bij niet gevaccineerden; van 16 lijders was het niet bekend of zij ingeënt waren. Van 76 overledenen waren 21 gevaccineerd, 47 niet; van 8 was het niet bekend. Van de 40 overledenen te Roosendaal waren 31 niet gevaccineerd. Te Rucphen en Sprundel waren van 46 aangetasten 28 gevaccineerd, 18 niet. Zes lijders stierven; dezen waren allen niet gevaccineerd.

Gelderland.

In Gelderland hebben pokken zich slechts in 4 gemeenten vertoond, varicellen in ééne gemeente.

Te Arnhem werd op 14 Maart een schipper op zijn in de haven liggend vaartuig aan variolae lijdend gevonden: hij was in zijne jeugd gevaccineerd. Zijne vrouw en kinderen werden dadelijk ingeënt en het schip door de politie bewaakt en buiten gemeenschap met den wal gesteld. De inenting der vrouw bleef vruchteloos, maar zij werd slechts in ligten graad door variolae aangetast.

Te Epe werd op 4 Februarij, in de buurtschap „de Kolonie", omtrent een uur van de kom verwijderd, een 25jarig, in zijne jeugd gevaccineerd man door pokken aangetast. Maatregelen tegen verbreiding werden genomen.

Ook te Heerde, waar eene gehuwde vrouw op 12 Junij aan pokken lijdende werd bevonden, is niets verzuimd om verbreiding tegen te gaan.

Te Didam werd 10 December een niet gevaccineerd kind van 4 maanden door varioloiden aangetast, waaraan het bezweek. In dezelfde maand en op denzelfden dag werden twee kinderen te Bergh, onderdeel Azewijn, door varicellae aangetast.

Het eerste geval in de provincie was dat op 4 Februarij te Epe.

Zuidholland.

In Zuidholland zijn in 1875 108 sterfgevallen aan pokken opgegeven. In 1874 41.

De epidemie te Stad aan 't Haringvliet, die in 't laatst van 1874 op haar toppunt was, gelijk in 't verslag over dat jaar is medegedeeld (bladz. 137), bereikte nog niet haar einde. In dit jaar stierven daar 17 poklijders, in 1874 34.

De ziekte verbreidde zich over onderscheidene gemeenten van 't eiland Overflakkee en bleef in de eerste maanden van het jaar bijna uitsluitend tot dit eiland beperkt.

In de gemeenten Dirksland en Middelharnis, waar doeltreffende maatregelen tegen verspreiding werden genomen, en te Sommelsdijk kwamen slechts enkele gevallen voor.

Te Dirksland werd de loods of „barak", bestemd voor lijders aan eene besmettelijke ziekte, opgeslagen. Daarin werden de huisgenooten van een overleden poklijder verpleegd, ten einde de woning op afdoende wijze te kunnen ontsmetten. De besmette voorwerpen zijn onteigend en verbrand.

Later kwam in die gemeente weder een poklijder voor, in een gezin dat te Sommelsdijk met poklijders onder één dak had gewoond, en in December werd Dirksland op nieuw besmet; een niet gevaccineerd kind van drie jaren, welks vader bij het „afleggen" van het lijk van eenen poklijder in eene naburige gemeente was geweest, werd aangetast.

Maar de ziekte werd telkens belet zich te verbreiden.

Te den Bommel, Ooltgensplaat en Nieuwe Tonge verkreeg de ziekte eenige uitbreiding. In den Bommel werd zij epidemisch.

Uit deze gemeente werd Ooltgensplaat twee malen besmet. Te Middelharnis werd vier malen de besmetting uit Stad aan 't Haringvliet aangebragt.

Ook te Melissant werden de pokken uit Stad aan 't Haringvliet gebragt.

Buiten het eiland Flakkee werden enkele gevallen van pokken waargenomen te Ter Aar, Dordrecht, 's Gravenhage, Hardinxveld, Numansdorp, Ouderkerk a/d IJssel, Puttershoek, Rotterdam en Sassenheim.

Te Dordrecht werden de pokken gebragt door een schip uit België. De zieke schepeling bij wien zich eerst later pokken openbaarden, is naar het ziekenhuis vervoerd, het schip op stroom gelegd, afgezonderd en ontsmet. De ziekte heeft zich niet verder verspreid.

Te Puttershoek werd de ziekte waargenomen bij een schepeling die teruggekeerd was uit eene plaats in België, waar pokken waren.

Bijna eene maand later vertoonden zich in die gemeente op nieuw pokken in eene woning, naast die van den eersten poklijder.

Later kreeg een jongeling van 19 jaren pokken. Zijn vader (gevaccineerd) had eene poklijderes te den Bommel bezocht. Daarna zijn nog vijf niet gevaccineerde leden van dit gezin aangetast. De vader en de zoon (als militair gevaccineerd) bleven vrij. Een in die buurt wonende 68 jarige man, in zijne jeugd gevaccineerd, maar later niet op nieuw ingeënt, die in dit gezin bezoeken aflegde, werd aangetast.

Door krachtige maatregelen van afzondering, ontsmetting en vaccinatie in den omtrek is het gelukt verspreiding der ziekte tegen te gaan.

Te Rotterdam werd de ziekte aangebragt van Nieuw-York door het stoomschip „*Caland*", dat den Nieuwen waterweg was binnengeloopen en tot Rotterdam was doorgevaren.

De noodige maatregelen werden te Rotterdam genomen. De ziekte heeft zich niet verder verspreid.

In December vertoonden de pokken zich weder te Nieuwe Tonge, aangebragt uit Oude Tonge door eene vrouw, *moeder van eenige kinderen*, die twee dagen bij eene poklijderes had vertoefd.

Ook werden pokken overgebragt naar Zuidland op het eiland Putten, door iemand die eenige dagen te Oude Tonge had doorgebragt. Deze lijderes was de oorzaak dat de ziekte zich in 1876 te Zuidland en Oudenhoorn verspreidde.

Van de 108 sterfgevallen aan pokken in Zuidholland in 1875 waren niet minder dan 103 op het eiland Flakkee, in 8 gemeenten. In 1874 waren op dat eiland 39 personen in 5 gemeenten aan pokken bezweken.

Het meest leden den Bommel, Stad aan 't Haringvliet en Ooltgensplaat. Daar stierven in 1875 28.4, 15, en 12.5 van 1000 inwoners aan pokken. En aan het einde van dat jaar was de ziekte nog niet geweken.

De gemeenten van 't voormalig eiland Goedereede bleven verschoond.

In de gemeenten waar pokken voorkwamen werd onmiddellijk, ingevolge art. 18 der epidemiewet, wekelijks gelegenheid gegeven tot kostelooze inenting en herinenting. Daarvan werd echter op Flakkee weinig gebruik gemaakt.

Van de pokkenepidemie op het eiland Flakkee zal een algemeen overzigt gegeven worden, wanneer zij geeindigd is.

Noordholland.

In Noordholland zijn pokken zeldzaam geweest. Zoover bekend is werden zij slechts in 3 gemeenten waargenomen.

Te Amsterdam werden 14 personen, waarvan 11 door varioloiden, aangetast. Van deze 11

waren 4 ingeënt, 3 niet, terwijl van de 4 overige hieromtrent niets bekend is. Of de 3 lijders aan variolae, van welke 1 bezweek, ingeënt waren, is niet gebleken.

Te Enkhuizen is 1 poklijder gestorven. In Januarij kwam aldaar een geval van varioloiden voor bij een gevaccineerd persoon. Te Zuidscharwoude werd in April een geval van variolae waargenomen; of de lijder ingeënt was, werd niet vermeld.

In 1874 was niemand aan pokken gestorven.

Zeeland.

In Zeeland zijn aan variolae drie lijders bezweken in twee gemeenten, tegen 16 in 5 gemeenten het jaar te voren.

De ziekte zelve heeft zich tot weinige gevallen bepaald, en naar het schijnt bestond in Zeeland geene neiging tot verbreiding, in weerwil dat zij tot twee malen toe uit den vreemde werd aangebragt. De eerste maal geschiedde dit den 17den Februarij te Poortvliet bij een meisje, dat hare zieke zuster te Stad aan 't Haringvliet, alwaar de pokken in vrij hevige mate heerschten, had bezocht, en na hare terugkomst aan variolae geleden heeft zonder anderen te besmetten of er aan te bezwijken; de tweede maal tijdens het heerschen in de maanden Maart en April van eene hevige pokken-epidemie te Selzaete, op circa twintig minuten afstands van Sas van Gent. Dientengevolge zijn in de gemeenten Hoek, Neuzen en Sas van Gent gevallen voorgekomen; maar uit de respectieve cijfers daarvan (3, 1 en 2) blijkt dat de ziekte zich tot sporadische gevallen bepaald heeft. In het geheel zijn in 7 gemeenten: Bath, Goes, Hoek, Neuzen, Poortvliet, Sas van Gent en Veere niet meer dan 12 poklijders geweest, waarvan te Bath 1 en te Veere 3 zijn opgegeven als aangetast door varioloiden.

Van de overledenen aan variolae behoorden twee tot de gemeente Hoek, één tot Sas van Gent; en na dit laatste overlijden, hetwelk in Julij voorviel, is de provincie verder van pokziekte geheel bevrijd gebleven.

De maatregelen tijdens het voorkomen der ziekte genomen, hebben zich bepaald, behalve ruimer toepassing ter plaatse van vaccinatie en revaccinatie, tot eene publicatie van het gemeentebestuur van Sas van Gent om tot omzigtigheid aan te sporen bij het personenverkeer met het naburige Selzaete en tot toepassing door den burgemeester van Goes, van art. 2 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), bij het voorkomen van een geval in een logement aldaar.

Utrecht.

In de provincie Utrecht stierf slechts een persoon aan variolae; in 1874 was niemand daaraan gestorven.

Ware variolae werden bijna niet gezien; meeestal was het de gewijzigde vorm, die werd waargenomen.

Op 5 Januarij werd een 31jarig man te Benschop door variolae verae aangetast, zonder dat het gelukt is de bron der besmetting op te sporen. In de omliggende plaatsen waren geen pokken, maar zij heerschten epidemisch op verschillende plaatsen van Overflakkee. De man was koopman in varkens, zwierf derhalve veel rond en bezocht de markten te Gouda en te Utrecht. De lijder was niet ingeënt; de pokken confluëerden; hij stierf aan purulente infectie. Zijne beide oudste kinderen waren in 1874, zijne vrouw in hare jeugd gevaccineerd; zij bleven gezond. Het jongste kind, waarvan de inenting in 1874 geweigerd was, om dat het de school nog niet bezocht, kreeg variolae verae in ligten graad, waarvan het herstelde. De nu overleden vader had in 1874 ook voor zich de inenting geweigerd wegens gemoedsbezwaren.

Te Utrecht zijn 12 gevallen van pokken aangegeven, namelijk in Januarij, Maart en Mei

telkens één geval en in October 4 gevallen van varioloides, in November 3 van variolae verae en in December één van variolae verae en één van varioloides.

Eene der aangetasten, eene dienstbode, werd ter verpleging naar het zoogenaamde cholerahuis geëvacueerd.

In November werden te IJsselstein 2 kinderen en in December te Maarsseveen één kind door varioloides aangetast.

Friesland.

In de provincie Friesland hadden geene sterfgevallen aan pokken plaats. Van het voorkomen van gevallen van variolae of varioloiden in deze provincie wordt door den adjunct-inspecteur geen melding gemaakt.

Overijssel.

De sterfte aan pokken in Overijssel was gering; aan die ziekte bezweken 2 personen te Ambt Hardenberg; even zoovele personen waren in 1874 daaraan gestorven.

Op 4 Januarij kwam een geval voor te Gramsbergen, te Goor één op 16 Mei en te Ambt Hardenberg 6 gevallen in de buurtschap Slagharen. Omtrent al deze gevallen zijn geene bijzonderheden bekend.

Groningen.

In Groningen werd slechts ééne gemeente door pokken bezocht, de gemeente Termunten en tastte 8 personen aan, van welke 1 bezweek. In 1874 was niemand daaraan gestorven.

In het laatst van Februarij vertoonde zich de ziekte onder polderwerkers die den dijk van den Kerkhovenpolder aan den Dollard zouden maken. Deze polderwerkers waren van Roosendaal gekomen waar pokken voorkwamen. (Zie hierboven onder Noordbrabant). Eene week na hunne aankomst te Termunten vertoonde zich het eerste geval, spoedig door een tweede in dezelfde keet gevolgd en 14 dagen later door een derde. Het waren gevallen van varioloiden, die van ligten aard waren, zoodat geen geneeskundige hulp werd ingeroepen. Het gerucht van het gebeurde kwam ter oore van den geneeskundige in het naburige Nieuwolda, dr. Wijtema, die den burgemeester van Termunten en den inspecteur berigt gaf van hetgeen hij vernomen had. De burgemeester droeg dien geneeskundige een onderzoek op en de inspecteur bezocht met laatstgemelden de besmette keet. Zij vonden één herstelden lijder en één die nog ziek was. Men kwam overeen: 1°. dat de lijder in de keet zou geïnterneerd blijven en door de gemeente gedurende zijn gedwongen verblijf aldaar zou ondersteund worden; 2°. dat, in plaats van het stuk papier met het opschrift „pokziekte", dat spoedig van de deur verdwenen was (weggewaaid, zooals men voorgaf) met rood krijt dat woord op de deur geschreven zou worden; 3°. dat, als er meer gevallen onder de polderwerkers mogten voorkomen, de zieken in eene afzonderlijke keet zouden worden verpleegd; en 4°. dat onmiddellijk tot algemeene inenting van de kinderen in de gemeente zou worden overgegaan. Dit was noodzakelijk, omdat in 1874 in Termunten slechts 16 vaccinatiën verrigt waren en in het aangrenzende Nieuwolda geen enkele.

Op 21 Maart werd een vroeger niet gevaccineerde polderwerker door pokken aangetast. Hij bewoonde eene keet naast de besmette. Daar de bewoners van zulke keeten (gemeenlijk een 10tal) met en naast elkaâr in het stroo plegen te slapen en hier nog geen ziekenkeet was opgerigt, werd deze lijder in een afzonderlijk gedeelte der keet gelegd. In dezelfde keet kwam op 14 April nog een geval van variola verae voor. Toen besloot het gemeentebestuur tot oprigting van eene loods op eene afgezonderde plaats en werd het overige personeel van de besmette keet gerevaccineerd. In eene derde keet kwamen tot 23 April nog 3 gevallen van pokken voor.

Van het bestaan der pokziekte te Termunten gaf de inspecteur kennis aan de landdrostei te Aurich.

Drenthe. In Drenthe stierf één persoon, te Coevorden, aan pokken. In 1874 waren in dezelfde gemeente 2 personen aan die ziekte bezweken.

Het geval stond waarschijnlijk in verband met de zes gevallen, die zich te Ambt Hardenberg in Overijssel voordeden.

Limburg. Sterfte aan pokken had in Limburg niet plaats; in 1874 was er één persoon aan gestorven. Eenige gevallen dier ziekte vertoonden zich te Weert en te Nederweert.

Te Weert werd de besmetting in Januarij overgebragt uit Antwerpen door een 24jarig meisje, dat hare aldaar aan pokken overledene zuster had opgepast. Zij besmette weldra eene oudere zuster; beide waren, evenmin als de te Antwerpen overledene, ingeënt. Ten einde verdere verbreiding te weren werd het geheele gezin, bestaande uit de moeder, drie dochters en een zoon, verpleegd in een afgezonderd gedeelte van het St. Jansgasthuis, waar weldra bij de drie tot hiertoe vrijgebleven leden van het gezin, die ingeënt waren, gewijzigde pokken ontstonden.

Niettegenstaande deze afzondering schijnen reeds eenige andere personen in de gemeente besmet te zijn geweest; althans vertoonden zich eenige dagen later drie gevallen van varioloides bij gevaccineerden op verspreide punten der gemeente; deze nieuwe lijders waren allen met het laatstaangetaste meisje in aanraking geweest. Later werd nog een 11jarig meisje aangetast zonder dat gebleken is hoe zij besmet is geworden. Op twee na werden alle lijders in het gasthuis opgenomen, eene van hen, eene logementhoudster, met verwijzing naar art. 2 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Alle woningen werden ontsmet en de twee, waarin lijders behandeld werden, van het waarschuwend kenmerk voorzien.

Toen eene kist met de kleederen van de te Antwerpen overledene zuster aankwam, werd deze met inachtneming der noodige voorzorgen, onder toezigt, ontpakt, en de inhoud gedeeltelijk ontsmet, gedeeltelijk vernietigd. Had de wet dezen maatregel niet toegelaten, dan waren de gevolgen niet te berekenen geweest.

Van de 9 te Weert aangetaste personen waren 3 niet gevaccineerd; bij den 15jarigen zoon uit het eerst aangetaste gezin, die het kortst geleden was ingeënt, was de ziekte het goedaardigst.

De adjunct-inspecteur wees het gemeentebestuur op het bepaalde in art. 18 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten, dat namelijk in eene gemeente, waar pokken voorkomen, wekelijks gelegenheid gegeven moet worden tot kostelooze inenting en herinenting en adviseerde tot het nemen van de noodige maatregelen in het ziekenhuis waar de lijders verpleegd werden.

In April ontstond te Nederweert een geval van gewijzigde pokken bij een 32jarigen man. Hij besmette zijne oudere zuster en weldra werd ook de 19jarige zoon van deze, een milicien, aangetast. Vermoedelijk werd Nederweert uit Weert besmet. De drie aangetasten waren allen ingeënt, de ziekte was ligt van aard. Volgens berigt van den burgemeester waren art. 14 en 20 der voormelde wet toegepast. Daar de loteling onder de wapens moest komen, adviseerde de adjunct-inspecteur hem niet te laten vertrekken, zoolang niet alle gevaar van overbrenging van smetstof geweken was en zijne kleederen ontsmet waren. Voorts werd berigt verzocht van het tijdstip waarop hij naar zijn garnizoen zou vertrekken en van de plaats zijner bestemming, ten einde den kommanderenden officier te kunnen waarschuwen. Hieraan is voldaan. Aan het voorschrift van art. 18 der wet, dat wekelijks gelegenheid moest worden gegeven tot kostelooze inenting en herinenting, werd de burgemeester door den adjunct-inspecteur herinnerd.

Bevordering der koepokinenting. Het bedrag der Rijkssubsidiën aan vaccinatiebureaux, het Parc vaccinogène bij 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht daaronder begrepen, bedroeg f 4650.

De volgende tabel geeft een overzigt van de werkzaamheden der vaccinatiebureaux.

Overzigt van de werkzaamheden der vaccinatiebureaux.

BUREAUX EN GENOOTSCHAPPEN.	Getal vaccinatiën.	Getal revaccinatiën.	Getal buisjes of glaasjes, die zijn afgeleverd.
's Hertogenbosch	240	Onbeduidend.	300
Arnhem	246	»	565
Rotterdam	2 201 (1)	289	2 333
's Gravenhage	1 835	149	744
Dordrecht	249	1	543
Amsterdam	2 333	118	1 253
Haarlem	312	42	187
Middelburg	100	9	187
Utrecht	± 400	»	± 200
Parc vaccinogène Utrecht	392	66	425
Franeker	181	2	81
Harlingen	277	?	?
Leeuwarden	301	»	310
Stad Ommen	17	»	356
Groningen	432	30	276 (2)
Maastricht (Calvarienberg)	110	»	158
Maastricht (Augustijner klooster)	326	?	46

(1) Daaronder 103 bij personen, die pokken hebben gehad.

(2) Bovendien 4 ingeënte kinderen.

Statistiek der vaccinatiën.

De volgende tabel geeft een overzigt van het getal inentingen waarvan opgave is gedaan.

PROVINCIËN.	Getal in 1875 verrigte vaccinatiën en revaccinatiën.	GETAL GEVACCINEERDEN			
		beneden 2 jaar.	van 2—10 jaar.	boven 10 jaar.	waarvan de leeftijd niet is opgegeven.
Noordbrabant. . .	12 629	3 982	7 829	818	»
Gelderland. . . .	11 037	5 308	5 495	234	»
Zuidholland . . .	17 259	4 736	11 781	710	32
Noordholland. . .	14 023	6 776	6 574	587	86
Zeeland.	4 752	1 374	3 175	203	»
Utrecht.	3 683	1 198	2 425	60	»
Friesland	8 063	1 162	6 421	473	7
Overijssel	6 076	1 502	4 373	199	2
Groningen. . . .	5 308	1 173	3 927	130	78
Drenthe.	2 836	816	1 837	183	»
Limburg	6 071	3 174	2 492	404	1
HET RIJK . .	91 737	31 201	56 329	4 001	206

Ofschoon het aantal verrigte vaccinatiën iets grooter is dan dat in 1874, is het verschil niet groot. Bij vergelijking evenwel van het getal vaccinatiën vóór en na de pokkenepidemie van 1870—1872 en de invoering der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), blijkt het dat er thans meer dan vroeger gevaccineerd wordt, maar dat nog steeds te lang — tot den schoolleeftijd — met die kunstbewerking gewacht wordt.

Omtrent de vaccinatiën in de verschillende provinciën wordt door de geneeskundige ambtenaren het volgende opgemerkt.

De inspecteur voor Noordbrabant en Limburg merkt op dat in eerstgemelde provincie veel meer wordt gevaccineerd dan vroeger, vooral op den leeftijd van 2—10 jaren en dat het getal gemeenten waar geen enkele inenting verrigt werd, dat in 1870 nog 45 bedroeg, in 1875 tot 5 verminderd was. In deze 5 gemeenten is geen geneeskundige gevestigd. De gemoedsbezwaren tegen de vaccinatie schenen meer en meer te verminderen. De inspecteur voor Gelderland en Utrecht treedt voor eerstgemelde provincie in eene becijfering waaruit blijkt dat het getal inentingen in het eerste levensjaar aldaar nog veel te gering is.

Toen den inspecteur voor Zuidholland gebleken was dat de officieren van gezondheid, met de dienst in de gevangenissen belast, de voorschriften aangaande de inenting in die inrigtingen niet nakwamen, wendde hij zich daarover tot den inspecteur van de geneeskundige dienst der

andmagt, die de toezegging deed, daarover eene algemeene aanschrijving aan die officieren van gezondheid te zullen rigten.

In 5 gemeenten van Noordholland zijn geene vaccinatiën verrigt; van eene gemeente, Nibbikswoud, ontving de inspecteur geen opgaaf.

In Zeeland werden in twee gemeenten geen vaccinatiën verrigt, omdat zich niemand daarvoor aanmeldde.

Voor Utrecht geldt hetzelfde als voor Gelderland. In twee gemeenten der provincie Utrecht werd niet gevaccineerd.

In eene gemeente van Overijssel werd geen enkele inenting verrigt.

Dit was mede het geval in 13 gemeenten van Limburg, terwijl van eene gemeente geen berigt is ingekomen.

Uitvoering van art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

De inspecteur voor Noordbrabant en Limburg bezocht de scholen van 41 gemeenten in eerstgemelde provincie. Te Princenhage, Ulvenhout (gem. Ginneken) en Best, waren ruim de helft der leerlingen toegelaten zonder de in art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), gevorderde verklaring. Bij een tweede bezoek, zes weken later, was aan het voorschrift voldaan.

Te Dungen waren 19 leerlingen toegelaten op eene verklaring van den geneesheer dat zij, blijkens de lidteekens op de armen, gevaccineerd waren.

In zeven gemeenten waren verklaringen na 1 Mei 1873 afgegeven, niet volgens het model, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 28 Februarij 1873. Aan allen werd een termijn gesteld voor de inlevering van deugdelijke verklaringen. Daar de overtredingen niet aan opzet waren toe te schrijven, werd geen proces-verbaal opgemaakt.

De inspecteurs voor Gelderland en Utrecht, Zuidholland, Noordholland en Groningen hebben over de uitvoering van dit artikel geene mededeelingen gedaan. Die voor Zeeland heeft, voor zoo ver dit nagegaan kon worden, op alle scholen bevonden dat het voorschrift betreffende vaccinatiebewijzen stipt is opgevolgd. Een geneesheer te Middelburg werd onderhouden wegens het afgeven eener verklaring van onvatbaarheid voor de inenting, bij een kind, hetwelk hij voor de eerste maal zonder gevolg had ingeënt. Dit kind werd daarna aan het vaccinatiebureau te Middelburg met uitstekend gevolg ingeënt.

Op de door de onderwijzers gehouden lijsten waren geene aanmerkingen te maken. Slechts eenmaal moest gewezen worden op het voorschrift van art. 5 van het besluit van 28 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 35), dat de lijst telken jare door het hoofd der school moet worden afgesloten en onderteekend.

In Friesland werd art. 17 behoorlijk gehandhaafd. De adjunct-inspecteur onderzocht de registers en de vaccinatie-verklaringen in de scholen en vond beiden meestal in orde. Enkele onderwijzers hadden ter goeder trouw enkele verklaringen voor geldig aangenomen, die dit niet waren. In die gevallen werd eene verbeterde verklaring gevorderd of, waar die niet te bekomen was, herinenting.

Een hoofdonderwijzer te Workum die zich tegen toepassing van dit wets-artikel verzette, werd vervolgd en veroordeeld tot geldboete.

In Overijssel is eene vervolging ingesteld tegen een onderwijzer te Ambt-Delden die een kind uit de gemeente Wierden in zijne school had toegelaten zonder overlegging van het vaccinatiebewijs. Van overtreding van art. 17 in Drenthe is den inspecteur niets bekend.

In een aantal door hem bezochte scholen in Limburg vond de betrokken adjunct-inspecteur de lijsten in behoorlijke orde. Het hoofd van eene bijzondere school te Grubbenvorst daarentegen was met den inhoud van art. 17 der wet geheel onbekend.

De directeur der inrigting voor onderwijs te Rolduc, zich grondende op de uitspraak van

den kantonregter te Amsterdam, dat art. 17 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten niet toepasselijk is op het athenaeum te Amsterdam, beweerde dat dit ook voor zijne inrigting gold. De Minister hiermede door den adjunct-inspecteur bekend gemaakt, was van oordeel dat het vonnis van een kantonregter geen gevestigde jurisprudentie uitmaakt en dat het raadzaam ware tegen den directeur der inrigting te Rolduc eene vervolging in te stellen op dat de quaestie door den regter wierd uitgemaakt. Daarop heeft de directeur zich aan het voorschrift onderworpen.

Op de vraag of uittreksels uit de inentingsregisters, afgegeven door Duitsche burgemeesters, als wettige bewijsstukken, dat aan art. 17 der wet voldaan is, kunnen aangemerkt worden, antwoordde de Minister dat verklaringen van inenting door een bevoegd geneeskundige onderteekend moeten zijn.

Eene wijziging van art. 12 van het besluit van 28 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 35), wordt in eene volgende afdeeling van dit verslag vermeld.

Uitvoering van art. 18 derzelfde wet.

Het hoofdbestuur van de nederlandsche vereeniging tot bevordering van koepokinenting wees op het niet of niet behoorlijk naleven van de voorschriften van art. 18 der aangehaalde wet, in een aantal gemeenten. Na dat de vergadering van geneeskundige ambtenaren hierover was gehoord, rigtte de Minister de volgende circulaire tot Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën:

's Gravenhage, 6 *November* 1875.

Het hoofdbestuur der nederlandsche vereeniging tot bevordering van koepokinenting heeft mijne aandacht gevestigd op het niet naleven of het niet juist toepassen van het voorschrift in de eerste alinea van artikel 18 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), alsmede op de min doeltreffende regeling der periodieke vaccinatiën in sommige gemeenten.

De geneeskundige ambtenaren, hierover gehoord, vereenigen zich in alle opzigten met het oordeel van voormeld hoofdbestuur en achten het raadzaam dat de gemeentebesturen gewezen worden op de verpligtingen hun door het aangehaalde artikel opgelegd, met aanwijzing van hetgeen gedaan kan worden, ten einde zooveel mogelijk het doel te bereiken, hetwelk de wetgever zich met die voorschriften heeft voorgesteld.

In de eerste plaats wordt niet in alle gemeenten geregeld om de drie maanden gelegenheid gegeven tot kostelooze inenting en herinenting. Voorts worden niet altijd tijd en plaats voor de inenting bij openbare aankondiging ter algemeene kennis gebragt.

Ik verzoek U de gemeentebesturen in uwe provincie aan deze gebiedende voorschriften der wet te herinneren en op het naleven daarvan een wakend oog te houden.

Meestal geschiedt de inenting met stof in buisjes of op glaasjes verzameld en op aanvraag van de erkende bureaux van vaccinatie ontvangen. Daar de uitkomsten der inenting zekerder zijn wanneer zij geschiedt met stof onmiddellijk van een ingeënt kind genomen, zullen de geneeskundigen wel doen zooveel mogelijk te zorgen dat hiertoe gelegenheid zij.

De vaccinatiebureaux leveren, indien zij daartoe in staat zijn, versche stof, maar, wanneer de openbare inentingen overal op denzelfden tijd geschieden, worden die bureaux zoozeer overstelpt met aanvragen om pokstof, dat het niet mogelijk is aan allen, die er om vragen, *versche* stof te leveren.

Het ware dus wenschelijk dat de gemeentebesturen eene onderlinge regeling tot stand bragten betreffende den tijd waarop de driemaandelijksche inenting plaats heeft. Indien een deel de inenting bepaalt in de eerste week van het kwartaal, een ander deel in de tweede

en zoo voort tot de dertiende week toe, dan zou het voor de vaccinatiebureaux mogelijk zijn steeds versche pokstof te leveren.

Dergelijke regeling zou welligt kantonsgewijs of bij kleinere kringen kunnen geschieden. Een ontwerp van zoodanige regeling door uw collegie ontworpen zal vermoedelijk bij de gemeentebesturen in uwe provincie geen bezwaar ontmoeten.

Aan de geneeskundigen met de periodieke inenting belast worde aanbevolen een spaarzaam gebruik te maken van de pokstof, die zij van de vaccinatiebureaux ontvangen. Indien zij, zooveel mogelijk, eene week vóór den tijd der periodieke inenting, met die stof een of meer gezonde kinderen vaccineren, dàn kan, met vergunning der ouders, daarvan versche stof voor de inenting der overigen geput worden en kunnen derhalve de aanvragen om pokstof bij de vaccinatiebureaux eenigzins beperkt worden.

Ik heb de eer U te verzoeken uwe aandacht aan dit onderwerp te wijden en, zooveel mogelijk, te bevorderen dat de inenting in het eerste levensjaar geschiede en niet worde uitgesteld tot het oogenblik dat de kinderen ter school zullen gaan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Voor zoover de geneeskundige ambtenaren hieromtrent berigt hebben ingezonden is hieraan op de volgende wijze voldaan.

Gedeputeerde Staten van Noordbrabant bepaalden in overleg met den inspecteur dat de gemeentebesturen aan dien ambtenaar vóór den 15den der maanden April, Julij, October en Januarij eene opgaaf zullen doen over het voorgaande kwartaal van:

1°. de dagteekening der openbare afkondiging en die der inenting bedoeld in art. 18 der wet van 4 December 1872;

2°. het al of niet inenten met stof aan een ingeënt kind ontleend;

3°. het getal inentingen en hoeveel daarvan met goed gevolg hebben plaats gehad;

4°. het getal kinderen in het eerste levensjaar ingeënt;

5°. het al of niet voldoen aan de inzigten van den inspecteur betreffende het lokaal voor de inenting en de openbare afkondiging (de openbare zittingen moeten voor ieder, niet alleen voor behoeftigen, toegankelijk zijn), met opgaaf wanneer daarvan is afgeweken, en der redenen voor die afwijking.

In Zeeland waar de gemeentebesturen vrij algemeen het tijdstip voor de inenting aan de geneeskundigen overlieten en art. 18 slecht werd nageleefd, is door Gedeputeerde Staten eene regeling van de tijdstippen der driemaandelijksche gelegenheid tot kostelooze inenting en herinenting ontworpen, welke na afloop van het overleg daarover met de gemeentebesturen, zou worden ingevoerd.

In Friesland werd niet overal elke drie maanden gelegenheid gegeven tot kostelooze inenting. Nu eens gaf men voor dat geen goede pokstof was te bekomen, dan weder dat de ingezetenen alleen des zomers kinderen ter inenting aanboden. Naar aanleiding van bovenvermelde circulaire werden de gemeentebesturen door Gedeputeerde Staten aangeschreven, zoover noodig, de uitvoering van art. 18 beter te behartigen.

De inspecteur voor Overijssel en Drenthe berigt omtrent de uitvoering van art. 18 het volgende:

In 45 van de 61 gemeenten in Overijssel is in elk kwartaal kostelooze gelegenheid tot vaccinatie en revaccinatie gegeven.

In de 3 eerste kwartalen alleen werd die gelegenheid verschaft te Oldenzaal; de openstelling van eene vierde gelegenheid werd eerst verhinderd, gelijk gemeld wordt, door de strenge vorst, later door gebrek aan koepokstof. Men zou echter het verzuimde in 't begin van 1876 inhalen.

In de 3 laatste kwartalen vaccineerde Ambt Almelo, in het 2de, 3de en 4de kwartaal Kampen, in 't 1ste, 3de en 4de Hasselt. Te Hasselt werd het vaccineren in het 2de kwartaal belet door gebrek aan koepokstof.

In het 1ste en 2de kwartaal werd gevaccineerd door Holten, in het 1ste en 3de door Blokzijl en door Vriezenveen. Voor Vriezenveen wordt als reden hiervoor opgegeven, dat in de gemeente, behalve de zeer jonge kinderen, geen kind om te vaccineren aanwezig was, zoodat de openstelling der gelegenheid in het 2de en 4de kwartaal nutteloos zou zijn geweest. In het 2de en 3de kwartaal werd de gelegenheid aangeboden te Blankenham, Borne, den Ham, Kuinre en Weerselo, in het voor- en najaar te Diepenheim.

Eens in het jaar werd gelegenheid gegeven te Giethoorn (4de kwartaal), Wanneperveen (driemaal in 't derde kwartaal) en Zwollerkerspel, in welke laatste gemeente een gedeelte der ingezetenen gebruik maakt van het vaccinatiebureau te Zwolle.

Wat de afkondiging betreft, zoo is die niet geschied te Dalfsen, Giethoorn en Hengelo. Te Kampen had zij slechts éénmaal plaats. Te Diepenveen werd de openstelling der gelegenheid afgekondigd in de scholen.

In 21 van de 33 gemeenten van Drenthe is in elk kwartaal gelegenheid gegeven tot kostelooze vaccinatie en revaccinatie.

Uit Nijeveen, Oosterhesselen en Zweelo, waar in elk kwartaal gevaccineerd wordt, wordt echter gemeld, dat alleen in den zomer van de opengestelde gelegenheid werd gebruik gemaakt.

In de drie eerste kwartalen werd gevaccineerd te Gieten, in het 1ste, 3de en 4de te Hoogeveen, in het 2de, 3de en 4de te Assen. Te Assen werd in het 1ste kwartaal niet gevaccineerd, omdat de geneesheer onderscheiden malen te vergeefs beproefde door inenting uit buisjes voldoende stof te verkrijgen.

Te Anlo werd gevaccineerd in het 2de en 3de, te Dalen in het 2de en 3de, te Meppel in het 2de en 4de, en te Vries in het 3de en 4de kwartaal.

Eens in het jaar werd de gelegenheid opengesteld te Roden, omdat, gelijk beweerd wordt, niemand toch van eene meermalen aangeboden gelegenheid zou gebruik maken, als ook, en wel in het 2de kwartaal, te Eelde, en in het 3de kwartaal te Peize. Van Peize wordt gemeld dat dit daar slechts ééns geschiedde, omdat daar geen geneesheer is, en de geneesheer van Eelde slechts met moeite is overgehaald zich eens in 't jaar voor de vaccinatie beschikbaar te stellen.

Te Sleen werd gevaccineerd zoo dikwijls er aanvragen kwamen en er stof voorhanden was.

Afkondiging van den tijd en de plaats der vaccinatie heeft overal plaats gehad.

In Limburg, alwaar art. 18 meestal slecht werd nageleefd, hebben Gedeputeerde Staten in overleg met den adjunct-inspecteur dit onderwerp geregeld. De provincie werd in 12 inentingskantons verdeeld en de gemeentebesturen werden uitgenoodigd vóór den 15den der maand, volgende op ieder kwartaal, aan den geneeskundigen ambtenaar eene opgave over de afgeloopen drie maanden te zenden betreffende ongeveer dezelfde punten als hierboven voor

Noordbrabant zijn medegedeeld. Den adjunct-inspecteur werd verzocht telkens een overzigt van de door hem ontvangen opgaven aan Gedeputeerde Staten te zenden.

De inspecteurs voor de overige provinciën deden geene mededeelingen over dit onderwerp.

De volgende recapitulatiestaat geeft een overzigt van de sterfte aan pokken en van de reden, waarin deze staat, zoowel tot de geheele sterfte, na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen, waarvan de oorzaak des doods onbekend is, als tot de bevolking, alsmede van de reden der verrigte vaccinatiën tot de bevolking.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN POKKEN IN:					Van 1000 overledenen (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen, waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1875 aan pokken	Van 1000 inwoners stierven aan pokken in 1875.	Van 1000 inwoners werden in 1875 gevaccineerd of gerevaccineerd.
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.			
Noordbrabant	1 118	556	150	62	76	7.3	0.1	28
Gelderland	788	337	63	6	1	0.1	„	24
Zuidholland	7 504	1 275	38	41	108	5.1	0.1	23
Noorholland	3 009	713	10	„	2	0.1	„	22
Zeeland	171	161	83	16	3	0.6	0.01	25
Utrecht	1 972	209	1	„	1	0.2	„	20
Friesland	66	24	„	„	„	„	„	25
Overijssel	450	98	1	2	2	0.3	„	23
Groningen	425	112	„	„	1	0.1	„	23
Drenthe	112	45	1	2	1	0.1	„	25
Limburg	172	201	4	1	„	„	„	26
HET RIJK . .	15787	3 731	351	130	195	2.1	0.05	24

B. *Scarlatina.* (Roodvonk).

In 9 gemeenten van Noordbrabant zijn in 1875 12 personen aan roodvonk gestorven; in 1874 waren daaraan 35 personen bezweken in 19 gemeenten. Noordbrabant.

Het eerste geval deed zich in Januarij voor te Zevenbergen. De oorzaak is onbekend. In 13 gemeenten werden gevallen waargenomen. De ziekte bepaalde zich tot sporadische gevallen, met uitzondering van Breda. Aldaar werden zes personen in ééne woning aangetast; zij herstelden allen. Art. 20 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten werd in die gemeente en artt. 14 en 20 te Klundert toegepast. De inspecteur meldt niet dat art. 14 te Breda of de overige toepasselijke artikelen elders niet werden toegepast.

Gelderland. In Gelderland bedroeg de sterfte aan scarlatina 19 in 18 gemeenten tegen 37 in 15 gemeenten in 1874.

In 11 gemeenten kwam deze ziekte slechts sporadisch voor; in de 7 overige was het aantal gevallen aanzienlijker, zonder dat zij kon geacht worden epidemisch te zijn. Te Apeldoorn werden 15 gevallen waargenomen, te Epe 8, te Herwen en Aerdt eenige, te Heteren 15, te Kesteren 19, te Valburg 10 en te Wijchen 7.

Het eerste geval deed zich voor te Lienden op 5 Januarij.

Van den oorsprong der ziekte is niets te zeggen; van verband tusschen de gevallen in verschillende gemeenten is niets gebleken. Overal werden maatregelen tegen verbreiding der ziekte genomen.

Zuidholland. Er zijn 56 sterfgevallen aan roodvonk opgegeven; veel minder dus dan in 1874, toen dit cijfer 182 bedroeg.

Uit 30 gemeenten werd van 't waarnemen van roodvonk kennis gegeven; in 12 gemeenten kwamen sterfgevallen daaraan voor.

Gedurende verscheidene maanden kwamen nog steeds, even als in 1874 (zie verslag bladz. 142), gevallen voor in verschillende gemeenten van het eiland Flakkee.

Niet zelden kon de overbrenging der ziekte worden aangetoond. Te Melissant was zij aangebragt uit Nieuwe Tonge, te 's Gravenhage uit Schoonhoven, te Moordrecht uit Rotterdam, te Zevenhuizen uit Bodegraven, te Hellevoetsluis uit Middelharnis.

Te Giessendam was de verspreiding door familiebetrekkingen duidelijk.

Een zieke te Dirksland had gelogeerd te Nieuwe Tonge, waar roodvonk was. Later werd de ziekte waarschijnlijk verder verspreid door een barbier, die een roodvonklijder onder zijne klanten had. Zijn zoontje althans werd aangetast.

Het roodvonk heerschte nergens epidemisch. De hier en daar genomen maatregelen mogen daarbij zeker in rekening komen, zooals bijv. te Hellevoetsluis, waar de bemanning van een visschersloep uit Middelharnis, waar roodvonk was, die ziekte bragt; de lijders werden in de maritieme ziekeninrigting opgenomen, de sloep werd ontsmet en de ziekte breidde zich niet uit.

Noordholland. In Noordholland bedroeg de sterfte aan roodvonk 23, tegen 73 in 1874.

Er werden in 14 gemeenten ziektegevallen aangegeven.

Te Amsterdam heerschte de ziekte van Januarij af het geheele jaar door sporadisch; 66 personen, meestal kinderen beneden 10 jaren, werden door scarlatina aangetast, waarvan 11 bezweken.

In de overige 13 gemeenten bepaalde zich de ziekte tot enkele gevallen; alleen te Edam was het aantal aangetasten iets grooter, namelijk 7 in het dorp Volendam, alwaar het eerste geval zich op 19 Mei voordeed bij een visscher, die eenigen tijd te voren te Amsterdam geweest was en daar waarschijnlijk besmet is. Te Edam zelf kwamen 3 gevallen voor. Slechts een dezer gevallen liep doodelijk af.

Voor zooveel bekend is werden bij het voorkomen van deze en andere besmettelijke ziekten

de huizen van het wettelijk kenmerk voorzien. Dit voorschrift leverde bijna nergens eenige moeijelijkheid op. Alleen verwekte het in twee gemeenten eenigen tegenstand, zoodat nu en dan het kenmerk op last van den burgemeester op nieuw moest worden aangeplakt.

Het verbod om personen en kinderen uit gezinnen, waarin eene besmetteljke ziekte voorkwam, tot de scholen toe te laten werd overal zooveel mogelijk gehandhaafd.

Omtrent de toepassing van ontsmettingsmaatregelen kan, bij gemis aan de noodige mededeelingen, alleen worden vermeld, dat te Amsterdam op dezelfde uitstekende wijze als in vorige jaren door het gemeentebestuur voor ontsmetting gezorgd werd en dat aldaar van lieverlede de overtuiging veld wint van het nut dier maatregelen, terwijl tegenstand bij de uitvoering niet dan bij uitzondering ondervonden wordt. In verscheidene andere gemeenten vond, bij het voorkomen van besmettelijke ziekten, ontsmetting van woningen, van linnen- en beddegoed enz. plaats; of echter deze ontsmetting altijd volgens de wettelijke voorschriften en met de vereischte zorg geschiedde, mag worden betwijfeld. Evenzeer is bij herhaling gebleken, dat in vele gemeenten aan desinfectie volstrekt niet wordt gedacht.

De inspecteur merkt voorts op dat vele geneeskundigen verzuimen, wanneer eene ziekte waardoor de volksgezondheid bedreigd wordt door hen is waargenomen, den inspecteur daarvan kennis te geven. Niet zelden verneemt hij eerst uit de dagbladen dat ergens eene besmettelijke ziekte heerscht.

Zeeland.

In Zeeland, alwaar in 1874 roodvonk zich epidemisch had uitgebreid, duurde die ziekte ook in 1875, hoewel in mindere mate voort. Waren er in 1874 aan scarlatina 136 personen in 30 gemeenten gestorven, in 1875 was die sterfte veel geringer en bedroeg 65 in 12 gemeenten. Ongeveer een derde van deze sterfte, 21 kwam voor te Neuzen. In het najaar was de epidemie bijna overal geweken. Ziektegevallen werden in 36 gemeenten waargenomen. In enkele dier gemeenten was de ziekte van korten duur, in andere duurde zij langer voort. Dat zij in vele gemeenten niet van ernstigen aard was, blijkt daaruit dat zij in 24 gemeenten geen sterfte veroorzaakte. Te Aardenburg stierf van 81 aangetasten geen enkele. Er waren evenwel gemeenten waar het tegenovergestelde plaats had, bijv. te Domburg, alwaar van 1 Mei tot 12 Junij 13 personen door roodvonk zijn aangetast, van welke 5 zijn gestorven en te Koudekerke, alwaar gedurende de maand Mei van 18 aangetasten 7 bezweken. Te Neuzen stierf van 10 lijders in Januarij de helft en gedurende het gansche jaar keerde de ziekte telkens terug met noodlottig gevolg voor de meeste aangetasten.

Omtrent de genomen maatregelen berigt de inspecteur het volgende:

„De tegen de verspreiding der ziekte genomen maatregelen hebben zich bepaald tot de gevorderde voorzieningen bij het heerschen der ziekte ten huize van de hoofdonderwijzers in de gemeenten Aardenburg en Meliskerke."

Of de bepalingen der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) zijn nageleefd, blijkt uit dit berigt niet.

Utrecht.

Het getal overledenen aan roodvonk in de provincie Utrecht bedroeg 15; in 1874 had het 36 bedragen.

Te Bunschoten en te Utrecht duurde de epidemie van roodvonk, in de laatste maanden van 1874 begonnen, nog eenigen tijd, ofschoon in mindere mate, voort; te Bunschoten bereikte zij eerst omstreeks half Junij haar einde. Van 1 Januarij tot 15 Maart werd van 41 aangetasten en 5 overledenen kennis gegeven; daarna volgden drie weken van rust, toen tusschen 3 en 10 April weder 2 aangiften werden gedaan. De ingezetenen achten het in strijd met hunne godsdienstige overtuiging lijders aan besmettelijke ziekten te ontwijken. De 5 overledenen waren op eene 20jarige vrouw na, kinderen beneden 11 jaren.

Ook te Utrecht verkreeg het roodvonk eene dreigende uitbreiding zonder dat er evenwel grond was die ziekte epidemisch heerschende te verklaren.

In de drie eerste maanden des jaars werden te zamen 36 gevallen aangegeven in de vier volgende 33, in Augustus en September geen, in elk der maanden October en November 1, in December geen. Van de 71 aangetasten stierven er 7.

Enkele gevallen zijn te Benschop, Maarssen, Oudenrijn, Veenendaal, Montfoort en Maarsseveen aangegeven.

De sterftelijsten maken melding van drie sterfgevallen aan roodvonk te Veenendaal.

Friesland.

In Friesland stierven 39 personen aan roodvonk, tegen 16 in 1874. Er zijn uit 28 gemeenten 575 gevallen dier ziekte aangegeven. De eerste gevallen stonden in verband met die welke aan het einde van 1874 voorkwamen in Dantumadeel. Roodvonk werd epidemisch verklaard in Baarderadeel in September, in Bolsward en Leeuwarden in October. De besmetting verbreidde zich door het verkeer van personen. Te Schiermonnikoog kwamen 5 gevallen, te Harlingen 5 en te IJlst 8 in één gezin voor. De ziekte bleef te IJlst beperkt tot dat gezin. Leeuwarden werd uit Oudkerk, Schiermonnikoog uit Nieuwediep, Dragtster Compagnie door een schipper van Leeuwarden gekomen besmet. In den regel werden de voorschriften der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten goed toegepast. Te Leeuwarden werden in October roodvonklijders tijdelijk in het werkhuis afgezonderd en verpleegd. Te Schiermonnikoog geschiedde de ontsmetting door middel van carbolzuur. Toen te Franeker eene vrouw aan roodvonk leed in eene woning waarin eene nering werd uitgeoefend, ontkende zij aan die ziekte te lijden. Het waarschuwend kenmerk verdween, werd op nieuw aangeplakt, maar weldra onkenbaar gemaakt. Zij begaf zich op straat, bezocht de kerk en nam plaats tusschen andere lieden. Op verzoek van den burgemeester werd zij door den adjunct-inspecteur onderzocht die duidelijke teekenen van vervelling waarnam. Zij werd vervolgd wegens overtreding van art. 8 der aangehaalde wet.

Overijssel.

Overijssel, waar van 1871—1873 eene epidemie van roodvonk had geheerscht, had in dit jaar van die ziekte zeer weinig te lijden. Sporadische gevallen werden waargenomen te Stad- en Ambt-Almelo, Kampen, Raalte, Rijssen en Wierden. Het getal sterfgevallen bepaalde zich tot 2. In 1874 waren 17 personen aan roodvonk gestorven.

Groningen.

Uit 20 gemeenten van Groningen werden 54 gevallen van scarlatina vermeld met 4 overledenen. In 1874 had de sterfte aan die ziekte 24 bedragen. Het grootst aantal gevallen bedroeg slechts 9, te Scheemda; daarna volgen Nieuweschans, Groningen en Eenrum. De ziektegevallen in deze gemeenten stonden in verband met die welke in het vorige jaar aldaar hadden plaats gehad. Te Winschoten werd de ziekte overgebragt uit Brussel. In een gezin uit Winschoten, dat zich te Brussel bevond werd een 6jarig kind op 30 October door scarlatina aangetast. De familie vertrok op 1 November naar Winschoten en kwam 2 November aldaar aan. Daarna werd in dat zelfde gezin een 3jarig kind aangetast, en op 27 November het oudste kind. Het roodvonk dat in 1874 sterk te Winschoten had geheerscht, bleef thans tot dit gezin beperkt.

Te Heiligerlee (gem. Scheemda) werd de verbreiding van scarlatina in de hand gewerkt door een laakbaar verzuim van de hoofden van aangetaste gezinnen. Toen op 25 October voor het eerst geneeskundige hulp werd ingeroepen vond de geneesheer in twee gezinnen bij elkander zes roodvonklijders van 2—6 jaren, waarvan een stervende. Hij vernam dat drie kinderen van een buurman in hetzelfde huis reeds sedert drie weken aan die ziekte geleden hadden, zonder dat geneeskundige hulp was ingeroepen. Die kinderen waren reeds

in het vervellingstijdperk. Tegen het hoofd van dat gezin, die geene aangifte had gedaan, werd proces-verbaal opgemaakt; de regtbank te Winschoten veroordeelde hem tot eene boete van 50 cents.

De inspecteur ontving in Augustus berigt van de pruissische autoriteit te Weener, dat in de grensgemeente Bunde roodvonk voorkwam. In September zijn aldaar ook gevallen waargenomen. In het naburige Nieuweschans werden in het geheele jaar 7 personen aangetast.

Drenthe bleef van roodvonk vrij. **Drenthe.**

Er hebben 12 sterfgevallen aan scarlatina in Limburg plaats gehad in 7 gemeenten; in 1874 waren er 8 in 2 gemeenten aan die ziekte gestorven. **Limburg.**

Te Grevenbicht werden twee kinderen, kort nadat zij gevaccineerd waren, door roodvonk aangetast; een daarvan overleed; bij het andere kind verliepen de vaccinepuisten, behalve dat zij meer dan gewoon geirriteerd waren, geregeld. De geneesheer ontkende de mogelijkheid dat het roodvonk door het inentingslancet kon zijn overgebragt; hij had te dien tijde daarmede verscheidene andere kinderen ingeënt, die allen gezond bleven.

Te Kerkrade kwam een geval voor in het pensionaat te Rolduc, in Januarij. In April overleed de vrouw van een geneesheer aan scarlatina; andere gevallen waren dien geneesheer in de gemeente niet bekend.

Te Maasbree werden in ééne woning 3 kinderen aangetast.

De epidemie, die in 1874 te Roosteren begonnen was, hield aan tot het laatst van Februarij. Er stierven aldaar 6 kinderen aan roodvonk.

Roodvonk ging te Schimmert gepaard met angina maligna; de lijders herstelden.

Overal werd art. 20 der wet (waarschuwend kenmerk) behoorlijk gehandhaafd, behalve in het gesticht te Rolduc. De burgemeester op dit verzuim gewezen antwoordde dat het bestuur van het gesticht er voor zorgde. Daarop wees de inspecteur er op dat hij de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van dat wetsartikel droeg.

In een pensionaat te Vaals werden tien leerlingen door roodvonk aangetast in de maand December; de eerste gevallen waren ligt, de latere van meer ernstigen aard. Een meisje stierf er aan, na door de moeder, die eene andere dochter in de afgezonderde ziekenzaal oppastte, te zijn besmet. De noodige maatregelen werden met de meeste zorg toegepast; daaraan is waarschijnlijk toe te schrijven dat van de 120 leerlingen niet meer werden aangetast. In het dorp Vaals deed zich verder nog een geval voor bij een jongen, wiens vader aan angina diphtherina geleden had. Vaals was vermoedelijk uit Aken besmet.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN ROODVONK IN:					GEMIDDELDE JAARLIJKSCHE STERFTE AAN ROODVONK		Van 1000 overledenen (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is) stierven in 1875 aan roodvonk:	Van 1000 inwoners stierven aan roodvonk in 1875.
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	van 1866 tot 1870.	van 1871 tot 1875.		
Noordbrabant	100	115	108	35	12	31	74	1.1	0.02
Gelderland	60	131	106	37	19	26	70	1.9	0.04
Zuidholland	55	168	283	182	56	16	149	2.6	0.07
Noordholland	102	195	37	73	20	161	85	1.2	0.03
Zeeland	68	24	35	136	65	13	65	14.3	0.35
Utrecht	16	8	6	36	15	2	16	3.5	0.08
Friesland	15	1	„	16	39	10	14	5.6	0.12
Overijssel	78	149	182	17	2	22	85	0.3	„
Groningen	26	66	15	24	4	28	27	0.7	0.01
Drenthe	9	4	23	2	„	23	7	„	„
Limburg	133	61	24	8	12	33	47	2.4	0.05
HET RIJK . . .	662	922	819	566	244	365	639	2.6	0.06

In het 5jarig tijdperk van 1871—1875 heeft roodvonk dus een veel grooter gemiddelde jaarlijksche sterfte veroorzaakt dan in het voorafgaande 5jarig tijdperk. In 1872 bereikte de sterfte aan die ziekte haar maximum, daalde langzaam in de beide volgende jaren en was in 1875 weder tot een betrekkelijk onbeduidend cijfer teruggekeerd.

C. *Morbilli.* (Mazelen.)

Hadden de mazelen in de twee laatste jaren weinig sterfte veroorzaakt — in 1874 stierven daaraan slechts 550 personen — in 1875 was de sterfte aan die ziekte weder grooter.

Noordbrabant. In Noordbrabant breidden de mazelen zich sterk uit, maar waren overal goedaardig, zoodat er slechts 97 sterfgevallen aan die ziekte in 34 gemeenten zijn opgeteekend. In 1874 waren slechts 9 sterfgevallen aan mazelen in 6 gemeenten voorgekomen.

Ten bewijze hoe weinig gevaarlijk de meeste gevallen waren kan strekken dat te Loon op Zand van 398 aangegeven gevallen niet meer dan 14 doodelijk eindigden, dat de sterfte aan die ziekte te Heerlen (gemeente Wouw), waar mazelen zoo algemeen waren dat de helft

der schoolgaande kinderen (78) daaraan leed, slechts 3 bedroeg en te Uden, waar de verbreiding zeer groot genoemd wordt, slechts 2 kinderen geneeskundig behandeld werden. Te Erp, Oploo, Veghel en andere gemeenten verbreidde de ziekte zich epidemisch.

Het eerste geval schijnt op 5 Januarij te 's Hertogenbosch te zijn waargenomen, nadat zich aldaar reeds op 29 December te voren een geval had voorgedaan.

De ziekte verbreidde zich in zuidelijke rigting; het oostelijk en westelijk gedeelte der provincie bleef, op enkele uitzonderingen na, verschoond. Uit 58 gemeenten werd mededeeling gedaan van het voorkomen van mazelen. Epidemisch heerschten zij te Woensel, Oirschot, Boxtel, Tilburg, Heeze en Loon op Zand. Eenige uitbreiding kregen zij te Sprang, Erp, Werkendam, Woudrichem, Sleeuwijk, Strijp, 's Hertogenbosch, Bergen op Zoom, Vught, Reek en Breda.

Te Werkendam werd de ziekte door een schip uit Amsterdam overgebragt. Aalburg werd uit Heusden, Besoyen uit Woudrichem besmet. Van toepassing van art. 20 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten (waarschuwend kenmerk) wordt uit sommige gemeenten melding gemaakt; uit andere ook van art. 14 (wering uit scholen van kinderen uit huizen, waar eene besmettelijke ziekte voorkomt). Te Strijp, Sprang, St. Anthonis (gemeente Oploo) werd de school tijdelijk gesloten toen mazelen in de woning van den hoofdonderwijzer voorkwamen. Voor ontsmetting werd te 's Hertogenbosch behoorlijk zorg gedragen. Te Breda bepaalde men zich tot het plaatsen van het kenmerk. Volgens den burgemeester werd, zoover hem bekend was, voor ontsmetting gezorgd door de familiebetrekkingen der aangetasten, die allen (?) tot den gegoeden stand behoorden.

Ofschoon in vele gemeenten zelden geneeskundige hulp werd ingeroepen, gaven sommige hoofden van huisgezinnen kennis van het voorkomen van mazelen aan den burgemeester, die dan het kenmerk deed plaatsen. Andere burgemeesters achtten zich daartoe niet bevoegd zonder berigt van een geneeskundige.

Gelderland.

In Gelderland hebben de mazelen zich, vooral in de tweede helft des jaars sterk uitgebreid. In 82 gemeenten hebben zij geheerscht; in 36 daarvan werden zij epidemisch verklaard Aan het einde des jaars heerschten mazelen nog epidemisch in Buren, Culemborg, Dodewaard, Stad Doetinchem, Doornspijk, Dreumel, Ermelo, Overasselt, Rossum, Ruurlo, Tiel, Vuren, Wisch en Zoelen.

In de 36 gemeenten waar de ziekte epidemisch werd verklaard zijn 5857 gevallen aangegeven; daarvan liepen 210 doodelijk af; in andere gemeenten zijn 467 gevallen aangegeven met eene sterfte van 33 personen, zoodat de totaalsterfte aan mazelen 243 heeft bedragen; in 1874 waren aan die ziekte slechts 29 sterfgevallen voorgekomen.

Veelal had de ziekte een zoo goed aardig beloop dat geneeskundige hulp niet werd ingeroepen. Het aantal ziektegevallen is dan ook ongetwijfeld veel grooter geweest dan het cijfer van aangegeven gevallen, 6324, aanwijst. Sommige geneeskundigen vermelden alleen dat mazelen heerschen. In sommige gemeenten komen mazelen als doodsoorzaak op de sterftelijsten voor, zonder dat een enkel ziektegeval is aangegeven (Gameren en Varik).

Het eerste geval kwam op 3 Januarij te Elburg voor, daarop volgden Barneveld, Est en Opijnen, Vuren, Nykerk, Arnhem, Renkum en Apeldoorn. Verband tusschen het verschijnen der mazelen in deze gemeenten heeft men niet kunnen nagaan. De door de wet voorgeschreven maatregelen werden zooveel mogelijk toegepast.

Zuidholland.

De mazelen hebben volgens de opgaven der oorzaken van den dood aan 234 personen het leven gekost. In 1874 werd die ziekte ook juist 234 malen als oorzaak van den dood opgegeven.

De ziekte, die bij 't einde van 't vorige jaar reeds hier en daar heerschte, kwam in 1875

vooral voor in den Alblasserwaard, in den omtrek van Rotterdam, te Leiden, Delft en 's Gravenhage.

Zij was epidemisch te Alblasserdam, Ameide, Cappelle aan den IJssel, Delft, Delftshaven, Giessendam, Gorkum, 's Gravenhage (Scheveningen), Hardinxveld, Lexmond, Lisse, Peursum, Ridderkerk, Schiedam, Schoonhoven, Sliedrecht, Tienhoven, Vierpolders, Vlaardingen en Warmond.

De eerste gevallen van mazelen te Zoeterwoude en te Leiderdorp kwamen voor bij kinderen, die te Leiden school gingen.

Te Heukelum werd die ziekte gebragt door een kind van den onderwijzer. De school is gesloten, de ziekte heeft zich niet verder verspreid.

Ridderkerk werd besmet door een kind, dat te Tiel gelogeerd had.

Uit Ridderkerk verspreidde de ziekte zich in den Zwijndrechtschen waard.

Te Zwijndrecht werd bovendien uit Kuilenburg de besmetting gebragt.

Te Wassenaar werd de ziekte gebragt uit 's Gravenhage, te Noordeloos en Peursum uit Giessendam, te Vier Polders uit Brielle en te Gorkum waarschijnlijk door eene Haagsche baker.

De school te Valkenburg werd gesloten wegens 't voorkomen van mazelen in 't gezin van den onderwijzer.

Te Gorkum werd de bewaarschool gesloten.

Noordholland. Uit 52 gemeenten van Noordholland werden berigten van het voorkomen van mazelen ontvangen. Op de eilanden Terschelling en Vlieland was het aantal aangetasten groot; vooral op eerstgenoemd eiland, alwaar 11 lijders bezweken. Op Vlieland was de ziekte niet zoo algemeen verspreid en eischte aldaar slechts 2 offers. Op Terschelling heerschte de ziekte vooral in het laatst van October en in November. Op Vlieland van Mei tot October bij afwisseling. Op de overige eilanden werden, voor zoover bekend is, geen mazelen waargenomen.

Benoorden het IJ vertoonden zich mazelen in de volgende 31 gemeenten: Helder, Anna-Paulowna, Schagen, Barsingerhorn, Warmenhuizen, Koedijk, Heerhugowaard, Alkmaar, Heilo, Graft, Castricum, Heemskerk, Wijk aan Zee en Duin, Beverwijk, Krommenie, Koog aan de Zaan, Westzaan, Zaandam, Oostzaan, Landsmeer, Nieuwendam, Monnikendam, Edam, Middelie, Purmerende, de Beemster, Hoorn, Wijdenes, Enkhuizen, Grootebroek en Medemblik.

De ziekte had over het algemeen een zeer goedaardig karakter, zoodat zelfs in vele gemeenten, waar het aantal aangetasten buitengewoon groot was, geen of 1 sterfgeval plaats vond. Het meest had Wijdenes te lijden; aldaar bezweken 8 der aangetasten. De grootste uitbreiding schijnt de ziekte te hebben verkregen te Alkmaar en te Beverwijk in de maanden September en October: te Heilo en Heemskerk in October en November; te Warmenhuizen in November en December; te Zaandam in de 4 eerste maanden van het jaar.

Van deze 6 gemeenten bleven Heilo en Warmenhuizen van sterfgevallen bevrijd. Alkmaar telde 11, Beverwijk 5, Zaandam 7, Heemskerk 3 overledenen.

Onder dagteekening van 12 Mei ontving de adjunct-inspecteur berigt van de directie der Stoomvaartmaatschappij „Nederland", dat het stoomschip „Koning der Nederlanden" te Nieuwediep was binnengeloopen, hebbende aan boord een vijftiental kinderen lijdende aan mazelen en dat de noodige maatregelen waren genomen om de aangetasten aan boord te blijven verplegen, ten einde overbrenging der ziekte te voorkomen.

Reeds den volgenden dag werd van de directie de mededeeling ontvangen, dat door het uitbreken van brand aan boord van bovengenoemd stoomschip, juist ter plaatse waar de mazelenlijders waren gehuisvest, deze lijders van boord waren gebragt of geloopen, zich in de gemeente hadden verspreid of naar elders waren vertrokken; dat door de directie echter

zooveel mogelijk zou gezorgd worden, dat door voorwerpen van boord geene verdere verspreiding zou ontstaan.

Uit een onmiddellijk daarop gevolgd berigt van een der geneeskundigen te Helder bleek, dat 13 der kinderen in een hôtel aldaar waren opgenomen.

In de 31 genoemde gemeenten te zamen was de sterfte aan mazelen 46.

Bezuiden het IJ kwamen in 21 gemeenten mazelen voor, namelijk: Amsterdam, Haarlem, Bloemendaal, Zandvoort, Sloten, Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Uithoorn, Watergraafsmeer, Weesp, Weesperkarspel, Nederhorst den Berg, Ankeveen, Kortenhoef, 's Graveland, Hilversum, Laren, Blaricum, Huizen, Naarden en Bussum.

Te Amsterdam werden weder het geheel jaar door mazelen waargenomen; vooral in de eerste 3 maanden van het jaar was het aantal aangetasten, bijna uitsluitend kinderen, groot; van April tot November bleef de ziekte meer sporadisch, doch nam toen weder iets meer in uitbreiding toe.

De ziekte behield over het algemeen een goedaardig karakter. In het geheel werd van 925 gevallen aangifte gedaan, terwijl 121 overledenen geteld werden. In het voorgaande jaar bedroeg het aantal aangiften 3499 en dat der sterfgevallen 213.

In sommige der overige 20 gemeenten werden slechts enkele gevallen, in andere een grooter aantal waargenomen; in 10 gemeenten echter heerschte de ziekte algemeen. Dit was vooral het geval te Laren, Bussum, Blaricum, Huizen, waar schier geen huisgezin verschoond bleef, terwijl ook te Weesperkarspel, Ankeveen, Ouder-Amstel, Hilversum, Naarden en Weesp zeer vele lijders aan deze ziekte onder behandeling kwamen.

In deze 10 gemeenten werden 51 sterfgevallen geteld, van welke 9 te Laren en 8 te Bussum plaats vonden; wel een bewijs dat die ziekte nergens een ernstig karakter aannam.

In de 21 gemeenten bezuiden het IJ bezweken derhalve 175 aangetasten, zoodat in de geheele provincie aan mazelen zijn overleden in 52 gemeenten 234 personen, tegen 247 in 22 gemeenten in het voorgaande jaar.

Tijdens het heerschen van mazelen te Alkmaar werden aldaar de lijkjes der kinderen, die aan deze ziekte overleden waren, naar de begraafplaats gedragen en niet, zooals vroeger veelal geschiedde, in gewone vigilanten daarheen gevoerd. De woningen, waarin sterfgevallen aan mazelen of aan eenige andere besmettelijke ziekte voorkwamen, werden ontsmet.

Te Zandvoort werd in het midden van Augustus een kind van een gezin, dat een paar dagen te voren uit Hattem, waar mazelen heerschten, was gekomen, door deze ziekte aangetast. Door de aanwending van voorzorgsmaatregelen gelukte het de voortplanting der ziekte te voorkomen, hetgeen vooral voor deze gemeente, alwaar in dien tijd van het jaar vele familiën van het zeebad komen gebruik maken, van het grootste gewigt is.

In verscheidene gemeenten werden tijdens het heerschen der mazelen een of meer scholen tijdelijk gesloten, omdat zij òf bijna geheel ontvolkt waren òf omdat in het huis, waarin de school gehouden werd, die ziekte zich had geopenbaard. Dit had plaats te Alkmaar, Beverwijk, Blaricum, Heemskerk, Hilversum, Laren, Terschelling, Warmenhuizen, Weesperkarspel en Wijdenes, terwijl te Huizen de hoofdonderwijzer, in wiens gezin mazelen voorkwamen, zich, tot dat het gevaar van besmetting geweken was, van het geven van onderwijs onthield.

Zeeland.

Even onbeduidend als in 1874, toen 3 personen aan mazelen zijn gestorven, was de sterfte aan deze ziekte in 1875, toen er 11 aan bezweken in 7 gemeenten. Niettemin hebben de mazelen zich door eene morbiliteit gekenmerkt, welke die der andere gezamenlijke zymotische ziekten heeft overtroffen.

De eerste belangrijke uitbreiding van mazelen kwam voor in de gemeente Brouwershaven; zij nam een aanvang in de tweede helft van Mei, en dewijl zij zich over 156 gezinnen uit-

gestrekt heeft, zoo was het niet te verwonderen dat zij zich weldra aan de naburige en verder gelegen gemeenten van het eiland Schouwen mededeelde, zoodat schier geene enkele er van vrij bleef. Niet alle gemeenten intusschen in dit district werden in die mate als Brouwershaven aangetast, maar toch is het noodzakelijk geweest dat in de betrekkelijk kleine gemeente van Zonnemaire 102 woningen van het gevorderde kenmerk in het tijdsverloop van 10 Junij tot 24 Julij, werden voorzien.

In de andere districten van Zeeland was de verbreiding der mazelen niet zoo algemeen, hoezeer het opmerkelijk was dat zij in enkele gemeenten reeds kort na hare verschijning bijna de gansche gemeente hebben besmet, doch weldra hare verdere epidemische verbreiding staakten. Zoo werd omstreeks den tijd, hierboven reeds aangegeven, de gemeente Oostkapelle in Walcheren schier bij uitzondering getroffen, met 122 aangetasten; Stavenisse (eiland Tholen) in October, met 208 lijders, IJzendijke (Westelijk Zeeuwsch Vlaanderen) eveneens in October, met 80 besmette huisgezinnen, Sint-Maartensdijk in November en December met 131 gezinnen, terwijl het scheen als of de goedaardigheid van het karakter der ziekte in regte reden stond tot den spoed waarmede zij na hare invasie zich uitbreidde.

In het geheel zijn de mazelen voorgekomen in 27 gemeenten (Biervliet, Brouwershaven, Driewegen, Duivendijke, Elkerzee, Ellemeet, Kerkwerve, Kruiningen, Middelburg, Neuzen, Nieuwerkerk, Noordgouwe, Noordwelle, Oostburg, Oostkapelle, Renesse, Rilland, Schoondijke, Serooskerke (Schouwen), Serooskerke (Walcheren), Sint-Maartensdijk, Stavenisse, Vrouwepolder, Waterlandskerkje, IJzendijke, Zierikzee en Zonnemaire).

Eerst in het najaar werden de mazelen meer algemeen, en te oordeelen naar haren loop, moet het er voor gehouden worden dat zij alstoen eerst in den aanvang verkeerden van hare epidemische verbreiding.

In drie gemeenten (Brouwershaven, Oostkapelle en Zonnemaire) is de ziekte epidemisch verklaard en in onderscheidene gemeenten Driewegen, Elkerzee, Ellemeet en Serooskerke (Schouwen) werd het geven van onderwijs in de scholen gedurende eenigen tijd gestaakt, terwijl er geene noodzakelijkheid bevonden is om kermis te Brouwershaven, eenige dagen vóór de verschijning der mazelen invallende, te schorsen en om die, ongeveer onder gelijke omstandigheden te Zonnemaire voorkomende, niet te laten doorgaan.

Utrecht.

In de provincie Utrecht, alwaar in 1874 slechts 5 personen in 3 gemeenten aan mazelen gestorven waren, heeft deze ziekte zich in 1875 meer uitgebreid; in 16 gemeenten bezweken daaraan 62 personen. Er werd van 4487 gevallen aangifte gedaan in 20 gemeenten waar mazelen epidemisch verklaard zijn.

In Januarij werden de eerste gevallen te Breukelen Nijenrode en te Maarssen aangegeven; in dezelfde maand kwamen 5 gevallen voor te Amersfoort.

In Februarij breidde de ziekte zich uitsluitend uit onder de 400 kinderen van ééne school. Bij vele dier kinderen werd geen geneeskundige hulp ingeroepen ter vermijding van het waarschuwend kenmerk, maar de ouders schroomden niet de gezonde kinderen ter school te zenden en daardoor andere kinderen aan besmetting bloot te stellen. Die school werd op verzoek van den adjunct-inspecteur en met medewerking van het lid van den geneeskundigen raad, dr. Fock, tijdelijk door de geestelijke zusters, die er onderwijs gaven, gesloten, maar de smetstof had zich reeds door de stad verbreid. Op 13 Februarij werden mazelen aldaar epidemisch verklaard. Elst (gem. Rhenen), Harmelen, Maarsseveen, Remmerden (gem. Rhenen) en Willige Langerak werden in Februarij besmet. Te Rhenen werden mazelen epidemisch verklaard en de school te Elst tijdelijk gesloten. Deze maatregel heeft goed gewerkt. Van 14—20 Februarij werden 32 gevallen aangegeven, van 21—27 Februarij 24, van 28 Februarij tot 6 Maart niet meer dan 3. Daarna kwamen nog een paar gevallen.

In Maart werden gevallen van mazelen aangegeven te Hoogland, Jutphaas, Jaarsveld, Kamerik, Linschoten; Lopik, Maarssen, Maarsseveen, Montfoort, Willige Langerak en IJsselstein.

Te Harmelen werd de ziekte epidemisch verklaard en de openbare school tijdelijk gesloten; op toepassing van denzelfden maatregel op de bijzondere school, ofschoon de mazelen onder de aldaar schoolgaanden nog niet verbreid schenen te zijn, werd door den adjunct-inspecteur aangedrongen. Ook in die gemeente ging de epidemie snel terug.

Te IJsselstein werd omstreeks half Maart aangekondigd dat mazelen epidemisch voorkwamen; in het laatst van Mei kon de epidemie als geëindigd worden beschouwd.

In April kwam de beurt aan Montfoort. In de week van 28 Maart tot 4 April werd van 9 gevallen aangifte gedaan, in de week daarna van 61. Op 6 April werden de mazelen epidemisch verklaard. Ook aldaar kwam de epidemie spoedig tot staan; zij was aan het einde der maand reeds afgeloopen. Eerst later, in Junij en Julij vertoonden zich op nieuw mazelen, in de gevangenis voor jeugdige vrouwelijke veroordeelden, van welke 9 werden aangetast. Strenge afzondering der zieken voorkwam verdere uitbreiding.

In Mei heerschte mazelen epidemisch te Utrecht, nadat in de 4 voorafgaande maanden slechts enkele gevallen waren aangegeven. Het maximum der aangiften werd in September bereikt, 1314.

In December werden nog 116 aangiften gedaan.

Na April werden de volgende gemeenten besmet: Linschoten, Mijdrecht, Vreeswijk, Vinkeveen, Loosdrecht, Vleuten, Abcoude Baambrugge en Proostdij, Vreeland, Veldhuizen, Wilnis, Tull en 't Waal, Houten, Willeskop, Wijk bij Duurstede, Nigtevecht, Schalkwijk, Langbroek, Loenen, Cothen, Amerongen, Bunnik, Rhenen, Haarzuilens, Breukelen Nijenrode en St. Pieters, Amersfoort, Maarsseveen en Odijk, sommige dezer gemeenten voor de tweede of derde maal. Niet overal ontwikkelde zich eene epidemie. In Mei werden mazelen epidemisch te Vreeswijk, Linschoten, Abcoude Baambrugge en Proostdij, Loosdrecht, Jutphaas, Vleuten, Oudenrijn; in Junij te Wijk bij Duurstede, in Augustus te Cothen, in September te Loenen, in October te Bunnik, Breukelen Nijenrode en Vreeland; in December eindelijk nog eens weder te Vleuten, waar reeds van 23 Mei tot 6 Junij eene kleine epidemie was waargenomen, maar door krachtig handelen van den burgemeester snel onderdrukt was.

Van de 72 gemeenten van Utrecht zijn 40 door mazelen bezocht; in de helft daarvan hebben zij zich epidemisch verbreid. De ziekte was in het algemeen ligt, hetgeen uit het geringe sterftecijfer blijkt, gering in verhouding tot het aantal aangetasten, dat het getal aangegeven gevallen stellig ver heeft overtroffen.

Tijdelijke sluiting van de schoollokalen stuitte in landgemeenten zeer spoedig den voortgang der epidemie. In Utrecht wilden burgemeester en wethouders daartoe niet overgaan; dien maatregel, in Mei door den adjunct-inspecteur voorgesteld, achtten zij te streng. „Men kon dan ook", zoo vervolgde de adjunct-inspecteur, „zeer duidelijk het overslaan der besmetting van de eene school op de andere uit de aangiften ten stadhuize constateren." Naar zijn oordeel is tijdelijke sluiting van de scholen een noodzakelijk complement van de voorschriften der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten, die op zich zelven de verbreiding der mazelen niet kunnen tegenhouden.

Friesland.

Terwijl in Friesland de mazelen in 1874 geene sterfte hadden veroorzaakt, stierven daaraan in 1875 59 personen. Van 1665 ziektegevallen werd aangifte gedaan.

Het eerste geval werd op 17 Januarij te Leeuwarden waargenomen bij een timmerman, die te Rotterdam, waar mazelen heerschten, gewerkt had. In het eerste kwartaal werden, behalve Leeuwarden, Bolsward, Harlingen en Barradeel besmet; in het tweede kwartaal

Opsterland, Ooststellingwerf, Lemsterland, Franekeradeel, Wonseradeel, Schiermonnikoog, Weststellingwerf, Schoterland, Smallingerland, Franeker, 't Bildt en Baarderadeel; in het derde kwartaal Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Hennaarderadeel, Menaldumadeel en Leeuwarderadeel, en in het laatste kwartaal Doniawerstal, Gaasterland en Kollumerland.

Mazelen werden epidemisch verklaard in Franekeradeel te Tzum, van 30 Julij tot in October, in Baarderadeel te Winzum, van 4 Augustus tot in October, in Leeuwarden in October en in Kollumerland 3 December. In beide laatgemelde gemeenten duurde de epidemie aan het einde des jaars nog voort.

Lemsterland werd besmet uit Bolsward, Opsterland uit 's Gravenhage, Schiermonnikoog waarschijnlijk uit Holwerd, Smallingerland uit Opsterland (Beetsterzwaag), Barradeel uit Harlingen, Utingeradeel waarschijnlijk uit Beetsterzwaag, Baarderadeel en Hennaarderadeel uit Winzum. Op 8 November werden te Ried in Franekeradeel plotseling een aantal schoolkinderen aangetast.

Artt. 14 en 20 der wet werden toegepast. De gevallen waren in den regel niet van ernstigen aard, zoodat geneeskundige hulp veelal niet werd ingeroepen. Toen ten huize van de hoofdonderwijzers te Tzum en aan den oosthoek onder St. Jacob op 't Bildt mazelen voorkwamen, werden de scholen gesloten. Te Leeuwarden werden lijders aan mazelen tijdelijk in het werkhuis verpleegd. Te Schiermonnikoog werd carbolzuur kosteloos verkrijgbaar gesteld.

Overijssel.

In 1875 verkregen in Overijssel de mazelen, die zich in 't laatst van December 1874 reeds te Kampen, maar ook alleen daar, epidemisch hadden vertoond, eene aanmerkelijke uitbreiding, zoodat van de 61 gemeenten slechts 9 geheel bevrijd bleven en in 29 geen gevallen van overlijden daaraan voorkwamen. Tegen 17 in het vorig jaar, allen te Kampen, overleden thans in 32 gemeenten 222 lijders.

Ten aanzien van den eersten oorsprong in deze provincie van de mazelen moet in het oog worden gehouden, dat in 1874 in onderscheiden gemeenten van Noord- en Zuidholland alsmede in enkele gemeenten van Gelderland de mazelen epidemisch heerschten, en dat het eerste geval van mazelen, dat te Kampen op den 3den December werd aangegeven, vermoed werd door besmetting van Amsterdam overgebragt te zijn. Te Kampen nam na dat eerste geval het aantal aangetaste huisgezinnen zoo sterk toe, dat reeds den 8sten die ziekte epidemisch moest verklaard worden. In de week tusschen den 27sten December en den 3den Januarij 1875 bereikte de ziekte haar hoogste toppunt (er worden in die week 275 huisgezinnen als door mazelen aangetast opgegeven), om daarna langzamerhand af te nemen en in 't midden van Maart te verdwijnen, nadat gedurende de gansche epidemie 973 huisgezinnen waren aangetast geworden. In den verderen loop des jaars kwamen nog eenige geïsoleerde gevallen der ziekte voor, waarvan de oorsprong waarschijnlijk in besmetting uit later aangetaste gemeenten moet gezocht worden, maar die te Kampen nu geen geschikten bodem meer voor verdere uitbreiding vonden.

Weldra vertoonde zich in Januarij de ziekte ook in het tegenover Kampen op den regteroever des IJssels gelegen IJsselmuiden, voorts te Kamperveen, Grafhorst en Genemuiden, alsmede in het betrekkelijk ver verwijderde Hellendoorn, terwijl zich ook te Gramsbergen, aan de noordoostelijke grens der provincie, één enkel geval voordeed. Den 14den vertoonden zich het eerste geval te Zwolle, den 19den te Deventer en den 25sten te Steenwijkerwold.

Daarna breidden zich de mazelen over de geheele provincie uit in de volgende rangorde. In Februarij werden aangetast Staphorst, Zwollerkerspel en Stad Vollenhoven, — in Maart Zalk, Holten en Stad Delden, — in April Markelo en in Mei Zwartsluis, Stad Almelo, Vriezenveen, Ambt Almelo, Goor, Oldenzaal, Dalfsen en Weerselo. In Junij volgden Heino, Avereest, Losser, Enschede, Diepenveen en Wierden, — in Julij Olst. In Augustus ver-

toonden zich de eersten gevallen te Steenwijk, Hengelo en Rijssen, — in September te Borne, Ambt Delden en Denekamp, — in October te Wijhe, — in November te Diepenheim en den Ham, — en in December te Stad Hardenberg, Wanneperveen, te Gramsbergen op nieuw, te Ambt Hardenberg en te Haaksbergen.

Het aantal aangetasten liep in dezen gemeenten zeer uiteen. In enkele bepaalde het zich tot één, twee of vier gevallen, zooals te Avereest (1), Enschede (2) den Ham (3), Stad Vollenhove (1), Weerselo (1), Wijhe (2), — in de meeste kwamen er meer voor, — in eenige zooveel naar evenredigheid der bevolking, dat de ziekte als epidemisch heerschende moest worden verklaard. Behalve te Kampen, waar dit reeds in December 1874 geschied was, had dit plaats te Genemuiden, Staphorst, Zwolle, Almelo, Vriezenveen, Deventer, Zwartsluis, Oldenzaal, Borne, Denekamp, Wanneperveen en Stad Hardenberg.

De gemeenten, die vrij bleven, waren Blankenham, Blokzijl, Kuinre, Lonneker, Oldemarkt, Stad Ommen, Ootmarsum, Raalte en Ambt-Vollenhove, waarbij nog Hasselt moet gevoegd worden, ofschoon daar een sterfgeval aan mazelen voorkwam. Dit betrof echter een schipperskind, dat eenige weken aan de Dedemsvaart aan mazelen had geleden en dat in November te Hasselt aan de gevolgen overleed. Het verdient welligt eenige opmerking dat de gemeenten in het noordwestelijk gedeelte der provincie of niet, of zeer weinig van de ziekte hadden te lijden, ofschoon eenige er van in gestadige gemeenschap zijn met Zwartsluis, Genemuiden en Kampen, waar de mazelen epidemisch heerschten.

Daar het aantal der aangetasten niet kan worden opgegeven, kan ook de verhouding tusschen dit en de overledenen niet worden bepaald. Over 't geheel echter beschouwden de geneeskundigen de epidemie als van vrij goedaardigen aard en inderdaad, wanneer men de vrij algemeene verbreiding der ziekte en het groot aantal dat daardoor op sommige plaatsen werd aangetast in het oog houdt, dan kan het aantal van 222 overledenen daaraan niet zeer groot genoemd worden. Het verschijnsel deed zich ook nu soms voor, dat de ziekte in 't begin weinig of geen slagtoffers maakte, maar later de sterfgevallen naar evenredigheid der aangetasten veel talrijker werden. Te Kampen liep dit zeer in het oog, niettegenstaande zich in 't begin de mazelen vooral tot den minderen stand bepaalden, en eerst later de meer gegoeden er door werden aangetast.

Van hetgeen men weet of vermoedt betreffende den oorsprong der ziekte in de verschillende gemeenten kan het volgende worden medegedeeld.

Te Kampen was, gelijk reeds gezegd is, de ziekte overgebragt uit Amsterdam, waar in November en December 1874 de mazelen heerschten. IJsselmuiden deelt in alle epidemiën, die te Kampen heerschen. Te Kamperveen betrof het eerste geval een hoofdonderwijzer, die te Kampen geweest was, te Genemuiden een knaap, die te Kampen school ging. Grafhorst en Zwolle zijn allerwaarschijnlijkst uit Kampen besmet, Zwolle misschien ook uit Amsterdam, Deventer uit Zwolle of Kampen. Van het eerste geval te Staphorst was de besmetting opgedaan in de Drentsche gemeente Havelte; te Zwollerkerspel werd een te Zwolle school gaand kind het eerst aangetast. De eenige lijder te Stad Vollenhoven had de besmetting vermoedelijk opgedaan te Genemuiden. Holten is besmet uit Deventer, Markelo uit Holten, Zwartsluis uit Genemuiden. Te Goor kwam den 16den Mei het eerste geval voor in een reiswagen van een kermistroep, die op eene weide buiten de kom der gemeente stond; weldra vertoonden zich de mazelen in die kom en later in de verdere buurten. Te Dalfsen brak de ziekte in Mei 't eerst uit bij een kind, dat eenige dagen te Zwolle had vertoefd, Weerselo werd besmet uit Borne. Als waarschijnlijken oorzaak van het ontstaan der ziekte te Losser wordt opgegeven de omgang van kinderen uit die gemeente met kinderen uit Oldenzaal. Te Wierden werd de ziekte overgebragt uit Almelo en Vriezenveen. Te Steenwijk vertoonden de mazelen zich 't eerst in twee aan tegenovergestelde uiteinden der gemeente

afzonderlijk staande woningen, doch beide op de grenzen van Steenwijkerwold, waar reeds lang de mazelen heerschten. Dat Hengelo en Borne uit Almelo zijn besmet geworden, is hoogst waarschijnlijk, terwijl naar Rijssen de besmetting denkelijk uit Goor is overgebragt. Te den Ham kregen in November drie kinderen van een hoofdonderwijzer te Vroomshoop de mazelen; zij hadden die echter niet opgedaan in de provincie, maar te Loenen aan de Vecht.

Wat in de gemeente zelve de overbrenging van den een op den anderen, en de meerdere of mindere verspreiding in de wijken en buurten dier gemeenten aangaat, daarover valt weinig te zeggen. Wanneer zich ergens een eerste geval had voorgedaan, dan werden de daarop volgende bij lange na niet altijd in dezelfde straat of buurt waargenomen, maar vaak op zeer verwijderde plaatsen. Later was in de bebouwde kommen geen spraak van meer of minder aangetaste buurten; wanneer de lijders eenigzins talrijk werden, bepaaldelijk wanneer de ziekte epidemisch kon gezegd worden te heerschen, vertoonde deze zich, gelijk veelal uitdrukkelijk gemeld werd „in alle buurten en onder alle standen." Trouwens het schijnt dan ook niet dat de eene localiteit meer dan de andere het uitbreken en de verspreiding van mazelen begunstigt, gelijk zulks bijv. bij typhus en cholera het geval is. Van buurt-epidemiën in den zin van epidemiën van zekere bepaalde straten en blokken huizen was dan ook nergens iets te bespeuren. Anders was het ten aanzien van den van elkander verwijderde dorpen of buurtschappen en gehuchten in vele gemeenten. Hier werd zeer dikwijls opgemerkt dat de mazelen zich in de eene buurtschap wel, in de andere niet vertoonden, of dat wèl de voorname kom der gemeente, maar niet de verspreide buurtschappen werden aangetast, of eindelijk dat een of meer buurtschappen aan mazelen leden, maar de hoofdkom geheel of bijna vrij bleef. Te Ambt Delden kwamen de mazelen het meest voor in de buurtschap Wiene, te Diepenheim bij uitsluiting in de kom, te den Ham alleen te Vroomshoop, te Heino alleen in de buurtschap Lenthe, te Hellendoorn in Nijverdal en Noetsele, te Losser in Berghuizen en Lutte, te Weerselo in Dulder, te Wanneperveen in de kom en de Westerbuurt, te Wijhe in Wengelo en Herxen, te Wierden de meeste te Enter. In de uitgestrekte gemeente Zwollerkerspel bleven de buurtschappen Zeedijk, Cellemuiden, Roeballigehoek, Hasselerdijk, Nieuwe Wetering en Biswetering, allen in den polder Mastenbroek, vrij, alsmede de vier Berkummer buurtschappen en Langenholt, welke tot het schoolgebied van Berkumklooster behooren. Die school was door toevallige omstandigheden tot den 8sten Mei slechts schaars bezocht geweest en was van 8 Mei tot 1 Julij wegens ontstentenis van een onderwijzer gesloten.

Wat betreft de door de gemeentebesturen genomen maatregelen tegen de verspreiding van de ziekte, zoo schijnt algemeen de hand te zijn gehouden aan de voorschriften van art. 14 en 15 der epidemiewet, alsmede aan het bepaalde in art. 20 (kenmerk aan de huizen), voor zoo ver namelijk de aangiften, bedoeld in art. 19, geschied zijn, 't geen hier en daar nog al te wenschen moet hebben overgelaten. Dat in 13 gemeenten het epidemisch verschijnen der mazelen werd afgekondigd, is reeds gemeld, en daar werd dan ook de bepaling van art. 21 nageleefd. Uit de ingevolge art. 26 ingekomen berigten bleek dat in onderscheiden gemeenten voor desinfectie en reiniging werd gezorgd. Hier en daar, zoo als te Zwolle, werden lijders naar de ziekeninrigting gevoerd. Te Olst werd de school gesloten. Overigens zijn geen bijzondere maatregelen genomen omdat op vele plaatsen de ziekte zeer goedaardig was en weinigen er aan overleden.

Groningen. In 15 gemeenten kwam thans deze ziekte voor. Het cijfer der ziektegevallen kan niet voor alle gemeenten worden medegedeeld, omdat meestal slechts berigt werd gegeven van de eerste gevallen. In de gemeente Groningen werd van 117 gevallen aangifte gedaan. Daarvan kwamen er 83 voor onder de kweekelingen van het instituut voor doofstommen. In dat gesticht

werd de ziekte aangebragt door een verpleegde, die na de groote vacantie met de ziekte besmet terugkwam. De ziekte heerschte in 't gesticht dan ook in Augustus, September en October. De 34 gevallen in de stad kwamen van Januarij tot December voor. In December eerst begon de epidemie op te komen; er deden zich toen 22 gevallen voor. De epidemie ving toen aan onder de kinderen van de Roomsch Katholieke bijzondere school in de Butjesstraat. De ziekte was gedurende 't geheele jaar goedaardig; er stierf toch daaraan in de stad Groningen niemand.

De eerste patiënten uit het instituut werden naar het ziekenhuis gezonden. Door een misverstand schijnen die te vroeg ontslagen. In het begin van October, toen de ziekte voor de tweede maal uitbrak, werd een afzonderlijke ziekenzaal in het gesticht zelf ingerigt. Voor desinfectie werd daar behoorlijk zorg gedragen. Onder de 117 gevallen kwamen er 2 voor bij kinderen van militairen, te Groningen in garnizoen. Overigens werden de mazelen aangebragt: te Grijpskerk, uit Franeker, en werd in December aldaar een pas gepromoveerd med. doctor er door aangetast, die blijkbaar te Groningen besmet was; te Warffum, van Terschelling; te Winschoten, uit Meppel; te Veendam, uit Pekela (hier, te Veendam, kwam 't eerste geval voor in de woning van een hoofdonderwijzer en ontwikkelde zich de ziekte tot eene epidemie in 't begin van 1876); te Delfzijl, uit Leeuwarden.

Te Noorddijk (nabij de stad Groningen) begon de ziekte in December en kwamen in die maand 29 gevallen voor.

Te Veendam werd de hoofdonderwijzer tijdelijk buiten de school gehouden, zijne woning bevond zich vóór het schoolgebouw.

Het totale cijfer der overledenen aan de mazelen was in de geheele provincie 14. Van de bekende aangetasten in de hoofdplaats (117) stierf geen.

Drenthe.

Mazelen kwamen in 1875 in Drenthe nog al veelvuldig voor, ofschoon niet in die mate als in Overijssel. In 17 gemeenten werd daarvan aangifte gedaan en er overleden 13 personen aan. De inspecteur heeft echter reden om te gelooven dat meer dan 17 gemeenten door mazelen zijn bezocht geworden, en dat in de bedoelde 17 gemeenten bij lange na niet alle mazelenlijders zijn aangegeven. In 1874 overleed in de geheele provincie slechts één aan die ziekte.

De tijd, waarop zich in deze 17 gemeenten de eerste gevallen van mazelen vertoonden, was deze. Reeds in December 1874 hadden zich de mazelen vertoond te Nijeveen; het eerste geval aldaar betrof een kind, dat op school in aanraking was geweest met een ander uit Wanneperveen in Overijssel, van welk laatste kind de moeder omstreeks dien tijd was teruggekeerd uit Amsterdam, waar zij, zoo als gezegd werd, had verkeerd in huisgezinnen, waar mazelen waren. In die maand en in Januarij 1875 werden te Nijeveen nog meer kinderen aangetast. In Februarij vertoonde zich de ziekte voor 't eerst te Havelte, in Maart te Hoogeveen (1 geval) en Zuidwolde, in April te Beilen, in Mei te Meppel, in Junij te Ruinerwold en te de Wijk, in Augustus te Assen en Smilde, in October te Anlo, Dwingelo, Norg en Vries, in November te Dalen, te Hoogeveen op nieuw en te Rolde, en in December te Zuidlaren.

Als epidemisch heerschende werden de mazelen verklaard en afgekondigd te Meppel, Assen, Ruinerwold en Zuidlaren.

De vermoedelijke oorsprong van het eerste geval te Nijeveen is reeds vermeld. Te Ruinerwold werd de ziekte ingebragt door te Meppel schoolgaande kinderen, te de Wijk door eene vrouw uit Meppel, die, kort voor zij zelve de mazelen kreeg, het huisgezin bezocht had, waar zich het eerste geval vertoonde. Te Assen kwam het eerste geval voor in een huisgezin, waar familie uit Harderwijk korten tijd vertoefd had met een kind, dat te Assen komende reeds ongesteld was, en na het vertrek de mazelen kreeg, die toen te Harderwijk

heerschten; de kinderen te Assen, bij welke dat kind geslapen had, kregen kort daarna de mazelen. Acht dagen daarna braken deze bij de buren uit en verspreidden zich vervolgens door de stad. De mazelen werden in het eerst aangetast huisgezin te Norg overgebragt door een kind, dat te Assen in een besmet huisgezin vertoefd had. Te Zuidlaren vertoonden zich de eerste gevallen in het diakonie-weeshuis, en was de ziekte mede, gelijk berigt werd, daarheen van elders overgebragt. Op al de overige plaatsen, waar mazelen voorkwamen, bleef de oorsprong onbekend.

Waar zich een aantal gevallen van de ziekte opdeden, vertoonde deze zich in den regel in alle buurten en onder alle standen. Ten aanzien van de onderscheiden van elkander verwijderde buurtschappen of dorpen in eene en dezelfde gemeente was dit vaak anders. Te Smilde kwam slechts één geval voor, en wel te Kloosterveen, bij een kind dat daar tijdelijk verblijf hield en waarschijnlijk te Steenwijk besmet was geraakt. Te Ruinerwold vertoonden zich de mazelen alleen te Tweelo, te Anlo in Annerveen en Annerveenskanaal, te Vries aan de Punt, te Norg in het 1ste en 2de Rijksgesticht Veenhuizen, en te Rolde in Grollo, Ballo en Ekehaar.

Omtrent de verhouding tusschen de aangetasten en de overledenen kan met zekerheid niets worden opgegeven. Zeker is het echter dat die verhouding zeer gunstig is geweest. Ook omtrent de door de gemeentebesturen genomen maatregelen geldt alles wat omtrent Overijssel is gezegd.

Limburg.

In 1875 overleden in 6 gemeenten 8 personen tegen 4 in 1874 in 2 gemeenten. Zij vertoonden zich het eerst in April te Roermond.

Te Afferden (Bergen) deden zich verscheidene gevallen voor in de maand Junij; de voortplanting der ziekte die uit Pruissen was ingevoerd, had vooral plaats door de school; op verzoek van den adjunct-inspecteur werd de onderwijzer opmerkzaam gemaakt op art. 15 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) en de ingezetenen bij openbare aankondiging gewezen op de verpligting hun opgelegd bij artt. 14 en 19.

Uit Brunssum werden 2, uit Helden enkele, uit Jabeek 3 gevallen van mazelen gemeld, ofschoon er meer zijn voorgekomen, waarbij echter geen geneeskundige hulp werd ingeroepen. De ingezetenen der laatst genoemde gemeente werden door burgemeester en wethouders gewezen op de verpligtingen van artt. 14 en 19 der epidemie wet.

Te Grubbenvorst was de meestal goedaardige ziekte onder de kinderen algemeen verspreid; enkele volwassenen werden aangetast; de ziekte werd epidemisch verklaard; zij was overgebragt uit Pruissen, door een verwersjongen die te Kevelaar in eene woning, waar mazelen, waren, gewerkt had.

De epidemie duurde van het begin van November tot het laatst van December; er stierven 3 kinderen aan.

Aangezien de kinderen des onderwijzers ook waren aangetast, werd op voorstel des adjunct-inspecteur de school gesloten.

Te Baarlo (Maasbree) heerschte de goedaardige ziekte gedurende een groot gedeelte der maand December; vele der schoolgaande kinderen werden aangetast; de school werd door het gemeentebestuur gesloten.

Te Maastricht werden 9 soldaten en 3 kinderen lijdende aan mazelen door de officieren van gezondheid opgegeven.

In het laatst van het jaar werden te Margraten meerdere gevallen aangegeven.

Te Mook werden vier gevallen in één huis en te Roermond één geval in het huis van arrest waargenomen; het laatste deed zich voor bij een man, oud 36 jaren afkomstig uit Oirschot waar de ziekte epidemisch heerschte.

Uit de maandelijksche opgave der sterfte bleek, dat te Schinveld een kind aan die ziekte was overleden, zonder dat er kennis van werd gegeven, noch aan het gemeentebestuur noch aan den geneeskundigen ambtenaar.

Te Venlo kwamen twee gevallen van mazelen voor bij eene volwassen vrouw die een winkel hield en waarschijnlijk door een persoon uit Grubbenvorst is besmet en bij een drie jarig kind van den koetsier van een geneesheer, die in laatstgenoemde gemeente praktiseerde.

Art. 20 der epidemiewet werd in den regel toegepast.

Te Grubbenvorst bleek het den adjunst-inspecteur dat dit kenmerk niet overal en niet volgens het voorschrift was aangebragt: hierop werd het gemeentebestuur gewezen.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN MAZELEN IN:					GEMIDDELDE JAARLIJKSCHE STERFTE AAN MAZELEN VAN		Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overl. waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1875 aan mazelen:	Van 1000 inwoners stierven aan mazelen in 1875.
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1866 tot 1870.	1871 tot 1875.		
Noorbrabant	7	195	70	9	97	128	76	9.3	0.21
Gelderland	100	143	41	29	243	156	111	24.4	0.54
Zuidholland.	93	454	318	234	234	410	266	11.2	0,31
Noordholland	262	502	126	247	234	239	274	14.2	0,37
Zeeland	50	248	22	3	11	26	67	2.4	0,06
Utrecht	15	77	8	5	62	71	35	13.6	0.34
Friesland.	156	185	31	„	59	49	86	8.5	0.18
Overijssel.	74	30	24	17	222	87	73	37.2	0.84
Groningen	436	263	65	1	14	13	156	2.5	0.06
Drenthe	32	14	23	1	13	34	16	6.1	0.11
Limburg	11	116	23	4	7	54	32	1.6	0.03
HET RIJK. .	1236	2227	751	550	1196	1267	1192	13	0.3

In de laatste 5 jaren (1871—1875) is dus de gemiddelde jaarlijksche sterfte aan mazelen iets minder geweest dan in het voorafgaande tijdperk van 5 jaren. In 1873 en 1874 was de mazelen sterfte zeer gering, daar het aantal vatbare individuën na de uitgebreide epidemie van 1872 niet groot was; in 1875 klom de mazelensterfte weder en zal nu waarschijnlij in 1876 wederom grooter zijn.

D. *Typhus en febris typhoidea.*

Noordbrabant. In Noordbrabant bedroeg de sterfte aan typhus en febris typhoidea 127 in 69 gemeenten, derhalve iets meer dan in 1874 toen daaraan 107 personen in 62 gemeenten waren gestorven.

In Januarij kwam het eerste geval voor te Fijnaart.

Epidemische uitbreiding had nergens plaats. Huisepidemieën werden waargenomen te Fijnaart, waar 3, te Steenbergen, waar 5, te Megen, waar 6, te Boxmeer, waar 5, te Schayk en te Diessen, waar 4 en te Gemert, waar 3 lijders in hetzelfde gezin werden behandeld.

Eene beperkte buurtepidemie werd te Dinteloord waargenomen in de Oost- en Westvoorstraat.

Te Steenbergen vertoonde typhus zich in een instituut. De eerste lijder, die dadelijk werd afgezonderd, bezweek. Het lijk werd naar het lijkenhuis gebragt en de kostleerlingen verwijderd. Het beddegoed en alles wat met den lijder in aanraking was geweest, werd verbrand en het geheele gebouw onder toezigt van den geneesheer ontsmet. Het drinkwater werd onderzocht door den hoogleeraar Gunning te Amsterdam en den apotheker Steensma te Breda. Beiden waren van oordeel dat de verspreiding van typhus niet aan dat water kon geweten worden. Het waarschuwend kenmerk werd aan de deur der woning geplaatst.

Dit geschiedde ook te Eindhoven, Helvoirt, Beers, 's Hertogenbosch, Breda en Roosendaal toen aldaar typhus voorkwam. De voorschriften omtrent ontsmetting werden te Eindhoven opgevolgd en art. 14 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten te Roosendaal toegepast.

Gelderland. Gelderland verloor 113 inwoners in 53 gemeenten aan typhus; in 1874 waren in 67 gemeenten 154 personen daaraan gestorven.

Uit 64 gemeenten ontving de inspecteur aangifte van 241 gevallen. Bovendien bleek uit de sterftestaten dat in de 9 gemeenten Dreumel, Ede, Hedel, Heerde, Nijmegen, Overasselt, Varik, Warnsveld en Westervoort 12 sterfgevallen aan typhus zijn voorgekomen, waarvan bij den inspecteur geen aangifte is gedaan.

Epidemische verbreiding werd niet waargenomen. Het eerste geval had plaats te Barneveld op 3 Januarij; achtereenvolgens vertoonden zich in die maand gevallen te Apeldoorn, Ammerzoden, Culemborg, Rheden, Voorst, Wehl, Buurmalsen, Ambt Doetinchem, Beesd, Kesteren, Zutphen, Echteld en Bemmel. Van overbrenging van besmetting van de eene naar de andere van deze gemeenten is niets gebleken. De bepalingen der wet zijn overal toegepast.

Zuidholland. Er zijn in 1875 248 sterfgevallen aan typhus of aan febris typhoidea opgegeven, slechts enkele meer dan in 1874, toen er 232 waren aangegeven. Wat de inspecteur voorleden jaar opmerkte omtrent het kunstmatig verkleind zijn van het sterftecijfer aan typhus (Jaarverslag 1874, bladz. 147), geldt ook voor dit jaar. Men zou zich zeer bedriegen als men meende dat in Zuidholland in 1875 slechts 248 personen aan typhus en typhoid zijn gestorven.

Epidemisch was de ziekte nergens. Uit 61 gemeenten werden gevallen opgegeven.

Te Loosduinen was in Februarij en Maart eene buurtepidemie van typhus petechialis, waardoor zes personen waren aangetast eer het ter kennis van den inspecteur kwam. Isolement en ontsmetting stuitten den verderen voortgang der ziekte. Eenige weken later kwam op nieuw een geval voor in de woning van drie der zes zoo even bedoelde lijders. Hierbij bleef het. Een paar andere gevallen vertoonden zich ongeveer een half jaar later.

Op het eiland Voorne kwamen in dit najaar te Rockanje, Oostvoorne, Nieuwenhoorn en Vier Polders verscheidene gevallen van febris typhoidea voor, meestal onder de leden van ééne familie. De noodige maatregelen van afzondering en ontsmetting zijn genomen.

Een lijder te Gouda is waarschijnlijk te Haarlem besmet, waar zijne ouders, 3 broeders en 2 zusters waren aangetast en eene zuster was overleden. Bij de begrafenis van deze was hij tegenwoordig.

Te Oegstgeest en Rijnsburg werd de ziekte overgebragt uit Leiden.

Te Rotterdam kwam een zeer ernstig geval van typhus petechialis voor in eene woning grenzende, zooals de geneesheer mededeelde, aan „een ellendig open riool zonder doorspuijing".

Een hulponderwijzer, die te Delft was gehuisvest in een kosthuis, waar meer kostgangers van tijd tot tijd aan „koorts" leden, werd te Voorburg door typhus aangetast. Volgens informatiën, naar aanleiding daarvan te Delft ingewonnen, hadden de bedoelde zieken aldaar niet tyhus gehad.

Te Rijnsburg werd iemand aangetast die een typhuslijder had opgepast.

Achter een huis, waarin te Ridderkerk typhus voorkwam, was eene zeer vuile stinkende sloot. Deze is krachtens art. 6 der epidemiewet gereinigd.

Te Delfshaven is eene woning, waarin eene typhuslijderes was overleden, ontruimd en geheel ontsmet.

Na het overlijden van een typhuslijder te Waddinxveen heeft onteigening en ontsmetting van besmette goederen plaats gehad. De ziekte heeft zich niet verspreid.

Noordholland

In 68 gemeenten werd typhus waargenomen, met eene gezamenlijke sterfte van 309, tegen 324 sterfgevallen in 86 gemeenten in 1874.

Wel werd soms een huis- of een kleine buurtepidemie waargenomen, maar in geen gemeente nam de ziekte eene epidemische uitbreiding aan. Van de eilanden werden Texel en Terschelling door typhus bezocht; de ziekte bepaalde zich echter tot eenige verspreide gevallen.

Op eerstgenoemd eiland stierven 5, op laatstgenoemd 2 aangetasten.

De noordelijke zeepolders leverden 21 overledenen, van welke 12 te Helder, terwijl Zijpe en Barsingerhorn elk 3, Anna-Paulowna 2 en Winkel 1 ingezetene aan deze ziekte verloor.

West-Friesland (oostelijk deel) telde 10 sterfgevallen aan typhus, waarvan Enkhuizen 6; de overige 4 sterfgevallen vonden plaats te Andijk, Wervershoof, Medemblik en Opperdoes.

West-Friesland (middendeel). Te Hoorn bezweken 8 typhuslijders, te Hensbroek 3, te Sybekarspel en te Spanbroek 2; terwijl Hoogewoud, Obdam, Ursem, Avenhorn en Oudendijk te zamen 5 overledenen telden, zoodat het geheele aantal sterfgevallen in dit gedeelte 20 bedroeg.

In West-Friesland (westelijk deel) eischte typhus 11 offers. Te Koedijk en te St. Pancras kwamen enkele ligte gevallen voor, die gelukkig verliepen. In de gemeente Oudkarspel verkreeg de ziekte in Augustus eenige uitbreiding. Den 22sten Mei was van het eerste geval kennis gegeven, dat 2 dagen later door een tweede werd gevolgd; tot 11 Augustus werd verder niets vernomen, toen weder een geval onder geneeskundige behandeling kwam; en den 26sten dier maand werd op nieuw een geval waargenomen, terwijl in de twee volgende dagen door den geneesheer 13 gevallen werden aangegeven. In de eerste helft van September werden nog 9 personen aangetast. Na 19 September schijnen geen nieuwe lijders onder behandeling gekomen te zijn. Van deze 25 aangetasten zijn 3 overleden.

De hoogst onreine toestand waarin vele slooten en vaarten, vooral de doodloopende inhammen der vaarten, in deze gemeente verkeerden, werd door den geneesheer als waarschijnlijke oorzaak van het ontstaan der ziekte beschuldigd; voor welk vermoeden sterk pleitte dat typhus, die vaak in die gemeente voorkwam, door hem nagenoeg niet werd waargenomen in het zuidelijk gedeelte der gemeente, waar de inhammen der vaarten niet worden gevonden.

De overige 8 sterfgevallen, die in dit gedeelte van West-Friesland plaats vonden, kwamen voor: te Heerhugowaard 4, te Schagen 2, te St. Maarten en te Oude Niedorp te zamen 2.

Duin- en Geestgronden. In 12 gemeenten vertoonde zich typhus. Haarlem schijnt minder aangetasten geteld te hebben dan in het voorgaande jaar, toen althans bezweken er 15 lijders tegen 10 in het afgeloopen jaar. Alkmaar daarentegen had meer te lijden. Bij herhaling kwamen daar gevallen van typhus voor, van welke 10 doodelijk verliepen; in 1874 was in die gemeente slechts 1 typhuslijder bezweken.

Beverwijk en Heemstede leverden evenzeer meer typhuszieken op dan ten vorigen jare; het aantal overledenen in die gemeenten was respectivelijk 9 en 5, tegen 8 en 2 in 1874.

Te Castricum vond een huisepidemie plaats. In de maand Maart werden aldaar achteenvolgend 5 leden van hetzelfde gezin aangetast; het hoofd van het gezin bezweek. Na een naauwkeurig onderzoek werd een beerput met hooge waarschijnlijkheid voor de bron van besmetting gehouden. Deze beerput lag in de onmiddellijke nabijheid van het vertrek waarin de eerste der aangetasten sliep.

In deze gemeente kwamen nog 2 sterfgevallen voor, waaromtrent verder niets bekend is.

In de 7 overige gemeenten te zamen vonden 9 sterfgevallen plaats namelijk te Heilo 2 en te Velsen 2 en in elk der gemeenten Egmond binnen, Limmen, Heemskerk, Wijk aan Zee en Duin, en Bloemendaal 1. In de 12 gemeenten te zamen dus 46 sterfgevallen tegen 38 in 1874.

De Binnenpolders bleven nagenoeg van typhus verschoond. Slechts 2 aangetasten bezweken, één te Graft en één te Oosthuizen. Ten vorige jare telden deze polders 12 overledenen.

Ook in Waterland was de toestand gunstiger dan in het voorgaande jaar. Purmerende en Edam verloren elk 3 ingezetenen en Ilpendam 1, te zamen dus 7, tegen 13 in 1874.

Het aantal overledenen in de Zaanstreek stond gelijk met dat van het voorgaande jaar, te weten 22.

Te Zaandam kwamen in April en Julij nog al gevallen van typhus voor. In eerstgenoemde maand werd de ziekte vooral bij schippersknechts en hunne betrekkingen waargenomen, terwijl in Julij eene huisepidemie — 6 leden van het zelfde gezin, waarvan de vader en moeder bezweken — werd waargenomen.

De sterfte in deze gemeente overtrof dus ook die van het voorgaand jaar met 6 en bedroeg 10.

Ook te Wormerveer werd een huisepidemie waargenomen. In September werden aldaar van één gezin 6 leden nagenoeg gelijktijdig aangetast; de vader bezweek; terwijl later in andere gedeelten van die gemeente nog 2 personen werden aangetast van welke 1 stierf.

De overige 10 sterfgevallen die in de Zaanstreek plaats vonden, waren verdeeld als volgt: Westzaan 3, Koog aan de Zaan en Zaandijk elk 2, Krommenie, Assendelft en Wormer elk 1.

Onder de gemeenten van de Veenstreek bezuiden het IJ stond Haarlemmermeer bovenaan met 19 overledenen, dit cijfer was 7 meer dan in het voorgaand jaar.

Haarlemmerliede en Spaarnwoude verloren 4 bewoners. In het begin van Junij kwam te Halfweg een huisepidemie voor. In een gezin aldaar woonachtig werden 4 leden aangetast namelijk: den 6den Junij een jongen van 14 jaar, die den 11den bezweek, en den 26sten dier maand de vader, een 55jarige man, en zijne 50jarige vrouw en 18jarige dochter; den 5den Julij stierf de vader en den volgenden dag de dochter.

De geneeskundige, die dat gezin geneeskundige hulp verleende, meende de oorzaak der ziekte te moeten zoeken in de onmiddellijk nabij de woning der aangetasten gelegen kunstmestfabriek die, een ondragelijken stank in den omtrek verspreidde. Dit gaf den inspecteur aanleiding een plaatselijk onderzoek in te stellen waarbij hem bleek dat de fabriek reeds een half jaar had stil gestaan, terwijl in de laatste dagen de opruiming van de materialen

had plaats gehad, en tijdens zijn bezoek in geen der lokalen stank werd waargenomen, zoodat het hem twijfelachtig voorkwam of er wel verband bestond tusschen de kunstmestfabriek en het ontstaan van typhus in het bedoelde gezin. Het resultaat van dit onderzoek werd den geneesheer medegedeeld, die in antwoord daarop deed opmerken dat de gunstige toestand waarin de fabriek gevonden was zijne verklaring dáárin vond, dat alle stoffen welke stank verspreid hebben reeds sedert 4 weken waren opgeruimd; dat echter tijdens die opruiming en het vervoer der stoffen de stank in de omgeving inderdaad verpestend was, terwijl hij daarbij verklaarde dat in Junij toen hij het gezin geneeskundig behandelde, eene zeer groote hoeveelheid beenderen en hoornen met aanklevende in rotting verkeerende weeke deelen gedurende eenige dagen op den openbaren weg voor het huis van dat gezin opeen gestapeld had gelegen. Eindelijk vestigde hij er nog de aandacht op, dat ook enkele gevallen van typhus voorkwamen op den Ringdijk der Haarlemmermeer, die waarschijnlijk door een jongen, die op de fabriek werkzaam was, waren aangebragt.

Verder werd typhus waargenomen in de gemeenten Aalsmeer, Uithoorn, Sloten, Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Watergraafsmeer, Diemen, Muiden, Weesp en Nederhorst den Berg.

Te Weesp, zoowel als in de gemeente Nieuwer-Amstel, kwamen 4 sterfgevallen voor, Sloten telde 3 overledenen, Ouder-Amstel slechts 1, terwijl elk der vorige genoemde gemeenten 2 ingezetenen aan typhus verloren; zoodat in de Veenstreek bezuiden het IJ de typhussterfte bedroeg 47, tegen 30 in het voorgaande jaar.

In het Gooiland werd typhus zelden waargenomen. Alleen te Naarden en te Hilversum kwamen eenige gevallen voor. In eerstgenoemde gemeente liepen 3, in laatstgenoemde slechts 1 doodelijk af. De sterfte was derhalve 6 minder dan in 1874.

Amsterdam leverde een nagenoeg even groot aandeel in de typhussterfte als het vorige jaar, namelijk 112 tegen 105.

Den 10den September werd den adjunct-inspecteur door een geneeskundige kennis gegeven van een geval van febris typhoidea op de Schippersgracht, met mededeeling tevens dat zoowel op deze gracht als op de IJgracht, in de Foeliestraat, op de laagte en hoogte van den Kadijk en op Kattenburg vele gevallen van typhus en typheuse koortsen voorkwamen en dat de ziekte zich als een cirkel uitbreidde rondom de groote werken tot vernieuwing van de Kattenburgerbrug en de brug voor de Doklaan.

Onmiddellijk na deze mededeeling werd door den adjunct-inspecteur daaromtrent een onderzoek ingesteld. Voor zoover kon worden nagegaan, bleek dat van de laatste dagen van Augustus tot 16 September de volgende gevallen waren waargenomen:

Op de Schippersgracht, in 3 naast elkander gelegen huizen nabij de IJgracht, 5 gevallen van febris typhoidea en 2 van typheuse koortsen.

Op de IJgracht, tusschen de Schippersgracht en de Kweekschool voor de Zeevaart, 2 gevallen van typhus, waarvan een 1 met doodelijken afloop.

Op de hoogte van den Kadijk, bij het Kadijksplein (over de Schippersgracht), 4 gevallen van febris continua.

Op de laagte van den Kadijk, bij het Kadijksplein, 4 gevallen van typhus, waarvan 1 met doodelijken afloop.

In de groote Kattenburgerstraat 1 geval van typhus en in de Rapenburgerstraat evenzeer 1 geval van typhus met doodelijken afloop.

In 2 à 3 weken tijds waren derhalve in de naaste omgeving der genoemde werken 13 gevallen van typhus, waarvan 3 met doodelijken afloop, 2 van typheuse koortsen en 4 van febris continua, waargenomen.

Wel vernam de adjunct-inspecteur dat er nog meer aangetasten onder behandeling waren,

doch het gelukte hem niet zich hiervan te overtuigen. Van de aangetasten waren 5 in het Buitengasthuis verpleegd.

Als oorzaak dezer buurtepidemie meende de adjunct-inspecteur de werken vereischt voor den bruggenbouw aldaar te moeten beschuldigen, en wel vooral de uitbaggering van de funderingputten en de ophooging der dammen om die putten met de uitgebaggerde specie; het bergen van baggerspecie op het terrein der werken; de verzameling van drijvend rottend vuil vooral tegen de dammen om de funderingput voor de brug voor de Doklaan; belemmerde afvoer van de groote massa faecaliën en andere vuile stoffen, die dagelijks door de bewoners van de hoogte en laagte van den Kadijk, van de Foelie- en Foeliedwarsstraten, Rapenburgerstraat enz. daar ter plaatse in het water worden geworpen.

Dat een en ander voldoende mogt geacht worden om de lucht in de omgeving te bederven en daardoor het ontstaan van typhus te bevorderen ligt voor de hand.

De volgende staat wijst de typhussterfte aan in elk der groepen, waarin de provincie in den sterfte-atlas verdeeld is.

GROEPEN VOLGENS DEN STERFTE-ATLAS.	Bevolking in 1875.	Sterfte aan typhus in 1875.	Van 1000 inwoners stierven in 1875 aan typhus.	Gemiddelde sterfte per 1000 aan typhus in het vijfjarig tijdvak 1869-1873.
1. Eilanden	15 428	7	0.45	0.73
2. Noordelijke Zeepolders.	34 030	21	0.61	0.91
3. West-Friesland (Oostelijk deel). . . .	26 500	10	0.37	1.42
4. West-Friesland (Midden deel)	25 309	20	0.79	1.06
5. West-Friesland (Westelijk deel) . . .	19 588	11	0.56	1.69
6. Duin- en geestgronden.	75 629	46	0.60	1.50
7. De binnenpolders	16 543	2	0.12	1.71
8. Waterland	22 373	7	0.31	1.59
9. De Zaanstreek	33 209	22	0.66	1.94
10. Veenstreek bezuiden het IJ	46 377	47	1.00	1.42
11. Gooiland	18 972	4	0.21	1.29
12. Amsterdam.	286 932	112	0.39	0.82
DE PROVINCIE . . .	620 890	309	0.50	1.14

Terstond nadat de vermelde buurtepidemie van typhus te Amsterdam (Schippersgracht en omgeving) ter kennis was gekomen van den adjunct-inspecteur en door hem daaromtrent het noodige onderzoek was gedaan, trad hij omtrent de te nemen maatregelen ter voorkoming van verdere uitbreiding der ziekte in overleg met den burgemeester, die op zijn advies onmiddellijk last gaf de dammen om de funderingputten, zoowel als de geheele funderingput van een brug vóór de doklaan met eene voldoende laag asch en zand te bedekken en alle verdere uit te baggeren modder terstond van het terrein te verwijderen, het tegen de dammen verzamelde drijvende vuil op te visschen en twee gedekte schuiten met opzigters tot het opzamelen der faecaliën en andere vuile stoffen van de bewoners uit de omgeving te stationeren, de eene aan de zijde van het Kadijksplein, de andere aan de overzijde voor de Foeliedwarsstraat. Aan dezen last is onmiddellijk gevolg gegeven. Alhoewel daarna nog enkele gevallen van typhus in dat stadsgedeelte werden waargenomen, week de ziekte echter vrij spoedig, zonder zich in aangrenzende buurten te verspreiden.

Bij de vermelde huisepidemie te Zaandam werd, door tusschenkomst van het gemeentebestuur, het besmette huis, de gebruikte kleedingstukken en het linnen- en beddegoed der aangetasten gedesinfecteerd.

Toen te Oud-Karspel verschillende gevallen van typhus achter elkander werden waargenomen en de inspecteur met den geneeskundige aldaar een onderzoek had ingesteld omtrent de oorzaak die tot het ontstaan der ziekte kon aanleiding gegeven hebben, gaf hij den burgemeester als zijn gevoelen te kennen, dat die oorzaak waarschijnlijk moest gezocht worden in den slechten toestand waarin vele slooten en vaarten verkeeren en vooral in de doodloopende inhammen dier vaarten, die niet alleen het vuil en andere stoffen, maar ook door de privaten die er op staan, verontreinigd worden. Verbetering van dien toestand door doeltreffende maatregelen verdiende dus ernstige overweging en eene strenge handhaving der politieverordening, ten einde de vervuiling der vaarten en inhammen zooveel mogelijk tegen te gaan, dringende aanbeveling, waarop dan ook de aandacht van den burgemeester met ernst werd gevestigd.

Zeeland.

Aan deze ziektevormen zijn in Zeeland 129 personen in 55 gemeenten overleden, tegen 99 in 54 gemeenten het jaar te voren.

Al deze gevallen zijn meerendeels sporadisch voorgekomen, en waarschijnlijk heeft, volgens den inspecteur, de algemeene morbiliteit in het voorjaar er toe bijgedragen, dat alstoen meer zieken aan typhus bezweken zijn dan gemeenlijk in Zeeland pleegt te gebeuren; immers in de maand Maart alleen stierven 16 lijders, en voor een groot deel moet hierin de reden gezocht worden van de meerdere sterfte aan typhus en febris typhoidea, dan in de laatste jaren.

De neiging tot epidemische verbreiding is zeer gering geweest, zelfs toen in de maand October twee jongelingen als slagtoffers van den zoo beruchten te Steenbergen voorgekomen gevaarlijken typhus, in de ouderlijke woning te Sint-Annaland en te Zaamslag bezweken zijn. (Zie Noordbrabant). Geene nadeelige gevolgen zijn hieruit voor de naaste omgeving voortgevloeid.

In enkele gemeenten nogtans zijn sporen van regtstreeksche mededeeling voorgekomen, hetzij die zich over eene buurt uitstrekte, zoo als te Westkapelle, alwaar in September en December 5 zieken (van welke 1 bezweek) in behandeling zijn geweest in de Krekelstraat, of dat zij zich tot een huisepidemie bepaalde.

Dit laatste was het geval in Januarij in de gemeente Goes, waar in perceel wijk E, n°. 165, 3 zieken en een vierde in dezelfde wijk (3 hunner stierven) zijn voorgekomen en Januarij en Februarij te Sint-Annaland, waar van de 7 lijders in ééne woning, drie zijn omgekomen.

Maatregelen tegen verbreiding van typhus zijn niet behoeven genomen te worden en tot voorzieningen omtrent den afvoer van vuil of van den toestand van bodem en drinkwater hebben de voorgekomen ziektegevallen geen aanleiding gegeven.

Utrecht.

De sterfte aan typhus en febris typhoidea was in de provincie Utrecht nagenoeg gelijk aan die in 1874. In dat jaar waren daaraan gestorven 42 personen in 15 gemeenten, in 1875 in 24 gemeenten 46.

De inspecteur ontving slechts van 40 gevallen dier ziekten aangifte, hetgeen in geen de minste verhouding staat tot de sterfte.

In Januarij kwamen gevallen voor te Jutphaas, Driebergen en Utrecht.

Epidemische verbreiding werd niet waargenomen.

Friesland.

In Friesland was de typhussterfte grooter dan in 1874. Er stierven 111 personen aan; in 1874 slechts 79.

De eerste gevallen, die in Januarij voorkwamen, waren een gevolg van andere, die in December 1874 waren waargenomen. In Januarij vertoonde typhus zich in Ooststellingwerf, Achtkarspelen, Gaasterland, Hindeloopen, Menaldumadeel, Leeuwarden, Ferwerderadeel en Kollumerland.

Aan het einde des jaars zijn gevallen waargenomen te Opsterland en Utingeradeel.

Enkele huisepidemiën uitgezonderd breidden deze ziekten zich niet epidemisch uit. Te Nijland in Wijmbritseradeel werden een man en zijne vrouw besmet door hun kind dat in December 1874 aan typhus geleden had. Beiden stierven aan die ziekte. In Februarij kwamen drie gevallen in één gezin voor te Vochteloo, gemeente Ooststellingwerf.

In Leeuwarden werden in dezelfde maand vier typhuslijders uit het stadsziekenhuis overgebragt naar het tijdelijk hospitaal voor besmettelijke zieken. Uit de Pijnbakkersteeg aldaar zijn achtereenvolgens 5 typhuslijders in het hospitaal opgenomen; een daarvan, eene 35jarige vrouw, stierf twee dagen na hare bevalling; de 4 overigen herstelden. In de Romkeslaan kwamen 7 gevallen voor.

In Bolsward werden in één gezin 8 personen door typhus aangetast. Aldaar stierf een man die oppasser in een besmet huis was geweest; zijne vrouw werd door hem besmet en stierf kort daarna.

Te Hallum in Ferwerderadeel stierf aan typhus de knecht van iemand die aan die ziekte geleden had.

Het kind van den hoofdonderwijzer te Oude Bildtzijl, onder Vrouweparochie, gemeente 't Bidt, werd door typhus aangetast. De school werd tijdelijk gesloten. Niet ver van daar, te Oude Luje, werd eene vrouw door typhus aangetast, die in eene onzindelijke omgeving leefde. Zij herstelde. Besmette kleederen en andere voorwerpen werden ontmet of vernietigd.

In Leeuwarderadeel, te Oude Leije, onder Finkum, stierf in September een man, die besmet was door kleedingstukken, afkomstig van een typhuslijder.

Aanhoudende of remitterende gastrische koortsen heerschten in Julij en Augustus te Franeker, vooral langs de grachten in nieuw vertimmerde of vochtige huizen. In Augustus stierven daaraan 7 personen.

Te Ooststellingwerf werd op 6 December te Donkerbroek eene vrouw door febris typhoidea aangetast. Volgens opgaaf had zij gewerkt in een huis, waar 7 November iemand aan tijphus was overleden.

Te Peperga in Weststellingwerf stierf een man aan typhus in een gezin, waar drie gevallen zijn voorgekomen; de besmetting was derwaarts overgebragt uit Oldemarkt in Overijssel. In December werd die gemeente besmet uit Meppel.

Typhus en febris typhoidea hebben zich in Overijssel, even als in het vorig jaar, slechts sporadisch vertoond en de sterfte daaraan was gering. Overleden daaraan in 1874 slechts 102, in 1875 bedroeg dat getal één minder. De ziekte kwam voor in 40 gemeenten; de sterfgevallen waren verdeeld over 36 daarvan.

De eerste of eenige gevallen van typhus of febris typhoidea, waarvan aangiften werd gedaan, deden zich achtereenvolgens op: in Januarij te Stad Delden, Deventer, Haaksbergen; in Februarij te Ambt Delden, Ambt Hardenberg, Zwolle, Zwollerkerspel; in Maart te den Ham, Holten, Lonneker, Losser; in April te Kampen en Raalte; in Mei te Rijssen; in Junij te Ambt Ommen; in Julij te Goor, Hengelo, Steenwijkerwold en Wierden; in Augustus te Stad en Ambt Almelo; in September op nieuw te Deventer en te Diepenveen; in October te Gramsbergen en op nieuw te Hengelo; in November te Avereest, Markelo en Vriezenveen, en in December te Borne.

Over den oorsprong der ziekte kan in de meeste gevallen niets met eenige zekerheid of waarschijnlijkheid worden opgegeven, met de volgende uitzonderingen. Te Stad Delden, waar den 15den Januarij het eerste geval werd aangegeven, schijnt de ziekte overgebragt te zijn door de vrouw des huizes en een neef, die vóór dien tijd een bezoek hadden afgelegd te Hengelo, waar typhuslijders waren. Te Vriezenveen was de eerste lijder welligt besmet door zijn van elders gekomen broeder, die aan febris typhoidea geleden had. Het eerste geval te Zwollerkerspel betrof eene lijderes, die kort te voren geweest was ten huize van haren zwager te Heino, waar, naar beweerd werd, een lijder aan eene dergelijke ziekte was, ofschoon deze niet bij den burgemeester was aangegeven. Van de buurtschap Noord-Eschmarken in Lonneker kwam de ziekte te Twekkelo door overbrenging van naastbestaanden, die een der lijders hadden bezocht. De oorzaak van het ontstaan der ziekte te Losser was waarschijnlijk te zoeken in het verplegen van door typhus aangetaste familie in Pruissen. Te Goor werd na het uitbreken der ziekte ontdekt dat de slagter, die woonde in het huis naast dat waarin de twee eerste gevallen voorkwamen, in een vertrekje van zijn huis afval van schapen geborgen had, dat, in staat van ontbinding verkeerende, een walgelijke reuk verspreidde. Het derde typhusgeval kwam voor in het huis aan de andere zijde van dat van den slagter. Laatstgenoemd huis bleef van typhus vrij.

Voor zoover men kan nagaan en de ingewonnen berigten reiken, zijn de bepalingen van art. 14 en 15 der epidemiewet in acht genomen. Eenige lijders zijn van gemeentewege afgezonderd (Stad Almelo, Deventer, Diepenveen, den Ham, Hengelo, Lonneker). Waar de geneeskundige of, zooals te Deventer, de gezondheidscommissie zulks noodig oordeelde, zijn ziekenkamers en voorwerpen, die met de lijders in aanraking waren geweest, ontsmet en gereinigd. Te Delden en Goor had onteigening en verbranding van zulke voorwerpen plaats.

Er zijn 12 gemeenten, waar geen aangifte van lijders aan typhus of febris typhoidea is geschied, en waar toch lijders aan die ziekten overleden zijn. Zij zijn: Blankenham, Dalfsen, Denekamp, Hellendoorn, Nieuwleusen, Stad Ommen, Steenwijk, Stad Vollenhove, Ambt Vollenhove, Wanneperveen, Weerselo en Wijhe.

In 2 gemeenten zijn meer lijders aan typhus of febris typhoidea overleden, dan er gevallen van zijn aangegeven. Te Kampen werden *vijf* gevallen aangegeven, terwijl er *twaalf* lijders overleden; te Zwollerkerspel bedroeg het aantal aangegeven *één*, er overleden intusschen *zeven*. Het kan echter zijn dat te Kampen, even als dat ook zooveel bij de mazelen plaats had, wel de aangetaste huisgezinnen, maar niet het getal der lijders in elk daarvan is opgegeven.

Er is, volgens den inspecteur, geen twijfel aan of vele der sterfgevallen aan febris continua zullen tot die aan typhus en febris typhoidea moeten worden gebragt. In den loop van 1875 overleden in Overijssel 111 personen aan febris continua, welke sterfgevallen verdeeld waren over 38 gemeenten. Van die 38 gemeenten nu behoorden 24 tot die, waarin zich ook ge-

vallen van typhus hebben vertoond, en 23 tot die, waarin lijders aan typhus zijn overleden, terwijl in 15 gemeenten, waar sterfgevallen aan aanhoudende koortsen voorkwamen, noch aangiften van, noch sterfgevallen aan typhus vermeld worden. Tot deze laatste behooren Genemuiden, Hasselt en Zwartsluis, waar aan febris continua respectievelijk overleden 6, 3 en 4 lijders.

Te	Dalfsen	stierven	2	aan	typhus,	5	aan	febris	continua.
„	Denekamp	„	2	„	„	13	„	„	„
„	Deventer	„	22	„	„	5	„	„	„
„	den Ham	„	4	„	„	3	„	„	„
„	Ambt Hardenberg	„	4	„	„	3	„	„	„
„	Hellendoorn	„	5	„	„	3	„	„	„
„	Kampen	„	12	„	„	8	„	„	„
„	Losser	„	1	„	„	6	„	„	„
„	Weerselo	„	3	„	„	3	„	„	„
„	Wierden	„	1	„	„	4	„	„	„
„	Zwolle	„	10	„	„	8	„	„	„
„	Zwollerkerspel	„	2	„	„	7	„	„	„

Groningen.

In Groningen waren in 1874 in 27 gemeenten 74 ziektegevallen (met 30 dooden) voorgekomen. In 1875 bedroegen die cijfers 25 en 139 (met 51 dooden). De ziekte deed zich dus in 't laatste jaar weder meer voor, en wel veelal in den vorm van typhus abdominalis (= febris typhoidea der wet). Hoofdzakelijk was dat het geval in de gemeenten Groningen (27 gevallen met 5 dooden), Hoogezand (24 gevallen met 6 dooden) en Winschoten (22 gevallen met 4 dooden). In deze 3 gemeenten kwam dus ongeveer de helft van alle ziektegevallen in de provincie voor. Uit den staat blijkt overigens, in welke andere gemeenten zich de ziekte heeft voorgedaan.

Te Groningen werden van de 27 lijders 15 in het ziekenhuis verpleegd. De gevallen kwamen nagenoeg in alle maanden voor, behalve in December, toen de ziekte een dreigend aanzien begon te nemen. Immers er deden zich toen in korten tijd 9 gevallen voor, die grootendeels uit één brandpunt (eene hoogst vuile woning) zich ontwikkelden. Van de 5 typhusdooden in 't geheele jaar stierven er 3 in die ééne maand. Van de 27 gevallen kwam er 1 bij het garnizoen voor. Aan 't isoleren der zieken (in het ziekenhuis) en 't reinigen en ontsmetten der woningen, waarin de ziekte was voorgekomen, mag het wel worden geweten, dat het dreigende gevaar spoedig werd bedwongen. Opvallend was daarbij het heftige karakter van de gevallen in December, waaronder er waren die eerst als longontsteking zich voordeden en inmiddels zich voortplantten. Op verzoek van den inspecteur werden door den burgemeester de gemeente-geneeskundigen verzocht, te willen bevorderen, dat de bepalingen der wet met betrekking tot ontsmetting, reiniging enz. zoo streng mogelijk worden uitgevoerd. De geneeskundigen hebben slechts den met de ontsmetting enz. te Groningen belasten persoon dien arbeid op te dragen, zoo noodig ten kosten der gemeente. In geval vernietiging wenschelijk wordt geacht, hebben zij den burgemeester een voorstel te doen.

Te Hoogezand deed de ziekte zich hoofdzakelijk voor in het gehucht Tonhol; van de 24 gevallen niet minder dan 17. Die gevallen kwamen voor: in Julij 2, in Augustus 5, in September 1, in October 7 en in November 2. De gemeentelijke geneeskundige dr. J. Veenhoven, is gevallen als het offer van zijne toewijding aan de belangen der typhuslijders in deze gemeente. Ter voorkoming van verdere verbreiding der ziekte, heeft de inspecteur tijdens het heerschen van den typhus, vooral te Tonhol, den burgemeester voorgesteld,

eene barak te doen vervaardigen, om daarin eventueel de lijders op te nemen en te verplegen. Zulk eene barak zou te verkiezen zijn boven een vast gebouw, omdat die, waar dat noodig mogt worden, in de verschillende onderdeelen van deze uitgestrekte gemeenten tijdelijk zou kunnen geplaatst worden. Het is den inspecteur niet gebleken, dat door den raad der gemeente aan dat voorstel gevolg is gegeven. Welligt heeft de omstandigheid, dat het juist niet allen minvermogenden waren, waaronder de ziekte zich thans voordeed; mede aanleiding gegeven, dat nog niet, en dus bij tijds, tot de aanschaffing van eene barak of verplaatsbare ziekenloods, werd overgegaan.

Te Winschoten waren de ziektegevallen mede over een zeer lang tijdsverloop verdeeld. Daar bestond, evenmin als te Hoogezand na herhaald overleg met de betrokken geneeskundigen, voldoende grond tot epidemisch verklaring. Vele gevallen waren ligt van aard. De geneeskundigen ter plaatse noemden de ziekte een min of meer epidemischen gastro-intestinaal katarrh. Onder de zieken was bijna geen gegoed persoon en slechts een gedeelte van *die* ziektegevallen werd als typhus aangegeven. De meeste zieken waren jonger dan 15 jaren, en binnen de 21 dagen hersteld. Van de 22 gevallen kwamen daar voor 8 op het zandpad en 9 in St. Vitusholt. Blijkbaar staat daarmede in direkt verband de geheele toestand van die buurten. In de hoofdkom zelf kwamen 5 gevallen voor; twee daarvan kwamen voor bij eene zuster en eene moeder van eene lijderes. Gezondheidscommissie en gemeentebestuur hebben hier nog veel te doen, alvorens aan de eerste eischen van de gezondheidspolitie zal zijn voldaan. Intusschen bestaat hier in dat opzigt wel vooruitgang, zoo als o. a. kan blijken uit het besluit van den gemeenteraad, van 18 December jl.; waarbij, op voorstel van den voorzitter, de post „kosten der plaatselijke gezondheidspolitie" werd aangevuld, „ten einde aan burgemeester en wethouders de middelen te verschaffen tot bestrijding der kosten, die het gevolg kunnen zijn van eene door hen noodzakelijk geachte toepassing van art. 6 der wet van 4 December 1872, (*Staatsblad* n°. 134), op grond dat in deze gemeente zich gevallen voordoen van febris typhoidea; en wel in wijken, *waar in 't belang van den openbaren gezondheidstoestand eene onverwijlde opruiming van nadeelige stoffen wenschelijk moet worden geacht.*"

Een van de 6 gevallen te Midwolda gaf aanleiding tot een nader onderzoek, vermits de betrokken patient derwaarts was overgebragt uit Wildervank en welligt daarbij was gehandeld in strijd met art. 8 der ziektewet. 't Is echter gebleken, dat tijdens het vervoer van den patient de diagnose van typhus nog bezwaarlijk was vast te stellen.

Nopens de ziektegevallen in de andere gemeenten verdient opmerking, dat te Delfzijl (Farmsum) de patient reeds den dag na zijn dood werd ter aarde besteld en alles behoorlijk werd gezuiverd en 't daar bij dat ééne geval bleef; dat te Veendam een geval werd overgebragt uit eene woning te Scheemda, waar vroeger 2 gevallen waren voorgekomen; dat te ten Boer in een geval, waar het hoofd des gezins typhus kreeg en met den zieke 7 personen in eene kamer huisden, op verzoek van den burgemeester dadelijk een oppasser van Groningen door den inspecteur werd gezonden, om in de dringende behoefte aan oppassing te voorzien; dat te Nieuweschans het geval uit het naburige Bunde (Pruissen) werd overgebragt. Aangezien in strijd met de conventie tusschen Nederland en Duitschland gesloten, het voorkomen van typhus in genoemde Duitsche grensplaats niet aan den inspecteur was bekend gemaakt, heeft deze zich daaromtrent vervoegd tot den betrokken Amtshauptmann, en van dezen o. a. het berigt ontvangen, dat van het nalaten der aangifte door den betrokken geneeskundige in Bunde, door hem aan den Kreisphysicus in Leer kennis was gegeven; dat van de 6 gevallen te Wildervank 3 onder één dak voorkwamen.

In Scheemda is bij typhus gebruik gemaakt van het lijkenhuis en werden goederen en woning ontsmet.

In September kwamen, blijkens berigt van de Duitsche autoriteit, in Bunde onderscheidene gevallen voor van z. g. „gastrische koortsen" en wel onder kinderen van arme lieden.

Drenthe.

Ook in Drenthe kwamen deze ziekten, evenals in 1874, slechts sporadisch voor. Het cijfer der overledenen bedroeg 2 meer dan in het vorig jaar, dus 33, welke verdeeld waren over 14 gemeenten, ofschoon in 16 gemeenten aangifte van gevallen van die ziekte is gedaan.

De eerste of eenige gevallen deden zich op: in Januarij te Coevorden, — in Februarij te Nieuw-Dordrecht, gemeente Emmen, — in April te Dalen, — in Mei te Gieten, Meppel, Norg (Langelo), Roden en Smilde, — in Junij te Eexterveenerkanaal, gemeente Anlo, te Buinerveen, gemeente Borger, en te Broekhuizen, gemeente Ruinerwold, — in Julij te Kleindijk en Exloër-mond, gemeente Odoorn, en te Sleen, — in Augustus te Borger en in de buurtschap Bronger aldaar, — in September te Gasselte en te Zweelo, — in October te Annen, gemeente Anlo, — in December te Exloër-mond, gemeente Odoorn, en te Oosterhesselen.

Omtrent het ontstaan der ziekte op deze plaatsen kan niets worden medegedeeld.

Te Hoogeveen, Vledder en Zuidwolde zijn geene aangiften van lijders aan typhus of febris typhoidea gedaan, ofschoon te Hoogeveen daaraan 3 lijders en in elke der beide andere gemeenten 1 er aan overleden zijn. Te Norg schijnt slechts één geval aangegeven te zijn, ofschoon daar 2 personen aan de bedoelde ziekte overleden. Te Smilde werden 4 gevallen aangegeven, terwijl 5 personen aan typhus overleden.

Aan febris continua overleden 39 lijders in 16 gemeenten. Van die 16 gemeenten behoorden 7 tot die, waar ook lijders aan typhus overleden, en 9 tot de zoodanige, waar dit laatste niet het geval was.

Te	Borger	stierven	2	aan	typhus,	2	aan	febris continua.
„	Hoogeveen	„	3	„	„	6	„	„ „
„	Norg	„	2	„	„	13	„	„ „
„	Odoorn	„	2	„	„	4	„	„ „
„	Zuidwolde	„	1	„	„	4	„	„ „

Wat maatregelen tegen de verspreiding der ziekte en de toepassing van de voorschriften der epidemiewet aanbelangt, zoo kan daarvan in het algemeen hetzelfde gezegd worden, wat te dien aanzien aangaande Overijssel is opgemerkt. Alleen moet hier gemeld worden, dat iemand te Borger zijn knecht, die aan typhus leed, in strijd met het bepaalde in art. 8 der epidemiewet, heeft vervoerd naar Gasselte. Daarvan is proces-verbaal opgemaakt, en de overtreder is door den kantonregter veroordeeld.

Limburg.

In Limburg, alwaar in 1874 deze ziekten 40 malen als oorzaak van den dood waren opgegeven in 28 gemeenten, stierven daaraan in 1875 in 22 gemeenten 38.

Er werd van 98 gevallen aangifte gedaan.

Te Bocholtz en te Ottersum werden twee personen in hetzelfde huis aangetast.

Te Elsloo werden verscheidene typhusgevallen waargenomen, 1 in September en 7 (waarvan 2 in ééne woning) in December in het gehucht Catsop. De adjunct-inspecteur vermoedt dat er aldaar meer gevallen zijn voorgekomen onder behandeling van een belgischen geneesheer, die geene aangifte heeft gedaan.

Het aantal lijders te Gronsfeld kan niet met juisthuis opgegeven worden, daar de opgaven van de aldaar practiserende Maastrichtsche geneesheeren zeer onbepaald waren. De adjunct-inspecteur zag er twee gevallen in één huis in een laag gelegen gedeelte der gemeente, het Broek; een derde persoon was aldaar eenige dagen te voren overleden, volgens opgave van den geneesheer, aan hersenontsteking.

Te Kerkrade, in het gehucht Kahlheide, zag men in Januarij drie gevallen in twee huizen en in de kom van het dorp even zoovele gevallen in één huis.

In het gehucht Bleijerheide werden in de drie laatste maanden des jaars 22 gevallen waargenomen; meermalen werden in hetzelfde gezin meer dan één persoon aangetast. De ziekte kwam aldaar voor onder de arbeiders in eene duitsche kolenmijn. Zij werden door een duitschen geneesheer uit Kohlscheid behandeld.

Twee of meer gevallen in ééne woning werden nog waargenomen te Limbricht, Maastricht, Slenaken, Thorn en Wittem.

Onzindelijkheid in en om de woningen, slecht drinkwater en besmetting werkten, volgens den adjunct-inspecteur, zamen tot verbreiding der ziekte. De zindelijkheid liet vooral veel te wenschen over te Elsloo, Gronsfeld, Kerkrade, Thorn, Wessem, Weert en Wijlré. Behalve de in de onmiddellijke nabijheid der huizen aanwezige mestvaalten, zijn de kleine woningen zeer vuil, hetgeen, gevoegd bij de slechte ventilatie en de overbevolking, ligt tot het ontstaan of de uitbreiding van typhus aanleiding kan geven.

In het huis in de kom van Kerkrade waarin 3 personen werden aangetast was de ziekte waarschijnlijk aan slecht drinkwater toe te schrijven, afkomstig uit eene openbare pomp, in welker onmiddellijke nabijheid zich een modderpoel bevindt en dat bij scheikundig onderzoek ondeugdelijk werd bevonden. Het verdient opmerking dat een jongen van Kahlheide, die in de nabijheid dier pomp gewerkt had en waarschijnlijk dat water had gedronken, een der eerste typhuslijders aldaar is geweest.

Te Bocholtz werd de besmetting overbragt uit Aken; te Geulle werd een meisje aangetast dat hare aan typhus lijdende zuster had bezocht.

Enkele malen kwamen de lijders ziek uit andere gemeenten huiswaarts (Jabeek en Meijel uit Pruissen en Wessem uit Maastricht).

De maatregelen welke genomen werden kwamen zelden ter kennis van den adjunct-inspecteur; zij schijnen zich meest tot toepassing van art. 20 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n° 134), het waarschuwend kenteeken aan de woningen, bepaald te hebben, welke maatregel dikwijls nog op onvoldoende wijze werd toegepast.

Te Geleen werd het lijk van een typhuslijder spoedig begraven en ontsmetting of vernietiging van besmette voorwerpen toegepast.

Te Gronsfeld werd carbolzuur kosteloos verstrekt maar dit middel op geheel onvoldoende wijze toegepast. De adjunct-inspecteur adviseerde daarop tot aanstelling van een persoon, met de ontsmetting belast. De burgemeester berigtte dat de zorg voor de ontsmetting aan de behandelde geneeskundigen werd opgedragen.

Ook te Kerkrade werd zoo goed als niets gedaan. Zelfs werd art. 20 der aangehaalde wet niet toegepast. De burgemeester weigerde van de bevoegdheid hem bij artt. 4 en 5 en aan die van het gemeentebestuur bij art. 6 gegeven, gevolg te geven omdat hij daarvoor niet over de gemeentekas beschikken wilde. Alleen zouden ontsmettingsmiddelen kosteloos verstrekt worden. In het gehucht Blijerheide werden de woningen van typhuslijders op verzoek van den adjunct-inspecteur door een lid van den geneeskundigen raad onderzocht en ontsmetting door dezen toegepast.

Ontsmetting had te Maastricht plaats.

Te Meijel werden de faeces van den typhuslijder met chloorkalk ontsmet en begraven en het huis, de kleederen en het beddegoed ontsmet.

Te Ottersum werd het huis van een lijder met carbolzuur ontsmet. Te Roermond werden verschillende maatregelen toegepast en het lijk van een typhuslijder naar het lijkenhuis gebragt.

Te Thorn werden de artt. 6, 14 en 20 der wet opgevolgd „ voor zoo ver zij toepasselijk

waren." Te Weert had ontsmetting plaats onder toezigt van den geneesheer. Ook te Wittem en te Wijlré werd ontsmet.

Meestal werden de faeces van typhuslijders zonder ontsmetting op de mestvaalt geworpen. Op het gevaarlijke van deze handelwijs werd door den adjunct-inspecteur gewezen.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	Sterfte aan typhus of febris typhoidea in:					Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan typhus en febris typhoidea:		Van 1000 overledenen (na aftrek der levenl. aangegevenen en der overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is) stierven in 1875 aan typhus of febris typhoidea:	Van 1000 inwoners stierven aan typhus of febris typhoidea in 1875:
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	van 1866 tot 1870.	van 1871 tot 1875.		
Noordbrabant	418	342	220	107	127	326	243	12.2	0.28
Gelderland	352	317	196	154	113	384	226	11.3	0.25
Zuidholland.	595	606	411	232	248	688	418	11.6	0.33
Noordholland	693	606	410	324	309	825	468	18.7	0.49
Zeeland	157	178	111	99	129	165	135	28.5	0.70
Utrecht	128	95	97	42	46	131	82	10.1	0 25
Friesland.	102	150	106	79	111	300	110	16	0.35
Overijssel.	237	226	149	102	101	289	163	16.9	0 38
Groningen	186	152	127	30	51	186	109	9.3	0.21
Drenthe	95	82	40	31	33	85	56	15.5	0.29
Limburg	121	138	99	40	38	151	87	7.9	0.16
HET RIJK . . .	3084	2892	1966	1240	1306	3530	2097	14.2	0.34

Het getal overledenen van welke typhus of febris typhoidea als doodsoorzaak is opgegeven is in de laatste vijf jaren, vooral na de invoering der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), sterk verminderd. Van gemiddeld 3530 per jaar, daalde het op 2097. Dat dit niet of niet alleen aan de weldadige werking der aangehaalde wet is toe te schrijven is meer dan waarschijnlijk. Zoo als meermalen is opgemerkt worden sedert hare invoering de sterfbiljetten van aan typhus overledenen met een anderen ziektenaam ingevuld, als febris continua, hersenlijden of andere.

E. *Diphtheritis.* (1)

De sterfte aan diphtheritis was in dit jaar weder iets grooter, 402, dan in 1874, toen zij 332 had bedragen.

Het volgende wordt omtrent deze ziekte door de geneeskundige ambtenaren berigt.

Noordbrabant.

Het eerste geval in Noordbrabant had plaats op 19 Februarij te Klundert. Het betrof eene vrouw die eenige jaren geleden in hevige mate aan diphtheritis geleden had. Vijf dagen later werd hare zuster aangetast. Of de eerst aangetaste door besmetting of door andere oorzaken ziek is geworden is niet gebleken. De meeste gevallen kwamen sporadisch in van elkander verwijderde gemeenten voor. Te Lierop stierf een kind, welks moeder een ander van hare kinderen, te Mierlo door diphtheritis aangetast, verzorgd had.

Te Mierlo heeft de ziekte epidemisch geheerscht en te Babiloniënbroek, gem. Meeuwen werd eene buurtepidemie waargenomen. Te Mierlo zijn 39 personen aangetast van welke 15 overleden; diphtheritis schijnt aldaar dus zeer kwaadaardig te zijn geweest. Op één na waren alle overledenen beneden 14 jaren; van de herstelden waren er 7 van 18—45 en een van 15 jaren. Omtrent den oorsprong der epidemie is niets gebleken. Van 1866—1875 was in die gemeente niemand aan diphtheritis gestorven. Men mag dus als waarschijnlijk aannemen dat zij thans door besmetting is overgebragt. De artt. 13, 14, 20 en 25 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten werden toegepast. Kleederen en voorwerpen, die met lijders in aanraking waren geweest, werden ontsmet of verbrand; de huizen werden ontsmet. De lijken zijn naar het lijkenhuis gebragt.

Deze maatregelen zijn ook toegepast te Baardwijk toen aldaar een geval van diphtheritis voorkwam.

In 11 gemeenten stierven 31 personen aan deze ziekte; in 1874 waren daaraan in 11 gemeenten 19 personen bezweken.

Gelderland.

In Gelderland werd diphtheritis waargenomen in 53 gemeenten. Er zijn 291 gevallen uit 45 gemeenten aangegeven. De sterfte bedroeg 61 in 31 gemeenten, tegen 53 in 1874.

Het eerste geval had plaats op 2 Januarij te Renkum; daarop volgden Barneveld, Elst, Bemmel, Kesteren, Epe, Hengelo, Rheden, Rozendaal, Voorst, Harderwijk, Apeldoorn, Heteren, Dooruspijk en Bergh, allen in Januarij.

Te Epe werd deze ziekte tweemaal epidemisch verklaard, van 26 Februarij tot 10 April en van 22 Junij tot 26 September. Te Ermelo even zoo tweemaal, eerst op 27 Maart, nadat in die maand aldaar 14 gevallen waren aangegeven; deze epidemie eindigde in Junij. Voor de tweede maal verhief zich de ziekte in September toen er 13 gevallen werden aangegeven; op 2 October werd diphtheritis weder epidemisch verklaard en eerst aan het einde des jaars kon de epidemie als geweken beschouwd worden. De bij de wet voorgeschreven maatregelen zijn overal naar behooren toegepast.

Zuidholland.

De sterfte aan diphtheritis in Zuidholland was ongeveer gelijk aan die in 1874; toen waren daaraan 55 personen gestorven, thans 57. Uit 31 gemeenten werden 94 gevallen aangegeven; uit 's Gravenhage 28, van welke 4 in één gezin. Te Nieuwerkerk a/d IJssel kwamen in Januarij en Februarij 15 gevallen voor, waarvan 6 in twee gezinnen. Te Ridderkerk kwamen

(1) Zoowel omdat het diphtheritisch proces niet alleen het keelslijmvlies aantast, maar ook omdat de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten van diphtheritis in het algemeen spreekt, is deze benaming thans in de plaats gesteld van die van angina diphtherina.

4 gevallen voor, van welke 3 in één gezin. Op zich zelf staande gevallen werden meest waargenomen in den Alblasserwaard en den Krimpenerwaard.

Noordholland. In Noordholland was de sterfte aan diphtheritis grooter, 49 in 12 gemeenten, dan in 1874, 32 in 8 gemeenten. Zij werd in 16 gemeenten waargenomen, in 4 van welke alle aangetasten herstelden.

Te Amsterdam waren de gevallen talrijker dan in 1874; er werden ook 5 volwassenen aangetast. De sterfte was het grootst in September en bedroeg toen 9; in Julij bezweken 5 lijders; in de overige maanden van 1—3 behalve in Februarij toen er geen sterfgeval voorkwam; in het geheel stierven aldaar aan diphtheritis 34 personen, in 1874 slechts 16.

Zeeland. Zeeland verloor slechts 10 inwoners aan diphtheritis; in het vorige jaar waren daaraan 17 personen gestorven. Alleen te Koewacht breidde zij zich epidemisch uit in November en December, volgens beweren van den te Stekene in België gevestigden geneesheer, in verband met eene aldaar heerschende croup-epidemie. Een bewaarschool te Stekene schijnt het uitgangspunt te zijn geweest van deze epidemie, zoowel van croup als diphtheritis. Wegens het duidelijk verband dat tusschen beide ziekten bestond, deed de burgemeester ook de huizen waar croup voorkwam, voorzien van het waarschuwend kenmerk „diphtheritis". Aan het einde des jaars was de epidemie geweken; nagenoeg alle aangetasten zijn bezweken en gedurende eenigen tijd is de openbare school gesloten geweest.

Utrecht. Te Utrecht werden in het begin des jaars alleen aangiften ontvangen uit Rhenen en Utrecht. In laatstgemelde gemeente 6 in Januarij, 6 in Februarij en 5 in Maart. Eene bijzondere school aldaar werd tijdelijk gesloten, omdat zij gehouden werd in een bovenhuis, dat met een besmet onderhuis door een slechts ten halve afgeschoten trapgat gemeenschap had. In het geheel werden 35 gevallen in 8 gemeenten aangegeven.

De sterfte bedroeg 18 in 8 gemeenten, dus de helft minder dan in 1874, toen aan die ziekte 36 personen in 17 gemeenten bezweken waren.

Friesland. Friesland verloor 48 inwoners aan diphtheritis, of 20 minder dan in 1874.

Te Franekeradeel, in het dorp Achlum, werden de eerste gevallen waargenomen op 6 en 10 Januarij bij twee kinderen in hetzelfde huis. Daarop volgden in Januarij Katlijk, gemeente Schoterland, Engwierum, gemeente Oostdongeradeel. De ziekte kwam voor in 25 gemeenten. Zij werd epidemisch verklaard in Franekeradeel te Achlum, van Maart tot September.

Te Weststellingwerf werden achtereenvolgens 42 gevallen verspreid waargenomen.

Winzum, gemeente Baarderadeel, werd in Februarij besmet uit Lutkewierum, gemeente Hennaarderadeel.

In één huis te Achlum kwamen 13 gevallen voor, die allen in genezing eindigden. Te Nyeholtwolde, gemeente Weststellingwerf, werden in één gezin 5 gevallen, in een ander 4 gevallen waargenomen, van welke 2 doodelijk afliepen. In dezelfde gemeente te Oldeholtwolde kwamen 4 gevallen in één gezin voor met doodelijken afloop van één geval.

Te Wirdum werd eene school tijdelijk gesloten.

Overijssel. In Overijssel, alwaar in 1874 25 personen aan diphtheritis gestorven waren, bezweken in 1875 daaraan 12 in 10 gemeenten. Er kwamen 3 gevallen voor te Kampen, de overige 9 in 9 andere gemeenten.

Het eerste geval werd in Januarij te Enschede waargenomen. De meeste gevallen kwamen in de wintermaanden voor. De ziekte vertoonde zich in 22 gemeenten, in 12 van welke zij geen sterfte veroorzaakte, en was over verschillende deelen der provincie verspreid.

Van alle provinciën werd Groningen het zwaarst door diphtheritis bezocht. Er zijn in 35 gemeenten 287 gevallen en 101 sterfgevallen aan die ziekte aangegeven. In 1874 hadden deze cijfers respectivelijk slechts 29, 235 en 73 bedragen. **Groningen.**

Van 100 aangegeven gevallen van ziekten in art. 1 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) genoemd, waren er 58 van diphtheritis. De sterfte bedroeg 2 ten honderd van alle sterfgevallen, na aftrek van de levenloos aangegevenen

Het verdient opmerking dat in 13 gemeenten met grootendeels diluvialen bodem (Bellingwolde, Grootegast, Haren, Marum, N. en O. Pekela, Onstwedde, Sappemeer, Veendam, Vlagtwedde, Wedde, Winschoten) geen sterfgeval aan deze ziekte is voorgekomen en te Hoogezand slechts één. De Veenkoloniale gemeenten en Westerwolde zijn alzoo nagenoeg geheel vrijgebleven. Het sterkst zijn door diphtheritis bezocht de gemeenten Ten Boer, Ezinge, Groningen, Loppersum, Oldehove en Uithuizermeden.

Te Ten Boer kwamen 27 gevallen voor waaronder ook aan het einde des jaars. De besmettelijkheid der ziekte is hier ten duidelijkste gebleken. Te Ezinge, omringd door gemeenten die besmet waren, werden 22 personen aangetast. Groningen had 35 ziekte- en 17 sterfgevallen. Waarschijnlijk is het ziekencijfer veel grooter geweest. Aldaar werd in het begin des jaars diphtheritis epidemisch verklaard; in April verklaarde de inspecteur de epidemie als geëindigd.

Epidemisch verklaring had ook plaats te Loppersum, alwaar reeds in 1874 32 gevallen waren voorgekomen; tot 17 Maart 1875 werden er 25 gevallen aangegeven, van 17 Maart tot 24 Mei 4, van 24 Mei tot 31 December 8. Een der scholen schijnt een brandpunt van besmetting geweest te zijn.

In eene conferentie met den burgemeester en de beide geneeskundigen deed de inspecteur uitkomen dat, in tegenstelling met hetgeen gewoonlijk plaats heeft, het ziekencijfer kleiner was dan uit de aangiften scheen te blijken, omdat daaronder zieken voorkwamen die niet geneeskundig zijn behandeld, maar door de ouders, die keelpoeders kochten en de ziektegevallen aangaven. Voorts merkte hij op dat niet genoeg de hand werd gehouden aan ontsmetting en dat tijdelijke sluiting en ontsmetting der schoolgebouwen wenschelijk was, hetgeen dan ook in de paaschvacantie, die ophanden was, is geschied. Den burgemeester spoorde hij aan om streng te doen toezien dat het waarschuwend kenmerk bleef ter plaatse waar het van wege den burgemeester aangehecht was. Op 12 Mei werd de epidemie als geëindigd verklaard.

Te Oldehove kwam eene buurtepidemie voor en werden twee personen in één gezin aangetast.

Te Uithuizermeden zijn 20 gevallen aangegeven en, vreemd genoeg, in het aangrenzende Uithuizen slechts één.

Te Beerta zijn 3 gevallen in één gezin waargenomen. Van dit gezin werd de ziekte door besmetting op iemand in een ander gezin overgebragt en ook naar Finsterwolde.

Van de 5 gevallen te Midwolde waren er 2 in ééne woning, van de 9 te Slochteren 3 in één gezin, van de 7 te Zuidhorn 2 in één huis, van de 11 te Warffum mede 2 in één huis.

De inspecteur correspondeerde in April met den Amtshauptman te Weener in de provincie Hannover betreffende gevallen van diphtheritis, die te Bunde en omstreken voorkwamen. In de nederlandsche grensgemeente Nieuweschans zijn 8 gevallen waargenomen.

Drenthe verloor 9 inwoners in 5 gemeenten aan diphtheritis, tegen 1 in 1874. Bijzonderheden zijn niet te vermelden. **Drenthe.**

In Limburg stierven in 6 gemeenten 6 personen aan diphtheritis. In 1874 waren daaraan in 11 gemeenten 15 personen bezweken. **Limburg.**

Te Venray overleed de vrouw van een geneesheer er aan.

Huisepidemieën werden te Heijthuizen waargenomen, alwaar 7 gevallen voorkwamen; ook te Maastricht werden 3 personen in één huis aangetast en te Limmel, gemeente Meerssen, werden eenige bij elkander staande huizen besmet; aldaar is de lucht in die woningen onzuiver en liggen mestvaalten in de nabijheid. Het drinkwater werd onderzocht en goed bevonden.

Te Heijthuizen bepaalden de maatregelen zich tot het waarschuwen der buren, in verscheidene andere gemeenten werd het waarschuwend kenmerk aan de besmette huizen gehecht. Te Posterholt werd de begraving bespoedigd en werden besmette voorwerpen ontsmet. Te Sittard werd eene woning ontsmet en kleederen verbrand. Te Venlo zijn kinderen uit de besmette woning verwijderd. Alleen te Venray werden alle voorgeschreven maatregelen toegepast. Vermoedelijk is het daaraan toe te schrijven dat de vier kinderen van de ziekte, die bij de moeder zeer kwaadaardig was geweest, bevrijd zijn gebleven.

Te Maastricht weigerden de geneeskundigen de woonplaatsen van de door hen aangegeven lijders op te geven. Daardoor was het onmogelijk tijdig desinfectie toe te passen en de andere door de wet voorgeschreven maatregelen te nemen.

De adjunct-inspecteur heeft eene vervolging van de onwillige geneeskundigen uitgelokt. Eerst in 1876 kwam deze zaak tot een einde.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	Sterfte aan diphteritis in:					Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan diphtheritis:		Van 1000 overledenen (na aftrek der levenl. aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is) stierven in 1875 aan diphtheritis:	Van 1000 inwoners stierven aan diphtheritis in 1875:
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	van 1866 tot 1870.	van 1871 tot 1875.		
Noordbrabant	29	35	43	19	31	45	31	2.9	0.07
Gelderland	145	121	108	53	61	119	98	6.1	0.13
Zuidholland	68	89	74	55	57	91	69	2.7	0.07
Noordholland	35	38	22	32	49	87	35	2.9	0.07
Zeeland	22	19	14	17	10	56	16	2.2	0 05
Utrecht	70	41	26	36	18	47	38	3.9	0.09
Friesland.	14	19	27	6	48	23	23	6.9	0.15
Overijssel	34	31	35	25	12	23	27	2	0.04
Groningen	81	67	51	73	101	59	75	18.5	0.42
Drenthe	27	9	9	1	9	22	11	4.2	0.08
Limburg	23	23	13	15	6	28	16	1.2	0.02
HET RIJK . . .	548	492	422	332	402	583	439	4.3	0.10

Groningen had, even als in 1874, het meeste van diphtheritis te lijden, daarna Friesland dat in het vorige jaar weinig sterfgevallen aan die ziekte had en Gelderland, waar diphtheritis sedert haar verschijnen in ons land in 1858 steeds in niet geringe mate is voorgekomen.

F. *Croup.*

De sterfte aan croup is in 1875 vrij aanzienlijk geweest. Die ziekte kostte aan 1190 kinderen het leven, in 1874 slechts aan 931.

Bijzonderheden omtrent het voorkomen dier ziekte zijn niet medegedeeld.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN	Sterfte aan croup in 1875.	Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan croup van 1870 tot 1874.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenloos aangegevenen en der overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1875 aan croup:	Van 1000 inwoners stierven aan croup in 1875.
Noordbrabant . . .	71	72	6.8	0.16
Gelderland	160	165	16.1	0.35
Zuidholland. . . .	129	171	6.1	0.17
Noordholland . . .	444	161	26.9	0.71
Zeeland	29	31	6.5	0.15
Utrecht	61	48	13.4	0.33
Friesland.	88	92	12.7	0.28
Overijssel	79	130	13.2	0.30
Groningen	53	61	9.6	0.22
Drenthe	13	33	6.1	0.11
Limburg.	63	41	13.1	0.27
HET RIJK . .	1190	1005	12.9	0.31

Noordholland had het meest van croup te lijden, daarop volgden Gelderland, Utrecht, Overijssel, Friesland, Limburg, Groningen, Zuidholland, Noordbrabant, Zeeland en Drenthe.

G. *Kinkhoest.*

De sterfte aan kinkhoest was mede veel grooter in dit jaar dan in 1874. Zij bedroeg 1404; in het vorige jaar slechts 866.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	Sterfte aan kinkhoest in 1875.	Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan kinkhoest van 1870 tot 1874.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenl. aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1875 aan kinkhoest:	Van 1000 inwoners stierven aan kinkhoest in 1875:
Noordbrabant . . .	99	103	9.5	0.22
Gelderland	86	113	8.6	0.19
Zuidholland. . . .	176	260	8.4	0.23
Noordholland . . .	481	286	29 2	0.77
Zeeland	65	89	14.3	0.35
Utrecht	32	49	7	0.17
Friesland.	200	137	28.9	0.64
Overijssel	96	85	16.1	0.36
Groningen	143	78	26.2	0.60
Drenthe	2	44	0.9	0.01
Limburg	24	48	4.9	0.10
HET RIJK . .	1404	1292	15.2	0.37

In verhouding tot de bevolking was derhalve de sterfte aan kinkhoest het grootst in Noordholland; daarop volgden Friesland, Groningen, Overijssel, Zeeland, Zuidholland, Noordbrabant, Gelderland, Utrecht, Limburg en Drenthe.

H. *Dysenterie.*

Dysenterie.

Volgens de sterftelijsten zijn 134 personen aan dysenterie overleden, een cijfer dat veel

lager is dan dat der in de laatstvoorgaande jaren aan die ziekte overledenen. Het schijnt dat deze besmettelijke ziekte, die sedert den Fransch-Duitschen oorlog telken najaar zich epidemisch vertoond heeft, lanzamerhand begint te wijken.

Noordbrabant.

In Noordbrabant was het gehucht Elderum, gemeente Boxmeer, de eenige plaats, waar zich dysenterie heeft vertoond. Deze ziekte vertoonde zich in Maart als eene huisepidemie. Alle leden van het gezin, ten getale van zes, werden er door aangetast; een van hen is gestorven. Omtrent den oorsprong der besmetting is niets bekend. Het huis staat geheel afgezonderd. De noodige voorzorgsmaatregelen werden genomen; de ziekte breidde zich niet uit.

Gelderland.

Ofschoon minder dan vroeger, kwam dysenterie toch weder epidemisch voor in Gelderland. In 15 gemeenten werden 186 personen er door aangetast, van welke 63 stierven. De sterfte aan die ziekte was in 1874 85 geweest, 180 in 1873, minstens 119 in 1872 en 114 in 1871.

De grootste sterfte, 17, kwam voor te Ermelo; daarna volgden Hengelo met 16 en Vorden met 15 sterfgevallen. In 7 andere gemeenten bleef de sterfte beneden 10. In 5 gemeenten kwamen ziektegevallen zonder sterfte voor.

De eerste gevallen vertoonden zich in Maart te Wisch in een huis, waarin ook in het najaar van 1874 gevallen waren waargenomen. Tot Augustus bleef de provincie vrij, toen achtereenvolgens Harderwijk, Hengelo, Ermelo, Eibergen, Brummen, Vorden, Apeldoorn, Borculo, Warnsveld, Scherpenzeel, Heteren, Laren, Arnhem en Zelhem besmet werden.

De inspecteur bezocht de besmette gemeenten en trad in overleg met de gemeentebesturen en geneeskundigen omtrent de te nemen maatregelen, die een gunstig gevolg schenen te hebben, daar de verspreiding der ziekte meestal niet groot is geweest. Evenwel werden te Hengelo 52 personen aangetast, te Ermelo 38, te Vorden 35, te Borculo 18 en te Scherpenzeel 12.

Zuidholland.

In Zuidholland werd bij 13 sterfgevallen dysenterie als oorzaak van den dood opgegeven, te Ammerstol, Delft, Gouda, Kralingen, Leiden, Ouderkerk aan den IJssel, Overschie, Pijnacker, Rotterdam en Sliedrecht. Besmettelijk schijnt dysenterie aldaar niet te zijn geweest; nergens althans heeft de ziekte zich uitgebreid.

Noordholland, Zeeland en Utrecht.

In Noordholland zijn volgens de sterftetabel 6, in Zeeland 5 en in Utrecht 2 personen aan dysenterie gestorven. Het schijnen geisoleerde gevallen te zijn geweest. De geneeskundige ambtenaren deelen daaromtrent geene bijzonderheden mede.

Friesland.

De adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen merkt op dat in Friesland eigenlijke dysenterie zich niet heeft vertoond, maar dat het schijnt dat gevallen van bloederige ontlasting tot deze min juiste benaming aanleiding schijnen gegeven te hebben. Er zijn in die provincie 21 personen aan ziekten gestorven waarbij bloederige ontlasting voorkwam. Elk geval stond op zich zelf.

Overijssel.

In Overijssel werden vier gevallen waargenomen, namelijk een te Haaksbergen door besmetting uit Essen in Pruissen, een te Stad Delden, een te Ambt Delden en een te Diepenveen. Al deze gevallen kwamen in October voor. Verbreiding had niet plaats. De aangetasten zijn allen hersteld.

Groningen en Drenthe.

Voor Groningen wijst de sterftetabel 2 sterfgevallen aan dysenterie aan. Daaromtrent valt hetzelfde te zeggen als omtrent de gevallen in Friesland.

Drenthe bleef vrij.

Limburg.

Limburg, alwaar in 1874 nog 101 personen aan dysenterie gestorven waren, verloor daaraan in 1875 slechts 19 inwoners. Het zuidelijk deel der provincie werd ook thans bijna uitsluitend aangetast.

Op 20 Augustus werden de eerste gevallen te Maastricht waargenomen onder de arbeiders aan het kanaal lateraal, die in eene vochtige kazemat gehuisvest waren. Zij werden even als een later aangetast persoon in de inrigting tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten opgenomen. In September kwamen er een tiental gevallen op vier verschillende punten der stad voor, waarvan 7 in ééne woning. Ook deze aangetasten werden in de ziekeninrigting opgenomen. In October werden 13 gevallen aangegeven, waarvan 6 in één huis. Een geneesheer gaf op dat hij verscheidene gevallen in behandeling had, zonder de woonplaatsen der lijders te willen opgeven. In November werden nog 4 dysenterielijders in de ziekeninrigting opgenomen.

Te Sittard kwamen 3 gevallen in één huis voor, in ieder der gemeenten Stein, Mheer en Venlo werd 1 geval waargenomen, te Eysden 2 en te Weert 13 gevallen, waarvan 11 in eene afgelegene buurt, de Moesdijk.

Rijckholt had het meest te lijden. Slechts enkele huizen werden gespaard. Van 222 inwoners stierven 7 aan dysenterie. Van daar breidde de ziekte zich tot het aangrenzende Gronsfeld uit. Wegens onvoldoende opgaven der geneeskundigen is het cijfer der aangetasten niet bekend. In ééne nabij Rijckholt gelegene woning kwamen 4 gevallen in ééne woning voor, waarvan 2 doodelijk afliepen.

Omtrent het ontstaan der ziekte in Maastricht bestaat geen zekerheid. Dat besmetting in vele gevallen kon worden aangetoond is zeker; omtrent de eerste gevallen is dit niet gebleken.

Toen de eerste gevallen zich hadden geopenbaard in de kazemat, door 50 arbeiders bewoond, werd overwogen die verblijfplaats te doen ontruimen. Vrees voor verbreiding der ziekte in de stad, alwaar toen vele vreemdelingen het letterkundig congres bijwoonden en de onmogelijkheid om de zieken behoorlijk af te zonderen, leidde tot het besluit om de kazemat beter bewoonbaar te maken. Door herhaald branden van hout werd zij droog-gemaakt (de zieken waren reeds naar de ziekeninrigting gebragt) en daarna met al wat er in was ontsmet. Er werden planken britsen gemaakt en versch ligstroo gegeven. Dit werd bij droog weder dagelijks gelucht. Ook werd voor betere dekking gezorgd. Tot luchtverversching werden in den bovenwand der kazemat twee ruime openingen gemaakt en groote zindelijkheid werd aanbevolen, terwijl de raad werd gegeven zich te wachten voor het drinken van koud water als het ligchaam bezweet was en, bij de geringste ongesteldheid geneeskundige hulp ingeroepen. Nieuwe gevallen werden daarna in die verblijfplaats niet waargenomen.

In de overige deelen der stad bestonden de maatregelen tegen dysenterie in afzondering der zieken, desinfectie en reiniging der woningen op kosten der gemeente.

Te Rijckholt werd niets gedaan, niettegenstaande door den burgemeester voorgegeven was dat verschillende maatregelen, waaronder het aanhechten van het waarschuwend kenmerk aan de woningen, waren toegepast. Toen de adjunct-inspecteur bij een bezoek aan de gemeente bespeurde dat er niets geschied was van hetgeen de wet voorschrijft, gaf hij den Commissaris des Konings hiervan berigt. De burgemeester verklaarde toen dat hij de waarschuwende kenteekenen niet had doen aanhechten, op verzoek van de ingezetenen. Opmerkelijk is het dat in deze gemeente, waar geen enkele voorzorgsmaatregel werd toegepast en de geneeskundigen weigerden de besmette woningen aan te geven, dysenterie zich in hevige mate heeft uitgebreid en ook Gronsfeld aantastte. Aldaar werd het kenmerk aan de woningen der lijders, zoover deze bekend waren, gehecht en ontsmettingsmiddelen gratie verstrekt, zonder dat evenwel voor ontmetting zorg gedragen werd.

Te Weert werd last gegeven mest en vuil nabij de woning, voor zoover dit voor de verbreiding der besmetting bevorderlijk kon zijn, onschadelijk te maken en werden de woningen der lijders van het kenmerk voorzien. De adjunct-inspecteur heeft de aanwending van middelen tot reiniging en ontsmetting en begraving der faeces na desinfectie aangeraden.

In de overige gemeenten bepaalde men zich tot toepassing van artt. 14 en 20 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Het nut van verstandige toepassing dier wet is duidelijk gebleken te Maastricht; van de nadeelige gevolgen van hare verwaarloozing en van het gevaar dat daaruit ook voor andere gemeenten ontstaan kan, strekt Rijckholt tot voorbeeld.

I. *Andere ziekten.*

Tusschenpoozende koortsen.

Omtrent tusschenpoozende koortsen in Noordbrabant, alwaar zij den dood van 54 personen hebben veroorzaakt, zijn geene bijzonderheden medegedeeld.

In sommige gedeelten van Noordholland waren die koortsen menigvuldiger dan in 1874, vooral in de Veenstreek bezuiden het Y en de Zaanstreek. Te Amsterdam stierven daaraan 89 personen, waaronder 40 aan febris perniciosa. Ook Nieuweramstel, Sloten, Aalsmeer, Uithoorn, Ouderamstel, Watergraafsmeer, Nederhorst den Berg en Muiden hadden 1 of meer sterfgevallen aan intermitterende koortsen, te zamen 31 waaronder 15 aan perniciosae.

Hoewel het aantal bekende sterfgevallen aan febris intermittens in de Zaanstreek niet zeer groot is (17, waaronder 14 aan febris perniciosa), werden die koortsen toch menigvuldig waargenomen vooral te Zaandijk, Koog aan de Zaan en Wormerveer. Een der geneeskundigen in die streek verklaarde dat hij sedert 1868 niet zoovele koortsgevallen behandeld had.

In de overige deelen van Noordholland werd 83 maal febris intermittens als doodsoorzaak opgegeven, zoodat in de geheele provincie 220 sterfgevallen aan tusschenpoozende koorts, waaronder 107 aan febris perniciosa, werden opgegeven. Dit cijfer komt ongeveer overeen met dat in 1874, toen 212 sterfgevallen aan intermitterende koorts, waaronder 121 perniciosae, zijn bekend geworden.

Te Halfweg Haarlem, gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, oostzijde, alsmede in het aangrenzende gedeelte van Haarlemmermeer, zijn in Junij en Julij verscheidene gevallen van febris continua remittens waargenomen, waarvan de oorzaak door sommige geneeskundigen gezocht werd in de droogmaking van het Y. Een onderzoek daaromtrent door den inspecteur heeft dit echter niet bevestigd.

In Zeeland hebben koortsen aan 98 personen het leven gekost, in 1874 slechts aan 79. Van die 98 sterfgevallen waren 42 het gevolg van intermittentes perniciosae, die in 1874 slechts in 31 gevallen doodelijk waren afgeloopen.

Ook in Overijssel zijn tusschenpoozende koortsen niet zeldzaam geweest, vooral in de laaggelegene alluviale gedeelten der provincie. Aan febris perniciosa overleden 19 personen; van deze vertoonden 15 den apoplectischen vorm.

In Drenthe bedroeg het aantal sterfgevallen aan febris perniciosa 7.

In Limburg daarentegen waren sterfgevallen aan intermitterende koorts zeldzamer dan in 1874. In laatstgemeld jaar waren daaraan 31 personen gestorven, in 1875 slechts 12.

Granuleuze oogontsteking.

Onder de militairen in garnizoen te Naarden kwamen in het najaar vele gevallen van granuleuze oogontsteking voor. Het bleek den adjunct-inspecteur dat deze ziekte zich tot de militairen bepaalde en dat bij de lijders in het kazernegebouw maatregelen waren genomen ter voorkoming van voortplanting der ziekte.

Kraamvrouwenkoorts.

Aan het einde des jaars stierven te Breda 10 vrouwen aan febris puerperalis, die allen door denzelfden verloskundige waren bijgestaan. Deze onthield zich, in overleg met den inspecteur, eenigen tijd van het verleenen van verloskundige hulp, waarna de ziekte ophield. Andere verloskundigen hadden geen gevallen dier ziekte waargenomen.

Te Schijndel overleden 6 kraamvrouwen aan febris puerperalis. De verloskundige deelde mede dat de sterfte aan deze ziekte in een betrekkelijk groot tijdsverloop had plaats gehad, dat daar tusschen verscheidene kraamvrouwen, die door hem bijgestaan waren, een voorspoedig kraambed hadden gehad en dat er zich in den laatsten tijd geen enkel geval meer had voorgedaan.

In Noordbrabant zijn overigens slechts sporadische gevallen dier ziekte waargenomen.

In Gelderland, alwaar 53 vrouwen in 37 gemeenten aan febris puerperalis zijn gestorven, is van verbreiding door verloskundigen niets gebleken.

In Zuidholland zijn slechts 6 sterfgevallen opgegeven als gevolg van kraamvrouwenkoorts. Dit getal is echter volgens den inspecteur zeker te gering. (1) Behalve de gevallen van opzettelijke verzwijging of van niet herkenning der ziekte door de geneeskundigen, moeten hier nog die gevallen worden bijgevoegd, in welke — zonder opzet van den geneeskundige — uit de opgegeven oorzaak van den dood niet blijkt, dat de overledene kraamvrouw was, b. v. wanneer alleen peritonitis vermeld is, zonder verdere aanwijzing.

De maatregelen in het vorige jaar door den inspecteur te Rotterdam genomen om meer volledig en spoediger kennis te verkrijgen van sterfgevallen van kraamvrouwen (zie verslag over 1874, bladz. 164) droegen goede vruchten. Zij deden het spoedig ontdekken toen eene vroedvrouw een paar kraamvrouwen had geïnfecteerd. Het gelukte deze vroedvrouw voorloopig van de uitoefening van haar beroep te doen afzien. Het was dezelfde van wie in het vorige verslag werd gesproken, onder welker kraamvrouwen ook in 1874 eenige noodlottige gevallen waren voorgekomen en die toen zeer ernstig was onderhouden, gewaarschuwd en — daar met zeer groote waarschijnlijkheid was gebleken, dat de oorzaak van de infectie van zoovele barenden in eene ongeneeslijke kwaal van haar zelve was gelegen — tot het nederleggen van haar beroep aangemaand was, daar het verder voortzetten haar aan beschuldiging van manslag uit onvoorzigtigheid of achteloosheid zou blootstellen. Nadat zij zich eenige maanden had onthouden, deed zij weder eene verlossing. Ook deze kraamvrouw kreeg febris puerperalis. Daar zij herstelde kon geene vervolging der zoo gevaarlijke vroedvrouw plaats hebben, die daarmede reeds door den officier van justitie was bedreigd, zoo zij weder eene verlossing deed en de kraamvrouw aan de genoemde infectieziekte bezweek. Zij is echter, behalve door den inspecteur, op diens verzoek nogmaals door den officier van justitie ernstig over de zaak onderhouden en heeft zich, ook tegenover den burgemeester, door wiens bemiddeling zij tijdelijk geldelijken onderstand heeft ontvangen, verbonden om van de verloskunst af te zien.

Te Woerden kwamen in het begin des jaars verscheidene gevallen van kraamvrouwenkoorts voor. Een naauwkeurig en herhaald onderzoek gaf den inspecteur grond voor de overtuiging, dat de vroedvrouw de oorzaak der infectie was. Het kostte zeer veel moeite — ook omdat een geneeskundige, die invloed op haar had, daarbij niet den gewenschten steun verleende — deze vroedvrouw tot het tijdelijk staken van haar bedrijf te brengen, maar het gelukte toch eindelijk. Op een voorstel van den inspecteur stelde het gemeentebestuur gedurende twee maanden eene andere gemeentevroedvrouw aan, daarvoor van elders gekomen. Er deed zich toen geen kraamvrouwenkoorts meer voor. Toen de vroedvrouw na twee

(1) Dit geldt evenzeer voor Noordbrabant, alwaar volgens de sterftetabel slechts 4 vrouwen aan febris-puerperalis gestorven zijn.

maanden haar beroep weder opvatte, zijn geen nieuwe ziektegevallen onder de door haar verloste vrouwen waargenomen.

Ook aan een verloskundige te Naaldwijk gaf de inspecteur, wegens het voorkomen van kraamvrouwenkoorts, den raad, zich eenigen tijd te onthouden, waaraan hij voldeed.

Vier vrouwen, die te Vianen aan kraamvrouwenkoorts leden, waren door dezelfde vroedvrouw bijgestaan. Twee daarvan stierven. De vroedvrouw heeft zich tien dagen van het verleenen van hulp bij baringen onthouden en ontsmettingsmaatregelen toegepast, met goed gevolg.

In Noordholland kwamen meestal slechts op zich zelf staande gevallen van kraamvrouwenkoorts voor. Te Amsterdam stierven daaraan 36 vrouwen.

Te Broek op Langedijk kwam in Februarij een geval met doodelijken afloop voor. De verloskundige onthield zich, op advies van den inspecteur, gedurende eenigen tijd van verloskundige praktijk, waarna geene andere gevallen werden waargenomen.

In Zeeland zijn 21 kraamvrouwen gestorven, maar nergens is het vermoeden gerezen dat de bijstand van bevoegde verloskundigen aanleiding kan hebben gegeven tot opwekking of verbreiding van kraamvrouwenkoorts.

In de provincie Utrecht was het sterftecijfer aan febris puerperalis vrij hoog, namelijk 29; daarvan kwamen in de stad Utrecht 13 voor. Aldaar kwamen in Julij eenige gevallen in de praktijk van één verloskundige, die zich daarom op verzoek van den adjunct-inspecteur gedurende eenige weken van het verleenen van verloskundigen bijstand heeft onthouden en ontsmettingsmaatregelen heeft toegepast.

In Friesland en Overijssel kwamen slechts sporadische gevallen voor, in Drenthe stierf geene enkele vrouw aan febris puerperalis.

In de provincie Groningen werden te Appingedam in de praktijk van eene vroedvrouw in de eerste maanden des jaars verscheidene gevallen van kraamvrouwenkoorts waargenomen. Daarom werd door den gemeenteraad tijdelijk eene tweede gemeentevroedvrouw aangesteld. De inspecteur gaf den raad nog een stap verder te gaan en de gemeentevroedvrouw, met behoud van haar tractement, tijdelijk nonactief te verklaren.

In Limburg stierven aan febris puerperalis 26 vrouwen. Al deze gevallen waren evenwel sporadisch en er is bij onderzoek niet gebleken dat ergens infectie door verloskundigen heeft plaats gehad.

Hydrophobie.

Te Deuteren, gem. Cromvoirt overleed een kind eenigen tijd nadat het door een dollen hond gebeten was. Behalve het kind was ook een ander kind en eene koe gebeten. De koe werd dol, het andere kind bleef gezond. Ofschoon de geneesheer bij het eerstvermelde kind encephalitis als doodsoorzaak heeft opgegeven is het niet onwaarschijnlijk dat die encephalitis als een gevolg is te beschouwen van den dollehondsbeet en derhalve hydrophobie genoemd moet worden.

Ofschoon hondsdolheid in Noordholland menigvuldig is voorgekomen, ontvingen de geneeskundige ambtenaren voor die provincie geen officieel berigt daaromtrent. Alleen kan worden medegedeeld dat op 24 Mei te Hilversum twee honden werden afgemaakt, die door een trekhond waren gebeten. Op advies van den inspecteur werd door den burgemeester het vastleggen of het voorzien van een muilkorf voor honden onmiddellijk voorgeschreven.

Een dagbladartikel omtrent het voorkomen van dolheid bij een hond te Blaricum gaf den adjunct-inspecteur aanleiding daaromtrent inlichtingen in te winnen bij den burgemeester, waaruit bleek dat een kleine hond was afgemaakt, ofschoon er geen voldoende grond bestond om aan te nemen dat het dier werkelijk aan dolheid geleden had. Die hond had neiging tot braken en beet wel van zich af wanneer honden in zijne nabijheid kwamen, maar andere verschijnselen van rabies ontbraken. Het was waarschijnlijk dat de oorzaak

der ziekte te zoeken was in het te veel eten van afval van in de laatste dagen geslagte varkens.

Te Amsterdam stierf op 30 Julij een jongen aan hydrophobie.

In de provincie Utrecht moesten maatregelen tegen de verspreiding van hondsdolheid genomen worden in Februarij te Harmelen en in Maart te Utrecht. De burgemeester van Harmelen had reeds uit eigen beweging flinke maatregelen genomen: de veldwachter liep daar rond met een geladen jagtgeweer en schoot alle honden neer, die ongemuilband losliepen op den openbaren weg. Op voorstel van den adjunct-inspecteur aan Gedeputeerde Staten van Utrecht is voorts nog het vastleggen der honden bevolen in de om Harmelen liggende gemeenten Linschoten, Vleuten, Haarzuilens en Laagnieuwkoop. De dolle hond, die aanleiding tot deze maatregelen had gegeven en uit of door Woerden gekomen was, werd afgemaakt in de kom der gemeente Harmelen.

Op den 11den en 15den Maart werden aan 's Rijks veeartsenijschool niet minder dan 5 uit de gemeente Utrecht aangebragte honden dol bevonden. De adjunct-inspecteur meende toen aan den Commissaris des Konings in overweging te moeten geven, bij wijze van algemeenen politiemaatregel, in alle gemeenten der provincie den ingezetenen te doen gelasten hunne honden vast te leggen of van een muilkorf te voorzien, zoolang dezen op den openbaren weg vertoeven, en de burgemeesters aan te manen, alle op den openbaren weg ongemuilband losloopende honden te laten afmaken. Aan dat voorstel is door gemelden heer Commissaris gevolg gegeven bij zijne aanschrijving van den 13den Maart 1875 aan de burgemeesters (*Prov. blad* n°. 30).

Te Utrecht werd de afkondiging der boven omschreven maatregelen niet met den vereischten spoed gedaan; op den 15den Maart meende de adjunct-inspecteur nog nader op krachtige handhaving der toen afgekondigde lastgeving bij den heer burgemeester te moeten aandringen. Later is het verordende goed gehandhaafd en zijn dientengevolge vrij wat onbeheerd rondzwervende honden afgemaakt. Op den 16den April is te Utrecht aan 's Rijks veeartsenijschool nog weder een hond aan dolheid lijdende bevonden. Voor zoover men weet zijn slechts 2 personen door dolle honden gebeten.

Op den 3den Julij is aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht het bestaan van hondsdolheid geconstateerd bij een hond, die in de gemeente Utrecht een kind en eenige honden heeft gebeten, maar ook gedurende eenige uren in den omtrek heeft rondgezworven, voor dat zijn meester hem (op den 2den Julij) aan de genoemde school heeft vertoond. De adjunct-inspecteur heeft daarop nog op denzelfden dag aan burgemeester en wethouders van Utrecht aanbevolen, de honden te laten vastleggen of muilkorven, en aan den heer Commissaris des Konings voorgesteld, gelijken maatregel in de geheele provincie te doen toepassen. Aan dat voorstel echter is (in het *Prov. blad* n°. 64) slechts voor 13 van de 72 gemeenten gevolg gegeven, met name voor de nabij Utrecht gelegen gemeenten.

Ruim 3 weken later, op den 29sten en 30sten Julij, werd een vermoedelijk dolle hond gesignaleerd te Linschoten en te Snelrewaard; hij werd gedood te Linschoten.

Te Utrecht werd ook tegen het einde van Augustus een geval van dolheid bij een hond geconstateerd. De wet, houdende voorziening tegen hondsdolheid, kwam eerst op den 1sten September in werking; in casu moest dus de oude plaatselijke verordening toegepast worden en werd het vastleggen of muilbanden der honden bevolen. Onverwachts echter op den 22sten October vernam de adjunct-inspecteur uit het Utrechtsch Prov. en Sted. Dagblad, dat dit bevel weder was ingetrokken. Hij heeft toen aan burgemeester en wethouders geschreven, dat die intrekking uit een sanitair oogpunt zeer te betreuren was, aangezien het tijdsverloop van ruim 7 weken tusschen het waarnemen van het geval van hondsdolheid en het intrekken van den politiemaatregel veel te kort is in verhouding tot den duur van het incubatietijdperk der ziekte.

In Junij werden vier kinderen uit Sleen en 1 kind uit Odoorn in de provincie Drenthe gebeten door den zelfden hond, die geacht werd dol te zijn. Geen dier kinderen had, althans tot ultimo December, noodlottige gevolgen daarvan ondervonden. Ook te Meppel werd in September iemand door een dollen hond gebeten, zonder dat dit ernstige gevolgen heeft gehad.

Cholera nostras en diarrhoea.

Omtrent cholera nostras en diarrhoea wordt door de geneeskundige ambtenaren het volgende medegedeeld:

In enkele gemeenten van Noordholland kwamen gedurende Augustus, September en October cholerines voor, die meestal van ligten aard waren en spoedig in herstel overgingen.

Te Amsterdam werden cholerines minder veelvuldig dan in andere jaren waargenomen, enkele gevallen waren ernstiger van aard.

In Maart bezweek aldaar een schildersknecht bij welken lijder de ziekteverschijnselen aan cholera asiatica deden denken. De ziekte liep in nog geen 24 uren doodelijk af. Zware vermoeijenis en het vatten van koude waren de eenige oorzaken der ziekte, die aangewezen konden worden.

Te Haarlem bezweken 3 personen, in elke der gemeenten Callantsoog, Oud-Karspel, Warmenhuizen en Wijk aan Zee en Duin één aan cholera nostras. In het begin van October kwamen te Oostzaan vele gevallen van diarrhoea en daaronder sommige van bloeddiarrhoea voor, echter met gunstig beloop.

In Zeeland gaf diarrhoea met 5 gevallen van niet besmettelijke dysenterie een cijfer van 451 overledenen; en voegt men de hierbij behoorende sterfte aan cholera nostras er aan toe, dan erlangt men het aanzienlijk bedrag van 486 aan die ziekten bezweken personen tegenover 360 in het vorige jaar.

De aanleiding tot die buitengewoon hooge sterfte ten gevolge van buiksaandoeningen, welke in den regel des zomers en in de herfst voorkomen, is daaraan te wijten geweest dat de neiging tot ontwikkeling van die ziekten zich reeds in een ongewoon vroeg tijdperk van het jaar, zelfs reeds gedurende het heerschen der voorjaarsziekten geopenbaard heeft; immers in Mei telde men reeds 21 sterftegevallen aan diarrhoe en in de opvolgende maanden werden de ongunstige verhoudingen in dit opzigt niet hersteld.

Te Ten Boer stierf in den nacht van 1 op 2 Augustus een schipper aan cholera nostras, zooals de geneesheer in loco te regt diagnosticeerde; ofschoon de ziektenwet alleen cholera asiatica onder de besmettelijke ziekten noemt, achtte de burgemeester zich toch verpligt den inspecteur voor Friesland en Groningen dadelijk kennis te geven van dit sterfgeval en te vragen, of er ter voorkoming van verbreiding der ziekte meer kon en moest gedaan worden dan zuiveren van het vooronder en dadelijk vervoer van den overledene naar het lijkenhuis. Het antwoord was ontkennend.

Op 7 September ontving dezelfde inspecteur van een der geneeskundigen te Finsterwolde het berigt, dat den vorigen dag in het gehucht Ekamp een man van 50 jaren was overleden aan cholera asiatica. De burgemeester deed terzelfder tijd dezelfde mededeeling, met bijvoeging, dat aan art. 24 der ziektenwet (onmiddellijke bekendmaking aan de ingezetenen) was voldaan en nopens ontsmetting of onteigening het advies van den geneesheer werd ingewonnen. Onmiddellijk schreef de inspecteur terug, dat hier slechts aan cholera nostras moest worden gedacht, maar dat voorzorgsmaatregelen natuurlijk geen kwaad konden. Intusschen werden op den 8sten onteigend en verbrand de kleederen, het beddegoed en andere voorwerpen, die met den zieke in aanraking waren geweest, terwijl het huis en overblijvende meubels werden ontsmet en gereinigd, en werd de Minister van Binnenlandsche Zaken door den burgemeester bekend gemaakt met het geval. Op zijne vraag deswege aan den inspecteur, antwoordde deze, dat in casu aan cholera nostras gedacht moest worden; dat, zooals

bekend is, van tijd tot tijd gevallen van cholera nostras worden aangetroffen, die, *als men enkel op de verschijnselen let*, voor gevallen van den aziatischen vorm kunnen gehouden worden, maar die, als de betrokken geneeskundigen vooral ook den aard der ziekte behoorlijk daarbij in het oog hielden, en dus in hunne diagnosen wat omzigtiger waren, blijken zouden tot de cholera nostras te behooren.

Het geval had geen verder gevolg.

Verspreiding van syphilis.

Op uitnoodiging van den Minister van Koloniën is nagegaan, hoe het te voorkomen ware, dat onder de militairen, die uit Harderwijk naar het Nederlandsch Indisch leger gezonden worden, op de zeereis zoo menigeen bevonden wordt aan syphilis te lijden. Sedert het jaar 1873 heeft men den maatregel genomen de uit te zenden manschappen zooveel mogelijk eenigen tijd vóór hun vertrek van verlof te doen terugkeeren; en toch werden bij het 400 man sterke detachement, dat op den 2den September 1875 per stoomschip *Conrad* is vertrokken, na het vertrek ruim 70 gevallen van syphilis aangetroffen. De geneeskundige inspecteur heeft geconstateerd, dat de verordening op de prostitutie te Harderwijk stipt wordt nagekomen en zeer goed werkt, voor zoo veel de 3 publieke huizen en de gemiddeld 32 ingeschrevene prostituées betreft, maar dat het tot dusverre nog niet gelukt is, de zeer sterk uitgeoefende clandestine prostitutie in die gemeente te breidelen. Het eenige, wat daartegen te doen valt, is het bewaken van de z. g. maisons de passe of rendez-vous huizen, het tegengaan van de z. g. raccrochage op den openbaren weg, het weigeren van nachtelijk verlof aan militairen, en het eischen van eene aanwijzing door den besmet bevonden soldaat van de vrouw, aan wie hij zijne ziekte meent te wijten te hebben. De aandacht blijft voortdurend op deze zaak gevestigd.

Te Amersfoort blijft de klagt over toeneming der prostitutie en over het ontbreken eener gelegenheid tot verpleging van besmette prostituées bestaan. Deze vrouwen worden thans aldaar geneeskundig behandeld in de huizen van ontucht en kunnen dus voortgaan, hare ziekte te verspreiden.

Te Utrecht blijft, volgens den adjunct-inspecteur, een groot deel der prostitutie zonder toezigt.

Parotitis.

In Januarij heeft te Wijk bij Duurstede de zoogenaamde bof (parotitis) in die mate onder de kinderen geheerscht, dat van de 140 kinderen slechts 60 naar de openbare lagere school gezonden konden worden. De gemeentearts W. J. L. Verbeek berigtte aan den adjunct-inspecteur, dat deze epidemie veel overeenkomst vertoonde met die, welke in 1810 door professor Kraus te Harderwijk werd waargenomen. (Zie Thijssen, ziekten in de Nederlanden, bladz. 141); dampig vochtig weêr speelde toen ook dáár eene hoofdrol. Velen leden in Januarij 1875 te Wijk bij Duurstede ook aan conjunctivitis catarrhalis. In het begin van Maart werd het getal der aangetasten veel geringer.

Influenza.

In den aanvang des jaars kwamen in de provincie Groningen hier en daar enkele sporadische gevallen van griep voor. Te Winsum echter, vooral in het kerkdorp Obergum, waar de bevolking armer is en slechter gevoed wordt, kwam de ziekte epidemisch en in hevige mate voor. Meer dan honderd lijders werden aldaar van half Januarij tot half Maart waargenomen. Onder de in dien tijd overleden 25 personen (behalve 2 levenloos aangegevenen), waren er 18, die aan influenza bezweken. Verscheidene hunner hadden reeds vroeger aan borstaandoeningen geleden. Behalve in eene flinke landbouwerswoning, alwaar achtereenvolgens 4 personen aan die ziekte stierven, bezweek nergens meer dan één zieke in hetzelfde huis. Het bleef onverklaard, waarom juist dáár de ziekte zulk eene groote uitbreiding heeft gekregen. In 1869 had zich hier ook een dergelijke ziektetoestand voorgedaan. Toen zijn in

de Gemeente Winsum 62 personen, zonder de levenloos aangegevenen, gestorven en daarvan 25 aan ziekten der ademhalingswerktuigen. Toen evenwel stierven eerst later verscheidene lijders aan longtering; nu bezweken zij spoedig, of herstelden.

Iets later, in April en Mei, werden in de gemeente Zuidbroek vele gevallen van influenza waargenomen, eerst onder volwassenen, later veelal onder kinderen.

Meningitis spinalis epidemica.

Even als er in Winsum eene lokale epidemie van influenza heerschte, zonder dat er eenige grond kon worden gevonden, waarom dáár en dáár alleen de ziekte voorkwam, even zoo ontwikkelde zich in en onder Middelstum en in den omtrek van deze gemeente eene andere, ook lokaal geblevene kleine epidemie van een ziektevorm, die niet beter kon worden aangeduid dan als meningitis spinalis. Niet beter, omdat het ziektebeeld niet in alle opzigten overeenkwam met hetgeen omtrent dien ziektevorm in de geschriften voorkomt, maar toch, ook overeenkomstig de meening van prof. Kooyker, van Groningen, die door dr. Wichers herhaaldelijk werd geconsulteerd, het meest beantwoordde aan bedoelde beschrijvingen. De gevallen (13 in aantal) deden zich voor van 26 September (het eerste geval) tot in het begin van November. De eerste 4 gevallen kwamen successivelijk voor in een uit 6 personen bestaand gezin, dat altijd eene zeer goede gezondheid genoot; 2 van deze 4 patienten overleden. De 5de patient (die overleed) bleef de eenige in 't gezin van 4 personen; de 6de, 7de, 8ste, 9de, 10de, 11de, 12de en 13de gevallen kwamen weder in één gezin voor, dat uit 10 personen bestond; van deze 8 zieken overleden 2 Van de 13 patienten (in 3 woningen) bezweken er dus 5. Bij ongeveer alle patienten was de milt vergroot; de temperatuur wisselde af tusschen 37° en 40° C; meestal was ze tusschen 38 en 39.5°; er was in geen geval exantheem te ontdekken. De patienten woonden op een half uur afstands en meer van elkander verwijderd, waren allen uit den gegoeden stand. Met typhus had men hier zeker niet te doen; ook febris recurrens kon niet worden aangenomen, noch ook meningitis cerebrospinalis in den meest gewonen vorm. Voor het bestaan van meningitis spinalis pleitten de algemeen voorkomende verschijnselen: hevige rugpijn, strangurie, krampen in de handen, buikpijnen, verschijnselen van paralyse enz. De inspecteur verwijst verder naar de mededeeling, die dr. Wichers voornemens is over deze belangrijke ziektegevallen bekend te maken.

Pustula maligna.

Te Geleen in Limburg stierf een persoon aan pustula maligna; in September te Linne de vrouw van een slager, welke, volgens opgaaf van den geneesheer, besmet was door haren man; deze, die bij het villen eener aan miltvuur gestorven koe zich had verwond aan de hand, stierf, zoo als berigt werd, aan tetanus. Met den burgemeester en den districtsveearts overlegde de adjunct-inspecteur omtrent de te nemen maatregelen.

PLAATSELIJK ONDERZOEK EN HANDELINGEN TOT BEVORDERING DER VOLKSGEZONDHEID.

§ 1. ONDERZOEK EN HANDELINGEN VAN DE GENEESKUNDIGE AMBTENAREN.

Een aantal gemeenten werden door de geneeskundige ambtenaren onderzocht. Uit de verslagen van hunne bevinding en handelingen bij deze bezoeken, die voor een deel het aanbevelen van maatregelen bij het heerschen van besmettelijke ziekten ten doel hadden, kan het volgende worden medegedeeld.

A. Afvoer van vuil. Verontreiniging van bodem, water en lucht.

Noordbrabant.

Waterverversching te Zevenbergen.

De klagt door den burgemeester van Zevenbergen (verslag 1874, bladz. 170) bij den Commissaris des Konings ingebragt, dat het water in de haven geheel onbruikbaar werd door de werking der suikerfabrieken, werd dit jaar aan den inspecteur herhaald, daar het bleek, dat ook op tijden dat de fabrieken niet werken, het water in hooge mate verontreinigd scheen.

De uitkomst van een scheikundig onderzoek leerde, dat het water geene merkbare scheikundige verandering in vergelijking van het vroeger onderzoek had ondergaan, alleen dat het minder onzuiver voorkwam en er geen spoor van suiker noch van eenige lijmerige bestanddeelen werd aangetroffen, waarschijnlijk een gevolg van het stilstaan der fabrieken.

Het water verdiende evenwel als drinkwater afgekeurd te worden, ook omdat verschillende riolen in de haven uitloopen.

Waterverversching te 's Hertogenbosch.

In het verslag der commissie ingesteld krachtens 's Konings magtiging van 6 Maart 1875, in zake de ontmanteling der vesting 's Hertogenbosch, wordt voorgesteld de waterverversching in die gemeente, welke ten allen tijde plaats had, zooals zij thans nog geschiedt, door het water van de Dommel, dat de stad in verschillende rigtingen doorloopt om zich in de Dieze uit te storten, te doen plaats hebben door middel van de Zuidwillemsvaart. Wordt dit doel bereikt, dan zal er in het belang der openbare gezondheid van 's Hertogenbosch, waar de waterverversching veel te wenschen overlaat, een nuttig werk zijn tot stand gebragt.

Waterverversching te Breda.

Ten einde te Breda de waterverversching der binnengrachten te bevorderen, waarin riolen uitloopen, sommigen tot afvoer van faecale stoffen, stelde het gemeentebestuur bij de ontmanteling der vesting de voorwaarde, dat het bestuur van het domein, met de slooping belast, rondom de stad eene waterleiding of Singelgracht zoude graven, boven en beneden de stad in verbinding met de rivier de Mark.

De verversching van het water binnen de stad zoude plaats hebben door de „oude vest" door het verlengen der sluis „Vlooijennest" en door een open kanaal strekkende tot de Gampelsluis uitloopende in de Singelgracht.

Om de gewenschte spuijing te verkrijgen moet de vrije afstrooming der Boven-Mark door de Singelgracht worden belet, waardoor het water van de Boven-Mark in de oostelijke Singelgracht tot eene hoogte van 0.50 M. boven A.P. kan worden opgehouden.

De spuijing is dus afhankelijk van den aanvoer van water van genoemde Boven-Mark, die in het voor- en najaar voldoende water zal afzetten.

De vraag echter is, hoe zal het gesteld zijn met den aanvoer bij voortdurend droog zomerweder, als wanneer herhaald spuijen en onafgebroken stroom van het hoogste belang zijn voor de volksgezondheid? Zal dan de Boven-Mark door genoegzamen afvoer van water aan de verwachting beantwoorden? Daaraan mag worden getwijfeld.

Het plaatsen van een klein stoomgemaal aan de sluis „Vlooijennest", waarop de inspecteur de aandacht van het gemeentebestuur reeds in 1870 (verslag 1870, bladz. 365) vestigde, blijft z. i. noodig om eene krachtige afdoende spuijing, voor den algemeenen gezondheidstoestand van overwegend gewigt, te erlangen.

De verversching der grachten rondom de Militaire Academie schijnt nog niet geregeld.

Tusschen het departement van Oorlog en het gemeentebestuur bestaat deswege nog geene gewenschte overeenstemming.

Op de noodzakelijkheid van waterverversching in die gracht werd het gemeentebestuur in 1873 (verslag 1873, bladz. 221) reeds opmerkzaam gemaakt.

Te Helmond hebben de woningen langs „den wal", welke niet bestraat is, goten noch riolen. Helmond.
Verschillende gangetjes van de hoofdstraten naar die plaats zijn voortdurend zeer onzindelijk en morsig bij gemis van afvoer van eenig water, waardoor de bruikbaarheid en zindelijkheid van den wal in treurigen staat verkeert. Mesthoopen zijn in die buurt niet zeldzaam.
De aandacht van het gemeentebestuur werd gevestigd op de noodzakelijkheid van doelmatigen afvoer door goten of riolen.

Het begin van onderzoek te Breda omtrent het Liernur- en tonnenstelsel (zie verslag 1874, bladz. 173) heeft zich bepaald tot het benoemen door den gemeenteraad van twee leden uit zijn midden, die na onderzoek den raad zullen voorlichten omtrent deze belangrijke kwestie. Breda.
Dit onderzoek moet (ultimo December 1875) nog worden aangevangen.
Ofschoon de inspecteur zijne zienswijze over dit gewigtig onderwerp reeds in het begin van het jaar aan het gemeentebestnur mededeelde, omdat art. 14 al. 2 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) dergelijk overleg wil, bleef zijne poging tot bevordering van overleg met het gemeentebestuur vruchteloos.

De voorbereidende maatregelen te 's Hertogenbosch in het afgeloopen jaar (zie verslag 1874, bladz. 173) genomen, om het tonnenstelsel in te voeren, erlangde tot dusverre niet de gewenschte uitkomst. Het schijnt dat dit stelsel bij de ingezetenen weinig bijval vindt. 's Hertogenbosch.
Een privaatput in het geneeskundig krankzinnigengesticht te 's Hertogenbosch onder de verblijfplaats voor de onzindelijke mannen, verspreidde eene verpestende lucht.
De aandacht van het collegie van regenten werd op dit feit gevestigd, met opmerking, dat de ligging van een privaatput onder de verblijfplaats van onzindelijken, die vaak onder de beste zorg een onaangename lucht verspreiden, het minst gewenscht is.
De noodige veranderingen hebben onmiddellijk plaats gehad.

Het gemeentebestuur van Heusden werd gewezen op een open riool van ongeveer 2 M. breedte, gelegen in de bebouwde kom der gemeente, waarin de privaten der nabijgelegen woningen uitloopen en geen doorstrooming van Maaswater plaats heeft. Heusden.
Dergelijk riool wordt genoemd „doode spui", in tegenstelling van „levende spui", zijnde die riolen, welke nog met de Maas in verband staan en bij een waterstand van 1.90 M. + A.P. de faecale stoffen in den Demer ontlasten.
Waarschijnlijk was vroeger de stad met een net van dergelijke „spuijen" voorzien, allen voor Maaswater toegankelijk.
Met ernst werd op verbetering van afvoer van faecaliën aangedrongen en de aandacht gevestigd op het bederf van drinkwater, waarover in de gemeente klagten werden vernomen, hetgeen ongetwijfeld met den slechten afvoer van faecaliën in verband staat.

Te Oosterhout worden vele leerlooijerijen in den bebouwden kring der gemeente gevonden. Oosterhout.
Voor een groot gedeelte loopt het afgewerkte water door open goten langs de woningen, hetwelk de lucht in den omtrek verontreinigt.
Herhaaldelijk werd op verbetering aangedrongen.

Gelderland.

In de buurtschap „het Veen" van de gemeente Nijkerk gaat men steeds voort met het droogmaken van den moerassigen grond; het moeras van die buurtschap bedraagt thans ten gevolge van ontginning en daardoor verbeterde afwatering naauwelijks $^1/_{50}$ van hetgeen voor 40 jaren aanwezig was. Droogmaking te Nijkerk.

Apeldoorn. Te Apeldoorn werd ter verbetering van den afvoer van vuil water veel gedaan. Achter het logement van de wed. van Lunteren bleef niet te min de vuile plas nog altijd aanwezig; het schijnt wel niet mogelijk, die vuile goot met eenige sloot of een waterloop te verbinden.

Arnhem. Aan burgemeester en wethouders van Arnhem is door Gedeputeerde Staten van Gelderland vergunning verleend om eene mestbergplaats aan te leggen nabij „Moscowa" in hunne gemeente. De geneeskundige inspecteur wenschte aan het verleenen dezer vergunning de voorwaarde verbonden te zien, dat binnen een kring van 200 M. geene woningen rondom die bergplaats gebouwd zouden mogen worden; zonder die voorwaarde toch is het te voorzien, dat over eenige jaren de nieuwe mestbergplaats even sterk zal zijn ingebouwd als de thans nog bestaande oude, die geheel door woningen omringd is. De Gedeputeerde Staten echter hebben geoordeeld, dat zij door het stellen dezer voorwaarde hunne ambtsbevoegdheid zouden overschrijden.

Barneveld. In het gedeelte, „Klein Lunteren" genaamd, waar vroeger overal stinkende plassen, mesthoopen, varkenshokken enz. gevonden werden, is bijna alles opgeruimd en was men ook bezig den waterafloop te verbeteren. Eene beruchte vuile sloot is geheel verbeterd en in eene zeer doelmatige steenen goot veranderd. Faecale stoffen, die men vroeger op vele plaatsen ontwaarde, worden thans oogenblikkelijk verwijderd en van de opbrengst daarvan bestaat een geheel gezin.

Eden. De zoogenaamde „morsige driehoek" te Ede is niet alleen verbeterd, maar zelfs in eene kolfbaan herschapen. In het dorp Bennekom echter zijn nog 3 vuile plekken, waarop reeds vroeger de aandacht gevestigd is; daar liggen afzigtelijke mesthoopen.

Elburg. De vroeger zoo ergelijke vuilnishoopen zijn nu verdwenen; de kleinere mestvaalten werden beter gehouden. De straten en goten werden rein gevonden.

Epe. De verzameling en afvoer van vuil laat te Epe veel te wenschen over. Riolen zijn er niet; de privaten loozen op de mestvaalten, die ook het vloeibare en het vaste vuil uit de huizen opnemen.

Nijkerk. Het veelvuldig voorkomen van typhus in deze gemeente, in vroegere jaren, deed in 1868 het besluit nemen met kracht daartegen te velde te trekken, o. a. door het wegruimen van de groote hoeveelheden vuil, die op vele plaatsen aanwezig waren.

In 1875 kon geconstateerd worden, dat de voorgenomen verbeteringen allengs tot stand komen; hier en daar, wel is waar, werden nog mestvaalten aangetroffen, maar deze waren toch in beteren toestand gebragt. De zoogenaamde Stinksloot op den Brink was ten deele gedempt en aan het dempen van het overige gedeelte was men bezig. De sloot aan de „Groene Steeg" was gedempt en vervangen door eene zeer doelmatige goot. De sloot achter de oude schuur, ook het „Prinsenhof" genaamd was mede gedempt en voor een goeden waterafloop was gezorgd. Op den „Hoogenhof" was de toestand veel verbeterd; zoo ook op de „Loods", alwaar voor eene geregelde ruiming der sloot gezorgd werd, maar de waterloozing nog gebrekkig was. De „Kolk" was, naar het voorstel van den geneeskundigen inspecteur, blijven bestaan, maar werd zoo zuiver mogelijk gehouden.

De voorschriften van de politie-verordening werden, op voorstel van den geneeskundigen inspecteur, ten opzigte van de veelvuldig bestaande geiten- en varkenshokken gewijzigd. Deze hokken worden dien ten gevolge in de bewoonde gedeelten van huizen niet meer aangetroffen en de politie zorgt er voor, dat zij rein gehouden worden.

Mondeling en schriftelijk heeft de geneeskundige inspecteur aangedrongen op de invoering van het tonnenstelsel in de gemeente.

Nijmegen.

De door het gemeentebestuur genomen maatregelen hebben zeer goed gewerkt en groote verbeteringen ten gevolge gehad. Hetgeen nog te wenschen overlaat, werd in 1875 aldus opgesomd. De goten waren op vele plaatsen, o. a. in de „Hertog Steeg", zeer onrein; in „de Vijf Waldekkers" werd eene opene plaats geheel door een poel van rottende stoffen ingenomen. De uniroirs waren ondoelmatig en onzuiver; slechts zeer enkelen waren van vergaarbakken voorzien, en de lediging daarvan bleek niet altijd geregeld te geschieden; de meesten waren trechters, waardoor de urine in de goten langs de huizen der ingezetenen afloopt.

De faecale stoffen werden onder of nabij de meeste huizen lang bewaard in gemetselde putten; tot het ruimen van die putten werd eene hand-, zuig- en perspomp gebruikt en men klaagde zeer over de onvolkomene verbranding van de stinkende gassen bij het gebruik van dien „latrine-lediger." De geneeskundige inspecteur heeft ernstig daarop aangedrongen, niet langer te wachten met het invoeren van het Liernursche stelsel, of des noods van het tonnenstelsel.

Zutphen.

Op de Berkel loosden nog altijd eenige privaten uit, o. a. die van eene bijzondere school; aangezien dit bij lagen waterstand hevigen stank veroorzaakte, werd door den geneeskundigen inspecteur eene betere inrigting van die privaten aanbevolen. De dusgenaamde Moddergracht was nagenoeg niet veranderd; doortastende verbeteringen waren op bezwaren gestuit. Gedeeltelijke verbetering was aangebragt door het veranderen van een bestaand riool in eene open goot met steenen bodem; alle particuliere privaten echter waren nog niet verwijderd.

In de Polsbroek en op andere plaatsen waren nog zeer vele smerige verzamelingen van faecale stoffen, mest en ander vuil, op particulieren grond.

Men was nu te Zutphen, door de bemoeijingen van den burgemeester, begonnen met de invoering van het tonnenstelsel. Het is misschien niet overbodig, het een en ander nopens die invoering hier mede te deelen.

De gebezigde tonnen zijn van eikenhout, buitenwerks hoog 0,455 M., buitenwerks wijd boven 0.41 M. en onder 0.36 M. in doormeter.

Boven in de ton is in het houtwerk een gegoten ijzeren ring met opstaanden rand ingegroefd; deze rand steekt 7 m. M. boven de ton uit; onder in den bril is eene groef ingewerkt, passende op den ijzeren rand. De gegoten ring dient om de zinken deksels, waarmede men de tonnen sluit, als zij uit de zittingen genomen worden, zoo na mogelijk passende te hebben, 't geen niet te verkrijgen is, wanneer ze onmiddelijk op de houten tonnen worden gemaakt en men genoodzaakt is, bij iedere ton het passende deksel afzonderlijk te houden; men heeft als nu ook maar een klein getal deksels noodig. De zittingen worden in den regel met opslaande brillen en draaijende of opschuivende voordeurtjes gemaakt; onder op den vloer wordt een houten of wel een gemetselde ring gemaakt, om de tonnen steeds op hunne juiste plaats te kunnen zetten.

De ophaling der tonnen geschiedt naar gelang van behoefte, doch minstens 2 malen 's weeks; van eenige scholen als ook van het huis van arrest en van de daartoe ingerigte openbare privaten echter dagelijks.

Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een tweewieligen handwagen op veeren; op iederen wagen kunnen 15 tonnen geplaatst worden. Deze wagens worden bediend, elk door 2 à 3 man, die de tonnen ophalen en tegelijkertijd eene gereinigde ton in de plaats stellen; zoodra de weggenomen ton op den wagen is geplaatst, wordt de ijzeren rand met fijn zand gevuld, zoodat het vervoer thans nagenoeg reukeloos geschiedt.

De reiniging der tonnen geschiedt op de gemeente-mestbergplaats; na de lediging in de daartoe gemetselde bakken worden de tonnen gespoeld en schoongemaakt; vervolgens wordt iedere ton in eene groote tobbe met water, vermengd met carbolzuur, overgespoeld en dan te droogen gezet.

Men heeft ook, bij wijze van proef, de tonnen, nadat de reiniging op de boven aangegeven wijze was gedaan, met desinfectiepoeder (van Luder en Leidloff van Dresden) bestrooid; in iedere ton ± 0.05 K. G.

's Winters, wanneer de faecaliën in de tonnen tijdens het vervoer bij strenge vorst, bevriezen, geschiedt de spoeling met warm water; een warmwaterfornuis is daartoe in de spoelloods gemaakt.

Uit deze korte mededeeling blijkt voldoende, dat men ook te Zutphen de bezwaren, waardoor het tonnenstelsel zich van het Liernursche stelsel ongunstig onderscheidt, ruimschoots ondervonden heeft.

Men heeft er intusschen reeds ingezien, dat het gebruik van houten tonnen op den duur niet is aan te bevelen, omdat het hout faecale stoffen in zich op neemt en zoodoende erg gaat stinken, en de tonnen door onkostbare desinfectie niet reukeloos zijn te houden. Bereids was eene proef genomen met gegalvaniseerde ijzeren tonnen, maar het was nog niet gelukt, om daarbij eene goede en gelijke deksel-sluiting te vinden.

Voorts is men het ook daarover eens geworden, dat de tonnen althans voor de woningen van meer gegoeden onder eene trechter- of closet-sluiting geplaatst dienen te worden en dat men dient te zorgen, de zitplaatsen niet te hoog te maken. In het z. g. „gesticht der zusters" bijv. waren de tonnetjes te hoog en waren dientengevolge de privaten, althans voor de kinderen, ondoelmatig.

In 1875 waren in gebruik 288 tonnen en voor de reiniging aan de mestplaats 30 tonnen. Het ophalen en reinigen van de tonnen geschiedde in den voormiddag.

Zuidholland.

Delfshaven.

Het gemeentebestuur van Delfshaven werd door den inspecteur gewezen op den toestand van eene sloot nabij woningen in die gemeente, welke met eene bepaling der politieverordening in strijd was, en op den voor de algemeene gezondheid nog nadeeliger toestand van een open erf met groote mestverzamelingen achter woningen. Het bestuur gaf ten antwoord, dat maatregelen zouden worden genomen om de sloot in beteren toestand te brengen en dat het ook ten aanzien van het tweede punt de openbare reinheid zou trachten te bevorderen.

Goot te Dordrecht.

De aandacht van het gemeentebestuur van Dordrecht werd door den adjunct-inspecteur gevestigd op eene straatgoot in de bevolkte kom van die gemeente, waarin zich sekreetvuil ontlastte, waardoor een ondragelijke stank werd veroorzaakt.

Volgens berigt van burgemeester en wethouders zoude „dit daaraan zijn toe te schrijven, dat door de omwonenden daarin nu en dan nachtpotten worden geledigd. Op dergelijke met de verordeningen strijdige handelingen wordt door de politie wel zooveel mogelijk toegezien, doch zij is, uit den aard der zaak, niet altijd bij magte ze te voorkomen".

Open riool te Gorkum.

Bij een bezoek van de gemeente Gorkum bleek den adjunct-inspecteur, dat een open riool achter de huizen van de Langendijk dringend voorziening eischte. Voor een groot gedeelte gevuld met faecaliën en ander vuil, is dit riool voor de omgeving nadeelig. Bij spuijing van het riool loopen sommige erven onder. Daarom werd aan het gemeentebestuur in overweging gegeven het te overkluizen en in het rioolnet van het westelijk deel der stad te doen opnemen. Hierop werd nog geen antwoord ontvangen.

's Gravenhage. „de Beek."

Voor een paar jaren is te 's Gravenhage in den toestand van het velen bekende riool, hetwelk den naam van „Beek" draagt, veel verbetering gebragt, door doorspoeling mogelijk te maken van het gedeelte onder de huizen aan de oostzijde van het Noordeinde en van de Hoogstraat.

Het gedeelte, dat zich bevindt onder de huizen aan de oostzijde van de Zeestraat, van de „Scheveningsche brug" tot waar het Willemspark begint, kan echter niet worden doorgespoeld.

Hierin ware, naar den inspecteur voorkomt, zonder veel moeite en zonder noemenswaardige kosten te voorzien, wanneer de gelegenheid wierd gemaakt om het water, dat door een kanaal onder de Zeestraat en het Noordeinde naar de Plaats wordt geleid en van daar door 't riool onder de huizen van het Noordeinde of van de Hoogstraat, somtijds, in plaats van in dat kanaal, te leiden in het riool, dat nabij het Willemspark beginnende (onder het huis van den heer Mouton) onder de huizen doorloopt en aan de Scheveningsche brug in 't water eindigt, zooals daar duidelijk zigtbaar is.

Dat riool zou dan met eenige kracht kunnen worden doorgespoeld en voor den hygienischen toestand van het daarboven liggende gedeelte van de Zeestraat zou dit eene belangrijke verbetering zijn.

Om na te gaan of welligt die met faecaliën gevulde „Beek" onder de huizen van de Zeestraat een zeer merkbaren nadeeligen invloed heeft op de bewoners van die huizen, heeft de inspecteur de sterfte nagegaan aan de beide zijden van dat gedeelte van de Zeestraat.

In de huizen, waaronder dat riool ligt, waren bij de volkstelling van 1869 123 bewoners; in de daar tegenoverliggende huizen van dezelfde straat 118. In de zes jaren 1866—1871 zijn in de huizen boven het riool gestorven 13 inwoners, of 1 van 9.4; in de huizen daar tegenover 7, of 1 van 16.8.

Het verschil, 1 op 17 en 1 op 10, is zóó groot, dat men het niet geheel alleen aan de „Beek" behoeft toe te schrijven, maar ook verscheidene andere ongunstige omstandigheden in rekening kan brengen, om niettemin daarin eene ernstige aanwijzing te zien, hoezeer het pligt is zulke verzamelingen van vuil, als die „Beek", met ernst en kracht tegen te gaan.

Hierop vestigde de inspecteur de aandacht van burgemeester en wethouders van 's Gravenhage en gaf in bedenking, op de hierboven door hem aangewezen wijze doorspoeling van dat gedeelte mogelijk te maken.

Burgemeester en wethouders zonden tot antwoord een rapport van de commissie van bijstand voor de plaatselijke werken en eigendommen, „aan welks inhoud zij zich gedragen".

Bij die commissie vond het voorstel geen bijval. „Naar hare overtuiging (zoo schrijft zij) zal men het kwaad verplaatsen, want het vuil dat weggespoeld zou worden komt dan in de Mauritskade en ontlast zich juist bij het hofje aldaar, dat voorzeker van die ontlasting meer nadeel zal ondervinden dan de bewoners der Zeestraat nu kunnen lijden van de goed overwulfde Beek onder hunne huizen.

„De commissie wil de kracht van het argument der aangegeven sterftestatistiek niet beoordeelen, maar die zelfs aannemende, zou naar hare meening het voorgestelde middel daarop geen gunstigen invloed uitoefenen."

Meer baat verwacht zij van een meer herhaald uitscheppen van dat gedeelte der Beek, waartoe reeds voor eenigen tijd last is gegeven.

Deze voor de boven dit riool wonenden blijkbaar zoo hoogst nadeelige toestand zal derhalve blijven zooals zij is.

Onreinheid achter de Frederikskazerne te 's Gravenhage.

De aandacht der bevoegde autoriteit werd door den inspecteur gevestigd op den verregaand onreinen toestand van het terrein achter de Frederikskazerne te 's Gravenhage.

Gedeeltelijk ten gevolge van de verstopping van een riool, maar ook door andere oorzaken, vormden zich daar zeer stinkende poelen. Voor de soldaten, wier slaapzalen op dit terrein uitkomen, moest dit nadeelig zijn. Ook klaagden teregt sommige bewoners van de Javalaan, die achter langs de kazerne loopt, over den bestaanden toestand en den hinderlijken stank.

Ook het gemeentebestuur werd op dien toestand gewezen.

Door het opheffen der verstopping en het maken van een tweede riool is verbetering aangebragt.

Rioolkwestie te 's Gravenhage.

Ook dit jaar moet de inspecteur alweder de gewone jaarlijksche mededeeling herhalen; „omtrent de rioolkwestie te 's Gravenhage valt al weder niets anders te zeggen, dan dat de zaak geene enkele schrede gevorderd is." Dat de bestaande toestand daarbij steeds verergert spreekt van zelf.

Riolering van Scheveningen.

Aan het einde van het jaar kwam een voorstel betreffende de riolering van Scheveningen bij den Haagschen gemeenteraad in behandeling. De loop dezer zaak zal in het volgend verslag moeten worden vermeld.

Heerjansdam.

Daar gebleken was uit eene mededeeling van een lid van den geneeskundigen raad dat te Heerjansdam de toestand waarvan in het vorige verslag (bladz. 147) sprake was — uitmonding van een riool naast een waterstoep, waar de bevolking het drinkwater uit de haven schept, — nog dezelfde was gebleven, gaf de adjunct-inspecteur hierover zijne bevreemding te kennen aan burgemeester en wethouders, die hem in den waan hadden gebragt, dat hierin was voorzien, en deelde een en ander mede aan Gedeputeerde Staten, met verzoek om medewerking. Dit collegie meende evenwel, dat, toen de typhus geweken was, er geen aanleiding bestond tot toepassing van art. 6 der epidemiewet. Er wordt dus op de aangewezen plaats nog steeds drinkwater geschept naast de uitmonding van een riool, niettegenstaande herhaaldelijk op het gevaarlijke daarvan gewezen is.

Vijver van oorlog en barakken-sloot te Hellevoetsluis.

De adjunct-inspecteur heeft op nieuw de aandacht van het gemeentebestuur van Hellevoetsluis gevestigd op de wenschelijkheid van het dempen van den „vijver van oorlog" en het rein houden van de „barakken-sloot". (Zie Jaarverslag 1867, bladz. 207). Beide wateren zijn nadeelig voor de volksgezondheid. Er is nog geene beslissing genomen.

Tonnenstelsel te Kralingen.

Te Kralingen zal het tonnenstelsel worden ingevoerd, met de verbeteringen, door den ingenieur M. Symons voorgeslagen (metalen emmers met metalen deksels, en bestrooijing der faecaliën met koolpoeder, door eene werktuigelijke inrigting, zoodra zij in den emmer komen.)

Het gemeentebestuur vroeg het gevoelen van den inspecteur over de geschiktheid van zeker terrein, om aldaar de faecaliën te verzamelen en eene inrigting te maken voor de bereiding van koolpoeder uit straatvuil.

Met het oog op de omstandigheid, dat alle daar te verzamelen faecaliën met kool bedeeld zullen zijn, had hij tegen het terrein geen bezwaar.

Door eenige ingezetenen werden bezwaren gemaakt tegen het tonnenstelsel en tegen de keuze van het terrein. Na vergeefs te hebben getracht het gemeentebestuur zijn besluit te doen intrekken kwamen zij in beroep bij den Koning. Bij besluit van 1 November werd overeenkomstig het advies van den inspecteur het besluit van het gemeentebestuur gehandhaafd.

Demping van slooten te Naaldwijk.

Te Naaldwijk (Hondsholredijk) werden eenige slooten gedempt, die door den inspecteur voor de openbare gezondheid schadelijk waren verklaard.

Sloot te Nieuwveen.

Een plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad te Nieuwveen deelde den inspecteur mede, dat hij het gemeentebestuur had gewezen op sekreten boven eene drooge sloot in de kom der gemeente. De faecaliën van ongeveer 30 personen bleven daar liggen. Dientengevolge was verbetering aangebragt. De sloot werd uitgediept, zoodat de faecaliën niet meer bloot liggen en naar de ringvaart kunnen worden afgevoerd.

Vervoer van arsenigzure kalk langs de Maas naar zee.

Van het gemeentebestuur van Rotterdam ontving de inspecteur mededeeling, dat 85 vaten, gevuld met afval uit anilinefabrieken in Duitschland, grootendeels bestaande uit arsenigzure kalk, door de Maas naar zee zouden worden gevoerd om in zee te worden uitgestort.

Met het oog op het gevaar, dat daaruit zou kunnen ontstaan, werd hierop de aandacht van den inspecteur gevestigd.

Na onderzoek bleek hem, dat door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie maatregelen werden beraamd om mogelijke schadelijke gevolgen voor te komen.

Daar het vervoer dier stoffen niet verboden was kon niets anders gedaan worden dan de vaten met ijzer te bezwaren en te zorgen dat zij op grooten afstand van de kust in zee werden geworpen.

Langs diplomatieken weg werd over deze zaak met de duitsche regering in onderhandeling getreden en een wetsontwerp voorbereid, waarbij den Koning de bevoegdheid wordt gegeven het vervoer van vergiftige stoffen te verbieden of aan zekere regelen te onderwerpen.

Wat over deze zaak verder is voorgevallen behoort tot het verslag over 1876.

Tegenwerking van hygienische maatregelen door een waterschapsbestuur.

Eene klagt van den burgemeester van Naaldwijk over tegenwerking van aldaar genomen gezondheidsmaatregelen door het waterschapbestuur van Delfland, werd door den inspecteur aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld, ook naar aanleiding van 's Ministers circulaire van 18 December 1875, n°. 28, 3de afd., aan de Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën, over de belemmering van gezondheidsmaatregelen door polderbesturen, waarop de Minister was opmerkzaam gemaakt.

Noordholland.

Mestvaalt te Overveen.

In Overveen (gemeente Bloemendaal) werd onderzoek gedaan naar den toestand eener nabij een blok van 6 woningen liggende boerderij met belangrijke mestvaalt en varkenshok, die ondragelijken stank veroorzaakten en slechts op 2 meter afstands van een gezamenlijken welput gelegen, het drinkwater dreigden te bederven.

Op aansporing van het gemeentebestuur werd in Julij tijdelijk de mesthoop opgeruimd, die evenwel later weer op nieuw werd opgehoopt. Eene vervolging deswege ingesteld had geen gevolg, omdat eene vergunning tot het aanleggen van den mesthoop vroeger gegeven niet was ingetrokken.

Slooten te Nieuwer-Amstel.

In de gemeente Nieuwer-Amstel laat voortdurend de toestand der slooten, die gedeeltelijk als open riolen kunnen aangemerkt worden, veel te wenschen over.

Zeeland.

Afvoer van vuil water.

De zorgelooze wijze waarop hier en daar ten platten lande mestvaalten zijn aangelegd, van gebrekkige beschoeijingen voorzien of zoodanig ingerigt dat zij van overtollig water worden bevrijd, onverschillig of dit op den openbaren weg afvloeit of dat het zijn weg moet vinden in- of over het erf van den buurman naar een verwijderde afvoersloot, blijft bij het bezoek van gemeenten voortdurend een onderwerp van bespreking uitmaken. Elders geldt het voorzieningen in den afloop van stalgoten of in de gebrekkige verwijdering van ménagewater; en hoewel sommige gemeentebesturen bereidwillig aan de gemaakte bedenkingen gevolg geven, moeten andere niet zelden aan soms bij herhaling gedane toezeggingen van

verbetering herinnerd worden. Schriftelijke onderhandelingen over een of ander van deze onderwerpen werden gevoerd met de gemeentebesturen van Hoedekenskerke, Krabbendijke, Poortvliet, Wissekerke, Yerseke en IJzendijke.

Waterput te Sint Maartensdijk.

Het bestaan van een drinkput voor het vee in de buurt „de vijf zinnen" te Sint Maartensdijk, op welken het stadsriool allerlei onreinheden afvoert, zoodat de omwonenden voortdurend aan de zich daaruit ontwikkelende schadelijke dampen blootstaan, had reeds meermalen aanleiding gegeven om, terwijl er in de kom der gemeente drie andere drinkputten zijn, de demping van dien put aan te bevelen. De voorstellen daartoe werden met aandrang herhaald; ditmaal echter wederom zonder vrucht, doordien de gemeenteraad van oordeel is dat de put, welke wekelijks door het schuren van stoepen en straten van versch (!) water wordt voorzien, onschadelijk en daarenboven onmisbaar is.

Privaten bij de kerk te Groenendijk.

De ondoelmatige plaatsing van een groep van privaten en urinoirs ten gerieve van de bezoekers der R. K. kerk te Groenendijk (gemeente Hontenisse), op het voorplein der kerk en langs den openbaren weg, had meermalen aanleiding gegeven tot voor de buurtbewoners zeer hinderlijke en nadeelige gevolgen, vooral bij onvoldoende zorg voor zindelijkheid. Door tusschenkomst van den burgemeester werd aan het kerkbestuur in overweging gegeven om die inrigtingen, wanneer zij behouden moeten blijven, op eene meer geschikte plaats te doen stellen en op hare reinheid toezigt te doen houden. Het daarop gegeven antwoord heeft ieder nader overleg te dier zake onmogelijk gemaakt.

Utrecht.

Waterpeil te Abcoude.

Door de volhardende zorg van den burgemeester van Abcoude Baambrugge en Abcoude Proostdij is eene zeer aanzienlijke verlaging verkregen van het waterpeil in den polder van die gemeenten; de slooten namelijk zijn sterk uitgediept en in dezelfde mate is het scheprad der watermolens dieper gelegd. De landbouwers, die aanvankelijk tegen die maatregelen gekant waren, waardeeren nu zeer het droog blijven hunner landerijen en het algemeen belang, de volksgezondheid, is niet weinig gebaat door het verdwijnen of althans sterk verminderen der anders bij de bewoners van die polderlanden telken jare terugkeerende moeraskoortsen.

Droogmaking van den Noorder-Zuiderpolder.

De droogmaking in den zoogenaamden binnenkring der Ronde Veenen vorderde in de eerste maanden van 1875 niet snel; men beweerde destijds, dat de ringdijk te zwak was en water doorliet en dat ook de stoompompwerktuigen krachtiger hadden moeten zijn. Tusschenpoozende koortsen echter zijn toen in de aan dien binnenkring gelegen gemeenten Mijdrecht, Wilnis en Vinke-Waverveen niet menigvuldiger dan elders waargenomen.

Later in het jaar heeft men nog meer tegenspoed bij deze droogmaking ondervonden. Gedurende den zomer heeft het stoomgemaal geheel stil gestaan en zijn dus wel de gevreesde schadelijke uitdampingen van een droogvallenden bodem achterwege gebleven, maar is het werk niets gevorderd.

Omstreeks October is men weder aan het pompen gegaan en in het begin van December was men zoover, dat in den Noorderpolder reeds onderscheidene akkers droog lagen en die geheele polder grootendeels een moeras geworden was. Men vormde toen door uitbaggering een hoofdkanaal, terwijl te Waverveen de Noorderpolder van den Zuiderpolder door een dam was afgesloten. Is dat hoofdkanaal gereed, dan wil men den Zuiderpolder, waar de waterspiegel thans nog weinig gedaald is, daarin aftappen; op den 15den November was het verschil in waterstand van den Noorder- en den Zuiderpolder aan den afsluitdam ongeveer 40 c.M. De afsluitdijken intusschen hadden ook weder in November eene zware proef door-

gestaan, toen de Amstelkade onder Westveen (gemeente Wilnis), behoorende tot het grootwaterschap der Ronde Veenen, op den 13den November over eene lengte van ongeveer 15 M weggeslagen was. Door deze ramp was zoowel te Mijdrecht, als te Vinkeveen en te Wilnis, de waterstand minstens 30 c.M. gerezen en had de nog jeugdige dijk der droogmakerij, die bovendien door de vele plasregens doorweekt was, op vele plaatsen de drukking van eene geduchte waterkolom te verduren.

In den omtrek der droogmakerij zijn in den afgeloopen zomer weinig koortsen waargenomen. De geneesheer M. A. Aalbertsberg te Vinkeveen noemde toen den algemeenen gezondheidstoestand bijzonder gunstig; dr. D. de Bruijn getuigde hetzelfde voor de kom der gemeente Mijdrecht, maar vond daarentegen de, in de aan Vinkeveen grenzende buurt van Abcoude Proostdij door hem waargenomen, ziekten meerendeels met malaria-infectie gepaard. Juist die buurt van Proostdij ligt — wanneer er van een schadelijken, koortsverwekkenden invloed der droogmakerij sprake is, allergunstigt om geïnfecteerd te worden. Sedert de maand October echter (toen men weder aan het droogmalen was gegaan) is de gezondheidstoestand te Mijdrecht, te Vinke- en Waverveen, in den zoogenaamden winkel van Abcoude en te Wilnis ongunstiger geworden; vooral bij kinderen en later bij volwassenen (inzonderheid vrouwen) kwamen vele tusschenpoozende koortsen voor; ook veel erysipelas en conjunctivitis; eindelijk pneumonieën met een intermitterend verloop en een adynamisch karakter bij mannen in de 1ste en 3de bedijking woonachtig. De meeste veen- en weilanden waren na den hoogen waterstand geheel doorweekt en drassig geworden en verscheidene arbeiders waren gedwongen in hunne bouwvallige, verzakte, soms geheel gescheurde en daardoor zeer vochtige en togtige huisjes te blijven wonen. Daarbij was het drinkwater hoogst onzuiver; van de filtreertoestellen, die door de zorg van de gemeentebesturen in goeden staat werden gehouden, werd in den regel weinig gebruik gemaakt.

Tegen het einde des jaars werden de koortsende zieken te Mijdrecht talrijker, maar was „de koorts" en inzonderheid de Mijdrechtsche koorts toch niet menigvuldiger dan in de vorige maand geworden. Er waren enkele gevallen van tusschenpoozende koorts met een lang stadium algidum, zooals men gewoon was in de epidemie van 1868 aldaar te zien; er waren voorts nog al febres quartanae, die onder elke behandeling na 8—14 dagen weder recidiveerden; over het algemeen echter kon men toch niet zeggen dat de moeraskoorts toen aldaar „heerschte". (1)

Toch verwachtte men tegen het volgende jaar (1876) een aantal miasmatische ziekten, niet om de droogmakerij — daarvan zal men in 1876 wel iets gevoelen, maar de meeste ziekten zullen vermoedelijk eerst komen in 1877 en 1878 — doch ten gevolge van den hoogen waterstand, die in den omtrek van de Ronde Veenen in 1875 is waargenomen. De Amstel is nagenoeg voortdurend boven peil geweest; de uitmaling in den Amstel is dus moeijelijk en dikwijls onmogelijk geweest; het binnenwater stond dientengevolge aan en op het land, en men leefde op den drassigen grond, in slecht en laag in den grond gebouwde huizen, in een waar moeras. Die hooge waterstand van Amstelland schijnt moeijelijk te verbeteren te zijn, zoolang Amsterdam het hooge belang daarvan niet inziet. Men zou intusschen wel kunnen tegengaan, dat Rijnland bij een hoogen boezem zijn overtollig water over eene kade in Amstelland laat loopen; daartoe zou, naar men beweert, reeds voor eenige jaren eene keur op de dijken ontworpen en ter goedkeuring aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht aan-

(1) Dr. D. de Bruijn te Mijdrecht schrijft aan de aanwezigheid en vooral aan het verloop van erysipelas eene bijzondere waarde toe bij het bepalen van den meerderen of minderen miasmatischen toestand eener gemeente, en zulks op grond zijner ervaring in de cholera-epidemie van 1866 en in de epidemie van tusschenpoozende koorts van 1868.

geboden zijn; tegen die goedkeuring evenwel schijnen overwegende bezwaren te hebben bestaan.

De adjunct-inspecteur heeft deze mededeelingen, die grootendeels aan de reeds bovengenoemde geneeskundigen te danken zijn, eenigzins uitvoerig gegeven. omdat hij van oordeel is dat de ervaring in den binnenkring der Ronde Veenen van nut kan zijn bij het beoordeelen van den invloed, dien het drooglegggen van een groot deel der Zuiderzee op de volksgezondheid in de omliggende gemeenten hebben zal.

Woudenberger beek te Amersfoort.

Omtrent den onreinen toestand van het gedeelte der Woudenberger beek, dat binnen het grondgebied der gemeente Amersfoort gelegen is, heeft de adjunct-inspecteur een vertoog gerigt tot de Gedeputeerde Staten van Utrecht. De Woudenberger beek namelijk verdeelt zich vlak voor Amersfoort in 2 armen, die de stadswandelingen omgeven en zich bij de Koppelpoort in de Eem ontlasten. De regterarm omsluit bijna $^2/_3$, de linkerarm $^1/_3$ van den omtrek. Het „Eem-Collegie" heeft toezigt op den Woudenberger beek en den regterarm en houdt beide in goeden staat. De linkerarm daarentegen wordt verwaarloosd. Men heeft den adjunct-inspecteur gezegd, dat het onderhouden van dien arm eigenlijk de pligt der gemeente zou zijn, zoo er niet eene overeenkomst bestond, aangegaan in het begin der 17de eeuw, waarbij de ingelanden van de Geldersche vallei op zich genomen hebben, voor het onderhouden van dien linkerarm te zorgen. Deze ingelanden echter zien gaarne, dat de loop van het water in dien arm vertraagd en zelfs gestremd wordt, omdat zij onder gewone omstandigheden veeleer gebrek dan overvloed van water hebben; zij zorgen dus niet voor het onderhoud van den linkerarm en deze, die te Amersfoort ook langs de algemeene begraafplaats loopt en daar waarschijnlijk lijkvocht opneemt, is dientengevolge een waar moeras en op sommige plaatsen zelfs een modderpoel, die in de lente en in den zomer ondragelijk stinkt.

Later, in den zomer van 1875, is in den toestand der genoemde beek eenige verbetering gekomen door grooteren toevoer van water; bij het plantsoen echter, bij den zoogenaamden „Munnikendam" te Amersfoort, vond de adjunct-inspecteur met het lid van den geneeskundigen raad dr. L. C. E. E. Fock op den 27sten Julij den linkerarm der beek nog vuil.

Stoomgemaal te Snelrewaard.

In 1875 is een nieuw stoomgemaal geplaatst in het waterschap Snelrewaard en Zuid-Linschoten en zal dus voortaan de bodem aldaar drooger gehouden kunnen worden.

Slooten te Vinkeveen.

Te Vinkeveen is voor het schoonhouden, voor behoorlijken diepgang en voor doorspoeling der binnenslooten en vaarten in 1875 goed gezorgd.

Kerkgracht te Woudenberg.

Te Woudenberg zou het gemeentebestuur, in 't belang van de volksgezondheid gaarne willen overgaan tot het dempen der Kerkgracht; de kosten echter gaan boven zijne middelen. De adjunct-inspecteur heeft daarom aan Gedeputeerde Staten verzocht, wel te willen overwegen of een provinciaal subsidie zou kunnen worden verleend.

Kerkebrink te Jutphaas.

Te Jutphaas komt allengs eenige verbetering in den onreinen toestand van den z. g. Kerkebrink.

Afvoer van faecale stoffen te Utrecht.

In het begin van het jaar 1875 zijn te Utrecht door het Departement Utrecht der Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid stappen gedaan tot het uitoefenen van zoodanigen aandrang op het bestuur der gemeente, dat eindelijk de hand geslagen worde aan eene afdoende verbetering van de hoogst nadeelige wijze, waarop te Utrecht de verzameling en

afvoer van faecale stoffen geschiedt. Op uitnoodiging van het genoemde Departement hebben nog 2 andere vereenigingen ter bevordering van Nijverheid, als ook de vereeniging ter verbetering van de volksgezondheid, de cholera-commissie en de maatschappij ter verbetering der woningen voor arbeidenden en minvermogenden te Utrecht, afgevaardigden gezonden, zoodat in eene op 9 Maart gehouden vergadering niet minder dan zes talrijke corporatiën vertegenwoordigd waren. In die vergadering, die ook door den adjunct-inspecteur werd bijgewoond, is voorgesteld een bond op te rigten, die niet rusten zou, voor dat het bestuur dit gedeelte van de zorg voor de volksgezondheid behoorlijk had betracht.

De adjunct-inspecteur heeft aan die afgevaardigden aangetoond uit de provinciale verslagen, dat hij elk jaar officieel gewezen heeft op de dringende noodzakelijkheid van het invoeren eener betere wijze van verzameling en van afvoer van faecale stoffen in de gemeente Utrecht. Ook heeft de adjunct-inspecteur verwezen naar bijlage C bij het verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt in het jaar 1870 (bladz. 564), waar uitvoerig de middelen besproken zijn, die tot verbetering van den toestand kunnen leiden, alsmede naar het verslag aan den Koning voor 1873, bladz. 19, waar de geneeskundige raad voor Zuidholland besluit, bij den Minister aan te dringen op het vaststellen van wettelijke bepalingen tegen het bederven van drinkwater door faecale stoffen en fabriekafval, en waar ook het adres der Maatschappij voor Nijverheid van het jaar 1872 wordt aangehaald, en eindelijk ook nog naar de verslagen der vereeniging ter verbetering der volksgezondheid te Utrecht.

Hij heeft voorts niet verzuimd, te doen uitkomen, dat het leggen eener waterleiding, waarop mede van verschillende zijden werd aangedrongen, niet mag *voorafgaan* aan het invoeren van een beter stelsel van verzameling en van afvoer van faecale stoffen, maar daarop behoort te volgen of hoogstens daarmede kan zamengaan.

De voorgenomen bond echter is in 1875 niet opgerigt.

Op 14 October heeft de adjunct-inspecteur bij vernieuwing zijne vertoogen aangaande de dringende behoefte aan het aanwenden van afdoende middelen tot verbetering van den ondergrond en van het drinkwater te Utrecht aan de overweging van burgemeester en wethouders aanbevolen. Die afdoende middelen zijn: herziening van de bestaande verordening (dd. 21 Mei 1859) op het bouwen en sloopen, doelmatige regeling van het verzamelen van mest en vuil in de binnen- en buitenwijken; verbod van het werpen van faecale stoffen middellijk of onmiddellijk, in openbare wateren, in gemetselde riolen of in gemetselde putten; invoering hetzij van het Liernursche, hetzij van het tonnenstelsel, of wel van beide deze stelsels, en exploitatie daarvan voor rekening der gemeente; terugkeer zooveel mogelijk tot het oude stelsel van open mits ondiepe en breede goten; bevordering van den aanleg eener drinkwaterleiding door particuliere krachten, of, beter nog, bezorging van dien aanleg van gemeentewege in sommige gedeelten der gemeente, mits die bevordering of bezorging gepaard ga met de invoering van een goed afvoerstelsel voor faecale stoffen.

Bij het einde van 1875 was de toestand te Utrecht nog onveranderd.

Vuilnis te Wijk bij Duurstede.

Te Wijk bij Duurstede laat het toezigt op het verzamelen en bewaren van vuilnis nog te wenschen over. Aldaar denkt men er aan, weder tot het stelsel der opene, ondiepe en breede goten terug te keeren.

Friesland.
Vuile slooten.

Een nader voorstel van burgemeester en wethouders tot onteigening en demping van de bekende vuile sloot tusschen Ængwirden en Schoterland, is in den raad behandeld en afgestemd.

Op een mededeeling omtrent eene in het dorp Oosterlettens bestaande sloot, waarin alle

vuilnis wordt geworpen, van eene andere in het dorp Tjum over een bergplaats van asch, secreetmest afval enz. binnen de bebouwde kom; over een vuile sloot in Molkwerum; over den slechten toestand van slooten onder en binnen Leeuwarden heeft de adjunct-inspecteur de klagers naar de betreffende gemeentebesturen verwezen, met verzoek om berigt indien daarna geene wijziging daarin mogt komen.

Mestvaalten.

Te Bolsward, Dokkum, Sneek en Smallingerland werden verordeningen vastgesteld of bestaande verordeningen gewijzigd omtrent het houden van mestvaalten en dergelijke, het ledigen van secreten, het wegwerpen van secreetmest, het voorhanden hebben van stal en secreetmest, asch, vuilnis, bloed en anderen afval, het houden van verzamelingen van mest en op de secreten.

Verbeteringen.

In verscheidene plaatsen werden door de gemeentebesturen afvoer van vuil, verzamelingen van asch en vuilnis en privaten verbeterd.

Stadsreiniging te Leeuwarden.

In Leeuwarden exploiteerde de gemeente zelf de stads reiniging onder toezigt van één directeur, 2 opzigters, 2 hulpopzigters, bij de reiniging der straten tegenwoordig. Er waren 20 aschlieden, 5 arbeiders voor het ledigen der kolken, urinoirs en ophalen van den afval van slagtvee bij de slagers; 7 arbeiders belast met het verwisselen der privaattonnen; 6 op het aschland werkzaam, tevens belast met het ledigen der aschbakken aan 's Rijks strafgevangenis en afhalen der privéstoffen aldaar, 3 voor het schoonhouden der opslagen; 6 voor het leiken van bagger en voor de rioolmonden, het ledigen van zinkputten, het schoonhouden van slooten en grachten enz. en 1 timmerman, 1 vaste stalknecht; de uitbetaalde werkloonen bedroegen f 16 739,00 het dagloon was gemiddeld f 1,05 per persoon. Er zijn dus 49 personen buiten de opzigters, werkzaam.

Voor het zuiveren en desinfecteeren der tonnen werd de noodige zorg gedragen en bij warm weder vooral naauwkeurig hierop toegezien.

Voor het stedelijk ziekenhuis en de garnizoens-infirmerie zijn bijzondere tonnen, op voorstel van den geneeskundigen adjunct-inspecteur van buiten *blaauw* geverfd, bestemd, welke ook bij onverhoopte epidemieën van contagieuse ziekten voor de besmette huizen in gebruik zullen worden gesteld.

Bij afschaffing van het gebruik van riolen tot het loozen van faecaliën en in de plaats nemen van het verbeterd tonnenstelsel worden de tonnen gratis verstrekt, het veranderen echter der privaten komt voor rekening van de particulieren. Aan tegemoetkoming voor verbeterde inrigting van privaten vroeger op slooten uitloozend of op putten is f 1000 besteed.

Het ledigen der verzamelvaten en putten uit beton bij de urinoirs en het reinigen van deze wordt geregeld dagelijks eens of meermalen verrigt.

De verschillende mestspeciën worden tot compost vermengd, de ier of beer werd opgevangen.

Er werden 5044 halve lasten van 1770 kilo of 8 927 880 kilogram compost en 575 last ier afgeleverd; de opbrengst was f 37 855.90.

Slooten in Leeuwarden.

De slooten achter de hoven en bij Romkeslaan, op 't Oldgalileën, hoewel van tijd tot tijd opgeruimd, laten in menig opzigt veel te wenschen over, vooral door den moedwil van sommige daarbij wonenden, welke veel vuil daar in werpen.

De gracht van de tweebaksmarkt werd in 1875 geslat.

Uitbreiding van het tonnenstelsel.

De toepassing van het verbeterd tonnenstelsel verkreeg eene groote uitbreiding vooral in de buitenwijken van Leeuwarden door het besluit van den gemeenteraad van 8 Januarij

1874, waarbij het verboden werd in openbare wateren van *minder* dan 4 meter breedte secreetstoffen middellijk of onmiddellijk te loozen.

Aan den walgelijken toestand in de Weerklank te Leeuwarden werd een einde gemaakt door het bouwen van een privaat met urinoir en aschbak, van betere dan elders aanwezige inrigting.

Het tonnenstelsel is in overleg met de militaire autoriteiten ingevoerd in de kazerne, de cavalleriestallen en de garnizoens-infermerie. Het beantwoordt ook in deze instellingen geheel aan de verwachtingen.

Van de veemarkt te Leeuwarden werden 181 kar- en wagenvrachten mest verzameld, waarvan 102 van de Koemarkt, 30 van de Schapenmarkt en 49 van de Varkensmarkt Aan straatvuil werden 780 karvrachten, en in den herfst 163 karvrachten boombladeren en 48 karren bloemkoolbladeren bijeengebragt.

Velen, vroeger tegenstanders van het tonnenstelsel, zijn thans, nu zij bekend worden met het wisseltonnen-systeem, grootelijks daarmede ingenomen. Velen hebben reeds hunne riolen, welke tevens voor afvoer van faecaliën dienden, alleen tot afvoer van menage- en hemelwater in dienst, en het verbeterd tonnenstelsel voor de wegruiming der faecaliën toegepast.

Getal geplaatste tonnen.

1°. Januarij 1875 was het aantal geplaatste verbeterde tonnen 688, op 31 December 1875 1375, alzoo vermeerderd met 687 stuks of verdubbeld. Van deze 1375 tonnen zijn:

90 aangebragt ter vervanging van 62 beerputten;

267 „ „ „ „ 178 huisriolen;

248 ter vervanging van tot dus ver op slooten staande privaten;

770 „ „ „ oude opene tonnen en voor nieuw aangebouwde woningen,

De verwisseling geschiedt bij de meesten 2 maal 's weeks, bij sommigen 3 maal, bij enkelen dagelijks *reukeloos*.

Er worden dagelijks ± 485 tonnen verwisseld.

Gemis van bepalingen omtrent den afstand van mestverzamelingen van bebouwde kommen te Hennaarderadeel.

Aan een ingezeten van Wommels, welke inlichting vroeg of er in de gemeente Hennaarderadeel bepalingen bestaan omtrent den afstand van mestverzamelingen enz. van de bebouwde kommen of woonhuizen, berigtte de adjunct-inspecteur dat in die gemeente zoodanige bepalingen, hoe wenschelijk ook, niet bestaan.

Overijssel.

Ten aanzien van den bodem in de provincie Overijssel in het algemeen verwijst de inspecteur naar het in 1875 door hem voltooide en door het Departement van Binnenlandsche Zaken uitgegeven natuurkundig gedeelte van de geneeskundige plaatsbeschrijving van Overijssel, waarin de natuurlijke gesteldheid van dien bodem, ook voor elke gemeente in het bijzonder, in hoofdtrekken is beschreven.

Naar aanleiding van 'tgeen het onderzoek van het drinkwater uit de putten in de drie grootste steden van deze provincie geleerd heeft, mag men veronderstellen dat ook daar op vele plaatsen de bodem doortrokken is met organische stoffen, afkomstig uit beerputten, riolen, mestvaalten enz.

Zwolle.

Te Zwolle wordt de reiniging der straten en goten, het ophalen van huisvuil en asch, alsmede, waar dit verlangd wordt, van faecale stoffen, van wege de gemeente bewerkstelligd. De faecale stoffen uit de privaten komen gedeeltelijk door rioolspruiten in de groote riolen, die de grachten binnen de stad hebben vervangen. Deze zijn twee in getal, en wel 1°. het

riool dat aan het Roodetorenplein begint en uitloopt in een reservoir achter de Slurink, 'tgeen in de buitengracht afwatert, — en 2°. het riool, beginnende aan de buitenkant bij het Zwarte Water, en met het eerstgenoemde riool eindigende in hetzelfde reservoir. Toen dit laatste nog een opene gracht was, die soms hevig stonk, waren in tijden van typhus of cholera de woningen in de Bitterstraat en het Eiland, achter de Broeren enz., die bij deze gracht lagen, steeds brandpunten van besmetting; thans zijn zij dat niet meer dan de woningen in andere behoeftige buurten. Het ontbreekt echter die riolen aan genoegzaam verval en doorspoeling, en, wanneer bij oostewinden het water afloopt en de wind daardoor gelegenheid krijgt om in de riolen te blazen, dan verspreiden deze veel stank op de straat en in de huizen. Voor een ander deel komen de faecaliën in beerputten, die zeer menigvuldig zijn en door infiltratie in den grond het drinkwater bederven. De lediging geschiedt des avonds na 11 uur; de stoffen worden in daartoe ingerigte gesloten wagens naar de stadsmestvaalt gebragt. Vele faecaliën worden ook in tonnen opgevangen; de gemeente verstrekt die, waar ze gevraagd worden, en hun gebruik neemt toe. De tonnen worden op een wagen, en gedekt met een geteerd zeildoek, vervoerd, doch zijn niet geheel stankvrij. Voorts worden er ook faecaliën in emmers op de stoepen gezet en des morgens vóór 10 uur door de karrelieden tusschen straat- en huisvuil in de karren geledigd. Vele faecale stoffen en asch worden ook gebragt in de mestbakken van paarden- en veehouders, die soms daarvoor eene kleine vergoeding aan eene geheele buurt of straat uitkeeren. Eindelijk werpen de bewoners der achterbuurten veel hunne excrementen in de straatgoten, of op de ijzeren roosters der kanalen die naar de riolen geleiden, 'tgeen natuurlijk, vooral des zomers, veel stank veroorzaakt. Varkens worden in de stad veel gehouden, door eenigen geiten; rundvee zeldzamer. Buiten de stad vindt men in meest alle buitenwijken kleine mestverzamelingen. Buiten de Kamperpoort, in het zoogenaamde Rondom of Musschenhage, vindt men in de tuintjes of op de open erven privaten, die op open kuilen staan. In een buurt buiten de Diezerpoort bij het kerkhof, bewoond door de armste lieden, is de toestand niet beter. De reinheid in de hoofdstad der provincie laat dus nog zeer veel te wenschen over.

Deventer.

Te Deventer geschiedt mede de stadsreiniging in eigen beheer. Daar is ook sedert een paar jaren het tonnenstelsel bij wijze van proef ingevoerd, en zij, die zich daaraan aansluiten en hunne tonnen door de stadswerklieden laten ophalen, nemen in aantal toe. Het straat- en huisvuil wordt geregeld opgehaald. De riolen zijn slecht en stinken zeer, doch plannen tot verbetering zijn in behandeling. Het vuil op de mestplaats wordt van tijd tot tijd publiek verkocht. De mestplaats zelve, gelegen aan de noordzijde buiten de stad, is te klein en geheel open, zoodat het met noorden- of noord-oostenwind in de voorstad van den Zwolschen weg zeer stinkt. Het personeel der werklieden is te klein, waarvan het gevolg is dat de tonnenwagens den ganschen dag door de stad rijden; die toestand schijnt echter moeijelijk veranderd te kunnen worden vóór dat de gemeente eene andere, allezins geschikte plaats voor een mestvaalt magtig zal zijn geworden, te weten buiten de Bergpoort aan het kanaal. Koeboeren — te Deventer wortelboeren genaamd omdat zij wortelen tot veevoeder kweeken — zijn te Deventer zeer talrijk en verontreinigen bodem en lucht aldaar in hooge mate; varkenshouders zijn er niet zeer veel, meer geitenhouders. Aan den opzigter der stedelijke reiniging wordt, te dien einde bijgestaan door de noodige werklieden, het verbranden of desinfecteren van voorwerpen bij het heerschen van besmettelijke ziekten opgedragen.

Kampen.

Heeft men te Zwolle en te Deventer de stedelijke reiniging in eigen beheer genomen en zoodoende den eersten stap gedaan op den eenigen weg tot eene voldoende regeling daarvan, te Kampen heeft men, ondanks alle ten dieneinde aangewende pogingen, daartoe nog niet

kunnen besluiten. Men laat daar die zaak aan een pachter over. Met de faecale stoffen van menschen afkomstig, wordt op verschillende wijze gehandeld. Deels komen zij uit de privaten door riolen in den IJssel of in den Burgel, eene binnengracht die door de geheele lengte der stad loopt, of zij hoopen zich op in beerputten, waaruit zij van tijd tot tijd naar mestvaalten worden gebragt of in den IJssel uitgestort, of zij worden opgevangen in tonnen, emmers of houten bakken, die in den drekwagen geledigd worden, of zij worden bij en door de vee- en varkenshouders op den mestvaalt gebragt, of eindelijk, waar privaten ontbreken, gelijk in vele arbeiderswoningen 't geval is, worden de kamerpotten eenvoudig in de straatgoten geledigd, ofschoon dit verboden is. In die straatgoten laten ook eenige publieke urinoirs hun inhoud loopen; de overige ontlasten zich in den Burgel of den IJssel. Het rapport der raadscommissie, waarvan in het vorig verslag gesproken werd, heeft tot niets geleid. Daarom wendde de openbare gezondheidscommissie zich in November tot het gemeentebestuur met een uitvoerig stuk, waarin dat bestuur bij vernieuwing gewezen werd op de noodzakelijkheid om de stedelijke reiniging in eigen beheer te nemen en dan doortastende maatregelen tot verbetering van den toestand in het werk te stellen, waarbij zij wees op de, in vergelijking met Zwolle en Deventer, te Kampen ongunstige sterfteverhoudingen en drukte op de omstandigheid dat met Mei 1877 het contract met den pachter zal verstreken zijn, en het dus geen zaak is om lang te wachten met een besluit. De inspecteur heeft in eene missive aan het gemeentebestuur zijne volledige instemming met den inhoud van die memorie betuigd en geraden overeenkomstig te besluiten. De genoemde commissie bepaalde zich in de eerste plaats en vooreerst tot voorstellen tot verbetering van den afvoer van faecaliën van menschen, in verband met de straatreiniging en het ophalen van vuilnis en asch. Maar als geen minder kwaad dan de gebrekkige afvoer van die faecaliën moet beschouwd worden het in Kampen overal verspreid zijn van koestallen en varkenskotten met de daarbij behoorende mestvaalten. Een zeer groot aantal veehouders woont niet alleen in sommige hoofdzakelijk door hen bewoonde gedeelten der stad, maar overal door de stad verspreid, tot in de digtst bebouwde en meerendeels door niet-veehouders bewoonde buurten. Er moet vergunning worden gevraagd om eene veehouderij op te rigten; doch deze is in vroeger tijd òf niet noodig geweest, òf toen met de meeste vrijgevigheid verleend geworden, getuige de tegenwoordige toestand. Ook bestaat er eene bepaling, dat de mestvaalten bij de koestallen gedurende het weidesaizoen niet meer aanwezig mogen zijn, waarbij men blijkbaar alleen gedacht heeft aan de verontreiniging der lucht, maar die van den bodem buiten rekening heeft gelaten. Varkenskotten bevinden zich in aanmerkelijk aantal in alle buurten, en de stank, dien zij verspreiden, geeft dikwijls stof tot klagten; het gebruik van eenige tuinen in het beste gedeelte der stad wordt in den zomer niet zelden door dien stank onmogelijk gemaakt. Wat nog in 't bijzonder de koestallen aanbelangt, zoo staat het bijzonder groot aantal daarvan te Kampen grootendeels in verband met het uitsluitend regt van eene daar, even als vroeger te Deventer, bestaande geprivilegeerde en voor anderen ontoegankelijke klasse van ingezetenen, de „grootburgers", om tegen eene geringe retributie vee te mogen weiden op zekere aan de gemeente toebehoorende landerijen. Geen wonder dat een aanmerkelijk deel dier grootburgers, welke vrij talrijk zijn en lang niet altijd bemiddeld, een bestaan tracht te vinden in veehouderij. Op de meermalen gedane vraag: of men de koe- en varkenshouders niet tot een afzonderlijk gedeelte der stad zou kunnen beperken? werd het wenschelijke daarvan erkend, maar tevens beweerd dat zulk een maatregel niet kan genomen worden. Het eenmaal zonder voorbehoud verkregen verlof om vee of varkens met de daarvan onafscheidbare mestvaalten op eene bepaalde plaats te mogen houden, kon niet worden ingetrokken, en men kon niemand verhinderen op eigen erf zijne mestvaalt te plaatsen waar hij wilde, al was het ook in de onmiddellijke nabijheid van den put ef regenbak zijns buurmans.

Hengelo.

De kolk of poel in de Nieuwstraat te Hengelo, waarover op bladz. 196 van het verslag over 1872 gesproken is, is thans eindelijk geheel gedempt.

Groningen.

Gebrekkige afwatering te Nieuweschans.

Met het oog op de slooping der vestingwerken van Nieuweschans, waartoe nu weldra zou worden overgegaan, vestigde de inspecteur voor Friesland en Groningen in Mei de aandacht van het gemeentebestuur op de noodzakelijkheid, om nu de gebrekkige afwatering in de oude vesting ter hand te nemen en in den gewenschten staat te brengen, en in verband daarmede eene betere regeling van alles wat de publieke reinheid in de kom der gemeente betreft. Bij besluit van 17 Junij daaropvolgende werd, in hoofdzaak, door den gemeenteraad beslist overeenkomstig dit voorstel. De mede aanstaande ontmanteling van de vesting Groningen gaf in 1875 den inspecteur nog geene aanleiding tot bemoeijingen wat den bodem betreft.

Waarde van den compost van de mestverzameling te Groningen.

Burgemeester en wethouders van Groningen vroegen den inspecteur wat er nu zou behooren gedaan te worden met het rapport van dr. J. A. Kappers, betreffende het scheikundig zamenstel en de handelswaarde van den compost en de ier, die op de gemeentelijke vuilnisstoep verzameld en van daar verscheept worden, welk rapport het gevolg was van een voorstel van den inspecteur dienaangaande aan burgemeester en wethouders, van 31 Augustus 1874, (zie verslag over dat jaar, bladz. 184) en thans ter kennisneming in zijne handen werd gesteld. In overleg met dien ambtenaar werd daarop door dr. Kappers eene toelichting gevoegd bij zijn rapport, waarin nu het feit sterker uitkomt, dat de Groningsche compost en ier *nagenoeg de helft meer waard zijn* dan daarvoor thans nog wordt betaald (hoe aanzienlijk overigens de jaarlijksche opbrengst van die stoffen ook zij, bijv. in de voorlaatste 6 jaren te zamen nagenoeg een half millioen gulden). De inspecteur stelde burgemeester en wethouders voor, het stuk te doen drukken en algemeen te doen verspreiden. Dit is geschied. Met het oog op het naauwe verband tusschen de waarde-kwestie der meststoffen en de hygieinische belangen der gemeenten, mogen van dit onderzoek ook voor andere gemeenten nuttige gevolgen verwacht worden.

Sloot en riool te Groningen.

Over eene sloot en de verwijdering van het vuil uit een stadsriool, bij reparatie van dit laatste, had eene correspondentie plaats met den directeur der reiniging.

Onreinheid te Aduard.

Aan burgemeester en wethouders van Aduard werd de wenschelijkheid aangetoond, om de publieke reinheid in sommige opzigten beter in overeenstemming te doen zijn met het bestaande politie-reglement.

Laden en vervoeren van vuil te Veendam.

Het laden van privaatvuil in de kom der gemeente Veendam op het midden van een heeten zomerschen dag gaf den inspecteur aanleiding om aan burgemeester en wethouders op te merken, dat ook zonder aan den landbouwenden stand al te grooten last op te leggen, bepalingen gemaakt konden worden, waarbij het laden en lossen van *alle* vuil, althans in de hoofdkom der gemeente, beperkt kon worden tot de daarvoor geschikte tijden. Verder evenwel dan een verzoek aan de bewoners van de kerklaan en hare omgeving, om zooveel mogelijk den afvoer van beer niet dan vóór 's morgens 8 uur te doen plaats hebben, wenschte de gemeenteraad niet te gaan. Een aantal ingezetenen van deze gemeente kwamen bij den inspecteur met klagten over den stank, die in hunne buurt dijkwijls werd verwekt door de onvoldoende wijze, waarop een slager aldaar den afval van zijne slagtdieren bewaarde. Met den burgemeester werd het noodige afgesproken, ten einde door streng toezigt het kwaad, waarover werd geklaagd, te voorkomen.

Mestplaats te Winsum.

Den 7den Augustus hebben burgemeester en wethouders van Winsum aan de ingezetenen van de kom der dorpen Winsum en Obergum bekend gemaakt, dat, nu de gemeentelijke mestplaats gereed was, de genoemde ingezetenen in de gelegenheid gesteld zouden worden, om daarvan gebruik te maken. Het onderzoek door 't gemeentebestuur in November 1874 ingesteld, omtrent den toestand der bewaarplaatsen van meststoffen enz., had den gebrekkigen staat van vele dier plaatsen doen kennen (In de publicatie worden daaromtrent de bijzonderheden medegedeeld.) De gemeentelijke verordening op dat stuk bleek dus gebrekkig nageleefd. Nu hielden echter de redenen op, waarom men tot dusverre zooveel oogluikend toeliet. Voor de privaten werden tonnen aanbevolen. Het bestuur zou bijzondere belangen zoo min mogelijk kwetsen. Het riep de algemeene medewerking voor de goede zaak in. De inspecteur verklaart dat de inrigting te Winsum hoogst doelmatig is en elders op het land behoort nagevolgd te worden.

Vuile sloot te Zuidhorn.

Aan het gemeentebestuur van Zuidhorn heeft de inspecteur in Augustus berigt, dat de herhaalde klagten over den vaak stankverwekkenden staat, waarin de sloot langs de oude begraafplaats aldaar bleef verkeeren, door hem allezins gegrond bevonden zijn, weshalve verbetering, liefst eene radikale, hier noodig zijn, alsmede dat in 't vervolg worde belet, dat de afval en het vuil achter en op het erf van een slager in de buurt die sloot helpen verontreinigen.

Waterbederf in het Winschoterdiep.

Ten aanzien van het even belangrijke, als lastige vraagstuk van 't waterbederf in het Winschoterdiep, hoofdzakelijk ten gevolge van de aardappelenmeel-fabrieken, die haar afvalwater in dat diep laten afvloeijen, is in het jongste jaar weinig of geene verandering gekomen. Men mag aannemen, dat bij het provinciaal bestuur eene hoofdreden om alsnog het status quo te handhaven, daarin was gelegen, dat in 1875 de wet zou tot stand komen, regelende het toezigt bij het oprigten van inrigtingen, welke gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken (wet van 2 Junij 1875, *Staatsblad* n°. 95)." Intusschen mag hier niet onvermeld blijven de telken jare vermeerderende wenschelijkheid dat het provinciaal gouvernement de zaak aanvatte en afdoe. Van de 14 aardappelenmeelfabrieken in ons land zijn er 11 en van de 10 aardappelen-stroopfabrieken 5 in de provincie Groningen, blijkens de in 1875 verschenen statistiek van de *fabrieks- en ambachtsnijverheid in Nederland*, en het laat zich aanzien, dat het cijfer in Groningen nog zal toenemen. Des te meer reden zal er dan zijn voor het administratief gezag om de zaak te regelen, hoe moeijelijk eene goede regeling in dezen ook zij, wat elk der zake kundige volmondig zal toestemmen. Overigens heeft de inspectenr in het vorige jaar aan de, betrekkelijk kleine, nieuwe fabriek van de heeren Born en C°. te Hoogezand herhaaldelijk onderzocht en met de fabriekanten en hunnen ingenieur behandeld de exploitatie van het eerste afvalwater, zoo als die daar sedert 19 October 1875 (den eersten dag van het in werking treden van deze fabriek) plaats heeft, namelijk bevloeijing van het voor aardappelencultuur en voor grasland dienende terrein rondom de fabriek. Aanvankelijk schijnt men te vreden te kunnen zijn met die exploitatie; de ervaring en ook nader scheikundig onderzoek zullen echter moeten uitmaken, in hoever van *den bodem* in loco dezelfde uitkomsten (in elk opzigt) kunnen of mogen verwacht worden, die hier en daar elders (in Duitschland) met dezelfde methode worden verkregen. Met het oog op de methode echter, die de inspecteur reeds vóór eenige jaren heeft aangeraden, nl. verhitting van het eerste afvalwater en de gevolgen daarvan, deelt hij mede, dat, blijkens de verklaring van bovenbedoelden ingenieur, ook in onderscheidene fabrieken in Duitschland *het gestremde eiwit* wordt gebezigd als veevoeder; dat de beste manier om het eerste afvalwater te kooken, deze is, dat het wordt gekookt te gelijk met het afval-eiwit uit de verzamel-

bakken in deze soort van fabrieken; dat dit kooken er zeer weinig kost, vermits dat door stoom geschiedt en men er geene afzonderlijke verhitting van het water voor noodig heeft. Zoolang niet eene andere en betere, d. i even afdoende, maar beter uitvoerbare, methode, die voor *alle* aardappelmeelfabrieken kan gelden, aan de hand wordt gedaan, heeft de inspecteur geene reden iets terug te nemen van zijne aanbeveling, om de verhitting van het eerste afvalwater aan genoemde fabrieken algemeen te doen plaats hebben. (Zie verslag over 1874, bladz. 183.

Drenthe.

Ook in Drenthe heeft het onderzoek van drinkwater geleerd, dat naar alle waarschijnlijkheid in sommige gemeentekommen aanmerkelijke infiltratie van den bodem met organische stoffen uit beerputten, mestvaalten enz. plaats heeft. Wat de natuurlijke gesteldheid van dien bodem aanbelangt, zoo mag hier gemeld worden, dat de inspecteur begonnen is bouwstoffen te verzamelen voor het natuurkundig gedeelte van eene geneeskundige plaatsbeschrijving van Drenthe.

Te Assen worden de straten en goten gereinigd door van wege de gemeente aangestelde straatvegers. Het opgehaald vuil wordt gebragt naar de gemeentelijke mestverzameling buiten de kom der gemeente. Een klein gedeelte der stad bezit gemetselde riolen met op zekeren afstand van elkander geplaatste zinkputten, vroeger met opene, thans met digte ijzeren deksels. Het grootste gedeelte der stad heeft echter opene, ondiepe goten; deze zijn in den laatsten tijd zeer verbeterd. Ook zijn onderscheidene waterleidingen, die dit vreeger niet waren, aan schouwing onderworpen geworden. De cingelgrachten laten altijd nog te wenschen over. (Verslag 1870, blz. 381). Wat de faecale stoffen, afkomstig van menschen, aanbelangt, vele huizen hebben gemetselde beerputten, de in lateren tijd gebouwde evenwel niet. In dezen worden de faecaliën opgevangen in eene ton of houten bak. Bij de als boerenhuizen ingerigte woningen zijn de privaten in de schuur, en de faecaliën vermengen zich met die van het vee. Bij de mindere woningen staan de privaten en komen de faecaliën 't zij in een bak, 't zij in een in den grond gegraven gat, dat tevens tot mestput dient. De faecaliën uit deze verschillende inrigtingen worden 't zij gebragt op eigen mestvaalten, 't zij afgestaan aan lieden die ze koopen, 't zij door de straatvegers naar de gemeentelijke mestplaats vervoerd. Het vervoer mag niet geschieden voor 's avonds na 11 ure, doch heeft niet zonder stankverspreiding plaats. De gemeentelijke mestvaalt is met pannen gedekt; de daarin verzamelde en ondereengemengde mest wordt eens of meermalen 's jaars publiek verkocht. Ofschoon de reiniging van straten en goten en het ophalen van huisvuil en faecale stoffen bij hen, die zulks verkiezen, van gemeentewege geschiedt, bestaat er hieromtrent geen algemeen stelsel, omdat verreweg de meeste ingezetenen grond in gebruik hebben, die bemest moet worden. Zij bezitten dus bij hunne woningen open mestvaalten of gemetselde mestputten, meer of minder in de nabijheid, achter, naast of voor de woning, al naar de uitgestrektheid en de gelegenheid van het beschikbare terrein; daarin worden de faecaliën van menschen en, zoo er vee gehouden wordt, van dit met het huisveegsel, den keuken afval enz. zorgvuldig verzameld om te zijner tijd aangewend te worden.

Te Meppel wordt mede de stadsreiniging uitgevoerd door de gemeente onder leiding van een opzigter. Het vuil van straten en goten wordt gebragt op de stads mestvaalt. De opene straatgoten worden gaandeweg zeer verbeterd. De stads karrelieden halen over dag het huisvuil op en des avonds na 11 ure den inhoud der privaten. Echter werd den inspecteur geklaagd dat de wagens met privaatvuil reeds ten 10 ure begonnen door de geheele lengte der stad te rijden, ten einde de faecaliën te brengen naar de mestplaats; hij heeft daarop den burgemeester opmerkzaam gemaakt. De inhoud der mestvaalt wordt eens of tweemalen 's jaars verkocht. Onlangs heeft de gemeente een stuk land, geheel buiten de kom der gemeente, en

liggende aan een bevaarbaar water, aangekocht, waarop eene overdekte mestvaalt en woningen voor de arbeiders zullen worden gebouwd. De karrelieden zullen dan 's avonds niet de geheele stad hebben door te rijden, maar zullen, daar te Meppel vele grachten zijn, hune vracht kunnen ledigen in op onderscheidene plaatsen gestationeerde schuiten. Het laat zich aanzien, dat langzamerhand aan de bezwaren, meermalen door den inspecteur met het oog op de publieke reinheid te Meppel ingebragt, op voldoende wijze zal worden te gemoet gekomen. Alleen de veehouderijen in de bebouwde gemeentekom zijn naauwelijks of niet te verwijderen; daaromtrent meent den inspecteur te moeten wijzen naar vroegere verslagen.

Limburg.

Waterafvoer te Born.

In de kom en op verscheidene punten van het dorp Holtum (gemeente Born) is de bodem moerassig, ten gevolge van slechten waterafvoer, waaraan de daar veelvuldig voorkomende koortsen grootendeels zijn toe te schrijven.

Om hierin te voorzien, zou voor eenen beteren waterafloop in de kom worden gezorgd, waardoor de toestand gedeeltelijk zou verbeteren.

Moerassige bodem te Geulle.

Te Geulle werd niettegenstaande de belofte van het bestuur (zie verslag 1870 bladz. 388) geene verandering gebragt in den moerassigen toestand van een gedeelte der gemeente. Nadat de adjunct-inspecteur de overtuiging had verkregen, dat hierin verbetering kon worden gebragt, door het opheffen van plaatselijke hindernissen, waartoe het gemeentebestuur echter niet in staat was, riep hij de tusschenkomst in van Gedeputeerde Staten, die hem berigtten, dat de gemeenteraad aan een deskundige eene terreinsopneming en verbeteringsplan had opgedragen.

Moeras te Hulsberg.

Een gedeelte van den door het dorp Hulsberg loopenden weg was in een moeras herschapen, ten gevolge van slechten waterafvoer en van het overloopen van mestwater; het gemeentebestuur werd aangeraden hierin verbetering te brengen, hetgeen des te noodzakelijker was, omdat het water van een langs dien weg loopend beekje werd gebezigd tot huishoudelijk gebruik en geen ander drinkwater voorhanden was; de weg zou worden verbeterd.

Werkzaamheden aan de Zuid-Willemsvaart te Maastricht.

Toen in de maand Julij tot het verrigten der werkzaamheden aan de Zuid-Willemsvaart de bodem van de te Maastricht bestaande havenkom, waarin een groot gedeelte van het stadsriool afloopt door waterafloop was drooggelegd, ten gevolge waarvan een groote hoeveelheid rioolvuil over eene groote oppervlakte aan ontbinding en verdamping werd blootgesteld, verzocht de adjunct-inspecteur den Commissaris des Konings dat maatregelen mogten genomen worden, om de daaruit voor de gezondheid der ingezetenen te vreezen nadeelen op te heffen, bijv. door het water niet volkomen te laten afvloeijen en den tijd zooveel mogelijk te bekorten, terwijl de vroeger gedane vraag werd herhaald (zie jaarverslag 1871 bladz. 342) om dergelijke werkzaamheden in het vervolg liever in een minder warm jaargetijde te doen plaats hebben.

Onder overlegging van afschrift eener missive van den hoofdingenieur van den waterstaat, welke hierover was geraadpleegd en welke betwijfelde of het niet schadelijker zou zijn water in de havenkom te houden, dan deze te laten droogloopen, werd geantwoord, dat aan het verzoek wegens technische bezwaren niet kon worden voldaan, doch dat men het ongerief zooveel mogelijk zou trachten te bekorten, zoo als ook plaats had.

Aan het voorstel om dergelijke werkzaamheden in een minder warm jaargetijde te verrigten, kon geen gevolg worden gegeven, omdat met het oog op de stremming der scheepvaart, bij monde van de Kamers van Koophandel en van de voornaamste fabriekanten en industriëlen

aan de Regering zoo in Nederland als in België, de maanden Julij en Augustus als het meest geschikte tijdperk waren opgegeven.

In een aan den Commissaris des Konings gerigt schrijven werd de veronderstelling van den hoofdingenieur omtrent den invloed der warmte op de aan de lucht blootgestelde rioolstoffen, in tegenstelling met die welke zich onder water bevonden, uitvoerig wederlegd.

Schadelijke gevolgen werden niet waargenomen.

Moerassige bodem te Meerssen.

Het gemeentebestuur van Meerssen werd, toen zich te Limmel verscheidene gevallen van diphtheritis hadden vertoond, nogmaals en herhaaldelijk gewezen op den moeras bodem aldaar (jaarverslag 1874 bladz. 172) en op de nadeelen der nabij de huizen aanwezige mestvaalten en varkenshokken welke het gemeentebestuur ingevolge art. 6 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) bevoegd was te doen opruimen. Een antwoord werd te vergeefs ingewacht.

Waterafvoer te Posterholt.

Aangezien de waterafvoer van de door Posterholt loopende Leijgracht naar de Vlootbeek door opgehoopt vuilnis, duikers en andere belemmeringen werd bemoeijelijkt, waaruit nadeel vooral voor het lage gedeelte (het broek) dier gemeente ontstond, werd het gemeentebestuur verzocht die hindernissen op te ruimen, zooals ook bevolen wordt door art. 13 van het provinciaal reglement op de waterlossingen; wegens den aanhoudenden hoogen waterstand kon, volgens het gemeentebestuur, aan het daaromtrent door den raad genomen besluit tot verbetering, vooralsnog geen gevolg worden gegeven.

Onreine toestand van eene beek te Sittard.

De door de gemeente Sittard loopende Geleenbeek met haren zijtak, waarin een groot gedeelte van het stadsrioolvuil afloopt, werd niet behoorlijk gereinigd en ten gevolge daarvan de waterstroom verhinderd; het gemeentebestuur werd gewezen op de nadeelen die hieruit konden voortvloeijen en op de verpligtingen volgens het provinciaal reglement op de waterlossingen, om de openbare beken jaarlijks te reinigen.

Waterafvoer te Roosteren.

Het bestuur der gemeente Roosteren, waarvan een gedeelte ten gevolge van den onvoldoenden waterafloop naar de aangrenzende rivier de Maas nu en dan onder water staat, werd gewezen op de nadeelen voor de volksgezondheid, voortvloeijende uit de uitwasemingen die na het droogloopen uit de overstroomde terreinen opstijgen, en op de wenschelijkheid, dat door uitdiepingen en reinigingen van slooten en ophoogingen van terreinen hierin zooveel mogelijk werd te gemoet gekomen.

Slechte beerputten te Maastricht.

Te Maastricht heeft de verzameling van faeces in den regel plaats in privaat- of beerputten, welke meestal gemetselde wanden, dikwerf eenen niet-gemetselden bodem hebben, tengevolge waarvan de vloeibare bestanddeelen in den grond zakken en aanleiding kunnen geven tot bederf van het drinkwater.

Deze putten hebben somwijlen eene groote uitgebreidheid, zoodat de inhoud verscheidene jaren opgehoopt blijft: Zij bevinden zich even als de privaten dikwerf op eene opene plaats.

Vroeger loosden enkele privaten uit in onderaardsche kanalen, doch sedert men jaarlijks een 1000tal meters riolen aanlegt, is deze nadeelige toestand nagenoeg geheel verdwenen.

Bij eene politie-verordening werden in 1873 nadere voorschriften gegeven omtrent de inrigting der privaatputten, die moeten zijn gebouwd uit metselwerk in basterd-trasmortel, bepleisterd met cement. In die verordening is tevens bepaald, dat de secreetput kan worden vervangen door een draagbaar secreetvat (fosse mobile), het laatste inzonderheid met het oog

op de huizen waar geene privaatputten zijn en in de hoop dat particulieren hiervan zouden gebruik maken.

De ruiming dier beerputten geschiedt door middel van emmers in tonnen: zoodra het gemeentebestuur terrein van de vroegere vestingwerken tot compost-bereiding zal hebben verkregen, is het voornemens de verzameling der faecaliën en van het stads-vuil in eigen beheer te nemen en die ruiming door stankvrije toestellen te doen plaats hebben.

Het bedoelde terrein is door het gemeentebestuur aangevraagd, terwijl de adjunct-inspecteur op uitnoodiging van dat bestuur, die aanvraag bij de hooge Regering heeft ondersteund.

Het rioolstelsel der stad ontlast zich voor nagenoeg $^1/_3$ in het langs de stad loopende riviertje de Jeker, hetgeen zich in de onmiddelijke nabijheid der stad in de Maas uitstort. Het overige $^2/_3$ uitgezonderd een klein gedeelte, dat zich in het kanaal-lateraal loost, voert zijn vuil in de havenkom der Zuidwillemsvaart, nabij de vroegere Boschpoort, terwijl het rioolvuil dat vroeger zich in de natte vestinggracht buiten die poort ophoopte, na demping dier gracht door een gemetseld riool naar de Zuidwillemsvaart even buiten de stad gevoerd wordt.

Zoodra het geheele rioolstelsel gereed is, zal door eene gemeenschaps-opening nabij het stadspark, het water van het kanaal-lateraal in het riool gevoerd en een groot gedeelte hiervan er mede doorgespoeld kunnen worden; de hiertoe noodzakelijke werken zijn tot stand gebragt.

Beerputten en riolen te Roermond.

Te Roermond zijn de beerputten meestal gemetseld, sommige gedeeltelijk van boven digt en met een luik voor het ledigen voorzien, sommigen zijn slechts alleen door luiken gedekt; de bodem bestaat meestal uit een laag platte steenen, los in zand gelegd.

Het oude gootstelsel, dat in zeer vele opzigten te wenschen overliet, is in het afgeloopen jaar op eene lengte van omstreeks 2400 meters door riolering vervangen, welke zich door twee hoofdriolen in den mond van de rivier de Roer, welke bij de stad in de Maas valt, uitstort; in 1876 is men voornemens 350 meter nieuwe riolen te maken.

Opzameling van faecaliën te Sittard.

De faecaliën worden verzameld of in beerputten die meestal geenen gemetselden bodem en dikwerf geene gemetselde wanden bezitten, of op eene nabij de woning aanwezige mestvaalt.

Het gootstelsel, waarvan eene vernieuwing voor een zeer klein gedeelte twee jaren geleden plaats had, laat zeer veel te wenschen over en mist op verscheidene plaatsen de noodige helling, ten gevolge waarvan het vuil op vele plaatsen blijft stagneren, hetgeen des te meer nadeelig is, omdat de bestrating ook verbetering vordert en het mestwater van verscheidene nabij de huizen zich bevindende stallingen vooral bij regen langs de publieke straat afloopt. De goten storten zich grootendeels uit, althans wat de kom der gemeente betreft, in de Geleenbeek, die een groot gedeelte der stad doorstroomt.

Ten gevolge van dit alles laat de reinheid aldaar veel te wenschen over. Op verbetering en op strenge naleving der allezins doelmatige verordeningen, vooral in de achterbuurten en naauwe straten, werd bij het gemeentebestuur aangedrongen. Men zou trachten hierin verbetering aan te brengen.

Opzameling van faecaliën te Venlo.

Te Venlo heeft de verzameling der faecaliën veelal plaats in gemetselde privaatputten.

De afvoer van vloeibaar vuil geschiedt langs open goten, die even als de bestrating op vele punten te wenschen overlaten; zij storten zich regtstreeks of door middel van door de stad loopende beekjes uit in de nabij liggende Maas, terwijl het vuil van het westelijk gedeelte der stad zich in de zoogenaamde „haven" uitstort, welke gedurende een groot gedeelte van het jaar droog en met riet en gras begroeid is en weinig of geen verval heeft. Daar

tengevolge hiervan stinkende uitwasemingen ontwikkeld worden, werd aan het gemeentebestuur aangeraden daarin te voorzien, hetzij door gedeeltelijke demping der haven, met behoud van een in de rigting der aangrenzende Maas afhellend afvoerkanaal voor de thans zich daar ontlastende stadsgoten en voor het zich in de nabijheid uitmondend beekje, (zie jaarverslag 1874, bladz. 185) waarvan het water tevens zou kunnen dienen tot doorspoeling van het riool en met gelijktijdige uitdieping van het nabij de Maas aanwezige gedeelte, hetzij op eene andere wijze die het meest geschikt geoordeeld werd. Het antwoord hierop wordt nog te gemoet gezien.

Met het oog op de vermoedelijke uitbreiding welke die stad ten gevolge van de slooping der vestingwerken zal erlangen, werd bij het gemeentebestuur door den adjunct-inspecteur, in de hoop dat dit bij andere ingezetenen navolging zou vinden, beproefd het tonnenstelsel verpligtend in de nieuw te bouwen huizen in te voeren, zoo als is vermeld in het verslag van 1874, blz. 186. De hoop op goeden uitslag welke hij toenmaals koesterde, is echter in het afgeloopen jaar veel verminderd. Immers nadat het gemeentebestuur hem bij schrijven van 5 Februarij had medegedeeld dat het voornemens was aan den gemeenteraad een voorstel te doen tot het in het leven roepen eener verordening in dien geest, verzocht hij op 1 Mei te mogen vernemen of er vooruitzigt bestond dat hieraan zou worden gevolg gegeven.

Daar hij hierop bij schrijven van 29 Julij in antwoord kreeg, dat ingevolge besluit van den gemeenteraad de hun toegezonden verbeterde fosse mobile ten raadhuize was ten toon gesteld en aanbevolen, en de raad goedgevonden had nader in overweging te nemen wat ten deze dienstig of noodig zal worden bevonden, achtte hij zich verpligt in eene bijeenkomst op 2 Augustus met burgemeester en wethouders nogmaals de hygieinische en finantiële voordeelen aan dit stelsel verbonden, uiteen te zetten en aan te toonen, dat thans, nu de stad op het punt was zich uit te breiden, hiertoe de meest geschikte gelegenheid bestond, terwijl hij ter bevordering der zaak zich bereid verklaarde om in eene vergadering aan den gemeenteraad zelven het nut van dit stelsel te betoogen.

Aangezien hij op 23 November op dit voorstel geen berigt had ontvangen, verzocht hij te worden ingelicht omtrent de beslissing van den raad op deze vraag, terwijl nogmaals werd herhaald dat de invoering van eene verordening in den door hem bedoelden zin dagelijks meer moeijelijkheden zou opleveren.

Op het einde van het jaar was de beslissing nog niet bekend.

Onreinheid te Weert.

Bij het gemeentebestuur van Weert werd nogmaals aangedrongen op vernieuwing van het gootstelsel (zie jaarverslag 1874 bladz. 186) en op de opruiming van de op vele punten bestaande verzamelingen van mest en reiniging der stadsgrachten, waarin een groot gedeelte van het rioolvuil afloopt.

Hierop werd niet geantwoord.

Onreinheid te Gronsfeld.

Door Gedeputeerde Staten werd aan den adjunct-inspecteur verzocht om een onderzoek in te stellen omtrent een bij hen ingekomen berigt, volgens hetwelk het water van stallen en mestvaalten, vooral in de kom van het tot de gemeente Gronsfeld behoorende gehucht Heugem, over den openbaren weg op verschillende punten, ook nabij het schoolgebouw, uitliep, zonder dat van bestuurswege daaraan eenig beletsel werd gesteld en om casu quo dat gemeentebestuur tot zijn pligt te roepen, terwijl tevens werd toegezegd dat na ontvangst van berigt omtrent den uitslag van het onderzoek, ook van hunne zijde de noodige maatregelen zouden worden genomen.

De geneeskundige ambtenaar berigtte hierop, dat hij reeds vroeger bij herhaling en nog in het begin van dit jaar, het gemeentebestuur van Gronsfeld vruchteloos had gewezen op

de niet alleen te Heugem maar ook in de overige dorpen dier gemeente, bestaande openbare onzindelijkheid — een toestand welke in het zuidelijk gedeelte der provincie, zij het dan ook niet overal in diezelfde mate, algemeen werd aagetroffen — en dat hij ingevolge hun verzoek nogmaals hierover een schrijven aan dat bestuur had gerigt, terwijl hij Gedeputeerde Staten verzocht, om de gemeentebesturen in het algemeen opmerkzaam te maken op de nadeelen voor de openbare gezondheid uit dergelijke toestanden voortvloeijende en op de noodzakelijkheid dat hierin werd voorzien.

Door het gewestelijk bestuur werd aan dit verzoek gevolg gegeven bij aanschrijving in het provinciaalblad u°. 93, terwijl het gemeentebestuur van Gronsfeld de toezegging deed, dat het spoedig zou mededeelen wat het had verrigt om die nadeelen op te heffen.

Toen deze uitbleef werd aan de belofte herinnerd en later het berigt ontvangen, dat de opene afvoerkanalen langs den weg zouden worden gereinigd, dat zou worden gezorgd dat zij niet meer werden verstopt en dat het mestwater niet meer over den weg zou afloopen, ofschoon het laatste bij stortregens niet was te vermijden.

Onreinheid te Heer, Roosteren en Urmond.

Te Heer, Roosteren en Urmond liep het mestwater van de nabij de huizen aanwezige mestvaalten over den publieken weg; op het nadeel hiervan werd gewezen.

Vaten met bloed gevuld in een pakhuis te Maastricht.

Denzelfden dag dat bij den adjunct-inspecteur eene klagt was ingekomen over den stank, die verspreid werd door de in de nabijheid van de havenkom in een pakhuis aanwezige vaten met bloed gevuld, wendde hij zich, na zich van de waarheid hiervan te hebben overtuigd, tot het gemeentebestuur onder verwijzing naar art. 1 en 2 (VII) der wet van 2 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 93) en met verzoek om wanneer de vergunning tot daarstelling eener dergelijke bergplaats aldaar was verleend, hetgeen hij betwijfelde, daaraan zulke voorwaarden te verbinden, dat de nadeelen hieraan verbonden werden opgeheven.

Volgens een door het gemeentebestuur overgelegd schrijven van den hoofdcommissaris van politie, was reeds zorg gedragen dat deze wegens stremming der vaart op de Zuid-Willemsvaart tijdelijk in dat pakhuis opgeslagen vaten, waarvan er een lek was geworden, waren vervoerd.

Zorg voor openbare reinheid te Maastricht.

Toen de dysenterie zich te Maastricht dreigde uit te breiden werd het gemeentebestuur verzocht bij de ambtenaren belast met het toezigt op de openbare reinheid, op eene meer dan gewone waakzaamheid aan te dringen en om art. 4 en 6 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) te willen doen toepassen.

Reeds *vóór* het ontvangen van genoemd schrijven, was volgens een daarop gevolgd antwoord, de hoofdcommissaris van politie uitgenoodigd aan het eerste gedeelte dier missive te voldoen, als ook om na te gaan en spoedig mede te deelen of in de straten waar dysenteriegevallen waren voorgekomen, vuilnis-verzamelingen werden aangetroffen, waarvan de opruiming krachtens art. 6 zou kunnen worden bevolen: op enkele punten der stad zou reiniging van stadswege twee malen per dag plaats hebben.

Het overige gedeelte van het voorstel des adjunct-inspecteurs werd in overweging gehouden.

Mestvaalten en varkenshokken te St. Odiliënberg en Wijnandsrade.

Het gemeentebestuur van St.-Odiliënberg en Wijnandsrade werd gewezen op de nadeelen der nabij de woningen en waterputten bestaande mestvaalten en varkenshokken; deze zouden zooveel mogelijk worden weggeruimd.

Onreinheid te Thorn en Wessem.

De openbare onzindelijkheid en gebrekkige afvoer van vuil heeft in de stadsgewijze gebouwde gemeenten Thorn en Wessem geene verandering ondergaan, ofschoon zij zeer veel te wenschen overlaat.

B. **Begraafplaatsen.**

a. *Aanleg van nieuwe of vergrooting van begraafplaatsen.*

Aanleg van nieuwe of vergrooting van begraafplaatsen.

Tongelre. Tegen het aanleggen van eene nieuwe algemeene begraafplaats te Tongelre had de geneeskundige inspecteur voor Noordbrabant bedenking. De bodem was ter diepte van 3 decimeter niet vrij van water en verscheidene woningen lagen op korteren afstand dan 50 M. van het aangewezen terrein.

Barneveld. De oude, overvulde begraafplaats te Garderen is in 1875 gesloten en vervangen door eene nieuwe, waarop ook een lijkenhuis is geplaatst.

Hoevelaken. Hetzelfde had plaats met de begraafplaats die rondom de kerk midden in het dorp Hoevelaken lag. Buiten het dorp werd eene nieuwe begraafplaats aangelegd.

Kralingen. Zooals in het vorige jaarverslag op bladz. 187 is medegedeeld, werd een verzoek om eene begraafplaats voor Israëlieten te Kralingen te mogen vergrooten, overeenkomstig het advies van den inspecteur door Gedeputeerde Staten afgewezen. De adressanten kwamen in hooger beroep, doch het besluit van Gedeputeerde Staten werd gehandhaafd.

Ellemeet. Te Ellemeet, waar de lijken in de naburige gemeenten Elkerzee en Serooskerke plagten begraven te worden, is thans op 15 minuten gaans van de kom der gemeente eene goede begraafplaats aangelegd.

Clinge en Sas van Gent. Ook te Clinge en Sas van Gent werden nieuwe begraafplaatsen aangelegd.

Jutphaas. Op verzoek van burgemeester en wethouders van Jutphaas onderzocht de adjunct-inspecteur voor Gelderland en Utrecht de nieuw aangelegde begraafplaats voor Roomsch-katholieken. Zij bleek aan de voorschriften der wet te voldoen.

Terhorne, gem. Utingeradeel. Er is vergunning gevraagd door particulieren om eene nieuwe begraafplaats te mogen aanleggen achter de Hervormde kerk te Terhorne, gemeente Utingeradeel. Het terrein werd door den adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen goedgekeurd en vergunning is verleend.

Veendam. Het Roomsch-katholiek kerkbestuur te Veendam vroeg vergunning aan het gemeentebestuur om eene begraafplaats aan te leggen op een aangewezen terrein. Na onderzoek berigtte de inspecteur voor Friesland en Groningen, dat dit terrein in de kom der gemeente ligt; dat eene begraafplaats aldaar, al bedraagt ook de afstand van den buitenrand tot de omringende gebouwen 50 M., in strijd zou zijn met de bedoeling der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), bepaaldelijk met art. 16. De gevraagde vergunning is daarop geweigerd. Het kerkbestuur is eerst in hooger beroep gekomen bij Gedeputeerde Staten, die het besluit van het gemeentbestuur hebben gehandhaafd en daarna bij den Koning. Toen de inspecteur zijn verslag stelde was de zaak in behandeling bij den Raad van State.

Bocholtz. Te Bocholtz werd een terrein voor eene nieuwe begraafplaats door den adjunct-inspecteur wegens den vochtigen toestand van den bodem ongeschikt geoordeeld; een ander terrein werd later goedgekeurd.

Born. Een vroeger geschikt bevonden terrein voor eene begraafplaats (Zie Verslag over 1872,

bladz. 202) werd thans door den adjunct-inspecteur ongeschikt geoordeeld, omdat tusschen dat terrein en de naastbij zijnde huizen eene woning was gebouwd, waardoor de afstand van de kom minder dan 50 M. was geworden. Art. 16 der wet op de begraafplaatsen verbood zijns inziens thans den aanleg van eene begraafplaats aldaar.

Gedeputeerde Staten beslisten overeenkomstig dit advies.

De adjunct-inspecteur adviseerde gunstig omtrent eene voorgenomen wijziging der roomsch-katholieke begraafplaats te Holthum in dezelde gemeente.

b. *Onderzoek en sluiting van begraafplaatsen.*

Onderzoek en sluiting van begraafplaatsen. Genderen.

Gedeputeerde Staten van Noordbrabant verklaarden op advies van den inspecteur, aan het bestuur der hervormde gemeente te Genderen dat hunne begraafplaats krachtens art. 47 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) zou gesloten worden indien vóór 1 October aan art. 18 dier wet niet was voldaan. De afloop dier zaak is den inspecteur niet gebleken.

Apeldoorn.

De begraafplaats aan de Loolaan ligt te digt bij woningen. De inspecteur heeft sluiting dier begraafplaats aanbevolen.

Waarder.

Reeds in 1871 werd door den inspecteur voor Zuidholland geadviseerd tot sluiting van de begraafplaats te Waarder. Eene nieuwe werd aangelegd (zie Verslag over 1871, bladz. 238) en deze zou op 1 Januarij 1875 in gebruik komen. Het kerkbestuur der hervormde gemeente aan welke de bestaande begraafplaats behoorde kwam tegen een besluit van Gedeputeerde Staten tot sluiting van deze in verzet. Op nieuw werd het oordeel van den inspecteur gevraagd. Bij nader onderzoek bleek sluiting, zoowel om de ligging als om de wijze waarop, de begraafplaats is gebruikt, noodig. Gedeputeerde Staten gelastten hierop de sluiting. Een daarop door het kerkbestuur geleverd betoog van hare onschadelijkheid werd door den inspecteur wederlegd. Het beroep tegen de bevolen sluiting werd bij Koninklijk besluit niet ontvankelijk verklaard.

Ruiming van een gedeelte der Oosterbegraafplaatsen te Amsterdam.

Bij gelegenheid der tienjarige ruiming van eenige grafruimten op de Ooster- en Wester begraafplaatsen te Amsterdam, besloten burgemeester en wethouders dezer gemeente een wetenschappelijk onderzoek te doen instellen, ten einde tot de kennis te geraken van den invloed dien begraafplaatsen kunnen hebben op de omgeving en op de openbare gezondheid in het algemeen. Zij droegen dit onderzoek op aan eene commissie en noodigden den adjunct-inspecteur uit zich aan die commissie aan te sluiten. Hiertoe verklaarde deze volgaarne zich bereid. Daar echter het geneeskundig Staatstoezigt, evenzeer overtuigd dat het van veel belang is, dat men trachte verschillende vraagstukken betreffende den invloed van begraafplaatsen op de openbare gezondheid langs den weg van wetenschappelijk onderzoek tot oplossing te brengen, werd in de vergadering van geneeskundige inspecteurs van September 1874 aan eene commissie uit haar midden, bestaande uit de inspecteurs voor Zuidholland, voor Groningen en Friesland en den adjunct-inspecteur voor Noordholland, dat onderzoek opgedragen, en vond de adjunct-inspecteur daaria aanleiding de aandacht van burgemeester en wethouders hierop te vestigen en hun in overweging te geven in het belang der zaak ook de beide bovengenoemde inspecteurs uit te noodigen aan de werkzaamheden dier commissie deel te nemen. Door burgemeesters en wethouders werd hieraan op de meest welwillende wijze gevolg gegeven, terwijl de beide inspecteurs zich bereid verklaarden aan het tot hun gerigt verzoek te voldoen. Deze commissie is zamengesteld als volgt: dr. J. W. Gunning, dr. Th. Place, dr. B. J. Stokvis, hoogleeraren te Amsterdam, dr. H. C. Dibbits,

leeraar aan de hoogere burgerschool voor jongens, dr. Ali Cohen, geneeskundig inspecteur voor Friesland en Groningen, dr. Egeling, geneeskundig inspecteur voor Zuidholland en dr. J. Teixeira de Mattos, geneeskundig adjunct-inspecteur voor Noordholland.

Terhorne, gem. Utingeradeel. Herkvoogden der hervormde gemeente te Terhorne berigtten aan Gedeputeerde Staten dat de oude begraafplaats voor de hervormde kerk door hen was gesloten.

Huizum, gem. Leeuwarderadeel. Het gemeentebestuur van Leeuwarderadeel verklaarde eene bijzondere familiebegraafplaats van welke niet langer gebruik werd gemaakt, gesloten.

Hallum. De adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen adviseerde tot sluiting der begraafplaats te Hallum, gemeente Ferwerderadeel.

Middelstum. Op advies van den inspecteur voor Friesland en Groningen werd eene oude bijzondere begraafplaats te Middelstum door Gedeputeerde Staten van Groningen gesloten verklaard.

Blijham, gem. Wedde, en Vlagtwedde. Een gelijk advies bragt de inspecteur uit omtrent eene bijzondere begraafplaats te Blijham, gemeente Wedde. Een besluit was aan het einde des jaars nog niet genomen. Hetzelfde geldt van eene bijzondere begraafplaats te Vlagtwedde.

Schildwolde, gem. Slochteren. Gedeputeerde Staten verklaarden op advies van denzelfden inspecteur eene oude bijzondere begraafplaats te Schildwolde, gemeente Slochteren, gesloten.

In al deze gemeenten van Groningen was men die oude bijzondere begraafplaatsen blijven gebruiken ofschoon zeer goede nieuwe algemeene begraafplaatsen waren aangelegd.

Vledder. Door Gedeputeerde Staten werd in handen van den inspecteur gesteld eene missieve van den burgemeester van Vledder, houdende bezwaren tegen het in gebruik houden van de bijzondere begraafplaats der Hervormde gemeente aldaar, welke gelegen is binnen den bij de wet bepaalden afstand van de kom der gemeente, en die daarom tot die begraafplaatsen behoorde, welke de inspecteur in 1862 geraden had te sluiten. (Verslag 1869, bladz. 385). De inspecteur begaf zich op nieuw daarheen en bevond, dat de overvulling der begraafplaats met lijken, waarover hij vroeger reeds geklaagd had, zeer was toegenomen; het behoorlijk ter aarde bestellen der lijken was moeijelijk, en, luidens de verklaring van nabij wonenden, werd in de onmiddellijke omgeving bij warm en vochtig weder niet zelden stank van rottende lijken waargenemen. Onder verwijzing dus naar zijn advies van 1869 meende de inspecteur thans wederom op de sluiting dier begraafplaats te moeten aandringen. Daartoe is dan ook door Gedeputeerde Staten last gegeven. Tegen dat besluit kwamen wel is waar kerkvoogden en notabelen der Hervormde gemeente in hooger beroep, maar dit werd bij Koninklijk besluit van 8 November ongegrond verklaard.

Echt. De geneeskundige ambtenaren voor Noordbrabant en Limburg adviseerden tot sluiting van de Roomsch-katholieke begraafplaats te Echt. De gronden daarvoor werden door Kerkvoogden tegengesproken. Of er in 1875 eene beslissing is genomen door Gedeputeerde Staten wordt door den adjunct-inspecteur niet medegedeeld.

Heer. Gedeputeerde Staten van Limburg vroegen den adjunctinspecteur of er behalve de ligging van de Roomsch-Katholieke begraafplaats te Heer (zie verslag over 1874, bladz. 188) nog andere omstandigheden zijn, waarom de begraafplaats schadelijk is te achten voor de volksgezondheid. De adjunctinspecteur trad daarover in een uitvoerig betoog; hij toonde aan dat

art. 16 der begraafwet de ligging eener begraafplaats nabij woningen op zich zelf reeds schadelijk verklaart, zoodat het hem onnoodig scheen door andere bewijzen de schadelijkheid van een gedeelte dier begraafpfaats, dat bovendien slecht geventileerd werd, aan te toonen, al kon ook het stellige bewijs voor die schadelijkheid niet geleverd worden.

c. *Bouwen binnen den afstand van* 50 *M. van begraafplaatsen.*

Bouwen binnen den afstand van 50 M. van begraafplaatsen.

Op verzoek van een inwoner van Wouw om op een afstand van 50 M. van de algemeene begraafplaats te mogen bouwen, adviseerde de inspecteur voor Noordbrabant en Limburg gunstig, omdat van die begraafplaats bijna geen gebruik wordt gemaakt en zij gelegen is aan het einde der gemeente en geheel vrij ligt. Het te bouwen huis zou aan de overzijde van den straatweg komen te staan. Vergunning werd verleend. Wouw.

Evenzoo werd een verzoek toegestaan om eene schuur, op 42 M. afstand van de begraafplaats voor Roomsch-Katholieken te Rijen, gemeente Gilze, te vervangen door eene woning. Rijen, gem. Gilze.

Tegen het bouwen eener school te Wijk binnen den afstand van 35 M. van de algemeene begraafplaats, had de inspecteur geen bezwaar, mits het digtst bij gelegen punt van het gebouw 28 M. van de begraafplaats verwijderd bleef. Het verzoek werd toegestaan, omdat er geen ander geschikt terrein in de gemeente beschikbaar was. Wijk.

Ten dienste van den hoofdonderwijzer der openbare school te Varik, wilde men eene Nortonsche pomp maken op 6 M. afstand van de begraafplaats, nadat eene proefboring had geleerd, dat op dat punt (op 10 M. afstand van de plek, waar lijken liggen) op 15 M. diepte goed drinkwater te verkrijgen was. Daarbij viel in 't oog te houden, dat de begraafplaats eene helling heeft van het oosten naar het westen, en de proefboring geschied is nabij het schoolgebouw, dat ten noordoosten van de begraafplaats staat. Varik.

De geneeskundige inspecteur heeft aan Gedeputeerde Staten van Gelderland geadviseerd, de gevraagde vergunning te verleenen.

Een ingezetene vroeg vergunning aan de Gedeputeerde Staten van Gelderland, om een huis te mogen bouwen op 25 M. afstand van de Israelitische begraafplaats. Die vergunning werd niet verleend. Winterswijk.

Een verzoek om naast eene begraafplaats te Delfshaven eene fabriek te bouwen, moest de inspecteur voor Zuidholland aanraden niet toe te staan. De toch reeds niet gunstig gelegen begraafplaats zou meer en meer worden ingesloten. Het verzoek werd afgewezen. De afwijzing werd in hooger beroep door den Koning bevestigd. Delfshaven.

Een verzoek om te Kralingen eene nieuwe kerk en pastorie voor de Roomsch-katholieke gemeente te mogen bouwen binnen den bepaalden afstand van eene begraafplaats kon worden toegestaan. Kralingen.

Tegen het bouwen van eene school binnen den bepaalden afstand van eene begraafplaats te Naaldwijk, zag dezelfde inspecteur wegens plaatselijke toestanden geen bezwaar. Naaldwijk.

De Commissaris des Konings verzocht advies omtrent de verplaatsing van het veerhuis te Tienhoven, in de nabijheid der begraafplaats. Door deze verplaatsing zou het huis meer Tienhoven.

verwijderd van de begraafplaats, doch nog binnen 35 M. worden gebouwd. Daar hiervan geen gevaar voor de volksgezondheid was te vreezen, werd geadviseerd het verzoek toe te staan.

Bouwen van eene school te Zwaag.

Door het parochiaal kerkbestuur van den H. Martinus te Zwaag werd verlof gevraagd tot het bouwen eener school op een afstand van 25 M. van de bijzondere begraafplaats van de parochie aldaar.

Het adres luidde, na plaatselijk onderzoek, om het verzoek af te wijzen. De vergunning werd door Gedeputeerde Staten verleend.

Bouwen van eene pastorie.

Door het kerkbestuur der Ned. Hervormde gemeente te Amstelveen werd aan Gedeputeerde Staten het verzoek gerigt om aan de noordzijde hunner kerk eene pastorie te mogen bouwen op het vroeger zoogenaamde R. C. kerkhof, waarop sedert 19 jaren niet meer was begraven. Bij onderzoek bleek dat het gebouw zou gezet worden op een deel der begraafplaats waarop nog veel later begraven was. Het advies luidde afwijzend. Gedeputeerde Staten verleenden de vergunning niet.

Kerkgebouw bij de bijzondere begraafplaats te Mijdrecht en Wilnis.

Het kerkbestuur der R. K. gemeente van Mijdrecht en Wilnis heeft in September 1875 aan Gedeputeerde Staten van Utrecht vergnnning gevraagd om een reeds aangevangen kerkbouw te voltooijen op een terrein, dat slechts 15 M. van de gemeenschappelijke bijzondere begraafplaats van beide gemeenten verwijderd ligt. De adjunct-inspecteur heeft geadviseerd, in het belang der volksgezondheid, de gevraagde vergunning niet te verleenen. De Gedeputeerde Staten echter hebben de vergunning verleend onder de voorwaarde, dat de begraafplaats binnen 2 jaren zal gesloten worden

Bouwen op de bijzondere begraafplaats te Rijsenburg.

Het R. K. parochiaal kerkbestuur te Rijsenburg heeft in 1875 in een adres aan den Koning andermaal aangedrongen op de inwilliging van zijn verzoek om de kerk te mogen uitbouwen op een sedert jaren ongebruikt gedeelte der achtergelegene begraafplaats. De adjunct-inspecheeft, vasthoudend aan zijn reeds in een voorgaand jaarverslag vermeld advies, op de apostillaire beschikking van Gedeputeerde Staten van Utrecht, waarbij zijn gevoelen gevraagd werd, geantwoord, dat tegen het verleenen der gevraagde vergunning uit een sanitair oogpunt geene bedenkingen zijn, wanneer gezorgd wordt voor eene behoorlijke uitgraving van den door de ontbindingsproducten der lijken verontreinigden bodem, maar dat er zonder eenigen twijfel een wettelijk bezwaar bestaat tegen de inwilliging van het verzoek.

De Koning heeft daarop het verzoek in hooger beroep afgewezen.

In November 1875 evenwel heeft hetzelfde kerkbestuur zich wederom tot de Gedeputeerde Staten gewend, met hetzelfde doch eenigzins anders gemotiveerd verzoek. De adjunctinspecteur heeft niet anders kunnen doen dan zich refereren aan zijn vroeger advies, daar het beoordeelen der regtsquaestie niet tot zijnc competentie behoort.

Staphorst.

Op het verzoek van het gemeentebestuur van Staphorst om bij het verbouwen eener onderwijzerswoning te Rouveen deze op dezelfde plaats (33 meter afstand van de begraafplaats) te mogen laten staan, waarop zij tot dusver stond, welk verzoek door Gedeputeerde Staten in handen van den inspecteur was gesteld, heeft deze geadviseerd tot het toestaan van dat verzoek, ook uit aanmerking van de vrije ligging, het goede drinkwater en de omstandigheid dat de begraafplaats door eene zeer diepe en wijde sloot omgeven is.

Oldenzaal.

Een ingezeten van Oldenzaal verzocht bij een request, ondersteund door burgemeester en

wethouders dier gemeente, om eene woning te mogen bouwen op een terrein tegenover de begraafplaatsen der Hervormde en Roomsch-Katholieke gemeenten, aan de overzijde van den weg van Oldenzaal naar Enschede, en op 33 meter afstand van die begraafplaatsen. De inspecteur heeft, na overweging dezer plaatselijke omstandigheden, gemeend te moeten adviseren tot inwilliging van het verzoek.

Zwolle.

Door Gedeputeerde Staten werd aan den inspecteur ter beoordeeling gezonden een plan van verbouwing en vergrooting van het Buiten-gasthuis aan het eind van de Kamper voorstad te Zwolle, opgemaakt door de regenten van dat gesticht. Van die vergrooting zou het gevolg worden, dat een nieuw gedeelte er van digter zou komen te liggen bij eene aan den tuin van het gesticht belendende kleine begraafplaats. Na op het terrein het bouwland met den bestaanden toestand te hebben vergeleken, kwam de inspecteur tot de uitkomst, dat het verzoek kon worden ingewilligd, mits onder de volgende voorwaarden: dat geen deuren of vensters naar den kant der begraafplaats zullen worden aangebragt; dat er geen nieuwe welputten zullen worden gemaakt; dat een bestaand lijkenhuis zal worden overgebragt in een op zich zelf staand gebouwtje aan de andere zijde der begrafplaats; dat voortaan geen lijken meer zullen worden ter aarde besteld op het gedeelte der begraafplaats, gelegen tusschen den tuin van dat gesticht en een middenpad op de begraafplaats, dat van den ingang aan den straatweg regt door naar de achterzijde dier begraafplaats loopt. Eene tusschen den tuin en de begraafplaats aanwezige haag zou dan kunnen blijven bestaan tot den tijd toe, dat eene nieuwe haag, geplant langs genoemd middenpad en het buiten gebruik gestelde gedeelte der begraafplaats zoo op- en digt gegroeid was, dat hij aan hare bestemming kon voldoen. Dienovereenkomstig is door Gedeputeerde Staten besloten.

Sappemeer.

Gedeputeerde Staten van Groningen vroegen het advies van den inspecteur betreffende het verzoek vao het Roomsch-katholiek armbestuur van Kleinemeer, gemeente Sappemeer, om op niet minder dan 35 M. afstand van de Roomsch-katholieke begraafplaats een armhuis te mogen bouwen. De inspecteur adviseerde het verzoek, mits op 40 M. afstand, toe te staan, omdat ter plaatse, uit een sanitair oogpunt, geen bezwaar tegen dien bouw bestond. De gevraagde vergunning werd verleend onder voorwaarde dat, wanneer ten dienste der bewoners van het gesticht een put gegraven mogt worden, die put minstens 50 M. van de begraafplaats moet verwijderd zijn.

Winsum.

De inspecteur berigtte aan Gedeputeerde Staten van Groningen dat de vergunning door burgemeester en wethouders van Winsum gevraagd om op een terrein, slechts door een sloot gescheiden van de begraafplaats te Obergum, gebouwen op te rigten ten behoeve der gemeentelijke mestplaats, niet behoefde gevraagd of verleend te worden, omdat hem was gebleken, dat die gebouwen niet zijn bestemd om bewoond te worden, maar slechts bestonden in eene open loods met eene kleine kamer daar naast, zonder schoorsteen. In dien geest werd door Gedeputeerde Staten beslist.

Veendam en Wildervank.

Op het verzoek van het kerkbestuur der Nederlandsch Israëlietische gemeente van Veendam en Wildervank, om op p. m. 40 M. afstand van de bijzondere begraafplaats van die gemeente een woonhuis te bouwen, heeft de inspecteur gunstig geadviseerd omdat de geïsoleerde ligging van de begraafplaats dit toeliet. Vergunning werd verleend.

Nieuw Beerta.

Een verzoek om op korten afstand van de tegenwoordige begraafplaats te Nieuw Beerta woningen te bouwen, werd in het laatst des jaars door Gedeputeerde Staten in handen van den inspecteur gesteld. De beslissing behoort tot de geschiedenis van 1876.

d. *Lijkenhuizen.*

Strijp. De lijkenhuizen op de beide begraafplaatsen te Strijp werden, op verzoek van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, door den inspecteur onderzocht. Dat, hetwelk op de algemeene begraafplaats stond werd, behoudens noodzakelijke verbetering van den vloer, geschikt bevonden. Daarentegen werd het andere, op de Roomsch-Katholieke begraafplaats, wat plaatsing, grootte, licht en ventilatie betreft ondoelmatig geoordeeld.

Duizel en Steensel. Op de begraafplaatsen der Roomsch-Katholieken te Duizel en Steensel werd de tusschenkomst van den Commissaris des Konings vereischt, ter voldoening aan art. 12 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

den Bommel. Bij het voorkomen van pokken te den Bommel bleek dat voor het lokaal, bestemd voor tijdelijke bewaring van overledenen aan eene besmettelijke ziekte, geen gebruik werd gemaakt, maar tevens dat het ongeschikt en te klein was. De adjunct-inspecteur voor Zuidholland heeft hierop de aandacht van den burgemeester gevestigd. Volgens berigt zou een nieuw gebouwtje opgerigt worden.

Wissekerke, gem. 's Heer Arendskerke. Aan het bestuur van de gemeente 's Heer Arendskerke is eene herinnering gezonden omtrent de verpligting tot oprigting van een lijkenhuis op de begraafplaats van het gehucht Wissekerke.

Abcoude Proostdij. Op verzoek van Gedeputeerde Staten van Utrecht heeft de adjunct-inspecteur zich overtuigd dat het lijkenhuis op de Roomsch-Katholieke begraafplaats te Abconde-Proostdy overeen komstig zijne aanwijzing veranderd is en dus thans voor de bestemming geschikt is te achten.

Schiermonnikoog. De adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen bezocht de begraafplaats te Schiermonnikoog met den burgemeester, ten einde de meest geschikte plaats voor de oprigting van een lijkenhuis aan te wijzen.

Oosterzee en Follega. Dezelfde ambtenaar adviseerde ongunstig op een verzoek van kerkvoogden van Oosterzee en Follega om ontheffing van hunne verpligting tot oprigting van een lijkenhuis op de onder hun beheer staande begraafplaatsen. Art. 12 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) laat geene uitzondering toe.

Stad Delden. Door den burgemeester van Stad Delden geraadpleegd over den toestand van het lijkenhuis op de Roomsch-Katholieke begraafplaats aldaar, bezigtigde de inspecteur voor Overijssel en Drenthe dat lijkenhuis en bevond dat het geenszins beantwoordde aan de matigste eischen die aan zulke inrigtingen moeten gesteld worden. Hij gaf daarvan kennis aan den burgemeester met mededeeling dat hij het alleen dan als even voldoende kon verklaren, wanneer het dak behoorlijk toegestreken werd, de betimmering aan beide gevels digt gemaakt, nog een ventilatiekoker op eenigen afstand van de bestaande aangebragt en de vloer van losse, in zand gelegde steenen door een gemetselden of leemen vloer vervangen werd.

Eenige andere door dien inspecteur bezochte lijkenhuizen werden vrij voldoende bevonden.

Winschoten. Het gemis van een lijkenhuis op de begraafplaats der Nederlandsch Israëlietische gemeente te Winschoten gaf den inspecteur aanleiding de aandacht van Gedeputeerde Staten daarop te vestigen, omdat hij daarin eene overtreding van art. 12 der wet van 4 December 1872

(*Staatsblad* n°. 134) zag, aangezien de daarbij gestelde fatale termijn voor de oprigting van lijkenhuizen reeds op 1 Mei 1874 verstreken was. Uit het antwoord van burgemeester en wethouders van Winschoten aan Gedeputeerde Staten, die zich tot hen hadden gewend, bleek, dat bedoelde begraafplaats deel uitmaakt van de algemeene en derhalve niet als eene afzonderlijke kon worden beschouwd. Daar nu op de algemeene begraafplaats een lijkenhuisje is opgerigt, kon de eisch niet gedaan worden, dat er een tweede voor een deel der begraafplaats worde daargesteld. In zijn antwoord van 12 September aan Gedeputeerde Staten, deed de inspecteur uitkomen, dat de feitelijke staat van zaken deze is, dat de bedoelde begraafplaats *geheel* is omringd door eene gracht of sloot en zoo doende *volkomen gescheiden* van de algemeene begraafplaats; dat de ingangen tot beide begraafplaatsen op aanmerkelijken afstand van elkander zijn gelegen, en dat het *eenige* feitelijke verband tusschen beide begraafplaatsen is, dat ze *naast elkander* liggen. Voorts heeft de begraafplaats in kwestie van den aanvang af gediend uitsluitend tot begraving van de lijken van ééne bepaalde kerkelijke gezindte. Gedeputeerde Staten bleven bij hunne meening, omdat (volgens art. 13 der begrafeniswet) tot het karakter eener algemeene begraafplaats behoort, dat zij aan de gemeente behoort, in tegenstelling van eene bijzondere, opgerigt door leden eener kerkelijke gemeente of anderen, met verlof en onder toezigt van burgemeester en wethouders (art. 14 der begrafeniswet). Daarop antwoordde de inspecteur, dat, wat er ook zij van art. 13 en 14 der begrafeniswet, het voorschrift van art. 12 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), dat op *elke* begraafplaats een lijkenhuis *moet* aanwezig zijn, hem voorkwam mede te brengen, dat ook op de *afzonderlijke* begraafplaats van de Israëlietische gemeente te Winschoten zulk een lokaal besta. Onder meer merkte hij in dit schrijven nog op, dat het niet op zijn weg lag te onderzoeken of welligt de wetgever kan hebben verzuimd te letten op eene derde kategorie van begraafplaatsen, namelijk kerkelijke en als zoodanig bijzondere, maar die met het oog op den eigendom als algemeene, althans als burgerlijke zouden kunnen beschouwd worden. Ter wille van het bij deze zaak betrokken beginsel meende hij de vraag, waar 't hier op aankwam, aan het oordeel van den Minister van Binnenlandsche Zaken te moeten onderwerpen, en merkte daarbij op, dat, als de begraafplaats in quaestie niet is eene bijzondere in den zin van art. 4 der wet van 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 65, zoo als het gemeentebestuur beweert, zij feitelijk toch ook niet is eene algemeene, overeenkomstig art. 18 van die wet, en het alzoo de vraag zou zijn of men hier te doen hebbe met eene *derde* soort van begraafplaatsen, bij de wet op de begraafplaatsen *niet* bekend, en ook niet afzonderlijk genoemd in art. 12 van de wet van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134. De zaak is in 1875 niet afgedaan.

Hoogezand.

Te Krnpswolde, gemeente Hoogezand, vond de inspecteur, 23 Julij, nog geen lijkenhuisje op de bijzondere begraafplaats aldaar. Daar scheen de oorzaak van het verzuim toe te schrijven te zijn aan een verschil van gevoelen tusschen kerkvoogden en gemeentebestuur, wie het gebouwtje moest oprigten. De inspecteur deed daarvan mededeeling aan Gedeputeerde Staten, met de opmerking dat het welligt wenschelijk zou zijn, dat zij eene circulaire rigtten aan de gemeentebesturen, betreffende de uitvoering van art. 12 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Uit het antwoord van Gedeputeerde Staten bleek, dat zij burgemeester en wethouders van Hoogezand hadden uitgenoodigd, de kerkvoogden te Kropswolde aan te schrijven, om uitvoering te geven aan art. 12 voornoemd; dat burgemeester en wethouders die aanschrijving hadden gedaan en dat daaraan reeds gevolg was gegeven.

Voorts zijn door Gedeputeerde Staten de gemeentebesturen aangeschreven, hem vóór 15 September te berigten, of er in de gemeenten ook begraafplaatsen zijn, algemeene of bij-

zondere, bij welke ondanks het verstrijken van den wettelijken termijn, nog geen lokaal is ingerigt voor tijdelijke bewaring van overledenen aan eene besmettelijke ziekte.

Veendam. Te Veendam werd, te gelijk met het bouwen van eene woning nabij de Israëlitische begraafplaats aldaar, ook overgegaan tot het stichten van het lijkenhuis voor die begraafplaats.

Drenthe. Eenige nieuw gebouwde lijkenhuisjes op begraafplaatsen in Drenthe zijn door den inspecteur bezigtigd en voor het oogmerk voldoende bevonden.

Limburg. In Limburg werden in 1875 in 26 gemeenten bij de algemeene en bijzondere begraafplaatsen lijkenhuizen ingerigt. Omtrent de inrigting werd menigmaal het gevoelen van den adjunct-inspecteur gevraagd; daar waar zij niet bestonden of niet gereed waren werd op bespoediging aangedrongen.

Te Roosteren had men op de Roomsch-katholieke begraafplaats eene kleine kapel, die nog in gebruik was en niet gesloten en bij gevolg niet ontsmet kon worden, tot lijkenhuis aangewezen; te Urmond in een klooster een groot kippenhok. Het onvoldoende van een en ander werd door den adjunct-inspecteur aangetoond.

e. *Opgraving van lijken.*

Opgraving van choleralijders. Een burgemeester in Zuidholland vroeg het gevoelen van den inspecteur over eene gevraagde vergunning tot opgraving en vervoer van lijken van voor eenige jaren aan aziatische cholera overledenen. De inspecteur gaf te kennen dat, zijns inziens, art. 11 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten zulk een vervoer verbiedt. Het artikel zou geen zin hebben, zoo het slechts gold voor begraving in de eerste dagen na den dood. Het ware dan zeer gemakkelijk geheel illusoir te maken en wat de wetgever heeft willen voorkomen — het rondtrekken met lijken — zou dan juist bevorderd worden. Het vervoer heeft niet plaats gehad.

Nieuwerkerk aan den IJssel. Aan den eigenaar van een grafkelder op de gesloten begraafplaats te Nieuwerkerk a/d IJssel is overeenkomstig het advies van den inspecteur, toegestaan nog vier lijken in dien kelder te begraven.

Groningen. Aan Gedeputeerde Staten van Groningen werd door den inspecteur geadviseerd, om in zake het beroep op den Koning van iemand, die van den Burgemeester van Groningen eene afwijzende beschikking had bekomen op zijn verzoek, om het lijk van zijne echtgenoote, die op 23 Julij 1873 aan eene zeer chronische, uitterende ziekte was overleden, van de algemeene begraafplaats over te brengen naar de nieuwe bijzondere Roomsch-Katholieke begraafplaats buiten de Heerepoort gunstig te adviseren. De inspecteur achtte het echter wenschelijk, dat eenige voorzorgsmaatregelen werden voorgeschreven bij het verleenen van het verlof tot opgraving en vervoer, al geld het in casu ook niet een sterfgeval aan eene besmettelijke ziekte. Hij voegde daarbij, welke voorzorgsmaatregelen hij nuttig achtte. Voorts merkte hij op, dat hij bij zijn advies, uit den aard der zaak, niet op den voorgrond stelde de vraag, of niet welligt uit het sanitaire oogpunt opgraving van lijken eene zaak van die beteekenis kan geacht worden, dat zij zoo mogelijk tegengegaan behoorde te worden, maar wat de wet van 10 April 1869, ten onzent toelaat of verbiedt. En nu is onze wet ten aanzien van deze zaak zeer vrijgevig en veel vrijgeviger dan de wetten elders zijn. Bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1875 is het besluit van den burgemeester van Groningen vernietigd en het gevraagde verlof verleend, met inachtneming van zoodanige voorschriften als de Minister van

Binnenlandsche Zaken in het belang der openbare gezondheid zou vermeenen daaraan te moeten verbinden. Den 20 Mei heeft de Minister voorgeschreven al wat in casu zou behooren gedaan te worden, alles op kosten van den adressant.

Gelijksoortige correspondentie had plaats betreffende de opgraving van een kinderlijkje, dat te Groningen opgegraven en naar elders vervoerd zou worden, maar waarvoor de vergunning door den burgemeester aldaar mede was geweigerd. Op de gunstige praeadviezen dezerzijds werd bij Koninklijk besluit van 15 Junij 1875 het gevraagde verlof verleend, onder de voorwaarden als boven.

De redenen, die den burgemeester hadden geleid tot zijne afwijzende beschikking, waren in hoofdzaak in beide gevallen deze, dat van het algemeen verbod om lijken op te graven en te vervoeren alléén dan mag worden afgeweken, wanneer in een bijzonder geval redenen daartoe aanwezig zijn, die zwaarder wegen dan die, welke den wetgever tot het verbod hebben geleid en dat hier „noch het privaat belang van een adressant, veel minder eenig publiek belang de terzijdestelling van het verbod vordert."

C. Gebouwen en inrigtingen.

a. *Woonhuizen.*

Helmond. In den ellendigen toestand waarin zich de arbeiders-woningen te Helmond bevinden, begint na de invoering eener verordening op het sloopen van bouwvallige woningen en het onbewoonbaar verklaren van woningen of vertrekken, nadeelig voor de openbare gezondheid, (verslag 1871, blz. 199), langzamerhand verbetering te komen.

Sommige woningen worden krachtens genoemde verordeningen, op last van het gemeentebestuur, afgebroken en goed opgebouwd, andere ondergaan verbetering; terwijl enkele voor bergplaats of pakhuis worden ingerigt.

De goede werking dezer verordening schijnt bij particulieren lust tot navolging op te wekken.

Epe. De woningen der mindere klasse te Epe, laten vrij wat te wenschen over en bij enkele bewoners heeft men met onwil te kampen, om veranderingen en verbeteringen in te voeren. Vele huizen zijn laag, donker en vochtig en daarenboven overvuld. Voorts houden meest alle bewoners geiten of varkens in een achterhuis of schuurtje.

Ermelo. De meeste woningen te Ermelo zijn, wel is waar, niet vochtig, maar slecht verlicht. Ook op de zindelijkheid en den afvoer van vuil water valt daar niet te roemen. Privaten worden slechts bij de aanzienlijkste burgerwoningen gevonden. In de woningen van den minderen man zijn de geiten en schapen, ja zelfs de bokken, niet van het woonvertrek afgescheiden.

Hattem. Te Hattem laten de woningen in vele opzigten te wenschen over, vooral die der arbeidende klasse, die vochtig en dikwerf overvuld zijn.

Nijkerk. In deze gemeente, waar zoovele gezinnen telkens door typhus geteisterd werden en de sanitaire toestand door den geneeskundigen inspecteur vroeger „allerrampzaligst" genoemd werd, is ook de toestand der woningen aanmerkelijk verbeterd. Enkele woningen intusschen (B. 249 en 740, Langstraat n°. 140), heeft men nog niet kunnen veranderen; ook is de kelderwoning B. 258 nog niet ontruimd. Woning A. 29 c is wel nog onveranderd, maar er wordt geen vee meer daarin gevonden en de mestvaalten zijn opgeruimd. Aan het Davidshof zijn nog enkele armzalige hutten overgebleven. Op de plantage, op de Loods en „bij de

ronde zeven huizen" was de toestand nagenoeg onveranderd, hoewel de mesthoopen verdwenen waren. Ook de woningen in den Hoogenhof, op de Stuvereplaats en op de Kwade beek heeft men nog niet veranderd kunnen krijgen.

Oldebroek. De woningen te Oldebroek zijn over het algemeen ongeschikt. De onreinheid is in vele huizen groot, de slaapplaatsen zijn dikwijls walgelijke vuilnisbakken; het zamenwonen met koeijen en geiten is niet zeldzaam en secreten zijn zaken van weelde in dat dorp.

Nijmegen. Bij een bezoek voor 3 jaren had de geneeskundige inspecteur een gunstig oordeel uitgesproken over de verzameling van woningen van „Regters" aan de Oude Stadsgracht, die toen in aanbouw waren; alleen de voorzijde was toen gereed, niet de binnenplaats met de woningen aan beide zijden daarvan. Bij een tweede bezoek echter, in 1875, moest het oordeel over de nu voltooide woningen hoogst ongunstig luiden. Om ruimte uit te winnen had men in woon- en slaapkamer het privaat geplaatst, zonder voor ventilatie te zorgen; slecht gemetselde pijpen der privaten van de bovenverdiepingen gingen door bedstede of kast der bewoners van de lager gelegen vertrekken. De geneeskundige inspecteur achtte zich verpligt, voor te stellen deze huizen onbewoonbaar te verklaren en een herhaald ontstaan van een dergelijken toestand onmogelijk te maken door het vaststellen eener verordening op het bouwen.

Rijnsaterwoude. De burgemeester van Rijnsaterwoude vroeg het gevoelen van den inspecteur voor Zuidholland omtrent een te maken verordening betreffende het onbewoonbaar verklaren van woningen.

Wissekerke. Op verzoeken van ingezetenen van Wissekerke tot het bouwen van woningen of tot het oprigten van gebouwen binnen den verboden afstand van de algemeene begraafplaats is geadviseerd om: ten opzigte van één verzoek, waarbij het gold de aanvulling van eene opene ruimte tusschen twee woonhuizen, waarvan de aanleg vroeger was toegelaten, gunstig te beschikken; ten opzigte van een ander, betreffende den aanbouw van een vertrek van eene reeds bestaande woning, een verlof van Gedeputeerde Staten, als niet gevorderd, overbodig te beschouwen; en omtrent een derde verzoek tot het bouwen van een wagenhuis, in afstand en rigting niet afwijkende van de naburige woonhuizen, om de gevraagde vergunning te verleenen.

In den geest van deze adviezen hebben Gedeputeerde Staten beslist.

's Heer Arendskerke. Daar gebleken was dat aan den naar het station leidenden Kerkweg te 's Heer Arendskerke eene woning sedert 2 à 3 jaren in de onmiddellijke nabijheid der algemeene begraafplaats is aangelegd zonder dat daartoe het bij art. 16 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), bepaalde verlof is aangevraagd of verkregen, is het gemeentebestuur op deze onregelmatigheid opmerkzaam gemaakt en daartegen verzet aangeteekend, te meer omdat vele nieuwe woonhuizen aan den genoemden weg worden aangebouwd en alzoo weldra de afstand van 50 M. van de begraafplaats zal behooren te worden in acht genomen.

Utrecht. De aandacht van burgemeester en wethouders van Utrecht heeft de adjunct-inspecteur gevestigd op den onreinen toestand van een gang achter Kindjeshaven en op den voor de gezondheid schadelijken toestand van eene woning in de Spiegelstraat aldaar.

Dockum. In December werd te Dockum eene verordening vastgesteld op het bouwen van openbare gebouwen, huizen en andere getimmerten.

Zwolle en Kampen. Wederom werden te Zwolle en te Kampen eenige arbeiderswoningen bezocht; vooral die

te Kampen leverden veel stof tot aanmerkingen. Overigens is thans ook in die gemeente eene verordening op het bouwen en onbewoonbaar verklaren van woningen vastgesteld.

Zwolle.

De Kwade Negen te Zwolle (Verslag over 1874, blz. 219), bevindt zich nog steeds in denzelfden treurigen toestand.

Arbeiderswoningen ten platten lande.

De inrigting der boerenwoningen laat, meer bepaaldelijk in Twenthe, uit een hygieinisch oogpunt nog al te wenschen over, ook wat de omgeving en de plaatsing der mestvaalten aanbelangt. Vooral echter is dit het geval met de arbeiderswoningen ten platten lande; deze zijn bekrompen, niet zelden vochtig, meest altijd met steenen of leemen vloeren; eenige malen zag de inspecteur ook den vloer met kleine keisteentjes bestraat. Ook op de zindelijkviel, zelfs in grootere boerenwoningen, niet altijd te roemen.

Groningen.

In de woning van een ingezetene van Groningen behoorende tot den hoogeren stand, bleek den inspecteur bij het op verzoek van dezen door hem ingestelde onderzoek, dat een gedeelte der woning in hooge mate met rioollucht was vervuld. De oorzaak daarvan was gelegen in een riool, dat onder den gang van de onmiddellijk aangrenzende woning zich bevond. Lang reeds was die rioollucht hinderlijk geweest, en wel inzonderheid bij hoogen waterstand in het Diep, waarin het riool uitmondt. Naar zijne meening liet zich dit laatste zóó verklaren, dat alsdan de afvloeijing der stoffen, die zich door het riool in het Diep moeten ontlasten, niet kon plaats hebben, en de gassen dus noodwendig een anderen uitweg vonden; dat er vermoedelijk een of meer lekken in het riool bestonden, waardoor het vuil onder de woning in kwestie zich verbreidde; dat onderzoek en verbetering in dezen volstrekt noodig waren, vermits de schadelijke gevolgen voor de gezondheid in casu reeds waren gebleken, en dat hij van oordeel was, dat anders de woning onbewoonbaar verklaard behoorde te worden. Bij het daarop ingesteld onderzoek onder den vloer der woning werden vorenstaande meeningen bevestigd; het lekke riool werd hersteld. Een ziek kind was inmiddels na en door dadelijke verwijdering uit de bedorven kamer, spoedig hersteld.

In den loop des jaars werden te Groningen van wege het gemeentebestuur eenige slechte woningen, die door de bewoners in uiterst vuilen staat werden bewoond, op voorstel van den inspecteur gereinigd.

Drenthe.

Eenige arbeiders- en andere kleine woningen te Assen, Meppel en Hoogeveen zijn door den inspecteur bezigtigd. Ofschoon de inrigting niet in elk opzigt voldoende was, en vooral de beschikbare ruimte soms veel te wenschen overliet, konden zij toch niet bepaaldelijk onder de slechte worden gerangschikt. Het onderzoek zal echter worden voortgezet.

Omtrent de inrigting der boeren-arbeiderswoningen geldt in de hoofdzaken wat over dien in Twenthe gezegd is.

Limburg.

De woningen te Elsloo, Gronsfeld, Kahlheide (Kerkrade) te Limmel (Meerssen), Rijckholtz en Weert, waar epidemische ziekten voorkwamen, waren onzindelijk, bedompt, laag van verdieping en klein, de ramen onvoldoende tot luchtverversching en verlichting, zoodat ook de atmospheer in deze veel te wenschen overliet. Bij geen dezer ontbrak de nabij gelegene mestput, op kleinen afstand waarvan zich meestal de waterput bevond.

Te Roosteren en Wijnandsrade was de zindelijkheid der woningen in den regel minder ongunstig, maar ook daarin ontbrak het aan het noodige licht en lucht.

In de huizen ten plattelande worden in den regel bedsteden in de woonkamers aangetroffen;

de luchtverversching die in deze te wenschen overlaat, wordt bovendien nog verhinderd door voorhangende gordijnen.

Eene kazemat met steenen vloer in de oude vestingwerken te Maastricht, waarin een vijftigtal vreemde arbeiders aan de Zuid-Willemsvaart gehuisvest waren en waarin zich gevallen van dysenterie vertoonden, was zeer vochtig, zonder licht en zonder eenige ventilatie; de arbeiders sliepen op een weinig stroo dat op den grond was uitgespreid; een privaat was niet aanwezig. (Zie bladz. 200).

b. *Scholen.*

Heijningen, gem. Fijnaart.

Nadat door Gedeputeerde Staten de verklaring van den schoolopziener in het XIde district van Noordbrabant (zie verslag 1874, blz. 194) tot toepassing van art. 4 der wet op het lager onderwijs op het schoollokaal te Heijningen (gemeente Fijnaart) was bevestigd, en de gemeenteraad van Fijnaart zich met deze beslissing bezwaard achtende, deswege hooger beroep had ingesteld, verzocht genoemd collegie het gevoelen van den inspecteur te mogen vernemen.

De inspecteur refereerde zich aan de conclusie van zijn rapport aan den schoolopziener in het XIde district, hetgeen in afschrift aan Gedeputeerde Staten werd medegedeeld.

Door Gedeputeerde Staten werd den inspecteur aangeboden een „ontwerp van regelen en hoofdpunten" bij het bouwen of vergrooten van schoollokalen in acht te nemen, met verzoek mededeeling zijner beschouwingen daarover.

Aan het verzoek werd voldaan.

De inrigting der privaten op de openbare school te St. Michielsgestel, ondoelmatige plaatsing der lichtramen (tegenover den werkmuur) in de openbare school te Hilvarenbeek, in bijzondere school van geestelijke zusters te Prinsenhage en in de nieuw gebouwde, overigens goed ingerigte openbare school te Ginneken, te sterke verlichting van een der lokalen van de bijzondere school van geestelijke zusters te Best, verkeerde inrigting der privaten in de nieuw gebouwde school te Beek en Donk, de openbare school te Made en die te Hoeven, gebrekkige luchtverversching in de bijzondere school van geestelijke zusters en de openbare school te Eindhoven, verwarming van de nieuwe goed gebouwde en geventileerde school te Teteringen met een potkagchel, ofschoon een pécletkagchel zonder bezwaar kan gebezigd worden, verkeerde plaatsing der lichtramen aldaar, gaven den inspecteur voor Noordbrabant en Limburg aanleiding tot opmerkingen. Zijn oordeel over den slechten toestand van het schoolgebouw te Willemstad (zie verslagen over 1869 en 1870, blz. 346 en 388) is thans gewijzigd. Er is thans een voortreffelijk schoolgebouw in dienst gesteld.

Barneveld.

De openbare school voor lager onderwijs is thans vergroot door bijbouwing en de ramen zijn zoo veranderd, dat er meer licht en lucht in het lokaal kan komen. De privaten zijn buiten het lokaal geplaatst, geheel onttrokken aan het oog van den onderwijzer.

Doornspijk.

Aan het lokaal voor de openbare school kleeft hetzelfde gebrek dat ook elders aan de schoolgebouwen zoo menigvuldig waargenomen wordt: de privaten namelijk zijn zoo geplaatst, dat de onderwijzer daarop geen toezigt houden kan.

Het lokaal voor de bijzondere, niet gesubsidieerde, school voor Christelijk nationaal onderwijs was aanvankelijk vochtig; thans echter is dat gebrek verbeterd. De ventilatie werd zeer onvoldoende geacht.

De ventilatie in het lokaal voor de openbare school te Bennekom is voldoende. De bijzondere school voor meisjes is opgeheven en er is thans slechts eene brei- en naaischool. Ede.

Het lokaal voor de openbare school te Ede is vergroot, dat voor de openbare school te Lunteren kon des winters niet genoeg verwarmd worden en de ventilatoren veroorzaakten togt; een en ander zou worden verbeterd.

De bijzondere niet gesubsidieerde school voor gewoon lager onderwijs was vergroot en had nu 4 lokalen; de ventilatie werd onvoldoende bevonden. Elburg.

De openbare school te Vaassen wordt gehouden in een oud, ondoelmatig, echter niet vochtig gebouw, bestaande uit twee gebouwen: de zoogenaamde oude en de nieuwe school. In de oude school plaatste men vroeger 220 kinderen, waardoor bij een inhoud van ruim 631 M.³, ieder kind slechts iets meer dan 2.86 M.³ lucht bekwam; een zeer ongunstige verhouding. In de nieuwe school zouden 80 kinderen zitten, wat bij een inhoud van iets meer dan 376 M³. voor ieder 4.7 M³. lucht zoude geven. Maar de geneeskundige inspecteur vond hier veel meer dan 80 kinderen; er was dus een gedeelte uit de oude school overgenomen en daardoor de hoeveelheid beschikbare lucht veel verminderd. Hij vond dan ook de lucht in beide vertrekken benaauwd. Men heeft daarenboven de verkeerde gewoonte, om de luchtkokers in het plafond alleen in de tusschenuren te openen. Ook is het licht zeer slecht; het valt van 3 kanten op de leerlingen door vensters. Epe.

De geneeskundige inspecteur vond hier 2 privaten, elk met 3 zitplaatsen en zonder afscheiding van de geslachten. Daarenboven waren zij zeer onzindelijk. Met het oog op de verpligtingen van het bestuur om voor de bewaring der zedelijkheid van de kinderen te zorgen. is deze toestand af te keuren, en heeft de inspecteur den burgemeester uitgenoodigd hierin te voorzien.

In de afdeeling Emst is sedert 1871 eene nieuwe, zeer goede school gesticht.

Het gebouw voor de openbare school te Epe is vochtig maar ligt op een open terrein. Het bestaat uit 4 lokalen, die door 4 ijzeren vensters verlicht worden. Ventilatie heeft alleen plaats door deuren en vensters, welke laatste niet wijd genoeg geopend kunnen worden; er zijn ook luchtopeningen in het plafond, maar deze vond de geneeskundige inspecteur in 2 lokalen digt gemaakt en in het lokaal van den hoofdonderwijzer konden de luchtgaten door gebreken aan het touw niet geopend worden. De lucht in de lokalen was dan ook alles behalve zuiver. Ook hier werden privaten met *drie* zitplaatsen gevonden.

Met verbazing merkte de geneeskundige inspecteur op, dat men de kinderen gewend had met gekruiste armen voorover te zitten, waardoor de borst gedrukt, de uitzetting der longen bemoeijelijkt en de rug gekromd wordt. Hij heeft deze ongelukkige gewoonte krachtig ontraden.

De privaten (met 2 zitplaatsen) van de openbare school te Oene en het urinoir waren ver van stankvrij.

De privaten van de eenige openbare school te Nunspeet hebben mede 3 zitplaatsen en zijn onttrokken aan het oog van den onderwijzer. Ermelo.

Hetzelfde gebrek werd gevonden aan de privaten van de openbare school voor gewoon lager onderwijs in deze gemeente. Hattem.

De dorpen Heerde, Veessen, Vorgten en Wapenvelde hebben elk eene openbare school. Het gebouw te Heerde bestaat thans uit 3 lokalen, is hoog, frisch en heeft goede ventilatie. Maar de privaten zijn buiten toezigt van den onderwijzer. Heerde.

De openbare school te Veessen staat op een open terrein, maar is eenigzins vochtig. De ventilatie onvoldoende. Tafels en banken volgens het oude stelsel. Petten en jassen moeten nog in de school geborgen worden en de privaten zijn buiten toezigt van den onderwijzer.

Tusschen Wapenvelde en Heerde is een nieuwe school gesticht.

Hoevelaken. De openbare school te Hoevelaken was afgekeurd, als te klein, aangezien er 120 leerlingen onderwezen werden. Thans mogten vele kinderen uit de omliggende dorpen niet meer opgenomen worden. Het getal was daardoor tot beneden 70 gedaald, en daarvoor is de ruimte voldoende, want de inhoud is 350 M³. hetgeen voor elk kind 5.5 M³. beschikbare lucht geeft. Maar de vloer is van steen en er zijn geen houten gangpaden. Het licht valt door 4 vensters aan de oostzijde van voren op de leerlingen. Bijzondere ventilatie-inrigtingen zijn er niet, maar door de tuimelramen en luchtgaten in den zolder, werd genoeg versche lucht aangevoerd. Tafels en banken, oud stelsel. De privaten, waarop de onderwijzer geen toezigt heeft, stonken; het pissoir was zeer onzuiver.

De bijzondere bewaar-, naai- en breischool heeft de geneeskundige inspecteur met bijzonder genoegen bezocht. De lokalen waren zeer net en goed ingerigt en daaraan grensde eene speelplaats.

Hengelo. De openbare school te Hengelo is thans door een muur in tweeën verdeeld, wat voor het onderwijs stellig eene verbetering is.

De openbare school te Varssel is geheel vernieuwd.

Die te Gooi, welke vroeger gecombineerd was met Zelhem, is thans daarvan afgescheiden.

Nijmegen. De aandacht van den geneeskundigen inspecteur was gevestigd op de bewaarscholen te Nijmegen. Hij bezocht die voor kinderen van meer fatsoenlijken stand op de oude Stadsgracht, wijk A 176, en vond aldaar 70 kinderen in 2 lokalen:

lokaal *a* lang 7 M., breed 3 M., hoog 3 M., dus kubieke inhoud 63 M³.; hierin waren 40 kinderen, voor elk waarvan dus eene hoeveelheid lucht beschikbaar was van 1.57 M³.;

lokaal *b* lang 5.5 M., breed 3 M., hoog 2.5 M. dus kub.-inhoud 41.75 M³., waarin 30 kinderen geplaatst waren en dus voor elk eene luchthoeveelheid beschikbaar was van 1.37 M³.

Daarenboven was de ventilatie hoogst onvolledig en greep deze eigenlijk alleen door de geopende deur plaats, en bevond zich in het eene vertrek een privaat, waarvan de deur in in de kamer opensloeg.

Later heeft men het voornemen opgevat, om het geheele lokaal te vernieuwen; de geneeskundige inspecteur heeft aangedrongen op onderwerping van dit plan aan de goedkeuring van bevoegde personen.

Erger nog was de toestand in eéne der kleine kinder- of maitressen scholen, wijk B, n°. 503. In een vertrek, lang 5.27 M., breed 2.25 M., hoog 2.52 M., kub. inhoud dus 29.88 M³., vond de geneeskundige inspecteur 30 kinderen opeen gehoopt, voor wie derhalve 0.996 M³., dus nog geen volle M³. lucht beschikbaar was.

Er zijn te Nijmegen nog 2 van deze kleine kinderbewaarscholen, benevens 6 eigenlijke bewaarscholen. Het ware, volgens den inspecteur, wenschelijk dat in verschillende wijken der stad doelmatige bewaarscholen werden opgerigt, waarin de kinderen kosteloos opgenomen en hunne gezondheid niet alleen niet benadeeld, maar door het verblijf in goede lokalen en door het genieten van zuivere lucht gesterkt en bevestigd worde.

Zutphen. De bijzondere school voor Roomsch-Katholieke kinderen was niet verbeterd. Vooral de ventilatie en de toestand der privaten laten veel te wenschen over.

De geheel nieuwe school in de Nieuwstraat kan eene modelschool genoemd worden.
De bewaarschool op den Paardenwal is door aanbouwing uitgebreid (400 leerlingen); het aantal privaten is niet eveneens naar behoefte vermeerderd.
Ook de eerste openbare school voor meisjes is uitgebreid geworden; maar in de oude lokalen heerschte eene benaauwde lucht, doordien de gordijnen voor de, aan de bovenzijde geopende ramen, niet genoeg versche lucht doorlieten.

Alphen.

Een plan van verbouwing der openbare lagere school te Alphen, aan het oordeel van den inspecteur voor Zuidholland onderworpen, gaf dezen tot enkele opmerkingen aanleiding.

Pijnacker.

Te Pijnacker is de verbouwing der openbare school aanbesteed. (Verslag over 1874, blz. 196).

Rotterdam

De inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie verzocht den inspecteur eene openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs boven een kaaspakhuis te Rotterdam met den schoolopziener te bezoeken, daar reeds herhaaldelijk, maar tot nog toe te vergeefs, op verplaatsing van die school naar andere lokalen was aangedrongen. De schoolopziener wenschte thans art. 4 der wet op het lager onderwijs toe te passen, maar vooraf ook het gevoelen van den geneeskundigen inspecteur te kennen, betreffende de geschiktheid der lokalen.
Deze had die school reeds in 1871 bezocht en toen op hare schadelijkheid voor de leerlingen gewezen. Naar aanleiding van het thans met den schoolopziener herhaald bezoek, deelde hij den inspecteur van het lager onderwijs mede, dat er, zijns inziens voldoende grond was om het gebruik van die school te verbieden, indien niet door het gemeentebestuur toezegging werd gedaan, dat binnen zeer korten tijd voor eene betere zou worden gezorgd. Ten gevolge dier bemoeijingen besloot kort daarna de gemeenteraad tot het bouwen van nieuwe schoollokalen.

School te Bennebroek.

In den loop van 1875 werd de school te Bennebroek (zie jaarverslag over 1874 bladz. 196) geheel verbouwd.

Schoolgebouw te Duivendrecht, gem. Ouder-Amstel.

Daar de schoolopziener van het 3de district het schoollokaal te Duivendrecht, wegens zijne vele gebreken, als eene ongezonde verblijfplaats voor de schoolgaande kinderen beschouwde, werd daaromtrent in zijne tegenwoordigheid door den adjunct-inspecteur een plaatselijk onderzoek ingesteld, waarbij de juistheid van die zienswijze bleek. Ten betooge het volgende:
Het schoollokaal is gelegen gelijkvloers en zeer vochtig; het heeft eene oppervlakte van 37.4 M². ; terwijl de inhoud 97.24 M³. bedraagt. Het aantal schoolgaande kinderen is 50, zoodat elk kind slechts te beschikken heeft over 0.74 M². oppervlakte en over niet meer dan 1.94 M³. luchtruimte. De ramen, ten getale van 5, waarvan 2 tuimelramen, zijn allen veel te klein van afmeting; een ander ventilatiemiddel bezit de school niet, zoodat aan eene eenigzins voldoende luchtverversching niet te denken valt. Daarenboven worden de hoeden, petten en andere kleedingstukken der kinderen aan kapstokken in de school bewaard. Gedurende den schooltijd wordt dan ook de eigenaardige dompige schoollucht in hooge mate waargenomen, maar vooral des winters, wanneer de ramen gesloten blijven en het lokaal door een kagchel verwarmd wordt, is de benaauwde lucht in de school nu en dan schier ondragelijk.
Daargelaten vele andere gebreken, achtte de adjunct-inspecteur de opgesomde ruimschoots voldoende om den schoolopziener in ernstige overweging te geven tot afkeuring van deze school te besluiten. Op den onhoudbaren toestand van deze school werd de aandacht van

den burgemeester van Ouder-Amstel gevestigd en kort daarna, in eene bijeenkomst met hem door den schoolopziener en den adjunct-inspecteur op nieuw aangedrongen op het bouwen van eene nieuwe school. Met het oog op de finantieële bezwaren daaraan verbonden, maar bovenal op de onmogelijkheid om bij de noodige vergrooting van het schoollokaal, voldoende ruimte voor eene onderwijzerswoning beschikbaar te houden, terwijl op dien oogenblik geen ander terrein voor eene school, of een huis voor den onderwijzer te verkrijgen was, achtte de burgemeester het wenschelijk alvorens tot de opheffing van deze school te besluiten, met een' bouwkundige te overwegen of het mogelijk zou zijn door verbouwing de gebreken der school op bevredigende wijze te verbeteren.

Bleek dat mogelijk te zijn dan zou het plan daartoe opgemaakt en den schoolopziener en adjunct-inspecteur ter beoordeeling toegezonden worden. Tot heden is echter aan deze toezegging niet voldaan.

School in de buurtschap de Kwakel, gem. Uithoorn.

Het onderzoek dat de adjunct-inspecteur, vergezeld van den schoolopziener, omtrent de school in de buurtschap de Kwakel instelde, leverde de volgende resultaten op.

Het schoollokaal is gelijkvloers gelegen, aan vloer en muren is de hooge graad van vochtigheid van het lokaal duidelijk waar te nemen; een der muren is zelfs zoo vochtig dat de landkaarten daartegen opgehangen, bedierven, door nieuwe vervangen en verplaatst moesten worden.

Het lokaal beslaat eene oppervlakte van 39 M². en heeft een inhoud van p. m. 119 M³. Het aantal schoolgaande kinderen is 50 à 60. Stelt men dus het aantal leerlingen op 50, dan heeft elke leerling slechts 0.78 M². oppervlakte en 2.38 M³. luchtruimte ter zijner beschikking. Daarbij is het onmogelijk de lucht in het lokaal te ververschen — het bezit slechts 4 zeer kleine schuiframen en mist elk ander middel tot ventileren — terwijl de lucht in de school nog bedorven wordt door de uitwasemingen der kleedingstukken van de kinderen, die aan de kapstokken in de school worden bewaard. Tot afkeuring van deze school werd dan ook door den adjunct-inspecteur geadviseerd. De burgemeester van Uithoorn, die bij het onderzoek tegenwoordig was deelde mede dat bij het gemeentebestuur het voornemen bestond eene nieuwe school te laten bouwen.

School te Kudelstraat en school aan den Uiterweg, gem. Aalsmeer.

Ook deze beide scholen bleken bij onderzoek veel te klein te zijn voor het aantal schoolgaande kinderen en daarenboven zoovele gebreken te bezitten, dat, ware niet reeds, zooals door den burgemeester werd medegedeeld, door het gemeentebestuur tot het doen bouwen van nieuwe scholen besloten, de afkeuring van deze lokalen niet langer zoude hebben mogen achterwege blijven.

De plannen voor nieuwe scholen ter vervanging zoowel van deze scholen als van die aan den Kwakel, werden in eene bijeenkomst met den burgemeester van Aalsmeer en Uithoorn, waarin behalve de schoolopziener en de adjunct-inspecteur, ook de bouwmeester, die de plannen ontworpen had, tegenwoordig waren, besproken en na naauwkeurig onderzoek, met enkele wijzingen betreffende de plaatsing en inrichting der privaten, de verdeeling der lokalen, de plaatsing der kinderen met betrekking tot het invallende licht enz., goedgekeurd. De nieuwe school aan den Kwakel zal voldoende ruimte bevatten voor 100 kinderen, die te Kudelstraat voor 140 en die aan den Uiterweg voor 210 kinderen.

School te Muiderberg, gem Muiden.

Bij het onderzoek der school te Muiderberg trok het volgende de aandacht van den adjunct-inspecteur:

1°. dat de luchtverversching in het lokaal veel te wenschen overlaat. De 5 ramen, waar-

van 2 in den voor- en 3 in den zijgevel (oostzijde), bleken geen voldoende toetreding van versche lucht toe te laten, terwijl geen ander middel tot luchtverversching aanwezig was;

2°. dat het achterste gedeelte van het schoollokaal zeer donker was, daar in den zijmuur aldaar wel eene deur maar geen raam gevonden werd, zoodat de kinderen die in de laagste klasse onderwijs genoten geheel in het duister zitten;

3°. dat de privaten volstrekt niet konden worden geventileerd, zoodat daarin steeds een zeer bedompte atmospheer heerschte en volgens de verklaring van den onderwijzer vaak een ondragelijke stank werd waargenomen.

Een en ander werd door den adjunct-inspecteur onder de aandacht van den burgemeester gebragt met advies om in de zoldering der school een middel tot luchtverversching te laten aanbrengen, in of boven de deur en den zijmuur van het achterste gedeelte der school een lichtraam te laten maken en de privaten van goede luchtkokers te laten voorzien. In antwoord hierop deelde de burgemeester mede dat hij de gegeven wenken in ernstige overweging zou nemen. Welke de gevolgen dier overweging geweest zijn, is den adjunct-inspecteur voor alsnog niet bekend.

School te Ouderkerk aan den Amstel, gem. Ouder-Amstel.

Op de slechte plaatsing der kinderen in de school te Ouderkerk, met betrekking tot het invallende licht, ten gevolge waarvan deze verpligt waren in allerlei scheve en verdraaide houdingen te lezen en te schrijven, werd de burgemeester door den adjunct-inspecteur opmerkzaam gemaakt, met het gunstig gevolg dat weldra op zijn advies het glazen tusschenschot tot werkmuur werd ingerigt, met een verschuifbaar bord enz., welke maatregel op voldoende wijze aan het doel beantwoordde.

School te Zaandijk.

De slechte toestand der privaten van de school te Zaandijk viel den adjunct-inspecteur tijdens zijn bezoek aan deze school vooral in het oog. Het zijn daarenboven stinkende hokken, zonder eenige luchtverversching en lozende op een doodloopend dwarsslootje, zonder eenige doorstrooming, welk slootje dan ook met faecale stoffen overvuld is. De urinoirs zijn houten kokers die evenzeer een walgelijke lucht verspreiden. De burgemeester werd op dezen onhoudbaren toestand opmerkzaam gemaakt.

Bewaarschool te Vlissingen.

Omtrent de ter beoordeeling toegezonden plannen tot verbouwing van een pakhuis te Vlissingen, om dit in te rigten voor eene bewaarschool, is een ongunstig advies uitgebragt, ten gevolge waarvan zij niet werden ten uitvoer gelegd.

Scholen in andere gemeenten van Zeeland.

Voorts zijn onderhandelingen gevoerd over ontbrekende gelegenheden tot toelating der buitenlucht in de openbare school te Cortgene, in welke geen enkel van de zes groote frontramen kan geopend worden; over het ondoelmatig onderhoud van het schoolgebouw te Oost-Souburg, en over de slechte gesteldheid van privaten in de gemeenteschool te Meliskerke.

Toelating van kinderen lijdende aan tinea capitis.

Eindelijk is het noodzakelijk geweest om de gemeentebesturen te Biggekerke en Koudekerke aan te schrijven over het toelaten in de gemeentescholen van kinderen lijdende aan *tinea capitis.*

Amersfoort.

Te Amersfoort heeft de gemeenteraad besloten tot het doen bouwen van nieuwe lokalen

voor de openbare tusschenhool, en wel achter het raadhuis. Het dagelijksch bestuur heef het advies van den adjunct-inspecteur gevraagd aangaande het bouwplan en de stedelijke architect, de heer W. H. Kam, heeft zich, naar dat advies, zooveel mogelijk gehouden aan de voorschriften, die in de „Bijdragen over school-hygieine" door de vereeniging ter verbetering der volksgezondheid te Utrecht gegeven zijn, in het bijzonder ook wat betreft de wijze van verwarming en van ventilatie. De adjunct-inspecteur heeft met het lid van den geneeskundigen raad dr. L. C. E. E. Fock den aanbouw gadegeslagen en heeft met voldoening kunnen constateren, dat de lokalen uitstekend aan het doel beantwoorden. Alleen de plaatsing van de zitvlakken der privaten, die nu aan het oog van den onderwijzer onttrokken zijn, zou men anders moeten wenschen; maar overigens kan men de lokalen een zeer goed model voor anderen noemen.

Neerlangbroek.

Het nieuwe schoollokaal te Neerlangbroek is volgens het advies van den adjunct-inspecteur naar dezelfde regelen gebouwd als die, welke bij het oprigten van de zoo even bedoelde lokalen te Amersfoort gevolgd zijn. Het voldeed dan ook aanvankelijk uitstekend. Later echter is het gebleken, dat men verzuimd heeft, het aanvoerkanaal voor de buitenlucht *waterdigt* te metselen: het grondwater is daar binnengedrongen en heeft het kanaal stank doen verspreiden, zoodat men het tijdelijk heeft moeten sluiten.

Tienhoven.

De gemeente Tienhoven heeft een Rijks subsidie bekomen voor het bouwen van een lokaal voor een openbare lagere school met onderwijzers woning. Over het bouwplan heeft de adjunct-inspecteur reeds in het voorgaand jaarverslag berigt. (Verslag over 1874, blz. 198).

Utrecht.

Te Utrecht zijn twee nieuwe schoolgebouwen opgerigt van gemeentewege. De adjunct-inspecteur heeft de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op de ondoelmatige ventilatie-inrigtingen van die gebouwen, die niet toelaten, dat in elk vertrek 40 kinderen geplaatst worden. De aanvoer van versche lucht aan de ventilatiekagchels is te gering en de afvoerbuizen te naauw voor zoodanig getal scholieren; een der afvoerbuizen is bovendien zoo geplaatst, dat zij des winters niet verwarmd wordt door den schoorsteen, en men heeft de fout begaan, lucht aan te voeren uit de kille en nog vochtige gangen in plaats van uit de buitenlucht. In dit geval, even als in vele andere, was de adjunct-inspecteur niet vooraf over de bouwplannen gehoord, in strijd met art. 14 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58.)

Bij den inspecteur voor het middelbaar onderwijs heeft de adjunct-inspecteur aangedrongen op het doen geven van onderwijs in de gymnastiek aan de hoogere burgerschool voor jongens te Utrecht, dagelijks en tusschen de schooluren, in plaats van nu en dan in een paar avonduren. Hij werd daartoe geleid door de menigvuldige klagten over de al te groote inspanning van den geest, die thans van de jongelingen aan die school gevergd wordt." Men verliest te Utrecht, „ zoo schrijft de adjunct-inspecteur" even als aan de meeste andere hoogere burgerscholen, uit het oog, dat er eene behoorlijke afwisseling dient te zijn, vooral tusschen uitspanning en inspanning, tusschen waken en slapen, tusschen arbeid en rust, — dat, zooals de Friesche geneesheeren het in een adres aan den gemeenteraad van Leeuwarden zeer teregt hebben gezegd, onnut verbruik van krachten in de jeugd een tekort aan arbeidsvermogen op lateren leeftijd ten gevolge heeft, dat nachten zonder genoegzame rust zich eenmaal zullen wreken aan dagen zonder vruchtbaren arbeid. Het onderwijs in de gymnastiek behoort thans meer dan ooit tusschen het gewone onderwijs der jeugd ingeweven te worden, nu dit laatste te vroeg begonnen, hoog en soms te hoog opgevoerd wordt, volgens methoden en met leermiddelen

ongeschikt voor dien leeftijd, en eene krachtsinspanning vorderende van hersenen en zenuwleven, die overspanning, vroege uitputting en ernstige ziekten ten gevolge kan hebben en dikwijls heeft. Het is den inspecteur van het middelbaar onderwijs, die overigens voor de verwezenlijking van den wensch des adjunct-inspecteurs gestemd was, evenwel niet gelukt de beoogde wijziging der lesuren te verkrijgen."

Even weinig gevolg had het vertoog van den adjunct-inspecteur aangaande de noodzakelijkheid om ook aan de middelbare school voor meisjes te Utrecht onderwijs in de gymnastiek te doen geven en dat wel dagelijks. „De inspecteur van het middelbaar onderwijs", zoo leest men in het verslag van den adjunct-inspecteur, „kon niet doortasten ten gevolge van het voorschrift in de 2de alinea van art. 21 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, terwijl het inzigt van de noodzakelijkheid van het geven van onderwijs in de gymnastiek aan meisjes aan het gemeentebestuur van Utrecht schijnt te ontbreken. Volgens het leerplan aan de genoemde school worden de meisjes elke week vier dagen van 9—12 en van 1—4 uren en des Woensdags en Zaturdags van 9—1 uren bezig gehouden met zeer korte tusschenpoozen, waarin wel „gespeeld" wordt, maar van eene methodische oefening des ligchaams geen sprake is; bovendien wordt, getrouw aan de verderfelijke traditie, nog huiswerk opgegeven. Meisjes in den leeftijd der ontwikkelings-periode zijn minder dan jongens gewoon zich na het uitgaan der school voor overmatige herseninspanning en voor het inademen van bedorven schoollucht door spelen op de straat schadeloos te stellen; zij keeren integendeel na den schooltijd tot de huiskamer terug, blijven daar zitten, en besteden den tijd, na met tegenzin het huiswerk afgemaakt te hebben, aan pianospel en aan handwerken. Het gevolg kan wel niet anders zijn dan de vorming van een geslacht van ligchamelijk half ontwikkelde, zenuwzwakke, overgevoelige en ongezonde vrouwen en moeders."

Woudenberg.

Tot het bouwen van nieuwe schoollokalen te Woudenberg, waarover in het voorgaand jaarverslag, bladz. 198, is berigt, heeft het Rijk een subsidie verleend. De adjunct-inspecteur is bij het ontwerpen van het bouwplan geraadpleegd en heeft in November 1875 het nagenoeg afgewerkte gebouw in oogenschouw genomen; de wenschelijkheid van enkele, nog gemakkelijk aan te brengen wijzigingen heeft hij daarbij aangetoond.

Wijk bij Duurstede.

Te Wijk bij Duurstede is een nieuw lokaal gebouwd voor de school voor meer uitgebreid lager onderwijs; het is reeds in gebruik genomen. Het oude lokaal is aanmerkelijk verbeterd, in twee afdeelingen gesplitst en voorzien van 4 privaten, die naar het tonnenstelsel zijn ingerigt. Het oude lokaal voor gewoon lager onderwijs (langs den wal, nabij de leerlooijerij) wordt nu verbouwd tot inrigting voor lijders aan besmettelijke ziekten, volgens het vroeger ook door den adjunct-inspecteur goedgekeurde bestek.

Ameland.

De vereeniging ter bevordering van volksonderwijs zond den adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen eene klagt, over den toestand en omgeving van het schoolgebouw te Hollum op het eiland Ameland, waarbij zijne tusschenkomst werd verzocht ook met het oog op een plan tot vergrooting van bedoeld schoolgebouw.

Bij persoonlijk onderzoek, tijdens zijn bezoek op Ameland, vond hij de omgeving stinkend, slecht, en een giersloot van de mestvaalt des buurmans daarachter langs loopen.

Plaatsing en inrigting laten veel te wenschen over, vergrooting zou, even als het stellen van een nieuw gebouw, met vele bezwaren gepaard gaan op die plaats. In vergelijking met de andere schoollokalen, waarvan één te Ballum, één te Nes, één te Buren, is dat te Hollum niet het

slochtste. Allen eischen andere inrigting en gedeeltelijke vernieuwing; bij allen is de indeeling en het invallend licht slecht. In Nes was de vloer vol gaten; in de lokaliteit, vroeger voor zeevaartkundig onderwijs bestemd, waren nu eenige oude schoolbanken opgestapeld, en het geheel diende tot bergplaats. Groot is dan ook het onderscheid, ook in dit opzigt, tusschen dit en het andere eiland van Friesland.

Bij het onderhoud met den heer burgemeester over dezen toestand, ook over de ondoelmatige schoolbanken en noodzakelijke verbeteringen, stemde deze een en ander gedeeltelijk toe; de vloer in de school te Nes zou worden vernieuwd met planken, en is sedert vernieuwd. Wat hij kon, zou hij gaarne verbeteren, maar finantieel was er groot bezwaar, als immer op Ameland.

IJlst.

Van burgemeester en wethouders van IJlst ontving de adjunct-inspecteur een ontwerp en teekening, tot verbouwing van het eenige in de gemeente bestaande ondoelmatig schoollokaal voor openbaar lager onderwijs, ter beoordeeling.

Naar het bestaande, was de verbouwing zuinig, met takt voorgedragen, maar de ruimte is slechts voor 180 leerlingen, naar het minimum der voorgeschreven ruimte berekend, bestemd, terwijl naar $^1/_6$ der bevolking er plaats kan worden gevraagd voor of door 265 leerlingen, waarvoor minstens 0.90 M^2. $\times$ 265 $=$ 238^{50} M^2. oppervlakte en 9^{50} M^3. $\times$ 265 $=$ 1060 M^3. inhoud noodig zou zijn, afgezien van de toename der bevolking.

Er is dus in dit ontwerp ruimte voor 85 leerlingen te min.

Daarenboven zouden vele gebreken moeten worden bestendigd of andere verwekt, wanneer dit ontwerp tot verbouwing werd gevolgd, gebreken welke in een nieuw schoollokaal niet dienen te ontstaan. Op deze gronden ontraadde de adjunct-inspecteur dit bestek ten uitvoer te brengen, gaf de meeste vereischten voor nieuwe schoollokalen ook voor schoolbanken op, en gaf in overweging een nieuw ontwerp te laten opmaken.

Wanneer eene gemeente, waar, zoo als in IJlst, slechts één gemeentelijk schoollokaal is, zoo veel schoolruimte dient te geven dat al de kinderen der gemeente, welke in den leeftijd van schoolbezoek vallen, daarin plaats zullen moeten kunnen vinden, dan dient te IJlst minstens voor 265 leerlingen te worden gebouwd, en niet voor 180. Kan de burgerlijke gemeente echter, met het oog op de wet, volstaan met die ruimte te geven die op het oogenblik van nieuw bouw noodig schijnt, dan is misschien ruimte voor 180 voldoende, daar in de gemeente tevens een thans bloeijende bijzondere school bestaat. Dit verschil waagt de adjunct-inspecteur niet te beslechten, hoewel hij tot de meening overhelt dat door de gemeente voor voldoende schoolruimte voor al de kinderen van minstens 5–12 jaren in de gemeente voor wie lager onderwijs in de openbare school kan worden aangevraagd, heeft te zorgen.

Een nieuw ontwerp wordt gereed gemaakt.

Wirdum.
Bouwen op 15.65 M. van eene begraafplaats.

De adjunct-inspecteur bragt na persoonlijk onderzoek ter plaatse advies uit aan Gedeputeerde Staten om op een adres van het bestuur van het departement Wirdum en omstreken tot nut van 't algemeen om vergunning tot het bouwen eener bewaarschool binnen 25 meter afstand van de begraafplaats te Wirdum, afwijzend te beschikken, omdat die afstand slechts bedroeg $15.^{65}$ M.

Gedeputeerde Staten hebben beslist dat naar art. 48 geen vergunning van hun collegie noodig was, vermits de kortste afstand waarop een ander gebouw tot eene bebouwde kom aangenomen gedeelte dier plaats behoorend op korteren afstand van de begraafplaats ligt dan die waarop dit gebouw zal worden opgerigt.

Hij adviseerde het gemeentebestuur van Rauwerderhem over de teekening en bestek van een nieuw te bouwen schoollokaal te Poppingawier, besprak dit plan met den architect dier gemeente en had hierdoor de gelegenheid met dien ambtenaar al de vereischten tot doelmatige inrigting dier lokalen in 't algemeen en van dit in 't bijzonder te overleggen. Rauwerderhem.

De Hoogere Burgerschool te Kampen laat, wat de ruimte van eenige lokalen aanbelangt, te wenschen over. Die school is trouwens ook niet gebouwd om voor het middelbaar onderwijs te dienen; een reeds bestaand schoolgebouw is tot dat einde verbouwd geworden. Kampen.

De nieuwgebouwde school te Rouveen, gemeente Staphorst, werd door den inspecteur bezocht en zeer voldoende bevonden. Staphorst.

De gemeenteraad van Oldenzaal had besloten om de tweede openbare school aldaar te sluiten en de eerste daarentegen te vergrooten. Dat raadsbesluit werd door Gedeputeerde Staten den inspecteur toegezonden, met bijvoeging van bedenkingen daartegen door den burgemeester, den inspecteur van het lager onderwijs en den districts-school-opziener. De inspecteur moest verklaren het met dezen geheel eens te zijn. Daargelaten paedagogische bezwaren tegen dat besluit, deed hij opmerken, dat wanneer het plan van vergrooting, door den raad aangenomen, uitgevoerd werd, ieder kind slechts over eene oppervlakte van 0.75 M^2, en over een ruimte van nog geen 4 M^3 zou kunnen beschikken, 't geen te weinig is. De maatstaf, naar welken men de noodige ruimte in de te vergrooten eerste school berekend had (116 kinderen op de tweede school in 1870) was naar zijn inzien verkeerd met het oog op eene school, die, eens verbouwd zijnde, tot wie weet hoe lang in de behoefte zal moeten voorzien. Op het schoolbezoek te Oldenzaal scheen niet te roemen te zijn; maar in plaats van op het slechte schoolbezoek te speculeren, zeu 't beter zijn het oog gevestigd te houden op eene wenschelijke toeneming van dat schoolbezoek. Oldenzaal.

Op de toezending ter beoordeeling van een plan voor eene nieuwe school te Stad Almelo antwoordde de inspecteur aan burgemeester en wethouders dier gemeente, dat hij er zich mede vereenigen kon, altijd in de veronderstelling dat een klein lokaal, waarvan de bestemming in het plan niet omschreven was, dienen zou tot het bergen van overkleederen, petten en hoeden, die naar zijn oordeel nimmer in de school zelve mogen worden bewaard. Stad Almelo.

Een plan voor eene voorbereidingschool te Genemuiden werd goedgekeurd. Genemuiden.

Dit was ook het geval met een plan voor eene nieuwe lagere school te Dedemsvaart, gemeente Avereest, ofschoon de inspecteur opmerkte dat men beter had gedaan om, in plaats van privaten met beerputten, privaten met dubbele tonnen aan te nemen. Avereest.

De commissie van toezigt op de gemeentebewaarschool te Goor had het voorstel gedaan om den vloer dier school met zand te bestrooijen. De inspecteur meldde den burgemeester, die zijn oordeel daarover vroeg, dat hij dit voorstel moest afkeuren, van wege het daardoor ontstaande gevaar van uitglijden en vallen bij het spelen der kinderen, — reden waarom ook de vloer eener gymnastiekschool steeds zuiver van zand moet worden gehouden, — en van wege de vermeerdering van stof in de school en de inademing daarvan. Goor.

Burgemeester en wethonders van Groningen verzochten den inspecteur voor Friesland en Groningen, om, met het oog op de uitvoering van de verordening op de bijzondere bewaarscholen in de gemeente door den gemeenteraad vastgesteld, de lokalen, waarin bijzondere bewaarscholen waren ge- Groningen.

vestigd, te onderzoeken en hun te berigten, of die lokalen als bewaarscholen konden worden goedgekeurd, en zoo ja, hoe groot het getal kinderen was, dat in elk van deze lokalen kon worden toegelaten en welke voorschriften burgemeester en wethouders met betrekking tot de luchtverversching of in het belang der openbare orde, gezondheid of zedelijkheid behoorden te geven. Den 2den Julij zond de inspecteur zijn antwoord in. Daaruit bleek onder anderen dat van de 8 bijzondere bewaarscholen te Groningen de *inhoudsruimte* voor elk daar *thans* schoolgaand kind was als volgt:

in de bewaarschool van het Nut 4.841 M³.; in die in de Sophiastraat 5.657 M³.; in de armen-bewaarschool der Roomsch-Katholieke gemeente 3.218 M³.; in de bewaarschool voor betalende kinderen van de Roomsch-Katholieke gemeente 3.134 M³.; in die der Ossemarkt 3.804 M³. en in die der Poelestraat 2 366 M³. Aangenomen (met den geneeskundigen raad voor Friesland en Groningen) 5 M³. voor elk kind als minimum, blijkt dus slechts de Sophiaschool (een voormalig kerkgebouw) te voldaan aan den eisch, en de school van 't Nut nagenoeg. Tusschen de capaciteit der *afzonderlijke* lokalen in genoemde scholen bestond verder een groot verschil; in de school van 't Nut was 't cijfer voor een lokaal slechts 2.864; in de Roomsch-katholieke school voor de armen 2.912 en 4.060; in die voor de betalenden 3.247 en 2.909 M³. enz. Daarna werden uiteengezet de verdere gebreken van genoemde schoolgebouwen, vooral 't gebrek aan behoorlijke ventilatie, waardoor die geringe inhoudsruimte voor elk schoolgaand kind nog te meer werd bedorven; de veelal gebrekkige inrigting van de privaten, het gemis van beschutting op de speelplaatsen, enz. (De school van 't Nut liet slechts weinig te wenschen over.) Wijders bleken (naar den maatstaf van 5 M³. voor elk kind) thans *te veel* kinderen aanwezig: in de Nutschool 6; in de Roomsch-katholieke armenschool 53; in die voor betalende Roomsch-katholieken 56; school Baresteeg 28; school op Schoolholm 125; Ossemarkt 20; Poelestraat 65. In de Sophiaschool was nog plaats voor 17 kinderen. Er waren dus meer dan 300 kinderen te veel op deze scholen. Ook ten aanzien van hoogte en bodemoppervlakte werden deze scholen getoetst aan de daaromtrent te stellen eischen en werd in bijzonderheden aangewezen, in hoeverre ieder van haar te wenschen overliet. Bij resolutie van 6 September daaropvolgende hebben burgemeester en wethouders onder anderen overwogen „dat het in het algemeen voldoende is te achten zoo een minimum van 4 M³. inhoudsruimte wordt gelaten voor ieder kind", en werden tot maxima van het aantal kinderen, dat in ieder der bijzondere bewaarscholen mag worden toegelaten, vastgesteld als volgt: in de Nutschool 248; in de school op Schoolholm 70; in de Ossemarktschool 81; in de Poelestraatschool 75; in de Sophiastraatschool 184; in de school Baresteeg 90; in ieder der Roomsch-Katholieke scholen 150. Binnen een jaar zal het aantal kinderen in overeenstemming gebragt moeten worden met vorenstaande maxima. (Er waren tijdens het onderzoek schoolgaande kinderen, respectivelijk 205, 180, 85, 125, 180, 100, 120 en 110). Met name de school op Schoolholm was alzoo zeer overbevolkt, 180 kinderen, waar volgens burgemeester en wethouders slechts 70 en volgens den inspecteur zelfs maar 55 behoorden te zijn.

Nadat de inspecteur van burgemeester en wethouders de opdragt had bekomen om de bijzondere bewaarscholen te onderzoeken, achtte hij 't zijn pligt, ongevraagd hetzelfde onderzoek in te stellen met betrekking tot de twee stadsbewaarscholen te Groningen. Hij deelde de uitkomst van dat onderzoek aan burgemeester en wethouders mede, in de overtuiging, dat het ook hunne meening zou zijn, dat de gemeentelijke inrigtingen niet beneden de bijzondere mogen staan. En toen hem de resolutie van 6 September was medegedeeld, met betrekking tot de bijzondere bewaarscholen, rigtte hij een tweede schrijven aan burgemeester en wethouders. In beide stukken zette hij al de gebreken uiteen, die in beide stadsscholen

werden aangetroffen en hoofdzakelijk betrekking hadden tot de inhoudsruimte, de privaten, gebrek aan beschutting tegen oosten en noorden wind en de ventilatie.

Ten aanzien van de inhoudsruimte vestigde hij de aandacht van burgemeester en wethouders op de noodzakelijkheid, om met het oog op den kubieken inhoud door hen vastgesteld als minimum voor elk kind op de bijzondere bewaarscholen, nu ook vast te stellen het cijfer der kinderen, dat voortaan op elke der beide stadsscholen (als maximum) zal mogen toegelaten worden. Volgens zijne bevinding mogten dan in de Noorderschool slechts 264 kinderen opgenomen worden zonder, en 384 met bijrekening van de veranda, en in de Zuiderschool 188 zonder en 286 met bijrekening als voren. Op de schoollijsten kwamen tijdens zijn bezoek voor in de *Noorderschool* 450 en in de *Zuider* 386, terwijl de eerstgemelde school door gemiddeld 350 en de laatstgemelde door gemiddeld 300 kinderen bezocht wordt. Bij 450 kinderen was er in de *Noorderschool*, in de beide lokalen, slechts 2.34 M.³ voor elk kind, bij 350 kinderen ruim 3 M.³, in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 3.41 M.³ en in het laatste geval omtrent 4.4 M.³; bij 386 kinderen was er in de *Zuiderschool* in beide lokalen niet meer dan 1.95 M.³ voor elk kind; bij 350 kinderen ruim 3 M.³; in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 3.41 M.³ en in het laatste geval omtrent 4.4 M.³; bij 386 kinderen was er in de *Zuiderschool* in de beide lokalen niet meer dan 1,95 M.³ voor elk kind, bij 300 kinderen 2.51 M.³; in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 2.96 M³. en in het laatste geval 3.81 M.³ voor elk kind. Daaruit bleek genoegzaam, dat de *Zuiderschool* nog meer te wenschen overliet dan de *Noorderschool*, en zelfs met bijrekening van de veranda en het gemiddeld schoolbezoek beneden den eisch is van de door burgemeester en wethouders voor de bijzondere scholen vastgestelde norm. Hij liet daarbij in het midden, of men regt heeft hierbij de veranda's mede te rekenen; hij voor zich meende dat te moeten betwijfelen. Wijders werd vooral ook de *uiterst gebrekkige* inrigting der privaten enz. in bijzonderheden medegedeeld. Tot dus verre is op deze missives geen antwoord ontvangen.

Gezondheidsvereischten van schoolgebouwen.

Aan Gedeputeerde Staten werd mededeeling gedaan van het schema, voor de hygieinische vereischten van schoolgebouwen en schoolmeubelen den 17den Junij 1875 vastgesteld door den geneeskundigen raad voor Friesland en Groningen. Overeenkomstig het verzoek van dien raad werd door Gedeputeerde Staten dat schema ter kennis gebragt van de gemeentebesturen in de provincie. Op dezelfde gronden als zijn opgegeven in hun schrijven van 23 Januarij 1874, waarbij werden medegedeeld de door den inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie ontworpen: „*Hoofdregelen bij het bouwen en inrigten van scholen in de provincie Groningen*," wenschten Gedeputeerde Staten ook nu zich daarbij te onthouden, zoowel van eene beoordeeling, als van eene onvoorwaardelijke aanbeveling van al de daarin voorkomende bijzonderheden.

Stroobos.

Aan Gedeputeerde Staten deelde de inspecteur zijne bevinding mede van den zeer slechten staat van de openbare schonl te Stroobos, die o. a. slechts 3 M.³ inhoudsruimte heeft voor elke leerling. (De school is slechts 2.80 M. hoog).

Licht en lucht, ligging aan de straat, schoolbanken, speelplein, privaat, alles was hier onvoldoende. Vermits de betrokken schoolopziener, in wiens handen de missive van den inspecteur was gesteld, aan Gedeputeerde Staten had geantwoord, dat de door den inspecteur vermelde gegevens, wat de hoofdzaak betrof, overeen kwamen met de bij hem berustende aanteekeningen, maar het hem intusschen voorkwam, „dat de inspecteur de gebreken in een te scherp daglicht plaatste, minstens wanneer men het bedoelde lokaal vergelijkt met de meeste andere schoolgebouwen," achtten Gedeputeerde Staten het wenschelijk hun op te dragen een nader *gemeenschappelijk advies* ten aanzien van dit schoolgebouw uit te brengen. In 1876 werd aan deze uitnoodiging gevolg gegeven.

De openbare school te Veessen staat op een open terrein, maar is eenigzins vochtig. De ventilatie onvoldoende. Tafels en banken volgens het oude stelsel. Petten en jassen moeten nog in de school geborgen worden en de privaten zijn buiten toezigt van den onderwijzer.

Tusschen Wapenvelde en Heerde is een nieuwe school gesticht.

Hoevelaken. De openbare school te Hoevelaken was afgekeurd, als te klein, aangezien er 120 leerlingen onderwezen werden. Thans mogten vele kinderen uit de omliggende dorpen niet meer opgenomen worden. Het getal was daardoor tot beneden 70 gedaald, en daarvoor is de ruimte voldoende, want de inhoud is 350 M³. hetgeen voor elk kind 5.5 M³. beschikbare lucht geeft. Maar de vloer is van steen en er zijn geen houten gangpaden. Het licht valt door 4 vensters aan de oostzijde van voren op de leerlingen. Bijzondere ventilatie-inrigtingen zijn er niet, maar door de tuimelramen en luchtgaten in den zolder, werd genoeg versche lucht aangevoerd. Tafels en banken, oud stelsel. De privaten, waarop de onderwijzer geen toezigt heeft, stonken; het pissoir was zeer onzuiver.

De bijzondere bewaar-, naai- en breischool heeft de geneeskundige inspecteur met bijzonder genoegen bezocht. De lokalen waren zeer net en goed ingerigt en daaraan grensde eene speelplaats.

Hengelo. De openbare school te Hengelo is thans door een muur in tweeën verdeeld, wat voor het onderwijs stellig eene verbetering is.

De openbare school te Varssel is geheel vernieuwd.

Die te Gooi, welke vroeger gecombineerd was met Zelhem, is thans daarvan afgescheiden.

Nijmegen. De aandacht van den geneeskundigen inspecteur was gevestigd op de bewaarscholen te Nijmegen. Hij bezocht die voor kinderen van meer fatsoenlijken stand op de oude Stadsgracht, wijk A 176, en vond aldaar 70 kinderen in 2 lokalen:

lokaal *a* lang 7 M., breed 3 M., hoog 3 M., dus kubieke inhoud 63 M³.; hierin waren 40 kinderen, voor elk waarvan dus eene hoeveelheid lucht beschikbaar was van 1.57 M³.;

lokaal *b* lang 5.5 M., breed 3 M., hoog 2.5 M. dus kub.-inhoud 41.75 M³., waarin 30 kinderen geplaatst waren en dus voor elk eene luchthoeveelheid beschikbaar was van 1.37 M³.

Daarenboven was de ventilatie hoogst onvolledig en greep deze eigenlijk alleen door de geopende deur plaats, en bevond zich in het eene vertrek een privaat, waarvan de deur in in de kamer opensloeg.

Later heeft men het voornemen opgevat, om het geheele lokaal te vernieuwen; de geneeskundige inspecteur heeft aangedrongen op onderwerping van dit plan aan de goedkeuring van bevoegde personen.

Erger nog was de toestand in eéne der kleine kinder- of maitressen scholen, wijk B, n°. 503. In een vertrek, lang 5.27 M., breed 2.25 M., hoog 2.52 M., kub. inhoud dus 29.88 M³., vond de geneeskundige inspecteur 30 kinderen opeen gehoopt, voor wie derhalve 0.996 M³., dus nog geen volle M³. lucht beschikbaar was.

Er zijn te Nijmegen nog 2 van deze kleine kinderbewaarscholen, benevens 6 eigenlijke bewaarscholen. Het ware, volgens den inspecteur, wenschelijk dat in verschillende wijken der stad doelmatige bewaarscholen werden opgerigt, waarin de kinderen kosteloos opgenomen en hunne gezondheid niet alleen niet benadeeld, maar door het verblijf in goede lokalen en door het genieten van zuivere lucht gesterkt en bevestigd worde.

Zutphen. De bijzondere school voor Roomsch-Katholieke kinderen was niet verbeterd. Vooral de ventilatie en de toestand der privaten laten veel te wenschen over.

De geheel nieuwe school in de Nieuwstraat kan eene modelschool genoemd worden.

De bewaarschool op den Paardenwal is door aanbouwing uitgebreid (400 leerlingen); het aantal privaten is niet eveneens naar behoefte vermeerderd.

Ook de eerste openbare school voor meisjes is uitgebreid geworden; maar in de oude lokalen heerschte eene benaauwde lucht, doordien de gordijnen voor de, aan de bovenzijde geopende ramen, niet genoeg versche lucht doorlieten.

Een plan van verbouwing der openbare lagere school te Alphen, aan het oordeel van den inspecteur voor Zuidholland onderworpen, gaf dezen tot enkele opmerkingen aanleiding. Alphen.

Te Pijnacker is de verbouwing der openbare school aanbesteed. (Verslag over 1874, blz. 196). Pijnacker.

De inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie verzocht den inspecteur eene openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs boven een kaaspakhuis te Rotterdam met den schoolopziener te bezoeken, daar reeds herhaaldelijk, maar tot nog toe te vergeefs, op verplaatsing van die school naar andere lokalen was aangedrongen. De schoolopziener wenschte thans art. 4 der wet op het lager onderwijs toe te passen, maar vooraf ook het gevoelen van den geneeskundigen inspecteur te kennen, betreffende de geschiktheid der lokalen. Rotterdam

Deze had die school reeds in 1871 bezocht en toen op hare schadelijkheid voor de leerlingen gewezen. Naar aanleiding van het thans met den schoolopziener herhaald bezoek, deelde hij den inspecteur van het lager onderwijs mede, dat er, zijns inziens voldoende grond was om het gebruik van die school te verbieden, indien niet door het gemeentebestuur toezegging werd gedaan, dat binnen zeer korten tijd voor eene betere zou worden gezorgd. Ten gevolge dier bemoeijingen besloot kort daarna de gemeenteraad tot het bouwen van nieuwe schoollokalen.

In den loop van 1875 werd de school te Bennebroek (zie jaarverslag over 1874 bladz. 196) geheel verbouwd. School te Bennebroek.

Daar de schoolopziener van het 3de district het schoollokaal te Duivendrecht, wegens zijne vele gebreken, als eene ongezonde verblijfplaats voor de schoolgaande kinderen beschouwde, werd daaromtrent in zijne tegenwoordigheid door den adjunct-inspecteur een plaatselijk onderzoek ingesteld, waarbij de juistheid van die zienswijze bleek. Ten betooge het volgende: Schoolgebouw te Duivendrecht, gem. Ouder-Amstel.

Het schoollokaal is gelegen gelijkvloers en zeer vochtig; het heeft eene oppervlakte van 37.4 M². ; terwijl de inhoud 97.24 M³. bedraagt. Het aantal schoolgaande kinderen is 50, zoodat elk kind slechts te beschikken heeft over 0.74 M². oppervlakte en over niet meer dan 1.94 M³. luchtruimte. De ramen, ten getale van 5, waarvan 2 tuimelramen, zijn allen veel te klein van afmeting; een ander ventilatiemiddel bezit de school niet, zoodat aan eene eenigzins voldoende luchtverversching niet te denken valt. Daarenboven worden de hoeden, petten en andere kleedingstukken der kinderen aan kapstokken in de school bewaard. Gedurende den schooltijd wordt dan ook de eigenaardige dompige schoollucht in hooge mate waargenomen, maar vooral des winters, wanneer de ramen gesloten blijven en het lokaal door een kagchel verwarmd wordt, is de benaauwde lucht in de school nu en dan schier ondragelijk.

Daargelaten vele andere gebreken, achtte de adjunct-inspecteur de opgesomde ruimschoots voldoende om den schoolopziener in ernstige overweging te geven tot afkeuring van deze school te besluiten. Op den onhoudbaren toestand van deze school werd de aandacht van

den burgemeester van Ouder-Amstel gevestigd en kort daarna, in eene bijeenkomst met hem door den schoolopziener en den adjunct-inspecteur op nieuw aangedrongen op het bouwen van eene nieuwe school. Met het oog op de finantieële bezwaren daaraan verbonden, maar bovenal op de onmogelijkheid om bij de noodige vergrooting van het schoollokaal, voldoende ruimte voor eene onderwijzerswoning beschikbaar te houden, terwijl op dien oogenblik geen ander terrein voor eene school, of een huis voor den onderwijzer te verkrijgen was, achtte de burgemeester het wenschelijk alvorens tot de opheffing van deze school te besluiten, met een' bouwkundige te overwegen of het mogelijk zou zijn door verbouwing de gebreken der school op bevredigende wijze te verbeteren.

Bleek dat mogelijk te zijn dan zou het plan daartoe opgemaakt en den schoolopziener en adjunct-inspecteur ter beoordeeling toegezonden worden. Tot heden is echter aan deze toezegging niet voldaan.

School in de buurtschap de Kwakel, gem. Uithoorn.

Het onderzoek dat de adjunct-inspecteur, vergezeld van den schoolopziener, omtrent de school in de buurtschap de Kwakel instelde, leverde de volgende resultaten op.

Het schoollokaal is gelijkvloers gelegen, aan vloer en muren is de hooge graad van vochtigheid van het lokaal duidelijk waar te nemen; een der muren is zelfs zoo vochtig dat de landkaarten daartegen opgehangen, bedierven, door nieuwe vervangen en verplaatst moesten worden.

Het lokaal beslaat eene oppervlakte van 39 M². en heeft een inhoud van p. m. 119 M³. Het aantal schoolgaande kinderen is 50 à 60. Stelt men dus het aantal leerlingen op 50, dan heeft elke leerling slechts 0.78 M². oppervlakte en 2.38 M³. luchtruimte ter zijner beschikking. Daarbij is het onmogelijk de lucht in het lokaal te ververschen — het bezit slechts 4 zeer kleine schuiframen en mist elk ander middel tot ventileren — terwijl de lucht in de school nog bedorven wordt door de uitwasemingen der kleedingstukken van de kinderen, die aan de kapstokken in de school worden bewaard. Tot afkeuring van deze school werd dan ook door den adjunct-inspecteur geadviseerd. De burgemeester van Uithoorn, die bij het onderzoek tegenwoordig was deelde mede dat bij het gemeentebestuur het voornemen bestond eene nieuwe school te laten bouwen.

School te Kudelstraat en school aan den Uiterweg, gem. Aalsmeer.

Ook deze beide scholen bleken bij onderzoek veel te klein te zijn voor het aantal schoolgaande kinderen en daarenboven zoovele gebreken te bezitten, dat, ware niet reeds, zooals door den burgemeester werd medegedeeld, door het gemeentebestuur tot het doen bouwen van nieuwe scholen besloten, de afkeuring van deze lokalen niet langer zoude hebben mogen achterwege blijven.

De plannen voor nieuwe scholen ter vervanging zoowel van deze scholen als van die aan den Kwakel, werden in eene bijeenkomst met den burgemeester van Aalsmeer en Uithoorn, waarin behalve de schoolopziener en de adjunct-inspecteur, ook de bouwmeester, die de plannen ontworpen had, tegenwoordig waren, besproken en na naauwkeurig onderzoek, met enkele wijzingen betreffende de plaatsing en inrichting der privaten, de verdeeling der lokalen, de plaatsing der kinderen met betrekking tot het invallende licht enz., goedgekeurd. De nieuwe school aan den Kwakel zal voldoende ruimte bevatten voor 100 kinderen, die te Kudelstraat voor 140 en die aan den Uiterweg voor 210 kinderen.

School te Muiderberg, gem Muiden.

Bij het onderzoek der school te Muiderberg trok het volgende de aandacht van den adjunct-inspecteur:

1°. dat de luchtverversching in het lokaal veel te wenschen overlaat. De 5 ramen, waar-

van 2 in den voor- en 3 in den zijgevel (oostzijde), bleken geen voldoende toetreding van versche lucht toe te laten, terwijl geen ander middel tot luchtverversching aanwezig was;

2°. dat het achterste gedeelte van het schoollokaal zeer donker was, daar in den zijmuur aldaar wel eene deur maar geen raam gevonden werd, zoodat de kinderen die in de laagste klasse onderwijs genoten geheel in het duister zitten;

3°. dat de privaten volstrekt niet konden worden geventileerd, zoodat daarin steeds een zeer bedompte atmospheer heerschte en volgens de verklaring van den onderwijzer vaak een ondragelijke stank werd waargenomen.

Een en ander werd door den adjunct-inspecteur onder de aandacht van den burgemeester gebragt met advies om in de zoldering der school een middel tot luchtverversching te laten aanbrengen, in of boven de deur en den zijmuur van het achterste gedeelte der school een lichtraam te laten maken en de privaten van goede luchtkokers te laten voorzien. In antwoord hierop deelde de burgemeester mede dat hij de gegeven wenken in ernstige overweging zou nemen. Welke de gevolgen dier overweging geweest zijn, is den adjunct-inspecteur voor alsnog niet bekend.

School te Ouderkerk aan den Amstel, gem. Ouder-Amstel.

Op de slechte plaatsing der kinderen in de school te Ouderkerk, met betrekking tot het invallende licht, ten gevolge waarvan deze verpligt waren in allerlei scheve en verdraaide houdingen te lezen en te schrijven, werd de burgemeester door den adjunct-inspecteur opmerkzaam gemaakt, met het gunstig gevolg dat weldra op zijn advies het glazen tusschenschot tot werkmuur werd ingerigt, met een verschuifbaar bord enz., welke maatregel op voldoende wijze aan het doel beantwoordde.

School te Zaandijk.

De slechte toestand der privaten van de school te Zaandijk viel den adjunct-inspecteur tijdens zijn bezoek aan deze school vooral in het oog. Het zijn daarenboven stinkende hokken, zonder eenige luchtverversching en lozende op een doodloopend dwarsslootje, zonder eenige doorstrooming, welk slootje dan ook met faecale stoffen overvuld is. De urinoirs zijn houten kokers die evenzeer een walgelijke lucht verspreiden. De burgemeester werd op dezen onhoudbaren toestand opmerkzaam gemaakt.

Bewaarschool te Vlissingen.

Omtrent de ter beoordeeling toegezonden plannen tot verbouwing van een pakhuis te Vlissingen, om dit in te rigten voor eene bewaarschool, is een ongunstig advies uitgebragt, ten gevolge waarvan zij niet werden ten uitvoer gelegd.

Scholen in andere gemeenten van Zeeland.

Voorts zijn onderhandelingen gevoerd over ontbrekende gelegenheden tot toelating der buitenlucht in de openbare school te Cortgene, in welke geen enkel van de zes groote frontramen kan geopend worden; over het ondoelmatig onderhoud van het schoolgebouw te Oost-Souburg, en over de slechte gesteldheid van privaten in de gemeenteschool te Meliskerke.

Toelating van kinderen lijdende aan tinea capitis.

Eindelijk is het noodzakelijk geweest om de gemeentebesturen te Biggekerke en Koudekerke aan te schrijven over het toelaten in de gemeenteschoolen van kinderen lijdende aan *tinea capitis*.

Amersfoort.

Te Amersfoort heeft de gemeenteraad besloten tot het doen bouwen van nieuwe lokalen

voor de openbare tusschenhool, en wel achter het raadhuis. Het dagelijksch bestuur heeft het advies van den adjunct-inspecteur gevraagd aangaande het bouwplan en de stedelijke architect, de heer W. H. Kam, heeft zich, naar dat advies, zooveel mogelijk gehouden aan de voorschriften, die in de „Bijdragen over school-hygieine" door de vereeniging ter verbetering der volksgezondheid te Utrecht gegeven zijn, in het bijzonder ook wat betreft de wijze van verwarming en van ventilatie. De adjunct-inspecteur heeft met het lid van den geneeskundigen raad dr. L. C. E. E. Fock den aanbouw gadegeslagen en heeft met voldoening kunnen constateren, dat de lokalen uitstekend aan het doel beantwoorden. Alleen de plaatsing van de zitvlakken der privaten, die nu aan het oog van den onderwijzer onttrokken zijn, zou men anders moeten wenschen; maar overigens kan men de lokalen een zeer goed model voor anderen noemen.

Neerlangbroek.

Het nieuwe schoollokaal te Neerlangbroek is volgens het advies van den adjunct-inspecteur naar dezelfde regelen gebouwd als die, welke bij het oprigten van de zoo even bedoelde lokalen te Amersfoort gevolgd zijn. Het voldeed dan ook aanvankelijk uitstekend. Later echter is het gebleken, dat men verzuimd heeft, het aanvoerkanaal voor de buitenlucht *waterdigt* te metselen: het grondwater is daar binnengedrongen en heeft het kanaal stank doen verspreiden, zoodat men het tijdelijk heeft moeten sluiten.

Tienhoven.

De gemeente Tienhoven heeft een Rijks subsidie bekomen voor het bouwen van een lokaal voor een openbare lagere school met onderwijzers woning. Over het bouwplan heeft de adjunct-inspecteur reeds in het voorgaand jaarverslag berigt. (Verslag over 1874, blz. 198).

Utrecht.

Te Utrecht zijn twee nieuwe schoolgebouwen opgerigt van gemeentewege. De adjunct-inspecteur heeft de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op de ondoelmatige ventilatie-inrigtingen van die gebouwen, die niet toelaten, dat in elk vertrek 40 kinderen geplaatst worden. De aanvoer van versche lucht aan de ventilatiekagchels is te gering en de afvoerbuizen te naauw voor zoodanig getal scholieren; een der afvoerbuizen is bovendien zoo geplaatst, dat zij des winters niet verwarmd wordt door den schoorsteen, en men heeft de fout begaan, lucht aan te voeren uit de kille en nog vochtige gangen in plaats van uit de buitenlucht. In dit geval, even als in vele andere, was de adjunct-inspecteur niet vooraf over de bouwplannen gehoord, in strijd met art. 14 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58.)

Bij den inspecteur voor het middelbaar onderwijs heeft de adjunct-inspecteur aangedrongen op het doen geven van onderwijs in de gymnastiek aan de hoogere burgerschool voor jongens te Utrecht, dagelijks en tusschen de schooluren, in plaats van nu en dan in een paar avonduren. Hij werd daartoe geleid door de menigvuldige klagten over de al te groote inspanning van den geest, die thans van de jongelingen aan die school gevergd wordt." Men verliest te Utrecht, „ zoo schrijft de adjunct-inspecteur" even als aan de meeste andere hoogere burgerscholen, uit het oog, dat er eene behoorlijke afwisseling dient te zijn, vooral tusschen uitspanning en inspanning, tusschen waken en slapen, tusschen arbeid en rust, — dat, zooals de Friesche geneesheeren het in een adres aan den gemeenteraad van Leeuwarden zeer teregt hebben gezegd, onnut verbruik van krachten in de jeugd een tekort aan arbeidsvermogen op lateren leeftijd ten gevolge heeft, dat nachten zonder genoegzame rust zich eenmaal zullen wreken aan dagen zonder vruchtbaren arbeid. Het onderwijs in de gymnastiek behoort thans meer dan ooit tusschen het gewone onderwijs der jeugd ingeweven te worden, nu dit laatste te vroeg begonnen, hoog en soms te hoog opgevoerd wordt, volgens methoden en met leermiddelen

ongeschikt voor dien leeftijd, en eene krachtsinspanning vorderende van hersenen en zenuwleven, die overspanning, vroege uitputting en ernstige ziekten ten gevolge kan hebben en dikwijls heeft. Het is den inspecteur van het middelbaar onderwijs, die overigens voor de verwezenlijking van den wensch des adjunct-inspecteurs gestemd was, evenwel niet gelukt de beoogde wijziging der lesuren te verkrijgen."

Even weinig gevolg had het vertoog van den adjunct-inspecteur aangaande de noodzakelijkheid om ook aan de middelbare school voor meisjes te Utrecht onderwijs in de gymnastiek te doen geven en dat wel dagelijks. „De inspecteur van het middelbaar onderwijs", zoo leest men in het verslag van den adjunct-inspecteur, „kon niet doortasten ten gevolge van het voorschrift in de 2de alinea van art. 21 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, terwijl het inzigt van de noodzakelijkheid van het geven van onderwijs in de gymnastiek aan meisjes aan het gemeentebestuur van Utrecht schijnt te ontbreken. Volgens het leerplan aan de genoemde school worden de meisjes elke week vier dagen van 9—12 en van 1—4 uren en des Woensdags en Zaturdags van 9—1 uren bezig gehouden met zeer korte tusschenpoozen, waarin wel „gespeeld" wordt, maar van eene methodische oefening des ligchaams geen sprake is; bovendien wordt, getrouw aan de verderfelijke traditie, nog huiswerk opgegeven. Meisjes in den leeftijd der ontwikkelings-periode zijn minder dan jongens gewoon zich na het uitgaan der school voor overmatige herseninspanning en voor het inademen van bedorven schoollucht door spelen op de straat schadeloos te stellen; zij keeren integendeel na den schooltijd tot de huiskamer terug, blijven daar zitten, en besteden den tijd, na met tegenzin het huiswerk afgemaakt te hebben, aan pianospel en aan handwerken. Het gevolg kan wel niet anders zijn dan de vorming van een geslacht van ligchamelijk half ontwikkelde, zenuwzwakke, overgevoelige en ongezonde vrouwen en moeders."

Woudenberg.

Tot het bouwen van nieuwe schoollokalen te Woudenberg, waarover in het voorgaand jaarverslag, bladz. 198, is berigt, heeft het Rijk een subsidie verleend. De adjunct-inspecteur is bij het ontwerpen van het bouwplan geraadpleegd en heeft in November 1875 het nagenoeg afgewerkte gebouw in oogenschouw genomen; de wenschelijkheid van enkele, nog gemakkelijk aan te brengen wijzigingen heeft hij daarbij aangetoond.

Wijk bij Duurstede.

Te Wijk bij Duurstede is een nieuw lokaal gebouwd voor de school voor meer uitgebreid lager onderwijs; het is reeds in gebruik genomen. Het oude lokaal is aanmerkelijk verbeterd, in twee afdeelingen gesplitst en voorzien van 4 privaten, die naar het tonnenstelsel zijn ingerigt. Het oude lokaal voor gewoon lager onderwijs (langs den wal, nabij de leerlooijerij) wordt nu verbouwd tot inrigting voor lijders aan besmettelijke ziekten, volgens het vroeger ook door den adjunct-inspecteur goedgekeurde bestek.

Ameland.

De vereeniging ter bevordering van volksonderwijs zond den adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen eene klagt, over den toestand en omgeving van het schoolgebouw te Hollum op het eiland Ameland, waarbij zijne tusschenkomst werd verzocht ook met het oog op een plan tot vergrooting van bedoeld schoolgebouw.

Bij persoonlijk onderzoek, tijdens zijn bezoek op Ameland, vond hij de omgeving stinkend, slecht, en een giersloot van de mestvaalt des buurmans daarachter langs loopen.

Plaatsing en inrigting laten veel te wenschen over, vergrooting zou, even als het stellen van een nieuw gebouw, met vele bezwaren gepaard gaan op die plaats. In vergelijking met de andere schoollokalen, waarvan één te Ballum, één te Nes, één te Buren, is dat te Hollum niet het

slechtste. Allen eischen andere inrigting en gedeeltelijke vernieuwing; bij allen is de indeeling en het invallend licht slecht. In Nes was de vloer vol gaten; in de lokaliteit, vroeger voor zeevaartkundig onderwijs bestemd, waren nu eenige oude schoolbanken opgestapeld, en het geheel diende tot bergplaats. Groot is dan ook het onderscheid, ook in dit opzigt, tusschen dit en het andere eiland van Friesland.

Bij het onderhoud met den heer burgemeester over dezen toestand, ook over de ondoelmatige schoolbanken en noodzakelijke verbeteringen, stemde deze een en ander gedeeltelijk toe; de vloer in de school te Nes zou worden vernieuwd met planken, en is sedert vernieuwd. Wat hij kon, zou hij gaarne verbeteren, maar finantieel was er groot bezwaar, als immer op Ameland.

IJlst.

Van burgemeester en wethouders van IJlst ontving de adjunct-inspecteur een ontwerp en teekening, tot verbouwing van het eenige in de gemeente bestaande ondoelmatig schoollokaal voor openbaar lager onderwijs, ter beoordeeling.

Naar het bestaande, was de verbouwing zuinig, met takt voorgedragen, maar de ruimte is slechts voor 180 leerlingen, naar het minimum der voorgeschreven ruimte berekend, bestemd, terwijl naar $^1/_6$ der bevolking er plaats kan worden gevraagd voor of door 265 leerlingen, waarvoor minstens 0.90 M². × 265 = 238.50 M². oppervlakte en 9.50 M². × 265 = 1060 M³. inhoud noodig zou zijn, afgezien van de toename der bevolking.

Er is dus in dit ontwerp ruimte voor 85 leerlingen te min.

Daarenboven zouden vele gebreken moeten worden bestendigd of andere verwekt, wanneer dit ontwerp tot verbouwing werd gevolgd, gebreken welke in een nieuw schoollokaal niet dienen te ontstaan. Op deze gronden ontraadde de adjunct-inspecteur dit bestek ten uitvoer te brengen, gaf de meeste vereischten voor nieuwe schoollokalen ook voor schoolbanken op, en gaf in overweging een nieuw ontwerp te laten opmaken.

Wanneer eene gemeente, waar, zoo als in IJlst, slechts één gemeentelijk schoollokaal is, zoo veel schoolruimte dient te geven dat al de kinderen der gemeente, welke in den leeftijd van schoolbezoek vallen, daarin plaats zullen moeten kunnen vinden, dan dient te IJlst minstens voor 265 leerlingen te worden gebouwd, en niet voor 180. Kan de burgerlijke gemeente echter, met het oog op de wet, volstaan met die ruimte te geven die op het oogenblik van nieuw bouw noodig schijnt, dan is misschien ruimte voor 180 voldoende, daar in de gemeente tevens een thans bloeijende bijzondere school bestaat. Dit verschil waagt de adjunct-inspecteur niet te beslechten, hoewel hij tot de meening overhelt dat door de gemeente voor voldoende schoolruimte voor al de kinderen van minstens 5–12 jaren in de gemeente voor wie lager onderwijs in de openbare school kan worden aangevraagd, heeft te zorgen.

Een nieuw ontwerp wordt gereed gemaakt.

Wirdum.
Bouwen op 15.65 M. van eene begraafplaats.

De adjunct-inspecteur bragt na persoonlijk onderzoek ter plaatse advies uit aan Gedeputeerde Staten om op een adres van het bestuur van het departement Wirdum en omstreken tot nut van 't algemeen om vergunning tot het bouwen eener bewaarschool binnen 25 meter afstand van de begraafplaats te Wirdum, afwijzend te beschikken, omdat die afstand slechts bedroeg 15.65 M.

Gedeputeerde Staten hebben beslist dat naar art. 48 geen vergunning van hun collegie noodig was, vermits de kortste afstand waarop een ander gebouw tot eene bebouwde kom aangenomen gedeelte dier plaats behoorend op korteren afstand van de begraafplaats ligt dan die waarop dit gebouw zal worden opgerigt.

Hij adviseerde het gemeentebestuur van Rauwerderhem over de teekening en bestek van een nieuw te bouwen schoollokaal te Poppingawier, besprak dit plan met den architect dier gemeente en had hierdoor de gelegenheid met dien ambtenaar al de vereischten tot doelmatige inrigting dier lokalen in 't algemeen en van dit in 't bijzonder te overleggen. Rauwerderhem.

De Hoogere Burgerschool te Kampen laat, wat de ruimte van eenige lokalen aanbelangt, te wenschen over. Die school is trouwens ook niet gebouwd om voor het middelbaar onderwijs te dienen; een reeds bestaand schoolgebouw is tot dat einde verbouwd geworden. Kampen.

De nieuwgebouwde school te Rouveen, gemeente Staphorst, werd door den inspecteur bezocht en zeer voldoende bevonden. Staphorst.

De gemeenteraad van Oldenzaal had besloten om de tweede openbare school aldaar te sluiten en de eerste daarentegen te vergrooten. Dat raadsbesluit werd door Gedeputeerde Staten den inspecteur toegezonden, met bijvoeging van bedenkingen daartegen door den burgemeester, den inspecteur van het lager onderwijs en den districts-school-opziener. De inspecteur moest verklaren het met dezen geheel eens te zijn. Daargelaten paedagogische bezwaren tegen dat besluit, deed hij opmerken, dat wanneer het plan van vergrooting, door den raad aangenomen, uitgevoerd werd, ieder kind slechts over eene oppervlakte van 0.75 M², en over een ruimte van nog geen 4 M³ zou kunnen beschikken, 't geen te weinig is. De maatstaf, naar welken men de noodige ruimte in de te vergrooten eerste school berekend had (116 kinderen op de tweede school in 1870) was naar zijn inzien verkeerd met het oog op eene school, die, eens verbouwd zijnde, tot wie weet hoe lang in de behoefte zal moeten voorzien. Op het schoolbezoek te Oldenzaal scheen niet te roemen te zijn; maar in plaats van op het slechte schoolbezoek te speculeren, zeu 't beter zijn het oog gevestigd te houden op eene wenschelijke toeneming van dat schoolbezoek. Oldenzaal.

Op de toezending ter beoordeeling van een plan voor eene nieuwe school te Stad Almelo antwoordde de inspecteur aan burgemeester en wethouders dier gemeente, dat hij er zich mede vereenigen kon, altijd in de veronderstelling dat een klein lokaal, waarvan de bestemming in het plan niet omschreven was, dienen zou tot het bergen van overkleederen, petten en hoeden, die naar zijn oordeel nimmer in de school zelve mogen worden bewaard. Stad Almelo.

Een plan voor eene voorbereidingschool te Genemuiden werd goedgekeurd. Genemuiden.

Dit was ook het geval met een plan voor eene nieuwe lagere school te Dedemsvaart, gemeente Avereest, ofschoon de inspecteur opmerkte dat men beter had gedaan om, in plaats van privaten met beerputten, privaten met dubbele tonnen aan te nemen. Avereest.

De commissie van toezigt op de gemeentebewaarschool te Goor had het voorstel gedaan om den vloer dier school met zand te bestrooijen. De inspecteur meldde den burgemeester, die zijn oordeel daarover vroeg, dat hij dit voorstel moest afkeuren, van wege het daardoor ontstaande gevaar van uitglijden en vallen bij het spelen der kinderen, — reden waarom ook de vloer eener gymnastiekschool steeds zuiver van zand moet worden gehouden, — en van wege de vermeerdering van stof in de school en de inademing daarvan. Goor.

Burgemeester en wethonders van Groningen verzochten den inspecteur voor Friesland en Groningen, om, met het oog op de uitvoering van de verordening op de bijzondere bewaarscholen in de gemeente door den gemeenteraad vastgesteld, de lokalen, waarin bijzondere bewaarscholen waren ge- Groningen.

vestigd, te onderzoeken en hun te berigten, of die lokalen als bewaarscholen konden worden goedgekeurd, en zoo ja, hoe groot het getal kinderen was, dat in elk van deze lokalen kon worden toegelaten en welke voorschriften burgemeester en wethouders met betrekking tot de luchtverversching of in het belang der openbare orde, gezondheid of zedelijkheid behoorden te geven. Den 2den Julij zond de inspecteur zijn antwoord in. Daaruit bleek onder anderen dat van de 8 bijzondere bewaarscholen te Groningen de *inhoudsruimte* voor elk daar *thans* schoolgaand kind was als volgt:

in de bewaarschool van het Nut 4.841 M³.; in die in de Sophiastraat 5.657 M³.; in de armen-bewaarschool der Roomsch-Katholieke gemeente 3.218 M³.; in de bewaarschool voor betalende kinderen van de Roomsch-Katholieke gemeente 3.134 M³.; in die der Ossemarkt 3.804 M³. en in die der Poelestraat 2 366 M³. Aangenomen (met den geneeskundigen raad voor Friesland en Groningen) 5 M³. voor elk kind als minimum, blijkt dus slechts de Sophiaschool (een voormalig kerkgebouw) te voldaan aan den eisch, en de school van 't Nut nagenoeg. Tusschen de capaciteit der *afzonderlijke* lokalen in genoemde scholen bestond verder een groot verschil; in de school van 't Nut was 't cijfer voor een lokaal slechts 2.864; in de Roomsch-katholieke school voor de armen 2.912 en 4.060; in die voor de betalenden 3.247 en 2.909 M³. enz. Daarna werden uiteengezet de verdere gebreken van genoemde schoolgebouwen, vooral 't gebrek aan behoorlijke ventilatie, waardoor die geringe inhoudsruimte voor elk schoolgaand kind nog te meer werd bedorven; de veelal gebrekkige inrigting van de privaten, het gemis van beschutting op de speelplaatsen, enz. (De school van 't Nut liet slechts weinig te wenschen over.) Wijders bleken (naar den maatstaf van 5 M³. voor elk kind) thans *te veel* kinderen aanwezig: in de Nutschool 6; in de Roomsch-katholieke armenschool 53; in die voor betalende Roomsch-katholieken 56; school Baresteeg 28; school op Schoolholm 125; Ossemarkt 20; Poelestraat 65. In de Sophiaschool was nog plaats voor 17 kinderen. Er waren dus meer dan 300 kinderen te veel op deze scholen. Ook ten aanzien van hoogte en bodemoppervlakte werden deze scholen getoetst aan de daaromtrent te stellen eischen en werd in bijzonderheden aangewezen, in hoeverre ieder van haar te wenschen overliet. Bij resolutie van 6 September daaropvolgende hebben burgemeester en wethouders onder anderen overwogen „dat het in het algemeen voldoende is te achten zoo een minimum van 4 M³. inhoudsruimte wordt gelaten voor ieder kind", en werden tot maxima van het aantal kinderen, dat in ieder der bijzondere bewaarscholen mag worden toegelaten, vastgesteld als volgt: in de Nutschool 248; in de school op Schoolholm 70; in de Ossemarktschool 81; in de Poelestraatschool 75; in de Sophiastraatschool 184; in de school Baresteeg 90; in ieder der Roomsch-Katholieke scholen 150. Binnen een jaar zal het aantal kinderen in overeenstemming gebragt moeten worden met vorenstaande maxima. (Er waren tijdens het onderzoek schoolgaande kinderen, respectivelijk 205, 180, 85, 125, 180, 100, 120 en 110). Met name de school op Schoolholm was alzoo zeer overbevolkt, 180 kinderen, waar volgens burgemeester en wethouders slechts 70 en volgens den inspecteur zelfs maar 55 behoorden te zijn.

Nadat de inspecteur van burgemeester en wethouders de opdragt had bekomen om de bijzondere bewaarscholen te onderzoeken, achtte hij 't zijn pligt, ongevraagd hetzelfde onderzoek in te stellen met betrekking tot de twee stadsbewaarscholen te Groningen. Hij deelde de uitkomst van dat onderzoek aan burgemeester en wethouders mede, in de overtuiging, dat het ook hunne meening zou zijn, dat de gemeentelijke inrigtingen niet beneden de bijzondere mogen staan. En toen hem de resolutie van 6 September was medegedeeld, met betrekking tot de bijzondere bewaarscholen, rigtte hij een tweede schrijven aan burgemeester en wethouders. In beide stukken zette hij al de gebreken uiteen, die in beide stadsscholen

werden aangetroffen en hoofdzakelijk betrekking hadden tot de inhoudsruimte, de privaten, gebrek aan beschutting tegen oosten en noorden wind en de ventilatie.

Ten aanzien van de inhoudsruimte vestigde hij de aandacht van burgemeester en wethouders op de noodzakelijkheid, om met het oog op den kubieken inhoud door hen vastgesteld als minimum voor elk kind op de bijzondere bewaarscholen, nu ook vast te stellen het cijfer der kinderen, dat voortaan op elke der beide stadsscholen (als maximum) zal mogen toegelaten worden. Volgens zijne bevinding mogten dan in de Noorderschool slechts 264 kinderen opgenomen worden zonder, en 384 met bijrekening van de veranda, en in de Zuiderschool 188 zonder en 286 met bijrekening als voren. Op de schoollijsten kwamen tijdens zijn bezoek voor in de *Noorderschool* 450 en in de *Zuider* 386, terwijl de eerstgemelde school door gemiddeld 350 en de laatstgemelde door gemiddeld 300 kinderen bezocht wordt. Bij 450 kinderen was er in de *Noorderschool*, in de beide lokalen, slechts 2.34 M.³ voor elk kind, bij 350 kinderen ruim 3 M.³, in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 3.41 M.³ en in het laatste geval omtrent 4.4 M.³; bij 386 kinderen was er in de *Zuiderschool* in beide lokalen niet meer dan 1.95 M.³ voor elk kind; bij 350 kinderen ruim 3 M.³; in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 3.41 M.³ en in het laatste geval omtrent 4.4 M.³; bij 386 kinderen was er in de *Zuiderschool* in de beide lokalen niet meer dan 1,95 M.³ voor elk kind, bij 300 kinderen 2.51 M.³; in de beide lokalen met de veranda, in het eerste geval 2.96 M³. en in het laatste geval 3.81 M.³ voor elk kind. Daaruit bleek genoegzaam, dat de *Zuiderschool* nog meer te wenschen overliet dan de *Noorderschool*, en zelfs met bijrekening van de veranda en het gemiddeld schoolbezoek beneden den eisch is van de door burgemeester en wethouders voor de bijzondere scholen vastgestelde norm. Hij liet daarbij in het midden, of men regt heeft hierbij de veranda's mede te rekenen; hij voor zich meende dat te moeten betwijfelen. Wijders werd vooral ook de *uiterst gebrekkige* inrigting der privaten enz. in bijzonderheden medegedeeld. Tot dus verre is op deze missives geen antwoord ontvangen.

Gezondheidsvereischten van schoolgebouwen.

Aan Gedeputeerde Staten werd mededeeling gedaan van het schema, voor de hygieinische vereischten van schoolgebouwen en schoolmeubelen den 17den Junij 1875 vastgesteld door den geneeskundigen raad voor Friesland en Gronmgen. Overeenkomstig het verzoek van dien raad werd door Gedeputeerde Staten dat schema ter kennis gebragt van de gemeentebesturen in de provincie. Op dezelfde gronden als zijn opgegeven in hun schrijven van 23 Januarij 1874, waarbij werden medegedeeld de door den inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie ontworpen: „*Hoofdregelen bij het bouwen en inrigten van scholen in de provincie Groningen*," wenschten Gedeputeerde Staten ook nu zich daarbij te onthouden, zoowel van eene beoordeeling, als van eene onvoorwaardelijke aanbeveling van al de daarin voorkomende bijzonderheden.

Stroobos.

Aan Gedeputeerde Staten deelde de inspecteur zijne bevinding mede van den zeer slechten staat van de openbare schonl te Stroobos, die o. a. slechts 3 M.³ inhoudsruimte heeft voor elke leerling. (De school is slechts 2.80 M. hoog).

Licht en lucht, ligging aan de straat, schoolbanken, speelplein, privaat, alles was hier onvoldoende. Vermits de betrokken schoolopziener, in wiens handen de missive van den inspecteur was gesteld, aan Gedeputeerde Staten had geantwoord, dat de door den inspecteur vermelde gegevens, wat de hoofdzaak betrof, overeen kwamen met de bij hem berustende aanteekeningen, maar het hem intusschen voorkwam, „dat de inspecteur de gebreken in een te scherp daglicht plaatste, minstens wanneer men het bedoelde lokaal vergelijkt met de meeste andere schoolgebouwen," achtten Gedeputeerde Staten het wenschelijk hun op te dragen een nader *gemeenschappelijk advies* ten aanzien van dit schoolgebouw uit te brengen. In 1876 werd aan deze uitnoodiging gevolg gegeven.

Groningen. Aan de commissie over de bijzondere godsdienstige school der Nederlandsch Israëlitische gemeente te Groningen en bij afschrift aan den kerkeraad van die gemeente, deelde de inspecteur mede, dat het schoolgebouw, waarin het onderwijs wordt gegeven, behalve wegens andere gebreken, reeds afgekeurd moest worden wegens de 2.11 M³ inhoudsruimte, die slechts voor elk schoolgaand kind beschikbaar is. Zelfs als het cijfer der 97 kinderen, die op de schoollijst vermeld staan, werden teruggebragt tot 75, als het aantal dat soms slechts te gelijk aanwezig is, dan zou de inhoudsruimte nog maar 2.73 M³ bedragen, dus in elk geval veel te gering zijn. De zaak is nog hangende.

Aduard. Aan burgemeester en wethouders van Aduard, heeft de inspecteur medegedeeld aan welke groote gebreken het gebouw der openbare school in het hoofddorp der gemeente lijdt. Lucht en behoorlijk invallend licht ontbraken hier in hooge mate. Het groot aantal *bijziende* kinderen in deze school was opvallend. In 1876 is deze zaak, in verbinding met den betrokken schoolopziener verder behandeld.

Uithuizermeeden. Op verzoek van den schoolopziener van het distrikt heeft de inspecteur de openbare scholen te Losdorp, te Uithuizermeeden en te Oldenzijl bezocht en van zijne bevinding mededeeling gedaan aan dien schoolopziener. Hij bevond: 1°. de school te Losdorp uiterst gebrekkig en zeer primitief (gemiddeld komen hier van de 56 schoolgaande kinderen 35 ter school; dit cijfer tot grondslag der berekening genomen, heeft elk kind niet meer dan 0.95 M². oppervlakte en 2.70 M³. inhoudsruimte; het lokaaltje is slechts 2.84 M. hoog); 2°. de kleine school te Uithuizermeeden mede zeer onvoldoende (oppervlakte voor elk kind slechts 0.56 M². en iets meer dan 2.33 M³. inhoud, waarbij zeer gebrekkige ventilatie en groot lichtgebrek in een groot gedeelte van het lokaal en wijders onvoldoend ingerigte privaten en door zijn groot zoutgehalte als drinkwater ongeschikc welwater); en 3°. de school te Oldenzijl insgelijks zeer slecht (het ééne lokaaltje hoog 2.50 M., per kind 2.85 M³. inhoudsruimte, waarbij zout welwater, terwijl, ook hier, bij gemis van een regenbak het regenwater in de gracht wegloopt, slecht invallend licht, onvoldoende privaten, enz.) Hij heeft den schoolopziener verzocht te willen bewerken, dat voor deze drie hoogst gebrekkige schoolgebouwen, betere in de plaats mogten komen.

Hoogeveen. De inspecteur vestigde de aandacht van den burgemeester van Hoogeveen op eene openbare school, waarop door hem in 1871 de schoolopziener gewezen was, maar dien hij nog in denzelfden toestand aantrof. Achter die school en in de onmiddellijke nabijheid er van is ecne mestverzameling op particulieren grond; naast de school loopt een gang, en langs dezen wordt de mest van de mestplaats af en naar de straat gekruid. Daar de ingangen der schoollokalen zich in dien gang bevinden en bij het mestrijden de bodem van dezen steeds vol mest ligt, brengen de kinderen deze aan de voeten mede in de school. Ook ontbreekt eene gelegenheid tot het bewaren van overkleederen, petten enz.

Andere gemeenten van Drenthe. Nog eenige andere scholen in Drenthe zijn bezocht, die geen bepaalde aanleiding geven tot opmerkingen, behalve dat de ruimte daarin naar de zienswijze der inspecteurs, die voor elken leerling een kubiekinhoud van minstens 5 M³ verlangt, te klein was, en de plaatsing der schoolbanken met het oog op het invallend licht niet kon worden goedgekeurd.

Verschillende gemeenten van Limburg. De afvoer van het drinkwater, waardoor het schoollokaal vochtig werd, liet te wenschen over te Reuver (Beesel), Holthum (Born), Heugem (Gronsfeld), Hulsberg en Kessel; betere ven-

tilatie-inrigting werd noodig geoordeeld te Reuver (Beesel), Holthum (Born) en St. Odiliënberg; de zindelijkheid van scboollokalen en privaten werd dikwerf onvoldoende bovonden.

Bij het bezoek werden de inrigtingen tot luchtverversching meermalen gesloten gevonden.

Gronsfeld.

De gemeenteschool te Heugem (Gronsfeld) was alleronzindelijkst; de ramen konden niet worden geopend, de aangebragte ventilatie-openingen waren door opgehoopt vuil verstopt, de school, het privaat en het urinoir door onzindelijkheid onbruikbaar, terwijl tegen de school zich een geitenstal bevond; dit laatste was ook het geval te Reuver (Beesel).

De gemeentebesturen of de betrokken schoolopzieners werden op de wenschelijkheid van verbetering gewezen.

Margraten.

Te Margraten was de naast de school staande geitenstal verdwenen en was voor beteren waterafvoer gezorgd, ten gevolge waarvan de vochtigheid zeer was afgenomen.

In de schoollokalen van het pensionaat der Ursulinen te Sittard, dat overigens zeer doelmatig is ingerigt, was de temperatuur te hoog; de verwarming had plaats door warme lucht; op het nadeel hiervan werd gewezen en het aanschaffen van thermometers aangeraden.

Nieuwe schoollokalen in Limburg.

Te Limbricht (dorp), Limmel (Meerssen) en Neeritter werden nieuwe schoollokalen gebouwd; nieuwe scholen zijn in aanbouw te Schaesberg en Wijnandsrade; plannen tot het bouwen van nieuwe en tot vergrooting of herstelling van bestaande scholen zijn aanhangig voor Bocholtz, Eijgelshoven, Heel, Melick, Mesch, Ottersum, Schinnen eu Mechelen (Wittem).

Vernieuwing of vergrooting der bestaande scholen werden noodzakelijk geacht te Gronsfeld, Baarlo (Maasbree), Maastricht, Susteren en Wanssum (dorp) en te Geisteren.

Schinveld.

Te Schinveld, waar het ongezonde schoollokaal gesloten is (zie verslag 1874, bladz. 201), werd door den gemeenteraad besloten het meest geschikte terrein tot het bouwen eener nieuwe school aan te koopen.

Gennep en Limbricht.

Te Gennep en Limbricht vorderen de schoolbanken vernieuwing; waarschijnlijk zullen daar banken volgens het stelsel Kuntze worden aangekocht.

c. *Fabrieken en trafieken. Adviezen betreffende de concessiën tot oprigting.*

Magazijn van beenderen te Breda.

Te Breda, waar in den bebouwden kring der gemeente, eene bewaarplaats van beenderen in verschen toestand bestond, die soms een ondragelijke lucht verspreidde, werd het gemeentebestuur in overweging gegeven het daarheen te leiden, dat die verzamelplaats buiten de kom der gemeente werd overgebragt.

Het gemeentebestuur deelde hierop mede, dat dit onderwerp eerstdaags een punt van overweging zou uitmaken.

Leerlooijerij te Breda.

Op dezelfde gronden als bij een dergelijk verzoek in 1874 (zie verslag 1874, blz. 201) ontried de inspecteur aan het gemeentebestuur van Breda het geven van vergunning tot het oprigten eener leerlooijerij in de kom der gemeente, met bijvoeging, dat er naauwelijks eene plaats in de gemeente was aan te wijzen zoo omgeven door woningen als de voorgestelde, waaronder eene school, waarin 250 leerlingen een groot gedeelte van den dag verpligt zijn door te brengen, en waar minder gelegenheid bestaat tot afvoer van het afgewerkte, met rottende vleeschdeelen bezwangerde water.

Het gemeentebestuur beschikte afwijzend op het verzoek.

Barneveld. In deze gemeente bezocht de geneeskundige inspecteur eene gasfabriek en eene bierbrouwerij, zonder daarin stof te vinden tot het maken van opmerkingen aangaande den sanitairen toestand der werklieden.

Ede. Burgemeester en wethouders van Ede hebben aan den geneeskundigen inspecteur gevraagd, of er uit een sanitair oogpunt bezwaren bestonden tegen, of bijzondere voorschriften te geven waren bij, de oprigting van eene fabriek in hunne gemeente tot het vervaardigen en verzamelen van chemische en technische producten? In overleg met het lid van den geneeskundigen raad J. P. C. van Tricht werd een ontkennend antwoord gegeven, daar verreweg de meeste artikelen getrokken schenen te zullen worden uit buitenlandsche fabrieken en de fabriek zelve alleen tot het maken van enkele eenvoudige scheikundige, voornamelijk galenische, bereidingen scheen te zullen dienen.

Fabriek te Delfshaven. Een verzoek om te Delfshaven eene fabriek van soda en potasch te mogen oprigten waartegen bezwaren waren ingebragt, gaf aanleiding tot een onderzoek, waarna de inspecteur voor Zuidholland tot het verleenen dier vergunning adviseerde. Gedeputeerde Staten beslisten in dien zin.

Bergplaats van beenderen te Dordrecht. Het gemeentebestuur van Dordrecht vroeg of uit een hygieinisch oogpunt bezwaar bestond tegen het bergen van beenderen in eene openbare loods aan den buitenrand van de kom der gemeente. Met het oog op de plaatsing in een minder bevolkt gedeelte en op de hoeveelheid daar te bergen drooge beenderen, gaf de adjunct-inspecteur te kennen, dat daartegen geen bezwaar was.

Slagterijen te 's Gravenhage. Het gemeentebestuur van 's Gravenhage vroeg weder eenige malen het advies van den inspecteur betreffende de aanvragen om verguuning tot inrigting van slagthuizen. Een dier verzoeken werd ingevolge het advies van dien ambtenaar, afgewezen.

Bewaarplaats van bloed te 's Gravenhage. Een verzoek om eene bewaarplaats van bloed te 's Gravenhage te mogen inrigten, waarover het gevoelen van den inspecteur gevraagd werd, scheen hem, na plaatselijk onderzoek, in het belang van de gezondheid der omgeving, niet te moeten worden ingewilligd.

Met uiteenzetting der gronden, uit lokale omstandigheden geput, raadde de inspecteur afwijzing van het verzoek aan.

De vergunning is geweigerd.

Oprigting eener vellenblooterij te Veere. Daar tegen het verzoek van een ingezeten van Veere om in de kom der gemeente eene schaapvellenblooterij op te rigten, van vele zijden bedenkingen waren ingebragt, wegens daarvan te verwachten nadeel voor de openbare gezondheid, werd daarover het gevoelen van den inspecteur voor Zeeland ingewonnen. Bij onderzoek is gebleken dat het procédé van bewerking zoude bestaan in het door maceratie los maken van de wol en verder in het droogen der vellen; en terwijl geene gebouwen aan de werkplaats grenzen, daar eene lagere school op ruim 30 M. en eene woning op 15 M. afstands daarvan verwijderd zijn, zoo is geadviseerd om de concessie onder het stellen van eenige voorwaarden te verleenen. Meer bepaald moest daarbij gelet worden op de gelegenheid voor de verwijdering van het afvalwater, welke overeenkomstig een door burgemeester en wethouders goed te keuren plan moest worden aangelegd.

Gasfabriek te Utrecht. De adjunct-inspecteur voor Gelderland en Utrecht heeft gunstig geadviseerd op het adres

van dr. G. Th. Gerlach, te Kalk bij Deutz, aan Gedeputeerde Staten, om concessie tot het maken van eene inrigting tot het zuiveren van het ammoniakwater en van andere neven-producten der stedelijke gasfabriek te Utrecht.

Slagterijen te Utrecht.

Te Utrecht heeft hij een aantal slagtplaatsen bezocht. Zij laten over het algemeen, uit een sanitair oogpunt, zeer veel te wenschen over; hun toestand bewijst dan ook de noodzakelijkheid der oprigting van een algemeen slagthuis in die gemeente.

Franeker.

De adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen adviseerde Gedeputeerde Staten op een adres van de fabrikanten Kamstra Pars en C°. te Franeker om een vergunning tot het aanleggen van een stalt — ook voor blooten van vellen in de Zuidergracht aldaar — wees op het bederf van het water in dat provinciaal kanaal door het onmiddellijk daarin blooten van vellen: op de bij de fabriek tevens bestaande huidenzouterij, waarvan de pekel en het afvalwater in eene daarachter gelegen sloot van een particulieren polder liep en dit bedierf, waarvan in het adres geen melding is gemaakt, en vereenigde zich wat het stalt betreft en de inrigting daarvan niet tot blooten, met het hierop uitgebragt advies van den heer hoofdingenieur van den provincialen waterstaat en de door dezen gestelde voorwaarden.

Gedeputeerde Staten hebben onder die voorwaarden vergunning verleend.

Huidendroogerij.

Den adjunct-inspecteur werden klagten van naastlegers medegedeeld omtrent voorgenomen bouw van eene huidendroogerij; bij persoonlijk onderzoek bleek hem hun vrees gegrond. De eigenaar wendde zich om vergunning tot burgemeester en wethouders van Leeuwarden.

Op dit verzoekschrift van den leerlooijer Tulp om op de Nieuwekade, litt. A, n°. 193, eene berg- en droogplaats van versche dierenhuiden op te rigten, adviseerde de adjunct-inspecteur om die vergunning niet toe te staan, vermits de hier aangewezen plaats te midden van en ingesloten door bewoonde huizen met zeer engen toegang en gebrekkige luchtwisseling hiervoor *geheel* ongeschikt was, tevens te gelasten de reeds vóór de aanvraag om vergunning begonnen opbouw af te breken; dienovereenkomstig is besloten, op grond dat bij vergunning, hinder, schade en gevaar voor gezondheid der omwonenden zou worden verwekt.

Huidendroogerij en zouterij.

De adjunct-inspecteur adviseerde te gelijk, in overeenstemming met de vereeniging ter bevordering van volksgezondheid te Leeuwarden, aan burgemeester en wethouders op het verzoek tot oprigting eener droogerij van huiden op 't Noordvliet afwijzend te beschikken — op dezelfde gronden als boven. — De vergunning werd geweigerd en proces-verbaal opgemaakt tegen den aanvrager die dit bedrijf reeds eenigen tijd, zonder vergunning te hebben aangevraagd en bekomen, in dat perceel uitoefende.

Paardenslagterij te Zwolle.

In handen van den inspecteur voor Overijssel en Drenthe werd door Gedeputeerde Staten gesteld een request van P. Fontijn te Zwolle, in de Stropsteeg buiten de Diezerpoort, met verzoek om terug te komen op eene beschikking van burgemeester en wethouders te Zwolle, waarbij hem geweigerd was in eene schuur bij zijne woning, gedeeltelijk door tuingrond omringd, eene paardenslagterij op te rigten. Burgemeester en wethouders waren tegen die oprigting wegens de ongeschiktheid daarvoor van het daartoe bestemde lokaal, en om de bezwaren die zulk eene slagterij, ook wegens den afval en de vuilnis, opleveren kan in eene bevolkte en steeds in bevolking toenemende buurt. De inspecteur kon zich, na een onderzoek op de plaats, geheel met het gevoelen van burgemeester en wethouders vereenigen, en moest zich nog des te meer tegen de inwilliging van het verzoek verklaren, toen de plaatsvervangende districts-veearts, dien hij nabij de plaats ontmoette, hem opmerkzaam had gemaakt op de

gunstige gelegenheid, die eene paardenslagterij aldaar aanbood, om vleesch van zieke en gestorven dieren in de stad te brengen.

Werkplaatsen der Staatsspoorwegen.

In Zwolle heeft de inspecteur de werkplaatsen van de Exploitatie-maatschappij der Staatsspoorwegen bezigtigd. Zij zijn zeer ruim en goed ingerigt; antihygieinische toestanden zijn daarin door hem niet ontdekt.

Slagterijen te Kampen.

Binnen de stad Kampen waren 18 slagters, waarvan 12 rundvee slagten, 2 zoo wel rundvee als varkens, en 4 alleen varkens. De laatsten slagten de varkens, waarvan zij het spek en vleesch verkoopen, zelven, daar hier niet, zoo als in Deventer, de gewoonte heerscht dat de boeren de varkens geslagt in de stad brengen, en de slagter ze dus alleen heeft af te hakken. Van de slagtplaatsen werden 5 bevonden in het voorhuis te zijn, en 13 achter; bij de varkensslagters waren zij allen op een open plaats; bij een der twee, die koe- en varkensslagter te gelijk zijn, waren twee slagtplaatsen, een voor rundvee en een voor varkens, beide overdekt. Bij 7 waren stallen aanwezig; deze waren echter meestal klein en dienden aan ééne koe, hoogstens aan twee koeijen tot tijdelijk verblijf; had men er meer, dan werden deze bij een boer gestald. Slechts een paar slagters bezaten grootere stallen. De vloeren der slagtplaatsen bestonden veelal uit vloersteenen of klinkers, in cement gelegd, doch in de achterhuizen ook wel in zand; bij een paar waren zij van hout, bij een deel van steen, deels van hout. Met twee of drie uitzonderingen waren de vloeren goed of vrij goed onderhouden. Overal, waar de vloer niet gemetseld was, werd deze vóór het slagten met zaagmeel bedekt en dit later opgeveegd. Het spoel- en schrobwater, dat vooral bij de varkensslagters overvloedig is, loopt in den regel in de straatgoten. De stalmest, het vuil der geslagte dieren, het gebruikte zaagmeel, en bij 9 van de 18 slagters ook het bloed, worden zoo spoedig mogelijk òf naar een een eigen mestplaats gebragt, òf aan de karrelieden overgegeven, òf in den IJssel geworpen. Zeven slagters doen het bloed in petroleumvaten en verzenden het daarin naar Amsterdam; twee doen dit nu en dan, maar nooit in den zomer, wegens den last dien zij hebben van den stank, dien het bloed dan al spoedig begint te verspreiden, gedurende den tijd, dien zij het nog moeten bewaren. Met weinig uitzonderingen waren de slagtplaatsen zindelijk of vrij zindelijk, maar de ruimte was in ettelijke gevallen zeer bekrompen, 't geen echter blijkbaar dit voordeel had, dat men nu genoodzaakt was zich zoo spoedig doenlijk van mest en vuil af te maken. Echter was het bijna overal luchtig en frisch. Op grond van het waargenomene konden 1 rundveeslagterij onvoldoende, 3 even voldoende, 5 voldoende, 2 goed en 1 zeer goed genoemd worden. Van de varkensslagters waren 1 voldoende en 3 goed. De slagtplaatsen der twee slagters, die rundvee en varkens slagten, waren beide goed. Bij een slagter, die blijkbaar weinig anders dan nuchteren kalveren slagtte, lag in een hoek een doode kat.

Slagterij te Groningen.

Eene aanvraag om vergunning voor eene slagterij in de Pelsterstraat te Groningen, waartegen buren bezwaren hadden ingebragt met het oog op het afvloeijen van bloed, afval enz. door eene afwatering, die reeds nu in slechten toestand verkeerde, werd door burgemeester en wethouders aan het oordeel van den inspecteur onderworpen. Hij adviseerde, de vergunning *voorwaardelijk* te verleenen, en deelde tevens mede, in welken uiterst gebrekkigen staat de afwatering achter en naast de woningen in die buurt verkeerde en waardoor, met verzoek om van gemeentewege het noodige aldaar te doen verrigten. Onder de voorwaarden door hem voorgesteld, behoorde in de eerste plaats deze, dat noch bloed, noch andere afval uit de slagerij zich ontlasten mag in bedoelde afwatering. Dienovereenkomstig werd door burgemeester en wethouders gehandeld.

Op eene soortgelijke aanvraag in een perceeltje in de Hardewikerstraat, adviseerde hij onvoorwaardelijk afwijzend te beschikken, wegens de totale ongeschiktheid van het perceel voor het slagersbedrijf. Het verzoek werd afgewezen.

Zeepziederij te Assen.

Gedeputeerde Staten van Drenthe stelden in handen van den inspecteur een request van Harm Westra te Assen, inhoudende het verzoek eene zeepziederij te mogen oprigten op een perceel, gelegen op den hoek der Noord-Willemsvaart en Drentsche Hoofdvaart binnen de gemeente Assen. De inspecteur heeft geantwoord in die oprigting geen bezwaar te zien.

Behangselpapierfabriek te Maastricht.

De hiertoe gevraagde concessie werd onder de door den adjunct-inspecteur aangeradene voorwaarden (zie verslag 1874 blad. 208) verleend.

Bergplaats van lompen en beenderen te Maastricht.

Volgens ingewonnen inlichtingen bij het gemeentebestuur, werd tegen den eigenaar der verzamelplaats van lompen en beenderen op de Houtmaas te Maastricht (zie verslag 1874, bledz. 208) proces-verbaal opgemaakt, wegens het houden van dat magazijn, zonder de vereischte vergunning; de zaak is noch in behandeling.

Wol- en lakenwasscherij met volmolen te Vaals.

Op eene aan den geneeskundigen ambtenaar door Gedeputeerde Staten gedane vraag of door de inrigting welke de eigenaar eener wol- en lakenwasscherij met volmolen te Vaals had daargesteld het nadeel van zijn fabriekswater, dat vroeger in de Selzerbeek afvloeide, was opgeheven, kon een gunstig antwoord worden gegeven, (zie verslag 1873, bladz. 274).

Bederf van het water der Selzerbeek door een kunstwolfabriek te Lemiers.

Nadat door den eigenaar der kunst-wolfabriek te Lemiers (zie verslag 1873, bladz. 274) bezwaren waren ingebragt tegen den gestelden eisch, dat zijn fabriekswater geschikt moest worden gemaakt tot drank voor *menschen en vee*, omdat hij meende te voldoen aan de voorschriften wanneer dat water in zoover was gezuiverd, dat het door het *vee* zonder nadeel kon worden gedronken, werd dien fabriekant aangezegd, dat indien binnen twee maanden geen voldoende verbetering in zijnen waterafvoer was gebragt, de strafbepalingen van de ter zake betrekkelijke verordeningen zouden moeten worden geprovoceerd.

Nadat door genoemden eigenaar medegedeeld was, dat zijne zuiveringstoestellen alsnu aan het beoogde doel voldeden, stelde de geneeskundige ambtenaar, hiertoe andermaal door Gedeputeerde Staten uitgenoodigd, een onderzoek in, waarbij bleek dat er wel verbetering in de inrigting had plaats gehad, doch dat deze nog niet geschikt was om het water genoegzaam te zuiveren.

De adjunct-inspecteur trad met den eigenaar alsnu in overleg omtrent de wijzigingen die hij verder zou aanbrengen; het rapport omtrent de inrigting van deze kon voor het einde van het jaar niet worden uitgebragt, omdat het onderzoek door de ingevallen vorst werd belet.

Vergrooting en wijziging der zinkwitfabriek te Eijsden.

Toen door den eigenaar der zinkwitfabriek te Eijsden, de concessie was gevraagd tot het andermaal vergrooten zijner fabriek en bij de gehoudene informatiën de commodo et incommodo hiertegen geen enkel bezwaar was gebragt, werd door het gemeentebestuur eene verklaring afgelegd, dat alle gewassen in den omtrek door die fabriek blijkbaar werden benadeeld.

De adjunct-inspecteur hieromtrent gehoord, stelde omtrent den invloed op de vegetatie een onderzoek in, waaruit hem bleek, dat aan de zuid-, west- en oostzijde aanwezige boomen en planten, (het terrein aan de noordzijde was op eene lengte van 80 meters het eigendom van den fabriekant) geen het minste teeken van schade vertoonden en adviseerde de concessie op de vroeger gestelde voorwaarden te verleenen.

Gedeputeerde Staten besloten dienovereenkomstig.

Een dergelijk advies en besluit werden uitgebragt omtrent eene wijziging in de verwarmingstoestellen der ovens.

Concessie tot oprigting eener papierfabriek te Houthem.

Een verzoek aan Gedeputeerde Staten om concessie tot oprigting eener papierfabriek in de oude kruidmolen te Houthem, werd om berigt en raad aan den adjunct-inspecteur gezonden. Nadat deze van de eigenaars had vernomen, dat zij voornemens waren het fabriekswater zonder voorloopige zuivering te laten afloopen in het riviertje de Geul, waarvan het water door de nabij wonende ingezetenen van Houthem en van Berg en Terblijt, gedurende het geheele of een gedeelte van het jaar tot drank van menschen en vee werd gebruikt, adviseerde hij de vergunning niet te verleenen. Gedeputeerde Staten vereenigden zich met dat advies en weigerden de concessie, tegen welk besluit de concessionarissen in hooger beroep bij den Koning kwamen.

Aangezien in dien tusschentijd de wet van 2 Julij 1875 (*Staatsblad* n°. 95) in werking was getreden, werd de hier bedoelde aanvraag gerenvoijeerd aan het betrokken gemeentebestuur, dat nogmaals het oordeel van den adjunct-inspecteur inwon, welke na zich overtuigd te hebben dat het voornemen der fabriekanten niet was veranderd, zijn vroeger geuite zienswijze handhaafde.

Het gemeentebestuur besloot insgelijks de concessie te weigeren, waartegen door de fabriekanten insgelijks beroep bij den Koning werd ingezonden.

Bederf van de Selzerbeek door eene lakenverwerij met volmolen te Vaals.

Op eene door Gedeputeerde Staten gedane vraag of het afgewerkt fabriekswater van de lakenverwerij, met volmolen van den heer Engels te Vaals door de daargestelde inrigting (gewijzigd irrigatiestelsel) genoegzaam werd gezuiverd, om het in de Selzerbeek te laten afvloeijen, werd een ontkennend antwoord gegeven. Toen hierop later door den fabriekant aan Gedeputeerde Staten werd gevraagd, welke middelen hij zou kunnen gebruiken om zijn fabriekswater behoorlijk te reinigen, werd door den adjunct-inspecteur, aan wien deze vraag werd gezonden, gewezen op den door den heer Schwambron aangeradene nederploffing met kalkmelk, zoo als zij te Aken met goed gevolg werd aangewend (zie Hygiena 1875, n°.

Afloop van het water eener vollerij en verwerij in de rivier de Worms.

Door den eigenaar eener vollerij en verwerij te Nievelstein (Pruissen), werd vergunning verzocht om het water der Eijgelshovenerbeek door een afvoerkanaal in zijne fabriek af te leiden, en na gemaakt gebruik in de tusschen Nederland en Pruissen loopende rivier de Worms te laten wegvloeijen. Op dit verzoek, door Gedeputeerde Staten aan den adjunct-inspecteur gezonden tot berigt, of tegen den meerderen graad van bederf van het Wormwater van de zijde van Nederland, aan de gevraagde concessie waarborgen moesten verbonden of dat meerder bederf niet gedoogd moest worden, werd met het oog op de verregaande onzindelijkheid van de Worm, ten gevolge van het er in loopende vuil van de op Pruissisch grondgebied hooger gelegene fabrieken, geantwoord, dat hiertegen geen bezwaar bestond, mits de fabriekant een bezinkingsvijver met filtrum daarstelde.

In dien geest werd besloten.

Concessie voor eene fabriek van gestoomd beenderenmeel te Heijthuijsen.

Door het gemeentebestuur van Heijthuijsen werd de adjunct-inspecteur uitgenoodigd tot inlichting omtrent de vraag, of er uit een hygieinisch oogpunt bezwaar bestond om concessie te verleenen tot het stoomen van beenderen in een reeds bestaanden stoomketel.

Hierop werd een gunstig advies gegeven, onder voorwaarde: dat de beenderen worden opgeslagen in eene afzonderlijke, met waterdigten vloer en behoorlijke ventilatie-inrigtingen voorziene loods, genoegzaam verwijderd van de naastbij zijnde huizen, dat de ontwikkelde dampen uit den ketel ontwijken door eene minstens 15 meters lange ijzeren buis, of geheel

reukeloos worden gemaakt door ze te leiden door verscheidene met versche kalkmelk gevulde vaten, of door andere middelen welke den fabriekant het meest geschikt voorkwamen; dat de gevormde lijmpap worde verzameld in eene waterdigte goed gesloten gemetselden put, waaruit deze moet worden verwijderd vóór dat zij stank verspreidt, en dat geen fabrieks-water worde afgevoerd langs de publieke goot, noch in verstervingsputten of kolken.

Het gemeentebestuur verleende op de aangeradene voorwaarden concessie.

d. *Kazernen.*

Zuidholland. Kazernen.

Naar aanleiding van eenige opmerkingen, in den geneeskundigen raad voor Zuidholland gemaakt over den toestand van sommige kazernen, besloot de inspecteur tot een onderzoek van alle kazernen in die provincie. Een overzigt van de bevindingen bij dit onderzoek, hetwelk nog niet is afgeloopen, zal later worden medegedeeld.

Amersfoort.

Over de kazernen te Amersfoort zie men bladz. 15.

Leeuwarden.

In de kazerne, de cavalleriestallen en de garnizoens-infirmerie te Leeuwarden werd, in overleg met de militaire autoriteiten het verbeterd tonnenstelsel ingevoerd, ter vervanging van de vroegere zeer gebrekkige inrigtingen aldaar.

Kazerne te Kampen.

Te Kampen zijn eenige huizen in de Buiten-Nieuwstraat, achter de kazerne aan den IJssel, door de gemeente aangekocht en afgebroken. Op het aldus verkregen terrein is van wege het Rijk een gebouw gesticht, hetwelk de lokalen bevat, bestemd voor de school en den cursus van het instructie-bataillon. Het voornemen is om in den zomer van 1876 de kazerne zelve te verbouwen, ook met het oog op de bezwaren, die tegen de inrigting er van in der tijd werden ingebragt (verslag over 1871, bladz. 263), en, naar 't schijnt, om gedurende den tijd der verbouwing het bataillon op den Zandberg te IJsselmuiden te doen kamperen. Overigens is in de kazerne thans het tonnenstelsel ingevoerd, en is in het exercitiegebouw een zeer groote regenbak uitgegraven en opgemetseld.

Groningen.

Op verzoek van de militaire lokale autoriteit trok de inspecteur voor Friesland en Groningen zich andermaal de verkeerde inrigting van de bewaring enz. van het privaatvuil der ruim 80 verpleegden in het Pelstergasthuis aan, bij welk gesticht eene groote 2 malen 'sjaars geledigd wordende en gebrekkig afgeslotene kuil of put zich bevindt, *die op de plaats der kazerne* uitkomt en dáár geledigd moet worden, tot groote last van de bewoners der kazerne. Hij heeft den Minister van Binnenlandsche Zaken van de zaak mededeeling gedaan en er bijgevoegd, welke en hoe de verbeteringen in dit opzigt, alsmede in de gebrekkige afwatering van en rondom de kazerne waren aan te brengen. De Minister van Oorlog, aan wien de missive van den inspecteur was gezonden, antwoordde dat ten vorige jare afwijzend werd beschikt op herhaalde verzoeken van het gemeentebestuur te Groningen tot het ledigen van tonnen, die den beerput in het Heiligengeest-gasthuis zouden vervangen, over het terrein van de kazerne, omdat men nog meer hinder vreesde door het toestaan van het bedoeld verzoek, en ook de lediging der tonnen (van het gasthuis) over de plaats der kazerne geen volstrekt vereischte is voor het toepassen van het tonnestelsel op de privaten van het gasthuis. Mogt het gemeentebestuur er echter toe overgaan, om luchtdigt sluitende tonnen in te voeren en de lediging van dergelijke tonnen te doen geschieden buiten de plaats der kazerne, dan zou hij niet ongenegen zijn omtrent het vervoer van dergelijke tonnen uit de privaten van het gasthuis over het terrein der kazerne

in nadere onderhandeling te treden, *wanneer* het bij de toepassing der tonnen op de privaten van die kazerne gebleken zal zijn dat daardoor geen bezwaar voor de bewoners van die kazerne kan ontstaan. Wegens de kosten aan eene riolering verbonden, wenschte de Minister vooralsnog de afwatering door de open goten in statuu quo te laten. De inspecteur heeft zich daarna gewend tot burgemeester en wethouders van Groningen met overlegging van het antwoord van den Minister van Oorlog, en met de opmerking, dat de eisch van den Minister dat de tonnen *luchtdigt gesloten* over de kazerneplaats zouden vervoerd moeten worden, hem voorkwam even redelijk te zijn, als gemakkelijk in te willigen. Van gemeentewege zou slechts gebruik gemaakt behooren te worden van de verbeterde tonnen, zooals die reeds gedurende eenige jaren bij hem en andere particulieren in gebruik zijn. Hij stelde dus voor, de door den Minister gewenschte proef te nemen met de fosses mobiles van de kazerne zelve. Hij twijfelde niet, of bij goede inrigting der tonnen, zou deze proef leiden tot opruiming van den privaatkuil van het gasthuis. Burgemeester en wethouders hebben bezwaar gemaakt, die proef te doen nemen. Zij zagen niet in, waarom zij, ten einde de opruiming van den beerput in het gasthuis voor te bereiden, welke opruiming in de eerste plaats de bewoners der kazerne ten goede zou komen, voor de kazerne eene veranderde inrigting der tonnen zouden moeten in 't leven roepen. Met het oog op de later aanstaande gebleken ruiming der kazerne door het Departement van Oorlog en haar terugkeer in het beheer der gemeente, die haar tot een schoolgebouw denkt in te rigten, vond de inspecteur geene aanleiding op de zaak verder terug te komen.

e. *Gevangenissen.*

Oosterhout. De kantonnale gevangenis te Oosterhout is uitmuntend. Er zijn zes afzonderlijke goed geventileerde vertrekken, ruim en hoog van verdieping, elk voorzien van een privaat, van een ijzeren krib en van een houten tafel en stoel. In drie bevinden zich stookplaatsen.

Breda. Het huis van arrest te Breda voldoet in geen opzigt aan de eischen die redelijkerwijze voor eene gevangenis mogen worden gesteld.

De lokalen voor de mannen zijn door zware ijzeren staven afgesloten van een gang, grenzende aan de straat, waarin zich hooggeplaatste ramen bevinden, die tevens voor luchtverversching dienen; in den winter vooral ondoelmatig.

De privaten, welke in de oude vest uitloopen, verspreiden vaak slechte lucht.

Het vrouwenkwartier krijgt licht en lucht van eene kleine kille vochtige binnenplaats, door hooge gebouwen omgeven, welke dient als wandelplaats voor de mannen. Bij die gelegenheid worden de blinden voor de vertrekken der vrouwen gesloten.

Herhaalde pogingen tot verbetering bleven tot dusver vruchteloos.

Goes. De inspectie van het huis van arrest te Goes heeft de overtuiging geschonken dat dit gebouw bij voortduring op uitnemende wijze aan de bestemming blijft voldoen. Het gebouw beantwoordt in allen opzigte aan de gezondheidseischen, zoo dat nimmer behoeft gebruik gemaakt te worden van de daarin aanwezige inrigting om gevangenen wegens ziekte gedurende den straftijd, te verplaatsen.

Friesland. Vele der kantonnale gevangenissen in Friesland laten voortdurend veel te wenschen over. De huizen voor burgerlijke verzekering te Heerenveen, Leeuwarden en Sneek worden goed onderhouden en munten uit door zindelijkheid. De groote Rijksstrafgevangenis te Leeuwarden voldoet aan hare bestemming. Zij is nog niet geheel voltooid.

Heer.

De inrigting tot tijdelijke opsluiting van gevangenen te Heer in Limburg was niet meer dan eene groote kast van een vierkanten meter oppervlakte, onder het raadhuis. De luchtverversching moest plaats grijpen door eene opening van een vierkanten decimeter boven de deur. Verbetering van dien toestand werd bij het gemeentebestuur aanbevolen.

f. *Gestichten van liefdadigheid.*

Geertruidenberg.

Eene inrigting te Geertruidenberg voor oude mannen en vrouwen maakte op den inspecteur een gunstigen indruk.

Tien personen worden er opgenomen, ieder heeft eene afzonderlijke kamer en voorziet in zijne behoeften. Geneeskundige hulp wordt hun van wege het gemeentebestuur verstrekt.

Eene kleine som gelds wordt vereischt om te worden opgenomen, welke, naarmate van den leeftijd, jaarlijks procentsgewijze wordt uitgekeerd.

Kleine voordeelen zijn aan de inrigting verbonden.

Het geheel was uiterst zindelijk.

Oude mannengasthuis te Breda.

Deze inrigting, waarin, onder bepaalde voorwaarden, 50 ouden van dagen van elke godsdienstige gezindheid knnnen worden opgenomen, heeft in den laatsten tijd groote verbeteringen ondergaan. De steenen vloeren in de slaapzalen zijn door planken en de bedsteden door ijzeren ledikanten vervangen; terwijl tot ziekenkamer een luchtiger vertrek werd ingenomen.

Zindelijkheid, ligging en voeding laten niets te wenschen over.

Een collegie van regenten, belast met het beheer, doet rekening en verantwoording aan den gemeenteraad.

Barneveld.

Met bijzonder genoegen heeft de geneeskundige inspecteur voor Gelderland en Utrecht de Westervelds-stichting te Barneveld bezocht, eene uitmuntende inrigting, waarin niet eigenlijk behoeftigen, maar mingegoeden en weezen opgenomen zullen worden.

Gemeente-apotheek te Goes.

Ten gevolge der deswege ingediende vertoogen is aan de inrigting van het lokaal bekend onder den naam van Gemeente-apotheek te Goes, in hetwelk de geneesmiddelen ten behoeve der gestichten van liefdadigheid en der algemeene instellingen voor zieken-zorg worden bewaard en gereed gemaakt, eene groote verbetering aangebragt, zoodat het voortaan op meer doelmatige wijze aan zijne bestemming zal voldoen.

Zeist.

De inrigting „Bethanie" te Zeist, voor herstellende en verzwakte, niet kranke kinderen, heeft sedert de opening op den 16den Mei 1872 reeds een honderdtal kinderen opgenomen. Zij werden in de meeste gevallen geheel genezen en de overigen werden althans belangrijk beter door de verkwikkende lucht, het goede voedsel en de zorgvuldige verpleging. Er is plaats voor 36 kinderen van 4—12 jaren. Voor elk kind wordt berekend f 25 voor zes weken voeding en verpleging en vervolgens f 0,60 daags, welke gelden gewoonlijk door de rijkeren voor de armen worden betaald.

Friesland.

In Friesland zijn vele dier inrigtingen verbeterd. In Leeuwarden nadert het nieuwe Oldburger weeshuis zijne voltooijing. Het wordt geheel naar de eischen des tijds ingerigt.

Hoogeveen.

Het armhuis te Hoogeveen is een groot en ruim gebouw. Aan de noordzijde bevinden zich een mestput en eenige varkenshokken, die veel stank verspreiden; aan de oost en westzijden wordt het terrein ingesloten door stilstaande en stinkende grachten. Het drinkwater

uit den put, die aan de noordzijde van het gesticht geplaatst is, is slecht en de regenbak veel te klein voor de behoefte. De slaapzalen bevinden zich onder het dak; zij zijn laag, bedompt en slecht geventileerd. Twee of zelfs soms drie personen slapen in één op den vloer geplaatsten houten bak, die de dienst van kribbe moet doen. Behoorlijke ziekenkamers ontbreken, niettegenstaande er ruimte genoeg is om er te maken. De inspecteur heeft den burgemeester op dit alles gewezen.

Meppel. Het diakenie-armhuis te Meppel bestaat uit twee gedeelten, een oud en een in nieuwer tijd gebouwd. In het eerste zijn de oude lieden, in het andere de kinderen gehuisvest. De inrigting van het laatste gedeelte is vrij goed; alleen zijn er in de slaapzalen nachtprivaten, die bovendien niet goed zijn ingerigt. In het oudere gedeelte zijn de kamers, waarin de bewoners over dag vertoeven, mede vrij goed, maar de slaapkamers zijn te laag onder verdieping, en te klein naar evenredigheid van het aantal bedden. De kribben zijn allen tweemanskribben. Het bedlinnen wordt slechts eens om de drie weken verwisseld. Er is eene kamer, waarin een of des noods meer zieken kunnen worden afgezonderd en die door van boven opengaande vensters kan worden geventileerd. Overigens was alles ordelijk en net.

Ruinerwold. Het armhuis te Ruinerwold is een vrij goed in lateren tijd daarvoor gebouwd huis. Er is eene algemeene verblijfkamer voor jong en oud; deze is naar evenredigheid van het aantal der thans in het gesticht verpleegden redelijk groot. Voorts zijn er twee slaapzalen, en een kamer waarin een zieke kan worden afgezonderd. Ventilatie geschiedt door de ramen, die in voldoend aantal aanwezig zijn. Alles is overigens net en zindelijk. Ook deze inrigting behoort aan de hervormde diakenie.

Ruinen. Het diakenie-armhuis te Ruinen is eene boerenwoning. De algemeene verblijfplaats over dag der verpleegden is in den winter de keuken, en des zomers eene kamer, in welke laatste des winters sommige bezigheden, zoo als matten maken, worden verrigt. Op het oogenblik van het bezoek lieten orde en zindelijkheid te wenschen over, waarvoor ter verontschuldiging werd aangevoerd, dat men met de slagt bezig was. De eenige slaapkamer, bestemd voor verpleegden van beiderlei geslacht, doch waarin voor het oogenblik alleen vrouwen sliepen, was veel te klein. Een hok met een klein venstertje er in moet tot ziekenkamer dienen; daarin kan wel een zieke weggeborgen, maar met geen mogelijkheid behoorlijk verpleegd worden. Eene aan dit gesticht verbonden boerderij levert de benoodigde melk en boter.

Havelte. In het diakonie-armhuis te Havelte is de verblijf- of werkkamer voldoende voor het aantal der tegenwoordig daarin verpleegden. Er is ook eene vrij goede eetkamer. De slaapkamers bevinden zich in een in de lengte van het gesticht bijgebouwd gedeelte onder een beschoten afdak; zij zijn wederom te klein, doch kunnen tot ventilatie met de zolderruimte van het gebouw in verband worden gebragt, terwijl alle vensters over dag opengezet kunnen worden. Het beddegoed wordt alle twee weken verschoond.

Diever. De keuken, de eetkamer en de ziekenkamer in het diakenie-armhuis te Diever zijn goed, gelijk dan ook dit gesticht over het algemeen vrij wel is ingerigt. Het grootste bezwaar er tegen is, dat de, overigens ruime, werkkamer ook tot slaapkamer dienen moet.

Dwingelo. Ook in het diakenie-armhuis te Dwingelo zijn de eetkamer, de werkkamer en de ziekenkamer als zoodanig voldoende. Maar af te keuren is het dat de eet- en werkkamer ook moeten dienen tot slaapvertrekken. De luchtverversching is hier slecht, daar de vensters

digtgemaakt zijn, zoodat zij niet kunnen geopend worden, en wel, gelijk den inspecteur gezegd werd, van wege den tocht.

De betrokken directiën zijn op de voornaamste gebreken van deze inrigtingen opmerkzaam gemaakt.

Het Protestantsch weeshuis te Maastricht voldoet zeer goed aan het doel; de zindelijkheid en inrigting laten weinig te wenschen over: het gemiddeld getal verpleegde kinderen bedraagt 18, de ruimte is meer dan voldoende. Maastricht.

De ventilatie van een vertrek zou worden verbeterd.

g. *Ziekenhuizen en inrigtingen tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte.*

Door het collegie van regenten voor het algemeen burger-gasthuis te Bergen op Zoom, werd de vraag gesteld: of plaats en terrein achter het tegenwoordig gesticht voor het bouwen van een nieuw gasthuis geschikt zouden zijn. Gasthuis te Bergen op Zoom.

Door den inspecteur werd daarop een toestemmend antwoord gegeven, onder voorwaarde, dat een negental kleine woningen, het eigendom van het gesticht, aan het terrein gelegen, zouden worden afgebroken en door een steenen muur van voldoende hoogte vervangen, waardoor mestvaalten verdwenen, verzamelingen van vuil van allerlei aard werden opgeruimd en de afloop van vaak stinkend water werd voorkomen.

Na afwijzende beschikking op het verzoek van het gemeentebestuur van Waalwijk, om art. 7 der wet van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134, op de gemeente niet toe te passen, werd op de vraag van genoemd gemeentebestuur aan Gedeputeerde Staten of eene inrigting van tijdelijken aard voldoende kon worden geacht, eveneens ontkennend geantwoord. Ziekeninrigting te Waalwijk.

Van de 117 gemeenten door den inspecteur in 1875 bezocht, die aan Gedeputeerde Staten hadden berigt, dat zij eene geschikte gelegenheid hadden om lijders aan eene besmettelijke ziekte te verplegen, waren er 13 waar geene inrigting bestond en een waar één lokaal zonder eenig ameublement werd aangetroffen, volgens verklaring van het gemeentebestuur voorshands zonder eenig vooruitzigt dat in die behoefte zou worden voorzien. Toepassing van art. 7 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Zes werden er om verschillende redenen als geheel ongeschikt afgekeurd en ofschoon men in het algemeen ten platten lande kleine en eenvoudige inrigtingen voldoende kan achten, waren er anderen die maar naauwelijks aan de laag gestelde eischen beantwoordden.

Negen gemeentebesturen in het bezit van een of meer vertrekken hadden deze verhuurd onder voorwaarde dat de bewoners bij de eerste aanzegging het lokaal moeten ontruimen.

Vier hadden zich voorzien van verplaatsbare houten barakken.

Hoe weinig de bedoeling der wet met betrekking tot de inrigtingen voor afzonderlijke verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte scheen begrepen en in het oog gehouden te zijn, blijkt uit het feit, dat in de meeste inrigtingen ten platten lande niets voorhanden was. Of aan de welwillende toezegging van heeren burgemeesters dat voor het noodige onmiddelijk zoude worden zorg gedragen zal worden voldaan, moet de tijd leeren. Vrij algemeen waren de burgemeesters van oordeel, dat door de bevolking geen gebruik zou worden gemaakt van die inrigtingen.

Van zijne bevindingen heeft de inspecteur met de noodige aanmerkingen aan Gedeputeerde Staten gerapporteerd.

Aan het ziekenhuis met daaraan verbonden lazareth zijn belangrijke verbeteringen aan- Zutphen.

gebragt door de inrigting van lokalen voor het onderzoek en de verpleging der ingeschrevenen voor de prostitutie, voor gewoon geneeskundig onderzoek als anderzins. Verder zijn de ramen der bestaande lokalen verbeterd, of in aantal vermeerderd, en andere noodzakelijke wijzigingen in de bestemming der lokalen tot stand gekomen. Daarenboven zijn voor het lazareth één, en voor het ziekenhuis twee tuinen aangelegd.

Arnhem.

In die gemeente is een ziekenhuis, hetwelk niet meer beantwoordt aan de eischen die men thans verpligt is aan een gewoon ziekenhuis te stellen en nog minder aan hetgeen de epidemie-wet verlangt voor afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.

In den tuin van dat ziekenhuis staat eene houten loods of barak, die èn door den geneeskundigen kring te dier stede èn door den geneeskundigen inspecteur afgekeurd is en waarvan de geneesheer van het ziekenhuis verklaard heeft dat zij *niet voldoet* aan de eischen van eene goede ziekenverpleging, en hij de verantwoordelijkheid van zich afwerpt, wanneer daarvan nadeel voor de verpleegden het gevolg is.

Deze barak was slechts bestemd voor lijders aan ééne en dezelfde epidemisch besmettelijke ziekte. Desniettemin is men in November 1875 genoodzaakt geweest, in deze afgekeurde en slechts voor ééne soort van ziekten bestemde barak een lijder aan dysenterie en een lijder aan mazelen gelijktijdig op te nemen.

Het gemeentebestuur was van de gebreken dezer inrigting overtuigd en wilde haar laten verbeteren.

In Julij 1873 las de geneeskundige inspecteur in de *Arnhemsche Courant*, dat het ziekenhuis verbouwd zou worden; hij verzocht en verkreeg inzage van het bouwplan en bespeurde nu, dat men den N. O. vleugel van het ziekenhuis geheel voor lijders aan besmettelijke ziekten wenschte in te rigten en een afzonderlijk gebouw voor syphilitische vrouwen in den tuin wilde bouwen.

Bij dat plan, waarvan de uitvoering de beschikking zou geven over 8 kamers met 52 bedden voor lijders aan besmettelijke ziekten, had men blijkbaar niet gedacht aan het groote verschil dat tusschen gewone en besmettelijke ziekten bestaat.

Men zoude wel de lijders aan besmettelijke ziekten van de andere afscheiden, maar lijders aan cholera, typhus, pokken, roodvonk, diphtheritis, mazelen, zouden dan digt bij elkander opgehoopt zijn, dezelfde deur in- en uitgedragen worden, naast en boven elkander liggen en hunne uitwasemingen zouden zich tot ééne atmospheer van besmetting vereenigen. Hoe ligt kon dan een roodvonk-patient niet zijnen toestand zien verergeren door besmetting met contagium van diphtheritis, waartoe zijn toestand zoo zeer geneigd is, hoe ligt kon hij als convalescent, in plaats van te herstellen, door typhus weggerukt worden. Ouders zouden hun aan mazelen lijdend kind aan het gemeentebestuur toevertrouwen, meenende dat veilig te kunnen doen, en, in plaats van het hersteld terug te ontvangen, zouden zij het welligt door cholera zien weggerukt.

Zelfs de uiterste zorg voor ontsmetting zou hier misschien niets baten; immers een stelligen waarborg kan zij uit den aard der zaak niet opleveren, zoolang het wezen van het contagium zelf nog onbekend is.

De geneeskundige inspecteur achtte zich daarom verpligt, het geheele plan af te keuren. Hij stelde voor, het ziekenhuis onveranderd te laten en geene gelden te besteden voor eenige verbouwing hoegenaamd, die in hare gevolgen niet alleen nutteloos, maar zelfs verderfelijk zou blijken te zijn. Beter scheen het hem toe, barakken te bouwen, (elke bestemd voor 40 zieken), aanvankelijk slechts een paar, die geene groote kosten veroorzaken, en wel op een terrein, dat aan de eischen van de volksgezondheid voldoet en groot genoeg is om in eenige jaren 8, 10 of 12 barakken er op te kunnen plaatsen, naar mate de behoefte daaraan zich zal doen gevoelen.

In die afkeuring stond hij niet alleen; de gezondheidscommissie te Arnhem deelde zijn gevoelen, blijkens eene verklaring in haar rapport van 22 Julij 1874 n°. 123.

Toen ook in 1875 geen gevolg scheen gegeven te worden aan het advies van den geneeskundigen inspecteur, rigtte deze een nieuw vertoog tot het gemeentebestuur.

Als antwoord hierop werd door den gemeenteraad in Mei 1875 besloten, terug te komen op een besluit van 6 September 1873 en aan burgemeester en wethouders op te dragen, in overleg met het bestuur van het ziekenhuis een project in te dienen, om een der vleugels van het ziekenhuis geheel voor lijders aan besmettelijke ziekten in te rigten en een afzonderlijk lokaal voor syphilitische vrouwen in den apothekerstuin te bouwen.

De inspecteur protesteerde en ontving, als extract uit de notulen der raadsvergadering van 7 September 1875, ten antwoord, dat, na voorlezing van zijne missive en van het daartoe betrekkelijk besluit van Gedeputeerde Staten men aan heeren Gedeputeerde Staten zal te kennen geven, dat „de raad geene aanleiding vindt terug te komen op zijn besluit, te minder, omdat de voldoening aan des inspecteurs wenschen groote kosten zou na zich slepen, waarvan de noodzakelijkheid niet wordt ingezien."

Daarop protesteerde de inspecteur nog eens, op den 10den September 1875, en verzocht hij zijn advies ter kennis te brengen van den gemeenteraad, niet door eene eenvoudige voorlezing in eene vergadering, maar op zoodanigo voldoende wijze, dat alle leden in staat zijn om met volkomen kennis van zaken te kunnen oordeelen.

Hierop heeft hij *geen antwoord* hoegenaamd ontvangen, maar uit het officiële verslag der zitting van den gemeenteraad van 18 September jl. heeft hij gezien, dat de opmerking van een raadslid, betrekkelijk art. 14 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), voorschrijvende, dat de gemeentebesturen met den inspecteur in overleg moeten treden omtrent alles, wat tot de volksgezondheid betrekking heeft, is afgewezen met de woorden, dat dit afhangt „van de wijze, waarop men het artikel wil opvatten."

Men heeft dan ook dientengevolge de missive van den inspecteur aangenomen voor kennisgeving.

De Gedeputeerde Staten van Gelderland hebben den geneeskundigen inspecteur uitgenoodigd, den aanbouw in oogenschouw te nemen, zoodra het nieuwe gedeelte van het ziekenhuis zal zijn afgewerkt.

Oldebroek.

In de gemeente Oldebroek was in 1875 nog geene inrigting tot het opnemen en verplegen van lijders aan besmettelijke ziekten aanwezig. De geneeskundige inspecteur heeft in eene vergadering van den gemeenteraad, die hij op uitnoodiging van den burgemeester met dezen bijwoonde, niet alleen op de wenschelijkheid, maar op de noodzakelijkheid er van gewezen.

Dordrecht.

Te Dordrecht is het nieuwe ziekenhuis in aanbouw. (Jaarverslag 1875, bladz. 211).

Gouda.

In den toestand te Gouda (Jaarverslag 1875, bladz. 211) is, zoover den inspecteur bekend is, nog geene verandering gekomen.

's Gravendeel.

Een bezoek te 's Gravendeel gaf den adjunct-inspecteur aanleiding tot de opmerking, dat het lokaal, bestemd voor lijders aan een besmettelijke ziekte, een brandspuithuisje met eene oppervlakte van 12 centiaren, in geenendeele aan het doel beantwoordde.

Nadat uit een schrijven van het gemeentebestuur was gebleken, dat de gemeenteraad niet was te bewegen tot het inrigten van eene andere gelegenheid, heeft de adjunct-inspecteur zich hierover gewend tot Gedeputeerde Staten, met het gevolg, dat tot voorziening in eene betere gelegenheid is besloten.

Ziekenhuis te Hellevoetsluis.

Te Hellevoetsluis is nog niet voldaan aan het voorschrift van art. 7 der epidemiewet, in verband met het besluit van Gedeputeerde Staten. Met het oog op den eigenaardigen toestand dezer gemeente als zeehaven, heeft de adjunct-inspecteur bij het gemeentebestuur er op aangedrongen, zoo spoedig mogelijk eene gelegenheid tot afzondering van lijders aan besmettelijke ziekten te doen daarstellen. Antwoord hierop wordt nog verwacht.

Afzonderingslokaal te Pijnacker.

In het vorige verslag werd medegedeeld (zie bladz. 212—213) hoe men te Pijnacker meent aan de verpligting tot het inrigten van eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte te voldoen, en dat aanschaffing van eene kleine barak door den inspecteur werd aangeraden.

Later ontving de inspecteur berigt, dat de gemeenteraad daartoe niet genegen was en men ook niet wist, waar men die barak zou kunnen opzetten. Daar ook de andere voorstellen van den inspecteur, insgelijks vroeger vermeld, een even ongunstig onthaal vonden, deelde hij de gevoerde correspondentie mede aan Gedeputeerde Staten. Ook dit heeft echter niet gebaat, daar dit collegie na het gemeentebestuur te hebben gehoord, meende in de mededeelingen van burgemeester en wethouders te moeten berusten.

Noodzakelijkheid van een ziekeninrigting aan den Nieuwen Waterweg.

Naar aanleiding van de omstandigheid, dat een stoomschip met een poklijder aan boord ongehinderd langs den Nieuwen Waterweg uit zee te Rotterdam was binnengeloopen (zie hierboven bladz. 153) had de openbare gezondheidscommissie te Rotterdam het gemeentebestuur gewezen op de gevaren, welke uit den thans bestaanden toestand, bij de onuitvoerbaarheid der publicatie van 1805, voor Rotterdam ontstaan en de aandacht gevestigd op de wenschelijkheid dat — in afwachting der vervanging van die publicatie door eene internationale regeling, waarvan reeds zoo lang sprake is — aan de zuidzijde van den nieuwen waterweg eene afgezonderde plaats worde aangewezen, waar schepen zouden moeten aanleggen wanneer zich daarop lijders aan eene besmettelijke ziekte bevinden of in de laatste veertien dagen iemand daaraan geleden of gestorven is (art. 10 der epidemiewet). Het gemeentebestuur had dit schrijven gezonden aan den Commissaris des Konings, deze aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, en de Minister vroeg daarover het gevoelen van den inspecteur.

Deze heeft geantwoord, dat door hem *reeds voor twee en een half jaar* (in Junij 1873) de aandacht van den Commissaris des Konings en van den Minister was gevestigd op de noodzakelijkheid, dat ten aanzien van den Nieuwen Waterweg *spoedig* maatregelen werden genomen tegen den invoer van lijders aan besmettelijke ziekten langs dien weg, en dat hij toen ook het denkbeeld om op het eiland Rozenburg eene gelegenheid tot opname van zieken in te rigten had voorgestaan (*Jaarverslag* 1873, bladz. 232) en dus thans den wensch der Rotterdamsche gezondheidscommissie gaarne ondersteunde. Tevens herinnerde hij, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, voor ruim drie jaren, 13 November 1872, in de memorie van antwoord op het eindverslag der Eerste Kamer omtrent het ontwerp van wet houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten, had gezegd: „*zoodra mogelijk* zal een wetsontwerp regelende de quarantaine worden gereed gemaakt."

Verder bragt hij in herinnering, dat de vergadering der geneeskundige inspecteurs reeds in 1871 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een ontwerp van wet tot wering van besmetting door zeeschepen was aangeboden, hetwelk de publicatie van 1805 zou kunnen vervangen (*Jaarverslag* 1871, blz. 474.

Eindelijk deed hij opmerken, dat door de invoering der epidemie-wet onze toestand in zooverre gewijzigd is, dat intrekking dier publicatie gemakkelijker is geworden, daar voorloopig in den onhoudbaren toestand zou kunnen worden voorzien door eene wet van zeer geringen omvang, waarbij de publicatie werd ingetrokken, art. 10 der wet tot voorziening tegen

besmettelijke ziekten op uit zee komende schepen van toepassing werd verklaard en eene enkele bepaling aan dat artikel werd toegevoegd. In verband daarmede zou dan op Rozenburg voor eene gelegenheid tot verpleging van zieken behooren te worden gezorgd.

Daar de internationale regeling der quarantaine-quaestie, in de internationale sanitaire conferentie te Weenen in 1874 voorbereid, nog niet tot stand was gekomen, meende de Regering nog eenigen tijd daarop te moeten wachten, maar toen daarvan ook in het voorjaar van 1876 niets was gekomen, en de gebeurtenissen in het oosten van Europa deden vreezen dat zoodanige overeenkomst nog in langen tijd niet tot stand zou komen, diende zij bij de Staten-Generaal een wets-ontwerp in tot wering van besmetting door zeeschepen.

Noordholland.

De gelegenheden tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte, lieten in Noordholland, even als ten vorige jare te wenschen over. Nieuwe verplegingslokalen zijn, voor zoover althans den inspecteur of adjunct-inspecteur bekend is, niet opgerigt.

Met den bouw der nieuwe gasthuizen te Amsterdam — het eene ter verpleging van lijders aan niet besmettelijke ziekten op het terrein van den stadstimmertuin, het andere ter verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte buiten een der stads-barrières — is nog niet begonnen. Wel is het plan van het eerstgenoemde gasthuis ontworpen, doch door den gemeenteraad nog niet in behandeling genomen.

Sluis en Bruinisse.

In de gemeente Sluis is gevolg gegeven aan de noodzakelijk geoordeelde vordering dat de in het gasthuis aangewezen lokalen zoodanig zouden worden ingerigt dat eene volledige afzondering der zieken zoude verzekerd zijn, en is daardoor de gemeente in het bezit van eene duurzame gelegenheid tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.

Te Bruinisse is wel is waar eene gelegenheid aangewezen tot opname van lijders, maar de omstandigheid dat daaraan geen verblijf kan worden toegevoegd voor oppassers, zoodat geene behoorlijke verpleging aldaar te erlangen zoude wezen, zoowel als de ongunstige ligging der bedoelde gelegenheid in de meest digt bevolkte wijk der gemeente, hebben in overweging doen geven om elders eene zelfstandige en blijvende inrigting, aan welke eene zoo welvarende en in drukke gemeenschap, door de scheepvaart verkeerende gemeente behoefte heeft, aan te leggen.

's Heer Arendskerke, Hontenisse, Cortgene, St. Philipsland en Westdorpe.

Voor de tot dusver ontbrekende tijdelijke inrigtingen zijn te 's Heer Arendskerke, Hontenisse, Cortgene en St. Philipsland in eigendom of in vaste huur aan de gemeenten toebehoorende woningen op doelmatige plaatsen in de gemeenten gelegen aangewezen. Desgevorderd kunnen deze woningen onmiddelijk ontruimd worden, en, bij het in voorraad hebben van de vereischte benoodigdheden, binnen een zeer kort tijdsverloop tot het doel worden ingerigt.

Het gemeentebestuur van Westdorpe zond den inspecteur de plannen voor eene nieuw aan te leggen inrigting buiten de kom der gemeente, ter beoordeeling toe.

Amersfoort.

Na het afkeurend oordeel, door den adjunct-inspecteur en door het lid van den geneeskundigen raad voor Gelderland en Utrecht dr. L. C. E. E. Fock uitgesproken over de militaire ziekeninrigting te Amersfoort, heeft de militaire genie aldaar een plan moeten opmaken voor het bouwen van eene infirmerie voor 60 zieken naar het barakkenstelsel.

Utrecht.

Het comité van het Roode Kruis te Utrecht heeft den adjunct-inspecteur uitgenoodigd tot het bijwonen eener conferentie op den 24sten September, waarin het plan tot het bouwen van eene kruisbarak voor 32 zieken bij de Amalia-stichting beoordeeld is. Wanneer het plan,

waaromtrent het advies van den adjunct-inspecteur gevraagd werd, is aangenomen, zal de kruisbarak eene vrij goede gelegenheid zijn tot het verplegen van zieken; voor lijders aan *besmettelijke* ziekten echter zal die barak alleen dan kunnen gebruikt worden, wanneer gelijktijdig slechts lijders aan *dezelfde* ziekte worden opgenomen.

Amersfoort. Te Amersfoort hebben burgemeester en wethouders geweigerd, om casu quo militairen, die aan eene besmettelijke ziekte lijden, ter verpleging te doen opnemen in de van gemeentewege aldaar geopende inrigting voor aan zoodanige ziekte lijdenden. De Minister van Oorlog heeft daarop aan Gedeputeerde Staten van Utrecht verzocht, het dagelijksch bestuur van Amersfoort te willen uitnoodigen op zijne weigering terug te komen; maar dat bestuur heeft bij zijn besluit volhard. Toen hebben Gedeputeerde Staten het advies van den adjunct-inspecteur gevraagd. Deze heeft toen mondeling aan den burgemeester gezegd, dat hij de bedoelde weigering niet durfde af te keuren, wanneer van het opnemen van militairen het gevolg moest zijn, dat ook een officier van gezondheid voor de behandeling van de opgenomen militairen werd aangewezen, militaire oppassers of hospitaalsoldaten in de inrigting kwamen en in 't algemeen bemoeijingen der militaire administratie met de hospitaalzaken in de inrigting geduld hadden moeten worden; allerlei onaangename verwikkelingen zouden daarvan zonder eenigen twijfel het gevolg zijn en het gemeentebestuur in tijd van nood in ernstige moeijelijkheden brengen. In denzelfden geest heeft hij aan Gedeputeerde Staten geadviseerd, dat er geen billijke grond voor eene weigering der opneming zou bestaan, wanneer door den Minister van Oorlog kon worden goedgevonden, dat men zich van de militaire zijde van elke bemoeijing met de ter verpleging gezonden zieke manschappen onthield — deze dus, zoolang zij in de inrigting werden verpleegd, als burgers beschouwd en door den burger-geneesheer behandeld werden. Het als grond der weigering opgegeven „gebrek aan ruimte" in de nieuwe inrigting noemde de adjunct-inspecteur geen overwegend bezwaar. Immers is er eene epidemie, dan is eene ruimte van 16 lijders toch niet voldoende en zouden zoowel het dagelijksch bestuur als de militaire overheid ieder voor zich naar tijdelijke hulpgelegenheden moeten omzien en zou het burgerlijk gezag alligt in de noodzakelijkheid kuneen komen, juist aan het Departement van Oorlog materiële hulp (tenten) te vragen. De inrigting, bedoeld in art. 7 der epidemiewet dient tot het opnemen van *eerste* gevallen en daartoe is eene ruimte voor 16 lijders in eene gemeente als Amersfoort, met inbegrip van het garnizoen, naar het oordeel van den adjunct-inspecteur wel voldoende.

Daarop heeft de militaire autoriteit besloten, de achter de garnizoens-apotheek te Amersfoort gelegen lokalen tot het opnemen en verplegen van lijders aan besmettelijke ziekten te doen inrigten op de wijze die in dit verslag op bladz. 15 is beschreven. Die lokalen waren *door hunne* ligging ongeschikt tot het vermelde doel en de verbouwing, wel verre van eene verbetering te zijn, heeft daarentegen het gebouw nog des te gevaarlijker voor zijne omgeving gemaakt. Geen deskundige was dan ook vóór het ondernemen der verbouwing door de militaire genie gehoord.

Het gevolg van de door den geneeskundigen inspecteur geopperde bedenkingen is geweest, dat de Minister van Oorlog bevolen heeft, zoo de noodzakelijkheid tot het opnemen van een militair lijder aan eene besmettelijke ziekte zich voordeed, aan het gemeentebestuur van Amersfoort eerst de aanwijzing van eene geschikte plaats ter verpleging te vragen, alvorens het ongeschikte gebouw in quaestie mogt worden gebruikt.

Driebergen. Te Driebergen is eene inrigting gebouwd naar eene door den adjunct-inspecteur beoordeeld plan. Het gebouw is op den 30sten November door hem met den ook voor de volksgezondheid zeer werkzamen burgemeester geïnspecteerd en zeer doelmatig gevonden.

Te Utrecht blijft eene doelmatige inrigting tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte nog altijd ontbreken. Utrecht.

Op eene vraag van Gedeputeerde Staten of het niet voldoende is te achten, dat door de gemeenten Nieuwleusen, Avereest en Ambt-Hardenberg een gemeenschappelijke inrigting volgens art. 7 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) wordt daargesteld op een daartoe geschikt punt, antwoordde de inspecteur voor Overijssel en Drenthe toestemmend, mits dat punt van de verst afgelegen streken in niet al te langen tijd bereikbaar zij. Nieuwleusen, Avereest, Ambt Hardenberg.

De burgemeester van Blokzijl vroeg den inspecteur wat voor eene goede verpleging in de ziekeninrigtingen behoorde te worden aangeschaft. De inspecteur gaf daarop eene aanwijzing van de meest noodzakelijke benoodigdheden, en wees daarbij op het noodzakelijke van de zorg voor eene goede ventilatie en op het nut van een gelegenheid tot het nemen van een bad in het gesticht. Blokzijl.

De inspecteur wees den burgemeester van Stad Delden op de volkomene ongeschiktheid voor de beoogde bestemming van eene woning aldaar, welke men van plan was tot eene inrigting volgens art. 7 der epidemiewet te maken. Aan die uiterst vervallen woning, of liever hut, was niets dat ook maar aan de matigste eischen voldeed, terwijl bovendien hare standplaats in eene digt bebouwde en bevolkte buurt en de hoogst onreine omgeving van mestvaalten en ierkuilen reeds voldoende waren om haar af te keuren. Stad Delden.

Op eene vraag van het gemeentebestuur te Losser, of de gelegenheid tot opneming van lijders aan besmettelijke ziekten daar tijdelijk kan zijn, en of die nabij het station Oldenzaal behoort geplaatst te worden, werd bevestigend geantwoord, wat het eerste gedeelte der vraag aanbelangt, onder voorwaarde dat alles zoo worde ingerigt, dat die gelegenheid casu quo dadelijk in gebruik kan worden gesteld. Losser.

Op eene vraag van het gemeentebestuur van Enschede of het eene woning huren kan, ten einde daarvan gebruik te maken tot eene afzonderingsplaats voor lijders aan besmettelijke ziekten, welk verzoek door Gedeputeerde Staten aan den inspecteur was gezonden om advies, werd mede toestemmend geantwoord, mits onder dezelfde voorwaarde als voor Losser gesteld was. Enschede.

In afwachting van de oplossing der vraag nopens het voortbestaan der hoogeschool te Groningen, welke oplossing zou worden uitgesproken bij de aanstaande reorganisatie van het hooger onderwijs, bleef ook in 1875 het gebrekkige ziekenhuis te Groningen, dat behalve stedelijk en provinciaal, ook akademisch is, in statu quo. Groningen.

Toen te Termunten in het voorjaar de pokken onder de poldergasten aldaar uitbraken, bleek alras de wenschelijkheid van 't bestaan eener ziekeninrigting aldaar. Op aandrang van den inspecteur werd daartoe spoedig overgegaan. Hij ondersteunde bij het Gouvernement het verzoek van het gemeentebestuur om subsidie, voor zoover de gemeente aanspraak daarop kon maken, wat niet aan hem stond te beoordeelen. Termunten.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de inspecteur voor Friesland en Groningen zijn gevoelen medegedeeld over het rapport van Gedeputeerde Staten van Groningen over de uitvoering door hen gegeven aan art. 7 der wet van 4 December 1872 *Staatsblad* n°. 134. Uitvoering van art. 7 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) in de provincie Groningen.

De staat van zaken in den aanvang van 1875 was deze, dat in de meeste gemeenten geene vaste inrigtingen bestaan, maar men zich in *geval van nood* aldaar met *tijdelijke* hulpmiddelen zal trachten te redden. In ongeveer 25 van de 57 gemeenten bestaat eene vaste gelegenheid of eene gelegenheid die eene afzonderlijke verpleging toelaat, of blijft het gemeentebestuur er aan denken om daarin te voorzien. Hij achtte de tijdelijke hulpmiddelen, die men veelal op het oog had, afkeurenswaardig, omdat daarbij van behoorlijke afzondering van door besmettelijke ziekten aangetaste lijders geene spraak kon zijn. Ook waren in onderscheidene gemeenten *vaste* inrigtingen op „kleine schaal" allezins gewenscht.

Limburg.

Van de 32 inrigtingen in Limburg welke door den geneeskundigen ambtenaar werden onderzocht en waarvan in het rapport aan Gedeputeerde Staten melding werd gemaakt (Zie Jaarverslag 1874, blz. 252), werden 9 als geheel en al ongeschikt tot het bestemde doel geacht, 20 zouden door meestal geringe wijzigingen in geschikte gelegenheden kunnen worden veranderd, terwijl drie als zeer voldoende werden opgegeven.

Omtrent eene beslissing door Gedeputeerde Staten in zake toepassing van artikel 7 der wet werd niets naders vernomen.

Het afzonderen der lijders aan besmettelijke ziekten in het epidemisch hospitaal te Maastricht had eenen zeer gunstigen invloed tot het tegengaan van verspreiding dier ziekten, terwijl te Weert het inrigten van een afgelegen gedeelte in het St. Jansgasthuis, ofschoon niet zonder gevaar voor de overige verpleegden, zich nuttig betoonden.

h. *Krankzinnigengestichten.*

De gestichten voor krankzinnigen werden geregeld eenmaal in de drie maanden bezocht door de betrokken officieren van justitie vergezeld van de geneeskundige ambtenaren in den kring waarin die gestichten gelegen zijn.

In het algemeen werd de toestand bevredigend bevonden. Omtrent vele gestichten werd evenwel geklaagd over toenemende overbevolking.

De officier van justitie te 's Hertogenbosch en de inspecteur voor Noordbrabant en Limburg vestigden de aandacht der Regering op het, naar hun oordeel onraadzame van het te zamen verplegen van crimineel veroordeelden, bedelaars en landloopers, die in de gevangenissen of bedelaarsgestichten krankzinnig zijn geworden, met de anderé krankzinnigen. Zij waren van meening dat het voor de gewone verpleegden onaangenaam was om met veroordeelden en bedelaars te zijn opgesloten en dat het in de krankzinnigengestichten bezwaarlijk was altijd voldoende voorzorgen tegen ontvlugting te nemen. In de verpleegzaal voor rustige vrouwen in het gesticht te Amsterdam werd, tengevolge van gebrekkige ventilatie gepaard met het groot aantal verpleegden eene benaauwde en drukkende atmospheer waargenomen.

Het voornemen van regenten van het krankzinnigengesticht te Deventer om op een onlangs aangekocht landgoed in de nabijheid der stad een nieuw gesticht ter vervanging van het oude te bouwen, werd door den inspecteur voor Overijssel en Drenthe toegejuicht.

De geneeskundige raad van Friesland en Groningen betoogde aan Gedeputeerde Staten van Groningen de wenschelijkheid dat in die provincie een gesticht tot verpleging van krankzinnigen wierd opgerigt.

D. Voedsel en dranken.

Drinkwater te Zevenbergen.

Het gemeentebestuur van Zevenbergen deed twee monsters water onderzoeken. Voor drinkwater bleken zij ongeschikt.

Steenbergen.

Bij het voorkomen van typhus in eene kostschool te Steenbergen, werd het water door dr. Gunning te Amsterdam en den heer Steensma, apotheker te Breda, scheikundig onderzocht.

Het gebruik als drinkwater werd ontraden, zonder dat evenwel het ontstaan van typhus aan het gebruik van dat water kon worden toegeschreven.

Made.

Te Made wordt welwater gedronken, hetwelk over het algemeen goed is.

Uit sommige pompen heeft het eene ligt bruine kleur, veroorzaakt door ijzererts. Wordt die laag doorgegraven, dan komt men op scherp zand en verkrijgt uitmuntend water.

Heusden.

Te Heusden laat het drinkwater te wenschen over. Vermoedelijk bestaat er verband tusschen den ondoelmatigen afvoer van faecaliën en het slechte drinkwater. De aandacht van het gemeentebestuur werd er op gevestigd.

Keuring van vleesch en visch te Breda.

Tweemalen werd vleesch en tweemalen visch te Breda door de keurmeesters afgekeurd.

Vleesch eener koe aan pokziekte lijdende te Helmond.

Ten gevolge van een berigt aan den inspecteur, dat het vleesch eener koe, in hevigen graad aan pokken (parelziekte)? lijdende, aan een vilder voor f 60 te Helmond verkocht, in consumptie werd gebragt, met de vraag wat er tegen te doen was, gaf de inspecteur te kennen, dat bij het voorkomen van voormelde ziekte geene maatregelen zijn voorgeschreven.

Eene waarschuwing door den burgemeester aan de ingezetenen tegen het gebruik van vleesch van een ziek beest kon welligt zijn nut hebben.

Nadeelige gevolgen werden niet vernomen.

Onderzoek van brood te Arnhem.

De heeren drs. van Calker en Miedema te Arnhem hebben onderzocht, of in het door den commissaris van politie aldaar aan hen overhandigde brood marmer gevonden werd.

De uitkomst was ontkennend.

Pompwater te Barneveld.

Te Barneveld vond men in eene nagenoeg nieuwe pomp de zinken buis met bruine vlekken bedekt; de burgemeester zond een stuk van dat zink aan den geneeskundigen inspecteur. Het daarop gevolgde scheikundige onderzoek door het lid van den geneeskundigen raad, de heer Tjeenk Willink, te Zutphen, leerde, dat de bruine vlekken ijzer-oxydule waren, waarschijnlijk afkomstig van de ijzeren buizen. De inspecteur heeft den burgemeester aanbevolen, een filtreertoestel met plantaardige kool bij die pomp te doen plaatsen.

In de genoemde gemeente is het pompwater over het algemeen geel of grijs van kleur, naarmate de ondergrond ijzer, leem of veen bevat. In eene poging, door den burgemeester ingesteld om beter water te krijgen, is men in 1875 zeer goed geslaagd. Op eene diepte toch van 42 M. heeft men niet alleen water gevonden, maar dit water dringt met geweld naar boven en stijgt door eene buis naast de pomp gestadig, ook zonder dat gepompt wordt, ongeveer 15 c. M. in de hoogte en vormt door het opgaande gedeelte der buis eene kleine fontein. Men zoude den put derhalve wel een artesischen kunnen noemen. Het water is kristal-helder, doch flaauw van smaak, aangezien het bijna geen vrij koolzuur bevat; er is bij een zeer naauwkeurig scheikundig onderzoek, ingesteld door het lid van den geneeskundigen raad den heer G. L. Tjeenk Willink te Zutphen, gebleken, dat het geene organische zelfstandigheden bevat.

Pompwater te Ede.

Het water van de pomp bij het logement „de Posthoorn" te Ede blijft even slecht, als in een voorgaand jaarverslag is berigt.

Pompwater te Elburg.

Een groot ongerief voor Elburg bestaat nog in den aard van het drinkwater. Dat uit de pomp,

op het zoogenaamde oude kerkhof, bij het ziekenhuis, is slecht, geel en flaauw. Evenwel wordt het nog gebruikt, maar als er zieken zijn, wordt de zuiger er uit genomen.

Het water uit de pomp op de ledige steeg is helder, maar stinkt naar zwavel-waterstofgas en is onaangenaam van smaak.

Het water uit de pomp achter het stadhuis schijnt nog het beste te zijn; het is helder, flaauw van smaak, maar zonder reuk.

De geneeskundige inspecteur heeft den burgemeester schriftelijk dringend uitgenoodigd, om ter verbetering hiervan krachtige maatregelen te nemen.

Pompwater te Hattem.

Het drinkwater laat te Hattem op vele plaatsen te wenschen over. Het lid van den geneeskundigen raad, de heer G. L. Tjeenk Willink te Zutphen, heeft aangeraden zorgvuldig acht te geven, dat alle riool- en gootwater behoorlijk wegloopen kan, opdat het thans voor de gezondheid onschadelijke water op den duur bruikbaar blijve.

Pompwater te Hoevelaken.

De geneeskundige inspecteur heeft den burgemeester dringend aanbevolen, het water uit eenige door hem aangewezen pompen, scheikundig te laten onderzoeken en zoo noodig, maatregelen tot het verschaffen van beter drinkwater te nemen.

Pompwater te Nijkerk.

Over het drinkwater te Nijkerk heeft de geneeskundige inspecteur reeds vroeger geklaagd. Er zijn daar vele particuliere pompen waarvan de meeste goed water geven. Maar van de stadspompen heeft men die op de „Kwade beek" en „Loods" moeten opruimen en door anderen vervangen; uit die op den „Hoogenhof" bij Dijkhuizen is de zuiger genomen; die in de Holkerstraat achter het huis van de wed. van den Hoek, die in de Kruidstraat bij G. van Maanen, die op het Stuverenplaatsje en Davidshof, zijn afgekeurd.

Voedsel te Oldebroek.

Te Oldebroek werden aardappelen en brood in ongelooflijke hoeveelheden gebruikt. Van groenten kent men bijna niet anders dan snijboonen, zuurkool en appelen, die op eene in het oog loopend onsmakelijke wijze gereed gemaakt worden. Slappe koffij is de voornaamste drank.

Drinkwaterleiding te Nijmegen.

De gemeenteraad te Nijmegen scheen in 1875 ernstig te denken aan de verwezenlijking van een plan, om aldaar eene drinkwaterleiding aan te leggen. De geneeskundige inspecteur heeft gemeend, dat voornemen te moeten ontraden; immers, het drinkwater uit de gemeente-pompen is op weinige plaatsen *zoo uitstekend als juist te Nijmegen* en naar zijn oordeel bestaat derhalve geene reden, om naar ander water om te zien. Het water uit *goede* pompen verdient de voorkeur boven dat, uit eene waterleiding verkregen, omdat het in de diepte steeds frisch blijft en niets verliest van zijn koolzuurgehalte, hetwelk niet alleen voor den aangenamen smaak, maar ook voor de verteerbaarheid van het water lang niet onverschillig is. Water daarentegen uit waterleidingen verliest zijn koolzuurgehalte, in de zomermaanden zijne frischheid, en wordt dikwerf in of door de buizen verontreinigd.

Mogt alzoo eene waterleiding tot stand komen, dan zal zeer stellig minder goed drinkwater door de ingezetenen gebruikt worden dan thans, en de pompen, minder gebruikt wordende, zullen allengs minder goed water opleveren.

Anijszaad in Zuidholland.

In Zuidholland werden verschillende monsters anijszaad onderzocht en deugdelijk bevonden.

Drinkwaterleiding te 's Gravenhage.

Te 's Gravenhage levert de in het vorige jaar voltooide duinwaterleiding uitmuntend water. Wanneer dat water algemeen in gebruik zal zijn gekomen verwacht de inspecteur daarvan een heilzamen invloed op den gezondheidstoestand.

Ook in Noordholland werden monsters anijszaad onderzocht en zonder schadelijke bestanddeelen bevonden. Anijszaad in Noordholland.

Een monster drinkwater uit Westzaan werd bevonden een groot zoutgehalte en eene ruime hoeveelheid ammoniakzouten te bevatten, weshalve het als drinkwater ongeschikt werd beschouwd. Drinkwater te Westzaan.

In de maand April zijn vergiftigingstoevallen met doodelijken afloop na het gebruik van sellerij-soep voorgekomen in de gemeenten Arnemuiden en Middelburg. Door het bureau voor scheikundige onderzoekingen te Middelburg is uitgemaakt dat in die eetwaar een vlugtig alcaloïd met den reuk van *coniine* is vervat geweest. Zeer waarschijnlijk alzoo was bij de sellerij een vergiftig gewas ingezameld; en vermits de *apium graveolens* enz. in het voorjaar, bij wijze van industrie door kinderen in ruwen staat wordt gezocht en aan de ingezetenen verkocht, zoo is het noodzakelijk geweest om het publiek tot behoedzaamheid aan te sporen, bij de inzameling en bij den inkoop van ruwe sellerij. Vergiftiging door ruwe sellerij.

Het vinden van doode patrijzen op eenige akkers in de omstreken van Groede en van andere gemeenten in oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen heeft de aandacht doen vestigen op de bekende, sedert eenige jaren in toepassing zijnde bewerking van het zaaigraan met *arsenicum*, ter voorkoming daarin van den zoogenoemden *brand*. Wel is waar hadden de vergiftigde vogels waarschijnlijk hunnen weg gevonden in de restaurants van Gent of van andere steden; maar de mogelijkheid dat de bedoelde bewerking eenig verder nadeel zoude kunnen doen ontstaan, heeft een gezet onderzoek deswege noodzakelijk gemaakt. Hieruit is gebleken dat de met *arsenicum* behandelde tarwe-, gerst- of haverkorrel bij ontkieming in geen enkel deel der plant (blad, stengel, bolster of wortel) noch ook later aan de vrucht eenig spoor van het vergif afgeeft, maar dat het in zijn geheel in den bouwgrond overgaat; en vermits de oplosbare bestanddeelen van dezen slechts in uiterst verdunden toestand zouden kunnen geraken in het omringende slootwater, hetwelk in den regel geen gemeenschap heeft met réservoirs van drinkwater voor mensch of vee bestemd, zoo volgt er uit dat de bedoelde bewerking als zoodanig onschadelijk is en dat zij slechts gevaar oplevert voor de arbeiders die er mede belast worden, zooals dit in onderscheidene streken van Engeland is waargenomen, of ten gevolge van achteloosheid en onvoorzigtigheid, welke uit het in voorraad hebben van *arsenicum* kunnen ontstaan. Want het zoogenoemde *brandpoeder* wordt in groote hoeveelheden vrij in ons land ingevoerd; het is tegen betaling voor een ieder in den winkel te erlangen, en toen onlangs, na eene gedane waarschuwing in de courant, tot het betrachten van de uiterste omzigtigheid in den omgang met het bewuste artikel, een winkelier vergunning vroeg om het te mogen slijten, moest worden bekend dat het geneeskundig Staatstoezigt evenmin bij magte is om het verzoek in te willigen als om den verkoop te beletten. Bewerking van zaaigraan met arsenicum.

Te Loenen hebben burgemeester en wethouders twijfel geopperd omtrent de goede zamenstelling van het aldaar gebakken brood. Aan den heer dr. B. Spruijt te Utrecht is opgedragen, dat brood scheikundig te onderzoeken, en er is — naar de adjunct-inspecteur meent — reeds gevonden, dat het vermoeden van het gemeentebestuur niet geheel ongegrond is. Brood te Loenen.

Te Utrecht heeft de adjunct-inspecteur burgemeester en wethouders gewezen op het gebrek aan goed drinkwater in de Groene steeg aldaar, maar hij heeft ten antwoord ontvangen, dat aan de zaak niets te doen is. Drinkwater te Utrecht.

Op den 5den Junij hebben de heeren, die met rente-guarantie eene concessie wenschen te

bekomen tot het aanleggen van eene drinkwaterleiding te Utrecht, zich tot den raad der gemeente gewend met een uitvoerig adres, dat krachtig aandringt op het nemen eener beslissing, „opdat hunne in het belang hunner medeburgers gedane pogingen het door hen sinds lang gewenschte resultaat mogen bereiken". De adjunct-inspecteur gelooft, dat op dit adres nog geene beschikking genomen is. De gemeenteraad heeft intusschen op de gemeentebegrooting de aangevraagde gelden tot het voortzetten der diepe putboring op het Vreeburg geweigerd.

Melk te Utrecht.

Te Utrecht werd ook een paar malen het gevoelen van den adjunct-inspecteur gevraagd, of bij het heerschen van de „tongblaar onder het vee in den omtrek der gemeente, de rondgevente melk gerust gedronken kon worden? Hij heeft aangeraden, die melk zekerheidshalve eerst te koken.

De districts-veearts heeft op zijne vraag, of de epizoötie van goedaardig mondzeer in 1875 binnen zijn kring voorbeelden heeft opgeleverd van kwade gevolgen bij het gebruik van de melk door den mensch, ontkennend geantwoord, evenwel onder bijvoeging van een berigt van den „veeopzigter over het niet verdachte vee" te Lopik, dat aldaar een boer, diens vrouw en de knecht aan tongblaar ten gevolge van het gebruik van slechte melk geleden hebben, doch spoedig hersteld zijn.

Toezigt op het vee en vleesch te Utrecht.

De stedelijke commissie van toezigt op het vee en vleesch, waarvan ook de adjunct-inspecteur lid is, houdt een wakend oog op de slagterijen te Utrecht. Van de slagers aldaar zijn er niet minder dan 22, die wegens het afleveren van allerlei van buiten ingevoerd vleesch, van nuchteren kalveren gehakt, of wegens het slagten van ziek vee, streng in 't oog gehouden moeten worden.

Commissie tot onderzoek naar de volksvoeding in Friesland.

De geneeskundige raad voor Friesland en Groningen benoemde eene commissie uit haar midden tot onderzoek van den staat der volksvoeding in Friesland.

Onderzoek van drinkwater.

Regenwater uit den regenbak bij de kerk te Ee in Oostdongeradeel werd goed bevonden.

Vleeschkeur en afkeuring.

Te Leeuwarden werd de verordening op het verkoopen van vleesch, visch, vruchten, enz., van 9 October 1856 streng gehandhaafd.

Ten gevolge van het heerschen van longziekte in de provincie, werden er een menigte vierendeelen van runderen, geslagt ten gevolge van bestaande of vermoedelijke longziekte, ingevoerd en door de keurmeesters naauwkeurig onderzocht.

Bij deze keuringen en bij die in vleeschwinkels en slagthuizen van slagers werden afgekeurd 1600 kilgr. rundvleesch, 60 kilgr. schapenvleesch, 660 kilgr. varkensvleesch, te zamen 2320 kilgr., tegen 2123 kilgr. in 1874. Daarenboven werden voor consumtie afgekeurd 720 schelvisschen en 8200 bokkings. Het afgekeurde werd, zoo ver noodig, op last van den burgemeester, onder inachtneming der vereischte voorwaarden, op de gemeentelijke aschbelt begraven, veelal na te voren ingekerfd en met petroleum overgoten te zijn.

Drinkwaterverschwatervijvers te Leeuwarden.

De beide verschwatervijvers in Leeuwarden voorzagen, in verband met de bij de meeste woningen bestaande regenwaterbakken, in de behoefte.

Uit de 2de of nieuwe vijver is in 1875 met goed gevolg de buisleiding door de gemeentegracht naar den wester dwinger gelegd, om hier, door het plaatsen van een of meer pompen gelegenheid te geven het vijverwater binnen de stad te gebruiken. Het scheikundig onderzoek van dit water leverde steeds gunstige uitkomsten.

Te Franeker zal in 1876 een nieuwe verschwatervijver worden aangelegd. Franeker.

Een paar monsters tarwemeel in Overijssel werden onderzocht en goed bevonden. Daarentegen leverde een onderzoek van drinkwater uit particuliere pompen te Zwolle en te Kampen geen gunstige resultaten op. Ook werd een monster gefiltreerd drinkwater uit Kampen onderzocht. Het was vroeger troebel en min of meer stinkend, na de filtratie echter volkomen reuk- en kleurloos. Het bleek echter dat het ook toen nog organische stoffen in opgelosten toestand bevatte. Overijssel.

Meel, door een gebruiker aan den inspecteur voor Friesland en Groningen gezonden als verdacht van verontreinigd te zijn met gips, werd tot onderzoek in handen gesteld van twee scheikundigen, leden van den geneeskundigen raad. Uit beider onderzoek bleek dat, behalve enkele zandkorreltjes (waarschijnlijk afkomstig van de maalsteenen), geene bijgemengde anorganische bestanddeelen in het meel bevat waren, met name geen gips. Met het oog op de chloriden daarin voorkomende, vermoedde een der onderzoekers, dat de tarwe waarvan dit meel afkomstig was, door zeewater was beschadigd. Onderzoek van meel.

Den 10den April werd een krachtig 21jarig meisje te Kropswolde (gemeente Hoogezand) plotseling ziek, *onmiddelijk* na het gebruik van *een* pepermuntje, dat zij van eene koopvrouw ten geschenke had gekregen. Alle verschijnselen wezen op eene akute vergiftiging door eene bijtende stof, te beginnen met hevig brandende pijnen in den mond. In den nacht van den 12den op den 13den overleed de lijderes. Vermits de eerst gebraakte stoffen bij de eerste komst van den geneesheer verwijderd waren, werd het bij 't leven der lijderes moeijelijk, genoegzame zekerheid te bekomen van den juisten aard van dit ziektegeval. Eenige den inspecteur op zijn verzoek gezonden pepermuntjes, waaruit het vergiftige pepermuntje zou afkomstig zijn geweest, werden door hem in handen gesteld van twee scheikundige leden van den geneeskundigen raad. In deze exemplaren bleek geenerlei vergiftige of andere schadelijke stof aanwezig te zijn. Ook door de justitie, die zich mede de zaak had aangetrokken, werd geene aanleiding tot verdere vervolging gevonden. Er had eene geregtelijke lijkopening plaats gehad. Vergiftiging door een pepermuntje.

De burgemeester van de gemeente 't Zandt zond twee stalen drinkwater, het ééne uit de pomp staande op het schoolplein te Leermens, het andere uit die van het gemeentehuis te 't Zandt zelf, met verzoek die te doen onderzoeken en te willen berigten, of ze tot drinkwater gebezigd konden worden. Het water uit de schoolpomp bleek ondrinkbaar te zijn wegens te groote hoeveelheid organische stoffen. Het andere kon als drinkwater worden goedgekeurd, omdat daarin slechts zeer weinig organische stoffen, geen salpeterzuur of ammonia en slechts sporen van salpeterigzuur werden aangetroffen. Drinkwater te 't Zandt.

In verbinding met de *Vereeniging tot Bevordering der Volksgezondheid* te Groningen, werd, in de *Groningsche Courant* eene waarschuwing aan het publiek gerigt betreffende koperarsenikhoudende versieringen van gebak, die hier op taarten weder waren voorgekomen. Versieringen van gebak.

Te Beek werden twee waterpompen door de ingezetenen met subsidie der gemeente gesteld, terwijl het voornemen bestaat een derde pomp nabij het schoollokaal op kosten der gemeente te maken; voor zuivering der door de gemeente loopende beek werd zorg gedragen. (Zie verslag 1874, blz. 230). Beek.

De hoop dat te Kasen (gemeente Bunde) (zie verslag 1874, blz. 231) eene pomp zou Bunde.

worden geplaatst, werd wegens financiële bezwaren teleurgesteld; de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten werd daarop ingeroepen, te meer daar de adjunct-inspecteur bij een nader onderzoek vernam, dat het hemelwater om te dienen tot drank in gemaakte kuilen op den publieken weg werd verzameld, tengevolge waarvan deze op enkele punten in een moeras wordt veranderd.

Gronsfeld. Aan de gemeentebesturen van Gronsfeld en Susteren werd het voorstel gedaan om de openbare waterputten te overdekken en van eenen vasten emmer te voorzien, om verontreiniging van het water tegen te gaan.

Het scheikundig onderzoek van het water van een put nabij een huis te Gronsfeld, waarin verscheidene gevallen van febris typhoïdea voorkwamen en in welks nabijheid zich eene mestvaalt bevindt, gaf als eenige afwijking een betrekkelijk groote hoeveelheid chloorverbindingen.

Heer. Een openbare waterput te Heer was zeer onzindelijk het water was troebel en slecht van smaak. Reiniging werd aangeraden.

Heerlen. Het water uit de nieuwe pomp te Heerlen (zie verslag 1874, blz. 231), werd nogmaals aan een scheikundig onderzoek onderworpen en veel verbeterd bevonden.

Houthem en Meerssen. Het water eener pomp nabij de begraafplaats te Houthem, werd, even als dat van eene openbare put te Limmel (Meerssen), in de nabijheid waarvan angina diphtherina bij herhaling werd waargenomen, bij scheikundig onderzoek goed bevonden.

Hulsberg. Te Hulsberg werd voorgesteld een of meer openbare waterputten te graven.

Kerkrade. Het water eener openbare pomp, grenzende aan een modderpoel op de markt te Kerkrade, in welks nabijheid meerdere personen aan febris typhoidea leden, werd bij scheikundig onderzoek niet deugdelijk bevonden: het gemeentebestuur werd aanbevolen dien poel te laten uitgraven en met zuiver zand te vullen, tenzij men verkoos eene andere pomp te maken; de gemeenteraad bepaalde zich tot het besluit dat de poel zou worden gereinigd.

Maastricht. Opruiming van openbare pompen. Naar aanleiding van de mededeeling door een lid van het gemeentebestuur in eene vergadering van den gemeenteraad te Maastricht, dat hij bij de behandeling van de stedelijke begrooting een voorstel zou doen om binnen zekeren tijd (vijf à zes jaren) na invoering eener plaatselijke verordening, waarbij in iedere woning of verzameling van woningen de daarstelling van pompen op kosten der eigenaars zou worden bevolen, de openbare of stadspompen af te schaffen, op grond dat hun onderhoud jaarlijks aan de gemeente f 1500 kostte, en de eigenaars der huizen en wel voornamelijk van die in de achterbuurten, welke ze tot zeer hoogen prijs verhuren, verpligt waren voor drinkwater te zorgen, deelde de adjunct-inspecteur in een gemotiveerd schrijven zijne bezwaren tegen dat voorstel mede.

Bij de latere behandeling werd het voorstel met het schrijven van den adjunct-inspecteur in handen gesteld van de commissie voor de openbare werken.

Van eene beslissing over dit voorstel was bij het einde van het jaar niets vernomen.

Posterholt. Op de speelplaats nabij de gemeenteschool werd eene pomp gesteld die goed water levert. (Zie jaarverslag 1874, bladz. 231.) Na nogmaals herhaaldelijk aangeraden te hebben dat van gemeentewege op andere punten in dit belangrijke voedingsmiddel werd voorzien, deelden

burgemeester en wethouders mede, dat wegens den hoogen waterstand in de Roer het maken van pompen uitgesteld moest worden.

Het water van een nabij eene mestvaalt aanwezigen put te Roosteren, dat helder, klaar en reukeloos was, bevatte vele organische stoffen en vertoonde eene sterke reactie op salpeterzuur. **Roosteren.**

Op een openbaren waterput te Wijnandsrade, die door invallend vuil verontreinigd werd, zou, op voorstel des adjunct-inspecteurs eene pomp worden geplaatst. **Wijnandsrade.**

E. Geneeskundige armverzorging.

In Noordbrabant wordt, ten opzigte van de bezoldiging van geneeskundigen met de armenpraktijk belast, verbetering waargenomen. Het gemeentebestuur van Wouw betaalt daarvoor f 800 en, indien de geneeskundige den graad van medicinae doctor bezit, f 1000. Te Boxtel bedraagt de bezoldiging f 1000 tot f 1200, te Zundert f 800, te Waspik f 500, te Uden f 750, te Raamsdonk f 600, te Oss f 540, te Helmond f 700 zonder levering van geneesmiddelen, te Etten f 500 en te Asten f 600. **Noordbrabant.**

In sommige gemeenten van Gelderland, o. a. te Elburg en te Hattem is de geneeskundige armverzorging zoo geregeld dat het gemeentebestuur den geneeskundige bezoldigt en de diakenie de geneesmiddelen betaalt. **Gelderland.**

Vernemende dat de gemeente-vroedvrouw te Bodegraven van daar was vertrokken en dat het gemeentebestuur voornemens zou zijn niet eene andere vroedvrouw in hare plaats te benoemen, maar de van gemeentewege te verleenen verloskundige hulp ook aan eenen te benoemen gemeentegeneesheer op te dragen, heeft de inspecteur voor Zuidholland bij het gemeentebestuur daar tegen bedenking gemaakt en doen opmerken, dat het voor eene plaats als Bodegraven zonder twijfel wenschelijk is dat er eene vroedvrouw gevestigd zij, en dat slechts door eene aanstelling van gemeentewege daarin behoorlijk wordt voorzien. Noch voor de bevolking, noch voor de geneeskundigen is het wenschelijk. dat alle verlossingen door eenen geneesheer moeten worden verrigt. **Bodegraven.**

Het gemeentebestuur droeg echter de verloskundige hulp aan eenen geneeskundige op, daar eene vroedvrouw, naar het bestuur meent, te Bodegraven niet een behoorlijk bestaan vindt.

Tengevolge van klagten over uitoefening der verloskunst door eene onbevoegde vrouw te Everdingen werd een onderzoek ingesteld omtrent de verloskundige hulp aldaar. Hierbij bleek de behoefte aan eene vroedvrouw in de gemeenten Everdingen en Hagestein, waar geen geneeskundigen gevestigd zijn. De adjunct-inspecteur gaf daarom aan de besturen dier gemeenten in overweging, de aanstelling van eene vroedvrouw te bevorderen en verzocht daartoe de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten. Het antwoord luidde, dat er geen behoefte bestaat aan eene vroedvrouw, aangezien de geneesheer, die te Schoonerwoerd woont, met de verloskundige praktijk te Everdingen belast is. **Everdingen en Hagestein.**

Door de gemeentebesturen van Egmond aan Zee en van Marken werd, ten gevolge van het vertrek der geneeskundigen uit die gemeenten, geklaagd over gebrek aan geneeskundige, vooral verloskundige hulp. **Geneeskundige hulp in de gemeenten Egmond aan Zee en Marken.**

In de gemeente Egmond aan Zee werd in geneeskundige hulp voorzien door den geneesheer uit

Egmond binnen, die echter geen verloskundige was, waardoor moeijelijkheden bleven bestaan, doordien de vroedvrouw van Egmond aan Zee ziek geworden zijnde, geen hulp kon verleenen.

In de gemeente Marken werd tijdelijk door het aanstellen van eene vroedvrouw in verloskundige hulp voorzien en is het later gelukt door eene verhooging van het tractement met f 250, de betrekking van gemeente-geneesheer aldaar te vervullen.

Tarief van geneesmiddelen van het burgerlijk armbestuur te Wormerveer.

Op verzoek van den burgemeester van Wormerveer werd het tarief van geneesmiddelen, in gebruik bij het burgerlijk armbestuur te Wormerveer, door den adjunct-inspecteur herzien.

Taxatie van rekeningen.

Rekeningen wegens verstrekte geneeskundige hulp werden ter beoordeeling ingezonden door den Commissaris des Konings en door het gemeentebestuur van Harenkarspel.

Vacaturen in plattelandsgemeenten van Zeeland.

Door overlijden of vertrek van geneeskundigen zijn wederom eenige gemeentebesturen in de noodzakelijkheid geweest om voorzieningen te nemen betreffende de geneeskundige behandeling van armlastigen, de periodieke gratis-vaccinatiën en andere aan de bediening van gemeente-geneeskundige verbonden werkzaamheden. Waar plaatselijke hulp ontbrak, werd de betrekking van gemeente-arts aan geneeskundigen in de naaste omgeving opgedragen.

De gemeente Boschkapelle trof te dien aanzien schikkingen met dr. J. E. Callenfels te Hulst, 's Heerenhoek met den geneeskundige L. C. P. Boogaart te Driewegen, Ritthem met den geneeskundige G. A. Peters te Oost-Souburg en Waterlandkerkje zal bediend worden door den geneeskundige H. B. Maal Henry te Oostburg. In enkele van die gemeenten, waar men zich vleit de toekomstige vestiging van een geneeskundige te zullen kunnen bewerken door het uitloven van eene verhoogde jaarwedde, moet de aangegane overeenkomst als slechts van tijdelijken aard beschouwd worden.

Verloskundige hulp te Breskens.

Met het gemeentebestuur van Breskens onderhandelde de inspecteur te vergeefs over de aanstelling van eene vroedvrouw, welke hij noodig achtte wegens den grooten afstand waarop verloskundige hulp te verkrijgen was. De gemeenteraad gaf de voorkeur aan benoeming van een genees-, heel- en verloskundige, *zoodra de gemeentefinantiën dit zouden toelaten.* In afwachting daarvan blijft de gemeente derhalve geheel van hulp verstoken.

Schiermonnikoog.

De bezoldiging der vroedvrouw te Schiermonnikoog werd van f 200 verhoogd tot f 250.

Verzoek om subsidie voor een tweeden geneeskundige op Ameland.

Ingezetenen van Hollum en Ballum op het eiland Ameland verzochten aan Gedeputeerde Staten een subsidie ter bezoldiging van een tweeden geneeskundige op dat eiland. De adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen, hierover gehoord, verklaarde zich tegen inwilliging van dit verzoek, omdat op Ameland, zelfs met een subsidie, twee geneeskundigen geen behoorlijk bestaan kunnen vinden en het verzoek onder den invloed van plaatselijken naijver (de vorige geneesheer woonde te Ballum, de tegenwoordige te Nes) schijnt gedaan te zijn.

Gemeentevroedvrouw op Ameland.

Dezelfde ambtenaar adviseerde gunstig op een adres aan Gedeputeerde Staten om eene op Ameland gevestigde vroedvrouw tot gemeente-vroedvrouw te benoemen op eene bezoldiging van f 200, waarvan f 150 door de provincie en f 50 door de gemeente te betalen. Overeenkomstig dit advies werd besloten.

Tarief van geneesmiddelen voor behoeftigen in Oostdongeradeel.

Het gemeentebestuur van Oostdongeradeel vroeg aan Gedeputeerde Staten van Friesland om goedkeuring van een met medewerking van den adjunct-inspecteur ontworpen tarief ter

berekening van de prijzen der geneesmiddelen voor behoeftigen in die gemeente. De adjunct-inspecteur adviseerde tot goedkeuring, zoo noodig, van dit tarief. Gedeputeerde Staten gaven aan het gemeentebestuur te kennen dat hunne goedkeuring niet werd vereischt.

F. Advizen over verschillende onderwerpen.

Koepokinenting in de gevangenissen.

De herhaalde aanvragen bij sommige vaccinatie-bureaux om vaccine tusschen glaasjes of in buisjes voor gevangenissen, deed bij de nederlandsche vereeniging tot bevordering van koepokinenting eenigen twijfel ontstaan omtrent de rigtige uitvoering der voorschriften van den Minister van Justitie, omtrent „uitsluitende toepassing der onmiddellijke inenting bij revaccinatie der gevangenen."

De commissie van administratie der gevangenissen te 's Bosch, op verzoek van voornoemde vereeniging, door den inspecteur daarop gehoord, weigerde aan het verzoek te voldoen en maakte zwarigheid de gevraagde inlichtingen te geven.

Vaststellen eener verordening.

De burgemeester van Zevenbergen verzocht aan den Commissaris des Konings te mogen weten of het gemeentebestuur de bevoegdheid had bij verordening de geneeskundigen te verpligten bij opgaaf krachtens art. 6 der wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n° 60, aanwijzing te doen van straat of gracht, wijk en huisnummer waar de ziekte is voorgekomen, dan wel of art. 151 der gemeentewet hier van toepassing konde worden geacht.

De inspecteur daarop gehoord, gaf te kennen, zonder te beslissen of art. 29 der wet van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134, op de vraag konde van toepassing zijn, dat zijns inziens bedoelde plaatselijke verordening in strijd zoude zijn met art. 150 der gemeentewet, en gaf in overweging het vaststellen van dergelijke verordening aan den burgemeester te ontraden, op grond, dat na een vonnis der regtbank van Maastricht, de Hoogè Raad eerlang zoude uitspraak doen, hoe het „kennisgeven" in art. 6 der wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60, moet worden verstaan.

Verschillende onderwerpen.

De inspecteur voerde nog over verschillende onderwerpen correspondentie, onder anderen over de vraag: of een heel- en verloskundige, geen geneeskundige zijnde, met het verrigten der lijkschouw kan worden belast; het voorgenomen onderzoek naar het tonnenstelsel te Breda; het vervoer van een poklijder in strijd met art. 8 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten; het niet aanwijzen en beëedigen van een geneeskundige tot het verrigten der doodschouw; het niet ter verificatie aanbieden aan den ijker — chef van dienst — te 's Bosch van het milligram gewigt door drie geneeskundigen; het eigendunkelijk invullen der sterftelijsten door een burgemeester; het niet naleven van art. 4 alin. 4 der wet van 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 65; over kraamvrouwenkoorts te Breda, Schijndel en Oosterhout; het schoolgaan van kinderen uit gezinnen waar kinkhoest voorkomt; het benoemen van vaccinateurs ter naleving van art. 18 der wet van 4 December 1872, (*Staatsblad* n°. 134).

Verplaatsing van militairen uit een besmet garnizoen.

Naar aanleiding van een berigt, dat militairen uit Willemstad, alwaar in de kazerne pokken waren waargenomen, naar Numansdorp zijn verplaatst, vestigde de adjunct-inspecteur de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken op de wenschelijkheid, dat militairen uit door pokken besmette garnizoenen niet worden verplaatst, vooral ook omdat in het begin der epidemie van 1870—73 de pokken hoofdzakelijk door militairen zijn verspreid. De Minister heeft hierop de aandacht van zijn ambtgenoot van Oorlog gevestigd.

Uitvoering van art. 17 der epidemiewet.

Bij een bezoek van de gemeenten Middelharnis en den Bommel, bleek den adjunct-inspec-

teur, dat de vaccinatie-bewijzen niet alle voldeden aan de eischen gesteld bij het Koninklijk besluit van 28 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 35).

De hoofdonderwijzers beloofden in 't vervolg voor eene stipte naleving van dit besluit te zullen waken. Met betrekking tot den Bommel heeft een lid van den geneeskundigen raad zich later overtuigd van de naleving der voorschriften.

Verordeningen.

Aan een paar gemeentebesturen van Zuidholland gaf de inspecteur op hun verzoek advies betreffende verordeningen.

Verzuim van het voorgeschreven overleg bij de gemeentebesturen.

Dezelfde inspecteur beklaagt zich er over dat de meeste gemeentebesturen nog steeds alin. 2 van art. 14 der wet, regelende het geneeskundig Staatstoezigt, niet opvatten zoo als de bedoeling der wet is. „Overleg met den geneeskundigen inspecteur omtrent alles wat de volksgezondheid betreft", heeft de wet gewild en aan de gemeentebesturen voorgeschreven. In eene circulaire van 20 October 1871 herinnerde de Minister van Binnenlandsche Zaken aan deze verpligting en drong op betere naleving aan. In die circulaire werden als voorbeelden enkele onderwerpen genoemd, waarbij het voor de gemeentebesturen van belang is, de geneeskundige inspecteurs te hooren. Zoo werden bijv. genoemd aanleg en wijziging van riolen, zorg voor zuiver drinkwater, bouw en inrigting van schoollokalen. Een weinig heeft die circulaire wel gebaat. Maar het is er ver af dat de gemeentebesturen steeds advies vragen, wanneer dit door de wet wordt verlangd en in het belang der zaak wenschelijk ware. Menig schoollokaal wordt gebouwd of verbouwd, zonder dat de geneeskundige inspecteur daarvan immer iets verneemt. Plannen voor rioolstelsels, plannen voor wijzen van afvoer van vuil worden gemaakt, behandeld, gewijzigd, verworpen of aangenomen, drinkwaterleidingen worden in overweging genomen, voorgesteld, in werking gebragt, concessiën voor uitoefening van allerlei beroepen, voor allerlei handelingen waarbij de gezondheid der omgeving betrokken is, worden gegeven, zonder dat de inspecteur er iets van verneemt, wanneer hij het niet in een dagblad leest of bij toeval te weten komt.

De inspecteur betreurt het dat door het verzuim der gemeentebesturen zoo menigmalen de gelegenheid ontbreekt om de een of andere opmerking te maken, die uit een hygieinisch oogpunt niet zonder belang is. Het verzuim pleit zeker niet voor de belangstelling van menig bestuur in de werkelijke belangen der bevolking. Maar somtijds moet het ook enkel toegeschreven worden, niet aan den wensch om weinig gewenschte opmerkingen te voorkomen, maar alleen aan gemis van inzigt in 't belang der zaak en in de strekking van het voorschrift der wet.

Bevoegdheid van een geneeskundige tot het leveren van geneesmiddelen.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werden door den inspecteur voor Noordholland de gevraagde inlichtingen gegeven omtrent eene quaestie van bevoegdheid van eene geneeskundige te Hoorn, tot het leveren van geneesmiddelen in de gevangenis aldaar.

Hulpmiddelen bij spoorwegongelukken.

De raad van administratie der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij had aan den Minister van Binnenlandsche Zaken verzocht, het oordeel te vernemen van deskundigen over 2 modellen van medicijnkisten en instrumenten, waarvan een op elken trein zal worden medegevoerd, de andere op ieder station beschikbaar zal worden gehouden, alsmede over draagtoestellen tot vervoer van gewonden.

Door den Minister uitgenoodigd om met eene commissie uit den geneeskundigen raad die voorwerpen te onderzoeken en daarover rapport uit te brengen, werd dit onderzoek door den geneeskundigen inspecteur met de heeren dr. van Reijsen en dr. Allebé verrigt en daarover uitvoerig rapport uitgebragt.

Eenige aanwijzingen werden daarbij gedaan tot verbetering van den inhoud der medicijnkisten en eenige wenken gegeven om die kisten in behoorlijken staat te onderhouden. Ook de draagtoestellen voor gewonden werden door de commissie beproefd en daaromtrent eene keuze aanbevolen.

Erkenning als geneeskundige van een apotheker, tevens geëxamineerd plattelands heel- en vroedmeester, gevestigd in eene gemeente alwaar tijdens zijne vestiging 2 apotheken bestonden.

Door den Minister werd in handen van den inspecteur gesteld een adres van een apotheker te Weesp, waarbij deze te kennen gaf, dat hij sedert 1858 aldaar was gevestigd, en alhoewel hij èn als apotheker èn als plattelands heel- en vroedmeester was geëxamineerd, hij aanvankelijk alleen als apotheker was werkzaam geweest, doch later ook nu en dan de geneeskunst had uitgeoefend, hetgeen hem sedert geruimen tijd aan allerlei onaangenaamheden had blootgesteld; terwijl te Weesp 2 medicinae doctores gevestigd zijn die beide geneesmiddelen leveren zonder dat ooit onderzocht is, of zij daartoe geregtigd zijn. Dat hij in 1873 was vervolgd wegens het onbevoegd uitoefenen der geneeskunst en het afleveren van geneesmiddelen zonder behoorlijk recept door een' geneeskundige afgegeven en in 1874 wegens het gelijktijdig uitoefenen van de genees- en artsenijmengkunst, doch beide keeren van de hem ten laste gelegde feiten is vrijgesproken; dat niettegenstaande deze vrijspraak de burgemeester van Weesp blijft beweren hem niet als geneeskundige te kunnen erkennen, daar zijne diploma's niet geviseerd en zijn naam dus niet op de officieele lijst van geneeskundigen voorkomt.

Naar aanleiding hiervan wendde adressant zich tot den Minister met het verzoek:

1°. het geneeskundig Staatstoezigt uit te noodigen de zaken dusdanig te regelen dat adressant in zijne betrekking erkend worde;

2°. den heer burgemeester van Weesp dezelfde erkenning te doen gelasten;

3°. een onderzoek in te stellen in hoeverre de beide med. doctoren te Weesp gevestigd, naar aanleiding der wet dd. 2 Maart 1818, tot aflevering van medicijnen al of niet geregtigd zijn.

De inspecteur, na den adjunct-inspecteur; tot wiens werkkring Weesp behoort, te hebben gehoord, adviseerde den Minister den adressant te kennen te geven:

1°. dat het hem volkomen vrijstaat hetzij als geneeskundige, hetzij als apotheker te Weesp werkzaam te zijn en mogt hij het eerste verkiezen, zijne erkenning als zoodanig zoowel door het geneeskundig Staatstoezigt als door den burgemeester van Weesp onverwijld zal geschieden, maar dat hij, met het oog op den geest der wet, behoudens het oordeel van de regtbank, ingeval van vervolging, niet geregtigd is om te Weesp de geneeskunde en de artsenijbereidkunst gelijktijdig uit te oefenen, en wel op grond dat, toen hij zich in 1858 te Weesp vestigde, aldaar 2 apothekers bestonden, en hij dus toen niet geregtigd was, èn als geneeskundige èn als apotheker werkzaam te zijn, en zich dus ook als apotheker heeft gevestigd, en dat hij later, toen in 1861 een dier twee apotheken werd opgeheven, van zijne bevoegdheid om als geneeskundige op te treden geen gebruik heeft gemaakt, maar aldaar apotheker is gebleven; en het dus niet opgaat thans eene bevoegdheid te doen gelden die hij zou gehad hebben indien hij zich in 1861 als geneeskundige had gevestigd;

2°. dat beide medicinae doctoren te Weesp, krachtens de wet van 1818, bevoegd zijn tot het leveren van geneesmiddelen.

Door den Minister werd den adressant te kennen gegeven:

1°. dat het feit, dat de regtbank hem van schuld aan voormeld misdrijf heeft vrijgesproken, het geneeskundig Staatstoezigt en den burgemeester van Weesp niet verpligt hem als geneeskundige te erkennen;

2°. dat de beide te Weesp gevestigde doctoren in de geneeskunde bij de invoering der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) bevoegd waren tot het afleveren van geneesmiddelen krachtens art. 5 der wet van 27 Maart 1838 (*Staatsblad* n°. 10) en die bevoegdheid hebben behouden krachtens art. 20 der eerst aangehaalde wet.

Toepassing van de bepalingen der wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110.)

In de tweede helft van Augustus werd de adjunct-inspecteur door den burgemeester van Amsterdam verzocht hem mede te deelen of hij, met het oog op het twijfelachtige of in deze gemeente hondsdolheid voorkwam, het noodig oordeelde de bepalingen der wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110), die eerst op 1 September in werking trad, nu reeds toe te passen.

Na ingewonnen advies van den districts-veearts, gaf de adjunct-inspecteur als zijn gevoelen te kennen, dat toepassing van maatregelen als in genoemde wet zijn voorgeschreven, onder de gegeven omstandigheden in het algemeen belang werden gevorderd, daar, volgens de verklaring van den districts-veearts, hondsdolheid in deze provincie in de laatste 2 jaren zeer veelvuldig en ook in deze gemeente nu en dan voorkwam, zoodat het aantal gebeten dieren zeer groot en bij velen dezer rabies canina was waargenomen. Ook vele menschen waren gebeten en zelfs nog in de laatste weken was een jongen te Amsterdam aan hydrophobie overleden.

Inlichtingen betreffende de regeling tot ontsmetting.

Op verzoek van den burgemeester van Blaricum werden door den adjunct-inspecteur de regelen, op te volgen bij verbranding of vernietiging van onteigende voorwerpen, ontsmetting van besmette voorwerpen, gebouwen, mestvaalten enz., vastgesteld bij Koninklijk besluit van 17 April 1873 (*Staatsblad* n°. 43) schriftelijk toegelicht.

Voorschriften tot oprigting van een lijkenhuis.

Van den adjunct-inspecteur ontving de burgemeester van Uithoorn, op zijn verzoek, een voorschrift omtrent de vereischten waaraan een lijkenhuis, bedoeld bij art. 12 der wet van 4 December 1873 (*Staatsblad* n°. 134) moet voldoen.

Doel der lijkschouwing tot constatering van den dood.

Aan een geneeskundige in de provincie, die in strijd was met het gemeentebestuur zijner inwoning over de vraag, of de lijkschouwing, die ten doel had den werkelijken dood te constateren van een persoon, die buiten geneeskundige behandeling was gestorven, moest zijn eene operatieve lijkschouwing, werd als de meening van den inspecteur medegedeeld, dat geenszins daarmede eene lijkopening bedoeld werd, maar alleen een onderzoek van het lijk, voor zoo ver dit noodig was om zekere kenteekenen van den dood te onderzoeken.

Verordening van algemeene plaatselijke politie te Middelburg.

Eene ontwerp-politieverordening, door het gemeentebestuur van Middelburg den inspecteur toegezonden, heeft betrekkelijk de handhaving der openbare gezondheid tot eenige opmerkingen geleid, waarop bij de vaststelling door den gemeenteraad is acht gegeven.

Gemeenteput te Nisse.

Nadat reeds sedert 1869 bij herhaling onderhandeld was met het gemeentebestuur van Nisse over de beveiliging door omrastering of op andere wijze, van een midden in de gemeente open liggenden drinkput voor het vee en dit bestuur, zelfs nadat in December 1874 een persoon door den duister misleid er den dood in had gevonden, ongezind bleef om eenigen maatregel tot voorkoming van het gevaar te nemen, werd door den inspecteur de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten ingeroepen. Een besluit van den raad om, in het belang der openbare veiligheid den bewusten put van eene omheining te voorzien, is daarvan het gevolg geweest.

Uitoefening der verloskunst.

Klagten over onwettige uitoefening der verloskunst of over te laat inroepen door eene

vroedvrouw van hulp bij barenden, waardoor doodgeboorte werd te weeg gebragt, zijn moeten onderzocht worden in de gemeenten Bruinisse, Hoedekenskerke, Hoofdplaat en Sint Jansteen.

Verschillende onderwerpen.

Over verzuim in het doen van aangifte van zieken, over maatregelen bij varicellen, kinkhoest enz., over het aanleggen van hulpapotheken en over andere ondergeschikte onderwerpen is briefwisseling gevoerd met geneeskundigen te Aagtekerke, Aardenburg, 's Gravenpolder, Hontenisse, Oudelande, Schoondijke en Zuidzande.

Ontsmetting.

De burgemeester van Franekeradeel vroeg het advies van den adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen, omtrent het ontsmetten van woningen waarin eene besmettelijke ziekte is of geweest is. De adjunct-inspecteur wees hem op art. 25 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), op het daarop rustend Koninklijk besluit van 17 April 1873 (*Staatsblad* n°. 43) en op eene circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken dd. 26 Maart 1874 n°. 188, 9de afd. (Verzameling van stukken, jaarg. 1874, blz. 17).

Uitvoering in Overijssel van art. 18 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Aan Gedeputeerde Staten, die berigt en raad verzochten omtrent de ministeriële circulaire van Gedeputeerde Staten der provincie van 6 November 1875 (zie bladz. 160) betreffende de uitvoering van art. 18 der epidemiewet, bepaaldelijk omtrent de opvolging van den wensch des Ministers, dat de gemeenten gedurende elk kwartaal *na elkander* gelegenheid zullen geven tot gratis vaccinatiën, gaf de inspecteur te kennen dat, naar zijn inzien, de beste en gereedste weg om spoedig tot de door den Minister gewenschte regeling te komen deze was, dat door Gedeputeerde Staten zelven eeu schema daarvoor aan de gemeentebesturen werd voorgesteld. In dat schema zouden de gemeenten moeten worden ingedeeld in 13 groepen van niet te veel uiteenloopende bevolkingscijfers, zooveel doenlijk, ook wat de opvolging betreft, overeenkomstig hare geographische ligging, opdat, wanneer bijv. groep 2 begint te vaccineren op het oogenblik dat de eerste vaccinatiën in groep 1 reeds resultaten hebben geleverd, de mogelijkheid besta om uit groep 1 versche vaccinestof, of nog beter kinderen, wier pokken tot uitenting rijp zijn, naar groep 2 over te brengen. Een ontwerp-schema van zoodanige indeeling werd door den inspecteur daarbij gevoegd; het bevolkingscijfer der daarin omschreven 13 groepen wisselde af tusschen een maximum van 21 886 en een minimum van 15 802 zielen. Tevens werd een middel aan de hand gedaan om, zoo dit noodig mogt geacht worden, te voorkomen dat eene gemeente jaar uit jaar in steeds in dezelfde vier maanden vaccineert.

Later vroegen Gedeputeerde Staten den inspecteur, van waar de geneeskundigen in de provincie gewoonlijk hunne vaccine-stof verkrijgen. De inspecteur antwoordde dat hem dit niet van alle geneesheeren bekend was; dat intusschen 35 van hen die in 1874 van het bureau te Ommerschans hadden verkregen; dat eenige anderen ze ontboden hadden uit Rotterdam, Amsterdam en Haarlem; eindelijk dat hij zelf, wanneer er te Ommerschans geen stof te krijgen was, die op verzoek van gemeentebesruren van elders had ontboden. Hij vestigde daarbij de aandacht op de ministerieële missive van 23 Maart 1868, n°. 303, 9de afd., en voegde daar de opmerking bij, dat het, ter vermijding van onnoodigen omslag en van oponthoud, altijd zaak is dat de gemeentebesturen en geneesheeren zich regtstreeks wenden tot de bureaux en niet tot den inspecteur, daar deze óók de stof van de bureaux moet ontbieden.

Door den burgemeester van Blokzijl gevraagd of de gelegenheid tot kostelooze inenting en herinenting, bedoeld in art. 18 der epidemiewet, alleen voor minvermogenden moet worden opengesteld, antwoordde de inspecteur dat hij voor zich in de wet geen grond zag voor zoodanige beperking. Voor de geneeskundigen moest het zeker minder aangenaam zijn wanneer

meervermogenden van die gelegenheid gebruik maken zonder te honoreren; deze zullen naar zijne meening dit echter op den duur niet volhouden, indien de publieke opinie hen, die dit doen, als zich zelven in de categorie van „armen" rangschikkende beschouwt.

Regeling van hetzelfde onderwerp in Groningen.

Gedeputeerde Staten van Groningen hebben het advies van den inspecteur gevraagd wat betreft de regeling van den tijd der driemaandelijksche inentingen, met het oog op de verschillende gemeenten in de provincie. De zaak is nog in behandeling.

Subsidie aan het instituut tot opleiding van vroedvrouwen te Groningen.

Voorts heeft dat collegie in 't begin des jaars de meening van denzelfden inspecteur gevraagd aangaande het adres van burgemeester en wethouders van Groningen aan de Staten der provincie, ten einde een jaarlijksch subsidie te bekomen uit de provinciale fondsen, tot instandhouding van het in de hoofdplaats sedert lange jaren bestaande instituut tot opleiding van vroedvrouwen. Even als die ambtenaar vroeger in zijne correspondentie met burgemeester en wethouders over dit onderwerp als zijne overtuiging had uitgesproken, dat het voortbestaan van die inrigting wenschelijk was, mits die worde gebragt op de hoogte van de eischen, welke aan haar moeten gesteld worden, en dat die wenschelijkheid in naauw verband stond met de behoefte der geheele provincie, vooral van het platteland, aan meer vroedvrouwen, ondersteunde hij ook nu het verzoek van burgemeester en wethouders van Groningen. Toen hem later de wenschelijkheid bleek, om, afgescheiden van het onderzoek naar de behoefte aan vroedvrouwen door Gedeputeerde Staten in te stellen bij de gemeentebesturen, zijnerzijds de zaak te onderzoeken, wendde hij zich tot de leden, plaatsvervangers en corresponderende leden van den geneeskundigen raad in deze provincie, alsmede tot een aantal andere geneeskundigen ten plattenlande, om nader naauwkeurig bekend te worden met den staat van zaken. In zijne missive van 1 October aan Gedeputeerde Staten, in antwoord op hunne nadere aanvraag, was hij dan ook in staat, na kennisneming van alle stukken, onder anderen te berigten, dat, blijkens de verklaringen van de betrokken gemeentebesturen, in 21 van de 56 plattelandsgemeenten behoefte bestond aan meer verloskundige hulp, en dat volgens zijne eigene nasporingen die behoefte bestaat in 25 van die 56 gemeenten; dat het hem aangenaam was te ontwaren uit de verklaringen van $^3/_8$ der gemeentebesturen in deze provincie, dat zijne pogingen om de opleiding van meer en goede vroedvrouwen *vooral ten behoeve van het platteland der provincie*, zooveel mogelijk te bevorderen, op goede gronden steunden; dat inzonderheid de kringen Westerkwartier en Westerwolde hier in aanmerking komen, en, als men de gemeenten met name wil kennen, dan vooral moeten genoemd worden: Grootegast, Leek, Haren, Oldehove en Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde en bovendien Slochteren; dat onderscheidene gemeenten (bijv. Kantens, Meeden, Oldehove) meer dan eens pogingen hebben aangewend om eene vroedvrouw te bekomen, maar te vergeefs, en het wel niet gewaagd is te onderstellen, dat, als er meer vroedvrouwen beschikbaar waren, de kans om er eene te verkrijgen voor die gemeenten vrij wat grooter zou zijn; dat ook niet uit het oog verloren mag worden de omstandigheid, dat de hulp van onbevoegde vrouwen kwalijk kan worden tegengegaan en belet, zoo lang niet meer en betere gelegenheid bestaat, om van bevoegde zijde hulp te kunnen erlangen; dat het wel niet noodig zou zijn in bijzonderheden nader aan te toonen, welke nadeelige gevolgen voor moeder en kind nu en dan moeten ontstaan of reeds teweeggebragt werden door den tegenwoordigen, onvoldoenden toestand, en dat alzoo de meening voldoende gestaafd schijnt, dat het *inzonderheid in het provinciale belang is*, dat er te Groningen eene inrigting tot opleiding van goed onderwezene vroedvrouwen worde tot stand gebragt. Het praeadvies der centrale afdeeling om aan Groningen de gevraagde jaarlijksche subsidie ad f 1000, onder zekere voorwaarden toe te staan, werd door de Staten (dd. 9 No-

vember), met 21 tegen 19 stemmen verworpen. In 1876 werd de zaak enkel door het bestuur der gemeente Groningen verder behandeld. Daarop moet dus in het volgende jaar worden teruggekomen.

Preventieve maatregelen tegen hondsdolheid.

Aan den Commissaris des Konings van Groningen stelde de inspecteur voor, toen in onderscheidene gedeelten van het Rijk sedert eenigen tijd eene hooge mate van bijtzucht bij de honden was waargenomen en op vele plaatsen gevallen van dolheid, met hunne schromelijke gevolgen voor den wensch, waren voorgekomen, en nu ook in eene gemeente van deze provincie een geval van hondsdolheid zich blijkens de berigten had voorgedaan, en dientengevolge alinea 2 en 3 van art. 3 der wet van 5 Junij 1875, tot vaststelling van bepalingen bij het voorkomen van hondsdolheid door de betrokken burgemeesters in toepassing gebragt waren, om de preventieve strekking van de wet, voor zoo veel die mogelijk was gemaakt, verder te willen uitstrekken dan tot de allernaaste omgeving van de gemeente, waar het geval was voorgekomen. Zij verzocht dus toepassing van de bepaling (alinea 3 van art. 3,) dat 's Konings commissarissen de bevoegdheid hebben, om c. q. in eene geheele provincie of in een deel daarvan de 2de alinea van het aangehaalde artikel toe te passen. In allen gevalle wenschte hij dien maatregel te zien toegepast op het gedeelte der provincie, het arrondissement of een deel van dit laatste, waarin de betrokken gemeente lag en wel nu, dus vóórdat er meer gevallen van hondsdolheid en op meer plaatsen in de provincie voorkwamen. De heer Commissaris des Konings vond in 't gegeven geval (dd. 29 September) voor alsnog geen vrijheid, een bevelschrift uit te vaardigen als door den inspecteur bedoeld werd.

Rottende visch in het Damsterdiep.

Aan den Commissaris des Konings in Groningen gaf de inspecteur 1°. October berigt, dat in het Damsterdiep digt bij de stad Groningen eene groote hoeveelheid doode visch lag te rotten. Het sterven van die visch achtte men het gevolg van het onlangs binnenlaten van zeewater in de kanalen. Hij verzocht in de zaak te willen doen voorzien.

Te late begraving van een overledene aan diphtheritis.

Aan Gedeputeerde Staten deelde dezelfde inspecteur mede, dat in den nacht van 28 op 29 September in zekere woning te Garrelsweer, gemeente Loppersum, aan diphtheritis was overleden een jongen van 5 jaar, wiens lijk werd ter aarde besteld op 4 October, tusschen 12 en 1 uur 's namiddags. In den nacht van 3 op 4 October waren de 5 dagen van art. 6 der begraafwet dus verstreken. Daarbij kwam dat hier eene zoo kwaadaardige besmettelijke ziekte als de diphtheritis de oorzaak van den dood was en in zoodanig geval zoo *spoedig mogelijk* begraven wenschelijk is. Voorts, dat het sterfgeval plaats had bij een bakker, wiens winkel voortdurend geopend was voor het publiek. Hij maakte ook gewag van een vroeger soortgelijk geval in die gemeente en merkte op, dat het onder deze omstandigheden minder vreemd geacht kon worden, dat de diphtheritis in die gemeente sinds jaar en dag bleef voortbestaan. Ook herinnerde hij aan een geval, van *te* laat begraven in eene andere gemeente in 't jaar te voren, zoodat deze wetsovertreding nog al eens scheen voor te komen. Denzelfden dag schreef hij aan burgemeester en wethouders van Loppersum terzelfder zake en deed o. a. uitkomen, dat niet moest worden voorbijgezien, dat gemis aan voldoende *preventieve* maatregelen als eene voorname oorzaak moest worden beschouwd van het zoo langdurig voortbestaan der ziekte in hunne gemeente. Hij voegde in bijzonderheden daaromtrent het noodige bij, bepaaldelijk ook wat betrof de noodzakelijkheid van medewerking van en zamenwerking met geneeskundige en gemeentebestuur, wil men een einde gemaakt zien aan dusdanige ziektevormen in eene gemeente.

Een eerste gevolg van deze zaak is geweest eene circulaire van Gedeputeerde Staten aan de gemeentebesturen, *Provinciaal Blad* 1875, n°. 60, waarin met nadruk wordt aangedrongen

op stipte handhaving der wettelijke bepalingen, op bevordering zoo mogelijk van spoedige begraving bij sterfgevallen door eene besmettelijke ziekte, en op het groote belang van stipte toepassing van het Koninklijk besluit betreffende de uitvoering van art. 25 der wet van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134. Burgemeester en wethouders van Loppersum meenden dat, vermits de 5de dag (de uiterste termijn) op een Zondag viel, de wet ten deze niet was overschreden, en dat, als de geneesheer niet verklaart, dat eene spoedige begraving noodig is, de burgemeester op zich zelf zulks bezwaarlijk kan gelasten.

Tonnenstelsel.

Ook in 1875 was dezelfde inspecteur in de gelegenheid, de invoering van het tonnenstelsel elders te bevorderen, zoo door het verstrekken van gevraagde inlichtingen, als door het toezenden van verbeterde fosses mobiles. Dat geldt thans gemeenten in Zuidholland, Drenthe en Limburg, benevens Ipswich, in Engeland.

Zink in een zuigbuisje.

Aan een geneeskundige, die denzelfden ambtenaar een zuigbuisje met slang had gezonden, omdat hij vreesde dat een kind door gebruik te maken van dit voorwerp, ziek was geworden, werd geantwoord, dat het voorwerp geen lood of tin, maar wel eene groote hoeveelheid zink bevatte.

Verkoop van eene apotheek.

Een deurwaarder te lande vroeg, hoe hij had te handelen met den openbaren verkoop van eene in beslag genomen apotheek, met name van de zich daarin bevindende vergiften. De inspecteur wees hem op de bepalingen der wet en op de minist. lijsten van 15 Julij 1872 op dit stuk en stelde hem voor, door een der apothekers lid van den geneeskundigen raad in zijne buurt zich bij den verkoop te laten assisteren.

Uitbreiding der werkzaamheden van de choleracommissie te Groningen.

Aan de cholera-commissie te Groningen stelde de inspecteur, ook naar aanleiding van de toen in Noordholland tot stand gebragte vereeniging ter afwering *van epidemische ziekten en tot hulpbetoon tijdens epidemieën*, voor, om, daargelaten de vraag, in hoever men het voorbeeld van Noordholland over het geheel hier zou kunnen of zou moeten volgen, al vast te besluiten tot uitbreiding van haren werkkring, omdat zij als cholera-commissie gelukkig sinds lang nonactief was en kon zijn, maar voortdurend bij andere ziekten, met name typhus, zulk eene commissie hoogst nuttig zou werken. Tot nog toe had dit voorstel nog geen gevolg.

Inlichtingen over verschillende onderwerpen.

Van verschillende kanten werd dezelfde inspecteur om inlichting gevraagd, nopens de uitkomsten van het scheikundig onderzoek der Groningsche compost en ier. Hij gaf die gaarne, en beantwoordde ook de vragen, die hem ook uit andere provinciën werden gedaan ten aanzien van het waterbederf ten gevolge van het invloeijen van het afvalwater der aardappelmeelfabrieken in zijne provincie in de publieke wateren, en de middelen om dat kwaad tegen te gaan. Ook was hij in de gelegenheid behulpzaam te zijn in het verkrijgen van vroedvrouwen in eenige gemeenten.

Geneeskundige dienst in de gestichten te Ommerschans en te Veenhuizen.

Gevraagd door den Minister van Justitie om zijn gevoelen te doen kennen omtrent de nietvervulling van de betrekking van geneesheer aan het 2de rijksgesticht te Veenhuizen en over eene voorgestelde verhooging van tractementen van de geneesheeren en apothekers aan de rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen, antwoordde de inspecteur voor Overijssel en Drenthe, dat naar zijn inzien de geneeskundige praktijk aan het 2de gesticht gevoegelijk door de beide geneesheeren van de beide andere gestichten te Veenhuizen kon worden waargenomen, indien zij daarvoor eene geëvenredigde verhooging van tractement ontvingen, en dat de tractementsverhooging ook van den apotheker te Veenhuizen en van den genees-

heer en den apotheker te Ommerschans hem billijk voorkwam. Dienovereenkomstig is dan ook door den Minister besloten.

Uitvoering in Drenthe van art 18 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Ook van Gedeputeerde Staten van Drenthe ontving de inspecteur eene uitnoodiging om te adviseren aangaande het gevolg geven aan den wensch des Ministers van Binnenlandsche Zaken betreffende het in ieder kwartaal niet door alle gemeenten gelijktijdig, maar na elkander openstellen der gelegenheid tot gratis vaccinatie. Zijn advies was gelijkluidend met het aan Gedeputeerde Staten van Overijssel gegevene. In het daarbij gevoegde schema van indeeling der Drenthsche gemeenten in 19 groepen, wisselde het bevolkingscijfer dier groepen af tusschen de 7000 en 10 000 zielen.

Transport van gevangenen uit besmette plaatsen.

Aan den Minister werd de vraag gedaan of er geene maatregelen genomen zouden kunnen worden om het transport van gevangenen uit plaatsen waar besmettelijke ziekten heerschten naar het huis van arrest te Roermond, waarin eene doelmatige gelegenheid tot verpleging der lijders aan die ziekten ontbreekt tegen te gaan of althans tot de hoogst noodzakelijke gevallen te beperken.

Door den Minister van Justitie is de procureur-Generaal in Noordbrabant verzocht te bevorderen, dat tot dergelijke transporten, alleen bij volstrekte noodzakelijkheid worde overgegaan.

Hondsdolheid.

Toen te Schinveld en te Roermond zich een dolle hond had vertoond, adviseerde de adjunct-inspecteur den Commissaris des Konings om art. 3 der wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110) ook op de aangrenzende gemeenten toe te passen, waaraan werd gevolg gegeven, terwijl met het oog op de ligging van Schinveld tevens berigt werd gegeven van de genomene maatregelen aan de Koninklijke Pruissische regering te Aken.

Art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) in verband met art. 19 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Door den Commissaris des Konings in Limburg werd den geneeskundigen ambtenaar om berigt, consideratiën en advies gezonden een schrijven van den burgemeester van Maastricht, waarin deze meldde dat hij van eenen geneesheer aldaar, ingevolge art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) kennis had gekregen van een waargenomen geval van dysenterie, zonder nadere aanduiding van het huis — welke aanduiding hij weigerde op te geven, op grond van art. 19 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) en van zijnen eed tot geheimhouding —; dat geen ingezeten hem burgemeester had berigt dat die ziekte in zijne woning heerschte en dat hij, met het oog op de verpligtingen en bevoegdheden van den burgemeester en het dagelijksch bestuur, voortvloeijende uit de bovengenoemde wet van 4 December, vermeende zulks aan hem Commissaris te moeten mededeelen, ten einde des oirbaar den Minister van Binnenlandsche Zaken met zijne bemerkingen bekend te maken.

De adjunct-inspecteur antwoordde hierop, dat volgens zijne zienswijze de eed van geheimhouding eene geheel andere beteekenis had; dat art. 19 gebleken was geen doel te treffen; dat uit alin. 2 van art. 16 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) volgde, dat de wetgever in art. 6 derzelfde wet (*Staatsblad* n°. 60) bedoeld had opgaaf der woningen en dat het misschien wenschelijk was dat genoemde artikelen der beide wetten herzien en met elkander in verband gebragt werden.

Uit een later van den Commissaris des Konings ontvangen afschrift van een schrijven des Ministers bleek, dat volgens zijne zienswijze art. 6 in dien zin behoort te worden opgevolgd, dat de geneeskundigen niet slechts kennis geven dat, maar wáár zij eene de volksgezondheid bedreigende ziekte hebben waargenomen, dat dit bij eventueele strafvervolging door den

regter zou zijn uit te maken en dat eerst dan, wanneer de beslissing des regters anders uitviel, het tijd zou zijn dat wetsartikel aan te vullen.

Tevens werd opgemerkt dat art. 19 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), de hoofden der gezinnen tot kennisgeving verpligt.

Toepassing der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

De wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), gaf aanleiding tot eene uitgebreide correspondentie met de burgemeesters en gemeentebesturen; menigmaal werd gewezen op het nut en de wijze van aanwending van ontsmettingsmiddelen en op de wenschelijkheid om deze steeds in de gemeenten voorhanden te hebben, op de wijze waarop moest worden voldaan aan art. 41 en 20, die dikwijls niet of niet behoorlijk werden nageleefd; op den zin van art. 21, dat herhaaldelijk verkeerd werd toegepast, en op de verpligting van den burgemeester volgens art. 26, welke in den regel werd verwaarloosd, zelfs door burgemeesters die bij herhaling er op waren gewezen.

Aangezien des niettegenstaande de wet dikwijls in hare toepassing veel te wenschen overliet, wendde de adjunct-inspecteur zich tot den Commissaris des Konings, met verzoek de aandacht der hoofden van gemeentebesturen te vestigen op het hooge gewigt van hare naauwkeurige toepassing ook bij de eerste ziektegevallen en op het steeds voorhanden hebben der ontsmettingsmiddelen.

Aan dit verzoek werd voldaan in het provinciaal blad n°. 21 van 1875.

Slechte naleving van art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) en art. 4 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65).

Aangezien eene gemeente nalatig bleef in het inzenden der maandelijksche opgave der sterfte en het den adjunct-inspecteur bekend was, dat menig lijk aldaar werd begraven zonder dat een bewijs van overlijden of van verrigte doodschouw was ontvangen, werden Gedeputeerde Staten verzocht dat gemeentebestuur hierover te onderhouden; hieraan werd gevolg gegeven.

Niet beëedigen van een geneesheer voor den doodschouw.

Van ter zijde vernomen hebbende dat in eene gemeente, niettegenstaande een geneesheer met den doodschouw was belast, een lijder zonder geneeskundige hulp gestorven, zou zijn begraven zonder dat de doodschouw was verrigt en dat die geneesheer zich zelden van den dood overtuigde, werden bij het gemeentebestuur omtrent deze handelingen, die met des geneesheers eed, afgelegd volgens al. 4 van art. 4 der wet van 1 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) in strijd waren, inlichtingen gevraagd, waaruit bleek dat de geneesheer die sedert drie jaren de doodschouw verrigtte nimmer was beëedigd. Op spoedige beëediging van dien geneesheer werd aangedrongen.

Hoofdzeer op eene school.

Aan het gemeentebestuur van St. Odilienberg, alwaar op de school een leerling met uitgebreid hoofdzeer was aangetroffen, werd aangeraden bij plaatselijke verordening te bepalen, dat kinderen aan die ziekte, zoo ook aan schurft, kinkhoest en besmettelijke oogziekte lijdende van de school zouden worden geweerd; men zou maatregelen nemen dat die kinderen uit de school bleven.

§ 2. Gezondheidscommissiën en vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid.

In het algemeen schijnen de gezondheidscommissiën en vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid in 1875 weinig werkzaamheid ontwikkeld te hebben. Uit Noordbrabant en Gelderland ontvingen de betrokken inspecteurs geene berigten waaruit van die werkzaamheid iets is gebleken.

Zuidholland.

De inspecteur voor Zuidholland ontving alleen een verslag van de 's Gravenhaagsche ge-

zondheidsvereeniging, waaruit van hare werkzaamheden in 1875 weinig blijkt. Die vereeniging heeft het voornemen op onbepaalde tijden *mededeelingen* uit te geven, waarvan het eerste stuk in 1876 zou verschijnen.

Noordholland.

Van verscheidene commissiën in Noordholland zijn meer uitvoerige berigten bij den inspecteur ingekomen.

Gezondheidscommissie van Alkmaar.

De gezondheidscommissie van Alkmaar behandelde hoofdzakelijk de volgende onderwerpen:

1°. *Invoering van het tonnenstelsel.* Omtrent haar ten vorigen jare gedaan voorstel tot invoering van dat stelsel was door den gemeenteraad nog geen beslissing genomen. De commissie dringt op het nemen van een besluit aan en verklaart zich bereid andere voorstellen in te dienen om in den tegenwoordig niet houdbaren toestand verbetering te brengen, ingeval de gemeenteraad de invoering van dat stelsel niet wenschelijk of te kostbaar acht.

2°. *Toepassing van de in de politieverordening op het bouwen en sloopen opgenomen bepalingen omtrent onbewoonbaarverklaring van woningen.* Na een onderzoek ingesteld te hebben omtrent verschillende perceelen, welke vrij algemeen als zeer slecht en onrein bekend stonden, gaf de commissie aan burgemeester en wethouders in overweging 15 door haar aangewezen perceelen onbewoonbaar te verklaren en de slooping er van te gelasten, en omtrent 5 andere perceelen gelijk besluit te nemen, wanneer de eigenaars niet bereid werden bevonden de noodige verbeteringen te maken. Dit voorstel werd aangenomen en is reeds voor het grootste gedeelte uitgevoerd.

3°. *Vaststelling van eene politieverordening op het keuren van slagtvee, vleesch en spek.* Het voorstel daartoe door de commissie gedaan werd door den gemeenteraad verworpen.

4°. *Ligtvaardig gebruik en misbruik van arsenicum.* Vooral naar aanleiding van een paar gevallen van vergiftiging die ter harer kennis waren gekomen, wendde de commissie zich eerst tot den adjunct-inspecteur en later tot den geneeskundigen raad voor Noordholland, met verzoek het daarheen te leiden dat bij de wet meer afdoende maatregelen zouden worden voorgeschreven ten einde de gevaren, die aan het voor een ieder gemakkelijk verkrijgbaar stellen van vergiftige zelfstandigheden onafscheidelijk zijn verbonden, zoo veel mogelijk te voorkomen.

5°. *Advies aan burgemeester en wethouders omtrent 2 gevraagde vergunningen tot oprigting van eene huidenzouterij.* Dit advies strekte tot verleening der vergunning, mits aan de door de commissie gestelde voorwaarden werd voldaan. Burgemeester en wethouders namen bij het verleenen dier vergunning deze voorwaarden in hun besluit op.

Gezondheidscommissie van Amsterdam.

Van de onderwerpen waarmede de gezondheidscommissie zich bezig hield, verdienen de volgende genoemd te worden:

1°. Het plan tot reiniging en reinhouden van den bodem en de wateren van Amsterdam, uitgebragt door de commissie van deskundigen, benoemd door den gemeenteraad en dat van den directeur der publieke werken, welke plannen door burgemeester en wethouders in handen der gezondheidscommissie waren gesteld, ten einde daaromtrent haar gevoelen kenbaar te maken (zie verslag van het voorgaande jaar blz. 240) — gaven aanleiding tot eene uitvoerige gedachtewisseling.

Het gewigt en de omvang van dit voor Amsterdam zoo belangrijk vraagstuk waren oorzaak dat vooralsnog geen eindrapport is kunnen worden opgemaakt.

2°. Advies door burgemeester en wethouders gevraagd omtrent de geschiktheid van 2 terreinen voor den bouw van scholen — het eene op de schans tegenover de Passeerdergracht ten zuiden naast de nederlandsche suikerraffinaderij, het andere op de schans bij de raambarrière tegenover de Rozengracht.

Het sub 1°. vermelde terrein werd onvoorwaardelijk afgekeurd. Dit terrein toch is van alle kanten omgeven door fabrieken, waaronder 2 zwavelzuurfabrieken, de lucht is dientengevolge aldaar onophoudelijk en bij elke windrigting met voor de ademhaling ongeschikte en schadelijke dampen bezwangerd, zoodat voor de aldaar te bouwen school de mogelijkheid van luchtverversching aan allen zijde zou zijn uitgesloten.

Wat het sub 2°. vermelde terrein betreft, ook dit kwam der commissie niet gewenscht voor, doch niet zoo ongeschikt dat het onvoorwaardelijk behoorde te worden afgekeurd;

3°. Plan voor den bouw van een nieuw gasthuis op het terrein van den Stadstimmertuin door burgemeester en wethouders in handen der commissie gesteld, met verzoek daarover haar gevoelen kenbaar te maken.

De commissie hoopt spoedig aan dat verzoek te voldoen;

4°. Arsenikvergiftiging veroorzaakt door behangselpapier en andere voorwerpen die door arsenikhoudende kleurstoffen groen geverwd waren. Verschillende meer of minder ernstige gevallen van dien aard werden waargenomen en gaven der commissie aanleiding in het officieel gedeelte der *Amsterdamsche courant*, gelijk reeds vroeger herhaaldelijk had plaats gehad, de aandacht der ingezetenen te vestigen op het gevaar dat aan het gebruik van bedoeld behangselpapier, van groene rolgordijnen, kleedjesstoffen, kunstbloemen, lampenkappen enz. is verbonden, terwijl ook de geneeskundige raad voor Noordholland op deze aangelegenheid werd opmerkzaam gemaakt.

5°. Op verzoek van burgemeester en wethouders werd een aantal woningen onderzocht door de daartoe aangewezen sub-commissie in vereeniging met de bouwopzigters. Omtrent een vijftiental kelderwoningen werd tot onbewoonbaarverklaring geadviseerd; van eenige woningen werden de aan te brengen verbeteringen aangewezen, terwijl eenige woonkelders in werkplaatsen herschapen werden.

6°. Door de stedelijke beambten voor de keuring van levensmiddelen werden 333 keuringen gedaan. Van deze keuringen werden 194 voor particulieren verrigt.

Naar aanleiding van een ter kennis der gezondheidscommissie gekomen geval van vermoedelijke vergiftiging door anijszaad gekocht bij een droogist te Amsterdam, werd aan de stedelijke beambten daaromtrent een onderzoek opgedragen Monsters anijszaad uit 25 winkels werden door hen onderzocht en 20 daarvan vrij van conium maculatum bevonden, de 5 overige monsters echter bevatten respectivelijk van deze zaden 0.1, 1, 1.5, 10 en 11 pct.

Bij aankondiging in het officieel gedeelte der *Amsterdamsche courant* werd den ingezetenen bij het gebruik van anijszaad behoedzaamheid aanbevolen, onder herinnering aan de bestaande gelegenheid om voedingsmiddelen te doen onderzoeken, terwijl de 5 betrokken winkeliers tegen den verderen verkoop van dien voorraad anijszaad welke met conium maculatum vermengd was bevonden schriftelijk gewaarschuwd werden.

7°. Reorganisatie van de keuring der voedingsmiddelen te Amsterdam.

Omtrent de door de commissie ingezonden ontwerp-verordening gaven burgemeester en wethouders te kennen dat het terugkeeren tot den toestand van voor 1867, zij het dan ook eenigzins gewijzigd, niet geraden toescheen en zij dus geen termen vonden om aan den raad voor te stellen het stelsel van keuring van voedingsmiddelen, dat in 1866 werd veroordeeld, thans weder in te voeren.

Door de commissie werden de beginselen dier verordening nog nader toegelicht vooral met het oog op de vleeschkeuring en de oprigting van algemeene slagtplaatsen.

8°. Naar aanleiding van een aan de commissie ter kennisneming, met verzoek om ondersteuning gezonden adres, aan den gemeenteraad gerigt, strekkende dat de raad voorzie in het bestaande gemis van bad- en zweminrigtingen, gaf zij aan burgemeester en wethouders hare ingenomenheid te kennen met de pogingen die aangewend werden ter bevordering van de oprigting van bad- en zweminrigtingen en verklaarde zich daarbij bereid, des verlangd, hare zienswijze mede te deelen omtrent de onmisbare voorzorgsmaatregelen die ter bescherming der veiligheid, ten aanzien van bedoelde inrigtingen behooren te worden voorgeschreven.

Zeeland.

Van de zeeuwsche commissiën ontving de betrokken inspecteur de volgende mededeelingen:

Middelburg.

Tot de belangrijkste werkzaamheden, waarmede de plaatselijke gezondheidscommissie te Middelburg zich in den loop van het jaar onledig hield, hebben behoord de onderzoekingen omtrent het gehalte van sommige eet- en drinkwaren.

a. *Brood.* Het onder den naam van fijn- en kropbrood in de gemeente bereid en verkocht wordend brood is op zijn gehalte aan zemelen onderzocht en bevonden geene verhouding op te leveren, waarop eene gegronde aanmerking kon gemaakt worden. Getoetst aan het gebuilde en ongebuilde tarwebrood, hetwelk door de leidsche broodfabriek geleverd wordt, scheen het, wat het zemelen-gehalte betreft, daarmede ongeveer geheel overeen te komen.

b. *Water.* Met een, overeenkomstig modelteekeningen uit Kampen en Utrecht verkregen, vervaardigd filtrum heeft de commissie onderzocht in hoever het ondrinkbaar water, zooals het door een aantal gemeentepompen wordt opgeleverd, ten gebruike zoude geschikt te maken wezen. Hieruit is haar gebleken, dat het filtrum onder gegeven omstandigheden opgenomen bewerktuigde zelfstandigheden volkomen verwijdert, zoodat dan ook twee vroeger afgekeurde pompen een volkomen goed drinkwater gaven. Bij zes pompen echter werd dit resultaat niet verkregen en kwam de commissie tot de conclusie dat de reden daarvan aan slechte bemetseling en ouderdomsgebreken der putten te wijten was.

c. *Anijszaad.* Van al de in dit artikel handeldrijvenden in de gemeente zijn monsters ten getale van 40 getrokken en daarvan 3 bevonden vermengd te zijn met *conium*-vruchtjes.

d. *Spuitwater.* Het bij twee handelaren verkocht wordende spuitwater is bevonden geene voor de gezondheid schadelijke bestanddeelen te bevatten, en uit een quantitatief onderzoek is gebleken, dat voor de vervaardiging een zuiver wel- of putwater gebezigd wordt. Tevens onderzocht de commissie de poeders, van welke velen zich bedienen om gashoudend water te maken, volgens het stelsel van Binet, en bevond zij dat het wijnsteenzuur evenmin als de dubbel koolzure soda scheikundig zuiver, daarentegen de *venale* waren. Als zoodanig zijn zij echter voor het doel niet ongeschikt of nadeelig voor het gebruik.

Verder heeft de commissie burgemeester en wethouders, op verzoek, van raad en berigt

gediend omtrent eene ontwerp-verordening van algemeene plaatselijke politie, en heeft zij zelfstandig het dagelijksch bestuur opmerkzaam gemaakt op de ondoelmatige wijze waarop hier en daar de faecaliën in de gemeente worden afgevoerd, onder aanbeveling om in eene door haar aangewezen wijk eene proef met het tonnenstelsel te nemen. Een antwoord hierop, dat de verlangde proef reeds genomen wordt bij de nieuw gebouwde woningen aan de kanaalbrug, heeft de commissie doen constateren, dat de wijze waarop deze is aangelegd en wordt uitgevoerd niet beantwoordt aan de bedoeling, omdat zij technisch niet voldoet aan de voorschriften, welke bij de toepassing van het tonnenstelsel moeten worden in acht genomen.

Goes.

Door de openbare gezondheidscommissie te Goes werden op verzoek van burgemeester en wethouders adviezen uitgebragt:

1°. omtrent ingediende bouwplannen voor een viertal woningen der vereeniging „Helpt u zelven" in de Cornelis Eversdijkstraat en voor een blok huizen in het Schotje van armoede van C. Hootmans;

2°. op de vraag of het gebruik van gaskalk als metselspecie nadeelig te achten is voor de gezondheid of voor de veiligheid. Ten aanzien van de schadelijkheid voor de openbare gezondheid van deze stof berigtte de commissie dat het oordeel daaromtrent wegens gemis aan ondervinding nog niet kon gevestigd worden, maar zij was van gevoelen dat het gebruik van gaskalk als metselspecie op theoretische gronden moet worden afgekeurd.

De onderzoekingen, met welke de commissie zich onledig heeft gehouden, betroffen

a. *Melk*, enz. Van deze drinkwaar zijn 38 monsters gekeurd en bevonden dat enkele verkoopers alsnog melk leveren van niet geheel onberispelijke zamenstelling.

Voorts zijn karnemelk, kunstboter en suikergoed onderzocht, en wat steeds als een te waarderen maatregel van het gemeentebestuur te Goes te beschouwen is, ook thans werd door burgemeester en wethouders de uitkomst der bevinding voor het meerendeel aan de ingezetenen bij openbare bekendmaking medegedeeld.

b. *Drinkwater*. Het onderzoek der openbare pompen en putten in de gemeente deed een ongunstig oordeel uitbrengen over de gesteldheid van het drinkwater, hetwelk op de meeste plaatsen in onzuiverheid toeneemt. Naar aanleiding hiervan is door den gemeenteraad aan de commissie een onderzoek opgedragen naar de oorzaken van dien min gunstigen toestand, zoo mogelijk onder aanwijzing van de middelen tot herstel.

Deze opdragt is door de commissie aanvaard.

c. *Keukengereedschap*. De geschiedenis eener vergiftiging door het gebruik van karnemelk, welke in een verglaasde steenen pan was bewaard, heeft de commissie bewogen om de verglaasde pannen en potten van al de in die artikelen handelende winkeliers te onderzoeken en haar overtuigd dat noch lood- noch antimonium-bestanddeelen, aan welke de bedoelde vergiftiging te wijten is geweest, in het glazuursel der onderzochte monsters aanwezig waren.

Zierikzee.

Een in 1874 door den gemeenteraad van Zierikzee genomen besluit tot instelling eener openbare gezondheidscommissie, moest worden ingetrokken, omdat geen der drie aldaar gevestigde geneeskundigen eene benoeming tot lid dier commissie wilde aannemen.

Utrecht.

De adjunct-inspecteur voor Geldorland en Utrecht berigt omtrent de gezondheidscommissiën en vereenigingen in laatstgemelde provincie het volgende:

Van al de gemeentelijke gezondheidscommissiën heeft de adjunct-inspecteur ook in 1875 officiëel niets vernomen.

Vereeniging te Amersfoort.

De vereeniging tot verbetering der volksgezondheid te Amersfoort geeft nu en dan zoogenaamde vliegende blaadjes uit, waarin op bevattelijke wijze goede hygieinische raad gegeven wordt. Een lid dier vereeniging, dr. Menalda van Schouwenburg, heeft onder anderen in de *Amersfoortsche Courant* van 26 October de ingezetenen krachtig opgewekt om toch te zorgen voor het aanwezig zijn van zuiver drinkwater.

Vereeniging te Utrecht.

De vereeniging tot verbetering der volksgezondheid te Utrecht heeft in 1875 geen jaarverslag uitgegeven.

Te Utrecht is in 1875 op het initiatief van dr. H. Snellen eene gymnastiekschool opgerigt, die niet alleen beoogt het aanmoedigen van de beoefening der gymnastiek, maar ook de ontwikkeling van het onderwijs en het vormen van nieuwe onderwijzers.

Friesland, Overijssel en Drenthe.

Van de werkzaamheden van commissiën en vereenigingen in Friesland, Overijssel en Drenthe werd niets vernomen.

Groningen.

Meer werkzaamheid ontwikkelde die in de provincie Groningen.

Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid te Groningen.

De vereeniging tot bevordering der volksgezondheid te Groningen heeft ook in 1875 vele onderwerpen van meer algemeenen of van meer bijzonderen aard behandeld. Onder anderen gaf de aanstaande slooping van de vestingwerken en de partij, die daarvan behoorde getrokken te worden in het sanitaire belang der bewoners van de stad, aanleiding tot vele besprekingen.

De plaatsen waar het nieuwe ziekenhuis, het gewenschte abattoir, de onmisbare bad- en zwemplaats enz. zouden behooren te komen, werden daarbij herhaaldelijk nagegaan en besproken. Herhaaldelijk werd ook behandeld het vraagstuk van de drinkwaterleiding, waaromtrent van wege de *vereeniging* in dit jaar de laatste voorbereidende onderzoekingen werden in het werk gesteld. Het toezigt op de tegenwoordige slagtplaatsen, de keuring van het ingevoerde vleesch en de aangevoerde visch, de magazijnen van lompen en beenderen, het oprigten van een eigen gesticht voor de krankzinnigen uit deze provincie, de schoolhygieine (o. a. het weren van kinkhoestlijders uit de scholen, de proeven in eene openbare school te Groningen met het ventilatie-stelsel Levoir genomen enz.), het onderwijs in de gezondheidsleer met het oog op de hoogere burgerschool voor meisjes te Groningen en de eerlang aldaar op te rigten kweekschool voor onderwijzeressen, de verkoop van arsenikhoudend waschwater voor het vee, waarvan ook voor kinderhoofden gebruik wordt gemaakt, het gebruik van koperarsenik bevattende kleedingstoffen en van met dezelfde kleurstof behandelde bladeren of gebak, het onderzoek van sommige openbare drinkwaterpompen, die bleken slecht water te bevatten, de noodzakelijkheid dat bij de aanstaande uitbreiding der stad de tegenwoordige stads-mestplaats worde verlegd, al deze onderwerpen werden — benevens onderscheidene mededeelingen van den voorzitter betreffende sommige als inspecteur door hem behandelde zaken, — zijn in de tweemaandelijksche bijeenkomsten van de *Vereeniging* behandeld. Sommige daarvan gaven aanleiding tot correspondentie met het gemeentebestuur. In 1875 verscheen het *derde* verslag van de vereeniging, loopende over 1872 tot en met 1874. Daarbij waren gevoegd een diagram van de sterfte te Groningen op elken dag van 1872 en een 12tal tabellen, houdende de weerkundige waarnemingen over 1869, 1870 en 1871 aan het akademie-gebouw te Groningen gedaan.

De gezondheidscommissie te Winschoten.

De gezondheidscommissie te Winschoten ging voort met hare pogingen om in die gemeente eene betere riolering tot stand te doen brengen, en te zorgen dat de privaten, goten, aschverzamelingen enz. op particulieren grond zoo goed mogelijk ingerigt werden. De zaak

der riolering, die geheel ligt op den weg van het gemeentebestuur, bleef in statu quo. Bij particulieren vond de commissie hier en daar een gewillig oor en menig object werd verbeterd. Het toezigt op de publieke reinheid laat hier nog altijd veel te wenschen over. Twee leden van de commissie hebben weder eenige monsters drinkwater onderzocht, van welk onderzoek de uitkomst was dat het water van een der gemeentepompen als schadelijk voor de gezondheid werd verklaard. Aan het gemeentebestuur werd in overweging gegeven, in de nabijheid van dien put, op een bodem waar vermoedelijk goed drinkwater zal te vinden zijn, een nieuwen te laten graven.

Voorts keurde de commissie eene woning af, die bij eene inhoudsruimte van 16 M.³, door 4 personen werd bewoond, bij de vensters 2 M en op de hoogte der bedstede 1.2 M. hoog was. De commissie wees den gemeenteraad op het feit, dat typhus-gevallen voorkwamen juist in die buurten waar de meeste kleine woningen, hoopen vuil, stinkende goten enz. worden aangetroffen, en gaf den raad om gebruik te maken van het bepaalde bij art. 6 der wet van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134. Het gemeentebestuur gaf gehoor aan dezen raad en deed zeer vele mesthoopen opruimen.

Gezondheidscommissie te Grijpskerk.

De gezondheidscommissie te Grijpskerk bepaalde zich vooral tot het houden van toezigt op de openbare reinheid, tot het medewerken tot verbetering van toestanden, die een schadelijken invloed op de volksgezondheid kunnen uitoefenen en tot het verbeteren van het drinkwater. De openbare reinheid was over het geheel vrij voldoende. In het dorp Grijpskerk is in 1875 eene mestverzameling tot stand gekomen, die voorloopig aan het doel blijkt te beantwoorden. Aldaar zijn tevens twee slooten gedempt, wier uitwasemingen schadelijk voor de gezondheid geacht moeten worden. Dewijl te Kommerzijl (tot de gemeente Grijpskerk behoorende) plaatselijke omstandigheden het maken van een regenbak voor algemeen gebruik onmogelijk maakten, werd aldaar eene proef genomen met een filter, die evenwel niet aan het doel heeft beantwoord.

Gezondheidscommissie te Oude Pekela.

De gezondheidscommissie te Oude Pekela. De commissie onderzocht twee monsters van een „kunstmeel" of „kunstwit" door een handelshuis te Rotterdam aan een meelfabrikant te Oude Pekela aangeboden. Beide monsters bleken geheel uit gips te bestaan. Van den uitslag van dit onderzoek werd mededeeling gedaan aan het gemeentebestuur en in de *Winschoter Courant*, ten einde het publiek tegen deze blijkbare vervalschingspoging te waarschuwen.

Na eenige sterfgevallen aan longtering heeft de commissie pogingen aangewend, om ten koste der gemeente de kleederen en het beddegoed dier overledenen te onteigenen en te kunnen vernietigen, maar is door den onwil van de daarop regthebbenden daarin niet geslaagd. De commissie heeft het dagelijksch bestuur der gemeente verzocht te willen maken, dat het ledigen van den privaatput bij een der scholen, alsmede van de putten bij particulieren niet meer plaats hebbe midden op den dag, maar 's nachts of in den vroegen morgen.

Wat de scholen betreft had dit verzoek het gewenschte gevolg. Een paar mestvaalten, die, in strijd met het plaatselijk politiereglement, onmiddellijk aan den openbaren weg geplaatst waren, werden, nadat de commissie de hulp der politie had ingeroepen, om dezen toestand te doen verbeteren, opgeruimd. Bij het ontstaan der mazelen in deze gemeente in den herfst des jaars moesten voor het eerst de bepalingen van de wet van 4 December 1872 hier in toepassing gebragt worden. Groot was toen in 't begin de tegenzin van het publiek om zich aan die bepalingen te onderwerpen. En ofschoon reeds bij de invoering van genoemde wet een uittreksel daaruit in meer dan 200 exemplaren door de gemeente (gratis) was verspreid, scheen toch het publiek met die wet nog geheel onbekend. De commissie heeft van hare persoonlijke tusschenkomst in dezen thans het beste gevolg gezien en gelooft, dat de vrij

gereede onderwerping, die toen heeft plaats gehad, ook ten deele is toe te schrijven aan deze hare bemoeijingen.

Limburg.

De eenige gezondheidscommissie in Limburg is die te Maastricht.

Gezondheidscommissie te Maastricht.

Hare werkzaamheden waren:

1°. het geven van advies aan burgemeester en wethouders over de wenschelijkheid, dat bergplaatsen van beenderen liever buiten de bebouwde kom der gemeente werden gebragt, dan dat tot de oprigting van deze eene bepaalde buurt wordt aangewezen;

2°. nogmaals werd de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op de slechte wijze van verzamelen en wegvoeren der faecaliën, en bij dat collegie aangedrongen om bij den Minister van Binnenlandsche Zaken eene nieuwe poging aan te wenden tot het verkrijgen van een terrein der vestinggronden, geschikt tot verzamelplaats van faecaliën en tot compostbereiding, waartoe aangeraden werd de medewerking van den adjunct-inspecteur interoepen;

3°. aan het collegie van dagelijksch bestuur werd voorgesteld om de vermoedelijk dolle honden niet, zoo als elders geschiedt, onmiddelijk af te maken, maar om hen in bewaking te houden tot dat de dolheid door eenen deskundige met zekerheid is erkend;

4°. het zelfde collegie werd voorgesteld om de aandacht der beambten, belast met het toezigt op het stedelijk slagthuis te vestigen, op de noodzakelijkheid, dat de longen van het slagtvee, dat lijdende bevonden wordt aan phthysis, onbruikbaar worden gemaakt;

5°. werd door een harer leden het water eener stadspomp scheikundig onderzocht, dat niet voldeed aan de eischen van goed drinkwater, en naar aanleiding waarvan de put uitgediept en gereinigd is.

HANDHAVING VAN WETTEN EN VERORDENINGEN.

§ 1. Vastgestelde wetten en besluiten.

Wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110), tot vaststelling van bepalingen bij het voorkomen van hondsdolheid.

Slechts ééne wet werd vastgesteld, welke tot het gebied van het geneeskundig Staatstoezigt gerekend kan worden, namelijk de wet van 5 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 110), tot vaststelling van bepalingen bij het voorkomen van hondsdolheid. Daar deze wet is opgenomen in het verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezigt in het jaar 1875, bladz. 60, wordt daarvan hier slechts ter loops gewag gemaakt.

Koninklijk besluit van 14 April 1875 (*Staatsblad* n°. 69), houdende wijziging van het Koninklijk besluit van 28 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 35), ter uitvoering van het 2de lid van art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 131), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Bij de toepassing van het Koninklijk besluit van 28 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 35) had zich het bezwaar voorgedaan, dat verklaringen van buitenlandsche of in de Nederlandsche Oost- en West-Indische bezittingen gevestigde geneeskundigen betreffende verrigte koepokinenting of waargenomen pokziekte volgens art. 2 van het aangehaald besluit, niet konden erkend worden als bewijsstukken dat aan de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) voldaan is, omdat zij niet konden zijn ingerigt volgens de bij dat besluit vastgestelde modellen. Ten einde aan dit bezwaar te gemoet te komen werd bij Koninklijk besluit van 14 April 1875 (*Staatsblad* n°. 69) bepaald dat art. 12 van het eerstgemeld besluit wordt gelezen als volgt:

„Verklaringen, afgegeven door genees- of heelkundigen in het buitenland of in 's Rijks

kolonien en bezittingen in andere werelddeelen, en verklaringen, vóór 1 Mei 1873 afgegeven door genees- of heelkundigen hier te lande, niet overeenkomende met een der modellen, vermeld in art. 1, worden daarmede gelijk gesteld, mits duidelijk blijke, dat de daarbij aangeduide persoon de koepokinenting met goed gevolg of meer dan eens heeft ondergaan, of dat hij (zij) aan de natuurlijke kinderpokken (variolae) geleden heeft."

§ 2. STATISTIEK VAN HET PERSONEEL VAN GENEES- EN ARTSENIJ-BEREIDKUNDIGEN.

De volgende staten wijzen den loop der geneeskundige bevolking in 1875 aan:

NOORDBRABANT.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	33	45	»	1	»	1	»	4	»	»	33	43
Artsen	11	»	1	»	1	»	»	»	»	»	13	»
Plattelands heelmeesters .	88	5	»	»	1	»	1	»	3	»	85	5
Stedelijke heelmeesters . .	»	12	»	»	»	»	»	1	»	»	»	11
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse.	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TE ZAMEN . . .	132	64	1	1	2	1	1	6	3	»	131	60

GELDERLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	44	53	»	»	»	1	3	3	1	1	40	50
Artsen	10	»	8	»	»	»	»	»	»	»	18	»
Plattelands heelmeesters.	88	6	»	»	4	»	6	1	3	»	83	5
Stedelijke heelmeesters. .	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	»	8	»	»	»	»	»	1	»	»	»	7
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	1	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1
TE ZAMEN . . .	143	76	8	»	4	1	9	5	4	2	142	70

ZUIDHOLLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	99	119	3	1	3	»	»	8	4	1	101	111
Artsen	20	»	2	»	»	»	»	»	»	»	22	»
Plattelands heelmeesters .	221	7	»	»	8	»	7	»	8	»	214	7
Stedelijke heelmeesters . .	»	41	»	1	»	1	»	1	»	1	»	41
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	2	3	»	1	»	»	»	»	»	»	2	4
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	1	6	»	1	»	»	»	»	»	»	1	7
TE ZAMEN . . .	343	176	5	4	11	1	7	9	12	2	340	170

NOORDHOLLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	64	101	»	»	2	»	2	4	2	3	62	94
Artsen	22	»	8	»	»	»	1	»	1	»	28	»
Plattelands heelmeesters .	166	8	»	»	6	1	5	3	10	3	157	3
Stedelijke heelmeesters. .	»	63	»	»	»	1	»	3	»	2	»	59
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	»	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	8
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
TE ZAMEN . . .	252	182	8	1	8	2	8	10	13	8	247	167

ZEELAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	18	11	»	»	»	»	»	»	»	»	18	11
Artsen	3	»	2	»	»	»	»	»	1	»	4	»
Plattelands heelmeesters .	88	2	»	»	1	»	6	1	2	»	81	1
Stedelijke heelmeesters . .	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TE ZAMEN . . .	109	15	2	»	1	»	6	1	3	»	103	14

UTRECHT.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	19	31	5	»	»	»	»	1	»	»	24	30
Artsen	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	5	»
Plattelandsheelmeesters .	49	»	»	»	»	»	2	»	2	»	45	»
Stedelijke heelmeesters. .	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	»	1	»	»	2	»	»	»	»	1	2	»
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
TE ZAMEN . . .	77	41	5	»	2	»	2	1	4	1	78	39

FRIESLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	18	48	»	»	»	1	1	»	»	»	17	49
Artsen	15	»	2	»	»	»	»	»	»	»	17	»
Plattelands-heelmeesters .	90	»	»	»	1	»	4	»	2	»	85	»
Stedelijke heelmeesters . .	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TE ZAMEN . . .	123	56	2	»	1	1	5	»	2	»	119	57

OVERIJSSEL.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	19	38	1	»	»	»	1	1	»	2	19	35
Artsen	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»
Plattelands heelmeesters .	34	1	»	»	»	»	1	»	»	»	33	1
Stedelijke heelmeesters . .	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2
TE ZAMEN . . .	61	42	1	1	»	»	2	1	»	2	60	40

GRONINGEN.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	21	73	»	»	»	»	»	3	»	»	21	70
Artsen	9	»	4	»	»	»	»	»	»	»	13	»
Plattelands heelmeesters .	32	6	»	»	1	»	1	»	»	»	32	6
Stedelijke heelmeesters. .	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
TE ZAMEN . . .	63	83	4	»	1	»	1	3	1	»	66	80

DRENTHE.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	6	17	»	»	»	»	1	»	»	2	5	15
Artsen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Plattelands-heelmeesters .	13	»	1	»	»	»	»	»	2	»	12	»
Stedelijke heelmeesters . .	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eervol ontslagen offic van gezondheid 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TE ZAMEN . . .	20	18	1	»	»	»	1	»	2	2	18	16

LIMBURG.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1874		Bijgekomen in 1875, door				Afgegaan in 1875, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1875	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores	21	6	»	»	1	»	»	1	»	»	22	5
Artsen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
Plattelands heelmeesters .	14	1	»	»	»	»	1	1	»	»	13	»
Stedelijke heelmeesters . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1ste klasse.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 2de klasse .	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
TE ZAMEN . . .	39	10	»	»	1	»	1	2	»	»	39	8

STAAT aanwijzende het getal tandmeesters, vroedvrouwen, apotheken en droogistwinkels.

AANDUIDING DER PERSONEN EN WINKELS.	Op 31 December 1874 waren er	Bijgekomen in 1875.	Afgegaan in 1875.	Op 31 December 1875 waren er
NOORDBRABANT.				
Tandmeesters	4	»	2	2
Vroedvrouwen	42	5	12	35
Apotheken	47	2	1	48
Droogistwinkels	2	»	»	2
GELDERLAND.				
Tandmeesters	4	»	»	4
Vroedvrouwen	101	11	16	96
Apotheken	75	1	»	76
Droogistwinkels	7	»	2	5
ZUIDHOLLAND.				
Tandmeesters	14	1	»	15
Vroedvrouwen	126	22	9	139
Apotheken	164	4	7	161
Droogistwinkels	44	1	2	43
NOORDHOLLAND.				
Tandmeesters	24	»	»	24
Vroedvrouwen	202	6	5	203
Apotheken	182	1	8	175
Droogistwinkels	52	»	4	48
ZEELAND.				
Tandmeesters	1	»	»	1
Vroedvrouwen	25	2	2	25
Apotheken	49	»	11	38
Droogistwinkels	2	»	1	1

AANDUIDING DER PERSONEN EN WINKELS.	Op 31 December 1874 waren er	Bijgekomen in 1875.	Afgegaan in 1875.	Op 31 December 1875 waren er
UTRECHT.				
Tandmeesters	1	»	»	1
Vroedvrouwen	32	1	1	32
Apotheken	40	»	2	38
Droogistwinkels	17	»	2	15
FRIESLAND.				
Tandmeesters	3	»	»	1
Vroedvrouwen	40	4	6	38
Apotheken	69	»	»	69
Droogistwinkels	1	»	»	1
OVERIJSSEL.				
Tandmeesters	3	»	»	3
Vroedvrouwen	41	5	5	41
Apotheken	39	2	3	38
Droogistwinkels	7	»	1	6
GRONINGEN.				
Tandmeesters	1	»	»	1
Vroedvrouwen	60	5	6	59
Apotheken	40	»	1	39
Droogistwinkels	12	»	1	11
DRENTHE.				
Tandmeesters	1	»	»	1
Vroedvrouwen	15	5	3	17
Apotheken	13	»	»	13
Droogistwinkels	1	»	»	1
LIMBURG.				
Tandmeesters	1	»	»	1
Vroedvrouwen	78	3	11	70
Apotheken	51	2	4	49
Droogistwinkels	»	»	»	»

Er waren dus in het Rijk gevestigd:

GENEESKUNDIGEN.	Op 31 December 1874.	Op 31 December 1875.	Meer op 31 December 1875.	Minder op 31 December 1875.
Medicinae doctores met algemeene bevoegdheid.	362	362	»	»
Medicinae doctores met beperkte bevoegdheid.	542	513	»	29
Artsen	109	132	23	»
Plattelands- en stedelijke heelmeesters	1067	1010	»	57
Eervol ontslagen officieren van gezondheid 1ste of 2de klasse . . .	46	47	1	»
TE ZAMEN . . .	2126	2064	»	62

Hier moet opgemerkt worden, en deze opmerking geldt ook voor de tandmeesters, vroedvrouwen, apotheken en droogistwinkels, dat het gebleken is dat niet alle gemeentebestuuren hebben voldaan aan het voorschrift in de 2de alinea van art. 15 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), dat zij den inspecteur kennis geven van de vestiging, het vertrek, het overlijden en, zooveel hun bekend is, van het nederleggen der praktijk door eenen geneeskundige, eenen apotheker of eene vroedvrouw in hunne gemeente. Bij onderzoek is gebleken, dat er nog geneeskundigen, apothekers en vroedvrouwen, vooral van deze laatsten, op de lijsten voorkwamen, die reeds eenige jaren geleden gestorven waren. Deze zijn nu in 1875 afgevoerd; van daar de betrekkelijk aanzienlijke vermindering in dat jaar. Er zijn voorschriften gegeven, ten einde dit verzuim voortaan te voorkomen.

Maar behalve deze oorzaak van het lager eindcijfer op 31 December 1875, zijn er alweder vrij wat meer geneeskundigen afgegaan dan bijgekomen. Het getal doctoren is 29 kleiner dan voor het begin des jaars staat opgeteekend. Deze vermindering wordt niet geheel opgewogen door de vermeerdering van het getal artsen met 23 en van de eervol ontslagen officieren van gezondheid met 1. Bovendien slonk het aantal plattelands- en stedelijke heelmeesters, dat op 31 December 1866 1508 bedroeg, tot 1010; in negen jaren verminderde hun aantal dus met een derde.

Personen en winkels.	Op 31 December 1874.	Op 31 December 1875.	Meer op 31 December 1875.	Minder op 31 December 1875.
Tandmeesters	57	54	»	3
Vroedvrouwen.	762	755	»	7
Apothekers	769	744	»	25
Droogistwinkels.	145	133	»	12

De vermindering is ditmaal niet onbelangrijk, waarschijnlijk tengevolge van de bovenvermelde oorzaak, vroegere onvolledige opgaven.

In den volgenden staat is het getal personen vermeld, die, volgens opgaaf der visiterende commissiën, in apotheken hulp verleenen.

Provinciën.	Geëxamineerde apothekers, als bedienden bij anderen werkzaam.	Apothekersbedienden volgens art. 34 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsbl.* n°. 59).	Hulpapothekers.	Leerlingapothekers.
Noordbrabant.	2	9	1	12 (1)
Gelderland	4	26	5	19 (2)
Zuidholland.	10	110	17	64
Noordholland.	15	123	52	74 (3)
Zeeland	2	10	2	6 (4)
Utrecht	6	31	4	19 (5)
Friesland	4	10	8	24 (6)
Overijssel	2	7	8	12
Groningen	1	8	5	9 (7)
Drenthe	2	3	1	5
Limburg	4	4	»	4
het rijk . . .	52	341	103	248 (8)

(1) Waaronder 3 vrouwelijke. (2) Waaronder 3 vrouwelijke. (3) Waaronder 15 vrouwelijke. (4) Waaronder 1 vrouwelijke. (5) Waaronder 4 vrouwelijke. (6) Waaronder 6 vrouwelijke. (7) Waaronder 3 vrouwelijke. (8) Waaronder 35 vrouwelijke.

§ 3. VISITATIE VAN APOTHEKEN, DROOGISTWINKELS EN SCHEEPSKISTEN.

De volgende tabel geeft een overzigt van den uitslag van het onderzoek van apotheken en droogistwinkels door commissiën uit de geneeskundige raden.

PROVINCIËN.	Voorraad van de geneeskundigen, bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen.			Apotheken.			Droogistwinkels.		
	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.
Noordbrabant.	90	13	8	33	1	1	1	»	»
Gelderland	106	8	»	71	2	»	6	»	»
Zuidholland (1).	212	10	8	154	4	3	43	»	»
Noordholland (2)	125	12	»	172	6	»	49	3	»
Zeeland	78	1	»	45	»	»	1	»	»
Utrecht	51	5	»	35	2	»	9	3	»
Friesland	109	5	3	68	1	1	1	»	»
Overijssel	48	8	»	37	»	»	4	1	»
Groningen	96	5	2	40	»	»	11	»	»
Drenthe	18	3	»	12	»	»	1	»	»
Limburg	6	»	»	47	1	1	»	»	»
HET RIJK	939	70	21	714	17	6	126	7	»

In Noordbrabant en Limburg was de uitslag der visitatie in het algemeen bevredigend, vooral wat de apotheken betreft. De geneeskundigen bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen gaven meer stof tot aanmerking, vooral wat de naleving van art. 9, alin. 4 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) betreft. Sommigen hadden nevens het decimaal gewigt, een stel medicinaal gewigt. Soms was het decimaal gewigt niet voltallig, een andermaal ontbrak de herleidingstafel. In Noordbrabant werden drie processen-verbaal opgemaakt.

In Gelderland was de toestand mede gunstig. De meeste apothekers en geneeskundigen

(1) In Zuidholland werden 4 scheepskisten gevisiteerd en voldoende bevonden.

(2) In Noordholland „ 18 „ „ „ „ „

bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen hadden verzuimd hunne milligramgewigten te doen herijken, omdat zij dan genoodzaakt werden zich een tweede stel aan te schaffen, ten gebruike gedurende den tijd dat die gewigten zich in het ijkkantoor bevinden. Bij twee apothekers en vier geneeskundigen was een tweede visitatie noodig. Bij een geneeskundige was de sleutel der vergiftkast niet verzegeld en bij drie andere ontbrak de tweede uitgave der Pharmacopoea.

In Utrecht was de bevinding iets minder gunstig dan in de beide vorige jaren. Ook daar waren bijna nergens de milligramgewigten ter herijk aangeboden. Bij vijf geneeskundigen ontbrak de lijst der geneesmiddelen. Bij één geneeskundige is een tweede onderzoek noodig geacht.

De indruk bij de visitatiën in Zuidholland verkregen, was niet ongunstig, vooral wat de eigenlijke apotheken betreft. Daarom is het te betreuren dat het getal zelfdispenserende geneeskundigen tot dat der apothekers staat als 1.37 tot 1. Tegen 2 geneeskundigen bij wie de toestand onvoldoende bleek, komt slechts 1 apotheek die niet in voldoenden staat was.

In Noordholland werd bij één geneeskundige en 3 apotheken eene tweede visitatie noodig geoordeeld; bij deze werd de toestand goed bevonden. De indruk dien de visitatiën nalieten was in het algemeen zeer gunstig; er is eene gestadige verbetering op te merken.

Het oordeel van de drie commissiën aan welke de visitatie in Zeeland was opgedragen, luidde zeer verschillend. Terwijl op de eilanden de toestand zeer gunstig werd geoordeeld was dit in Zeeuwsch Vlaanderen minder het geval; vooral was de commissie niet te vreden over den toestand van de apotheken van geneeskundigen. Zoowel de inrigting der apotheek als het gehalte en de hoeveelheid der geneesmiddelen gaf meermalen stof tot aanmerkingen. Aan de betrokken geneeskundigen werden schriftelijke waarschuwingen gerigt. Aan drie processen-verbaal wegens het ontbreken van de lijst van geneesmiddelen is geen gevolg gegeven omdat daarin onmiddellijk voorzien werd.

In Friesland lieten netheid en orde bij verscheidene geneeskundigen te wenschen over; er werden 2 processen-verbaal opgemaakt en 4 voorstellen tot eene tweede visitatie gedaan. Sommige geneeskundigen hadden nog niet voldaan aan de voorschriften van het Koninklijk besluit van 23 Julij 1872 (*Staatsblad* n°. 82), in verband met de invoering der Pharmacopoea Neerlandica, editio altera. Het viel in het oog dat de leveranciers van geneesmiddelen soms aan de zelfdispenserende geneeskundigen minder goede waar leverden. Een hierover onderhouden leverancier antwoordde dat de concurrentie dit vorderde.

In Groningen liet de visitatie een gunstigen indruk achter. Ook hier maakten sommige leveranciers zich aan dezelfde laakbare handelwijs als in Friesland schuldig.

In Overijssel en Drenthe was de toestand gunstig. De plattelands-apotheken in Drenthe zijn sedert de laatste jaren zoozeer verbeterd dat zij over het algemeen goed genoemd kunnen worden. Processen-verbaal werden niet opgemaakt.

§ 4. Overtreding der wetten en verordeningen ter bevordering der volksgezondheid vastgesteld.

Omtrent de overtreding van wetten en verordeningen ter bevordering der volksgezondheid vastgesteld, wordt door de geneeskundige ambtenaren in hoofdzaak het volgende medegedeeld.

Noordbrabant.

Door de arrondissements-regtbank te Eindhoven werd eene vrouw wegens het uitoefenen

der verloskunst zonder bevoegdheid, veroordeeld in eene geldboete van f 10 of subsidiaire gevangenisstraf van drie dagen.

Voor dergelijk feit veroordeelde de regtbank te Breda eene vrouw tot gevangenisstraf van eene maand. Bij de laatste verlossing bezweek de kraamvrouw eenige uren na de bevalling. Hulp van een verloskundige was door de veroordeelde niet ingeroepen.

Wegens overtreding van art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), en van artt. 4 en 7 dierzelfde wet (*Staatsblad* n°. 61), werd een geneeskundige door de arrondissements-regtbank te Breda veroordeeld tot vier geldboeten, ieder van f 3 en twee geldboeten ieder van f 10 of subsidiaire gevangenisstraf.

Twee processen-verbaal tegen geneeskundigen, wegens overtreding der wetten van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61), en van art. 42, alin. 2 der wet van 7 April 1869 (*Staatsblad* n°. 57), waren op 31 December 1875 nog aanhangig bij de arrondissements-regtbanken te Eindhoven en te Breda.

De inspecteur maakte proces-verbaal op tegen een geneeskundige, wegens overtreding van art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), hetwelk ter vervolging aan het openbaar ministerie te Breda werd opgezonden. Die geneeskundige had wel kennis gegeven van het voorkomen van gevallen van besmettelijke ziekten, maar zonder aanwijzing van straat of huis waar de ziekte voorkwam.

Op 31 December 1875 was de zaak nog niet afgedaan.

De arrondissements-regtbank te 's Hertogenbosch veroordeelde eene vrouw tot eene geldboete van f 25 of subsidiaire gevangenisstraf, wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst als bedrijf. Wegens dergelijk misdrijf werd een man tot dezelfde geldboete veroordeeld.

Door dezelfde regtbank werden twee personen veroordeeld, ieder tot eene geldboete van f 1 of subsidiaire gevangenisstraf, wegens overtreding van art. 19 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Een tandmeester uit Brussel werd door bovengenoemde regtbank bij verstek veroordeeld tot eene geldboete van f 5, wegens onbevoegde uitoefening der tandheelkunde als bedrijf.

Vervolgingen, waartoe overtredingen vooral van plaatselijke verordeningen hadden aanleiding gegeven, werden door de kantonregters te Tilburg, Helmond, Waalwijk en Oss geconstateerd, terwijl eenige overtredingen der geneeskundige wetten, bij gebrek aan bewijs, niet werden vervolgd.

Gelderland.

De burgemeester van Ermelo vroeg aan den geneeskundigen inspecteur, of een geneeskundige, verslaafd aan sterken drank, ook geschorst zou kunnen worden, en voegde er een berigt bij van een rijksveldwachter. Op advies van het regtsgeleerd lid van den geneeskundigen raad, mr. C. P. Henny, heeft de inspecteur geantwoord, dat geene wetsbepaling daartoe het regt geeft.

Dr. D. H. Wildschut Rijnders, te Hengelo, vroeg, of hij bij het overlijden van een patiënt, welken hij in de laatste weken niet meer gezien had, omdat de lijder door een anderen geneesheer was behandeld geworden, verpligt was eene verklaring van dat overlijden af te geven. De inspecteur heeft hierop ontkennend geantwoord, maar tevens verklaard, dat dr. Rijnders wel tot die afgifte verpligt zoude zijn, indien de overledene geen anderen geneesheer had gehad. Aan den burgemeester van Hengelo, die mede zijn gevoelen had verzocht, is dit medegedeeld.

De burgemeester van Huissen vroeg, of een geneeskundige niet bij eene verlossing tegen-

woordig geweest zijnde, eene verklaring mag afgéven, of het kind levend of dood ter wereld is gekomen. De inspecteur heeft bepaald ontkennend geantwoord.

Een geneeskundige in Pruissen had in de gemeente Herwen en Aerdt een kind behandeld en daarvan geene aangifte gedaan, noch aan den burgemeester, noch aan den inspecteur, maar na den dood verklaard, dat het aan typhus gestorven was. Hij weigerde evenwel aan den burgemeester nadere inlichtingen te geven, of zich te verantwoorden. De inspecteur heeft derhalve een proces-verbaal tegen hem opgemaakt en aan den officier van justitie te Arnhem gezonden.

Een persoon, aan roodvonk lijdende, werd zonder vergunning vervoerd van Tiel naar Zetten. In overleg met den burgemeester van Tiel heeft de geneeskundige inspecteur deze overtreding niet vervolgd, omdat zij uit onkunde voortvloeide.

Met den burgemeester van Barneveld heeft de inspecteur eene correspondentie gevoerd over de vroedvrouw W. Scheerman, beschuldigd hare bevoegdheid wel eens te overschrijden. Uit het verhoor der beklaagde is den inspecteur duidelijk gebleken, dat zij wel eens „de tang" gebruikte; hij heeft echter gemeend, zich voor ditmaal tot eene waarschuwing te mogen bepalen.

Eene vrouw (weduwe) is door de regtbank te Tiel veroordeeld, bij verstek, tot eene gevangenisstraf van 3 maanden wegens uitoefening dor geneeskunst door het als bedrijf verleenen van geneeskundigen raad en bijstand, terwijl de bevoegdheid daartoe haar bij de wet niet was toegekend (artt. 1 en 18 der wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60).

In October heeft de geneeskundige inspecteur de aandacht van den burgemeester van Warnsveld gevestigd op eene 66jarige gehuwde vrouw, die hij verdacht van onbevoegde uitoefening der geneeskunst. De burgemeester heeft daarop proces-verbaal opgemaakt en de vrouw is bij vonnis dd. 14 December 1875 door de arrondissements-regtbank te Zutphen veroordeeld tot cellulaire gevangenisstraf voor ééne maand.

Van onbevoegde uitoefening der verloskunst werden verdacht eene vrouw te Herveld en eene andere te Zetten. Het is echter niet gelukt, wettelijke bewijzen te verkrijgen, weshalve de beide vrouwen niet vervolgd konden worden.

Dr. J. Kramps, te Cranenburg in Pruissen woonachtig, had reeds vroeger de Koninklijke vergunning gekregen om in Groesbeek te mogen praktiseren; hij was ook volgens de overeenkomst met de Pruissische Regering daartoe volkomen geregtigd doch werd nu tot gemeentegeneesheer van Groesbeek benoemd. De inspecteur heeft zich tot den Minister gewend met de vraag, of hij zulks kon toelaten, daar dr. Kramps een vreemdeling is; de Minister echter heeft er geen zwarigheid in gezien.

De geneeskundige inspecteur heeft aan den officier van justitie te Arnhem in Februarij 1875 berigt, dat eene dienstbode te Barneveld eene miskraam gehad heeft, die geacht wordt het gevolg geweest te zijn van eene opzettelijk met dat doel door een geneeskundige ondernomen kunstbewerking, zonder dat daartoe eene verloskundige aanwijzing bestond. Op dat berigt is een onderzoek gevolgd; de inspecteur echter heeft nog niet vernomen of eene vervolging ingesteld is.

Bij de doodschouw van eene schippersvrouw, aan boord onder Doornenburg overleden, heeft de schouwende geneeskundige als doodsoorzaak ingevuld: „manuele mishandeling."

Daarop, zoomede op de klagt van den schipper, is eene vervolging ingesteld tegen een vroedmeester te Kekerdom, en heeft de regtbank te Nijmegen dien beklaagde veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf; hij is echter in hooger beroep gekomen.

De reeds bejaarde schippersvrouw leed aan kanker der baarmoeder; de ter hulp geroepen beklaagde meende in de holte der baarmoeder een navelstreng te voelen, bragt die streng naar buiten en sneed haar af, terwijl later werd geconstateerd, dat het afgesnedene een stuk was van den dunnen darm der vrouw.

Verschillende personen werden tot geldboeten veroordeeld wegens het slagten van ongekeurd vee; het verkoopen van ongekeurde visch; het te koop stellen van onrijpe vruchten en het hebben van eene mestverzameling zonder vergunning.

Zuidholland.

Een winkelier te Woerden is door de regtbank te Leiden veroordeeld wegens uitoefening van geneeskunst zonder bevoegdheid, tot eene boete van f 100 en de kosten, subsidiaire gevangenisstraf van 14 dagen.

Dezelfde regtbank veroordeelde om dezelfde reden eene „zalfverkoopster" tot boete van f 25 en 2 dagen subsidiaire gevangenisstraf.

Wegens dergelijke overtreding werd door de Rotterdamsche regtbank eene vrouw veroordeeld tot boete van f 75 en subsidiaire gevangenisstraf van 7 dagen.

Meermalen reeds werd geklaagd over uitoefening van verloskunst door eene vrouw te Hendrik-Ido-Ambacht, hiertoe niet bevoegd. In April heeft de burgemeester eene vervolging tegen haar ingesteld. Zij werd den 14den Junij 1875 door de regtbank te Dordrecht veroordeeld tot eene boete van f 75, subsidiair 7 dagen gevangenisstraf, wegens uitoefening der verloskunde zonder bevoegdheid.

Door de regtbank te Dordrecht zijn 12 personen veroordeeld wegens overtreding van art. 30 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).

De hulponderwijzer te Stad aan 't Haringvliet, die aan kinderen van 14 gezinnen te gelijk onderwijs gaf, en daarenboven de bewijzen der vaccinatie dezer kinderen niet kon vertoonen (Jaarverslag 1874, bladz. 290, n°. 32), werd door de kantonregter te Sommelsdijk veroordeeld tot twee geldboeten van f 25, subsidiair 5 dagen gevangenisstraf.

Niettemin ging deze hulponderwijzer voort de wet te overtreden.

Hierop werd de aandacht gevestigd van den officier van justitie te Brielle, van den inspecteur van 't lager onderwijs en den districts-schoolopziener.

Hij werd daarop andermaal door het kantongeregt te Sommelsdijk veroordeeld wegens overtreding: 1°. van art. 8 der wet op het lager onderwijs, en 2°. van art. 17 der wet tot beteugeling van besmettelijke ziekten; ad 1um tot 7 dagen gevangenisstraf en f 50 boete; ad 2um tot 3 dagen gevangenisstraf en f 25 boete.

Eene zalfverkoopster te Delft werd door de regtbank te Leiden veroordeeld tot eene boete van f 25 en de kosten, ten bedrage van f 26.20^5, met subsidiaire gevangenisstraf van 2 dagen, wegens uitoefening van geneeskunst zonder bevoegdheid.

Een man te Rotterdam is door de regtbank te Gorkum tot eene cellulaire gevangenisstraf van drie maanden veroordeeld, wegens uitoefening van geneeskunst.

Dezelfde regtbank veroordeelde ook een koopman en een herbergier, wegens uitoefening van genees- of artsenijbereidkunst, en een winkelier, wegens het verkoopen van een geneesmiddel beneden de als minimum aangewezen hoeveelheid.

De bekende Engelschman te 's Gravenhage in 1874 wegens uitoefening der tandheelkunde zonder bevoegdheid veroordeeld (jaarverslag 1874, bladz. 275) ging niettemin voort met zijn ongeoorloofd bedrijf. Op nieuw werd de aandacht der justitie op hem gevestigd. Hij werd den 4den October door de regtbank te 's Gravenhage ten tweede male veroordeeld, thans tot eene boete van f 150, met subsidiaire gevangenisstraf van 14 dagen. Van dit vonnis heeft zich de veroordeelde voorzien in hooger beroep.

De aandacht der justitie werd gevestigd op een persoon te Strijen, die een patent als veearts heeft genomen en geneesmiddelen voorhanden heeft. Deze schijnt geneeskunst uit te oefenen en geneesmiddelen aan zieken te leveren.

Een med. doctor, die zijne bevoegdheid had overschreden door uitoefening der heelkunde werd met goed gevolg op de grenzen zijner bevoegdheid gewezen.

Op verzoek der politie te 's Gravenhage werd een ten verkoop aangekondigd poeder tegen ziekten van honden onderzocht. Er was geen grond den verkoop te beletten.

Van meer dan eene zijde vernemende, dat te 's Gravenhage een kind aan angina diphterina zou zijn gestorven en daarna nog twee personen in hetzelfde gezin door die ziekte zouden zijn aangetast, heeft de inspecteur, daar hiervan geenerlei kennis was gegeven aan het gemeentebestuur en aan hem inspecteur, de aandacht van den officier van justitie daarop gevestigd.

Eenige dagen daarna heeft de geneeskundige, die de bedoelde lijders behandelde en door den officier van justitie over de zaak was ondervraagd, den inspecteur verzocht, den zieke met hem te zien. Aan dit verzoek werd, bij afwezigheid van dien ambtenaar, door den adjunct-inspecteur voldaan. Hem scheen de zieke, in verband met hetgeen hij verder vernam, reconvalescent van angina diphtherina.

Zijne bevinding heeft hij later medegedeeld aan den regter van instructie, toen hij daarover werd gehoord.

Daar het wettig bewijs, dat de ziekte diphtheritis geweest was, ontbrak, werd na de instructie van verdere vervolging afgezien.

Een aantal vonnissen zijn door kantongeregten geveld betreffende overtredingen van plaatselijke verordeningen aangaande openbare reinheid.

Bij een bezoek te Groot-Ammers bleek dat een heel- en vroedmeester den titel voerde van „doctor". Bij nader onderzoek is gebleken, dat die heel- en vroedmeester, gelijk met meer heelmeesters, ontslagen officieren van gezondheid en tandheelmeesters het geval is, uit het bekende depôt van Philadelphische diplomen, die op de plaats zelve geen waarde hebben, zulk een stuk heeft *gekocht*. De koopers van dergelijke stukken brengen op die wijze het publiek in den waan, dat zij gegradueerde geneeskundigen zijn, ten nadeele van anderen, die te eerlijk zijn en het beneden zich achten om tot dergelijke afkeurenswaardige praktijken de toevlugt te nemen.

Van de officieren van justitie uit sommige arrondissementen waren bij den inspecteur, op den tijd waarop zijn verslag moest worden verzonden, de tabellen betreffende geregtelijke vervolgingen nog niet ingekomen.

Noordholland.

Bij de arrondissements-regtbank te Amsterdam werden veroordeeld: 2 personen (een apotheker en eene vrouw) wegens het onbevoegd uitoefenen der geneeskunst, tot f 75 boete of subsidiaire gevangenisstraf, eene vrouw wegens het onbevoegd uitoefenen der tandheelkunde, tot f 75 boete.

Een persoon die vervolgd was wegens het, buiten de gevallen bij de wet voorzien, afleveren van geneesmiddelen door iemand die de geneeskunst uitoefende, werd van regtsvervolging ontslagen.

Te Haarlem werd een persoon veroordeeld wegens onbevoegd uitoefenen der geneeskunst en der artsenijbereidkunst tot 45 dagen cellulaire gevangenis en tot 2 geldboeten van f 10; een persoon tegen wien proces-verbaal was opgemaakt wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst werd niet vervolgd, omdat bleek dat slechts eene enkele raadgeving was gegeven.

Te Hoorn werd een persoon, die vervolgd was wegens het als geneeskundige afleveren van geneesmiddelen zonder daartoe bevoegd te zijn, van regtsvervolging ontslagen. Dit vonnis werd bij arrest van den Hoogen Raad van 15 November 1875 bevestigd.

Omtrent een persoon, wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst vervolgd, was het voorloopig onderzoek nog niet afgeloopen.

Te Alkmaar had geene vervolging plaats.

Door de kantongeregten werden te Amsterdam een aantal personen wegens verschillende delicten veroordeeld, als:

het houden van een bewaarschool zonder vergunning van burgemeester en wethouders;

het als houderes van eene kleinkinderbewaarschool opnemen van een grooter aantal kinderen dan waarvoor vergunning was verkregen;

het ter verkoop voorhanden hebben van vleesch dat schadelijk is voor de gezondheid der verbruikers;

het werpen van vuilnis op de openbare straat;

verzuim of weigering om de verordeniug op de vuilnishoopen na te komen;

het hebben van privaten die zich in 't water konden ontlasten:

het werpen van vuilnis in het water of op de straat;

het niet zorgen dat bij vervoer van mest niets op de straat kan vallen;

het verzamelen van mest op een erf anders dan in de goedgekeurde mestputten;

het voldoen aan eene natuurlijke behoefte op eene daartoe niet bestemde plaats;

het brengen van secreetvuil op eene andere dan door burgemeester en wethouders aangewezen plaats;

het ongedekt vervoeren van geslagt vee langs den openbaren weg;

het niet reinhouden der straat;

het werpen van vuilnis op de openbare straat, in 't plantsoen of in het water;

verzuim van schoonmaken van straat of goot;

het verontreinigen der wandelingen;

het laten loopen van een hond zonder muilkorf.

Bij vonnis van den Hoogen Raad van 1 November 1875, werd bevestigd een vonnis van de arrondissements-regtbank te Amsterdam van 10 Junij 1875, waarbij bevestigd was het vonnis van den kantonregter in het derde kanton van Amsterdam van 5 Januarij 1875, waarbij de hoogleeraar C. M. J. Willemier van alle regtsvervolging werd ontslagen wegens het niet inzenden aan den burgemeester van Amsterdam, van eene lijst der tot zijne lessen toegelatenen met vermelding der verklaringen omtrent verrigte koepok-inenting of het doorstaan van natuurlijke kinderpokken. Bij dit arrest werd art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134). ten aanzien der leerlingen voor hoogescholen en athenaea, niet van toepassing verklaard.

Onder vermelding van een aantal bijzonderheden werd door den adjunct-inspecteur de aandacht van den officier van justitie te Amsterdam gevestigd op een persoon die op grooten schaal geneeskunde uitoefende, zonder daartoe de bevoegdheid te bezitten.

Deze persoon gaf voor te zijn gepensioneerd marine-doctor, en werd „de wonderdocter van Buiksloot" genoemd. Hij gaf geneeskundige consulten op vaste dagen in de week te Amsterdam, te Rotterdam en te Buiksloot. Zijne recepten, althans van hen die hem te Amsterdam raadpleegden, waren zoo ingerigt dat slechts één apotheker — wiens naam evenzeer den officier van justitie werd opgegeven — ze kon bereiden, daar de apotheker bekend was met hetgeen op het voorschrift te lezen stond. Een dergelijk recept werd den officier van justitie ter hand gesteld, en hem tevens de namen opgegeven van eenige personen die genoemden wonderdoctor hadden geraadpleegd.

Zeeland.

Een geneeskundige in eene belgische grensgemeente gevestigd, die geneesmiddelen had

geleverd aan een inwoner van Stoppeldijk, in strijd met art. 3 der conventie van 7 December 1868, omdat deze plaats niet tot de grensgemeenten behoort, is door den inspecteur ernstig gewaarschuwd dit voortaan na te laten.

Eene bij de regtbank te Middelburg ingediende aanklagt tegen een scheepsklerk, die aan boord van een van Vlissingen vertrokken schip, onbevoegd de functiën van scheepsheelmeester heeft waargenomen, is buiten gevolg gelaten wegens gebrek aan bewijs.

Ter zake van het onbevoegd uitoefenen der verloskunst als bedrijf, veroordeelde de regtbank van Goes den 22sten Maart eene vrouw te Yerseke tot eene boete van f 0,50 of subsidiair 1 dag gevangenisstraf.

Bij vonnis van 28 Junij veroordeelde de regtbank te Goes een kermisreiziger, bij verstek, in eene geldboete van f 25 of subsidiaire gevangenisstraf van 7 dagen, wegens het verkoopen van zeker geneesmiddel (*ammonia liquida*) beneden de daartoe bepaalde hoeveelheid.

Wegens het eigendunkelijk wegnemen van het kenmerk van het aanwezig zijn van roodvonk in eene woning te Axel, sprak de regtbank van Goes den 25sten October de beklaagde vrouw des huizes vrij, wegens gebrek aan bewijs.

Voor het invoeren en verkoopen van versch spek of van vleesch zonder keuring, in eenige gemeenten, veroordeelden de kantonregters van Middelburg en van Cortgene vier personen, terwijl een ander gratie vroeg en verkreeg.

Eveneens sprak de kantonregter van Middelburg eene veroordeeling uit wegens het rondventen aldaar van versche zeevisch zonder voorafgaande keuring.

Ter zake van den invoer en het verkoopen van schadelijke vruchten (onrijpe pruimen) te Wissekerke, kwam eene veroordeeling voor bij het kantongeregt te Cortgene.

Eindelijk sprak de kantonregter te Middelburg drie vonnissen uit wegens het rondventen aldaar van melk in niet overdekte emmers.

Verschillende overtredingen van plaatselijke verordeningen tot bevordering der openbare reinheid, het opdelven van begraven vee, het begraven van gestorven vee in tuinen, het niet voorzien van honden van eene muilkorf, verzuim van inschrijving van publieke vrouwen gaven aanleiding tot veroordeelingen bij verschillende kantongeregten.

Utrecht.

Het bestuur van de afdeeling Amersfoort en omstreken der nederlandsche Maatschappij ter bevordering der geneeskunde heeft bij den adjunct-inspecteur bedenkingen geopperd tegen het uitoefenen van burgerpraktijk door officieren van gezondheid. Hij heeft geantwoord dat een officier van gezondheid, die tevens is medicinae doctor of eene andere burgerlijke bevoegdheid heeft, tot die uitoefening allezins bevoegd is en daarom dan ook zoodanige diplomata door hem worden geviseerd.

Een leeraar der hoogere burgerschool te Amersfoort, tevens schutter, was door den schuttersraad van de dienstdoende schutterij te Amersfoort op den 18den November 1874 tot geldboete veroordeeld wegens afwezigheid bij de brandwacht, zonder dat de door hem als reden van verhindering aangevoerde ziekte door eene verklaring van „den daartoe aangestelden" officier van gezondheid bij de schutterij is geconstateerd. De veroordeelde echter wendde zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken en betwistte de bevoegdheid van den officier van gezondheid tot het afgeven van geneeskundige verklaringen of tot het geven van geneeskundigen raad en bijstand. De Minister vroeg het advies van den adjunct-inspecteur. Deze heeft geantwoord, dat de heer Morren aangesteld is als officier van gezondheid der 2de klasse bij de dienstdoende schutterij te Amersfoort bij Koninklijk besluit van den 15den Februarij 1870, n°. 13, en dus op hem toepasselijk is art. 2 der wet van 1 Junij 1865

(*Staatsblad* n°. 59); dat de genoemde heer is stedelijk heel- en vroedmeester en dus (krachtens art. 21 der aangehaalde wet) alléén bevoegd tot het verleenen van heel- en verloskundigen bijstand; dat van het verleenen der vergunning, bedoeld in art. 2 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) hier geen sprake is, dat derhalve deze heelmeester op onwettige wijze is aangesteld en, zooals de beklaagde teregt aanvoert, als officier van gezondheid blootstaat aan vervolging en straf wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst.

De officier van justitie te Amersfoort vervolgde in 1875 zekeren man wegens onbevoegde uitoefening der genees- en artsenijbereidkunst. Deze persoon is vermoedelijk dezelfde persoon, die in November 1874, als zoogenaamde „varkensdoctor" te Renkum woonachtig, verdacht werd van onbevoegde uitoefening van geneeskundige praktijk, o. a. door het houden van bepaalde zitdagen te Arnhem, maar wiens overtreding destijds niet kon worden geconstateerd. Hij is vrijgesproken, omdat niet bewezen was dat hij de genees- en artsenijbereidkunst als bedrijf uitoefende.

Twee personen te Mijdrecht werden behandeld door een man, afkomstig uit Heerlen in Limburg, die voorgeeft kankerlijders te kunnen genezen tegen vergoeding van f 25 voor reiskosten en van f 7 voor een zoogenaamden kankerpleister. Daar hij gezegd werd te Woerden te wonen, bragt de adjunct-inspecteur het feit ter kennis van den geneeskundigen inspecteur voor Zuidholland, die het nader aan het openbaar ministerie heeft medegedeeld.

De te Lopik gevestigde geneeskundige weigerde eene verklaring af te geven van het overlijden van kinderen, levenloos geboren, bij wier geboorte hij had geadsisteerd. In zoodanig geval, meende hij, moest de doodschouw worden gevoerd en verlangde hij voor deze laatste te worden gehonoreerd. De adjunct-inspecteur heeft aan den burgemeester, die zijne tusschenkomst inriep, geadviseerd, dat een geneeskundige zijns inziens verpligt is, zich te overtuigen, of het met zijne hulp geboren kind is levend of dood, en bij den minsten twijfel al het mogelijke te doen, om de misschien nog sluimerende levensvonk weder op te wekken; hij heeft dus dat pasgeboren kind behandeld, even als hij een plotseling overledene, een drenkeling, een gestikte zou onderzoeken, om te ontdekken of zijne kunst nog redding zou kunnen aanbrengen en het zou geen zin hebben, hem officieel nog eens tot dezelfde personen te zenden, om te zien of deze wel inderdaad overleden zijn. In het gestelde geval is daarom art. 5 der wet van 1 Junij 1855 (*Staatsblad* n°. 60) zijns inziens ten volle toepasselijk. In welken ruimen zin het woord „lijders", gebezigd in het aangehaalde art. 5, kan worden opgevat, leert de missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 December 1869, n°. 347, 9de afd. (zie bij de Hoog, Begrafeniswet, pag. 469, 2de kol. v. o.).

Dezelfde quaestie heeft zich ook in een paar andere gemeenten voorgedaan. Het is echter niet noodig geweest, eene regterlijke beslissing in te roepen.

Den gewezen officier van gezondheid 1ste klasse J. C. Muller, te Soest, heeft de adjunct-inspecteur moeten uitnoodigen, den arts-titel niet meer te voeren.

De burgemeester van Zuylen heeft aan den adjunct-inspecteur gevraagd, of het mogelijk was, iemand te Hamersveld te magtigen, om een zeer geroemd middel tegen „vuur" te leveren aan eene in zijne gemeente wonende vrouw? Het antwoord luidde uit den aard der zaak ontkennend.

Burgemeester en wethouders van Utrecht hebben den adjunct-inspecteur gevraagd, of op de algemeene begraafplaats aldaar lijken voor eenige oogenblikken uit de graven geligt mogen worden, opdat er gelegenheid zij de daaronder liggende kisten en lijken te rooijen?

Hun collegie had reeds ontkennend op die vraag van den directeur der begraafplaats gepraeadviseerd.

De adjunct-inspecteur heeft in gelijken zin geantwoord.

De vraag is gerezen, in verscheidene gemeenten, of een kerkbestuur, dat eene kerk wenscht

te bouwen of eene bestaande kerk te vergrooten, binnen den afstand van 35 M. van eene begraafplaats, daartoe al dan niet de vergunning behoeft van het collegie van Gedeputeerde Staten. De adjunct-inspecteur meent, ofschoon hij het bouwen ook van kerken in zoo digte nabijheid van begraafplaatsen schadelijk voor de volksgezondheid acht, dat geene vergunning behoeft gevraagd te worden, aangezien in de 4de zinsnede van art. 16 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) ook genoemd worden „bedehuizen of kapellen" en de wet nergens omschrijft, welke afmetingen of kenmerkende eigenschappen die inrigtingen zullen moeten onderscheiden van hetgeen men in het dagelijksch leven eene kerk of een kerkgebouw noemt. Gedeputeerde Staten intusschen hebben het wetsartikel in dien zin opgevat, dat de vergunning in het omschreven geval toch moet worden gevraagd.

Bij het heerschen van mazelen te Mijdrecht, in April, is het noodig geweest den hoofdonderwijzer met klem aan het voorschrift van het eerste lid van art. 14 der wet van 4 December 1872 te herinneren.

Te Utrecht heeft de adjunct-inspecteur in Augustus op verzoek van een ambtenaar der gemeente eene woning onderzocht, waarin kinderen aan mazelen leden, zonder dat daarvan aangifte was gedaan; men scheen echter voor de gevolgen bevreesd geworden te zijn en had daarom een uur vóór zijne komst de aangifte reeds gedaan. In dezelfde maand stuitte hij te Utrecht met het lid van den Geneeskundigen Raad, dr. J. R. K. Pennink, op de moeijelijkheid om, tot het binnentreden van woningen, waarin gevallen van mazelen werden verborgen gehouden, (terwijl in het gezin van den kantonregter iemand leed aan besmettelijke ziekte en die ambtenaar dus niet kon worden requireerd) de adsistentie te bekomen vau den burgemeester of van een der wethouders; de hun aangewezen woningen hebben zij dientengevolge niet kunnen bezoeken. Op 31 Augustus echter vernam de adjunct-inspecteur, dat toch door den burgemeester tegen twee hoofden van gezinnen is geverbaliseerd wegens het verzwijgen van het heerschen van mazelen in hun gezin; beide deze vervolgingen hebben geleid tot veroordeeling der beklaagden tot geldboeten respectivelijk van f 10 en f 3.

Een genees-, heel- en verloskundige te Utrecht is veroordeeld tot geldboete van f 10 wegens verzuim om de duplicaten der door hem als geneeskundige afgegeven bewijzen der verrigte vaccinatiën uiterlijk eene maand na het einde van het jaar, waarin de verrigtingen plaats vonden, aan het gemeentebestuur te zenden.

Een menigvuldig misbruik schijnt te Utrecht gemaakt te worden van de verklaringen, die noodig zijn (volgens het 2de lid van art. 20 der epidemiewet) om het waarschuwende kenmerk van woningen of vaartuigen te doen wegnemen.

Het is onder andere in den afgeloopen zomer voorgekomen, dat een kantoorhoudend ingezetene, wiens kind door den huisarts verklaard werd aan roodvonk te lijden, zich genoodzaakt ziende het geval aan te geven, den huisarts ontsloeg en van een anderen geneeskundige na een onbegrijpelijk kort tijdsverloop, eene verklaring ontving, dat de besmetting geweken was. Herhaaldelijk ook heeft de adjunct-inspecteur klagten ontvangen van geneeskundigen, dat hoofden van gezinnen, waarin zij een of meer lijders aan besmettelijke ziekten behandelden, zich ten stadhuize aanmelden met de aangifte, dat „de doctor" bij hen niet teruggekomen en hun zieke toch reeds lang hersteld was; dat daarop een der stadsgeneeskundigen door den burgemeester werd uitgenoodigd, dat gezin te bezoeken, en dan vaak door dien collega, voor wien men de ware toedragt der zaak verborgen hield, de verlangde verklaring werd afgegeven. Deze ontduiking der wet is wel zeer te betreuren, maar kan alleen worden tegengegaan, als de in dienst der gemeente staande geneeskundigen kunnen goedvinden, in de hun vreemde gezinnen geene geneeskundige verklaring af te geven dan na zorgvuldige opheldering van het voorafgegane en wel in 't bijzonder na navraag bij den geneeskundige, op wiens verklaring het waarschuwende kenmerk aan de woning gesteld is.

Te Utrecht zijn een aantal personen veroordeeld wegens overtreding van verordeningen tot bevordering der openbare reinheid, het verkoopen van voor de gezondheid schadelijk vleesch; en te Amersfoort werden twee personen veroordeeld wegens het te koop aanbieden van bedorven eetwaar (kersen en eijeren.)

Friesland.

Het wegnemen van een kenmerk, volgens art. 20 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten, werd met *acht* dagen gevangenis gestraft.

Een aantal personen werden veroordeeld hetzij wegens overtreding van verordeningen tot bevordering der openbare reinheid, hetzij wegens het in een winkel voorhanden hebben van bedorven of schadelijk vleesch of het te koop aanbieden van bedorven visch; verzuim van aangifte of aanbieding ter visitatie door publieke vrouwen.

Een hoofdonderwijzer te Workum die in eene school 31 leerlingen had toegelaten, van welke hem *niet* is gebleken, door eene verklaring van een geneeskundige, dat zij met goed gevolg of méér dan eens de inenting der koepokken hadden ondergaan, of aan de natuurlijke kinderpokken (variolae) hadden geleden, werd veroordeeld tot 31 boeten van f 5 of één dag gevangenisstraf voor iedere boete en in de kosten.

Op zijn verzoek aan Z. M. den Koning om gratie, zijn de boeten verminderd tot op f 15 te zamen, of 2 dagen gevangenisstraf.

Eene lijderes aan roodvonk die zich, op twee verschillende dagen, uit hare woning op straat en in eene kerk te Franeker begeven had, werd deswege vervolgd en veroordeeld.

Even zoo een man die zich had verzet tegen de uitvoering van de maatregelen voorgeschreven bij art. 20 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), te Dockum, en een ander die het kenmerk van het aanwezig zijn eener besmettelijke ziekte aan zijne woning had weggenomen.

Het niet in eene geslotene kist begraven van een doodgeboren kind op eene begraafplaats werd desgelijks vervolgd en gestraft, alsmede het roeren van een graf te Achlum, vòòr dat er tien jaren waren verloopen, nadat er het laatst een lijk in was begraven.

Wegens het uitoefenen der geneeskunst, door het verleenen van verloskundigen bijstand als bedrijf te Terwispel, zonder hiertoe bevoegd te zijn, werd eene vrouw veroordeeld.

Een geneeskundige bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen, werd 1°. wegens het in zijne apotheek niet voorhanden hebben van de 12 vereischte milligram-gewigten, veroordeeld tot 10 boeten van f 3; 2°. wegens het niet gezorgd hebben dat bij zijne afwezigheid de vergiften door de visiterende commissiën uit den geneeskundigen raad konden worden nagezien en onderzocht, tot eene boete van f 10; 3°. wegens het niet schouwbaar voorhanden hebben van 18 geneesmiddelen, en (naar het oordeel der commissie) niet voldoend aanwezig hebben van 2 geneesmiddelen, tot 20 boeten van f 3; 4°. wegens het bewaren van één geneesmiddel in een ongeschikt voorwerp, en in een pot, waarop de naam van het medicament niet vermeld stond, tot eene boete van f 10; 5°. het niet in een gesloten kast bewaren van twee geneesmiddelen voorkomende op de lijst der vergiften, tot eene boete van f 10.

De veroordeelde kwam in cassatie. Het vonnis is door den Hoogen Raad vernietigd en de zaak verwezen naar het provinciaal geregtshof.

Wegens gebrek aan de noodige bewijzen konden verschillende personen, aangeklaagd wegens het onbevoegd uitoefenen der genees-, verlos- of artsenij-bereidkunst, niet worden vervolgd.

Overijssel.

Door de arrondissements-regtbank te Deventer werd een landbouwer wegens onbevoegde

uitoefening van de geneeskunst veroordeeld tot eene geldboete van f 75 en subsidiaire gevangenisstraf van 14 dagen.

Het getal der personen, die bij de kantongeregten aangeklaagd werden wegens overtreding der verordeningen betreffende de publieke reinheid, bedroeg te Zwolle 4, te Deventer 14, te Kampen en te Vollenhove 1. Die te Kampen werd vrijgesproken, de anderen tot boeten veroordeeld.

Wegens het te koop stellen van bedorven vleesch of onrijp ooft werden te Zwolle 13 personen aangeklaagd, en te Kampen 1. Van die te Zwolle betaalden 6 het maximum der boete en werd er 1 vrijgesproken. Al de overigen werden tot boeten veroordeeld.

Te Deventer werden tot boeten veroordeeld twee publieke vrouwen, die zich niet aan het voorgeschreven onderzoek hadden onderworpen.

Aan Burgemeester en wethouders van Nieuwleusen werd door den inspecteur geschreven, dat hem ter oore was gekomen, dat daar door een officier van gezondheid, onbevoegd volgens art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) de geneeskundige praktijk werd uitgeoefend, en dat het gemeentebestuur daarom geen werk maakte van het vervullen der vacature, ontstaan door het overlijden van den plaatselijken geneesheer, met verzoek om inlichting dienaangaande. Burgemeester en wethouders antwoordden, dat de bedoelde officier van gezondheid slechts in gevallen van hooge noodzakelijkheid geneeskundige hulp had verleend, en voorts, dat zich voor de betrekking van plaatselijke geneesheer slechts één sollicitant had opgedaan, doch dat, daar deze geen verloskundige was, de raad gemeend had nog meer pogingen te moeten in het werk stellen tot verkrijging van een geneesheer met algemeene bevoegdheid.

Groningen.

Door de regtbank te Winschoten werd een med. doctor ontslagen van alle regtsvervolging, beklaagd van aan de visiterende commissie niet te hebben overgelegd de geviseerde lijst zijner geneesmiddelen, het niet in schouwbaren toestand voorhanden hebben van 3 geneesmiddelen en het voorhanden hebben van vergiften niet in een of meer gesloten kasten, en vrijgesproken van het hem ten laste gelegde bewaren van geneesmiddelen in voorwerpen met onvoldoend opschrift, vermits dat het feit zoo al wettig, althans niet overtuigend bewezen werd geoordeeld. De officier van justitie kwam in cassatie tegen dat vonnis voor zoo ver betrof het ontslag van alle regtsvervolging. Bij arrest van den Hoogen Raad van 10 Mei werd dat beroep in cassatie verworpen.

Een plattelands heel- en vroedmeester werd door de regtbank te Winschoten schuldig verklaard aan het als geneeskundige, buiten de grenzen van zijne bevoegdheid, in het openbaar voeren van een titel [arts] die hem aan het publiek als geneeskundige aanwijst, zijnde een wanbedrijf met straf bedreigd bij art. 3, juncto 19 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60, in verband met art. 16, al. 3 van de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), en veroordeeld tot f 10 boete en in de kosten. — Op het beroep in cassatie van den veroordeelde heeft de Hooge Raad, bij arrest van 14 Februarij 1876, het vonnis der regtbank vernietigd, het den requirant te laste gelegde feit noch misdaad, noch wanbedrijf, noch overtreding verklaard en hem van alle regtsvervolging ontslagen.

De regtbank te Winschoten heeft een med. doctor schuldig verklaard aan het als geneeskundige gebruik makende van de bevoegdheid tot het leveren van geneesmiddelen, niet zorgen dat bij zijne afwezigheid de vergiften door de commissie uit den geneeskundigen raad kunnen nagezien en onderzocht worden, en hem veroordeeld tot eene geldboete van f 0.50 en in de kosten.

Eene vervolging tegen een anderen med. doctor, insgelijks geneesmiddelen leverende, had wegens diens inmiddels gevolgden dood, geen verder gevolg.

Het bestaan van een „accoord" tusschen een genees-, heel- en vroedmeester te Harlingen en aldaar niet bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen, en het Departement van Oorlog (sinds 1868), waarbij wordt bepaald dat bedoelde geneeskundige het militaire personeel aldaar c. q. geneeskundig zou behandelen en *ook de vereischte geneesmiddelen zou verstrekken*, en wel tegen eene belooning van $1^1/_2$ cent per hoofd en per dag, werd in 1875 langs den administratieven weg verder behandeld. — In 1874 werd soortgelijke zaak te Heerenveen door den inspecteur ter kennis gebragt van den officier van justitie aldaar. (Daar betrof zij een accoord tusschen een med. doctor en het Departement van Justitie, wegens de gevangenen aldaar). Toen ongeveer een jaar later niets verder van de zaak was vernomen, vroeg de inspecteur inlichting, en vernam toen dat de med. doctor slechts in naam de geneesmiddelen levert, maar dat die feitelijk door een apotheker werden geleverd. Ook deze zaak werd verder langs den administratieven weg behandeld.

De Hooge Raad heeft, dd. 20 December, in cassatie van een vonnis der regtbank te Leeuwarden, waarbij een plattelands heel- en vroedmeester was veroordeeld tot 33 geldboeten, wegens overtredingen van de wet regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst, het aangevallen vonnis vernietigd en de zaak verwezen naar het geregtshof in Friesland, ten einde op de dagvaarding te worden beregt en afgedaan.

Aan den raad van den inspecteur aan een bejaarden geneeskundige, om zijne apotheek op te heffen liever dan eene vervolging af te wachten, werd voldaan.

De klagt van een apotheker dat een droogist zijne bevoegdheid te buiten ging bij 't afleveren van geneesmiddelen, gaf aanleiding tot de vraag van den betrokken officier van justitie aan den inspecteur, welke regten de droogist van de wet van 1818 thans heeft? Uit het antwoord bleek, dat ook vóór 1865 de droogisten zeer beperkt waren in hunnen handel.

In Julij klaagde de inspecteur bij den officier van justitie te Groningen over de voortdurende en verregaande wetsovertreding, waarin zich zekere weduwe aldaar schuldig maakte, door geneeskundige behandeling van velerlei uitwendige gebreken. Bij vonnis van de regtbank te Groningen van 21 October werd niet wettig bewezen verklaard al het de beklaagde bij acte van dagvaarding te laste gelegde en deze vrijgesproken. In hooger beroep werd door het geregtshof te Groningen de beklaagde schuldig verklaard aan het wanbedrijf van het uitoefenen der geneeskunst, zonder daartoe volgens de wet bevoegd te zijn en zij veroordeeld tot eene geldboete van f 75 en in de kosten. Overigens werd bevestigd het vonnis in appel wat betreft het onbevoegd uitoefenen der artsenijbereidkunst. Van deze laatste beslissing werd cassatie aangeteekend. Bij arrest van den hoogen raad van 21 Januarij 1876 werd de officier van justitie niet ontvankelijk verklaard in dat beroep.

Aan den officier van justitie te Leeuwarden werd, in September, door den inspecteur medegedeeld, dat te Munnikkezijl onder de polderwerkers en de overige bevolking aldaar en in den omtrek een vroegere polderwerker zich sedert eenigen tijd onledig hield met het uitoefenen van geneeskunst. Hij voegde daarbij eenige nadere renseignementen. Verder werd niets van de zaak vernomen.

Den burgemeester der gemeente 't Zandt verzocht de inspecteur om eenige vrouwen aldaar, die onbevoegdelijk verloskunst als bedrijf uitoefenden, te waarschuwen om daarmede op te houden, en anders proces-verbaal tegen haar op te maken. In die gemeente was thans sinds ongeveer een jaar eene bevoegde vroedvrouw gevestigd.

Aan een predikant deelde de inspecteur mede, dat bij hem was geklaagd, dat hij zich onledig hield met den verkoop van geneesmiddelen, met name koortspillen. De inspecteur wees hem op de bepalingen der wet daaromtrent.

De regtbank te Winschoten veroordeelde eenen arbeider tot eene geldboete van f 1.00 wegens het wegnemen van het kenmerk eener besmettelijke ziekte, en eenen anderen arbeider tot f 0.50 boete, wegens het als hoofd van een gezin, waarin eene besmettelijke ziekte voorkwam, daarvan niet mededeeling doen aan den burgemeester zijner woonplaats.

De kantonregter te Groningen veroordeelde 25 personen aldaar tot geldboeten, waarvan 4 wegens het vervoeren van vuilnisstoffen op zoodanige wijze dat de straat er door werd bevuild, 1 wegens het invoeren van bedorven vleesch in de gemeente, 1 wegens het werpen van vuilnis in een diep (bovendien betaalden 3 het maximum der boete wegens deze overtreding), 12 wegens het verzamelen en bewaren van vuilnisstoffen anders dan in geheel overdekte en gesloten bakken, 1 wegens het houden van varkens zonder aangifte en in een hok niet overeenkomstig het voorschrift, 1 wegens het houden van een magazijn van lompen, 1 dito van huiden en 1 dito van beenderen en lompen, alle 3 zonder vergunning van het plaatselijk bestuur, 2 vrouwen wegens het zich niet aanmelden tot geneeskundig onderzoek waartoe zij verpligt waren en 1 wegens het houden van varkens in een hok niet beantwoordende aan het voorschrift.

De kantonregter te Appingedam heeft 2 personen veroordeeld tot f 2 boete, wegens het te Delfzijl vergaderen van vuilnis, schadelijk voor de gezondheid.

Drenthe.

De arrondissements-regtbank te Assen veroordeelde eene vrouw, van beroep arbeidster, wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst, tot eene boete van f 25 en subsidiaire gevangenistraf voor 2 dagen. Zij ontving echter kwijtschelding van boete.

Limburg.

Verscheidene nederlandsche en vreemde geneesheeren werden gewezen op de verpligting hun opgelegd bij art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).

Aan eenen belgischen geneesheer werd verboden de praktijk uit te oefenen in eene gemeente, niet aan de grenzen gelegen.

Aan den kommandant der maréchaussée in Limburg werd onderzoek verzocht omtrent het onbevoegd uitoefenen der verloskunde door eene weduwe te Bleijerheide (Kerkrade).

Op het dientengevolge door den brigade-kommandant opgemaakt proces-verbaal werd zij veroordeeld tot eene geldboete van f 25.

Door den adjunct-inspecteur werd tegen twee geneesheeren te Maastricht, welke na herhaald verzoek bleven weigeren op te geven de straat en het nummer van de huizen te Gronsfeld, waar zij febris typhoidea hadden waargenomen, proces-verbaal opgemaakt, op grond dat zij niet hadden voldaan aan art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60). Door de arrondissements-regtbank te Maastricht van regtsvervolging ontslagen, kwam het openbaar ministerie in cassatie bij den Hoogen Raad die op 21 Februarij 1876 beide geneeskundigen veroordeelde tot f 10 boete en in de kosten van beide regtsgedingen.

Door den betrokken brigade-kommandant der maréchaussée werd tegen een herbergier te Sittard wegens het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde en tegen een veearts te Amstenrade wegens het onbevoegd uitoefenen der artsenijbereidkunde proces-verbaal opgemaakt; beide werden van regtsvervolging ontslagen wegens gebrek aan bewijs.

Drie vrouwen te Gulpen, ééne te Heer en ééne te Kerkrade die beschuldigd waren van het onbevoegd uitoefenen der verloskunst, naar aanleiding van door de respective brigade-

kommandanten der maréchaussée opgemaakte processen-verbaal, werden niet vervolgd op grond dat de verlossing door haar was gedaan uit nood.

Nadat aan eenen apotheker te Sittard geweigerd was om te gelijk met de zijne de apotheek van eenen overleden apotheker waar te nemen en aan de weduwe om geneesmiddelen in eene andere apotheek gereed gemaakt in de hare af te leveren, werd, toen de burgemeester hieromtrent ondervraagd, aan den adjunct-inspecteur berigt had, dat in die apotheek geneesmiddelen werden gedispenseerd, de officier van justitie met die feiten in kennis gesteld, met verzoek ze te laten onderzoeken en, zoo noodig, te vervolgen.

Aangezien uit dat onderzoek bleek, dat na den dood van den apotheker in die apotheek geene geneesmiddelen meer werden verkocht, en dat des burgemeesters berigt alleen op veronderstelling berustte, werd van vervolging afgezien.

Een fabriekant van chemicaliën, die in de dagbladen aankondigde den verkoop van zamengestelde geneesmiddelen, zooals China La Roche, enz., werd verzocht zich van dergelijke handelingen, in strijd met art. 36 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61), te onthouden. Nadat hij in zijn antwoord had gemeld, dat hij geen enkele advertentie liet plaatsen en geneesmiddelen alleen aan apothekers afleverde, werd hem berigt, dat zulks ook door genoemd wetsartikel werd verboden.

Door eenen geneesheer hiermede in kennis gesteld, verzocht de adjunct-inspecteur den kommandant der Koninklijke maréchaussée een onderzoek te willen doen instellen naar het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde door eenen inwoner van Baexem; het bleek dat er geene termen bestonden tot vervolging.

Toen in eene courant door zekeren mécanicien dentiste was medegedeeld, dat hij te Roermond te consulteren zou zijn tot het aurificeren en plomberen van gecarieerde tanden, werd den kommandant der maréchaussée verzocht te onderzoeken of genoemde persoon een diploma als tandarts bezat, en zoo ja, opmerkzaam gemaakt op de verpligting, voortvloeijende uit alinea 3 van art. 4 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).

Daar uit de ingewonnen informatiën bleek, dat hij zich van operatieve handeling onthield, meende men aan die zaak geen verder gevolg te moeten geven, te meer daar hij terstond zou vertrekken.

Van vijf vrouwen, tegen wie door agenten van politie te Maastricht proces-verbaal was opgemaakt, wegens verkoop van onrijp ooft, werden vier veroordeeld en eene niet vervolgd wegens opgave van valschen naam en woonplaats.

Wegens overtreding van verordeningen der openbare reinheid of het verkoopen van ongekeurd rundvleesch werden twee personen veroordeeld tot geringe geldboeten.

§ 5. Inschrijving van vrouwelijke leerlingen in de verloskunde.

Door de geneeskundige ambtenaren werden, met inachtneming van het Koninklijk besluit van 19 Mei 1866, n°. 44, vrouwelijke leerlingen in de verloskunde ingeschreven, namelijk in:

Zuidholland	5
Noordholland	7
Zeeland	2
Utrecht	1
Friesland	3
Overijssel	1
Groningen	1
Het Rijk. . .	20

Aan 23 vrouwen die aan de vereischten niet voldeden, werd de inschrijving geweigerd.

§ 6. Overleg met de districtsveeartsen volgens art. 10 alinea 2 der wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131).

De districtsveearts voor Noordbrabant gaf den betrokken inspecteur kennis dat te Deuteren, gemeente Cromvoirt, een kind en te 's Hertogenbosch en te Zevenbergen menschen door dolle honden waren gebeten. Het kind te Deuteren is overleden, volgens opgaaf van den geneeskundige, aan encephalitis. De gebeten personen te 's Hertogenbosch en te Zevenbergen zijn gezond gebleven.

De adjunct-inspecteur voor Noordholland trad in overleg met den districtsveearts over het voorkomen van hondsdolheid te Amsterdam.

De plaatsvervangende districtsveearts te Middelburg gaf in Augustus kennis aan den geneeskundigen inspecteur voor Zeeland dat op Walcheren mond- en klaauwzeer onder het rundvee voorkwam. Daarop is het publiek gewaarschuwd tegen het gebruik van ongekookte melk van aan die ziekte lijdende koeijen. Volgens berigt van een geneeskundige hebben twee kinderen, uitsluitend met melk gevoed, aan tongblaar geleden.

De geruchten van honsdolheid in Zeeland, vooral in westelijk zeeuwsch Vlaanderen gaven den inspecteur aanleiding om daaromtrent onderzoek te doen bij den plaatsvervangenden districtsveearts te Oostburg. Bij de lijkopening van verdachte honden had deze geene kenteekenen van dolheid ontdekt.

De adjunct-inspecteur voor Gelderland en Utrecht deed onderzoek bij den betrokken districtsveearts of hem kwade gevolgen van het gebruik van melk van aan tongblaar lijdende koeijen bij menschen bekend waren.

De districtsveearts voor Friesland gaf den adjunct-inspecteur in Junij kennis van het voorkomen van goedaardig mond- en klaauwzeer. In October traden beide ambtenaren met elkander in overleg omtrent hondsdolheid.

Het voorkomen van miltvuur te Gronsveld, Linne, Maasniel en Swalmen en van dolheid bij honden te Roermond en Schinveld werd door den districtsveearts voor Limburg ter kennis gebragt van den geneeskundigen adjunct-inspecteur.

Te Linne traden beide ambtenaren met elkander en met het hoofd van het plaatselijk bestuur in overleg omtrent de tegen miltvuur te nemen maatregelen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

AANHANGSEL.

Uitvoering der wet van 1 Junij 1865 (Staatsblad n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (Staatsblad n°. 97), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van geneeskundige, apotheker, hulpapotheker, leerlingapotheker en vroedvrouw.

§ 1. De eerste natuurkundige examens.

De commissie tot 1 Augustus 1875 belast met het afnemen van de eerste natuurkundige examens voor artsen en de natuurkundige examens voor hulpapotheker (1), hield hare laatste zitting te Amsterdam in de maanden Junij en Julij. Na afloop daarvan bragt zij het volgende verslag uit:

Zitting van 14 Junij tot 21 Julij 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie bij Koninklijk besluit van 21 Julij 1874, n°. 8, 22 Augustus 1874, n°. 2 en 30 Mei 1875, n°. 19, voor den tijd van één jaar, te beginnen 1 Augustus 1874, belast met het afnemen van het eerste natuurkundig examen, vermeld in art. 2 der wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), en van het natuurkundig examen voor hulp-apotheker, vermeld in art. 5 dier wet, heeft de eer aan Uwe Excellentie een kort verslag harer tweede zitting van 14 Junij tot 21 Julij 1875, aan te bieden.

Aan het examen namen alle leden der commissie deel.

Tot het afleggen van het examen hadden zich in het geheel 194 candidaten aangemeld, namelijk 80 voor het natuurkundig examen (zoowel eerste natuurkundig examen als natuurkundig examen voor hulp-apotheker) en 114 voor het literarisch-mathematisch examen.

De mondelinge examens werden wederom in het scheikundig laboratorium van het Athenaeum illustre te Amsterdam, daartoe welwillend door heeren curatoren ter beschikking gesteld, afgenomen.

De schriftelijke zijn daartegen op eene andere plaats gehouden. Het groot aantal candidaten namelijk, heeft de commissie er toe gebragt te gelijk al de candidaten van het literarisch-mathematisch examen schriftelijk te laten werken en hetzelfde te doen voor hen, die het

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1874, bladz. 313.

natuurkundig examen wenschten af te leggen. De ruimte daartoe noodig, niet beschikbaar in het scheikundig laboratorium, werd in de zalen van het park gevonden.

Voor stel- en meetkunde werd het deze maal niet noodig geoordeeld schriftelijk examen af te nemen.

Bij het natuurkundig examen heeft de commissie zich verpligt gezien, om zich niet, als bij hare eerste zitting, in twee sub-commissiën te verdeelen, maar in drie, namelijk eene voor scheikunde en mineralogie, een tweede voor natuurkunde, een derde voor botanie en zoölogie.

Van de 114 candidaten, die zich oorspronkelijk voor het literarisch-mathematisch examen hadden aangegeven, trokken zich vòòr het examen 9 terug. Het examen werd dus door 105 afgelegd. Van deze trokken zich gedurende het examen 6 terug, werden 59 afgewezen en werd aan 40 het verlangde diploma uitgereikt, namelijk aan:

14 Junij. Jan Theodoor Hubert Hermans, geboren te St. Odilienberg;
14 „ Jan Rudolph Meijeringh, geboren te Dedemvaart:
14 „ Hubertus Martinus van Schaik, geboren te Groningen;
15 „ Jacobus Bijker, geboren te Groningen;
16 „ Cornelis Groeneveld de Kater, geboren te Zierikzee;
16 „ Albertus Emilius Syno Sluyterman, geboren te Sneek;
16 „ Wilhelm von Schauroth, geboren te Pontianak;
16 „ Johannes Scheidelaar, geboren te Curaçao;
16 „ Taco ten Cate, geboren te Leeuwarden;
17 „ Henri van Enck, geboren te Olst;
17 „ Jan Nicolaas Dirk Hulst, geboren te Schagen;
17 „ Johan Christiaan Brandt;
17 „ Charles Eduard Fiedeldy, geboren te Amsterdam;
18 „ Joseph Kies, geboren te Maastricht;
18 „ Johannes Marie Langeveld, geboren te Genemuiden;
18 „ Gerard Bernard Wijnhoff, geboren te Dordrecht;
18 „ Otto Engelken, geboren te Soerakarta;
19 „ Dirk Romeyn, geboren te Enspijk;
19 „ Hermanus Diderikus Tjeenk Willink, geboren ie Zutphen;
21 „ Heinrich Carl Wilhelm Utermöhlen, geboren te Osternburg;
22 „ Hendrik Johannes van Staveren, geboren te Rotterdam;
22 „ Jacques Keyzer, geboren te 's Gravenhage;
23 „ Johannes Marinus Hendricus van Dorssen, geboren te IJsselstein:
23 „ Lambertus Gerrit Martinius, geboren te Veenendaal;
23 „ Jacobus Magdalenus Lamaison, geboren te Heenvliet;
23 „ Nicolaas Cornelis Vlaanderen, geboren te Utrecht;
25 Junij. Johannes Benjamin Gerard Hendrik van Gruting, geboren te Haarlem;
25 „ Hendrik Frederik August Sasse, geboren te Zaandam;
25 „ Johannes Ferdinandus Blom van Geel, geboren te Weesp;
25 „ Eugène Lemmens, geboren te Beek (Limburg);
1 Julij. Reinier van Beuningen van Helsdingen, geboren te Amsterdam
1 „ Daniel David Büchler, geboren te Amsterdam;
1 „ Johan van Riel Jr., geboren te Delft;
1 „ Joseph Hubert Schaffers, geboren te Venlo;
1 „ Lambertus Bochardt, geboren te Donkerbroek;

2 Julij. Gerardus Petrus Hendrikus Vriens, geboren te Rotterdam·
3 „ Christiaan Eykman, geboren te Nijkerk;
3 „ Christiaan Jonathan Kleyn, geboren te Hillegom;
3 „ Adriaan Willem Marinus van Deventer, geboren te 's Gravenhage;
3 „ Manuel Straub, geboren te Poortugaal.

Dat de commissie, even als bij hare eerste zitting, bij dit examen wederom een groot aantal candidaten heeft moeten afwijzen, schrijft zij aan dezelfde oorzaken toe als in haar eerste verslag, waarheen zij de vrijheid neemt te verwijzen, zijn aangegeven. Zij meent alleen nogmaals in het bijzonder de aandacht te moeten vestigen op de hoogst gebrekkige kennis, die wederom zeer vele candidaten van hunne moedertaal toonden te bezitten.

Daar zich voor het natuurkundig examen oorspronkelijk 80 candidaten hadden aangegeven en zich vóór het examen 12 terugtrokken, werd dit examen door 68 afgelegd. Van dezen trokken zich gedurende het examen 9 terug, werden 35 afgewezen en 24 toegelaten, namelijk:

30 Junij. Johannes Keyser, geboren te 's Gravenhage;
30 „ Adrianus Faassen, geboren te Tiel;
30 „ Klaas van Giffen, geboren te Wijckel;
6 Julij. Ludorus Steinmeier, geboren te Groningen;
6 „ Jacob Hendrik Lindman, geboren te Palembang;
6 „ Pieter Stolk Jr., geboren te de Burg (Texel);
6 „ Jan de Groot Rzn., geboren te Rotterdam;
8 „ Hugo Eduard Bimmerman, geboren te Kleef;
8 „ Antoine François Verschuur, geboren te Paramaribo;
9 „ Nicolaas Cornelis Jan Rahder, geboren te Westerborg;
12 „ Louis Jacques de Rochemont, geboren te Soerabaija;
12 „ Willem Blaakhert, geboren te Middelburg;
14 „ Frederik van Valkenburg, geboren te 's Gravenhage;
14 „ Laurens Marcus, geboren te Leeuwarden;
14 „ Gérard Christiaan Eykman, geboren te Nijkerk (op de Veluwe);
14 „ Dirk Gerrit Boerma, geboren te Deventer;
14 „ Johan Coenraad Mohr, geboren te Zijpe;
16 „ Johannes Jacobus Quadekker, geboren te Axel;
16 „ Mathijs Philippus Risselada, geboren te Joure;
19 „ Antoine Ekerman, geboren te Maastricht;
19 „ Albertus Kuipers, geboren te Dordrecht;
19 „ Hans Drijfhout, geboren te Balk (Friesland);
19 „ Gerard Cornelis van Balen Blanken, geboren te Benningbroek bij Hoorn;
19 „ Meijert Cornelis Giltjes, geboren te Helder.

Is de uitslag van dit examen ook iets gunstiger dan de hoogst ongunstige bij hare eerste zitting, toch heeft de commissie nog, zooals uit bovenstaande cijfers blijkt, aan een niet onaanzienlijk getal candidaten het verlangde diploma moeten weigeren. De commissie oordeelt het daarom wenschelijk nog op een en ander wederom de aandacht te vestigen.

Wat de natuurhistorische wetenschappen betreft, al geldt ook het bovengezegde omtrent het meer gunstige van het examen bepaald voor deze vakken, zoo bleek toch, dat bij vele candidaten de overtuiging nog niet was doorgedrongen dat het niet voldoende is eenig leerboek van buiten te leeren, maar dat de natuur zelve moet geraadpleegd, iets waarop de commissie ook reeds in haar eerste verslag heeft gewezen.

Eene soortgelijke opmerking kan met betrekking tot de natuurkunde worden gemaakt.

Ook hierbij scheen meer van buiten geleerd, dan met oordeel gewerkt te zijn. Hieraan meent de commissie het te moeten toeschrijven, dat dikwijls een zeer onvoldoend antwoord zelfs op eenvoudige vraagstukken werd gegeven.

Het examen in de scheikunde geeft aan de commissie aanleiding om op te merken, dat het niet zoozeer aankomt op grooten omvang van feitenkennis, als wel daarop, dat de candidaten blijken geven scheikundig te kunnen denken.

Overigens mag de commissie niet onvermeld laten, dat onder de toegelatenen eenigen zijn, die een in alle opzigten voortreffelijk examen hebben afgelegd. In dit opzigt gelooft de commissie aangenamer ervaring te hebben gehad dan de meeste harer voorgangsters, en zij is overtuigd dat de splitsing van het natuurkundig examen in een eerste en tweede gedeelte daarop een gunstigen invloed heeft uitgeoefend.

Amsterdam, 21 Julij 1875.

J. W. GUNNING, *Voorzitter.*

H. J. VAN ANKUM, *Secretaris.*

Bij Koninklijk besluit van 15 April 1875, n°. 10, en 28 Julij 1875, n°. 29, werd de commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1875 tot 1 Augustus 1876 met het afnemen van deze examens belast werd. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden:

Dr. P. J. van Kerckhoff, hoogleeraar te Utrecht, lid en voorzitter;
Dr. C. H. D. Buys Ballot, hoogleeraar te Utrecht, lid en vice-president;
Dr. J. L. Hoorweg, leeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht, lid en secretaris;
Dr. N. W. P. Rauwenhoff, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. J. H. van den Broek, eerste officier van gezondheid 1ste klasse te Amsterdam;
Dr. C. J. Matthes, hoogleeraar te Amsterdam;
Dr. D. Lubach, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Overijssel en Drenthe;
Dr. F. van Calker, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem.

Plaatsvervangende leden:

Dr. P. L. Rijke, staatsraad en hoogleeraar te Leiden;
Dr. J. M. van Bemmelen, hoogleeraar te Leiden;
Dr. C. A. J. A. Oudemans, hoogleeraar te Amsterdam;
Dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam;
J. A. Snijders CJzn., leeraar aan de polytechnische school te Delft;
Dr. H. J. van Ankum, hoogleeraar te Groningen;
Dr. R. A. Mees, hoogleeraar te Groningen;
Dr. C. Bellaar Spruijt, hoogleeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht.

Deze commissie hield eene zitting te Utrecht in de maanden September en October en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 13 September tot 13 October 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 15 April 1875, n°. 10, en 28 Julij 1875, n°. 29,

voor den tijd van één jaar, te beginnen met 1 Augustus 1875, belast met het afnemen van het eerste natuurkundig examen, vermeld in artt. 4 en 8 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare eerste zitting, welke van 13 September tot 13 October te Utrecht werd gehouden.

Op de voorloopige vergadering van 7 September waren alle leden tegenwoordig, behalve de heer Rauwenhoff, in wiens plaats de heer Oudemans optrad. Daarenboven werd deze vergadering bijgewoond door het plaatsvervangend lid C. B. Spruyt, daar het zeer waarschijnlijk was dat de heer van Calker verhinderd zou zijn het examen bij te wonen.

In het geheel hadden zich 131 adspiranten aangemeld, als 59 voor het literarisch-mathematisch en 72 voor het natuurkundig examen.

Bij gebrek aan een geschikt lokaal in een der akademische gebouwen, werd het examen, zoowel schriftelijk als mondeling, afgenomen in het lokaal Buitenlust in de Maliebaan, behalve het examen in de praktische scheikunde, waarvoor het chemisch laboratorium de aangewezen plaats was.

De commissie besloot, met het oog op het groot aantal candidaten, zich in subcommissiën te verdeelen, en wel in vier voor het literarisch-mathematisch, en drie voor het eigenlijk natuurkundig gedeelte.

Op Maandag 13 September ving voor alle candidaten te gelijk het schriftelijk gedeelte van het literarisch-mathematisch examen aan met 54 adpiranten, daar 5 zich vooraf schriftelijk hadden teruggetrokken.

Bij het schriftelijk onderzoek, even als later bij het mondeling, meende de commissie in 't algemeen zoo weinig mogelijk te moeten afwijken van de wijze, waarop door vorige commissiën was gehandeld. Alleen kwam haar het opgeven van een kakografie minder doelmatig voor en voegde zij bij het mondeling examen in wiskunde ook nog eenig schriftelijk werk, terwijl ter vertaling uit het latijn ditmaal alleen een stukje uit Nepos werd verkozen.

Het mondeling examen dezer candidaten begon reeds 14 September en was, daar elken dag eene groep van 8 personen kon worden geëxamineerd, op Dingsdag 21 September geëindigd.

Hierbij maakte men voor 't latijn weder gebruik van Nepos, terwijl voor de moderne talen stukken uit bekende bloemlezingen werden verkozen.

Wat de stereometrie betreft, heeft de commissie gemeend zich niet tot het vragen naar inhoud-formulieren te moeten bepalen, maar ook bewijzen daarvan, gegrond op stellingen over onderlinge ligging van lijnen en vlakken, te mogen vorderen.

Op den eersten dag van het mondeling onderzoek had de heer Rauwenhoff zijne plaats in de commissie ingenomen, terwijl, bij voortdurende afwezigheid van den heer van Calker, de heer Spruyt tot aan het einde der zitting diens functien waarnam.

Gedurende dit examen trokken zich achtereenvolgens 9 personen terug, zoodat het in 't geheel slechts is afgelegd door 45 adspiranten, van welke 20 werden afgewezen en 25 het verlangde diploma verwierven. Het zijn de heeren:

E. F. Romeling, Th. Paulussen, H. J. Spitzen, W. de Booy, J. Carpentier, J. C. H. H. Mackay, J. W. Portengen, D. Wouters, H. Möller, A. W. v. d. Willigen Jr., P. E. van Twisk, M. M. Jung, P. A. Giltay, E. C. H. Brands, G. J. van Wieringen, P. F. Faber, E. van Gils, L. Schakers, H. G. Samson, J. F. Tuinstra, A. W. Pulle, P. Tissot, W. J. Hubers van Assenraad, H. L. Jacobi en B. Bakker.

De kennis der candidaten in het latijn was over 't algemeen niet meer dan middelmatig. Het kwam de commissie voor dat velen zich meer uitsluitend op het werktuigelijk vertalen van Nepos hadden toegelegd.

Over de kennis der moedertaal viel mede niet veel te roemen. Vooral liet in de opstellen de stijl veel te wenschen over.

Hoewel verder voor de fransche taal de uitslag iets gunstiger was, daar aan ruim de helft der candidaten voldoende cijfers konden worden gegeven, kan de commissie nog niet te vreden zijn over het standpunt van de kennis, die de meeste adspiranten omtrent deze taal bezaten.

Woensdag 22 September begon het schriftelijk examen voor het eigenlijk natuurkundig gedeelte, hetwelk over twee dagen werd verdeeld, ten einde de candidaten niet te veel te vermoeijen.

Den eersten dag werd de oplossing gevraagd van het volgende scheikundig vraagstuk:

20 gram bruinsteen, die 80 p. c. Mn. O^2. bevat, wordt verhit met 30 cM^3. zoutzuur van 1.20 s. g., dat 40.555 gewigtsprocenten H. Cl. bevat. Het gevormde chloorgas wordt geleid in eene oplossing van 40 gram jodkalium in water. Hoeveel jodium kan er hoogstens vrijgesteld worden?

Het atoomgewigt	van	mangaan	is	Mn.	= 55
„	„	„	zuurstof „	O.	= 16
„	„	„	waterstof „	H.	= 1
„	„	„	chloor „	Cl.	= 35.5
„	„	„	kalium „	Ka.	= 39
„	„	„	jodium „	Id.	= 127

benevens een opstel over één der beide volgende onderwerpen:

1°. Hoe wordt eene zwavelwaterstofoplossing omgezet in aanraking met lucht, salpeterzuur, chloor, met metalen, basische oxyden en hydroxyden, met metaalzouten van de verschillende groepen?

2°. Hoe bereidt men ammonia? Hoe werkt zij op zuren? Hoe in den regel op zouten van zware metalen? Zijn u ook uitzonderingen op dien regel bekend en, zoo ja, welke? Hoe werkt de ammonia op jodiden van alcohol-radicalen en op zamengestelde aethers, bij voorbeeld op aethyl-oxidaat $(C^2H^5)\,2\left\{\begin{matrix}O^2\,O^2\\ \\ O^2\end{matrix}\right.$?

Dienzelfden middag werd den candidaten de volgende botanische vraag voorgelegd:

Noem de in Nederland in 't wild voorkomende vergiftige phanerogamen, met opgaaf bij elke plant van de natuurlijke familie, waartoe zij behoort.

En de volgende zoölogische vraag:

Wat is bij dieren gedaanteverwisseling, wat teeltwisseling? Beschrijf van elk een voorbeeld.

Op den tweeden dag beantwoordden de adspiranten de volgende physische vragen:

1°. De beide oppervlakken eener biconvexe lens zijn met gelijke stralen beschreven; de brekings-coëfficient van het glas is 1.54; de brandpunts-afstand 0.6 M. Op welken afstand zal het beeld gevormd worden van een voorwerp, op 2 M afstand van het middenpunt geplaatst, en hoe lang is de straal, waarmede de oppervlakken zijn beschreven?

2°. Beschrijf de verschillende soorten van galvanometers, met verklaring van het gebruik, om de sterkte van een galvanischen stroom te meten.

En des namiddags eene tweede botanische vraag, van den volgenden inhoud:

Wat is u bekend van de zamenstelling en de verrigtingen van het chlorophyll?

Omtrent het mondeling examen valt niets bijzonders mede te deelen, dan dat de commissie het examen in mineralogie in dat van scheikunde inweefde en voor eerstgenoemd vak slechts geringe eischen meende te moeten stellen.

Vóór het begin van het schriftelijk examen hadden 5 adspiranten verklaard niet in de gelegenheid te zijn, ter aangewezen plaatse te verschijnen, zoodat het werd begonnen met 67 candidaten, die elk de door de wet voorgeschreven som van f 5 hebben gestort. Verder viel ook onder het mondeling onderzoek, dat telkens voor 10 adspiranten in 2 dagen ten einde liep, nu en dan een af, die zich om de eene of andere reden terugtrok.

In 't geheel bleven aldus van de 72, die zich hadden aangemeld, 55 candidaten over, die het geheele examen medemaakten.

Van deze 55 werden 37 afgewezen en ontvingen 18 het diploma, namelijk:

E. Hoekstra, H. M. van Schaïk, K. Verlaan, H. J. Hengeveld Kzn., J. F. Tulleners, H. Beker, G. J. Vanier, A. J. Prins, L. P. v. d. Spil, J. H. Remmers, A. G. v. d. Land, S. Stheeman, H. Swart, J. Wartema, M. Hijmans, A. Butner, J. H. Polak, J. R. Meijeringh.

De commissie deed de ervaring op, dat vrij algemeen de kennis van de beginselen der mechanica nog al te wenschen overliet.

De algemeene indruk van het examen in de scheikunde was niet zeer gunstig. Ofschoon de grootste helft der candidaten daarin voldoende cijfers verkreeg, waren de gevallen, waarin hunne kennis meer dan even voldoende kon genoemd worden, zeer zeldzaam.

Bepaald ongunstig waren verder de resultaten van het examen in botanie en zöologie. De meeste candidaten hadden slechts vlugtig enkele indeelingen en kenmerken uit kleine handboeken van buiten geleerd, somwijlen zelfs zonder de beteekenis er van te begrijpen. Van daar dat zij zeer algemeen bekende voorwerpen niet herkenden, veel minder wisten te beschrijven.

In 't algemeen dus is de uitslag van dit examen, zoo als ook de verhouding tusschen het getal der bevorderden en dat der afgewezenen aanwijst, zeer ongunstig te noemen. Des te meer verheugt het de commissie, van sommigen te mogen verklaren, dat zij inderdaad degelijke studiën in de verschillende examenvakken hadden gemaakt.

Ten slotte neemt de commissie de vrijheid, Uwe Excellentie te wijzen op de bezwaren, die het examineren van aanstaande artsen en van hulp-apothekers door één enkele commissie oplevert. Zij vreest, dat ten gevolge daarvan aan de eerste kategorie van examinandi te hooge eischen in botanie en chemie zullen worden gesteld en misschien te lage in zoölogie, terwijl aan den anderen kant van de hulp-apothekers in zoölogie te veel en in chemie en botanie te weinig zal worden gevorderd.

Utrecht, den 13den October 1875.

P. J. van Kerckhoff, *Voorzitter.*
J. L. Hoorweg, *Secretaris.*

§ 2. De tweede natuurkundige examens.

De commissie, welke tot 1 Augustus 1875 belast is geweest met het afnemen van de

tweede natuurkundige examens voor artsen (1), hield hare laatste zitting in de maanden Junij en Julij. Zij bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 28 Junij tot 6 Julij 1875.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie benoemd bij Koninklijk besluit van 21 Julij 1874, n°. 8, en van 1 Augustus 1874 tot 31 Julij 1875 belast met het afnemen van het 2de natuurkundig examen, volgens art. 2 van de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag van hare tweede zitting, gehouden te Amsterdam, van 28 Junij tot 6 Julij 1875, aan te bieden.

Daar de heer F. J. Swartwout verhinderd was de zittingen der commissie bij te wonen, was in zijne plaats door den voorzitter opgeroepen de heer Stoeder.

Voor het examen hadden zich aangemeld negen candidaten; een van dezen was civiel-student, de acht overigen waren militaire studenten. Een van deze laatsten trok zich vóór den aanvang van het examen terug, zoodat feitelijk acht candidaten werden geëxamineerd. Aan zeven van dezen kon het diploma van candidaat-arts worden uitgereikt; het waren de heeren:

G. J. van de Linde, A. P. Langeveld, J. A. Wijnhoff, A. D. van Steenbergen, J. C. Th. Scheffer, P. J. Kintz en A. Faassen,

terwijl het examen van één candidaat door de commissie onvoldoende werd geoordeeld.

De commissie acht zich gelukkig, dat zij, zoo als de gunstige verhouding tusschen geslaagde en niet geslaagde candidaten trouwens reeds aanwijst, over het algemeen een gunstig oordeel kan uitspreken over het gehalte der kennis van hen, die zich aan het examen onderwierpen.

Moesten vorige commissiën, blijkens de door haar aan Uwe Excellentie ingediende verslagen zich veelal tevreden stellen met dikwijls vrij onvolledige feitenkennis, vele der nu geëxamineerde candidaten gaven blijken van goede en regelmatige studie en van werkelijke assimilatie van het op hunne lessen behandelde.

De commissie ziet in dit heugelijke resultaat het bewijs, dat de gunstige invloed der wijziging, gebragt in de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), reeds nu, in het eerste jaar nà hare invoering, bij dit examen is gebleken. De meesten der nu geëxamineerden hadden zich eerst rustig kunnen toeleggen op de studie der zoogenaamde propaedeutische vakken en daardoor beter voorbereid den cursus 1874—1875 over physiologie en anatomie bijgewoond en zich geheel en onverdeeld aan de studie van deze twee, voor den arts zoo uitnemend gewigtige, vakken kunnen wijden. De commissie twijfelt er dan ook niet aan, dat de goede vruchten van deze splitsing der natuurkundige examina ook voor het vervolg zich zullen bevestigen, en houdt zich overtuigd, dat het verbeterd gehalte van de toekomstige nederlandsche artsen de beste van deze vruchten zal zijn.

Bij zoovèel goeds wil de commissie evenwel de opmerking niet terughouden, dat de histologische kennis bij de meeste candidaten nog te wenschen overliet en ook de studie der warenkennis door sommigen niet voldoende behartigd was.

Amsterdam, 7 Julij 1875.

A. Heynsius, *Voorzitter.*

Dr. van Braam Houckgeest, *Secretaris.*

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1874, bladz. 316 en 317.

Bij Koninklijk besluit van 15 Apri 1875, n°. 10, werd de commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1875 tot 1 Augustus 1876 met het afnemen der examens belast was. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden:

Dr. F. C. Donders, hoogleeraar te Utrecht, lid en voorzitter;
Dr. T. Zaayer, hoogleeraar te Leiden, lid en vice-president;
L. J. van der Harst, leeraar aan 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
Dr. J. P. van Braam Houckgeest, officier van gezondheid 1ste klasse te Amsterdam.

Plaatsvervangende leden:

Dr. Th. W. Engelmann, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. H. W. Middendorp, hoogleeraar te Groningen;
C. Burgersdijk, militaire apotheker 1ste klasse aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te 's Gravenhage;
Dr. W. Berlin, hoogleeraar te Amsterdam.

Deze commissie hield eene zitting te Utrecht in de maand September. Haar voorzitter bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 6 tot 13 September 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ik heb de eer Uwe Excellentie een beknopt verslag aan te bieden omtrent de eerste zitting der commissie, belast met het afnemen van het tweede natuurkundig examen, benoemd bij Koninklijk besluit van 15 April 1875, n°. 10.

Den 21sten Junij werd eene voorloopige vergadering gehouden, waartoe ook de plaatsvervangende leden werden opgeroepen, ten einde eenige zaken van algemeenen aard te regelen, maar hoofdzakelijk met het doel om den dag te bepalen, waarop de commissie zou meenen, in verband met het vermoedelijk aantal candidaten en met den wensch het examen vóór den aanvang van den nieuwen cursus te doen eindigen, het examen te moeten aanvangen. Uit de ontvangen inlichtingen bleek, dat de 6de September aan het oogmerk zou voldoen, terwijl ook de leden der commissie of hunne plaatsvervangers zich verbonden op dien dag en de daarop volgende dagen te zullen aanwezig zijn.

De voorgestelde dag mogt de goedkeuring van Uwe Excellentie wegdragen. Het examen werd dienvolgens gehouden van 6 tot 13 September in de lokalen van het physiologisch laboratorium, het praktisch anatomisch gedeelte alleen in het anatomisch museum der Utrechtsche hoogeschool.

In het geheel meldden zich 12 candidaten aan, waarvan evenwel 2 reeds vóór den aanvang van het examen schriftelijk kennis gaven, verhinderd te zijn, doordien zij zich nog aan het eerste natuurkundig examen hadden te onderwerpen; voorts één zich wegens ziekte verontschuldigde, één eenvoudig verklaarde zich terug te trekken, en eindelijk één, zonder eenigerlei kennisgeving, niet ter plaatse verscheen.

Zeven candidaten hebben zich dus aan het examen onderworpen.

Het schriftelijk gedeelte werd van alle candidaten, één uitgezonderd, die om dringende redenen op den daartoe vastgestelden dag niet kon aanwezig zijn, te gelijk afgenomen, en liep over anatomie en physiologie. De zevende, eenige dagen later afzonderlijk geëxamineerd, kreeg andere vragen ter beantwoording.

Van de 7 candidaten gaven 6 voldoende blijken van kennis, om hun het gevraagde diploma uit te reiken. Hunne namen zijn: E. H. Bimmerman, G. C. Eijkman, J. T. Noordijk, J. Godefroy, J. Keyzer en P. A. Mensert.

De zevende had in alle vakken onvoldoende.

Ik behoud mij voor, na afloop der tweede zitting Uwe Excellentie de beschouwingen mede te deelen, waartoe de resultaten der beide zittingen in de commissie zullen hebben aanleiding gegeven.

Utrecht, 1 November 1875.

De voorzitter der commissie belast met het afnemen van het tweede natuurkundig examen,

DONDERS.

§ 3. GENEESKUNDIGE EXAMENS.

De commissie, welke van 1 Augustus 1874 tot 1 Augustus 1875 belast is geweest met het afnemen der geneeskundige examens (1) hield hare laatste zitting te Utrecht in de maanden Junij en Julij. Zij bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 1 Junij tot 29 Julij 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie door Zijne Majesteit den Koning, bij besluit van 20 April 1874, n°. 12, benoemd tot het afnemen der geneeskundige examens, volgens art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), heeft de eer aan Uwe Excellentie aan te bieden het volgende verslag der werkzaamheden, verrigt in hare 2de zitting van den 1sten Junij tot den 29sten Junij 1875, gehouden te Utrecht.

Tot het afleggen van het examen hebben zich aangegeven *een en tachtig* candidaten.

Van deze waren twee studenten aan eene der nederlandsche hoogescholen die niet konden toegelaten worden, dewijl zij in gebreke zijn gebleven het bewijs over te leggen dat zij met goed gevolg het doctoraal examen hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten.

Een candidaat, die het theoretisch en praktisch verloskundig examen moest afleggen, kon het bewijs niet leveren dat hij tien gewone en twee buitengewone verlossingen had verrigt.

Drie candidaten, die in het bezit waren van het diploma bedoeld bij alin. 1 van art. 16 der bovengenoemde wet, waren door ziekte verhinderd aan het examen deel te nemen.

Een medicinae doctorandus aan eene der nederlandsche hoogescholen, heeft zich vóór den aanvang van het examen teruggetrokken.

De *vier en zeventig* overigen waren:

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1874, bladz. 320.

Zeven medicinae doctores die aan eene der nederlandsche hoogescholen waren gepromoveerd, voor wie het examen volgens art. 1 alin. 2 der gemelde wet zich dus moest bepalen tot het praktisch examen in de genees-, heel- en verloskunde.

Vijf hunner hebben dit examen in zijnen geheelen omvang afgelegd, terwijl *twee* aan wie in de vorige zitting het getuigschrift was uitgereikt, bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), alleen het praktisch examen in de heel- en verloskunde hebben afgelegd.

Negen en twintig candidaten die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten, voor wie het examen eveneens volgens art. 1, alin. 2 der meergemelde wet zich moest bepalen tot het praktisch examen in de genees-, heel- en verloskunde.

Zes hunner hebben dit examen in zijnen geheelen omvang afgelegd.

Aan *twaalf* was in de vorige zitting het getuigschrift uitgereikt, bedoeld bij de laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der meergenoemde wet. Zij moesten dus alleen het praktisch examen in de heel- en verloskunde afleggen.

De overige *elf* hadden op grond van de laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der wet, splitsing van het examen aangevraagd en zijn dus alleen aan het praktisch examen in de geneeskunde onderworpen.

Zes officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse, waarvan *vier* volgens alin. 1 van het gewijzigde art. 28 der wet moesten geëxamineerd worden in de verloskunde theoretisch en praktisch; terwijl de *beide* anderen aan eene der nederlandsche hoogescholen waren gepromoveerd en alleen het praktisch verloskundig examen aflegden.

Een stedelijk en plattelands heelmeester, die het verloskundig examen theoretisch en praktisch moest doen.

Een en dertig die in het bezit van het diploma bedoeld bij alinea 1 van art. 16 der bovenvermelde wet het geneeskundig examen in zijnen geheelen omvang moesten doen.

Drie hunner wenschten dit te doen in deze zitting.

Een en twintig hadden volgens de laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der wet splitsing aangevraagd en zijn dus alleen aan het examen in de geneeskunde onderworpen.

Zeven, aan wie in de vorige zitting het bij de laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der wet bedoelde getuigschrift was uitgereikt en alleen het praktisch examen in de heel- en verloskunde hebben afgelegd.

De commissie hield den 31sten Mei 1874 te Utrecht eene voorloopige vergadering, waarin de werkzaamheden voor het examen werden geregeld. De regeling, door de commissie in de eerste zitting vastgesteld, werd ook nu behouden.

De theoretische examens werden in de openbare vergadering door de geheele commissie bijgewoond. Voor de praktische examens waren wederom subcommissiën werkzaam, die hare rapporten in de eerstvolgende vergadering uitbragten.

Het theoretisch examen was alleen mondeling, terwijl aan de candidaten, die in de ziektekundige ontleedkunde moesten worden geëxamineerd, ook werd opgedragen het maken van een schriftelijk verslag der door hen verrigte lijkopening. Ingeval er geene lijken beschikbaar waren, werd aan de candidaten de schriftelijke bewerking van een pathologisch-anatomisch vraagstuk opgegeven; dit heeft evenwel slechts een paar malen plaats gevonden.

Tot het praktisch examen in de geneeskunde behoorde, behalve een onderzoek aan het ziekbed in het bijzijn der sub-commissie, ook het opmaken eener ziekte-geschiedenis, die door alle candidaten aan het ziekbed werd verdedigd.

De openbare vergaderingen werden, even als het klinisch examen in de genees- en heelkunde en de praktische verloskunde, gehouden in het stedelijk ziekenhuis.

Op het daartoe dezerzijds gedaan voorstel aan de commissie van regenten van het ziekenhuis, is, in overleg met den directeur-geneesheer, ook nu weder met de meeste voorkomendheid al het benoodigde personeel en materiëel ten dienste gesteld der sub-commissiën.

In den laatsten tijd van het examen werd door de sub-commissie voor het geneeskundig examen ook gebruik gemaakt van de zieken, verpleegd wordende in het groot Rijks hospitaal. Dezerzijds was namelijk aan den heer generaal-majoor, inspecteur van de geneeskundige dienst der landmagt het voorstel gedaan aan gemelde subcommissie tot voornoemd doel den vrijen toegang te willen verleenen tot gemelde militaire zieken-inrigting, dewijl de meeste zieken in het ziekenhuis reeds een paar malen het onderwerp hadden uitgemaakt van het medisch klinisch examen en het aantal nieuw ingekomen zieken zeer gering was. Gemelde inspecteur-generaal heeft met de meeste bereidwilligheid aan het verzoek der commissie voldaan. Ook de eerstaanwezende officier van gezondheid bij gemeld etablissement heeft zich beijverd de subcommissie behulpzaam te zijn in de volbrenging harer werkzaamheden.

Ook de apotheker van het ziekenhuis heeft zich even als in de 1ste zitting vele moeite gegeven om de praktisch pharmaceutische examens geregeld te doen plaats vinden.

Aan die algemeene zamenwerking is voor een goed deel de geregelde gang der werkzaamheden van de subcommissiën te danken.

Voldoende bewijzen van bekwaamheid zijn geleverd om tot arts te worden bevorderd door dertig candidaten, waarvan:

zes aan eene nederlandsche hoogeschool tot medicinae doctor gepromoveerd;

tien, die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten;

acht, die in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 16, alin. 1, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), het geheele geneeskundig examen aflegden, en waarvan zes in de eerste zitting dezer commissie een getuigschrift hadden gekregen bedoeld bij de laatste alinea van art 5 der meergemelde wet;

vijf officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse, die het verloskundig examen hebben afgelegd;

een stedelijk en plattelands heelmeester, die het theoretisch en praktisch examen in de verloskunde heeft gedaan.

Aan *twintig* candidaten is het getuigschrift uitgereikt bedoeld bij de laatste aline van art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) gewijzigd bij de wet van 8 Jnlij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), waarvan:

Een van eene nederlandsche hoogeschool tot medicinae doctor gepromoveerd.

Acht die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten.

Elf die in het bezit waren van het diploma, bedoeld bij art. 16 alin. 1 der meergemelde wet. Een van dezen heeft het geheele theoretische en praktische examen afgelegd maar kon wegens het onvoldoende resultaat in de heel- en verloskunde niet tot arts worden bevorderd. De overige tien candidaten hadden splitsing aangevraagd.

Afgewezen zijn:

Zeven medicinae doctorandi, die aan eene der nederlandsche hoogescholen geëxamineerd en tot de promotie waren toegelaten. Van hen hebben *twee* het geheele praktische examen afgelegd; *twee* hadden splitsing aangevraagd, terwijl *drie* in het bezit van het getuigschrift, bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet, alleen het praktisch examen in heel- en verloskunde aflegden.

Elf die in het bezit waren van het diploma bedoeld bij art. 16, alinea 1 der meergemelde wet. *Een* hunner had in de 1ste zitting het getuigschrift gekregen voor het 1ste gedeelte

van het artsexamen; de overigen hadden splitsing aangevraagd en legden alleen het theoretisch en praktisch examen in de geneeskunde af.

Een officier van gezondheid der 2de klasse, die het theoretisch en praktisch verloskundig examen deed.

Gedurende het examen trokken zich terug:

Vier medicinae doctorandi, die aan eene der nederlandsche hoogescholen geëxamineerd en tot de promotie waren toegelaten. Van hen wenschten *twee* het geheele praktische examen af te leggen, *een* had splitsing aangevraagd en *een* die in de vorige zitting het getuigschrift voor het eerste gedeelte had gekregen en alleen het praktisch heel- en verloskundig examen moest afleggen.

Een die in het bezit van het diploma, bedoeld bij art. 16 alin. 1 der meergenoemde wet, splitsing had aangevraagd en alleen het theoretisch en praktisch geneeskundig examen moest doen.

De namen der candidaten aan welke de commissie eene acte van bevoegdheid als arts heeft uitgereikt, zijn:

C. Alers, med. doctor;
F. Lantinga, idem;
M. H. Niemeijer, idem;
J. G. van der Sluys, idem;
W. A. van der Star, idem;
E. M. F. Wiercx van Rhijn, idem;
H. J. F. van den Bergh, medic. doctorandus;
A. H. de Boer, idem;
L. C. Homoet, idem;
J. G. M. Mastboom, idem;
J. C. de Meulemeester, idem;
S. Orobio de Castro, idem;
A. Prins, idem;
G. K. Rombouts, idem;
H. Rikkers Fischer, idem;
H. de Waard, idem;
J. B. van Delden, candidaat-arts;
G. J. H. Furnée. idem;
T. Kinderman, idem;
F. N. Kramer, idem;
N. Lansdorp Jzn., idem;
W. H. L. Borgerhoff Mulder, idem;
A. A. J. Quanjer, idem;
J. H. Waszink, idem;
dr. J. P. van den Berg, officier van gezondheid 2de klasse;
H. J. Flint, gepensioneerd idem van het Oost-Indisch leger;
P. J. t' Hooft, dirigerend officier van gezondheid van het Oost-Indisch leger;
dr. H. A. de Jongh, officier van gezondheid 2de klasse;
J. Keyser, officier van gezondheid 2de klasse bij de marine;
T. Persant Snoep, stedelijk en plattelands heelmeester;

De namen der candidaten aan welke de commissie het getuigschrift heeft uitgereikt be-

doeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), zijn:

H. de Cock, medicinae doctor;
J. A. Korteweg, medicinae doctorandus;
F. J. Michelsen, idem;
G. H. van der Mey, idem;
P. K. Pel, idem;
L. C. Proot, idem;
A. J. Moens, idem;
C. van Schouwen, idem;
G. P. Wesselink, idem;
M. K Enthoven, candidaat-arts;
G. Flohil, idem;
J. W. Hofman, idem;
D. Koert, idem;
J. A. Lodewijks, idem;
J. A. C. Maier, idem;
B. H. L. van Olst, idem;
G. H. Schlenker, idem;
J. Spruyt, idem;
W. H. van der Veen, idem;
J. Visser, idem.

De commissie meent dit verslag niet te mogen eindigen voor dat zij, naar aanleiding van hetgeen haar in deze zitting is voorgekomen, de aandacht van Uwe Excellentie heeft gevestigd op eenige punten, die mogelijk op de inrigting en den gang van volgende examens van invloed kunnen zijn.

Het aantal candidaten had, zoo als Uwe Excellentie uit het voorafgaande is gebleken, in deze zitting een tot nu toe ongekend hoog cijfer bereikt; bij den afgeperkten en betrekkelijk korten tijd, waarin die allen moesten geëxamineerd worden, verkeerden de sub-commissiën, in het bijzonder die voor het medisch gedeelte, soms in eenen hoogst moeijelijken toestand bij het uitbrengen harer rapporten omtrent de praktische geschiktheid van sommige candidaten; gaarne had zij aan het onderzoek van eenigen wat meer tijd besteed.

Bij alle leden vond de meening ingang, dat de geheele inrigting van het examen voornamelijk wat den duur betreft te wenschen overliet; zij wilden niet beslissen of de methode van examineren, door hen gevolgd wel de beste was, maar zij vonden geen middel om onder de gegeven omstandigheden eene betere methode in de plaats te stellen.

Daarom werd het wenschelijk geacht, dat de sub-commissiën voortaan in de gelegenheid werden gesteld eenen langeren tijd te kunnen besteden aan het examineren der candidaten, inzonderheid wat aangaat hunne geschiktheid om zieken te onderzoeken.

Thans meende de commissie als haar oordeel te moeten uitspreken, dat vele candidaten bij genoegzame theoretische kennis blijken gaven dat zij zich met het ziekenonderzoek nog te weinig hadden bezig gehouden.

Daar evenwel een langere duur der examina, bij de thans in gebruik zijnde zamenstelling der commissiën te vermoeijend zou zijn voor de leden, zoo meende men dat in het vervolg noodig zal zijn, het aantal leden der commissie te vermeerderen. Daardoor zal het dan ook gemakkelijker vallen een juist oordeel te vellen over de praktische bekwaamheid der candi-

daten, vóoral wanneer daarmede gepaard gaat eene verlenging van den duur van ieder onderdeel der praktische examens. Dit laatste zal noodig zijn, omdat daardoor gelegenheid zal worden gegeven een grooter aantal zieken te doen onderzoeken dan nu het geval kon zijn.

In verband daarmede acht de commissie het ook minder doelmatig, dat de 2de zitting definitief blijft vastgesteld in de maanden Junij en Julij, daar de ervaring leert, dat juist in die maanden het aantal zieken in de ziekenhuizen veelal geringer is. Nu moest dezelfde zieke wel eens twee malen het onderwerp uitmaken van de medische kliniek.

De zieken werden daardoor onaangenaam gestemd en weigerden wel eens onderzocht te worden door de leden der commissie of den examinandus. Die weigering zal in het vervolg vermeden kunnen worden, wanneer de geneeskundige, belast met de behandeling van zieken, of het geven van klinische lessen in het ziekenhuis, als lid der commissie werkzaam is.

Bovenbedoelde maanden zijn naar het oordeel der commissie daarenboven minder geschikt voor het houden van examen, uit hoofde de in dien tijd veelal voorkomende hooge temperatuur eenen minder gewenschten invloed uitoefent zóowel op de examinatoren als op de candidaten.

Dat ook het doen van lijkopeningen en bewaren van lijken tot het verrigten van heelkundige kunstbewerkingen juist gedurende dien warmen tijd vele eigenaardige en niet te vermijden bezwaren oplevert, zal wel geen nader betoog vereischen. De commissie meent alsnog de opmerking niet achterwege te mogen laten, dat het haar is voorgekomen dat enkele, zoo niet vele candidaten, een zeker aantal groote operatiën met vaardigheid verrigten, maar dat velen de kleine chirurgie schijnen te veronachtzamen, zóó dat zij zelfs candidaten, die vrij handig een paar groote operatiën op het lijk hadden gedaan, zag aarzelen om een eenvoudig abces, in vivo, te openen.

Ten slotte herhaalt de commissie eene klagt, ook reeds door vele vorige commissiën geuit, betreffende theoretische en praktische pharmacie.

De pharmaceutische kennis, zelfs de kennis van dagelijks gebruikte en wel bekende geneesmiddelen, was over het algemeen niet groot; slechts weinige candidaten maakten op den algemeenen regel eene gunstige uitzondering.

De kennis der Pharmacopoea liet bij de meesten veel te wenschen over; de praktische pharmacie was over het algemeen bedroevend. Het heeft zelfs allen schijn, dat de meeste candidaten geene gelegenheid hebben om in eene apotheek werkzaam te zijn, of zoo die gelegenheid al bestaat, dat zij daarvan zeker niet lang genoeg gebruik maken. Dit gebrek aan geoefendheid bleek niet alleen bij het afwegen der middelen, maar ook bij de eenvoudigste handgrepen, die men zich alleen eigen kan maken door eenigen tijd in de apotheek werkzaam te zijn.

Utrecht, 30 Julij 1875.

L. C. VAN GOUDOEVER, *Voorzitter.*
M. R. TIMMERMAN, *Secretaris.*

Bij Koninklijke besluiten van 15 April, 26 Junij en 28 Julij 1875, n°. 10, 16 en 29, werd de commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1875 tot 1 Augustus 1876 met het afnemen van deze examens belast werd. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden:

Dr. M. Polano, hoogleeraar te Leiden, lid en voorzitter;
Dr. A. E. Simon Thomas, hoogleeraar te Leiden, lid en vice-president;

M. R. Timmerman, officier van gezondheid 1ste klasse te Amsterdam, lid en secretaris;
Dr. L. Lehmann, hoogleeraar te Amsterdam;
Dr. J. A. Boogaard, hoogleeraar te Leiden;
Dr. J. Hissink Jansen, hoogleeraar te Groningen.
P. J. Haaxman, apotheker te Rotterdam;
Dr. D. Doyer, hoogleeraar te Leiden;
Dr. G. D. L. Huet, hoogleeraar te Leiden;
Dr. S. S. Rosentein, hoogleeraar te Leiden.

Plaatsvervangende leden:

Dr. L. C. van Goudoever, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. F. Rienderhoff, eerste geneesheer aan het stedelijk ziekenhuis te Rotterdam;
Dr. W. Koster, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. T. Halbertsma, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen;
Dr. H. A. Kooyker, hoogleeraar te Groningen;
Dr. J. W. R. Tilanus, hoogleeraar te Amsterdam;
J. D. Sachsse, dirigerend officier van gezondheid bij de zeemagt, te Amsterdam;
W. Stoeder, apotheker te Amsterdam;
Dr. B. J. Stokvis, hoogleeraar te Amsterdam.

Deze commissie hield eene zitting te Leiden in de maanden September en October, en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 13 September tot 20 October 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie door Zijne Majesteit den Koning, bij besluit van 15 April 1875, n°. 10, benoemd tot het afnemen der geneeskundige examens, volgens art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), heeft de eer aan Uwe Excellentie aan te bieden het volgende verslag der werkzaamheden, verrigt in hare 1ste zitting van den 13den September tot den 20sten October 1875, gehouden te Leiden.

Tot het afleggen van het examen hebben zich aangegeven *zeven en vijftig* candidaten. Vóór het examen hebben zich daarvan teruggetrokken *twaalf*.

De *vijf en veertig* overigen waren:

Twee medicinae doctores, die aan eene der nederlandsche hoogescholen waren gepromoveerd, voor wie het examen volgens alinea 2 van art. 1 der wet, zich dus moest bepalen tot het praktisch examen in de genees-, heel- en verloskunde; aan beiden was door de vorige Staatscommissie het getuigschrift uitgereikt bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet; zij moesten dus alleen het praktisch examen afleggen in heel- en verloskunde.

Zeventien candidaten, die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hebben afgelegd en tot de promotie waren toegelaten, voor wie het examen eveneens volgens alinea 2 van art. 1 der wet, zich moest bepalen tot het praktisch examen in de genees-, heel- en verloskunde.

Drie hunner wenschten dit examen in zijnen geheelen omvang af te leggen.

Aan *acht* was door de vorige commissie het getuigschrift uitgereikt bedoeld bij de laatste alinea van het gewijzigd art. 5 der meergemelde wet. Zij moesten dus alleen het praktisch examen in de heel- en verloskunde afleggen.

De overige *zes* hadden op grond der laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der wet, splitsing van het examen aangevraagd en zijn dus alleen aan het praktisch examen in de geneeskunde onderworpen.

Achttien die in het bezit van het diploma bedoeld bij alinea 1 van art. 16 der bovenbedoelde wet het geneeskundig examen in zijnen geheelen omvang moesten doen.

Een wenschte dit te doen in deze zitting.

Twaalf hadden volgens de laatste alinea van het gewijzigde art. 5 der wet, splitsing aangevraagd en zijn dus alleen aan het examen in de geneeskunde onderworpen.

Vijf, aan wie door de vorige commissie het getuigschrift voor het geneeskundig gedeelte was uitgereikt, moesten alleen het examen in de heel- en verloskunde afleggen.

Zes officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse, die volgens alinea 1 van het gewijzigde art. 28 der wet, moesten geëxamineerd worden in de verloskunde, theoretisch en praktisch.

Twee stedelijke en plattelands heel- en vroedmeesters, die het theoretisch en praktisch verloskundig examen moesten afleggen.

De commissie hield den 1sten September 1875 te Leiden eene voorloopige vergadering waarin de werkzaamheden voor het examen werden geregeld.

De theoretische examens werden in de openbare vergaderingen door de geheele commissie bijgewoond.

Voor de praktische examens waren sub-commissiën werkzaam, die hare rapporten telkens in de eerstvolgende vergadering uitbragten.

Het theoretisch examen was alleen mondeling, terwijl aan de candidaten, die in ziektekundige ontleedkunde moesten worden geëxamineerd, ook werd opgedragen het maken van een schriftelijk verslag der door hen verrigte lijkopening.

Ingeval er geene lijken beschikbaar waren, werd aan de candidaten een pathologisch anatomisch onderzoek opgedragen.

Tot het praktisch examen behoorde behalve een onderzoek aan het ziekbed in het bijzijn der sub-commissie, ook het opmaken van eene ziektegeschiedenis. Ook aan de candidaten die in de heelkunde moesten geëxamineerd worden werd het maken van eene ziektegeschiedenis van een chirurgisch geval opgedragen. Deze ziektegeschiedenissen werden door alle candidaten in het bijzijn der geheele commissie verdedigd.

De openbare vergaderingen werden even als het klinisch examen in de genees- en heelkunde en in de praktische verloskunde en artsenijmengkunde gehouden in het Akademisch Ziekenhuis. Op het daartoe dezerzijds gedaan voorstel aan de commissie van bestuur van dat ziekenhuis, is met de meeste voorkomendheid al het benoodigde personeel en materieel ten dienste gesteld der examen-commissie.

Voldoende bewijzen van bekwaamheid zijn geleverd om tot arts te worden bevorderd door *vijftien* candidaten, waarvan:

twee aan eene nederlandsche hoogeschool tot medicinae doctor gepromoveerd;

zes, die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten. Een deed het geheele praktisch examen, De anderen waren in het bezit van het getuigschrift bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet; en legden dus alleen het praktisch examen in heel- en verloskunde af;

drie candidaten, die in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 16, alin. 1, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97),

het geheele geneeskundig examen moesten afleggen, maar die in de eerste of tweede zitting der vorige commissie het getuigschrift hadden gekregen, bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der meergemelde wet, en dus alleen het examen aflegden in de heel- en verloskunde, theoretisch en praktisch;

drie officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse, die het verloskundig examen aflegden;

een stedelijk en plattelands heel- en vroedmeester, die het verloskundig examen gedaan heeft.

Aan *tien* candidaten is het getuigschrift uitgereikt bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet, waarvan:

vijf die aan eene der nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten;

vijf die in het bezit waren van het diploma bedoeld bij art. 16, alinea 1, der wet.

Afgewezen zijn:

vier medicinae doctorandi, die aan eene der nederlandsche hoogescholen geëxamineerd en tot de promotie waren toegelaten. Een van hen had eene splitsing aangevraagd, de drie anderen waren in het bezit van het getuigschrift bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet. Zij moesten alleen het praktisch examen in de heel- en verloskunde afleggen;

tien die in het bezit waren van het diploma bedoeld bij art. 16, alinea 1 der wet;

een hunner moest het geheele theoretisch en praktisch examen afleggen;

zeven hadden splitsing aangevraagd en legden dus alleen het theoretisch en praktisch examen in de geneeskunde af;

twee hadden in eene der zittingen der vorige Staatscommissie het getuigschrift voor het eerste gedeelte van het arts-examen gekregen;

twee officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse, die het theoretisch en praktisch verloskundig examen deden.

Gedurende het examen trokken zich terug:

twee medicinae doctorandi die aan eene der nederlandsche hoogescholen geëxamineerd en tot de promotie waren toegelaten, en die beiden het geheele examen wenschten af te leggen;

een stedelijk plattelands heel- en vroedmeester; en

een officier van gezondheid der 2de klasse, die beiden het praktisch en theoretisch verloskundig examen moesten afleggen.

De namen der candidaten aan welke de commissie eene acte van bevoegdheid als arts heeft uitgereikt zijn:

H. de Cock,	medicinae doctor.
S. K. Hulshoff,	idem
J. A. Korteweg,	medicinae doctorandus.
A. J. Moens,	idem.
P. K. Pel,	idem.
L. C. Proot,	idem.
B. A. J. Snethlage,	idem.
J. Tresling,	idem.
H. van Dam,	candidaat-arts.
G. Flohil,	idem.
J. A. Lodewijks,	idem.

J. J. H. van Frankenhuysen, officier van gezondheid 2de klasse.

G. J. Schouten, idem.

W. J. J. Zuur, idem 1ste klasse.

C. Ellerman, stedelijk en plattelands heel- vroedmeester.

De namen der candidaten aan wie de commisse het getuigschrift heeft uitgereikt, bedoeld bij de laatste alinea van art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97) zijn:

M. M. Duintjer,	medicinae doctorandus.
J. H. M. Gerards,	idem.
J. P. G. van Mens,	idem.
P. T. Persoon,	idem.
R. G. Veenenbos,	idem.
P. Adriani,	candidaat-arts.
F. W. Grootendorst,	idem.
L. van Lier,	idem.
C. C. H. Munting,	idem.
J. H. P. Walraven,	idem.

Leiden, 21 October 1875.

M. Polano, *Voorzitter.*

M. R. Timmerman, *Secretaris.*

§ 4. Examens van apotheker.

De commissie, tot 1 Augustus 1875 belast met het afnemen van de examens van apotheker en de praktische examens van hulp-apotheker (1), hield hare laatste zitting op 4 en 5 Junij tot het afnemen van een praktisch examen van hulp-apotheker.
Er had zich slechts één candidaat aangemeld, Eise Hendriks Hamersma, geboren te Uitwellingerga, aan wien de acte van hulp-apotheker werd uitgereikt.

Bij Koninklijk besluit van 15 April 1875, n°. 10, werd de Commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1875 tot 1 Augustus 1876 met het afnemen van deze examens belast werd. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden:

Dr. R. S. Tjaden Modderman, hoogleeraar te Groningen, lid en voorzitter;
C. H. van Ankum, apotheker te Groningen, lid en vice-president;
Dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, lid en secretaris;
Dr. E. A. van der Burg, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leeuwarden.

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het Verslag over 1874, bladz. 329.

Plaatsvervangende leden:

Dr. P. J. van Kerckhoff, hoogleeraar te Utrecht;
Dr. W. F. R. Suringar, hoogleeraar te Leiden;
J. van Rijn van Alkemade, eerste militaire apotheker aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te 's Gravenhage;
A. C. Cramer, apotheker te Rotterdam.

Deze commissie hield hare eerste zitting te Groningen in de maanden September en October, en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 13 September tot 21 October 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie benoemd bij Zijner Majesteits besluit van 15 April 1875, n°. 10, heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare eerste zitting, gehouden te Groningen in de maanden September en October.

De commissie bestond uit de heeren dr. R. S. Tjaden Modderman, voorzitter, C. H. van Ankum, vice-president, dr. P. de Boer, secretaris, en dr. E. A. van der Burg.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 27 Augustus in het chemisch laboratorium, werd de inrigting van het examen besproken en vastgesteld.

Plaatsvervangende leden waren niet opgeroepen.

Er hadden zich in het geheel 15 candidaten voor het apothekers- en 3 voor het praktisch examen als hulpapotheker aangemeld. Allen konden zonder bezwaar tot het examen worden toegelaten, daar de bewijzen, vermeld in alin. *a* van artt. 8 en 9 waren ingeleverd.

De candidaten voor het apothekersexamen werden in twee groepen gesplitst.

Nadat het eerste 8tal was geëxamineerd, werden de praktische examens als hulpapotheker afgenomen, om daarna weder het examen als apotheker met 7 nieuwe candidaten voort te zetten. Het examen duurde voor de acht eerste candidaten van 13—29 September, voor de drie adspirant-hulpapothekers één dag, zijnde 30 September.

Op 1 en 2 October had geen zitting plaats, terwijl het examen voor de laatste groep duurde van 4—21 October.

Het praktisch examen werd voor ieder vastgesteld op 11 dagen. Hieronder werd ook begrepen het examen in de recepteerkunst, in de mikroskopische pharmacognosie en in de sortering van waren.

De praktische werkzaamheden hadden plaats in het chemisch laboratorium der hoogeschool, onder voortdurend toezigt eener subcommissie. Voor het examen in de receptuur kon van de apotheek van het militair hospitaal gebruik worden gemaakt. Beide lokalen zijn welwillend afgestaan. Voor pharmacognosie is de verzameling in den hortus botanicus aanwezig, gebruikt.

Uit de volgende seriën van werkzaamheden werd aan ieder der candidaten één door het lot toegewezen.

Serie A. Bereiding van pharmaceutisch-chemische en galenische praeparaten.

1.

Acetus aethylicus.
Carbonas kalicus.
Citras ammonico-ferricus.
Sulphis magnesicus.
Emplastrum oxydi plumbici.
Tinctura nervina Bestucheffi.

2.

Acidum aceticum concentratum.
Chloretum hydrargyrosum.
Collodium.
Nitras argenticus.
Unguentum Mezerei.
Syrupus iodeti-ferrosi.

3.

Acidum hydrochloricum.
Chloretum calcicum.
Iodetum sulphuris cum sulphure.
Oxydum cupricum.
Spiritus aromaticus ammoniacalis.
Resina jalapae.

4.

Acidum nitricum uit ruw zuur.
Chloretum ferricum crystallisatum.
Sapo medicatus.
Tartras kalicus.
Aqua Lauro-cerasi.
Lapis divinus.

5.

Acidum phosphoricum.
Carbonas bismuthicus.
Pyrophosphas natricus.
Solutio acetatis ferrici.
Sapo aromaticus solidus.
Extractum secalis cornuti.

6.

Acidum tannicum.
Ammonia liquida.
Oxydum zincicum.
Sulphas ferrosus.
Extractum Rhei.
Infusum hyoscyami oleosum.

7.

Aether.
Brometum kalicum.
Nitras bismuthicus basicus.
Tartarus boraxatus.
Extractum stramonii aquosum.
Oleum terebinthinae rectificatum.

8.

Aether muriaticus alcoholicus.
Chloretum hydrarg. et amididum hydrargiricum.
Pyrophosphas ferricus c. citrate ammonico.
Sulphas zincicus.
Syrupus papaveris.
Extractum filicis maris.

9.

Bicarbonas natricus.
Iodetum hydrargyrosum.
Chloretum baryticum uit sulphaat.
Sulphidum stibicum.
Emplastrum saponatum.
Vinum tartratis kalico-ferrici.

10.

Chloretum zincicum uit gewoon zink.
Chloras kalicus.
Sulphur praecipitatum.
Santoninum.
Extractum Aloës.
Unguentum Picis.

11.

Chloroformum.
Nitras hydrargyroso-ammonicus basicus.
Solutio chlorii.
Tannas chinini.
Sapo jalapinus.
Extractum colocynthidis.

12.

Citras ferricus.
Iodetum kalicum.
Oxydum hydrargyricum.
Ammonia liquida.
Extractum santonici.
Mel depuratum.

13.

Sulphas cupricus.
Sulphis natricus.
Sapo medicatus.
Nitris aethylicus cum alcohole.
Pulpa cassiae.
Emplastrum aromaticum.

14.

Cyanetum zincico-ferrosum.
Acidum hydrochloricum.
Valerianas zincicus.
Permanganas kalicus.
Syrupus iodo-tannicus.
Solutio arseniitis kalici composita.

15.

Hyposulphis natricus.
Tartras kalico-stibicus.
Sulphas manganosus.
Sulphas cuprico-ammonicus basicus.
Solutio acetatis plumbici basici.
Extractum Helenii.

Serie B. Scheikundig onderzoek van verontreinigde geneesmiddelen.

1. Ioodkalium vermengd met:
koolzure kali, chloornatrium, broomkalium en arsenigzuur.

2. Oleum Laurocerasi met:
ricinusolie, nitrobenzol en alcohol.

3. Hydrochloras chinini met:
hydrochloras morphini, salicinum en sulphas cinchonini.

4. Glycerinum met:
aardappelsiroop, chloorcalcium, chloorlood en azijnzuur koper.

5. Citroenzuur met:
wijnsteenzuur, azijnzuur lood en salpeterzuur strontiaan.

6. Cinnaber met:
menie, ijzeroxyde, kwikiodide en tinoxyde.

7. Sulphidum stibicum met:
zwavel, natrium-sulphaat, zwavelarsenicum en zinkoxyde.

8. Zinksulphaat met:
chloorcadmium, magnesium-sulphaat, arsenigzuur en natrium-nitraat.

9. Brometum kalicum met:
iodetum kalicum, chloretum natricum, bicarbonas natricus en chloorcadmium.

10. Solutio chloreti ferrici met:
acidum arsenicosum, chloorcalcium en de sulphaten van koper en zink.

11. Chloretum hydrargyrosum met:
chloretum hydrargyricum, chloretum plumbicum, oxydum zincicum en chloretum natricum.

12. Acidum aceticum met:
zwavelig zuur, zwavelzuur, acetas natricus en chloorcalcium.

13. Nitras bismuthicus basicus met:
phosphas calcicus, acidum arsenicosum, chloretum plumbicum eu oxydum magnesicum.

14. Carbonas calcicus met:
de carbonaten van baryum, lood en zink en chloornatrium.

15. Sulphur praecipitatum met:
sulphur sublimatum, sulphas calcicus en arsenic- en tinsulphide.

Serie C. Bepaling van werkzame bestanddeelen in geneesmiddelen.

1. Waardebepaling van handelspotasch.
Cyaanwaterstof in aqua laurocerasi.

2. IJzer in syrupus iodeti ferrosi.
Morphinum in opium.

3. Resina jalapae in Radix jalapae.
Chloor in chloorkalk.

4. Iodium in Ioodkalium.
Chininum in kinabast.

5. Zwavelbepaling in sulphidum stibicum.
Alcohol in wijn.

6. Stibium in sulphidum stibicum.
Azijnzuur in acid. aceticnm dilutum.

7. Arsenigzuur in solutio arseniitis kalici.
Koper in sulphas cupricus.

8. Waardebepaling van bruinsteen.
Glucose in druivensuiker van den handel.

9. Bepaling van chloor in solutio chlorii.
Phosphorzuur in phosphas natricus.

10. Bepaling van ammoniak in sesquicarbonas ammonicus.
Magnesia in sulphas magnesicus.

11. Bepaling van ijzer in vinum tartr. kalico-ferrici.
Chloor in chloretum ferricum crystallisatum.

12. Bepaling van carbonas natricus in soda van den handel.
IJzer in chloretum ferricum crystallisatum.

13. Bepaling van waarde van bruinsteen.
IJzer in sulphas ferrosus.

14. Bepaling van bromium in broomkalium.
Onderphosphorig zuur in hypophosphis natricus.

15. Bepaling van waarde van bruinsteen.
Zwavelzuur in sulphas ferrosus.

Serie D. Opsporing en onderscheiding van vergiften.

	A. *Anorganisch.*	B. *Organisch.*
1.	Azijnzuur lood in suikerwater.	Extr. nucis vomicae in bier.
2.	Braakwijnsteen in wijn.	Veratrinum in snuif.
3.	Sulphas zincicus in soep.	Picrotoxinum in bier.
4.	Arsenigzuur in meel.	Pikrinezuur in bier.
5.	Chloretum hydrargyricum in suikerwater.	Narcotinum in spijzen.
6.	Phosphorus in soep.	Nitras strychnini in bier.
7.	Chloretum baryticum in suiker.	Hydrochlor. morphini in melk.
8.	Kopersulphaat in meel met dierlijke kool.	Extractum opii in spijzen.
9.	Cyanetum hydrargyricum in suikerwater.	Coniinum in soep.
10.	Barytcarbonaat in meel.	Opium in wijn.
11.	Arseniis cupricus in spijzen.	Chloralhydraat in wijn.
12.	Tinchloruur in soep.	Zuringzout in suiker.
13.	Chloretum hydrargyrosum in spijzen.	Morphinum in vloeibaar geneesmiddel.
14.	Loodwit in brood.	Brucinum in melk.
15.	Cyanetum zincico-ferrosum in meel.	Colchicinum in bier.

De uitslag van het praktisch examen kan over het algemeen voldoende worden genoemd.

Alle candidaten werden tot het mondeling examen toegelaten.

Het tweede gedeelte van het examen, loopende over de vakken vermeld in art. 9, sub *a*, *b*, *c* en *e*, werd in pleno afgenomen.

De uitslag van dit examen is geweest dat van de 15 candidaten 11 tot apotheker zijn bevorderd.

De namen dergenen, aan wie eene acte van bevoegdheid is uitgereikt, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd, zijn:

J. F. A. Rijkholt, van Groningen;
W. F. Hammes, van Rotterdam;
N. F. Reyst, van Leiden;
L. C. W. Cocx, van Amsterdam;
dr. F. C. E. van Embden, van Zeyst;
J. Giltay jr., van Dordrecht;
T. Cannegieter, van Heinkenszand;
C. J. W. Baurichter, van Enschede;
T. E. van Dijk, van Dinxperlo;
W. Breyl, van Amersfoort;
A. Spruyt, van Vlaardingen.

Het praktisch examen voor hulpapotheker bestond in een mondeling en in een praktisch gedeelte.

Bij het mondeling gedeelte werd onderzoek gedaan naar de kennis, noodig tot het gereed maken van recepten, namelijk lezen en verstaan van recepten, reductie van gewigt, maximaal doses, kennis der synonymen, artsenijvormen en herkenning der geneesmiddelen als waren.

Het praktisch gedeelte bestond in het gereed maken van eenige recepten.

De commissie kan tot haar genoegen vermelden, dat de candidaten goed hebben voldaan aan de gestelde eischen, zoodat allen tot hulpapotheker konden worden bevorderd.

Na in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed te hebben afgelegd, is de acte van bevocgdheid als hulpapotheker uitgereikt aan de heeren:

H. Drijfhont, van Balk;
M. C. Giltjes, van den Helder en
K. van Giffen, van Wijckel.

De commissie voor de examens van apotheker en de praktische examens van hulpapotheker,

R. S. Tjaden Modderman, *Voorzitter.*

P. de Boer, *Secretaris.*

Dezelfde commissie hield in de maand December eene tweede zitting, waarvan het verslag luidt als volgt:

Zitting van 6 tot 23 December 1875.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Zijner Majesteits besluit van 15 April 1875, n°. 10, heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare tweede zitting, gehouden te Groningen, in de maand December.

De commissie bestond uit de heeren: Dr. R. S. Tjaden Modderman, voorzitter, C. H. van Ankum, vice-voorzitter, Dr. P. de Boer, secretaris, en Dr. E. A. van der Burg.

Eene voorloopige vergadering is niet gehouden.

In het geheel hadden zich 9 candidaten voor het apothekers-examen aangemeld, waarvan 3 zich vóór het examen hebben teruggetrokken. Van de 6 overigen werden 3 candidaten eerst bij den aanvang van het theoretisch examen opgeroepen, omdat zij in de eerste zitting in het praktisch gedeelte van het examen voldaan hadden.

Bij de inrigting van het examen werd dezelfde gang gevolgd als bij de eerste zitting.

Het examen ving aan op 6 December in het chemisch laboratorium en duurde tot 23 December.

Uit de volgende seriën van werkzaamheden werd aan ieder der candidaten één door het lot toegewezen.

Serie A. Bereiding van pharmaceutisch-chemische en galenische praeparaten.

1.	2.
Acidum hydrochloricum.	Ammonia liquida.
Chloretum ferricum crystallisatum.	Kermes minerale.
Oxydum zincicum.	Lactas magnesicus.
Tartras kalico-stibicus.	Sapo medicatus.
Oleum cajaputi depuratum.	Emplastrum oxydi plumbici.
Extractum liquiritiae.	Resina scammoniae.

3.

Aether.
Oxydum hydrargyricum.
Nitras bismuthicus.
Sulphis magnesicus.
Extractum calumba.
Emplastrum aromaticum.

Serie B. Scheikundig onderzoek van verontreinigde geneesmiddelen.

1. Phosphas natricus, vermengd met chloretum calcicum, carbonas kalicus, sulphas ferrosus en sulphas manganosus.
2. Acidum benzoicum, met acidum hippuricum, acidum boricum en chloretum ammonicum.
3. Chloretum hydrargyrosum, met chloretum hydrargyricum, oxydum stibicum en nitras bismuthicus basicus.

Serie C. Bepaling van werkzame bestanddeelen in geneesmiddelen.

1. IJzer in chloretum ferricum crystallisatum (volumetrisch).
   Chloor in chloretum ferricum crystallisatum (door gewigtsanalyse).
2. Zwaveligzuur in sulphis magnesicus (volumetrisch).
   Magnesia in sulphis magnesicus (door gewigtsanalyse).
3. Waarde-bepaling door bruinsteen (volumetrisch).
   Stibium oxyde in kermes minerale (door gewigtsanalyse).

Serie D. Opsporing en onderscheiding van vergiften.

	A. *Anorganisch.*	B. *Organisch.*
1.	Acidum phosphorosum in soep.	Codeinum in spijzen.
2.	Acidum arsenicicum in melk.	Anilinum in bier.
3.	Nitras hydrargyricus in soep.	Tinctura nucis vomicae in bier.

De uitslag van het praktisch examen was, dat alle drie candidaten tot het mondeling examen werden toegelaten.

Het tweede gedeelte van het examen, loopende over de vakken, vermeld in art. 9, sub *a*, *b*, *c* en *e*, werd vervolgens met zes candidaten voortgezet.

Aan de candidaten:
Pieter van Hulten, van Veendam,
Anthony Christiaan van den Bijllaardt, van Zwolle,
Cornelis Lüger, van Hoorn,
Jan Heynis, van Boskoop,
Leendert Karel van der Harst, van Middelburg,
is eene acte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevordenden eed hadden afgelegd.

R. S. Tjaden Modderman, *Voorzitter.*
P. de Boer, *Secretaris.*

§ 5. Examens van leerling-apotheker.

Bij ministeriële beschikkingen van 22 Junij en 9 Julij 1875 werd bepaald, dat de examens van leerling-apotheker te Meppel en te Middelburg zouden afgenomen worden door de volgende commissiën:

1°. Dr. D. Lubach, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Overijssel en Drenthe, Voorzitter.
E. Post Stheeman, apotheker te Meppel, en
J. J. Bruinsma, apotheker te Leeuwarden.

Plaatsvervangers waren:

A. W. Kroon, apotheker te Deventer, en
R. Meulenhoff, apotheker te Zwolle.

2°. Dr. A. A. Fokker, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Zeeland, Voorzitter.
P. M. de Ligny, apotheker te Middelburg, en
S. G. Nauta van der Grijp, apotheker te Zierikzee.

Plaatsvervangers waren:

J. J. van der Harst Lz., en
G. C. van Nederveen, apothekers te Middelburg.

De rapporten dier commissiën luiden als volgt:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Kampen en Leeuwarden, 10 *September* 1875.

De commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van den 22sten Junij en den 9den Julij 1875 (*Staatsbladen* n°. 38 en 30) tot het afnemen te Meppel van de examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als leerling-apotheker, bestond uit den inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Overijssel en Drenthe, als voorzitter, de heeren E. Post Stheeman, apotheker te Meppel, J. J. Bruinsma, apotheker te Leeuwarden, als leden, en de heeren A. W. Kroon, apotheker te Deventer, en R. Meulenhoff, apotheker te Zwolle, als plaatsvervangende leden.

Na eene voorloopige vergadering op den 15den Julij werd den volgenden dag met de examens een aanvang gemaakt, en deze voortgezet tot en met den 24sten Julij.

Tot secretaris was benoemd de heer Bruinsma. Toen deze op den 20sten Julij niet tegenwoordig kon zijn, werd zijne plaats ingenomen door het plaatsvervangend lid den heer Meulenhoff.

Er hadden zich 36 candidaten aangemeld, waaronder 10 vrouwelijke. Door deze allen werd het examen afgelegd.

Iederen dag werden 6 candidaten geëxamineerd en wel gedurende ruim 7 uren, van voormiddags 9 tot namiddags 4 of 4½ ure.

Van de 36 candidaten werden 33, na den gevorderden eed of de belofte in handen van

den voorzitter te hebben afgelegd, bevorderd tot leerling-apothekers, door uitreiking van de acte als zoodanig. Hunne namen zijn:

A. A. S. Sluyterman, geboren te Sneek;
D. Postma, geboren te Grijpskerk;
G. F. A. ten Bosch, geboren te Nieuw Leusen;
H. Boddé, geboren te Uithuizen;
H. Ebbinge, geboren te Groningen;
P. A. Huber, geboren te Weiwerd;
Mejufvrouw J. C. Schott, geboren te 's Gravenhage;
Mejufvrouw M. de Boer, geboren te Zaandijk;
Mejufvrouw A. C. Avis, geboren te Westzaan;
Mejufvrouw G. Tip, geboren te Westzaan;
Mejufvrouw M. van de Moer, geboren te Deventer;
Mejufvrouw J. H. Schutte, geboren te Deventer;
J. Faas Allart, geboren te Aarlanderveen;
J. Roelofs, geboren te Amsterdam;
J. Kamstra, geboren te Amsterdam;
E. C. Sasse, geboren te de Rijp;
P. Denijs, geboren te Alkmaar;
J. F. L. de Longte, geboren te Zutphen;
C. J. H. Smeets, geboren te Gulpen;
J. R. Ophorst, geboren te Gorkum,
J. T. L. van Ginkel, geboren te Amsterdam;
C. J. van Diermen, geboren te Nijkerk;
R. M Oldeman, geboren te Wormerveer;
Mejufvrouw J. C. van Leyden, geboren te Medemblik;
Mejufvrouw A. E. van Buuren, geboren te Opperdoes;
Mejufvrouw A. J. H. Keukenmeester, geboren te Leidschendam;
Mejufvrouw J. E. C. F. Breunissen Troost, geboren te Deurne;
G. J. van Hemert, geboren te Haaften;
J. F. Langelaan, geboren te Heemstede;
J. B. Visser, geboren te Amsterdam,
P. Rosenberg, geboren te Kampen;
J. Ruygrok, geboren te Scheveningen;
G. C. C. Allart, geboren te Aarlanderveen.

Ten aanzien der verkregen uitkomsten heeft de commissie de eer Uwe Excellentie het volgende mede te deelen:

Nederlandsche taal.

In het lezen, zoodat bleek dat het gelezene verstaan werd, was de een meer, de ander minder, maar allen genoegzaam bedreven.

Van de schriftelijke opstellen naar een opgegeven onderwerp waren slechts *drie* zeer goed, 15 waren vrij goed, 15 middelmatig en 1 slecht. Het viel in 't oog dat bij eenigen de interpunctie geheel of nagenoeg geheel ontbrak.

Het mondeling onderzoek naar de kennis van de beginselen der nederlandsche spraakkunst leverde over het geheel geen gunstige uitkomsten op; de antwoorden waren, met enkele gunstige uitzonderingen, slechts tamelijk voldoende en bij enkele candidaten, onder anderen bij de afgewezenen, beneden het middelmatige.

Latijnsche taal.

Twee candidaten gaven blijken dat zij zich met vrucht in de latijnsche taal hadden geoefend. De meeste overigen voldeden tamelijk goed; een zestal waren in de latijnsche taalkunde weinig bedreven, en drie wisten bijna geene vraag behoorlijk te beantwoorden.

Het lezen van in het latijn geschreven recepten volgens de oude en nieuwe nomenclatuur en in medicinaal en decimaal gewigt, alsmede het vertalen van die recepten, leverde over 't algemeen goede uitkomsten op.

Rekenkunde.

Aan iederen candidaat werden drie rekenkundige vraagstukken ter schriftelijke oplossing gegeven. Negen candidaten losten alle drie goed op, twaalf twee er van, de overigen slechts één of meerdere gedeeltelijk. Met een paar uitzonderingen bleken echter allen zoo veel te kunnen rekenen, als bij de gewone praktijk in de apotheken noodig is.

Kennis van en geschiktheid tot het gereed maken van recepten.

a. *Kennis der geneesmiddelen.* Deze was bij de meeste candidaten voldoende, bij slechts enkelen minder voldoende.

b. *Kennis der synoniemen.* Zes der candidaten waren zeer goed bedreven in de kennis der verschillende namen waaronder de geneesmiddelen voorkomen, vijf daarentegen middelmatig, en al de overigen vrij goed.

c. *Gewigten en maten.* Na vooraf te hebben behandeld de kenmerken van eene goede balans, de wijze waarop moet worden gewogen en het gebruik van maten en gewigten, werden eenige vragen gedaan over het metrieke stelsel en de verhouding van het oude medicinale tot het tiendeelige gewigt. Vele candidaten wisten niet hoe men tot het metrieke stelsel was gekomen, voor zoo ver de geschiedenis daarvan betreft. De meesten echter gaven behoorlijk rekenschap van de wijze, waarop het absoluut gewigt van het gram of kilogram kan worden bepaald, en van de redenen, waarom men slechts in enkele gevallen bij het gereedmaken van recepten van maten mag gebruik maken.

d. *Het gereedmaken van recepten.* Na eene voorloopige ondervraging over hiertoe betrekkelijke punten, werden aan elken candidaat drie of vier recepten ter gereedmaking ter hand gesteld. Met uitzondering van drie (de afgewezenen) waren allen in de recepteerkunst voldoende bedreven, sommigen zelfs uitstekend.

Niettegenstaande de commissie slechts drie candidaten heeft afgewezen, en zij de overtuiging bezit, dat allen, die geslaagd zijn, de noodige kennis en vaardigheid bezitten om in eene apotheek behoorlijk werkzaam te kunnen zijn, zoo mag zij het toch niet ontveinzen, dat bij velen eene goede algemeene ontwikkeling ontbrak. Het schijnt dat het lager onderwijs, dat zij in hunne jeugd genoten, grootendeels is vervloeid en dat zij zich sedert op niets anders hebben toegelegd dan om tamelijk ervaren te worden in de receptuur en 't geen daartoe behoort. Behalve enkelen, die bleken geschikt te zijn om verder zich tot hulp-apotheker of apotheker te bekwamen, en eenige der vrouwelijke candidaten, die blijken gaven van eene goede opvoeding en ontwikkeling, zullen de meesten het vermoedelijk niet verder dan tot leerling-apotheker brengen.

D. Lubach, *Voorzitter.*
J. J. Bruinsma, *Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 22 Junij 1875, n°. 38, afdeeling IX, om volgens art. 14 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) te Middelburg de examens af te nemen, ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als leerling-apotheker, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare werkzaamheden.

De commissie bestond uit de heeren:

dr. Adr. A. Fokker, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor de provincie Zeeland, als voorzitter, P. M. de Ligny, apotheker te Middelburg en S. G. Nauta van der Grijp, apotheker te Zierikzee, als leden;

J. J. van der Harst Lz. en G. C. van Nederveen, beiden apothekers te Middelburg, als plaatsvervangende leden;

Dertien candidaten, waaronder ééne vrouwelijke, hadden zich voor het examen aangemeld; allen hebben zich daaraan onderworpen. Eene voorloopige vergadering om de wijze van onderzoek en de volgorde bij die examina in acht te nemen, te bespreken, had plaats den 18den Julij 1875, tot welke vergadering ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, die dan ook beiden tegenwoordig waren.

Het examen zelf had plaats den 19den Julij 1875 en volgende dagen; het schriftelijk en mondeling theoretisch examen in de lokalen van het Gouvernementsgebouw in de Abdij en het praktisch examen in de apotheek van het gasthuis.

De candidaten waren in vier reeksen verdeeld; de eerste reeks, uit 3 candidaten bestaande, begon den 19den Julij, de volgende den 20sten Julij, de daaropvolgende reeks den 21sten Julij en de laatste reeks den 22sten Julij, met inbegrip van de vrouwelijke candidate, bij welke een groot gedeelte van het examen schriftelijk is moeten worden afgenomen wegens een aanwezig spraakgebrek (palatum fissum). Bij allen werd het volgende in acht genomen. De candidaten ontvingen des morgens 9 uur hun schriftelijk werk, bestaande in het maken van een opstel, waartoe aan ieder hunner de keuze tusschen drie onderwerpen werd gelaten; verder eenige sommen ter bewerking, waartoe de kennis werd gevorderd van de vier hoofdregelen der rekenkunde, zoowel wat de geheele getallen als wat de breuken, zoo gewone als tiendeelige betreft, alsmede enkele vraagstukken ter oplossing die mede door de bovengenoemde hoofdregelen van de rekenkunde konden worden opgelost. Van 1—3½ uur werd van de candidaten mondeling examen afgenomen in de nederlandsche taal, rekenkunde en latijnsche taal en des avonds in de theoretische kennis der geneesmiddelen, in welke laatste ieder afzonderlijk werd onderzocht, terwijl den volgenden dag van 9—12 uur het praktisch onderzoek in bovengenoemde apotheek werd ingesteld; aan de vrouwelijke candidate werd, gelijk boven reeds is aangevoerd, het examen in de nederlandsche en latijnsche talen, alsmede in de kennis van de geneesmiddelen voor het grootste gedeelte schriftelijk afgenomen, terwijl 2 candidaten werden vrijgesteld van het examen in de nederlandsche talen en de rekenkunde, omdat zij beiden aan de commissie hadden overgelegd een bewijs dat zij met goed gevolg het eerste gedeelte van het examen als hulpapotheker, volgens art. 8 der wet regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van geneeskundige enz., hadden afgelegd, zoodat zij dus alleen moesten onderzocht worden in de theoretische en praktische kennis en geschiktheid noodig tot het gereedmaken van recepten.

De uitkomsten van een en ander waren als volgt:

Nederlandsche taal.

Het gelezene, zoowel proza als poëzij werd door allen goed verstaan en begrepen; de beginselen der spraakkunst waren bij zes van de daarin onderzochte zeer voldoende, bij de vijf anderen liet het wel wat te wenschen over, maar toch niet zoodanig dat hierop eene afwijzing behoefde te volgen. Uit de opstellen den candidaten ter bewerking gegeven, bleek dat zij allen, op ééne uitzondering na, welke later de afwijzing van den candidaat ten gevolge had, hunne gedachten op voldoende wijze, in schrift konden uitdrukken; bij enkelen waren zelfs die opstellen zeer goed en vloeijend gesteld, doch hoewel door het meerendeel de regelen van stijl en taal daarbij ook zeer goed waren in acht genomen, zoo liet dat bij enkelen te wenschen over.

Rekenkunde.

De aan de candidaten ter uitwerking opgegevene vraagstukken werden door de meesten zeer voldoende opgelost; enkelen hadden daarmede moeite gehad en waren tot onjuiste uitkomsten gekomen, maar de verdere vragen bij het mondeling examen en de uitrekeningen uit het hoofd en op het bord werden door allen voldoende beantwoord.

Latijnsche taal.

Het onderzoek in de kennis der latijnsche taal bepaalde zich tot het oordeelkundig lezen en verstaan van geschreven recepten en van eenige voorschriften der Pharmacopoea Neerlandica (editio altera), bij de meesten was de grammaticale kennis, daarbij aan den dag gelegd, voldoende, maar bij drie van de candidaten bleek zij zoo ten eenen male te ontbreken, dat de commissie genoodzaakt was hun na afloop van dit gedeelte van het examen af te wijzen.

Kennis der geneesmiddelen.

Eene verzameling van simplicia en van bereidingen waarin de geneesmiddelen voorkomen, strekte weder tot leiddraad van dit onderzoek ter beoordeeling of de candidaten die geneesmiddelen op het uiterlijk aanzien kenden, hunne herkomst, verschillende wetenschappelijke benamingen en synoniemen, gebruik in de apotheek, enz. Over het algemeen was deze kennis bij de candidaten, die tot dit examen waren toegelaten, zeer voldoende; bij één hunner werd evenwel opgemerkt, dat hij wel kende de wortels, kruiden, zaden, gomharsen, enz. maar dat de herkomst der verschillende voorwerpen hem geheel vreemd was; zijne kennis was evenwel buitendien voldoende genoeg, om van het besprokene gemis geene reden tot afwijzing te maken, maar de commissie hecht aan die kennis eene zoo groote beteekenis, dat zij meent haar bij het onderzoek als een eisch op welken de candidaten voorbereid behooren te zijn, te moeten vorderen.

Het gereed maken van recepten.

Ieder candidaat kreeg ter bereiding eenige voorschriften, waaruit, naar het oordeel van de commissie, de praktische ervaring van den receptarius konde blijken, en door al de candidaten, die tot het praktische examen zijn toegelaten, werd in dit opzigt volkomen aan de gestelde eischen voldaan.

De uitslag van het geheel is geweest dat van de 13 candidaten, die het onderzoek ondergingen, drie, wegens gemis aan kennis, zijn afgewezen.

Aan tien candidaten werd, nadat zij den vereischten eed in handen van den voorzitter hadden afgelegd, eene acte van bevoegdheid als leerling-apotheker uitgereikt.

De namen van dezen zijn:

De heer J. C. Hertstein, geboren te Zierikzee;
Mejufvrouw J. P. de Graag, geboren te 's Gravenpolder;
De heer J. Th. H. Hermans, te St. Odiliënberg (Limburg);
De heer J. van Riel jr. geboren te Delft;
De heer Henri J. I. Wolff, geboren te Zalt-Bommel;
De heer I. Broodman, geboren te Zierikzee;
De heer N. G. Orie, geboren te Leeuwarden;
De heer Bruno Zijp, geboren te Edam;
De heer A. P. Guldenberg, geboren te Middelburg;
De heer J. A. Pitters, geboren te Amsterdam.

De commissie voor het afnemen van de examens van leerling-apotheker in 1875 *te Middelburg*,

Adr. A. Fokker, *Voorzitter.*

P. M. de Ligny, *Secretaris.*

§ 6. Examens van vroedvrouw.

Door den Minister werd, bij beschikking van 22 Junij bepaald dat de examens van vroedvrouw zouden worden afgenomen te Rotterdam door de volgende commissie:

Dr. L. J. Egeling, inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt voor Zuidholland, Voorzitter.

Dr. A. E. Simon Thomas, hoogleeraar te Leiden, en
Dr. J. Vroesom de Haan te Rotterdam.

Plaatsvervanger was:

Dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen.

Het rapport van deze commissie luidt als volgt:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, door Uwe Excellentie bij beschikking van 22 Junij 1875, n°. 38, benoemd tot het afnemen der examens tot verkrijging van eene acte van bevoegdheid als vroedvrouw, heeft de eer Uwer Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De examens werden afgenomen in een der lokalen van de kraamzaal te Rotterdam, en vingen aan den 30sten Julij jl.

Gedurende de eerste dagen hadden als leden der commissie zitting de inspecteur voor het

geneeskundig Staatstoezigt in Zuidholland, dr. J. Vroesom de Haan van Rotterdam, en dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen; de laatstgenoemde ter vervanging van dr. A. E. Simon Thomas, hoogleeraar te Leiden, die aanvankelijk verhinderd was en eerst later zijne plaats als lid der commissie kon innemen.

Het aantal candidaten bedroeg 34. Onder dezen waren er 12, die in het vorige jaar wegens gebrekkige kennis waren afgewezen. Slechts aan 7 van deze laatste kon thans eene acte van bevoegdheid worden uitgereikt. Van de 22 die voor de eerste maal werden geëxamineerd, werd door 17 een voldoend examen afgelegd. Het getal acten, door de commissie afgegeven, bedroeg dus 24.

Van de candidaten hadden 25 onderwijs genoten aan 's Rijks kweekschool te Amsterdam. Van dezen waren 19 inwonende kweekelingen.

Eene der geëxamineerden had hare opleiding genoten aan de kraamzaal te Rotterdam; twee anderen hadden alleen het laatste jaar van hare studie aldaar onderwijs gehad. De overigen hadden privaat onderrigt ontvangen.

Van de 5 geëxamineerden die alléén privaat onderwijs ontvingen, kon slechts ééne worden toegelaten, die het vorige jaar was afgewezen. Van de 4 anderen, aan welke de acte moest worden geweigerd, hadden 3 ook het vorige jaar vergeefs getracht die te bekomen. De toegelatene, ook het vorige jaar afgewezen, voldeed nu goed. Hetzelfde geldt van eene candidate die, na een jaar aan de school te Amsterdam te zijn geweest, zich verder door eigen studie en privaat onderwijs had bekwaamd. Deze, die de aandacht der commissie trok doordien zij in algemeene ontwikkeling blijkbaar het gewone peil overtrof van haar, die zich voor dit examen aanmelden, bleek later in het bezit te zijn van eene acte als hulponderwijzeres bij het lager onderwijs.

Het onvoldoende van het bijzonder onderwijs bleek dus ook thans weder. Vooral bij de kunstbewerkingen op het phantôme en het onderzoek van zwangeren liep het hoogst gebrekkige dier voorbereiding duidelijk in het oog.

Van de 25 aan de amsterdamsche school onderwezenen slaagden 19; vier inwonende en twee niet inwonende leerlingen werden afgewezen. Twee inwonende leerlingen werden voor de tweede maal afgewezen.

De kunstbewerkingen op het phantôme lieten genoegzaam bij allen zeer veel te wenschen over. Zij gingen daarbij meestal vrij ruw te werk, en de meesten toonden duidelijk dat zij zonder goed te begrijpen hoe zij moesten handelen en waarom niet anders, gebrekkig nadeden wat haar was voorgedaan. Bij het onderzoek van zwangeren was gemis aan voldoende oefening bij velen onmiskenbaar. Ook bij de aanwijzing op het drooge bekken van het werktuigelijk verloop der baring toonden de meesten, dat zij hare kennis meer aan een goed geheugen dan aan degelijke oefening te danken hadden. Eene *juiste* kennis van het mechanisme der baring ontbrak aan bijna allen.

Van de drie leerlingen, die aan de kraamzaal te Rotterdam onderwijs genoten hadden, had slechts ééne twee jaren aldaar doorgebragt. Deze voldeed goed. De beide anderen, die alleen in het laatste jaar harer studie aldaar vertoefd hadden, slaagden naauwelijks.

Bij een paar der afgewezene candidaten meende de commissie den ongunstigen uitslag te moeten toeschrijven aan gebrekkigen aanleg. In 't belang van 't algemeen en niet minder in dat der candidaten is het wenschelijk, dat bij het inschrijven der leerlingen de eischen niet te laag gesteld worden en vooral op algemeene ontwikkeling, bevattingsvermogen, geschiktheid om te leeren worden gelet. Men bewijst niet slechts aan de maatschappij eene slechte dienst door vrouwen, die voor ontwikkeling weinig vatbaar zijn, tot vroedvrouwen op te leiden, maar ook aan die vrouwen zelven, wanneer men, ten onregte meer op hare persoonlijke wenschen dan op 't algemeen belang lettende, vrouwen inschrijft als leerling-

vroedvrouw, die nimmer bekwame vroedvrouwen kunnen worden, en eerst na eene of meer mislukte pogingen in het bezit eener acte komen, of — wat nog erger is — zulke vrouwen voor rekening van het Rijk zendt naar de kweekschool, waar zij eene plaats innemen, die met meer vrucht voor eene andere van elders zou kunnen zijn beschikbaar gesteld.

De namen der candidaten, die tot vroedvrouw zijn bevorderd, zijn, alphabetisch gesteld:

mejufvrouwen: F. Baasdorp, J. Boekelkamp, geb. Coster, A. G. Bongers, J. W. van Dasselaar, geb. Schouten, H. M. B. David, A. J. van Dijk, M. S. Hooftman, K. Janse, A. C. Kastelijn, P. Lageveen, J. C. van Melle, J. H. Messcling, geb. Driemeijer, J. H. Neitz, M. Outhuys, M. M. Rotman, geb. Metz, C. Scheepers, M. Schönbrod, M. Schouten, A. Schut, geb. Loep, F. Timmerman, M. W. ter Voor, G. J. Westerman, F. M. van Wordragen, A. M. H. van Wijaarda.

Namens de commissie,

Egeling, *Voorzitter.*

dr. J. Vroesom de Haan, *Secretaris.*

§ 7. Uitkomsten der Examens.

De volgende tabel geeft een overzigt van de uitkomsten der examens:

EXAMENS.	Geëxamineerd zijn. (1)	Een diploma of eene acte van bevoegdheid is uitgereikt aan:	Afgewezen zijn:
Talen en wiskunde	144	65	79
Eerste natuurkundig examen.	114	42	72
Tweede natuurkundig examen	16	13	3
Geneeskundig examen	60 (2)	45	15
Examen van apotheker.	21	16	5
Praktisch examen van hulpapotheker. .	4	4	„
Examen van leerlingapotheker	49 (3)	43 (3)	6
Examen van vroedvrouw	34	24	10
Totaal, . .	442	252	190

(1) Onder deze getallen zijn niet begrepen zij, die zich voor of gedurende het examen vrijwillig terug trokken.

(2) Bovendien hadden 59 candidaten zich voor het eerste gedeelte van het examen aangemeld; aan 30 hunner werd het getuigschrift bedoeld in de laatste alinea van art. 5 der wet uitgereikt.

(3) Waaronder 11 vrouwen.

§ 8. Kosten der examens.

Van de ontvangsten en uitgaven der examencommissiën geeft de volgende tabel een overzigt:

UITGAVEN.

	1875.	
Reis- en verblijfkosten en presentiegelden der commissiën van examen, volgens art. 13 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), (natuurkundige-, geneeskundige- en apothekers- en hulpapothekers-examens)	f	17 182,40
Idem als voren, volgens art. 14 dier wet (examens van leerling-apotheker en vroedvrouw)		666,65
Andere kosten der examens:		
1ste natuurkundig examen en natuurkundig examen van hulpapotheker		725,64⅝
2de natuurkundig examen		62,61
Geneeskundig examen.		424,75
Examen van apotheker en practisch examen van hulpapotheker.		135,85⅝
Examen van leerling-apotheker		61,88
Examen van vroedvrouw		32,75
TOTAAL . . .	f	19 292,54

Na aftrek der ontvangsten is derhalve door of ten behoeve der gezamenlijke commissiën in 1875 eene som van f 16 212,54 uitgegeven.

BIJLAGE. 1)

STERFTE IN 1875

NAAR

DEN LEEFTIJD EN DE OORZAKEN VAN DEN DOOD

IN EENIGE DER

VOORNAAMSTE STEDEN DES RIJKS.

1) Tot de bewerking van deze statistiek werd eerst besloten, nadat dit verslag bijna was afgedrukt. Zij kon derhalve niet geplaatst worden onmiddellijk achter de tabellen betreffende de sterftestatistiek op bladz. 26—146.

TOGENBOSCH in 1875.

60—80 jaren.		boven 80 jaren.		Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	36	18	54	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
24	25	5	23	„	„	79	98	177	2
„	„	„	„	„	„	1	2	3	3
„	2	„	„	„	„	2	6	8	4
5	1	„	1	„	„	10	9	19	5
„	„	„	„	„	„	1	2	3	6
1	1	„	„	„	„	3	3	6	7
1	1	„	2	„	„	3	7	10	8
„	2	„	„	„	„	1	3	4	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	1	1	2	11
„	„	„	„	„	„	6	8	14	12
„	1	„	„	„	„	3	2	5	13
„	„	„	„	„	„	31	34	65	14
4	8	„	2	„	„	6	13	19	15
2	1	„	„	„	„	21	17	38	16
„	„	„	„	„	„	2	2	4	17
2	2	„	„	„	„	41	44	85	18
„	„	„	„	„	„	„	„	„	19
„	„	„	„	„	„	4	1	5	20
4	1	„	„	„	„	65	33	98	21
21	19	4	2	„	„	34	30	64	22
1	3	„	„	„	„	4	5	9	23
7	12	1	„	„	„	14	17	31	24
„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
„	„	„	„	„	„	19	12	31	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
2	„	„	„	„	„	15	21	36	28
3	5	„	„	„	„	7	11	18	29
2	„	„	„	„	„	9	4	13	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	31
„	1	1	„	„	„	1* 7	2	1* 9	32
„	„	„	„	„	„	1	„	1	33
„	1	„	„	„	„	2	3	5	34
79	86	11	30	„	„	428	408	836	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	

Sterfte in de gemeente BREDA in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	11	30	
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
2	21	17	3	4	„	2	„	„	2	1	1	1	11	9	5	7	„	„	43	41	84	2
3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3
4	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	2	4	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	4	3	„	„	„	„	5	5	10	5
6	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	3	3	6
7	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	7
8	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	2	„	„	„	„	3	3	6	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
10	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	2	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	12
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	„	2	13
14	17	15	3	5	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	21	20	41	14
15	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	2	3	2	„	„	„	„	5	5	10	15
16	3	2	2	2	2	1	„	„	3	„	„	„	1	3	1	3	„	„	12	11	23	16
17	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	3	17
18	„	„	2	„	„	1	6	3	7	13	1	2	1	2	„	„	„	„	17	21	38	18
19	1	„	2	3	1	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	5	5	10	19
20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20
21	2	4	3	2	1	„	„	„	4	2	„	„	3	2	1	„	„	„	14	10	24	21
22	„	1	„	1	1	„	1	„	6	1	1	„	19	21	1	„	„	„	29	24	53	22
23	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	23
24	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2	„	5	„	„	„	„	1	8	9	24
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
26	1	„	2	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	4	7	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	6	7	„	„	1	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	10	8	18	28
29	4	4	„	2	1	1	„	1	„	„	„	1	4	2	1	1	„	„	10	12	22	29
30	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	2	„	„	„	„	„	5	1	6	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	10	31
32	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	32
33	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	33
34	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	34
	57	51	18	25	10	10	8	6	35	33	7	11	50	52	10	11	„	„	214	210	424	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	

Sterfte in de gemeente TILBURG in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	34	33	67	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
31	10	1	5	2	„	„	„	3	3	2	3	10	13	13	3	„	„	62	37	99	2
„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	3
1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	1	3	4
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	1	„	„	„	„	1	3	4	5
1	1	„	„	„	1	„	„	1	1	1	1	3	7	„	„	„	„	6	11	17	6
„	„	„	„	1	1	1	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	2	5	7	7
„	„	1	1	„	„	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	3	3	6	8
„	„	„	„	„	3	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	6	6	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	11
1	1	5	6	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	9	15	12
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	2	1	3	13
41	32	4	9	„	1	„	„	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„	48	43	91	14
„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	1	5	1	4	1	1	„	„	5	11	16	15
2	1	1	1	1	„	1	„	1	1	„	„	2	„	„	„	„	„	8	3	11	16
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	2	„	„	„	„	2	2	4	17
„	1	„	1	„	„	1	2	11	8	„	„	1	„	„	„	„	„	13	12	25	18
„	„	4	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	19
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	20
13	5	9	9	4	2	„	1	7	3	4	1	„	„	„	„	„	„	37	21	58	21
2	1	„	1	„	2	„	„	5	4	4	3	11	13	„	„	„	„	22	24	46	22
„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	2	4	23
„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	1	„	4	6	„	„	„	„	5	12	17	24
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
12	12	3	2	1	„	„	„	2	„	1	1	2	„	„	„	„	„	21	15	36	28
1	1	„	„	„	1	„	„	„	3	2	„	„	4	„	„	„	„	3	9	12	29
„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	1	„	1	1	„	„	„	„	4	2	6	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	31
„	„	„	2	„	„	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	32
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	33
„	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	5	6	34
109	70	30	41	11	14	6	5	41	42	19	17	36	56	15	4	„	„	301	282	583	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	

Sterfte in de gemeente ARNHEM in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	49	37	86	
1	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	5	1
2	90	69	18	16	1	1	„	„	1	2	2	„	15	21	7	20	„	„	134	129	263	2
3	4	4	9	8	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	13	28	3
4	„	„	„	„	1	„	1	„	2	„	2	„	1	1	„	„	„	„	7	1	8	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	3	3	„	„	„	„	4	6	10	5
6	1	„	„	1* 2	1	2	„	1	1* 4	„	1	1	3	2	„	„	„	„	1* 10	1* 8	2* 18	6
7	„	„	„	„	2	1	„	1	3	2	„	„	1	„	„	„	„	„	6	4	10	7
8	„	„	„	1	„	„	„	„	2	1	„	1	„	„	„	„	„	„	2	3	5	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	5	2	19	18	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25	21	46	12
13	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	3	1	4	13
14	24	15	7	8	1	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	33	25	58	14
15	„	„	1	„	„	„	„	„	2	6	3	1	4	11	1	2	„	„	11	20	31	15
16	10	6	8	7	2	„	1	1	8	1	1	1	3	„	„	„	„	„	33	16	49	16
17	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	3	„	„	1	„	„	„	„	4	2	6	17
18	„	„	1	„	1	„	„	7	38	35	10	4	9	1	1	„	„	„	60	47	107	18
19	„	„	2	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	5	7	19
20	1	1	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	6	20
21	17	15	13	14	3	„	„	„	5	4	6	1	2	8	„	1	„	„	46	43	89	21
22	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	2	11	7	„	5	„	„	14	14	28	22
23	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	2	1	2	„	1	„	„	5	5	10	23
24	1	„	„	„	„	„	„	„	4	3	6	2	6	6	„	„	„	„	17	11	28	24
25	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	3	25
26	22	11	3	9	„	„	„	„	2	1	1* „	„	1	3	1	„	„	„	1* 30	24	1* 54	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	17	19	9	14	1	2	„	„	3	4	2	„	2	4	„	„	„	„	34	43	77	28
29	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	2	1	2	12	1	„	„	„	6	15	21	29
30	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	1	2	1	„	„	„	„	„	3	4	7	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	31
32	„	„	„	1	„	„	„	„	2	1	1	1	„	„	„	„	„	„	3	3	6	32
33	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	3	„	3	33
34	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	2	34
	197	145	92	105	18	12	2	12	84	64	46	22	66	82	11	29	2	„	567	508	1075	
	14	16	6	5	„	„	„	1	1	„	2	„	2	4	1	3	„	„	26	29	55	

Sterfte in de gemeente NIJMEGEN in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																				
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.		Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	21	41	
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1
36	26	12	10	2	3	2	4	4	10	6	1	30	32	10	20	„	„	102	106	208	2
1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	3
„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	3	„	3	4
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	1	3	„	„	„	„	3	5	8	5
1	„	„	„	„	1	„	„	„	2	2	1	„	2	1	2	„	„	4	8	12	6
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7
„	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1	3	4	8
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	11
1	„	3	8	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	8	13	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
20	10	3	2	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	25	12	37	14
„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	9	10	„	4	„	„	9	21	30	15
2	„	3	3	1	4	2	„	1	1	„	1	1	„	„	„	„	„	10	9	19	16
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	17
„	„	1	1	5	5	5	5	15	20	6	7	5	4	„	„	„	„	37	42	79	18
„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	19
„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	20
4	4	12	4	2	„	„	„	2	„	1	1	7	7	„	2	„	„	28	18	46	21
„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	3	2	10	13	1	4	„	„	16	19	35	22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	3	3	23
„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	1	„	3	2	„	„	„	„	6	3	9	24
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
3	6	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	2	„	„	8	11	19	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
5	8	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	1	„	„	„	„	7	11	18	28
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	1	29
„	„	„	„	2	„	„	„	„	5	„	1	1	„	„	„	„	„	3	6	9	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	31
„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	3	„	3	32
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	33
15	1* 7	1	„	„	„	1	„	1* 2	„	„	1* 1	1* 2	„	„	„	„	„	2* 21	2* 8	4* 29	34
89	62	44	31	17	13	13	11	30	44	22	23	76	77	12	34	„	„	323	316	639	
15	6	1	„	„	„	1	„	2	„	„	1	2	„	„	„	„	„	21	7	28	

Sterfte in de gemeente ZUTPHEN in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	16	14	30	
1	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	3	1
2	15	23	1	„	1	„	„	„	„	„	1	2	10	13	5	7	„	„	33	45	78	2
3	1	1	2	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	3
4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	2	1	„	„	1	„	„	3	4	7	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	3	6	„	1	„	„	4	7	11	5
6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	2	1	„	„	„	„	2	3	5	6
7	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	7
8	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	1	2	5	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	9	15	12
13	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	13
14	13	14	1	2	„	1	„	„	2	„	1		„	„	„	„	„	„	17	17	34	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	2	2	9	3	„	„	„	„	13	6	19	15
16	4	1	3	„	2	2	„	„	3	2	1	„	1	2	1	„	„	„	15	7	22	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	2	2	4	17
18	„	„	„	„	1	4	3	2	18	16	3	2	2	„	„	„	„	„	27	24	51	18
19	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	19
20	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	20
21	3	4	9	3	1	2	„	1	3	„	2	2	4	2	1	1	„	„	23	15	38	21
22	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3	2	9	15	3	2	„	„	16	20	36	22
23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	23
24	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	1	2	„	„	„	„	2	4	6	24
25	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	25
26	15	2	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	19	4	23	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	2	5	„	1	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	4	7	11	28
29	„	„	„	„	1	„	1	„	1	1	1	„	7	2	1	„	„	„	12	3	15	29
30	„	„	„	2	1	„	1	„	1	2	„	„	1	5	„	„	„	„	4	9	13	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 2	1* 2	31
32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	32
33	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	1	„	„	„	„	2	2	4	33
34	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	2	34
	55	56	27	18	10	9	5	3	41	31	19	15	51	55	11	12	„	„	235	213	448	
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	

Sterfte in de gemeente 's GRAVENHAGE in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	102	77	179	
18	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18	8	26	1
233	162	20	17	2	1	„	„	5	5	2	2	42	62	32	58	„	„	336	307	643	2
28	2* 25	1* 11	8	2	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 41	2* 36	3* 77	3
„	„	2	1	5	„	3	„	2	10	„	2	5	6	1	„	„	„	18	19	37	4
„	„	„	„	„	„	„	„	4	12	11	11	13	15	1	1	„	„	29	39	68	5
„	„	1* „ 2	1* „ 2	1	„	„	„	2	2	2	„	1	4	„	„	„	„	1* 8	1* 8	2* 16	6
1	1	4	2	2	2	2	3	12	5	„	2	1	„	„	„	„	„	22	15	37	7
2	2	1	7	3	„	1	1	„	2	„	2	4	2	„	2	„	„	11	18	29	8
1	1	1* 1	1	„	„	„	„	„ 2	1	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	2* 5	3	2* 8	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	11
4	5	24	17	4	4	„	„	„	1	„	„	„	3	„	„	„	„	32	27	59	12
2	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„	1	„	„	„	6	5	11	13
66	50	15	10	1	2	1	„	2	4	-	1	„	„	„	„	„	„	85	67	152	14
„	„	„	„	„	„	„	„	8	2	10	9	21	42	6	7	„	„	45	60	105	15
32	21	36	27	11	7	1	„	9	4	2	1	3	5	„	3	„	„	94	68	162	16
1	„	1	„	1	„	„	„	2	2	1	2	2	1	„	„	„	„	8	5	13	17
1	1	2	5	„	4	11	13	90	68	13	13	8	11	„	1	„	„	125	116	241	18
„	3	4	14	4	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	9	20	29	19
„	4	4	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	9	13	20
47	32	35	39	4	1	6	4	37	10	16	15	3	3	1	1	„	„	149	105	254	21
„	„	1	„	„	„	„	„	7	3	5	5	61	91	12	13	„	„	86	112	198	22
„	„	„	„	„	1	„	„	4	3	„	2	4	2	„	2	„	„	8	10	18	23
8	6	1	„	„	1	1	„	10	12	15	6	17	18	„	1	„	„	52	44	96	24
„	„	1	„	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	5	25
34	21	3	6	„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	1	2	„	„	40	30	70	26
„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	1* 1	27
102	68	5	18	3	4	„	„	4	13	5	5	3	6	1	1	„	„	123	115	238	28
6	4	2	„	„	„	1	„	5	7	3	4	8	8	„	„	„	„	25	23	48	29
„	„	„	1	2	„	1	„	3	8	2	2	7	8	1	„	„	„	16	19	35	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	20	31
„	1	3	1	1	„	1* „ 2	„	2* „ 8	1* 4	2	„	1* „ 2	1	„	„	„	„	4* 18	1* 7	5* 25	32
„	„	3	1	„	„	1	„	7	4	2	1	4	1	„	„	„	„	17	7	24	33
5	1* 3	2	1* 1	„	„	„	„	1* 5	1* 1	2	„	1* 3	1* 1	„	„	„	„	2* 17	4* 6	6* 23	34
591	420	184	183	48	33	31	22	230	206	94	85	215	291	57	92	„	„	1552	1409	2961	
5	1* 4	3	1* 1	„	„	„	„	1* 2	1* 2	1	„	1* 3	1* 1	„	„	„	„	2* 14	4* 8	6* 22	

Sterfte in de gemeente DELFT in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	26	17	43	
1	3	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	6	1
2	46	36	1	7	„	„	1	1	2	2	3	„	11	24	5	11	„	„	69	81	150	2
3	17	26	3	11	3	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	24	40	64	3
4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	3	3	4
5	„	„	„	1	„	„	„	„	1	2	„	2	1	„	„	1	„	„	2	6	8	5
6	4	„	1	1	„	2	„	1	„	1	1	„	1	7	1	„	„	„	8	12	20	6
7	„	„	„	„	„	2	„	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	2	3	5	7
8	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	8	„	„	„	„	„	11	11	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	1* 1	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	4	1	8	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12	9	21	12
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	2	1	3	13
14	39	28	11	3	1	1	1	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	54	33	87	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	3	3	6	10	1	6	„	„	13	20	33	15
16	6	5	8	3	1	2	„	„	4	3	3	1	1	1	„	„	„	„	23	15	38	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	17
18	„	„	„	„	2	1	2	2	25	23	1	2	1	1	„	„	„	„	31	29	60	18
19	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	4	19
20	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	20
21	12	8	8	8	1	1	„	„	3	4	3	2	„	1	„	„	„	„	27	24	51	21
22	„	1	„	2	„	1	„	„	3	2	8	5	21	23	4	7	„	„	36	41	77	22
23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23
24	„	„	1	„	„	1	1	„	„	2	„	2	2	5	„	„	„	„	4	10	14	24
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
26	2	1* 4	1	1	„	1	„	„	1* 1	„	1	„	1	1	„	1	„	„	1* 6	1* 8	2* 14	26
27	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	1* 1	27
28	11	9	3	„	1	1	„	„	1	2	„	2	1	„	„	„	„	„	17	14	31	28
29	7	3	2	„	„	„	„	„	1	4	1	3	1	3	„	„	„	„	12	13	25	29
30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	2	1	3	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	31
32	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1* 2	1	„	1	„	„	1* 4	2	4* 6	32
33	„	„	„	„	„	1	„	„	4	1	„	„	1	1	„	„	„	„	5	3	8	33
34	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	5	2	7	34
	154	126	51	47	9	17	6	5	56	54	27	24	55	87	11	28	„	„	395	405	800	
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	

Sterfte in de gemeente DORDRECHT in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	28	25	53	
6	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	6	12	1
71	51	17	21	„	„	1	„	2	1	1	2	9	10	11	5	„	„	112	90	202	2
4	2	2	3	„	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	8	6	14	3
„	„	1	„	„	„	„	„	1	3	1	2	1	1	„	„	„	„	4	6	10	4
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	2	3	„	„	„	„	2	6	8	5
„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	1	„	1* 2	2	„	1	„	„	1* 3	6	1* 9	6
„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	1	„	1	„	„	„	„	3	2	5	7
„	„	2	4	2	„	„	„	„	1	1	2	1	3	„	„	„	„	6	10	16	8
„	„	1* 1	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 2	„	2* 2	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	12
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	13
16	8	4	4	„	„	1	1	3	„	„	„	1	1	„	„	„	„	25	14	39	14
1	„	„	„	„	„	„	„	2	2	1	4	7	10	2	2	„	„	13	18	31	15
14	5	8	13	3	2	„	„	2	7	2	2	1	4	„	„	„	„	30	33	63	16
„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	3	„	2	„	„	2	„	„	7	2	9	17
„	„	„	„	„	1	2	3	14	24	2	4	1	„	„	„	„	„	19	32	51	18
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	19
2	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	20
7	8	11	13	3	„	„	„	5	3	5	2	1	1	1	„	„	„	33	27	60	21
„	„	„	„	„	„	„	1	4	1	7	1	15	25	3	9	„	„	29	37	66	22
„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	1	2	3	23
1	1	1	„	„	1	„	„	2	2	5	1	7	6	„	1	„	„	16	12	28	24
„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	25
4	5	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	8	8	16	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
15	5	„	1	„	„	1	1	„	6	4	„	„	3	„	„	„	„	20	16	36	28
6	10	2	7	„	„	„	„	1	2	2	2	2	4	„	1	„	„	13	26	39	29
„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	1	„	2	2	„	„	„	„	6	4	10	30
„	„	„	„	„	„	„	„	1* 5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 5	1* 5	31
„	„	„	„	2	„	„	„	1* „ 2	„	„	„	2	1	„	„	„	„	1* 6	1	1* 7	32
„	„	„	„	„	1	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	5	33
6	6	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„	1* „ 1	1* „ 1	„	1	„	„	1* 9	1* 10	2* 19	34
153	107	55	73	11	7	10	7	50	63	36	26	58	79	19	22	„	„	420	409	829	
1	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	1* 1	1* 1	„	„	„	„	1* 3	1* 2	2* 5	

Sterfte in de gemeente GOUDA in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25	25	50	
1	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	5	1
2	18	18	1	5	„	1	„	„	1	„	„	2	13	10	6	6	„	„	39	42	81	2
3	5	5	3	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	9	18	3
4	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	2	1	„	„	„	„	6	1	7	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	2	1	„	„	„	„	4	2	6	5
6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	3	„	„	„	„	3	4	7	6
7	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	7
8	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	2	4	„	1	„	„	4	7	11	8
9	1* 1	„	„	„	„	1	1	„	2* 3	1* 1	„	„	„	3* 4	„	„	„	„	3* 5	4* 6	7* 11	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	„	„	8	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	6	14	12
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
14	8	8	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	11	20	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	2	„	2	8	„	1	„	„	7	9	16	15
16	5	1	3	5	1	„	„	„	2	2	„	„	1	„	„	„	„	„	12	8	20	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„	2	17
18	„	„	„	1	2	„	1	4	16	11	3	6	1	1	„	„	„	„	23	23	46	18
19	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	19
20	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	20
21	13	4	13	14	2	„	2	„	1	2	1	„	3	1	„	„	„	„	35	21	56	21
22	„	„	„	„	„	„	2	„	2	2	1	2	9	9	1	3	„	„	15	16	31	22
23	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	1	„	„	„	5	„	5	23
24	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	2	3	5	24
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
26	8	9	5	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1* 2	1	„	„	„	15	1* 15	1* 30	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	14	10	1	5	„	„	„	„	1	4	3	„	1	2	„	1	„	„	20	22	42	28
29	30	27	22	19	„	„	„	„	1	4	5	„	2	2	„	2	„	„	60	54	114	29
30	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	2	2	„	„	„	„	4	4	8	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	4	31
32	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	1	3	32
33	„	„	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	33
34	39	35	5	6	„	„	1	„	1	1	„	„	1	1* 1	1	„	„	„	48	1* 43	1* 91	34
	148	118	63	74	7	3	11	4	39	35	20	12	49	55	10	14	„	„	372	340	712	
	39	34	5	6	„	„	1	„	1	1	„	„	1	1* 1	1	„	„	„	48	1* 42	1* 90	

Sterfte in de gemeente LEIDEN in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																				Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.		Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	37	45	82	
11	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	3	14	1
82	68	10	15	„	1	„	1	1	„	„	3	11	13	8	17	„	„	112	118	230	2
11	1* 8	13	6	3	2	1	„	1* 4	2	„	„	1	1	„	„	„	„	1* 33	1* 19	2* 52	3
„	1	„	„	2	„	2	1	5	1	4	„	4	1	„	„	„	„	17	4	21	4
„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	2	6	8	7	1	„	„	„	15	14	29	5
„	1	1* „	1	„	„	„	„	„	2	1	„	3	2	1	„	„	„	1* 6	6	1* 12	6
„	„	2	„	„	„	3	1	5	2	„	„	1	1	„	„	„	„	11	4	15	7
2	5	2	3	„	4	„	„	3	„	2	„	„	4	„	2	„	„	9	18	27	8
„	„	„	„	1* „	„	„	„	1* 2	1* „ 1	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	2* 3	2* 2	4* 5	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	12
„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	2	3	5	13
21	12	3	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25	13	38	14
„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	1	2	4	11	1	3	„	„	8	17	25	15
4	4	10	10	1	1	„	1	3	1	„	2	„	4	„	1	„	„	18	24	42	16
„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	1	„	„	„	„	„	„	3	1	4	17
1	„	3	„	1	1	4	8	39	27	6	5	1	3	„	„	„	„	52	44	96	18
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	4	19
1	5	4	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	8	13	20
20	17	10	19	1	2	„	„	11	8	10	6	1	2	„	2	„	„	53	56	109	21
„	„	„	„	„	„	2	„	1	3	„	6	29	53	4	17	„	„	36	79	115	22
„	„	„	„	„	1	1	2	1	4	2	1	„	„	„	1	„	„	4	9	13	23
„	2	„	„	„	„	1	„	6	3	4	1	5	6	2	3	„	„	18	15	33	24
„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	25
1* 8	7	3	2	1	„	„	„	„	„	1	„	1	2	„	1	„	„	1* 14	12	1* 26	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
16	11	3	5	3	„	„	„	7	2	5	3	2	3	„	„	„	„	36	24	60	28
30	20	3	3	„	„	„	1	2	1	1	2	11	8	„	„	„	„	47	35	82	29
„	„	1	„	2	1	„	„	2	4	1	1	10	2	1	„	„	„	17	8	25	30
„	„	„	„	„	„	„	1	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17	17	31
1	„	1	„	1	„	„	„	2* „ 4	1	„	„	„	3	„	„	„	„	2* 7	4	2* 11	32
„	„	„	„	1	„	„	„	5	2	„	1	1	„	„	„	„	„	7	3	10	33
5	1* 9	1	1	„	„	„	„	„	„	2	1	2	3	„	2	„	„	10	1* 6	1* 26	34
213	175	72	69	18	15	14	16	112	83	42	41	95	130	19	50	„	„	622	624	1246	
2	1* 4	1	1	„	„	„	„	„	„	2	1	2	„	„	1	„	„	7	1* 7	1* 14	

Sterfte in de gemeente ROTTERDAM in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN: Minder dan 1 jaar. M.	V.	1—5 jaren. M.	V.	5—14 jaren. M.	V.	14—20 jaren. M.	V.	20—50 jaren. M.	V.	50—60 jaren. M.	V.	60—80 jaren. M.	V.	boven 80 jaren. M.	V.	Onbekende leeftijd. M.	V.	Totaal. M.	V.	Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	166	109	275	
1	15	22	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	16	22	38	1
2	356	268	69	81	5	4	„	2	9	9	9	11	71	100	34	82	„	„	553	557	1110	2
3	14	13	13	12	7	„	1	2	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	37	27	64	3
4	1	3	„	„	2	3	„	„	12	8	3	„	1	6	„	„	„	„	19	20	39	4
5	„	„	„	1	„	„	„	„	3	13	16	10	11	13	3	1	„	„	33	38	71	5
6	4	2	1* „	4 1* 3	2	1	2	„	1	5	4	4	5	16	„	2	„	„	1* 22	1* 33	2* 55	6
7	„	„	2	„	3	2	2	1	5	3	2	„	2	2	„	„	„	„	16	8	24	7
8	„	1	4	6	„	3	1	„	1	1	„	1	3	4	1	1	„	„	10	17	27	8
9	1* 1	1	1* 2	2* 4	„	1	„	„	2	1	„	1* 1	„	2	„	„	„	„	2* 5	3* 10	5* 15	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	1	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	3	4	11
12	1	4	10	17	2	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	14	22	36	12
13	3	2	„	1	„	„	„	1	3	1	1	„	3	3	„	1	„	„	10	9	19	13
14	145	145	32	42	3	5	2	„	2	4	1	„	„	1	„	„	„	„	185	197	382	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	16	6	13	16	37	48	6	8	„	„	72	78	150	15
16	17	22	45	38	9	9	1	3	20	4	2	1	3	1	1	„	„	„	98	78	176	16
17	1	1	„	„	„	„	1	„	3	4	1	3	2	2	„	„	„	„	8	10	18	17
18	1	„	3	4	5	6	19	17	109	107	28	35	17	6	„	„	„	„	182	175	357	18
19	1	„	9	8	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	11	22	19
20	9	3	18	16	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27	20	47	20
21	36	55	74	68	6	9	4	5	45	21	23	7	6	6	„	„	„	„	194	171	365	21
22	3	„	3	3	1	1	3	2	15	7	20	12	75	88	8	8	„	„	128	121	249	22
23	„	„	„	„	2	3	„	1	7	7	2	2	1	4	1	„	„	„	13	17	30	23
24	3	„	„	3	„	„	1	1	6	13	8	15	10	25	„	1	„	„	28	58	86	24
25	„	„	4	4	2	2	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	8	6	14	25
26	27	21	6	3	„	„	1	„	1* „	8 7	„	3 2	1* 4	1	1	„	„	„	2* 50	34	2* 84	26
27	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	1* 1	1* 1	2* 2	27
28	54	38	14	8	5	2	3	4	20	20	8	8	5	5	1	„	„	„	110	85	195	28
29	22	16	7	9	„	„	„	1	6	5	8	5	7	21	„	1	„	„	50	58	108	29
30	2	„	„	„	1	„	2	2	14	14	4	7	13	5	3	2	„	„	39	30	69	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 19	1* 19	31
32	4	1	4	1	2	2	1	1	1* 13	2	4	„	1* 3	1* 5	„	3	„	„	2* 31	1* 15	3* 46	32
33	„	„	1	2	3	„	„	„	20	3	4	1	3	3	1	„	„	„	32	9	41	33
34	11	3* 12	5	2	„	„	1	„	1* 4	2* 6	1* 2	1* 3	1* 5	2* 4	1* 2	1	„	„	4* 30	3* 28	12* 58	34
	731	631	330	337	62	59	46	43	345	291	167	144	290	371	62	111	„	„	2199	2096	4295	
	3	3* 5	1	„	„	„	„	„	1* 1	2* 2	1* 2	1* 1	1* 1	2* 3	1* 1	„	„	„	4* 9	3* 11	12* 20	

Sterfte in de gemeente SCHIEDAM in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	16	11	27	
3	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	4	7	1
71	58	10	14	„	„	„	„	2	„	„	2	10	15	4	6	„	„	97	95	192	2
1	„	„	2* 4	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2* 6	2* 8	3
1	2	„	1	„	„	„	„	2	1	„	„	1	1	„	„	„	„	4	5	9	4
„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	2	2	2	2	„	„	„	„	5	6	11	5
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	2	2	4	6
„	„	2	2	2	2	1	2	2	2	„	„	„	„	„	1	„	„	7	9	16	7
1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	4	„	4	8
„	„	„	1* 2	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	1* 2	2* 3	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
6	„	7	12	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13	13	26	12
1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	13
29	26	9	10	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	38	40	78	14
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	9	1	2	„	„	5	11	16	15
2	1	2	6	„	„	„	„	5	1	1	„	„	„	„	„	„	„	10	8	18	16
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17
„	„	„	„	„	„	2	1	8	14	2	1	„	2	„	„	„	„	12	18	30	18
„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3	19
1	6	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	8	11	20
4	4	5	4	1	„	„	1	3	2	1	1	„	1	„	„	„	„	14	13	27	21
„	„	1	„	„	„	„	„	2	1	2	2	11	13	„	2	„	„	16	18	34	22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	„	„	1	2	3	23
„	„	„	„	„	2	„	„	2	1	„	1	1	2	„	„	„	„	3	6	9	24
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	25
10	10	1	2	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	12	13	25	26
„	„	„	„	„	„	„	„	1* „	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	1* 1	27
8	4	3	„	„	„	„	„	3	1	„	1	1	„	„	1	„	„	15	7	22	28
1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	2	4	29
„	„	„	„	„	„	„	1	2	1	„	„	2	1	„	„	„	„	4	3	7	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	11	31
„	„	1	„	2	1	„	„	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	7	2	9	32
„	„	1	„	1	„	1	„	5	„	1	„	„	„	„	„	„	„	9	„	9	33
„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	1	3	4	34
139	117	48	59	6	11	5	5	45	44	12	10	35	49	6	13	„	„	312	319	631	
„	„	„	„		„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	

Sterfte in de gemeente HAARLEM in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	49	33	82	
1	5	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	2	8	1
2	53	40	9	4	5	„	„	1	3	3	4	3	14	20	6	22	„	„	94	93	187	2
3	„	1* 3	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1* 5	1* 6	3
4	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	5	„	„	„	„	3	6	9	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	1	6	5	„	2	„	„	9	11	20	5
6	„	1	1	1* „	„	„	„	„	„	1	„	2	1	7	„	„	„	„	2	1* 12	1* 14	6
7	„	„	„	1	„	„	„	2	1	3	„	1	1	„	1	„	„	„	3	7	10	7
8	3	2	2	3	„	1	1	2	3	3	1	1	3	1	„	„	„	„	13	13	26	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	1* 1	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12
13	„	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	1		„	„	„	3	3	6	13
14	18	20	1	3	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	25	45	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	5	1	2	„	9	9	2	2	„	„	18	12	30	15
16	7	8	5	11	1	4	„	„	1	1	2	„	1	1	„	„	„	„	17	25	42	16
17	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1		2	1	„	„	„	„	3	3	6	17
18	„	„	„	„	„	2	2	5	34	33	3	7	7	10	1	„	„	„	47	57	104	18
19	„	„	4	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	4	9	19
20	10	6	3	13	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	20	34	20
21	11	17	11	13	2	2	„	1	6	8	4	5	8	13	1	5	„	„	43	64	107	21
22	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3	2	7	9	3	„	„	„	14	12	26	22
23	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	2	3	23
24	„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	1	2	6	7	2	1	„	„	13	11	24	24
25	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	25
26	11	11	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	12	13	25	26
27	1* 1	„	„	„	1* 1	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 3	„	3* 3	27
28	24	19	2	4	„	„	1	„	1	3	„	„	„	2	„	„	„	„	28	28	56	28
29	1	1	„	„	„	„	„	„	„	3	2	1	1	4	„	„	„	„	4	9	13	29
30	„	„	„	„	„	„	„	„	2	5	1	„	1	1	„	„	„	„	4	6	10	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4* 4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4* 4	4* 4	31
32	1	„	„	1	1	„	„	1	3* 5	„	1	„	1* „ 1	2	„	„	„	„	4* 9	4	4* 13	32
33	„	„	2	„	1	„	1	„	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	5	3	8	33
34	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	34
	146	133	45	59	15	15	6	14	70	78	28	27	71	99	16	32	„	„	446	490	936	
	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	

Sterfte in de gemeente ALKMAAR in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	14	33	
3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	4	1
27	24	2	1	1	1	„	„	„	1	„	„	4	2	„	4	„	„	34	33	67	2
2	„	2	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	4	8	3
„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	4
„	„	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	1	1	„	„	„	„	2	4	6	5
„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	6
„	„	1	„	1	1	„	„	2	3	1	„	„	1	„	„	„	„	5	5	10	7
1	„	„	„	„	„	1	„	2* „	2	1* „	1	1* „	3	„	„	„	„	2	„	2	9
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5*	2* 3	7* 8	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
1	„	4	2	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	4	11	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
11	11	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	11	25	14
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	4	„	2	1	„	„	„	„	6	2	8	15
„	4	8	5	1	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	10	11	21	16
„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	3	17
„	„	„	„	„	1	1	„	14	15	3	„	2	1	„	„	„	„	20	17	37	18
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	20
4	7	2	5	2	„	„	1	4	6	5	2	4	3	„	1	„	„	21	25	46	21
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	4	2	4	1	„	„	„	4	8	12	22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	23
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1	2	3	24
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
6	6	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	7	14	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
15	9	1	1	1	„	2	„	„	3	1	1	1	2	„	„	„	„	21	16	37	28
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	1	„	„	„	„	„	„	1	3	4	29
„	„	„	„	„	„	1	1	„	3	„	1	„	2	„	„	„	„	1	7	8	30
„	„	„	„	„	„	„	1	„	2* 3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 4	2* 4	31
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	32
1	„	1	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	4	„	4	33
7	6	1	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	9	10	19	34
78	69	26	19	9	9	6	4	28	45	16	12	19	20	1	5	„	„	202	197	399	
„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	

Sterfte in de gemeente AMSTERDAM in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	333	238	571	
2	33	28	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	35	29	64	1
3	482	367	83	84	5	3	5	5	21	26	15	4	96	171	54	123	„	„	761	783	1544	2
4	5* 34	4* 26	28	1* 33	9	6	1	1* 4	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	5* 72	7* 70	12* 142	3
5	3	1	5	3	9	5	3	3	14	10	6	5	4	8	„	1	„	„	44	36	80	4
6	„	„	„	„	„	„	„	1	15	25	26	30	45	41	3	„	„	„	89	97	186	5
7	4	1* 6	2* 8	5	1* 3	3	„	„	2	5	2	7	8	14	2	3	„	„	2* 29	1* 43	4* 72	6
8	„	„	3	4	9	10	13	10	19	24	2	9	1	6	1	1	„	„	48	64	112	7
9	1	1	6	4	2	3	1	3	4	11	„	3	8	14	„	10	„	„	22	49	71	8
10	2* 6	2* 3	5* 14	3* 12	2* 4	1* 2	2* 3	2* 2	4* 8	8* 12	1* 3	2* 4	2* 6	4* 9	„	1	„	„	18* 44	22* 45	40* 89	9
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	10
12	1	„	4	1	2	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	3	11	11
13	14	19	35	44	2	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	51	70	121	12
14	8	2	1	6	„	1	„	1	5	5	2	1	2	5	„	4	„	„	18	25	43	13
15	223	178	59	43	2	3	1	1	4	7	2	1	1	1	„	„	„	„	292	234	526	14
16	1	1	„	1	„	„	„	„	26	20	33	31	88	130	17	28	„	„	165	211	376	15
17	67	66	92	83	23	10	6	5	18	14	9	7	15	10	1	1	„	„	231	196	427	16
18	„	1	1	1	2	„	„	„	6	4	4	3	„	7	„	„	„	„	13	16	29	17
19	„	5	7	8	9	17	28	39	188	244	48	43	31	34	„	„	„	„	311	390	701	18
20	15	15	134	125	23	23	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	173	164	337	19
21	45	52	53	60	3	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	101	114	215	20
22	190	143	184	201	16	14	11	3	103	66	57	43	90	136	7	17	„	„	658	623	1281	21
23	„	„	„	1	1	1	„	1	28	13	33	21	107	145	17	34	„	„	186	216	402	22
24	„	„	„	„	„	2	2	1	9	10	3	10	11	12	3	1	„	„	28	36	64	23
25	„	1	„	4	4	10	3	3	21	28	13	17	27	69	„	2	„	„	68	134	202	24
26	2	„	9	13	6	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	18	16	34	25
27	44	1* 35	7	7	2	„	„	„	1* 2	„	1* 1	1	1* 1	1	„	„	„	„	2* 57	1* 44	4* 101	26
28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	1* 1	27
29	135	102	20	18	2	3	3	2	19	25	12	11	13	21	2	2	„	„	206	184	390	28
30	1	„	„	„	4	3	2	3	17	25	20	13	28	47	3	3	„	„	75	94	169	29
31	„	„	7	6	4	4	3	1	31	25	17	11	32	13	„	1	„	„	94	61	155	30
32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	26* 55	„	„	„	„	„	„	„	„	„	26* 55	26* 55	31
33	1	1* 4	1* 7	6	1* 7	2	1* 7	„	7* 31	1* 11	6* 15	1* 3	4* 16	1* 6	1	2	„	„	20* 85	4* 34	24* 119	32
34	„	„	„	„	7	2	6	1	28	3	3	1	2	2	„	„	„	„	46	9	55	33
	4	1* 8	2	4	1	1	„	„	3	5	2	1	5	1* 6	1	„	„	„	18	2* 25	2* 43	34
	1314	1064	771	778	161	140	98	89	625	676	329	281	637	909	112	234	„	„	4380	4409	8789	
	138	1* 106	28	22	2	„	„	2	18	11	10	9	21	1* 28	5	6	„	„	222	2* 184	2* 406	

Sterfte in de gemeente HELDER in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	20	34	
1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	1
27	12	5	1	„	1	„	„	4	1	2	„	6	7	2	4	„	„	46	26	72	2
2	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	5	3
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	4
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	3	2	„	„	„	„	3	4	7	5
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	6
„	„	„	„	„	„	„	„	5	5	1	„	„	1	„	„	„	„	6	6	12	7
1	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	4	8
2	„	„	„	„	1*	„	„	„	1* „ 1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2* 2	2* 4	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
18	24	3	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	22	25	47	14
„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	1	2	5	3	„	„	„	„	10	6	16	15
7	4	5	3	1	2	1	„	3	3	„	„	„	„	„	„	„	„	17	12	29	16
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17
„	„	1	„	„	1	1	3	13	12	1	1	2	3	„	„	„	„	18	20	38	18
„	„	9	6	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	7	17	19
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	20
10	6	8	3	1	„	„	„	8	3	2	2	5	4	„	„	„	„	34	18	52	21
„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	1	2	4	9	3	1	„	„	9	14	23	22
„	„	„	„	„	„	„	1	4	„	„	„	1	1	„	„	„	„	5	2	7	23
„	„	„	„	„	„	1	„	2	3	„	3	1	5	„	„	„	„	4	11	15	24
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	25
13	7	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13	8	21	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
6	6	„	„	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„	1	„	„	„	8	11	19	28
„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	2	1	4	3	„	„	„	„	8	5	13	29
„	„	„	„	1	„	1	„	„	3	2	„	„	1	„	„	„	„	4	4	8	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	31
1* 1	„	„	1	„	1* 1	„	„	1* „ 2	„	2	„	1	„	„	„	„	„	2* 6	1* 2	2* 8	32
„	„	2	„	„	„	„	„	3	1	1	„	3	„	„	„	„	„	9	1	10	33
2	1	1	„	1	„	1	„	2	2	„	„	1	„	„	„	„	„	8	3	11	34
91	61	36	18	7	10	5	4	55	48	15	11	36	39	6	5	„	„	265	216	481	
1	1	1	„	1	„	1	„	1	1	„	„	„	„	1	„	„	„	6	2	8	

Sterfte in de gemeente ZAANDAM in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	11	21	
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
2	15	17	4	„	„	„	„	„	„	2	„	„	3	9	3	3	„	„	25	31	56	2
3	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	3
4	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	1	2	3	5
6	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	6
7	„	„	„	1	„	„	„	2	3	2	1	„	1	„	„	„	„	„	5	5	10	7
8	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	8
9	„	„	„	1* 1	1* 1	2* 2	„	1	„	3* 3	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	6* 7	7* 8	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	„	„	3	2	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	3	7	12
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
14	3	4	„	3	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	5	8	13	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	1	„	„	1	4	5	15
16	1	1	5	3	7	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	5	20	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	17
18	„	„	„	„	1	2	1	3	12	12	3	4	„	„	„	„	„	„	17	21	38	18
19	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	19
20	3	5	3	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	10	16	20
21	5	4	2	4	1	1	„	„	„	3	4	1	„	4	„	„	„	„	12	17	29	21
22	„	„	„	„	„	„	„	„	1	3	4	3	5	5	„	„	„	„	10	11	21	22
23	„	„	„	„	„	„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	2	3	5	23
24	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	„	2	2	4	24
25	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	25
26	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	2	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	3	5	2	1	1	„	„	1	1	4	„	„	„	1	„	„	„	„	7	12	19	28
29	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	1	„	1	„	„	„	„	„	4	1	5	29
30	„	„	„	„	1	1	„	„	„	3	„	„	1	„	„	„	„	„	2	4	6	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	7	31
32	„	„	„	„	„	„	1	„	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„	4	1	5	32
33	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	33
34	11	12	2	2	1	„	„	„	2	4	2	1	1	„	1	„	„	„	20	19	39	34
	42	49	23	25	17	7	6	9	28	50	16	11	15	24	4	4	„	„	161	190	351	
	11	11	2	2	1	„	„	„	1	1	2	1	1	„	„	„	„	„	18	15	33	

Sterfte in de gemeente MIDDELBURG in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	16	31	
8	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	5	13	1
23	19	3	5	„	„	„	1	„	„	1	„	11	15	3	7	„	„	41	47	88	2
4	4	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	5	9	3
2	„	„	„	1	„	„	„	1	2	„	2	2	1	„	„	„	„	6	5	11	4
„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	4	1	1	„	„	„	„	2	6	8	5
„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	1	„	4	„	„	„	„	2	6	8	6
„	„	„	„	„	1	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	4	7
„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	1	2	1	„	„	„	4	3	7	8
„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	2	4	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	2	1	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	4	3	7	11
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	2	3	13
7	5	2	4	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	9	20	14
„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	3	14	13	1	1	„	„	16	18	34	15
1	2	2	2	3	2	„	1	1	4	2	1	2	2	„	„	„	„	11	14	25	16
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	17
„	„	„	„	„	2	3	5	15	13	2	1	„	1	„	„	„	„	20	22	42	18
„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	19
2	4	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	5	10	20
6	8	5	3	„	„	„	1	2	2	6	1	3	7	1	„	„	„	23	22	45	21
„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	2	1	9	9	3	„	„	„	16	12	28	22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23
„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	2	„	„	„	„	2	3	5	24
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
11	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	12	23	26
1* 1	1* 1	„	1* 1	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 2	2* 2	4* 4	27
6	7	„	1	„	„	1	„	1	5	„	1	2	3	„	„	„	„	10	17	27	28
1	„	„	1	„	„	„	„	„	2	1	1	3	„	„	1	„	„	5	5	10	29
„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	„	„	2	2	4	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	4* 6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4* 6	4* 6	31
„	„	1	„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	1	4	32
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	2	1	3	33
1* 4	1* 6	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	3	„	1	„	„	„	1* 9	1* 8	2* 17	34
77	75	19	23	7	9	6	8	36	43	17	16	54	63	10	10	„	„	241	263	504	
5	8	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	1	„	„	„	12	8	20	

Sterfte in de gemeente UTRECHT in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	72	60	132	
1	22	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22	11	33	1
2	102	85	22	19	2	2	1	„	1	3	2	2	20	46	17	26	„	„	167	183	350	2
3	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	3
4	„	„	„	1	2	2	„	„	2	5	3	„	3	2	1	„	„	„	11	10	21	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	6	7	11	12	„	1	„	„	19	22	41	5
6	4	1	3	„	„	1* 1	„	1	1	1* 1	1	1* 1	1	2	1	„	„	„	11	2* 7	3* 18	6
7	„	„	1	„	3	3	„	2	5	„	1	„	1	„	„	„	„	„	11	5	16	7
8	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1	1	1	3	3	1	„	„	„	7	5	12	8
9	„	1* „ 1	„	1	„	1	„	„	„	„	„	1	„	1* 1	„	1	„	„	„	2* 6	2* 6	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	1	„	2	„	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	3	7	11
12	8	1	9	7	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	10	29	12
13	3	„	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	1	„	„	„	„	8	1	9	13
14	33	25	8	6	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	44	34	78	14
15	1	„	„	„	„	„	„	„	3	„	5	2	20	19	1	2	„	„	30	23	53	15
16	18	19	11	13	7	9	1	3	17	5	7	1	10	9	„	1	„	„	71	60	131	16
17	„	„	„	„	1	„	„	„	3	1	1	1	„	1	„	„	„	„	5	3	8	17
18	1	1	3	1	3	6	7	7	71	54	14	3	7	8	„	„	„	„	106	80	186	18
19	2	1	11	9	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	13	28	19
20	1	2	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	4	6	20
21	20	17	19	17	3	4	1	„	5	8	12	2	19	13	2	3	„	„	81	64	145	21
22	„	„	„	1	„	„	„	„	11	5	6	2	28	19	2	11	„	„	47	38	85	22
23	1	„	„	„	2	„	2	1	2	1	„	2	4	„	1	1	„	„	12	5	17	23
24	„	„	„	„	„	„	1	2	8	3	6	5	10	17	„	1	„	„	25	28	53	24
25	„	„	5	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	5	10	25
26	17	9	2	2	„	„	„	„	2* „ 2	„	„	„	„	„	„	2	„	„	2* 21	13	2* 34	26
27	„	„	2* 2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 2	„	2* 2	27
28	75	81	11	12	2	1	3	„	1	6	1	„	5	6	„	3	„	„	98	109	207	28
29	„	„	2	2	„	„	2	1	5	1	4	5	6	14	1	1	„	„	20	24	44	29
30	1	„	„	1	1	„	2	1	5	4	5	2	6	4	„	„	„	„	20	12	32	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18* 20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18* 20	18* 20	31
32	„	1	„	4	1	„	1	2	4	„	3	„	5	„	1	1	„	„	15	8	23	32
33	„	„	„	„	2	1	1	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	1	11	33
34	1* 16	15	1	1	„	„	„	„	3	1* 3	„	1	6	2	1	2	„	„	1* 27	1* 24	2* 51	34
	326	270	114	104	38	37	23	23	164	124	78	38	165	179	29	56	„	„	1009	891	1900	
	15	16	1	1	„	„	1	„	3	1	„	1	5	1	1	2	„	„	26	22	48	

Sterfte in de gemeente AMERSFOORT in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18	9	27	
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1
24	25	3	7	2	„	1	1	1	1	2	„	16	13	9	15	„	„	58	62	120	2
„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	2	4
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	2	5
„	„	1	„	„	1* 2	„	„	„	1	„	2	„	4	„	„	„	„	1	1* 9	1* 10	6
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	7
„	„	1	„	1	1	„	„	„	1	1	1	1	„	„	„	„	„	4	3	7	8
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
„	„	4	6	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	8	12	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
5	4	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	5	7	12	14
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	3	9	1	„	„	„	4	11	15	15
3	1	4	3	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	5	15	16
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	17
„	„	„	„	1	„	2	2	11	4	3	2	„	3	„	„	„	„	17	11	28	18
1	„	5	5	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	6	13	19
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	20
7	5	8	10	„	3	„	„	3	4	6	2	1	„	1	„	„	„	26	24	50	21
„	„	„	„	„	„	„	„	2	4	4	1	7	6	„	1	„	„	13	12	25	22
1	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	4	23
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24
„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	25
1	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	3	5	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
7	10	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„	2	2	„	„	„	„	9	15	24	28
„	„	1	„	„	„	„	„	1	2	3	„	1	3	„	„	„	„	6	5	11	29
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	31
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	2	32
„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	33
„	2	1	„	„	„	„	„	1* 3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1* 5	2	1* 7	34
50	51	31	36	8	11	3	4	24	23	20	10	34	41	11	16	„	„	199	201	400	
1	3	1	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	6	3	9	

Sterfte in de gemeente LEEUWARDEN in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	29	24	53	
1	7	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	5	12	1
2	40	30	7	3	„	2	1	„	„	„	1	„	18	34	7	12	„	„	74	81	155	2
3	1* 3	1	3	2	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 6	1* 4	2* 10	3
4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	4
5	„	„	1* 1	1* 1	1* 1	„	„	„	„	5	1	1	3	1	„	1	„	„	4	8	12	5
6	„	„	„	1	„	„	1	„	11	3	3	2	1	„	„	„	„	„	16	6	22	7
7	„	„	3	1	1	„	„	1	1	„	1	„	4	„	1	„	„	„	6	8	14	8
8	„	„	4* 5	3	1	1* 1	„	1	„	„	1* 1	„	1	„	„	„	„	„	5* 11	1* 6	6* 17	9
9	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
10	„	„	2	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	6	9	11
11	„	2	6	10	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	9	12	21	12
12	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	3	5	13
13	2	2	4	1	„	1	„	1	1	3	1	„	„	„	„	„	„	„	17	14	31	14
14	11	8	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	7	10	1	3	„	„	9	18	27	15
15	„	„	5	5	3	„	1	1	„	„	1	1	3	1	„	„	„	„	18	10	28	16
16	5	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	1	1	1	„	„	„	2	4	6	17
17	„	„	1	1	1	„	3	2	33	22	5	3	„	3	„	„	„	„	44	31	75	18
18	1	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	3	8	19
19	„	1	5	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	20
20	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	28	30	58	21
21	6	10	5	11	1	„	1	1	12	4	3	1	„	„	1	1	„	„	21	17	38	22
22	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20	16	1	1	„	„	6	11	17	23
23	„	„	„	„	„	1	„	„	3	2	„	„	3	7	„	1	„	„	2	4	6	24
24	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	2	„	„	„	„	„	4	4	25
25	„	„	„	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 8	5	2* 13	26
26	4	2	2	1	„	„	„	„	2* 2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	2* 2	1* 1	3* 3	27
27	1* 1	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	„	„	„	„	12	9	21	28
28	1	„	2	1	„	„	„	1	1	4	7	3	1	„	„	„	„	„	5	6	11	29
29	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	5	5	„	„	„	„	11	8	19	30
30	„	1	„	„	1	„	„	„	4	2	1	„	5	5	„	„	„	„	„	2* 7	2* 7	31
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 7	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 3	1	1* 4	32
32	„	„	1	1	„	„	„	„	1* 1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	5	1	6	33
33	„	„	„	„	„	„	1	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1* 3	1* 5	2* 8	34
34	2	1	„	1	„	„	„	„	1* 1	1	„	„	„	1* „ 2	„	„	„	„				
	89	68	53	51	10	9	8	8	75	65	31	21	72	102	10	21	„	„	377	369	746	
	2	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	„	„	„	1	1* 3	„	„	„	„	1* 4	1* 3	2* 7	

Sterfte in de gemeente ZWOLLE in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN·																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	25	49	
2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	1
17	17	9	1	„	„	„	„	„	2	1	1	12	18	1	9	„	„	40	48	88	2
2	2	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	2	7	3
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	3	3	4
„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	1	2	5	1	„	„	„	„	9	4	13	5
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	4	„	1	„	„	2	5	7	6
„	„	„	„	1	„	„	1	2	2	2	„	1	1	„	„	„	„	6	4	10	7
1	„	„	„	„	„	„	1	„	4	„	„	„	1	1	„	„	„	2	6	8	8
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
4	1	9	14	3	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	16	19	35	12
1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	13
12	10	7	1	„	„	„	„	„	3**	„	„	„	„	„	„	„	„	19	14**	33**	14
„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	6	9	1	2	„	„	7	13	20	15
5	6	13	9	3	5	3	1	4	3	1*	2	1	„	„	„	„	„	1* 30	25	1* 55	16
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17
„	1	2	1	5	2	2	„	20	14	3	5	3	4	„	„	„	„	35	27	62	18
„	„	2	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	5	19
„	1	2	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	5	8	20
9	10	10	8	2	„	1	„	6	4	2	1	4	3	„	4	„	„	34	30	64	21
2	„	1	2	„	„	„	„	3	1	5	„	4	2	1	1	„	„	16	6	22	22
„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	„	1	„	1	„	„	„	„	2	3	5	23
„	„	„	„	„	„	„	„	1* 1	3	1	1	4	6	„	2	„	„	1* 6	12	1* 18	24
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	25
2	4	„	2	1	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	5	6	11	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* „	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1* 5	1* 5	28
6	9	4	1	2	1	1	„	4	5	2	„	2	7	„	„	„	„	21	23	44	29
„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	„	„	1	„	„	„	„	„	4	3	7	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	31
„	1	2	2	2	„	„	„	3	„	1	1	„	„	„	„	„	„	8	4	12	32
„	„	„	„	„	„	2	„	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	6	„	6	33
19	12	5	„	2	1	„	„	1	„	„	„	2	2	„	2	„	„	29	17	46	34
82	75	69	46	25	15	9	4	56	51	23	15	45	61	4	21	„	„	337	313	650	
16	11	4	„	2	1	„	„	1	„	„	„	2	3	„	2	„	„	25	17	42	

Sterfte in de gemeente DEVENTER in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	16	31	
1	1	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5	6	1
2	16	15	4	6	1	2	1	„	3	1	2	„	12	7	3	5	„	„	36	36	72	2
3	„	„	1	„	„	„	„	1* „ 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1* 1	1* 2	3
4	„	„	„	„	2	1	„	„	2	„	„	„	1	1	„	„	„	„	5	2	7	4
5	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	8	3	9	1	„	„	„	5	18	23	5
6	„	1	„	1	„	„	„	„	2	2	1	2	„	4	1	1	„	„	4	11	15	6
7	„	„	„	„	„	„	1	„	3	2	„	„	1	„	„	„	„	„	5	2	7	7
8	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	1	„	„	„	„	2	3	5	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	7	4	10	4	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	8	27	12
13	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	13
14	9	8	2	2	„	„	„	„	6	2	„	„	„	„	1	„	„	„	18	12	30	14
15	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	2	2	3	1	„	„	„	5	5	10	15
16	8	6	8	5	3	6	„	„	4	3	„	2	2	„	„	„	„	„	25	22	47	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	4	„	4	17
18	„	„	1	3	6	4	3	7	14	19	2	5	6	„	„	„	„	„	32	38	70	18
19	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	19
20	6	5	3	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	10	19	20
21	8	10	14	21	2	1	„	„	6	„	1	1	8	3	1	„	„	„	40	36	76	21
22	„	1	1	1	2	„	„	„	2	3	1	2	8	8	1	„	„	„	15	15	30	22
23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	2	23
24	„	1	„	1	„	1	2	3	„	1	2	3	1	9	„	„	„	„	5	19	24	24
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
26	12	11	6	4	„	„	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	„	„	19	18	37	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	1	„	„	„	„	„	„	1	1	2	„	1	1	1	„	„	„	„	3	5	8	28
29	4	4	4	1	„	1	„	„	„	2	3	1	1	2	1	„	„	„	13	11	24	29
30	„	„	„	„	1	„	„	„	1	2	1	„	1	„	„	„	„	„	4	2	6	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2* 2	2* 2	31
32	„	„	„	1	1	„	„	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	3	2	5	32
33	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	33
34	8	11	2	4	3	„	1	„	„	„	„	„	3	3	„	„	„	„	17	18	35	34
	74	82	59	60	23	16	8	13	51	44	18	29	50	54	10	7	„	„	308	321	629	
	8	11	2	4	3	„	1	„	1	„	„	„	3	3	„	„	„	„	18	18	36	

Sterfte in de gemeente KAMPEN in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22	17	39	
2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	1
44	20	8	18	„	3	„	„	„	„	„	„	5	11	9	10	„	„	66	62	128	2
„	„	1	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5	6	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	4
„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	„	2	1	„	„	„	„	5	2	7	5
„	„	„	1	2	„	„	„	2	„	„	„	2	4	„	„	„	„	6	5	11	6
„	„	1	„	4	1	„	1	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	7	5	12	7
„	„	„	3	„	„	„	„	1	„	„	„	2	2	„	„	„	„	3	5	8	8
„	„	1* „	„	„	„	„	„	1* 1	1* „ 1	„	1* „ 2	„	„	„	„	„	„	2** 2	2** 3	4** 5	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	11
5	7	20	26	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27	35	62	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	13
22	15	1	3	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	20	44	14
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	2	15
3	6	4	9	2	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	20	29	16
„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	17
„	1	1	„	1	1	7	5	13	7	4	2	3	1	„	„	„	„	29	17	46	18
1	„	„	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5	6	19
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20
4	2	4	3	„	„	2	„	2	1	2	„	1	4	1	1	„	„	16	11	27	21
„	„	„	1	„	„	1	„	1	1	„	„	3	4	„	„	„	„	5	6	11	22
„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	3	4	23
„	„	„	1	„	„	„	„	1	3	2	1	„	„	„	1	„	„	3	6	9	24
1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	25
6	4	2	1	„	„	„	„	2	1	„	„	3	„	„	„	„	„	13	6	19	26
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
„	„	„	„	„	„	1	„	1	3	1	„	1	„	„	„	„	„	4	3	7	28
8	4	2	2	„	1	„	1	2	4	1	„	4	2	„	„	„	„	17	14	31	29
„	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	3	31
„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	32
„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	1	„	„	„	„	4	1	5	33
3	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	5	2	7	34
99	60	47	77	15	17	12	10	34	31	15	6	27	33	10	12	„	„	281	263	544	
3	1	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	5	2	7	

Sterfte in de gemeente MEPPEL in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	7	18	
1	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	3	1
2	2	5	4	4	1	1	„	„	„	„	1	„	6	7	„	5	„	„	14	22	36	2
3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	3
4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	4
5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	5
6	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	1	„	„	„	„	3	1	4	6
7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7
8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8
9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1* „ 1	„	„	„	„	„	„	„	1* „ 1	„	1* „ 1	9
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12
13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
14	2	4	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	6	8	14
15	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	1	„	„	„	„	2	3	5	15
16	2	4	2	3	1	„	„	„	2	„	1	1	„	„	„	„	„	„	8	8	16	16
17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17
18	„	„	„	„	„	„	„	1	9	6	2	1	„	2	„	„	„	„	11	10	21	18
19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19
20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20
21	4	2	2	2	1	1	„	„	1	1	1	„	2	3	„	„	„	„	11	9	20	21
22	„	„	„	1	1	1	„	„	1	„	„	„	2	5	1	„	„	„	5	7	12	22
23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23
24	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	2	24
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
26	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	26
27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	27
28	1	„	„	1	„	„	„	„	„	3	1	„	1	1	1	„	„	„	4	5	9	28
29	8	6	1	„	1	„	„	„	„	3	„	2	2	„	„	„	„	„	12	11	23	29
30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	30
31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	31
32	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	32
33	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	33
34	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	4	1	5	34
	24	23	9	14	5	3	„	1	14	15	7	8	18	23	2	5	„	„	90	99	189	
	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	4	1	5	

Sterfte in de gemeente GRONINGEN in 1875.

OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	48	48	96	
6	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	7	13	1
25	17	5	6	„	„	„	„	„	1	„	„	13	16	14	20	„	„	57	60	117	2
3	1* 3	2	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	1* 4	1* 10	3
1	1	1	2	„	3	1	1	7	6	3	„	2	2	„	„	„	„	15	15	30	4
„	„	„	„	1	„	„	„	6	4	1	7	5	8	„	„	„	„	13	19	32	5
„	„	„	1* 1	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2	1* 2	1* 4	6
„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	1	„	„	„	„	„	„	„	3	2	5	7
„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	1	1	5	„	1	„	„	2	8	10	8
„	„	„	„	„	„	1* „ 1	„	1* 1	2* „ 2	„	„	1* 2	1	1* „ 1	„	„	„	4* 5	2* 3	6* 8	9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12
3	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	13
19	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	19	10	29	14
„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	1	2	6	12	3	1	„	„	12	16	28	15
8	5	17	9	6	5	1	„	5	4	3	1	4	2	„	„	„	„	44	26	70	16
„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	17
„	„	3	„	1	3	4	7	35	35	3	9	2	2	„	„	„	„	48	56	104	18
„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	19
2	5	2	6	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	13	17	20
23	27	23	25	3	3	1	„	18	19	10	3	11	8	1	2	„	„	90	87	177	21
„	„	„	„	„	1	1	1	4	4	10	10	29	38	3	7	„	„	47	61	108	22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	„	1	„	„	„	„	„	4	4	23
„	„	„	„	„	„	„	1	1	7	2	3	5	11	„	„	„	„	8	22	30	24
„	„	3	4	5	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	9	17	25
2	4	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1* „ 1	„	1* „ 1	„	„	4	4	8	26
3* 3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3* 3	2* 2	5* 5	27
54	61	11	10	3	1	„	1	1	6	2	3	3	2	„	„	„	„	74	84	158	28
2	2	„	„	„	1	„	„	4	2	3	4	4	8	1	2	„	„	14	19	33	29
„	„	1	1	„	1	„	„	11	9	3	5	9	4	1	„	„	„	25	20	45	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	10	31
„	„	1	„	1	„	„	„	1* „ 4	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1* 6	2	1* 8	32
„	„	1	„	1	„	„	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	4	2	6	33
1* 13	1* 9	1	1* 1	1	„	„	„	2	2	1	„	1* „ 3	1	„ 2	„ 1	„	„	2* 23	2* 14	4* 37	34
164	152	74	66	24	27	9	12	107	120	44	49	100	122	26	37	„	„	596	633	1229	
13	9	„	1	2	„	„	„	1	2	1	1	2	2	2	1	„	„	21	16	37	

Sterfte in de gemeente MAASTRICHT in 1875.

Nummers der oorzaken van den dood.	OVERLEDEN OP DEN LEEFTIJD VAN:																Onbekende leeftijd.		Totaal.		Algemeen totaal.	Nummers der oorzaken van den dood.
	Minder dan 1 jaar.		1—5 jaren.		5—14 jaren.		14—20 jaren.		20—50 jaren.		50—60 jaren.		60—80 jaren.		boven 80 jaren.							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	22	49	
1	4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2	6	1
2	22	11	7	2	2	1	1	1	»	»	1	1	11	11	7	11	»	»	51	38	89	2
3	5	2	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	6	15	3
4	»	1	»	»	1	1	»	»	1	1	1	»	1	1	»	»	»	»	4	4	8	4
5	»	»	»	»	»	»	»	»	3	4	4	4	2	9	»	»	»	»	9	17	26	5
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	1	3	1	»	2	»	»	4	6	10	6
7	»	»	»	»	1	»	»	»	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2	6	7
8	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	2	8
9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9
10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10
11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11
12	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	12
13	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3	13
14	23	19	3	2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	21	48	14
15	1	»	»	»	»	»	»	»	3	2	2	2	10	20	2	4	»	»	18	28	46	15
16	9	5	9	8	3	2	»	1	2	»	»	1	4	1	»	»	»	»	27	18	45	16
17	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	»	2	17
18	»	»	»	2	»	5	5	1	27	20	6	1	5	11	»	1	»	»	43	41	84	18
19	1	1	6	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	9	17	19
20	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	20
21	14	10	9	10	»	1	»	»	9	2	3	2	»	»	»	»	»	»	35	25	60	21
22	»	1	1	»	»	1	»	»	2	1	3	1	11	15	2	5	»	»	19	24	43	22
23	»	»	»	»	1	»	»	»	3	1	»	»	»	1	»	»	»	»	4	2	6	23
24	»	»	»	»	»	»	»	2	8	9	6	6	21	17	»	3	»	»	35	37	72	24
25	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	25
26	1* 5	» 4	3	»	»	1* » 1	»	»	2* » 2	»	»	»	»	* » 2	»	1	»	»	3* 10	2* 8	5* 18	26
27	6* 6	4* 4	1* 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7* 7	4* 4	11* 11	27
28	47	54	9	10	»	»	»	»	»	5	1	1	2	1	»	»	»	»	59	71	130	28
29	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	4	»	5	2	1	1	»	»	11	3	14	29
30	»	»	»	»	1	»	»	»	1	2	1	»	3	1	1	»	»	»	7	3	10	30
31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	31
32	»	»	2	»	»	»	»	»	3	»	»	1	1	»	»	»	1	»	7	1	8	32
33	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	1	»	1	»	»	»	1	1	9	1	10	33
34	2* 5	2	1	»	»	»	1* 1	»	1* 2	»	»	»	1* 1	2	»	»	»	»	5* 10	4	14	34
	144	116	60	47	10	12	7	6	77	54	34	21	82	95	13	28	2	1	456	402	858	
	5	2	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»	9	4	13	

INHOUD.

Geneeskundig Staatstoezigt.

		Bladz.
§ 1.	Geneeskundige ambtenaren en raden	5
§ 2.	Bijeenkomsten van de geneeskundige inspecteurs	10
§ 3.	Vergaderingen van de geneeskundige raden	13

Onderzoek naar de volksgezondheid.

§ 1.	Sterftestatistiek	25
§ 2.	Besmettelijke en epidemische ziekten	151
	A. Variolae (kinderpokken)	151
	B. Scarlatina (roodvonk)	163
	C. Morbilli (mazelen)	168
	D. Typhus en febris typhoidea	180
	E. Diphtheritis	193
	F. Croup	197
	G. Kinkhoest	198
	H. Dysenteria	198
	I. Andere ziekten	201

Plaatselijk onderzoek en handelingen tot bevordering der volksgezondheid.

§ 1.	Onderzoek en handelingen van de geneeskundige ambtenaren	207
	A. Afvoer van vuil. Verontreiniging van bodem, water en lucht	208
	B. Begraafplaatsen	232
	a. Aanleg van nieuwe of vergrooting van begraafplaatsen	232
	b. Onderzoek en sluiting van begraafplaatsen	233

BLADZ.

c. Bouwen binnen den afstand van 50 M. van begraafplaatsen . . . 235
d. Lijkenhuizen 238
e. Opgraving van lijken 240
C. Gebouwen en inrigtingen 241
a. Woonhuizen 241
b. Scholen 244
c. Fabrieken en trafieken. Adviezen betreffende de concessiën tot oprigting 257
d. Kazernen 263
e. Gevangenissen 264
f. Gestichten van liefdadigheid 265
g. Ziekenhuizen en inrigtingen tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte 267
h. Krankzinnigengestichten 274
D. Voedsel en dranken 274
E. Geneeskundige armverzorging 281
F. Adviezen over verschillende onderwerpen 283
§ 2. Gezondheidscommissiën en vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid 292

Handhaving van wetten en verordeningen.

§ 1. Vastgestelde wetten en besluiten 299
§ 2. Statistiek van het personeel van genees- en artsenijbereidkundigen 300
§ 3. Visitatie van apotheken, droogistwinkels en scheepskisten 316
§ 4. Overtreding der wetten en verordeningen ter bevordering der volksgezondheid vastgesteld 317
§ 5. Inschrijving van vrouwelijke leerlingen in de verloskunde 330
§ 6. Overleg met de districtsveeartsen volgens art. 10, alinea 2 der wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131) 331

Aanhangsel. Uitvoering der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 97), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van geneeskundige, apotheker, hulp-apotheker, leerling-apotheker en vroedvrouw 332
§ 1. De eerste natuurkundige examens. 332
§ 2. » tweede natuurkundige examens 338
§ 3. » geneeskundige examens 341
§ 4. » examens van apotheker 350
§ 5. » » » leerling-apotheker 358
§ 6. » » » vroedvrouw 363
§ 7. Uitkomsten der examens 366
§ 8. Kosten der examens. 367

Bijlage. Sterfte in 1875 naar den leeftijd en de oorzaken van den dood, in eenige der voornaamste steden des Rijks 371

ALPHABETISCHE INHOUDSOPGAVE.

BLADZ.

Abattoirs 24
Adviezen over verschillende onderwerpen 203, 287, 290
Afwatering. (Gebrekkige — te Nieuweschans) 224
Angina diphtherina 193
Anijszaad in Zuidholland 276
» » Noordholland 277
Apotheek. (Verkoop van eene) 290
Apotheken. (Visitatie van —, droogistwinkels en scheepskisten 316
Armverzorging. (Geneeskundige) 281
» (» — in Noordbrabant, Gelderland, te Bodegraven, Everdingen, Hagestein, Egmond aan Zee en Marken) 281
» (Geneeskundige — in Zeeland) 282
Arsenicum. (Bewerking van zaaigraan met) 277
Arsenigzure kalk. (Vervoer van — langs de Maas naar zee) 215

Beenderen. (Magazijn van — te Breda) 257
» (Bergplaats van — te Dordrecht) 258
» (» » lompen en — te Maastricht) 261
» meel. (Concessie voor eene fabriek van gestoomd — te Heythuijsen). 262
Begraafplaatsen 232
» (Aanleg van nieuwe en vergrooting van) 232
» (Onderzoek en sluiting van) 233
» (Bouwen binnen den afstand van 50 M. van) 235
» te Tongelre, Barneveld, Hoevelaken, Kralingen, Ellemeet, Clinge, Sas van Gent, Jutphaas, Terhorne, Veendam, Bocholtz en Born . 232
» te Genderen, Apeldoorn, Waarder en Amsterdam 233
» te Terhorne, Huizum, Hallum, Middelstum, Wedde, Vlagtwedde, Slochteren, Vledder, Echt en Heer 234
» te Wouw, Rijen, Wijk, Varik, Winterswijk, Delfshaven, Kralingen, Naaldwijk, Tienhoven 235

BLADZ.

Begraafplaatsen te Zwaag, Amstelveen, Mijdrecht en Wilnis, Rijsenburg, Staphorst en Oldenzaal 236
» te Zwolle, Sappemeer, Winsum, Veendam en Wildervank en Nieuw Beerta 237
Begraving. (Te late — van een overledene aan diphtheritis) 289
Behangselpapierfabriek te Maastricht. 261
Bloed. (Vaten met — gevuld in een pakhuis te Maastricht). . . . . 231.
» (Bewaarplaats van — te 's Gravenhage). 258
Brood. (Onderzoek van — te Arnhem). 275
» te Loenen 277

Cholera nostras en diarrhoea 203
Choleracommissie. (Uitbreiding der werkzaamheden van de — te Groningen) . . . 290
Choleralijken. (Opgraving van) 240
Compost. (Waarde van den — van de mestverzameling te Groningen) 224
Croup. 197

Diphtheritis 193
Districtsveeartsen. (Overleg met de — volgens art. 10, alin. 2 der wet van 20 Julij 1870 *Staatsblad* n°. 131) 331
Doodschouw. (Niet beëdiging van een geneeskundige voor den). 292
Drinkwater te Zevenbergen, Steenbergen, Made, Heusden, Barneveld, Ede en Elburg 275
» te Hattem, Hoevelaken, Nijkerk, Nijmegen en 's Gravenhage 276
» te Westzaan en Utrecht. 277
» te Ee en Leeuwarden. 278
» te Franeker, Zwolle, Kampen, 't Zandt, Beek en Bunde. 279
» te Gronsfeld, Heer, Heerlen, Houthem, Meerssen, Hulsberg, Kerkrade, Maastricht en Posterholt 280
» te Roosteren en Wijnandsrade. 281
Droogmaking te Nijkerk 209
» van den Noorder-Zuiderpolder 216
Dysenterie 198

Eucalyptus globulus en Helianthus annuus 12
Examens. (Eerste natuurkundige) 332
» (Tweede ») 338
» (Geneeskundige) 341
» van apotheker. 350
» » leerling-apotheker 358
» » vroedvrouw. 363
» (Uitkomsten der), ... 366
» (Kosten der) 367

BLADZ.

Fabrieken en trafieken. (Adviezen betreffende de concessiën tot oprigting) . . . 257
Fabrieken te Barneveld, Ede en Delfshaven 258
Faecaliën. (Bemestingsproeven met) 19

Gasfabriek te Utrecht 258
Gebak. (Versieringen van) 279
Gebouwen en inrigtingen 241
» (Gezondheidsvereischten van school-) 255
Genees- en artsenijbereidkundigen (Statistiek van het personeel van) 300
Geneeskundig Staatstoezigt 5
Geneeskundige. (Erkenning als — van een apotheker, tevens plattelands heel- en vroedmeester, gevestigd in eene gemeente, alwaar, tijdens zijne vestiging, twee apotheken bestonden 285
» ambtenaren en raden 5
» dienst in de gestichten te Ommerschans en Veenhuizen 290
» hulp op Ameland 282
» raden. (Aftreding en benoeming van leden en plaatsvervangende leden der) 5
» » (Veranderingen in het personeel der) 10
» » (Herbenoeming van secretarissen bij de) 10
Geneeskundigen raad voor Noordbrabant en Limburg. (Vergaderingen van den) . . 13
» » » Gelderland en Utrecht (» » ») . . 14
» » » Zuidholland (» » ») . . 17
» » » Noordholland (» » ») . . 19
» » » Zeeland (» » ») . . 22
» » » Friesland en Groningen (» » ») . . 23
» » » Overijssel en Drenthe (» » ») . . 25
Geneesmiddelen. (Levering van — aan militairen en gevangenen) 24
» (Tarief van — te Wormerveer) 282
» (» » — » Oostdongeradeel) 282
» (Bevoegdheid van een geneeskundige tot het leveren van) 284
Gevangenen. (Transport van — uit besmette plaatsen) 291
Gevangenissen 264
» te Oosterhout, Breda, Goes en in Friesland 264
» » Heer 265
Gezondheidscommissiën. (Vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid en) . 12, 292
» enz. in Zuidholland 292
» te Alkmaar en te Amsterdam 293
» » Middelburg 295
» » Goes, Zierikzee en in de provincie Utrecht 296
» en vereenigingen in Friesland, Overijssel en Drenthe . . . 297

BLADZ.

Gezondheidscommissiën te Winschoten 297
» » Grijpskerk en de Oude Pekela 298
» » Maastricht 299
Gezondheidsleer. (Volksvoorlezingen over en onderwijs in) 12
» (Onderwijs in) 23
Gezondheidsvereenigingen te Amersfoort en te Utrecht 297
» » Groningen 297
Goten. (Open — en riolen) 16
Gymnastiek-onderwijzers. (Opleiding van) 17

Herstellingsoorden in Nederland 11, 13, 15, 20, 24
Hondsdolheid. 11, 22, 289, 291
» (Toepassing van de bepalingen der wet betreffende) 286
Hoofdzeer in eene school 292
Huidendroogerijen en huidenzouterij te Leeuwarden 259
Hydrophobie 203
Hygieinisch politie-toezigt 18

Influenza. 206
Inspecteurs. (Bijeenkomsten van de geneeskundige) 10

Kazernen. 263
Kazernen. (Toestand der — en der infirmerie te Amersfoort) 15
» in Zuidholland, te Amersfoort, Leeuwarden, Kampen en Groningen) . . 263
Keukenpannen. (Geëmailleerd ijzeren) 25
Kinkhoest 198
Kleurstoffen. (Arsenikhoudende) 25
Koepokinenting. (Bevordering der) 156
» in gevangenissen 283
Koortsen. (Tusschenpoozende) 201
Kraamvrouwenkoorts 202
Krankzinnigengesticht. (Het oprigten van een — in Zeeland). 22
Krankzinnigengestichten 274

Levensmiddelen. (Vervalsching van) 11
Leerlooijerij te Breda 257
Liefdadigheid. (Gestichten van). 265
» (» » — te Geertruidenberg, Breda, Barneveld, Goes, in Friesland en te Hoogeveen) 265
» (» » — te Meppel, Ruinerwold, Ruinen, Havelte, Diever en Dwingelo) 266
» (» » — te Maastricht) 267

BLADZ.

Lijken. (Opgraving van) 240
» (» » — te Groningen). 240
Lijkenhuis. (Vereischten van een) 286
Lijkenhuizen 238
» te Strijp, Duizel en Steensel, den Bommel, 's Heer Arendskerke, Abcoude Proostdy, Schiermonnikoog, Oosterzee en Follega, Stad Delden en Winschoten 238
» » Hoogezand 239
» » Veendam, in Drenthe en Limburg 240
Lijkschouwing. (Doel der — tot constatering van den dood) 286
Lijkverbranding 11

Mazelen 168
Meel. (Onderzoek van) 279
Melk te Utrecht 278
Meningitis spinalis epidemica 207
Militairen. (Verplaatsing van — uit een besmet garnizoen. 283
Moerassen in Limburg. 227, 228
Morbilli 168

Onderwijs. (Hooger). 12
Onderzoekingen. (Bureau voor mikroskopische en scheikundige) 23
Ongelukken. (Tabel voor hulp bij) 12
Oogontsteking. (Granuleuze) 201
Ontsmetting 287
» (Inlichtingen betreffende de regelen tot). 286
Overleg. (Verzuim van het voorgeschreven — bij de gemeentebesturen) 284

Paardenslagterij te Zwolle 259
Papierfabriek te Houthem. 262
Parotitis. 206
Polderbesturen. (Tegenwerking van — tegen hygiënische maatregelen) 11
Politie. (Verband tusschen medische en veterinaire) 11
» (Verordening van algemeene plaatselijke — te Middelburg. 286
Pompen. (Openbare — te Maastricht) 14
Pustula maligna. 207
Put te Nisse 286

Rekeningen. (Taxatie van) 282
Rioolstelsel en afvoer van faecale stoffen 13
Roodvonk 163

Scarlatina 163
Schadelijke stoffen, waaruit voorwerpen voor huishoudelijk gebruik zijn vervaardigd 24

BLADZ.

Scholen. (Toestand der) 18, 240
» te Fijnaart, Barneveld en Doornspijk 244
» » Ede, Elburg, Epe, Ermelo, Hattem en Heerde. 245
» » Hoevelaken, Hengelo en Nijmegen. 246
» » Alphen, Pijnacker, Rotterdam, Bennebroek en Duivendrecht 247
» » Uithoorn, Aalsmeer en Muiderberg 248
» » Ouderamstel, Zaandijk, Vlissingen, Cortgene, Oost Souburg, Meliskerke en Amersfoort. 249
» » Neerlangbroek, Tienhoven en Utrecht 250
» » Woudenberg, Wijk bij Duurstede, Dockum en Ameland 251
» » IJlst en Wirdum. 252
» » Rauwerderhem, Kampen, Staphorst, Oldenzaal, Stad Almelo, Genemuiden, Avereest en Groningen. 253
» » Stroobos 255
» » Groningen, Aduard, Uithuizermeeden, Hoogeveen, in Drenthe en Limburg 256
» » Gronsfeld, Margraten, Limbricht, Meerssen, Neeritter, Schaesberg, Wijnandsrade, Eijgelshoven, Heel, Melick, Mesch, Ottersum, Schinnen, Wittem, Schinveld en Gennep 257
Schoolgebouwen. (Gezondheidsvereischten van) 24
Slagterij te Groningen. 260
Slagterijen te 's Gravenhage. 258
» » Utrecht. 259
» » Kampen 260
Sphagna. (Groei van). 14
Spoorwegen. (Toezigt op) 10
Spoorwegongelukken. (Hulpmiddelen bij). 284
Staatsspoorwegen. (Werkplaatsen der — te Zwolle) 260
Sterfte in Noordbrabant in 1875 26
» » Gelderland » » 44
» » Zuidholland » » 56
» » Noordholland » » 76
» » Zeeland » » 90
» » Utrecht » » 102
» » Friesland » » 110
» » Overijssel » » 116
» » Groningen » » 122
» » Drenthe » » 128
» » Limburg » » 132
» » het Rijk » » (Recapitulatie). 146, 148
Sterftestatistiek 14, 25, 371
Strooibilletten bij epidemische ziekten 19
Syphilis. (Verspreiding van) 206

BLADZ.

Tinea capitis. (Toelating van kinderen lijdende aan — in scholen) 249
Tonnenstelsel 290
» te Kralingen 214
Typhus en febris typhoidea 180

Vaccinatiën. (Statistiek der) 10, 158
Vaccinatiebureaux. (Overzigt van de werkzaamheden der) 157
Vee en vleesch. (Toezigt op — te Utrecht) 278
Vellenblooterij te Veere 258
» » Franeker 259
Vergiften. (Verkoop van — voornamelijk rattekruid) 20
Vergiftiging door ruwe sellerij 277
» » één pepermuntje 279
Verloskunde. (Inschrijving van vrouwelijke leerlingen in de) 330
Verloskundige hulp te Breskens, Schiermonnikoog en Ameland 282
Verloskunst. (Onwettige uitoefening der) 286
Visch. (Rottende — in het Damsterdiep) 289
Vleesch. (Keuring van — en visch te Breda) 275
» eener koe aan pokziekte lijdende 275
Vleeschkeur te Leeuwarden 278
Vleeschkeuring in Zeeland 23
Voedsel en dranken 274
» te Oldebroek 276
Vollerij en verwerij. (Afloop van het water eener — in de rivier de Worms) . . . 262
Volksvoeding. (Onderzoek naar de — in Friesland) 278
Vroedvrouwen. (Subsidie aan het instituut tot opleiding van — te Groningen) . . 288
Vuil. (Afvoer van) 24
» (» » — in Zeeland) 23
» (» » — en reinheid in Noordbrabant) 209
» (» » — » » » Gelderland) 210
» (» » — » » » Zuidholland) 212
» (» » — » » » Noordholland) 215
» (» » — » » » Zeeland) 215
» (» » — » » » Utrecht) 216
» (» » — » » » Friesland) 219
» (» » — » » » Overijssel) 221
» (» » — » » » Groningen) 224
» (» » — » » » Drenthe) 226
» (» » — » » » Limburg) 227
» (» » — » openbare reinheid te Helmond, Breda, 's Hertogenbosch, Heusden en Oosterhout) 209

BLADZ.

Vuil. (Afvoer van — en openbare reinheid te Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Ede, Elburg, Epe en Nijkerk) 210
» (» » — » » » » Nijmegen en Zutphen) 211
» (» » — » » » » Delfshaven, Dordrecht en Gorinchem) 212
» (» » — » » » » 's Gravenhage) 213
» (» » — » » » » Scheveningen, Heerjansdam, Hellevoetsluis, Kralingen en Naaldwijk) . 214
» (» » — » » » » Nieuwveen, Overveen en Nieuweramstel) 215
» (» » — » » » » Hontenisse). 216
» (» » — » » » » Amersfoort, Snelrewaard, Vinkeveen, Woudenberg, Jutphaas en Utrecht) 218
» (» » — » » » » Wijk bij Duurstede) 219
» (» » — » » » » Leeuwarden) 220
» (» » — » » » » Zwolle) 221
» (» » — » » » » Deventer en Kampen). 222
» (» » — » » » » Hengelo, Groningen, Aduard en Veendam) 224
» (» » — » » » » Winsum en Zuidhorn) 225
» (» » — » » » » Sittard en Maastricht). 228
» (» » — » » » » Roermond, Sittard en Venlo) . . . 229
» (» » — » » » » Weert en Gronsfeld) 230
» (» » — » » » » Heer, Roosteren, Urmond, Maastricht St. Odilienberg, Wijnandsrade, Thorn en Wessem) 231

Water. (Bederf van het — der Selzerbeek. 261, 262
Waterafvoer te Born 227
» » Posterholt en Roosteren. 228
Waterbederf in Groningen 24
» » het Winschoterdiep 225
Waterpeil te Abcoude. 216
Waterput te St. Maartensdijk 216
» » Abcoude. 216
Waterschapsbestuur. (Tegenwerking van hygieinische maatregelen door een) . . . 215
Waterverversching te Breda, 's Hertogenbosch en Zevenbergen 208
Wet. (Uitvoering van art. 17 der — van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134) . . . 159, 283
» (» » » 18 » — » 4 » » » » ») 160, 287, 288, 291
» (Verkeerde toepassing van art. 6 der — van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60) 283. 291
» (Toepassing der — van 4 December 1872, *Staatsblad* n°. 134) 292
» (Slechte naleving van art. 5 der — van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60 en van art. 4 der wet van 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 65) 292
Wetten en verordeningen. (Handhaving van) 299

BLADZ.

Wetten en besluiten. (Vastgestelde) 299
» » verordeningen (Overtreding der — ter bevordering der volksgezondheid vastgesteld) 317
Wol- en lakenwasscherij met volmolen te Vaals 261
Woonhuizen 241
» te Helmond, Epe, Ermelo, Hattem en Nijkerk 241
» » Oldebroek, Nijmegen, Rijnsaterwoude, Wissekerke, 's Heer Arendskerke, Utrecht, Dockum en Kampen 242
» » Zwolle, in Twenthe, te Groningen, in Drenthe en Limburg . . . 243

Zeepziederij te Assen 261
Ziekenhuizen en inrigtingen tot verpleging van lijders aan eene besmettelijke ziekte . 267, 273
Ziekenhuis te Zutphen 267
» » Arnhem 268
» » Dordrecht. 269
» » Gouda 269
» » Hellevoetsluis 270
Ziekeninrigting. (Noodzakelijkheid van eene — aan den Nieuwen Waterweg) . . . 270
» (Militaire — te Amersfoort). 271, 272
» van het Roode Kruis te Utrecht 271
Ziekeninrigtingen te Utrecht, Nieuwleuzen, Avereest, Stad Hardenberg, Blokzijl, Stad Delden, Losser, Enschede, Groningen en Termunten . . . 273
» in Limburg. 274
Ziekten. (Vereeniging tot afwering van epidemische) 13, 19, 23, 24, 25
» (Gelegenheid tot verpleging van lijders aan besmettelijke) 15, 16, 267, 269, 270, 271, 272
» (Uitvoering der wet tot voorziening tegen besmettelijke) 21
Zink in zuigbuisjes 290
Zinkwitfabriek. (Vergrooting en wijziging der — te Eijsden) 261
Zuid-Willemsvaart. (Werkzaamheden aan de — te Maastricht) 227

BDOCI - UNB